

ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

ΤΟΜΟΣ

ΕΚΤΟΣ

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1985-1986

ΘΡΑΚΙΚΗ
ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΤΗΣ
ΕΤΗΣΙΑΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ

ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

ΤΟΜΟΣ

ΕΚΤΟΣ

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1985-1986

ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΘΡΑΚΙΚΗ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΝΤΙΤΥΠΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ
ΤΟΥ ΜΟΡΦΟΤΥΠΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1959
ΕΔΡΑ ΚΟΜΟΤΗΝΗ, ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ 42, ΤΗΛ. 27344

ΚΕΝΤΡΟ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1982

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

<i>Πρόεδρος</i>	: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ
<i>Αντιπρόεδρος</i>	: ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΟΪΜΤΖΟΓΛΟΥ
<i>Γεν. Γραμματέας</i>	: ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ
<i>Ταμίας</i>	: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΥΡΕΖΗΣ
<i>Σύμβουλοι</i>	: ΙΩΑΚΕΙΜ ΚΑΛΔΙΡΙΜΤΖΗΣ
	ΣΤΕΛΛΑ ΚΑΛΟΓΕΡΕΑ
	ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΝΙΚΗΤΟΠΟΥΛΟΣ
	ΘΕΟΔΩΡΑ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ
	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

<i>Προϊστάμενος</i>	: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ
<i>Μέλη</i>	: ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ
	ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΤΣΙΜΙΓΑΣ
	ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΟΪΜΤΖΟΓΛΟΥ
	ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ
	ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΚΙΔΟΥ
	ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΤΣΚΙΔΗΣ
	ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΡΩΣΣΙΔΗΣ
	ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE DIVISION OF THE PHYSICAL SCIENCES

DEPARTMENT OF CHEMISTRY

RECEIVED

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
THE DIVISION OF THE PHYSICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
RECEIVED
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
THE DIVISION OF THE PHYSICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
RECEIVED

RECEIVED
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
THE DIVISION OF THE PHYSICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
RECEIVED

RECEIVED

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
THE DIVISION OF THE PHYSICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
RECEIVED
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
THE DIVISION OF THE PHYSICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
RECEIVED

RECEIVED
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
THE DIVISION OF THE PHYSICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
RECEIVED

RECEIVED

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ «ΘΡΑΚΙΚΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑΣ»

1. Η «Θρακική Έπετηρίδα» είναι έκδοση του Κέντρου Θρακικών Μελετών τμήματος του Μορφωτικού Όμιλου Κομοτηνής.

2. Στη «Θρακική Έπετηρίδα» δημοσιεύονται μελέτες και άρθρα που αφορούν τη Θράκη (Βόρεια, Ανατολική και Δυτική). Επίσης λογοτεχνικά κείμενα Θρακών λογοτεχνών και βιβλιοκρισίες για βιβλία και δημοσιεύσεις που αναφέρονται στη Θράκη.

3. Τα κείμενα που αποστέλλονται για δημοσίευση πρέπει: α) να μη καταλαμβάνουν έκταση μεγαλύτερη από $2\frac{1}{2}$ τυπογραφικά φύλλα (40 σελίδες) και β) να μη περιέχουν προσωπικές επιθέσεις ή άντεγκλήσεις γ) να συνοδεύονται από σύντομη περίληψη στην γαλλική ή αγγλική γλώσσα και από σύντομο (έως μισή σελίδα γραφομηχανής) βιογραφικό σημείωμα του συνεργάτη.

4. Η δημοσίευση των αποστέλλομένων κειμένων εξαρτάται από την έγκριση της Επιστημονικής Επιτροπής του Κέντρου Θρακικών Μελετών του Μορφωτικού Όμιλου Κομοτηνής.

5. Τα κείμενα που αποστέλλονται για δημοσίευση πρέπει να είναι ευνάγνωστα, κατά προτίμηση δακτυλογραφημένα, γραμμένα στη μία όψη της κόλλας και στην οριστική τους μορφή.

6. Στους συνεργάτες της «Θρακικής Έπετηρίδας» προσφέρονται 50 αντίτυπα των κειμένων τους. Εκτύπωση περισσότερων αντιτύπων γίνεται με δαπάνη του συνεργάτη και μόνον εάν τό έχει ζητήσει κατά την παράδοση της συνεργασίας του. Ο εκδότης διατηρεί το δικαίωμα της εκτυπώσεως και διαθέσεως για λογαριασμό του αντιτύπων της κάθε συνεργασίας.

7. Για κάθε βιβλίο ή περιοδικό που αποστέλλεται στο Κέντρο Θρακικών Μελετών για την «Θρακική Έπετηρίδα» ή στο Μορφωτικό Όμιλο για τη βιβλιοθήκη του, γίνεται μνεία στις βιβλιογραφικές σελίδες της εκδόσεως.

8. Τα ένυπογραφα άρθρα της «Θρακικής Έπετηρίδας» δημοσιεύονται με προσωπική ευθύνη των συγγραφέων για το περιεχόμενο, τη γλωσσική μορφή και το τονικό σύστημά τους. Ο εκδότης είναι υπεύθυνος για την προσαρμογή των χειρογράφων στους τεχνικούς κανόνες δημοσίευσης και τα ένυπογραφα κείμενα.

9. Η «Θρακική Έπετηρίδα» ανταλλάσσεται με όλες τις ανάλογες εκδόσεις.

10. Η σχετική με την έκδοση αλληλογραφία πρέπει να απευθύνεται στην εξής διεύθυνση: Μορφωτικό Όμιλο Κομοτηνής, Κέντρο Θρακικών Μελετών, Για τη «Θρακική Έπετηρίδα», Αγίου Γεωργίου 42, Κομοτηνή.

Τιμές διαθέσεως του έκτου Τόμου (1985-1986):

α) για τους προεγγραφόμενους συνδρομητές	δρχ. 1400
β) για τους ιδιώτες	δρχ. 1700
γ) για νομικά πρόσωπα	δρχ. 2000
δ) για φοιτητές και μαθητές	δρχ. 1400

Οί ίδιες τιμές ισχύουν και για τους προηγούμενους τόμους.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON

17

The first settlement in Boston was made by a small party of Englishmen in 1630. They were led by John Winthrop, who had been a member of the Massachusetts Bay Company. The company had been founded in 1629, and its purpose was to establish a colony in North America. The first ship to arrive in Boston was the *Arcturion*, which brought with it a number of settlers. These settlers were joined by others who arrived on subsequent ships, and the colony grew rapidly. In 1631, the first church was founded, and the first school was established. The colony was governed by a council of elders, and the settlers were known as the "Puritans". They were a religious and industrious people, and they played a major role in the development of the city of Boston. In 1634, the first printing press was set up in the city, and the first newspaper was published. The colony continued to grow, and in 1639, the first public library was founded. The city of Boston was founded in 1630, and it has since become one of the most important cities in the United States.

The city of Boston has a rich history, and it has played a major role in the development of the United States. It was the site of the first settlement in 1630, and it has since become one of the most important cities in the country. The city has a long and proud history, and it has played a major role in the development of the United States. The city of Boston is a city of many firsts, and it has since become one of the most important cities in the United States.

Ὁ ἕκτος τόμος τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» κυκλοφορεῖ μέ μεγάλη καθυστέρηση καί καλύπτει δύο χρονιές, τό 1985 καί τό 1986. Ἡ καθυστέρηση ὀφείλεται κυρίως σέ οἰκονομικές δυσχέρειες, ἀλλά καί σέ ἄλλα γενικώτερα αἰτία πού δέν κρίνεται σκόπιμο νά ἀναλυθοῦν ἐδῶ.

Ἡ καθυστέρηση, ὅμως, αὐτή δέν ἐπηρέασε καθόλου τήν ποιότητα τοῦ τόμου, ὁ ὁποῖος πιστεύουμε ὅτι συνεχίζει ἐπ'αἰτία τήν παράδοση πού δημιούργησαν οἱ προηγούμενοι. Γι' αὐτό τόν λόγο τό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς καί ἡ Ἐπιστημονική Ἐπιτροπή τοῦ Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν παραδίδουν τόν ἕκτο τόμο στήν κρίση τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ μέ ὑπερηφάνεια καί βέβαιη ἐλπίδα ὅτι θά ἀποσπάσει τίς ἴδιες μέ τούς προηγούμενους εὐμενεῖς κρίσεις ἀπό τούς εἰδικούς καί τό ἐρύτερο κοινό. Θεωροῦν ἐπίσης ὑποχρέωσή τους νά ἐκφράσουν θερμότητες εὐχαριστίας καί συγχαρητήρια στούς συντελεστές τῆς ποιότητας, αὐτούς πού εἶναι οἱ ἐκλεκτοί συνεργάτες τῶν ὁποίων πονήματα περιλαμβάνονται στόν παρόντα τόμο καθώς καί ὁ κ. Ἀθανάσιος Ἀλτιντζής, ἡ κ. Χρύσα Ἀλτιντζή καί οἱ συνεργάτες τους, στούς ὁποίους ὀφείλεται ἡ ἄψογη ἐμφάνιση τοῦ τόμου.

Προτοῦ κλείσει τό σύντομο αὐτό σημείωμα κρίνεται ἀπαραίτητο νά γίνη ἀναφορά σέ μία σημαντική πρωτοβουλία τοῦ Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς, τήν ὁργάνωση τοῦ 1ου Διεθνoῦς Συμποσίου Θρακικῶν Σπουδῶν μέ θέμα «Βυζαντινὴ Θράκη-Πρόσωπο καί Χαρακτήρας». Τό Συμπόσιο θά ὁργανωθεῖ ὑπὸ τήν αἰγίδα τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ ἀπὸ τό Κέντρο Θρακικῶν Μελετῶν, τό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο Κομοτηνῆς καί τήν 12η Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων καί θά ἀποτελέσει σταθμό στήν ἐξέλιξη τῶν μελετῶν πού ἀναφέρονται στή Βυζαντινὴ Θράκη. Ὁραματισμός τῆς Διοικήσεως τοῦ Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν εἶναι νά ἀποτελέσει τήν ἀφιετηρία τακτικῶν διεθνῶν ἐπιστημονικῶν συναντήσεων ἀναφερομένων στή Θράκη πού θά ὁργανῶνεται στήν Κομοτηνή. Γιά πληρέστερη ἐνημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» δημοσιεύονται στίς στήλες τῶν χρονικῶν τὰ σχετικά μέ τήν ὁργάνωση τοῦ Συμποσίου ἐγγραφα. Τό Συμπόσιο θά πραγματοποιηθεῖ ἀπὸ 28-31 Μαΐου 1987 στήν Κομοτηνή. Γιά τήν ἐνημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» θά δημοσιευθοῦν σχετικά ἄρθρα στόν ἐπόμενο τόμο.

Κομοτηνή, Δεκέμβριος 1986

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΛΕΤΕΣ

Γεωργίου Πακαλάκη, Ἡ Πανύμνητος	1-37
Βασιλείου Κοντοβά, Βιβλιογράφοι ἀπὸ τῆς Θράκης (Ζ'-ΙΘ' αἰ.), Γ' Μέρος	38-87
Ἀναστασίου Χαράλαμπίδου, Οἱ Πομάκοι τῆς Ροδόπης	88-97
Τάκης Τσονίδου, Τὸ γένος Καραθεοδωρῆ	98-117
Νίκου Νικολαΐδου, Ἡ πορεία τῆς Μαρώνας μέσα στοὺς αἰῶνες	118-128
Γεωργίου Κεμαλάκη, Τὰ Ρουγκάτσια τῶν χωριῶν Λάβαρα καὶ Μάνδρας Ἐβρου	129-140
Ἀντωνίου Ρωσσίδου, Θράκη - Θράκες καὶ Γραικοί (Graeci)	141-148
Γεωργίου Ἀντωνιάδου, Νέστορας Τσανακλῆς Καλλιόπης Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς τουρκοκρατούμενης Θράκης καὶ οἱ Νεό- τουρκοί	149-158
Β. L e n k - A r t. B e t z, Ἱστορία τῆς Θράκης	159-168
Θανάση Μουσόπουλου, Ὁ μυθικός βασιλεὺς τῆς Θράκης «Ρῆσος» στὸν Ὅμηρο καὶ στὸν Εὐριπίδη	169-188
Νίκου Εὐστρατίου, Παραγωγή καὶ οἰκονομία σὲ μιὰ παραδοσιακὴ κοινότητα τῆς ὀρεινῆς Θράκης	189-202
Φωτεινῆς Τσιμπιρίδου, Ἐθνολογικὴ ἔρευνα σ' ἓνα χωριὸ τῆς ὀρεινῆς Ροδόπης: συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν συγ- γενικῶν δεσμῶν	203-212
Μαρίας Κολόζωφ-Μαρκίδου, Ἡ ἱστορικὴ σημαία τῆς Κομοτηνῆς καὶ οἱ περιπέτειές της	213-223
Πέτρου Σαμάρη, Θρακιώτικα ἔθιμα στὴ Μονοκκλησιά Σερρών	224-230
Στίλπωνος Κυριακίδου, Ἀσματα δημοτικὰ Γκιουμουλ- τζίνας τῆς Θράκης	231-251
	252-259

Πέτρου Γεωργαντζή, Πτυχές της 'Εκκλησιαστικής 'Ιστορίας της Θράκης κατά τό 1821	
Εύστρατίου Ζεγκίνη, Τό ύπ' αριθ. 167 'Οθωμανικό κτηματολογικό κατάστιχο τοῦ ἀρχείου Basbakanlik τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί οἱ σχετικές μέ τό μητροπολιτικό ναό τῆς Κομοτηνῆς πληροφορίες του	
Στίλπωνος Κυριακίδου, Δεισιδαιμονία καί δεισιδαίμο- νες συνήθειαι (ἐκ Γκιουμουλτζίνας τῆς Θράκης)	

ΧΡΟΝΙΚΑ

Πάντου Α. Πάντου, Ποντική Θράκη III, Σωζόπολις (Βουλγαρία), 6-12 'Οκτωβρίου 1985	
"Εγγραφα σχετικά μέ τήν ὀργάνωση τοῦ Ιου Διεθνoῦς Συμπο- σίου Θρακικῶν Μελετῶν	

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Στέφανου 'Ιωαννίδη, 'Οδοιπορικό μέσ' στό χρόνο ('Αποσπάσματα)	
Μαυρουδῆ Σέντερη, Βαρκαρόλα στόν "Εβρο «N i s k o l a», Ποίημα	
Γ. 'Ελευθεριάδη, Ποιήματα	

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Μόσχου Κούκου, Δημήτρη Κ. Σαμσάρη: 'Ο ἐξελληνι- σμός τῆς Θράκης κατά τήν ἑλληνική καί ρωμαϊκή ἀρχαιό- τητα	
Βιβλία πού λάβαμε	
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ	

260-328

329-332

333-356

ΜΕΛΕΤΕΣ

359-375

376-383

387-401

402-405

406

407-408

411-413

414-416

419-428

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΠΑΚΑΛΑΚΗ

Η ΠΑΝΥΜΝΗΤΟΣ

1. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Οι βόρειοι γείτονές μας ανασκάπτουν αξιέπαινα και εντατικά τον τόπο τους και μελετούν την αρχαία σ' αυτόν τον τόπο πολιτιστική κληρονομιά. Καινοτομούν μονάχα πολλές φορές απαράδεκτα στην ερμηνεία των ευρημάτων τους και κυρίως στην απόδοση των έργων της αρχαίας τέχνης που βγαίνουν στο φως από τις ανασκαφές τους, όχι στα εργαστήρια από τα οποία πραγματικά τα έργα αυτά προέρχονται, είτε πρόκειται για καλλιτεχνήματα, είτε πρόκειται απλώς για υλικά κατάλοιπα ζωής και εργασίας από πολύ περασμένες εποχές. Οπωσδήποτε εκτός από λίγες εξαιρέσεις πρόκειται κυρίως για έργα μικροτεχνίας, υποσκευής κ.π.

Η παλαιότερη γενεά προτιμούσε τον όρο «*L'art antique en Bulgarie*» (Filof. 1935, 31. 23, με αφορμή το σύμπλεγμα Άδωνη και Αφροδίτης [Μουσείο Βάρνας, αριθ. 326], 1ος π.Χ. αι.).

Και ο γνωστός όρος που εισάχθηκε πριν από λίγο καιρό στην αρχαιολογική έρευνα και χρησιμοποιείται σήμερα στη βουλγαρική και σε συνέχεια στη ρουμανική Επικράτεια, «Θ ρ α κ ο λ ο γ ί α», αντί του καθιερωμένου και αυταρκέστατου όρου «α ρ χ α ι ο λ ο γ ί α», κι έτσι αντί του σωστού: αρχαιολογικές έρευνες στη Βουλγαρία ή στη Ρουμανία¹, δεν δικαιολογείται προκειμένου για την ερμηνεία των έργων της τέχνης ή προκειμένου να εξακριβώσει κανείς: τί είναι το πραγματικά θρακικό στη λεγόμενη θρακική τέχνη.

1. Έγραψα τη γνώμη μου απαντώντας στην εγκύκλιο της Henry Frankford Foundation, αλλά ούτε απάντηση πήρα, ούτε και ανακοινώθηκε πουθενά το περιεχόμενο «των σαρανταπέντε απαντήσεων που πήρε το Ίδρυμα εκείνο». «*La variant définitive [quelle] a été approuvée par l'Association Intern. de Recherches en Europe de S. E. (Mr. Kondouraki) et par la comité du II Congrès Intern. (Mr. Vulpe)*». (Pulpudeva, *Semains Philipp.* II, 1978, 400-401), δεν μπορεί να έχει πραγματικά διεθνές κύρος. Η ελληνική παροιμιακή έκφραση «Γιάννης κερνά και Γιάννης πίνει» ισχύει γι' αυτή την Approbation. Βλ. και Γ. Μπακαλάκης, «Θρακολογία», Βορειοελλαδικά I, 1980, 6-7.

ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣΝ
ΕΡΕΝΕΑΤΙΑ
ΤΕΑΝΗΣΚΟΑ
ΡΑΖΕΑΔΟΜ
ΕΑΝΤΙΛΕΖΥ
ΠΤΑΜΙΗΕ
ΡΑΖ
Και στα πλάγια ΗΑΤΑ

Εικ. 1. Το δαχτυλίδι από το Εζερονό και η επιγραφή του.

Το είπαν και παλαιότερα π.χ. οι Γάλλοι μελετητές «Archéologie Thrace». Το νόημα όμως του όρου ήταν γεωγραφικό και όχι εθνολογικό (πρβλ. Rev. Arch., XXXI, 1924, 307 κ.ε., όπου με αφορμή το πήλινο «fragment d'une plaque de style Ionien archaïque», γράφεται «L'objet n'a de Thrace que la provenance...» [G. Seure]).

Γιατί; Γιατί πρέπει πρώτα από όλα να επαναλάβουμε ότι δεν πρόκειται για ένα αρχαίο, ενιαίο λαό, αλλά για πολλά θρακικά φύλα ή για τα κυριότερα: *Οδρύσαι*, ανατολικά από τη Ροδόπη, στην αντίθετη κατεύθυνση οι *Βεσσοί*, βορειότερα οι *Μαίδοι*, *Δενθελίδαι*, *Σέρδοι*, *Τριβαλλοί*, *Γέται*. Πλησιέστερα στην αιγαιακή περιοχή: οι *Κίκονες*, οι *Σάτραι*, οι *Σαπαίοι*. Έπειτα και ό,τι ξέρουμε για αυτά τα φύλα προέρχονται αποκλειστικά σχεδόν από την αρχαία ελληνική Γραμματεία, από ελληνικές επιγραφές από τα μεταγενέστερα χρόνια, που μας δίνουν μερικά τοπωνύμια και πολλά κύρια ονόματα, μια που τα αρχαία θρακικά φύλα δεν είχαν δική τους γραφή. Έτσι παραμένει ακόμη αδιάβαστη η παλαιότερη επιγραφή που είναι χαραγμένη επάνω στη σφενδόνη του δαχτυλιδιού από το Εζερόβο (εικ. 1).

Σημαντικά βοηθητική είναι και η παρουσία της λατινικής Γραμματείας, όσο και των λατινικών επιγραφών. Έχει ως τόσο γραφεί (Hodd., ό.π., σ.26) «Hence the historical sources are Greek or Roman: written with waryins degrees of prejudice and accuracy from Greek and Roman viewpoinis and consequently needing to be treated with appropriate reserve».

Αλλά μήπως αντίστροφα οι «varyins degrees of prejudice and accuracy» βρίσκονται στις ερμηνείες σύγχρονών μας μελετητών;

Και τρίτο γιατί όλα τα έργα της αρχαίας τέχνης που ήλθαν στο φως από τις ανασκαφές στη Ρουμανία και Βουλγαρία — εξόν από εκείνα που μεταφέρθηκαν στα νεώτερα χρόνια από τα βόρεια παράλια του Αιγαίου στο Μουσείο της Σόφιας — δεν ανήκουν σε μια μεγάλη ομοιογενή ομάδα, που έχει σαν ζωντανός οργανισμός μια πηγαία αρχή, που έχει έπειτα μια φανερή εξέλιξη, που βαίνει από μια σχηματοποιημένη, βουλευτική, λυρική δομή σε μια κλασική τελείωση, και ύστερα από μια μακρόχρονη πορεία και μια ακτινοβολία σε κάποιο περίγυρο, υφίσταται στο τέλος φυσιολογικά μια ριζική αλλαγή, αν όχι μια ολοκληρωτική «παρακμή» ή έναν «εκφυλισμό», όπως συνήθιζαν να λέγουν οι παλαιοί ερευνητές. Κι ακόμη δεν υπάρχει καμιά αρχαία τέχνη που να μην έχει δίπλα στην όποια επίδρασή της και προκοπή της στις τρεις καλές ή εικαστικές τέχνες (Αρχιτεκτονική, Πλαστική, Ζωγραφική) και μια δική της κεραμική. Η σύγχρονή μας αρχαιολογική έρευνα έκανε και κάνει, ας το πούμε, θαύματα, κι αυτό οφείλεται κυρίως στην ύπαρξη και μελέτη της κεραμικής. Η Latène λεγομένη εποχή και κεραμική δεν είναι δημιούργημα θρακικό.

Έτσι σύμφωνα με την παρατεθημένη έκφραση της γνώμης των παλαιών Γάλλων μελετητών και κατά τις «Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae»², θα έπρεπε ίσως να λέγαμε προκειμένου για έργα κάποιας αρχαίας τέχνης ή τεχνών που βρέθηκαν στις βόρειες αυτές περιοχές «opera artis antiquae in Bulgaria sive Roumania reperta». Θα πρέπει δηλαδή να ξεχωρίζουμε ομάδες ομοειδείς από έργα που βρέθηκαν βέβαια στη σημερινή Βουλγαρία ή στη Ρουμανία, αλλά που πρέπει κυρίως να ανακαλύψουμε, να βρούμε, όπου αυτό είναι φανερό ή αυτονόητο, πού, έξω από τις χώρες αυτές βρίσκονται οι πηγές τους ή σε ποιούς λαούς αρχαίους θα αποδώσουμε τις ομάδες αυτές της τέχνης που είναι κατά μέγιστο λόγο έργα μικροτεχνίας, μεταλλοτεχνίας. Ακόμη για τις περιοχές που μας ενδιαφέρουν εδώ γεννιέται κι ένα άλλο ερώτημα. Τα εντόπια αυτά φύλα ποιών άλλων λαών την τέχνη απομιμήθηκαν;

Έτσι ο τίτλος του μεγάλου και πλούσια εικονογραφημένου βιβλίου των Ivan Venedikov και Todor Gerasimov, *Thrakische Kunst*³, δεν δικαιολογείται από το περιεχόμενό του, από τα κεφάλαια στα οποία χωρίζεται και από την τέχνη που περιγράφεται σ' αυτά. Ας παρατάξουμε τα κεφάλαια,

2. Τίτλος πολύτιμου και πολύτομου έργου του καθηγητού G. Michailov, I-IV, *Serdicae* 1956-66. I², 1970.

3. Wien-München 1973. Παρακάτω ως V.-G.

αφήνοντας προς το παρόν κατά μέρος το πρώτο μέρος (I Teil), III σ. 21, Anfänge der thrakischen Kunst για το οποίο βλ. σ. 24. Στο II Teil, Die Kunst in Thrakien vom Ende des 6. bis zum Anfang des 3. Jahr. V. Chr., Κεφάλαιο I, Die griechische Kolonization und die persischen expansion (σ. 31), das Reich der Odrysen (σ. 34) και Thrakien unter makedonische Herrschaft (σ. 37) είναι ένα κομμάτι της ιστορίας των ελληνικών αποικιών. Τί δουλειά έχει το II Teil, Die Kunst der griechischen Kolonien in Thrakien (σ. 40 κ.ε.). Architektur, Skulptur, Münzen, Malerei (σ. 46) (!), όταν το περιεχόμενο του βιβλίου χαρακτηρίζεται: Thrakische Kunst;

Το Κεφάλαιο III, «Die Kunst in thrakischen Binnenland (σ. 47-76) είναι παραπλανητικό, γιατί η εικ. σ. 21 και 22 είναι η κάτοψη της πόλης και του βασιλικού ενδιαίτηματος της «Σευθόπολης» (για την οποία βλ. εδώ παρακάτω, σ. 24), οι ταφικές κατασκευές είναι κοινός τόπος σε πολλές περιοχές και η Πλαστική (σ. 55) δεν μπορεί να κάνει τον χάλκινο κάπρο από το Maltepe-Mezek, θρακικό έργο. Για τα κοσμήματα βλ. εδώ παρακάτω, σ. 23.

Ακόμη και ο τίτλος ενός άλλου βιβλίου, που κατά τα άλλα είναι πολύ χρήσιμο, του Άγγλου F. H. Hoddinott, (εδώ παρακάτω ως Hodd.), *Bulgaria in antiquity*, London 1975, είναι αν μη τι άλλο, παραπλανητικός. Το παραδέχεται άλλωστε και ο ίδιος ο συγγραφέας, σ. 19 «... the title of this book is *contradicting* in the sense that it is concerned not with the territory of Bulgaria when it had other names and was inhabited by other peoples». Ο σωστός και καθαρός σαν το κρύσταλλο τίτλος του βιβλίου δε θα ήταν «*Antiquities from Bulgaria*»; Ωστόσο το πρώτο μέρος του βιβλίου σωστά τιτλοφορείται «*Thracians and Greeks*», όσο κι αν ο ρόλος των πρώτων στην τέχνη είναι μέρος του προβλήματός μας και ίσως θα ήταν σωστό «*The Greeks and the Thracians*», σ. 32 «*The Thracians borrow their religious representational Art as well as their alphabet from the Greeks. Thus Thracian religion was further disguised by a Fundamentally Greek ikonography*».

Ο «μέγας θεός της Οδησσού» (Βάρνας) είναι γετικός, ο ναός του όμως χτίστηκε από Έλληνες. Η Βενδίσ είναι ένας ελληνικός συγκριτισμός, χωρίς καμιά αμφιβολία, και «ο λεγόμενος Θράξ ιππέας» είναι «essentially Thracian religious figure, who first appeared in the hellenistic periode», και μετά τα ελληνιστικά χρόνια, αλλά παριστάνει τον Ασκληπιό, τον Απόλλωνα κι ακόμη τον Διόνυσο. Στη σ. 40 κ.ε. δίνεται όλη η ιστορία της Απολλωνίας-Σωζόπολης, η τέχνη της κτλ., χωρίς να λέγεται αν και τί πήραν οι Θράκες από αυτήν. Τί σχέση έχουν τότε αυτά με τους Θράκες; Αλλά μήπως δε γίνεται το ίδιο και στο βιβλίο των V.-G.;

Καλύτερο βοήθημα στάθηκε για τον υπογραφόμενο ο εικονογραφημένος αγγλικός κατάλογος της 5ης κατά σειράν έκθεσης των «θρακικών θησαυρών από τη Βουλγαρία» που έγινε στο Βρετανικό Μουσείο, από το

Γενάρη-Μάρτη 1976. Ο ίδιος επισκέφθηκε την έκθεση και ξέρει καλά πόσο οι αρμόδιοι στο Β. Μουσείο «εδάμασαν το θρακολογικό μένος των Βουλγάρων αρχαιολόγων». Ο dr. R. Higgins ύστερα από την έκθεση αυτή έδωσε στην αγγλική Σχολή των Αθηνών μια διάλεξη, όπου «έβαλε πολλά πράγματα στη θέση τους». Βλ. περίληψη στο περιοδικό αυτό, τόμο 3, 1982, σ. 33 κ.ε. από τον Π. Πάντο. Οι παραπομπές στον κατάλογο γίνονται εδώ: Κατάλ. Λονδ. κι έπεται αριθμός σελίδος, αντικειμένου και εικόνας.

Αφήνοντας κατά μέρος γιατί δεν ανήκει στο θέμα μας, το λαμπρό υλικό από τις πλούσιες τούμπες της εξίσου εύφορης και πλούσιας γης, που ήλθε στο φως από τα προϊστορικά χρόνια, με τις ανασκαφές και στις δύο βορειογειτονικές μας περιοχές, με φερόμενο ως εκπρόσωπο το γνωστό «ως πολιτισμό του Καρανοβο III», επέκταση του οποίου ωστόσο προς την αιγαιακή Θράκη δεν είναι ο λεγόμενος πολιτισμός της Παραδημής⁴, κι αφού παραδεχτούμε ότι για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κυρίως θρακικών φύλων ή για τη φυσιογνωμία τους, μονάχα ύστερα από το τέλος της μέσης εποχής του χαλκού και κυρίως μέσα στην εποχή του σιδήρου, μπορούμε να μιλούμε γι αυτή τη φυσιογνωμία, θα περιορίσουμε το θέμα μας στα έργα της τέχνης των προχωρημένων ιστορικών χρόνων, επάνω-κάτω από τον 7ο και ως τον 4ο π.Χ. αιώνα συμπεριλαμβανόμενο. Φυσικά κάποτε όλο και που θα επικαλούμεθα και τη βοήθεια της ρωμαϊκής εποχής. Η πραγμάτευσή μας βασίζεται στο σχηματισμό διαφόρων ομάδων από έργα της μικροτεχνίας κυρίως.

II. ΟΜΑΔΑ I.

Από τα έργα της μικροτεχνίας, κυριολεκτικά της μεταλλοτεχνίας ξεχωρίζουν ανάμεσα σε εκείνα που προέρχονται από τις πλούσιες θρακικές ταφές στο εσωτερικό της χώρας, από τις μεγάλες πεδιάδες, έργα που χωρίς καμιά αμφιβολία είναι *ιρανικά* και ανάγονται στην εποχή των Αχαιμενιδών. Είναι γνωστοί οι ιστορικοί λόγοι της παρουσίας των αρχαίων Περσών, όπως και των σχέσεών τους, τόσο πριν όσο και μετά την εισβολή τους στη χώρα αυτή (τη θρακική). Παράδειγμα κατασιγητικό για τυχόν αντίλογο, είναι ο μεγάλος μετάλλινος αμφορέας (εικ. 2) από την ταφή στην Κούκοβα Mogila (V.-G., σ. 66, εικ. 117-120. Hodd., πίν. 33. Κατάλογος Λονδίνου 171 και πίνακας έγχρωμος). Το αγγείο είναι ασημένιο μερικά επιχρυσωμένο κι έχει ύψος 27 εκ. (Μουσείο Σόφιας, αριθ. ευρ. 6137). Ανθεσμοφόρες «ιωνικές» φρίξες από άνθη και κάλυκες λωτού, στολίζουν τον ώμο και τη μέση-

4. G. Bakalakis - A. Sakellariou, Paradimi, Heidelberg 1981.

Εικ. 2. Ασημένιος και επιχρυσωμένος σε μερικά σημεία Ιρανικός αμφορέας.

κοιλιά του αγγείου. Γλωσσωτό κόσμημα, πλοχμός, και κοίλες ραβδώσεις κοσμούν την επιφάνεια του αγγείου και τονίζουν τη ραδινή κορμοστασιά του. Δύο πλαστικά κερασφόρα αγρίμια, που πατούν με τα μπροστινά τους πόδια επάνω στη στεφάνη του αγγείου, με τα πίσω στον ώμο του, αποτελούν λαβές του αγγείου. Πρώιμος 5ος π.Χ. αι. Πρβλ. αμφορέα στο Παρίσι, Amandry, *Archaeology* 15, 53, εικόνα σ.σ. αυτή. *Antiquity* 45, 1971, 108. *Antiqu. Cl.* 22, 1959, 38 κ.ε. Απεικονίσεις όμοιων αγγείων έχουμε στα

Εικ. 3. Λεπτομέρεια από κύληκα από το εύρημα Rogozen.

ανάγλυφα των κλιμακοστασιών των ανακτόρων στην Περσέπολη Persepolis. KG, I, εικ. 354 a, c. Πρβλ. και τα αντωπά ζευγάρια (εικ. 3) τέτοιων αγριμιών στο εξωτερικό της ασημένιας φιάλης από το νέο «θησαυρό των ασημένιων αγγείων» από το Rogozen, περιοχής Vratsa, Izkustvo 6, 1986, αριθ. 97, εικ. σ. 2, 32, 52. The new Thracian Treasure from Rogozen Bulgaria, στο Βρετανικό Μουσείο, 1986, 47 αριθ. 97 έγχρωμο πίνακα (εδώ παρακάτω ως Treasure Rogozen). Ο Δ. Σαμσάρης, Ο εξελληνισμός της Θράκης κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή αρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 27 σημ. 4 δεν έχει δίκιο για την υπερτίμηση της ιρανικής επίδρασης στην ανύπαρκτη θρακική τέχνη. Ένας Έλληνας χρυσοφός στον αμφορέα-ρυτό από το «θησαυρό αγγείων» στο Panajuriste βλ. σ. 20, μετέτρεψε τα αγρίμια σε κενταύρους. Ο Hodd. 61, γράφει «at Koukova Mogila Greek and oriental influences appear together. The amphora may be a direct legacy of the Persian occupation».

Ένα χρυσό έλασμα με θέμα σχηματοποιημένο λιοντάρι βρέθηκε σε μια άλλη ταφή στη Baschova Mogila (V. - G. 81 εικ. 213. Hodd. 67. Καταλ. Λονδ. σ. 48 αριθ. 181 έγχρωμη). Τέλος του 5ου π.Χ. αι. για αυτό ο Hodd. σ. 66 λέγει ότι είναι «Persian origin», ενώ ο θώρακας που βρέθηκε μαζί είναι Typical example of Greek work of 5th-4th c. (Snodgrass, Arms and Armour of the Greeks, 1967, 92).

Εικ. 4. Χάλκινη μήτρα από το Garchinovo.

III. ΟΜΑΔΑ II

Από τα έργα πάλι της μεταλλοτεχνίας ξεχωρίζουν στις ίδιες περιοχές, έργα μιας πηγαίας τέχνης που είναι γεμάτα από σπαρταριστή ζωντάνια, που τα ονοματίζουμε συμβατικά με τον όρο «uraltaïka» ή τα αποδίδουμε στην τέχνη του Luristan ή γενικά στην τέχνη της Ανατολής.

Άλλοι τα λένουν ασιατικοσκυθικά. Αφήνουμε κατά μέρος πόσο ποσοστό από τα έργα της ομάδας αυτής σχετίζονται τοπικά και χρονικά με εκείνα της προηγούμενης ομάδας. Ο δρόμος που τα φέρνει στις αρχαίες θρακικές περιοχές είναι ωστόσο από τα ΒΔ του μυχού της Αζοφικής θάλασσας. Μια μήτρα από το Garchinovo (εικ. 4. V.-G., σ. 47, σ. 91, εικ. 152. Proryl. KG, I, εικ. 346) όπου λέγεται ότι μπορεί να είναι εντόπιο έργο, θρακικό. Στη σ. 92 όμως γράφεται «Vorgehen in der Urartaïschen, Phrygischen und persischen Kunst». σ. 93 «ότι είναι κοινά τα ιρανικά στοιχεία στη θρακική και σκυθική τέχνη». Αν «der Beitrag der Thraker zu dieser thrakische-skythischen Kunst ist bedeutend grösser als Rostovtzeff annimmt», τί σημασία έχει το «es... Sondern darauf[liegt] dass die thrakische und skythische Kultur ein und derselben Einfluss angesetzt waren»!

Ας ρίξουμε μία ματιά σ' αυτή τη χάλκινη μήτρα από το Garchinovo που χρησίμευε ίσως για την κατασκευή μεταλλίνων ποτηριών. Χρονολογείται γύρω στα 400 π.Χ. και το θέμα της είναι διακοσμητικό. Ένα ελάφι, σωριασμένο στο κέντρο γονάτισε κάτω από το βάρος ενός μικροσκοπικού λεονταριού. Πίσω από το ελάφι βρίσκεται ένας λεοντόγυπας και μπρος ένα πελώριο αρπακτικό πουλί. Μια μικρότερη φρίξα από άλλα αγρίμια, φανταστικά ή πραγματικά, βρίσκεται στην παρακάτω ζώνη, ενώ πάνω από την κύρια ζώνη τα σχηματοποιημένα κέρατα των δύο αγριμιών αποτελούσαν τα στολίδια της στεφάνης του σκεύους.

IV. ΟΜΑΔΑ III.

α) Μικροτεχνία

Η ομάδα αυτή επιβάλλεται ασυγκρίτως περισσότερο από τις άλλες και αποτελείται: α) από έργα της μικροτεχνίας που είναι σίγουρα ελληνικά. Αγγεία πήλινα είτε ήλθαν από τις ιωνικές Μητροπόλεις στις ελληνικές αποικίες της δυτικής ακτής της Μ. Θάλασσας, είτε κατασκευάστηκαν εκεί. Και φυσικά πολλά αττικά⁵, αγγεία χάλκινα⁶, χωρίς να σημαίνει τίποτε το διαχωριστικό, αν έγιναν και στις ελληνικές μικρασιατικές πόλεις, στην κυρίως Ελλάδα ή στη Χαλκιδική. Κοσμήματα⁷, όπλα⁸ και β) έργα της μεγάλης πλαστικής από γλυπτά, είτε που τα δούλεψαν πλανόδιοι ίσως τεχνίτες που ήλθαν από εκεί και δούλεψαν εδώ, είτε που έκαναν κάποιο στέκι στη Θράκη.

β) Μεγάλη ή μικρή Πλαστική

Απορεί κανείς γιατί η αμφίγλυφη επιτύμβια στήλη του Δείνη, γιού του

5. Από το 1927 κι εδώ έχουμε από την Απολλωνία-Σωζόπολη αγγεία «ιωνικά», χιώτικα, σαμιώτικα και ροδίτικα. Για τα αττικά βλ. Beazley, ARV 2 1482, 6 αρυβαλλοειδής λήκυθος στο Λένινγκρατ, της ομάδας της Απολλωνίας. Μελανόμορφη τριφυλλόστομη οινόχοη και ερυθρόμορφη λήκυθος στο Μουσείο της Σόφιας (Hodd., πίν. 11-12). Για τα πολλά αττικά ερυθρόμορφα αγγεία από τάφους της Απολλωνίας, μάλλον κοινά, βλ. Venedikov-Velkof, Apollonia, Sofia 1963, που ωστόσο ο Sir J. Beazley, αφιέρωσε πολύν κόπο για να αποδόσει σε ζωγράφους ή ομάδες (Paral. σ. 667 σ.λ. Venedikov).

Στο ίδιο τοπικό Μουσείο στη Σωζόπολη υπάρχουν αδημοσίευτα (;) άλλα θαυμάσια αττικά αγγεία, έργα πολύ πιο σημαντικών αγγειογράφων που δεν τα έχει εξετάσει (;) καθόλου ο Sir J. Beazley.

Από την Οδησσό (Βάρνα) έχουμε 5 κορινθιακές οινόχοες, από το α' τέταρτο του βου π.Χ. αι. (Hodd., σ. 49, εικ. 3 σε ανάπτυγμα η διακόσμηση της μιας). Αττικό κωδονόσχημο κρατήρα του ζωγράφου της Φερράρας T. 463 (Beazley, ARV 2, 1963-1964) που έργα του ξέρουμε από την Απολλωνία-Σωζόπολη, Όλυνθο και νότια Ρωσία.

6. V.-G., εικ. 103-104 υδρία χάλκινη από τη Μεσημβρία (Hodd. πίν. 18) με την ανάγλυφη παράσταση Βορέα και Ωρέθειας-Διονύσου και Σεληνού. Για το εργαστήρι βλ. Richter, AJA 1946, 365, πίν. 28, 21. Erika Diehl, Die Hydria, B297. Για τις άλλες χάλκινες υδρίες στα διάφορα Μουσεία της Βουλγαρίας βλ. Diehl, ό.π., αριθ. B161, B117, B118, B124, B142, B158, B174 και B175. Είτε αττικό είναι το εργαστήρι, είτε χαλκηδονικό (Archeologia IV/3, 1962, 38V. Chimbuleva) το πράγμα δεν αλλάζει.

7. Σκουλαρίκια π.χ. από τη Μεσημβρία (V.-G. σ. 79, πίν. 195 και 188, Hodd. 41 πίν. 20) που ο πήγασος του ενός έχει επισκευασθεί κάποτε χωρίς δεξιότητα και που με αφορμή αυτή οι J. Frel και Hodd. γράφουν για τον βαθμό του πολιτισμού ανάμεσα στον κατασκευαστή και στον επιδιορθωτή.

Οι V.-G.: γράφουν: «Öhringen bei einem paar sogar Pegasus-protomen u. bei einem Anderen Bachantin en-buste (σ. 188, Κατάλ. Λονδ. 295) als griechische Kolonie Mesembria ein Zentrum der Goldschmied Kunst war».

8. Για όπλα βλ. Κατάλ. Λονδ. 184-197, και εικόνες.

Αναξάνδρου, από την Απολλωνία, σήμερα στο Μουσείο της Σόφιας (V.-G. εικ. 49-50, Γ. Μπακαλάκης, ΕΦΣΧ Θεσσαλ. ΙΓ', 1974, 251 εικ. πίν. 5-6) χαρακτηρίζεται από τον Hoddinott σ. 34 «imported». Ο ντυμένος κούρος (V.-G. εικ. 53-54, Hodd. πίν. 9. Μουσείο Πύργου Burgas), η επιτύμβια στήλη της Καλλικρίτας από τη Μεσημβρία (V.-G. εικ. 55. Hodd. πίν. 16, Μουσείο Σόφιας), το αρχαϊκό κεφάλι (V.-G. εικ. 57, Μουσείο Πύργου), το πρώιμο κλασικό (V.-G. 58, Hodd. πίν. 22), που το μάρμαρό του λέγεται ρητά ότι είναι εντόπιο (local), άρα το εργαστήρι ήταν κάπου εκεί! Μήπως και ο κολοσσιαίος, χάλκινος Απόλλων Σωζόπολις του Κανάχου, ήλθε «έτοιμος» στην Απολλωνία; ή κατά τί θα διέφερε κι αν ερχόταν από τη μητρόπολη της αποικίας; Μήπως όταν οι Ρωμαίοι τον μετέφεραν στην αιώνια πόλη σκέφτηκαν να αμφισβητήσουν την πατρότητα του εργαστηρίου του;

Αρχιτεκτονικά μέλη

Όσο κι αν έχουμε στην Απολλωνία λίγα θραύσματα από κανόνες ιωνικού κυματίου και λιγοστά άλλα αρχιτεκτονικά μέλη, μπορεί να τα διεκδικήσει κανένα άλλο εκτός από ένα ιωνικό εργαστήρι; Μπορεί νά παρουσιάζουν μια κάποια επαρχιακή χροιά, αλλά δεν παύουν να είναι αρχαία ελληνικά και από καλή εποχή (πρβλ. G. Bakalakis, *ÖJH*, 43, 1956/58, σ. 20 κ.ε.).

γ) Έργα του αττικού κεραμικού εργαστηρίου

Αυτά προέρχονται από ταφές στο εσωτερικό της πλούσιας χώρας και από πλούσιες σε πολύτιμα μέταλλα αγγεία ταφές, στο Duvanlj λ.χ. που για τον τόπο της καταγωγής-παραγωγής τους δεν είναι ανάγκη να γίνει εδώ ξεχωριστός λόγος, πέρα από μια βιβλιογραφική απαρίθμησή τους.

Μελανόμορφος αμφορέας από τη Muschovitsa-Mogila (μαγούλα-τούμπα) του ζωγράφου του Τρωίλου (Beazley, ABV 400, Hodd. πίν. 31, τέλος του 6ου-αρχές του 5ου π.Χ. αι. Α. Θησεάς και Προκρούστης, Β. Διόνυσος, Μαινάδα και Σάτυρος). Ο Hodd. για την ταφή αυτή γράφει: «Antedating the Persian invasion, the burial in the M.T. is a testimony to the cultural impact of Greece in the Thracian aristocracy».

Μια μελανόμορφη κύλικα ανάμεσα σε 5 μελαμβαφείς έχουμε από την Koukova Mogila —από όπου ο αχαιμενίδικος αμφορέας της ομάδας I και κοσμήματα χρυσά (βλ. σ. 23).

Μια μελανόμορφη λήκυθος με «rather crud palmette decoration» (Hodd. σ. 61) έχουμε από τη Lozarska Mogila, όπου κατά τον ίδιο «the Greek influence is paramount» και αλλού, σ. 67 «the purely Greek Lozarska Mogila».

Μια μελανόμορφη μεταγενέστερη λήκυθος βρέθηκε έξω από την ταφή στη Golyama Mogila (Hodd. σ. 63), και από την Arabadjiska Mogila, έχουμε μια αττική ερυθρόμορφη υδρία και μια μελαμβαφή κύλικα (Hodd. 64). Από τη Baschona Mogila έχουμε μια αττική ερυθρόμορφη πελίκη με παράσταση δυο γυναικών στο βωμό-θυσία. Τα σπουδαιότερα ωστόσο αττικά αγγεία από την ταφή αυτή, όπως κι ανάμεσα στο εύρημα από το Dalboki, σήμερα στην Οξφόρδη (V.-G., 147-148. Κατάλ. Λονδ., σ. 93) είναι αττικά.

Από την κύρια ταφή στη Vratsa (περιοχή Τριβαλλών) προέρχεται μαζί με τη γνωστή κνημίδα (Κατάλ. Λονδ. ξώφυλλο και σ. 66) κομμάτι από αττικό μελαμβαφές αγγείο «σύμφωνα με το οποίο χρονολογούνται η ταφή και τα άλλα συνευρήματα (context) ± μέσα στο β' μισό του 4ου π.χ. αι. (βλ. κι εδώ σ. 27). Από την ίδια ταφή (Hodd. 76) έχουμε ένα ερυθρόμορφο σκύφο Kerchstyl, 380 π.Χ. και μια κύλικα με ίσια βάση (stemless) από το 2ο τέταρτο του 4ου π.Χ. αι. και μεταξύ τους άλλα αρχαία ελληνικά αγγεία και «a grossy grey Thracian cup in the shape between a skyphos and a kylix» (Hodd. σ. 76) που δεν προσθέτουν τίποτε στη χρονολόγηση ή σε τυχόν άλλα προβλήματα.

Τα σπουδαιότερα από όλα τα αττικά αγγεία που ξέρουμε ως τώρα από ταφές Θρακών στη βουλγαρική σήμερα Θράκη είναι στη Φιλιππούπολη: Δυο ερυθρόμορφες υδρίες στο τοπικό Μουσείο, η μία (Beazley, ARV² 1187, 36, με παράσταση θεοξενίας των Διοσκούρων στον ώμο και αναχώρηση του Πολυνείκη στον κορμό, Hodd. εικ. 5 και πιν. 39, του ζωγράφου του Κάδμου, η άλλη Beazley, ARV², 1094, 98. 1682), του ζωγράφου της Κενταυρομαχίας στο Λούβρο, με παράσταση τριών γυναικών.

Πελίκη αριθ. ευρετηρίου 1044 από το Brezono, του ζωγράφου του Επιμενίδη (Beazley, ARV², 1044, 9). Α. ο κιθαρωδός Αλκίμαχος και Νίκες. Β. λυρικός νέος και δυο γυναίκες. Οι νίκες της Α όψης ονοματίζονται. Είναι νίκες που κερδίστηκαν στα Παναθήναια, στη Νεμέα, στο Μαραθώνα, στον Ισθμό.

Αμφορέας από το Brezono (Beazley, ARV² 529, 11) του ζωγράφου του Αλκιμάχου (BCH 1957, 150, 7. 155 εικ. 12). Α αθλητής, Β προπονητής. Κρατήρας κωδωνόσχημος 1685 (Beazley, ARV², 554, 16) του ζωγράφου του Μονάχου 2335, Α συμπόσιο, η Β πλευρά λείπει.

δ) Ελληνικά ασημένια τορεύματα

Από τη Golyamata Mogila στο Duvanlj προέρχονται δύο υψήποδοι κάνθαροι ασημένιοι που χρονολογούνται στα μέσα του 5ου π.Χ. αι. που μολονότι δεν είναι αττικοί δε νοούνται ωστόσο χωρίς την αττική γραμμή, δηλαδή χωρίς τη σύγκριση των εγχαράκτων παραστάσεών τους με αττικές αγγειογραφίες.

Ο Α. Rumpf, Hd. A., Melerei u. Zeichnung, σ. 104 και εικ. 7, συγκρίνει την παράσταση της Μαινάδας και του σατύρου με αγγειογραφίες του 450 π.Χ. — παρθενώνειες — και ο Χ. Danon, Drevna Trakia, πίν. 49 δημοσιεύει την εικόνα του σατύρου με ένα τέτοιο τρόπο και φωτισμό παρμένη, ώστε να μην απέχει η εντύπωση του χαραχτού σχεδίου επάνω σε μέταλλο από τη δυναμική γραμμή αττικού κεραμογράφου (E. Strong, Greek a. Roman Gold a, Silver Plate, 78-79. Βλ. και Hodd, σ. 63, πίν. 64, εικ. 5).

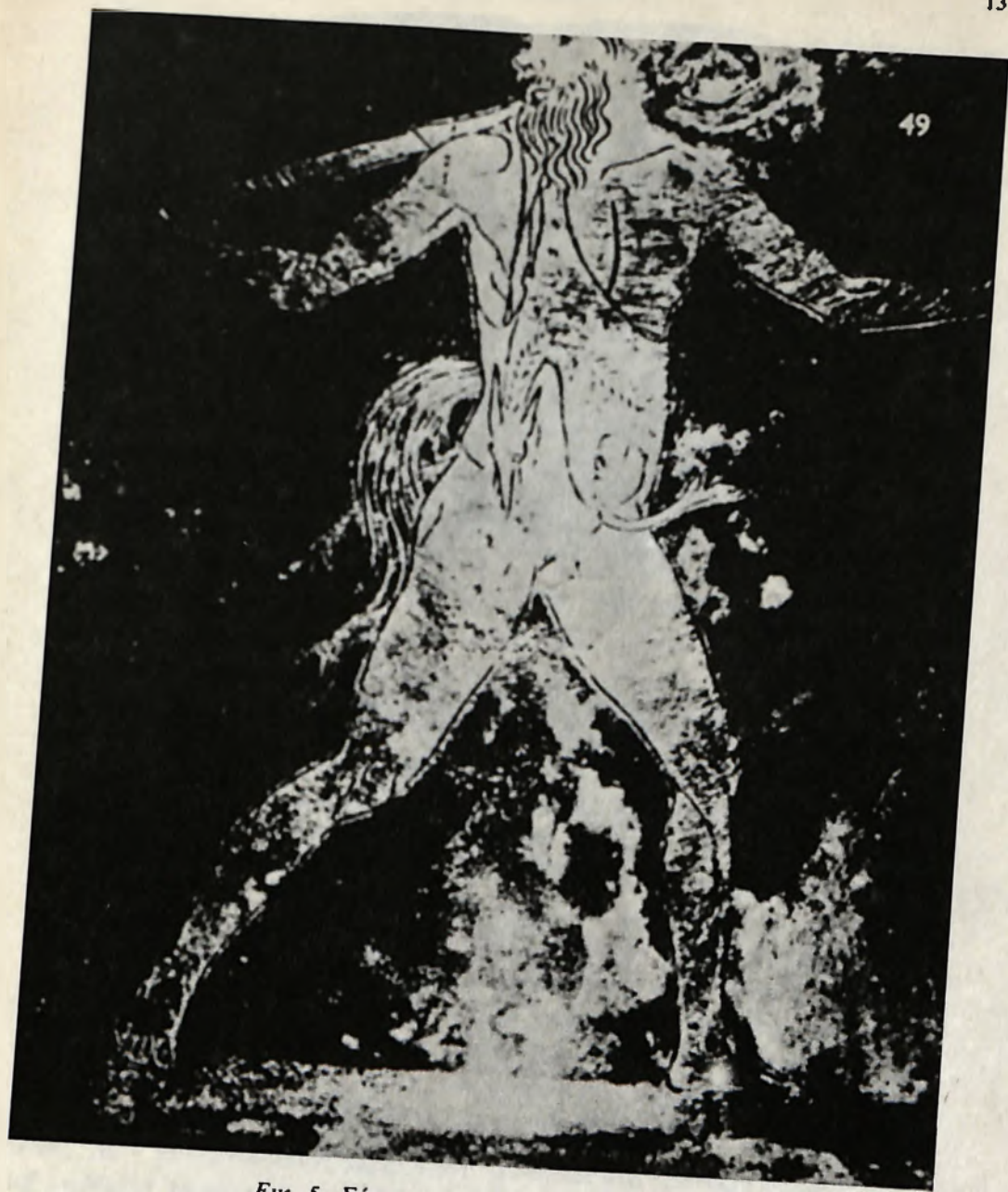
Από την ίδια ταφή εξάλλου προέρχονται και δυό ασημένια πλακίδια με ανάγλυφη-επισμιλευμένη παράσταση της Νίκης σε τέθριππο άρμα, με υψωμένη τη δεξιά με ένα στεφάνι, πέντε άλλα ανάγλυφα πλακίδια με λεοντοκεφαλές και ένα με γοργώνιο, στολίδια από θώρακες (Hodd., πίν. 35-36. Κατάλ. Λονδ. αριθ. 178-180 και Danon, ό.π., πίν. 46, εικ. 6).

Από τη Baschova Mogila και από την ίδια περιοχή του Duvanlj, έχουμε τέσσερα ασημένια αγγεία από το δεύτερο μισό του 5ου π.Χ. αι. που έχουν σε διάφορα σημεία τους χαραχτή την επιγραφή ΔΑΔΑΛΕΜΕ, σε ωραία κεφαλαία γράμματα του 5ου π.Χ. αι. Το ένα είναι μια ασημένια κι επιχρυσωμένη μεσόμφαλη φιάλη με την παράσταση αρματοδρομιών (τεσσάρων αρμάτων και ισαρίθμων ηνιόχων και αναβατών, στο εσωτερικό της, γύρω από τον ομφαλό, που πλαισιώνεται με διπλά στεφάνια από ανθέμια και φύλλα δάφνης, η επιγραφή είναι κατανεμημένη στην εξωτερική στεφάνη της φιάλης (V.-G., 170-172. Strong, ό.π., σ. 80. Hodd. 63, πίν. 37. Danon, Drevna Trakia, πίν. 41).

Το δεύτερο ενεπίγραφο αγγείο είναι πάλι μια ασημένια κύλικα με τη μεταπαρθενώνεια χαραχτή παράσταση της Σελήνης εφίππου και πάνω στα κύματα, στο εσωτερικό της. Η παράσταση είναι στεφανωμένη με κότινο ή δάφνινο στεφάνι. Η επιγραφή όπως στο προηγούμενο αγγείο. Το στύλ της παράστασης σχετίζεται από τον Α. Rumpf (ό.π., σ. 117 και πίν. 40, 6), με το στύλ του Παρράσιου (V.-G. 173-174. Strong, ό.π., σ. 79. Hodd. πίν. 38).

Το τρίτο ενεπίγραφο αγγείο είναι ένα ασημένιο ρυτό, με ραβδωτά τοιχώματα, που καταλήγουν σε προτομή ίππου, με προβαλλόμενα τα δυο πρόσθια πόδια. Ύψος 0,26 μ. Κυμάτια και άνθη και κάλυκες λωτού κοσμούν τη στεφάνη του σκεύους, ενώ αστράγαλος περιβάλλει τη μέση της προτομής που είναι σε ορισμένα σημεία της επιχρυσωμένη (V.-G. 162. Κατάλ. Λονδ. 183 και εικ.). Ο Hodd. σ. 65 σημειώνει «There seems little doubt that this is specimen like the kylix and the phiale, was the work of a highly skilful Greek silversmith». Ενώ στο ρυτό αριθ. 545 με προτομή βοδιού η αχαιμενίδα τέχνη είναι φανερή.

Το τέταρτο ενεπίγραφο αγγείο είναι μια μικρή οινοχόη (Τύπου 8 στην αττική κεραμική) 0,086 μ. ψηλή, που το σώμα της είναι ραβδωτό και η απόληξη της λαβής διχαλώνεται σε δυο έλικες. Η επιγραφή βρίσκεται γύρω

Εικ. 5. Σάτυρος από ασημένιο κάρθαρο.

Εικ. 6. Ανάγλυφο Νίκης από τα χρόνια του αυστηρού ρυθμού.

από τη στεφάνη του αγγείου (Duvanlj 67, αριθ. 5, εικ. 84. Κατάλ. Λονδ. αριθ. 182 με χρονολογία 425-420 π.Χ. στην προθήκη).

Για την επιγραφή ΔΑΔΑΛΕΜΕ που κοσμεί και τα τέσσερα αυτά αγγεία δεν ξέρω την προσπάθεια που έγινε ως τώρα για την ανάγνωσή της-ερμηνεία της. Ο καθηγητής V. Georgiev, στο βιβλίο του Trakiskite Esik, Sofia 1957, 59, μεταγράφει θρακικά: Δα, δαλε με. αρχ. ελληνικά: Δᾶ, ἄλευ(έ)με. Πιστεύει δηλαδή ότι πρόκειται για επίκληση στη θεά Δήμητρα.

Τα καλογραμμένα γράμματα, τύπου κλασικών χρόνων, σχεδόν ισομεγέθη είναι αδύνατον να έχουν μόνον διακοσμητικό λόγο ύπαρξης, ούτε και είναι μεταγενέστερη η χάραξή τους⁹. Έχοντας πρώτον κατά νουν ότι πρόκειται περί πραγματικών «δαιδαλευμάτων», δεύτερον ότι και οι κεραμείς των αττικών εργαστηρίων, οι μικροί όπως και οι μεγάλοι τεχνίτες του είδους και στους δύο ρυθμούς, γράφουν συχνά λανθασμένες επιγράφες-υπογράφες θα τολμούσε κανείς πρώτα να συμπληρώσει την επιγραφή: ΔΑ[Ι]ΔΑΛ[Λ]ΕΜΕ

9. Δεν πρέπει να παραλείψουμε εδώ το γεγονός ότι στο εξωτερικό του πυθμένα της ομφαλωτής φιάλης από το Lovech (Filof RM XXXII, 1917, 53-54. Κατάλ. Λονδ. 224) έχουμε ένα χαραχτό Δ. Στη φιάλη από το Alexandrovo (Κατάλ. Λονδ. 290) έχουμε τα γράμματα ΑΔ και τέλος στην εσωτερική στεφάνη του ενεπίγραφου ρυτού από το Βορονο (Κατάλ. Λονδ. 544) έχουμε εκτός από την επιγραφή «Κότυος ἐτ Βέου» επιπλέον κοκκιδωτά τα γράμματα ΑΔ.

= δαίδαλλέ με, κι ύστερα να ερμηνεύσει το νόημά της σαν έκφραση του θαυμασμού του προσωποποιημένου αγγείου για τον εαυτό του, με δημιουργό τον ανώνυμο τεχνίτη, που απρόσωπα το σμίλεψε σε τρίτο πρόσωπο. Σα να λέγει «μ' έκανε περίτεχνο»¹⁰.

Το μικρής διαμέτρου (14,6 εκτ.) ασημένιο κι επιχρυσωμένο διπύθμενο πινάκιον (όχι φιάλη) από το νέο εύρημα στο Rogosen (Izkustvo 6, 1986, αριθ. καταλ. 4, εικ. εξωφύλλου, σ. 10 και καταλ. αριθ. 4. Treasure Rogosen, αριθ. 4, σ. 34, έγχρ. παρένθ. πίν. Αρχαιολογία 20, 1986, 59 εικ. 2) είναι έργο ελληνικό, έστω και όχι πρώτης κατηγορίας. Η παράσταση του Ηρακλή μεθυσμένου που προσπαθεί ν' απογυμνώσει ολότελα την Αύγη, είναι μοναδική ως προς την ενεπίγραφη ταυτότητά της. (Πρβλ. Christa Bauchhenss-Thürdiedl, Der Mythos von Telephos in der Antiken Bildkunst, Diss. Würzburg 1971, σ. 76, 5 παράσταση κορινθιακού κατόπτρου συλλογής Σταθάτου, LIMC III (1986), s.v. Auge, σ. 47, πίν. 47, 9 που χρονολογείται γύρω στα 300 π.Χ.). Το πινάκιο πρέπει να είναι λίγο παλαιότερο, αν η απόκρυψη του θησαυρού σχετίζεται με την εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου εναντίον των Τριβαλλών (335 π.Χ.). Οι επιγραφές είναι χαρακτές. Η επιγραφή ΔΗΛΑ(.)ΔΗ = δηλαδή πάνω από το κεφάλι του Ηρακλή δεν οφείλεται σε τυχόν άγνοια του τεχνίτη της γλώσσας του, αλλά λέγει «ότι είναι φανερό περί τίνος πρόκειται» (Μ. Κοπιδάκης, Το Βήμα, 7 Σεπτεμβρίου 1986, 15).

Η τρίτη κοκκιδωτή επιγραφή στο χείλος του πινακίου: ΔΙΔΥΚΑΙΜΟ(Υ) είναι γενική κυρίου θρακικού ονόματος. Στην κάτω όψη του πυθμένα του πινακίου έχει ωραίο ρόδακα από ανθέμια και κάλυκες λωτού.

Υπάρχει και μια άλλη «σύνθεση» (σερβίτσιο) από ασημένια αγγεία ενεπίγραφα που βρέθηκαν πριν από το «θησαυρό των αγγείων» στο Rogosen (Izkustvo 6, 1986. Treasure Rogosen, 19).

Η φιάλη, ομφαλωτή ή μη, αποτελεί το κύριο και απλούστερο συνάμα, πολύ πρόσφορα χρήσιμο αγγείο, τόσο στην Ανατολή, όσο και σε κάθε πολιτισμό, όμοιο με το βυζαντινό «τάσι». Γι' αυτό και συναντάμε πάρα πολλές φιάλες και σε διάφορες τοποθεσίες, άλλες πολύ άλλες λίγο κοσμημένες, με ή χωρίς ομφάλιο παράσταση, συνήθως μια προτομή κάποιας θεάς, με ραβδωτά τοιχώματα και φυσικά διαφορετικού βάρους, ανάλογα με το

10. Με βοήθησε πολύ στο συμπέρασμα αυτό κι ύστερα από πολύωρη συζήτηση με βάση το ρήμα που έχει μονάχα ενεστώτα και παρατατικό (L.S. σ. λ. δαίδαλλω), ο αγαπητός φίλος και γείτονάς μου στην Ανακασιά κ. Μένιος Μουρτζόπουλος. Τον ευχαριστώ κι εδώ θερμότατα.

μέγεθός τους. Η γνώμη της E. Strong, ό.π., σ. 76, ότι οι φιάλες ως σχήμα είναι αχαιμενιδικό δεν νομίζω ότι είναι αδιάσειστη. Η ίδια εξάλλου παρατηρεί ότι το σχήμα της φιάλης της Μουσσοβίτσα βρίσκεται σε χάλκινη στην Περαχώρα.

Σε τρεις ασημένιες φιάλες μικρού μεγέθους, 4,5 εκ. ψηλές και 12,5 εκ. διαμέτρου, ακόσμητες από τη Mogilanska τούμπα-ταφή στη Vratza, περιοχή των Τριβαλλών (Κατάλ. Λονδ. 297-298· Izkustivo 6, 1986, εικ. σ. 61), σε μια τέταρτη από το Alexandrovo και σε μιά πέμπτη από το Brănichevo, συναντάμε πάλι με κοκκιδωτά γράμματα και στην κάθε μια την επιγραφή ΚΟΤΥΟΣ ΕΤ ΒΕΟΥ, που τις χρονολογούν από το σύνολο του ευρήματος ± στα 380-350 π.Χ. Για τη γενική πτώση του κοινού στη Θράκη κύριου ονόματος που είναι κτητική δεν είχαμε καμιά αμφιβολία. Πρβλ. ΣΚΥΘΟΔΟΚΟΥ, επιγραφή που είναι χαραγμένη επάνω στην ελλειψοειδή σφενδόνη ενός δαχτυλιδιού από την Golyamata Mogila (γύρω στην ανάγλυφη παράσταση ενός ιππέα (Hodd., 63). «Στοά η λεγομένη Κότυος» στην Επίδαυρο (Παυσανίας, Αργολικά 2, 27, 6). Το χωρισμό της πρόθεσης έκ., που απαντά και ως έτ. όπως εδώ και ως έγ, τη μάθαμε (παλαιότερα γνωστή από τη φιάλη Adgikiöi Ρουμανίας, εδώ σ. 17) και από το νέο εύρημα του «θησαυρού των ασημένιων αγγείων από το Rogozen (βλ. παραπάνω). Από το ίδιο εύρημα μάθαμε ότι και η γενική που ακολουθεί την πρόθεση είναι τοπωνυμική. Για το τοπωνύμιο που βρίσκεται στο κράτος των Οδρυσών, στη σημερινή ανατολική Θράκη βλ. εδώ παρακάτω σ. 19. Η μόνη διαφορά από τις νέες επιγραφές μας βρίσκεται πρώτα στο χειρότερο γράψιμο γενικά των επιγραφών των αγγείων, φιαλών ή μιας οινοχόης από το Rogozen και ειδικά στο γεγονός ότι η γενική γράφεται ΒΕΟ, χωρίς το Υ (βλ. Izkustivo, ό.π., εικ. σ. 61, εικ. 7). Για τις επιγραφές από το εύρημα Rogozen και γενικότερα για άλλα προβλήματα του ευρήματος βλ. παρακάτω.

Η επιγραφή ΚΟΤΥΟΣ ΕΤ ΒΕΟΥ επαναλαμβάνεται για έκτη και έβδομη φορά (πάντοτε πριν από εύρημα Rogozen) σε δύο ασημένια ρυτά (Κατάλ. Λονδ. 543 και 544 και εικόνα στον αριθμό αυτό ύψους 20,2 εκ.), που προέρχονται από το χωριό Βορόνο της περιοχής Rousse, και μια όγδοη φορά σε μια μικρή οινοχόη (δεύτερη εικ. εξωφύλλου Καταλ. Λονδ. 547 και άλλη εικόνα στη σ. 94).

Το σώμα του ρυτού είναι ραβδωτό, οι ραβδώσεις είναι κοίλες. Στο επάνω μέρος της στεφάνης έχουμε αστραγολειδές ιωνικό κυμάτιο και μια πλατειά ταινία με ανάγλυφα φύλλα κισσού και κορύμβους. Το ρυτό 543 τελειώνει σε προτομή ίππου και η ροή είναι ανάμεσα στα προβαλλόμενα πρόσθια πόδια του. Μερικές λεπτομέρειες του σώματος του ζώου είναι επιχρυσωμένες. Η επιγραφή είναι χαραγμένη στην κοιλιά του ζώου. Το ρυτό 544 τελειώνει σε προτομή φτερωτής σφίγγας. Η ροή του έχει σχήμα

Εικ. 7. Ασημένια κύληκα από τη Vratza.

λεοντοκεφαλής. Και σ' αυτό μερικές λεπτομέρειες του μυθικού τέρατος είναι χρυσωμένες. Η επιγραφή βρίσκεται στο ίδιο σημείο ή όπου και του προηγούμενου ρυτού. Τα χαρακτηριστικά της κεφαλής του μυθικού τέρατος δείχνουν επίδραση αχαιμενιδική, η τέχνη όμως στο σύνολο είναι ελληνική. Η κτητική γενική και η πρόθεση ετ-εκ μετά γενικής που σημαίνει τόπο, είναι και στα έξι παραδείγματα ίδια.

Στη μικρή ασημένια οινόχοη που αναφέρεται εδώ αμέσως παραπάνω και που έχει ύψος 18,2 εκ. και δύο αλληπάλληλες ζώνες παραστάσεων στο ατρακτοειδές σώμα της, έχουμε την ίδια επιγραφή ΚΟΤΥΟΣ ΕΤ ΒΕΟΥ, στο λαιμό της. Η παράσταση, σε δύο ζώνες, μια στενή και μια κάτω φαρδιά, είναι ανάγλυφες και το θέμα τους διονυσιακό. Για τη χρονολόγηση του αγγείου στο α' μισό του 4ου π.Χ. αι. βλ. Ivanov, *Izkustvo*: 1975, 14 αριθ. 3-4.

Ένα άλλο παράδειγμα της επιγραφής, αλλά όπως στο εύρημα Rogozen χωρίς το Υ της διφθόγγου, πάλι σε φιάλη έχουμε από το Adgikiöl της Ρουμανίας (*Treasures from Romania, A special exhibition held at the British Museum*, 1-3, 1971, σ. 50 αριθ. 159) ΚΟΤΥΟΣ ΕΓ ΒΕΟΥ(Υ).

Σε δύο φιάλες είναι κοκκιωτές γραμμένες οι επιγραφές: ΚΟΤΥΟΣ ΕΞ ΒΕΟ από το νέο εύρημα στο Rogozen (*Izkustvo*, 6, 1986, αριθ. 28 και 40 σ. και εικ. στη σ. 42. *Treasure Rogozen*, αριθμοί ίδιοι όπως στο προηγούμενο). Οι άλλες κοκκιωτές επιγραφές σε φιάλες με το όνομα Κότυ σε γενική από το ίδιο νέο εύρημα είναι: ΚΟΤΥΟΣ ΕΞ ΑΡΓΙΣΚΗΣ δυο φορές, αριθ. 42 και 46 και ΚΟΤΥΟΣ ΕΞ ΗΡΓΙΣΚΗΣ που είναι φυσικά το ίδιο. ΚΟΤΥΟΣ ΕΞ ΑΠΡΟ (αριθ. 31, εικ. σ. 43), ΕΞ ΑΠΡΟ ΚΟΤΥΟΣ (αριθ. 30, ίδια σελίδα και εικόνα). ΚΟΤΥΟΣ ΕΞ ΣΑΥΘΑΒΑΣ (αριθ. 41, σ. 44 εικ. στην ίδια σελίδα· οι αριθμοί

είναι ίδιοι και στο Treasure Rogozen). Σκόπιμα αφήσαμε κάπως προς το τέλος την απαρίθμηση γιατί έχουμε από το νέο εύρημα στο Rogozen δύο παραδείγματα επιγραφών: ΚΟΤΥΟΣ ΕΚ ΓΕΙΣΤΩΝ (αριθ. 47, εικ. σ. 43), αλλά και ΚΟΤΥΟΣ ΕΓ-ΓΗΙΣΤΩΝ (αριθ. 45, εικ. στην ίδια σελίδα). Για τις δύο τελευταίες επιγραφές ξέραμε ως τώρα ένα παράδειγμα: ΚΟΤΥΟΣ ΕΓ ΓΗΙΣΤΩΝ, επιγραφής γραμμένης επάνω σε μια φιάλη από το Alexandrono, στο Μουσείο της Σόφιας (V.-G., σ. 72. Strong, ό.π., σ. 76, πίν. 16α. Κατάλ. Λονδ. 285), και σε μια άλλη σε ιδιωτική συλλογή από το Lovetch, που δεχόμεθα ότι ανήκουν στο α' μισό του 4ου π.Χ. αι., ενώ το εύρημα Rogozen πάει αργά μέσα στο β' μισό του ίδιου αι. όπως και η φιάλη στο Adgikiöl. Από την άλλη στα νεώτερα παραδείγματα καταλάβαμε σωστά την πρόθεση. Για τη γενική ΓΕΙΣΤΩΝ βλ. παρακάτω.

Στο νέο εύρημα από το Rogozen έχουμε το μοναδικό παράδειγμα της σχέσης του ΚΟΤΥΟΣ με το όνομα ενός τεχνίτη: ΚΟΤΥΟΣ ΕΓ ΒΕΟ ΔΙΣΛΟΙΑΣ ΕΠΟΙΗΣΕ, (αριθ. 29, εικ. στη σ. 43). Ανάλογο παράδειγμα και από παλιό εύρημα στη Ρωσία σήμερα είναι επάνω σ' ένα «βαρβαρικό» σχήμα ποτηριού η επιγραφή: ΞΗΒΑΝΟΚΟΥ ΤΑΡΟΥΛΑΣ ΕΠΟΙΕΙ ΜΗ¹¹ (Minns, Scythians and Greeks, 1971, 235). Ό,τι και όποιος και αν είναι ο Κότυς από το Βέο, στον όποιο ανήκουν ή ανήκαν και οι φιάλες από το Rogozen, ένα είναι βέβαιο ότι δεν είναι τεχνίτης, αλλά κάτοχος των φιαλών που φέρουν το όνομά του, αφού σε μια ο τεχνίτης είναι ο ΔΙΣΛΟΙΑΣ. Και για να τελειώσουμε με το νέο εύρημα Rogozen ως προς τις επιγραφές του πρέπει να αναφέρουμε τουλάχιστο και τη μοναδική περίπτωση της οινοχόης αριθ. 112, εικ. στον κατάλογο και στη σ. 43, όπου διαβάζουμε: ΚΟΤΥΣ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΠΑΙΣ και αφήνουμε τη συσχέτιση του «Θρακός, που παρατά τον Ορφισμό για τη λατρεία του Απόλλωνος» σε άλλους.

Πρέπει όμως να γυρίσουμε ακόμη μια στιγμή στα πρό του ευρήματος Rogozen χρόνια.

Σε μια ασημένια ομφαλωτή φιάλη από το Branichevo της περιοχής Shoumen έχουμε στο εκεί τοπικό Μουσείο, μικρού μεγέθους, ως συνήθως (2ο τέταρτο του 4ου π.Χ. αι. Κατάλ. Λονδ. 311, όπου και η σχετική βιβλιογραφία) την επιγραφή ΑΜΑΤΟΚΟΥ ΠΑΔΡΥ ΤΗΡΗΣ κι ακόμη χαραχτές τις ενδείξεις του βάρους, αξίας αγγείου (V.-G. εικ. 141). Ο Αμάτοκος-Αμάδοκος, χωρίς να μπορεί να χαρακτηριστεί σαν βασιλιάς —και στο εύρημα από το Rogozen έχουμε τα ονόματα Κότυς, ΚΕΡΣΕΒΛΕΠΤΗΣ, ΣΑΤΟΚΟΣ— που δεν ξέρουμε τί σχέση έχουν, αν καθόλου έχουν, πρέπει να είναι κάτοχος

11. Ανάμεσα στο ρήμα και στα γράμματα ΜΗ ένα σημάδι που σημαίνει ίσως «χρυσός».

της φιάλης και ο Τήρης ίσως ο τεχνίτης, σύμφωνα με τα παραδείγματα τα βέβαια, όπου έχουμε το όνομα και το ρήμα «εποίησε».

Η διαφορά του σχήματος των γραμμάτων των επιγραφών και το αντίστροφο με το αρχαίο ελληνικό σύστημα να γράφεται η δίφθογγος ου μόνο με ο στα παλαιότερα χρόνια και πλήρης ου στα νεώτερα, χωρίζουν τα ενεπίγραφα αγγεία σε δύο ομάδες: α) όπου γράφεται ΒΕΟΥ, ΑΜΑΤΟΚΟΥ κλπ. και β) όπου γράφεται ΒΕΟ, ΑΠΡΟ κλπ. Αν ο Κότυς των επιγραφών ταυτίζεται με τον Κότυ Α' βασιλέα των Οδρυσών, τότε τα αγγεία της α' ομάδας χρονολογούνται ± από 380-350 π.Χ. Τα αγγεία της β' ομάδας ως το 357 π.Χ., τα αγγεία με τις επιγραφές Κερσοβλέπτο γνωστές μονάχα από τα εύρημα στο Rogozen χρονολογούνται ανάμεσα στα 359-349 π.Χ. και η απόκρυψη του θησαυρού θα πρέπει να έγινε λίγο πριν από το 335 π.Χ., χρονιά της εισβολής του Μεγάλου Αλεξάνδρου εναντίον των Τριβαλλών.

Από τα διάφορα τοπωνύμια που αναφέρουν οι επιγραφές των αγγείων του θησαυρού Rogozen κάτι ξέρουμε και τέσσερα τουλάχιστον από αυτά βρίσκονται στην Ανατολική Θράκη ή στο κράτος των αρχαίων Οδρυσών, νοτίως οπωσδήποτε της μετέπειτα Αδριανούπολης. *Ἄπρος*, *Ἄπροι*, *Ἄπρω* (PW, RE. σ. λ.) 22 μίλια ΒΔ της Ρεδαιστού (Βισάνθης), 50 μίλια ΝΔ από Βιζύης, στην οριζόντια αρτηρία από Αίνου-Χερσονήσου-Περίστασης και στην κάθετη προς την παραλία, παράλληλα με τον ρουν του Μέλανος ποταμού, (κοντά στο σημερινό χωριό Κερμιάν και όχι στο Ainaardjik. K. Miller, It. R. 1916, σ. 526, εικ. 165), Λ. Πολυχρονοπούλου-Λουκοπούλου, Colonia Claudia Aepensis, Μνήμη Δ. Λαζαρίδη (υπό εκτύπωση).

Ἀέρος ίσως το μεταγενέστερον ΒΕΟΔΙΖΟΣ (PW, RE. σ. λ.) 12 μίλια από Ρεδαιστού. Κείται και τύπος BEDIZUM, 9 μίλια από Ρεδαιστού (Miller, ό.π., σ. 539). «*Εργίσκη*» (PW, RE. σ. λ.) 12 μίλια δυτικά της Ρεδαιστού, Kadiköy. Αναφέρεται μεταξύ «τῶν χωρίων» που κατέλαβε το 346 π.Χ. Φίλιππος Β' της Μακεδονίας (Δημοσθ. Περί Ἀλοννήσου 37) «*Σέρρειον τεῖχος καὶ Ἐργίσκην καὶ Ἱερὸν ὄρος*». «Περί στεφάνου» 27 «*χωρία... τὸ Σέρρειον καὶ τὸ Μυρτηνὸν καὶ τὴν Ἐργίσκην*». Αἰσχ. κατά Κτησοφ. 82 «*Σέρρειον τεῖχος καὶ Δορίσκον καὶ Ἐργίσκην καὶ Μυρτηνὸν καὶ Γάνος καὶ Γανιάδα... ὧν οὐδὲ τὸ ὄνομα ἴσμεν*». Βλ. καὶ Δ. Σαμσάρη, Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Θράκης κατὰ τὴν ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα, σ. 242. B. Isaac, The Greek Settlement in the Thrace until the Macedonian Conquest, Leiden 1986, 203 κε., 211). Βασικό ξεκίνημα για την ταύτιση της Εργίσκης δεν μπορεί να είναι η συμβολή του Εργίνη ποταμού με τον Ἐβρο, αλλά κάπως νοτιότερα, εφόσον το Σέρρειον τεῖχος είναι κοντά στο Ἱερὸν ὄρος, στα σημερινά Γανόχωρα στην Προποντίδα.

Η ΣΑΥΘΑΒΑ δεν μπορεί να ξεχωρίζεται από αυτά τα γνωστά τοπωνύμια και να την φανταστούμε στην Κάτω Μυσία (Uzkustvo 6, 1986, 43). Και γιατί

λίγο ανατολικότερα από την Αίνο αναφέρονται τα «Σαύαδα», μακεδονικό ίσως πόλισμα (Ησύχιος σ.λ. «Σαυάδαι Σαῦδοι». *Ἀμερίας τοὺς σείλινοὺς οὕτω καλεῖσθαι φησιν ὑπὸ Μακεδόνων*. Σαμσάρης, ό.π., σ. 242 καί σημ. 4. Αρχαιολογία 20, 1986, 66). Δεν ξέρουμε τίποτε για τη γενική φυλετικού ίσως ονόματος-τόπου: Γηίστων ή Γείστων.

Για μερικά από τα παραπάνω «χωρία» της ανατολικής Θράκης βλ. και Η. Kierpert, FOA, πιν. XVII καί Atlas von Hellas, πίν. XVII.

Για την τέχνη των παραστάσεων των οινοχοών από το Rogozen βλ. παρ. σ. 27.

ε) Τα χρυσά αγγεία από το Παναγιούριστε.

Σκόπιμα αφήσαμε κατά μέρος για να μιλήσουμε ακριβώς ιδιαιτέρως για την ομάδα των γνωστών χρυσών ελληνικών αγγείων από την τοποθεσία αυτή, στο Μουσείο της Φιλιππούπολης, γιατί απ' τη μια μεριά αυτά τα χρυσά αγγεία από μόνα τους λένε πιο ήταν το καλαισθητικό επίπεδο των Θρακών-πελατών, που αρέσκονταν σ' ένα τέτοιο φανταχτερό «flamboyant» στυλ που ξεπέρασε ποιοτικά ακόμη και τα κατώτερα κεραμικά δείγματα του λεγόμενου ρυθμού Κέρτς· κι από την άλλη μεριά κάνει το θεατή να αναρωτιέται που κατέβασαν οι χρυσοφοί τους τη γνωστή υψηλή ποιότητα των ελληνικών τορευμάτων στο τέλος της λεγόμενης μονάχα «κλασικής» εποχής της ελληνικής τέχνης. Όλοι θεατές, αλλά και μελετητές(!) της ελληνικής τέχνης, θαυμάζουν την παρθενικότητα του ευγενούς μετάλλου, για το βάρος και την αξία του οποίου μιλούν και δύο χαραχτές ελληνικές επιγραφές. Οι δεύτεροι συνερίζονται αν τέτοια αντικείμενα τέχνης έγιναν γύρω στα 300 π.Χ. στη Λάμψακο ή σε κάποιο άλλο μέρος της Προποντίδας — προτάθηκε ακόμη και η Θάσος — σαν να μπορούσε να μην ήταν ελληνικός ο τόπος όπου κατασκευάστηκαν.

Από τα εννέα συνολικά σχήματα παραδοσιακή είναι μονάχα η «αιθιοπική» φιάλη (Κατάλ. Λονδ. 361), που δεν είναι μοναδική ή πρωτόγνωρη από το εύρημα στο Παναγιούριστε. Στον αμφορέα-ρυτό, είπαμε, ότι ο Έλληνας τεχνίτης μετέβαλε τα ιρανικά τέρατα-λαβές σε κενταύρους (Κατάλ. Λονδ. 360). Για την παράσταση προτάθηκαν διάφορες ερμηνείες: Επτά επί Θήβας, παράσταση του φόνου των Τυράννων στην Αθήνα, κ. ά. Των άλλων ρυτών ούτε οι ενεπίγραφες παραστάσεις ελληνικών μύθων και μυθολογικών μορφών αναφέρονται ούτε και εικονίζονται ιδιαιτέρως (Κατάλ. Λονδ., αριθ. 362-368. Και πίν. έγχρωμος ολοσέλιδος εικ. 8-9)¹².

12. Στην έκθεση Λονδίνου σ. 73 του καταλόγου εισαγωγικά λέγονται: «the articles seem to have been made by several craftsmen at Lampsacus, on the Asiatic shores of the

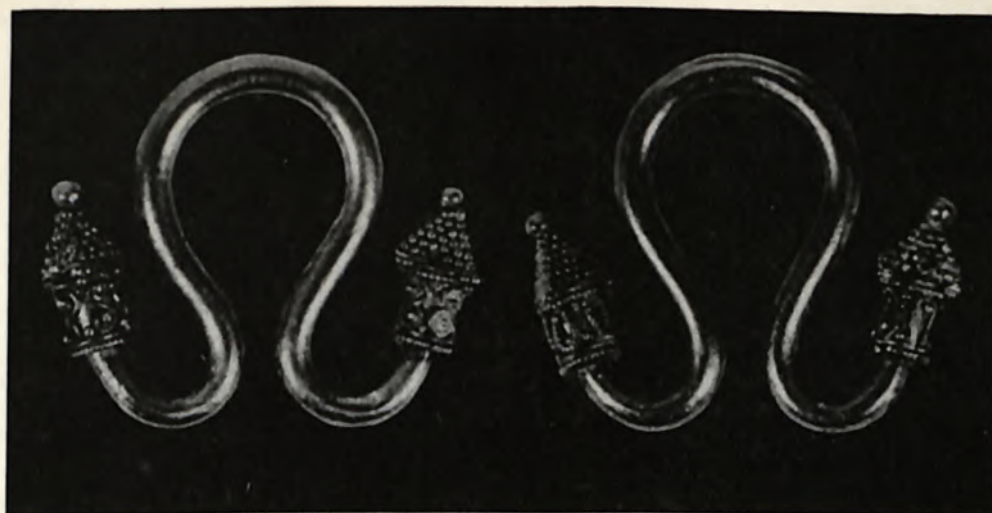
Εικ. 8-9. Φιάλη Αιθιοπική. Η λαβή του αμφορέα-ρυτού. Λεπτομέρεια από την παράσταση της κρίσης Πάριδος.

στ) Διάφορα άλλα χάλκινα αγγεία και μερικά χάλκινα γλυπτά.

Ό,τι είπε ο Hoddinotti για τις δυο ενεπίγραφες φιάλη και κύλικα (εδώ παραπάνω σ. 12), ισχύει και για τη χάλκινη υδρία που κοσμείται με τη μάσκα Σιληνού και προέρχεται από την Bashova Mogila (Hodd. σ. 64. Μουσείο Φιλιππούπολης, αριθ. ευρ. 1519), για τη λαβή της υδρίας από το Staro Selo (α' τέταρτο του 5ου π.Χ. αι. Μουσείο Σόφιας, αριθ. ευρ. 8122) με την Ηώ (V.-G., 94-96), τον χάλκινο καδίσκο από Pasigovo Φιλιππούπολης, που χρονολογείται στο α' μισό του 4ου π.Χ. αι., με διονυσιακή παράσταση, όπου ωστόσο μονάχα από την απόδοση του ματιού προσπαθείται να βγει η «περσική επίδραση στο ελληνικό εργαστήριο»! Ωστόσο στη σ. 60 των V.-G. συζητείται η προέλευση των υδριών και καταβάλλεται προσπάθεια να μην αποδοθούν σε ελληνικά εργαστήρια της μητροπολιτικής Ελλάδας, αλλά ούτε και σε μικρασιατικά εργαστήρια τις αποδίδουν. Και αν όμως ακόμη αποδοθούν σε «εντόπια» εργαστήρια στη Θράκη, αυτά μονάχα ελληνικά μπορούν να είναι. Υπάρχει μήπως «locale sculpture in Thrace» στον 5ο και 4ο π.Χ. αι. που να μην είναι ελληνική; Λέγονται πολλά για να καταλήξουν στο τέλος στο ότι το πρόβλημα της «Herstellungs Ort Ungelöst Bleibt». Αλλά καταλήγουν κάπως και στην Προποντίδα σα να μην ήταν τόπος όπου ασκούσαν οι Έλληνες την τέχνη τους. Από το εύρημα στο Dalboki, σήμερα στην Οξφόρδη, εκτός από τα ασημένια ποτήρια (V.-G. 147-148. Κατάλ. Λονδ. σ. 93 κ.ε.), από τα οποία έστω και ένα αναγνωρίζεται ως ελληνικό, έχουμε μια χάλκινη λεκάνη, που οι λαβές της είναι όμοιες με μια λαβή από την αθηναϊκή Ακρόπολη. Δεν ξέρω αν η με ίσια βάση (stemless) μελανόβαφη κύλικα που χάρισε ο sir John Beazley ανήκει πραγματικά στο εύρημα αυτό, πάντως είναι αττική. Τα άλλα πήλινα αγγεία που εκθέτονται μαζί είναι οπωσδήποτε αττικά και χρονολογούνται στον 5ο π.Χ. αι., από το ίδιο εύρημα στον πυθμένα μιας οινοχόης έχουμε τα γράμματα ΣΚΥ=σκύ(φος).

Ας έλθουμε τώρα και σε ένα χάλκινο έργο που δεν ανήκει στη

Dardanelles. The inscriptions show the actual weight of some of the vessels in staters of Lampsacus. The subjects and ornamentation (An attack on a palace, the Judgement of Paris, Bacchantes) belong to the Hellenistic (γιατί όχι Hellenic?) repertoire. The artist gives the figures swollen muscles and places them in tense attitudes, while their faces express strong feelings» δεν αναφέρονταν οι ελληνικές επιγραφές (κοκκιδωτές) που ονοματίζουν μερικές μυθολογικές μορφές, ούτε και στις πινακίδες! Αναφέρονταν η χαρακτή επιγραφή της «αιθιοπικής» φιάλης (361) και η αμφορέα-ρυτού (360), που αφορούν στο βάρος των αγγείων αυτών και την αντιστοιχία τους με ελληνικούς στατήρες ή δαρεικούς. Με βάση αυτές αποδόθηκε ο θησαυρός στη Λάμψακο, ενώ ο H. Cahn (Propyl. KG., I πίν. 27, έγχρωμο) αποδίδει και τον αμφορέα-ρυτό (360) στο εργαστήριο της Θάσου. Οι Άγγλοι δέχονται τον εντοπισμό του ευρήματος στη Λάμψακο και αυτός είναι του Gerassimov.

Εικ. 10. Σκουλαρίκια με πυραμιδωτά πέρατα.

μικροτεχνία, οσοδήποτε μικρό και αν είναι, κι όχι ένα ανεξάρτητο έργο, αλλά ένα έπιπλο. Πρόκειται για το Φαύνο-λυχνούχο (candelabrum statuette) 29 εκ. ψηλό, που χρονολογείται γύρω στα 300 π.Χ. και προέρχεται από το Malteré, περιοχή Mezek (V.-G., 61. Hodd., 280, πίν. 42). Το ίδιο και ο παραμυθικός για την ανεύρεσή του, φυσικού μεγέθους, αγριόχοιρος από Mezek (Hodd., σ. 69 κ.ε.).

ζ) Κοσμήματα.

Το κόσμημα είναι η τελευταία ένδειξη μιας αμφιβόλου καταγωγής. Ας παραθέσουμε ωστόσο μερικά παραδείγματα. Από τη Moushona Mogila έχουμε κοκκιδωτά σκουλαρίκια σε σχήμα εικ. 10, στην τεχνική granulé-goldkornchen technik (V.-G. 17-180. Κατάλ. Λονδ. αριθ. 159-160), καθώς και από την Koukova Mogila σε τεχνική filgran (Hodd., πίν. 32. Κατάλ. Λονδ., αριθ. 168-169. Higgins, Greek and Roman Jewellery, London 1961, 141) με πυραμιδωτά πέρατα «που δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία κατά Hodd. ότι είναι «a Greek importation» (Hodd. πίν. 51. Higgins, 123. Κατάλ. Λονδ. 163-169). Αλλά και που δεν προσθέτουν τίποτε στην ιστορία της τέχνης σαν «θρακικά δείγματα» παρ' όλο που στη σ. 78 των V.-G. λέγεται «es ist Offensichtlich unter dem Einfluss der vielen in Schlangen oder Andere Tier-Köpfen endende schmuck Makedonien: die aus Werkstaetten auf der Chalkidike stammen»· στην υποσημείωση 205 παραπέμπει στον Amandry, Coll. Stathatos I, 50 εικ. 112-119. Τα κοσμήματα από τη Vratsa (V.-G. 196, σ. 78), τα δέχονται έμμεσα ελληνικά και τα 251 και 253 με φιδοκεφαλές χαλκιδικά.

η) Η δόθεν θεμελίωση της θρακικής τέχνης.

Θα ήθελα κάπως πρωθύστερα να πάγω στον 7ο π.Χ. αι., όπου για τη θεμελίωση της δόθεν θρακικής τέχνης επιστρατεύεται κι ένα χάλκινο ιππάριο από τα όψιμα γεωμετρικά χρόνια (Μουσείο Σόφιας, αριθ. ευρετ. 1578. V.-G., 5. Κατάλ. Λονδ., αριθ. 134) και που στη σ. 5 λέγεται ότι η περιοχή των Φιλίππων, από όπου προέρχεται το αρχαίο, ανήκει στην «Sudost Makedonian», αλλά είναι «von thrakien Besidelten Umgebung» και συνάμα γράφεται γι' αυτό «...Fragen ob es nicht doch, griechische Arbeit ist!» Ότι στην περιοχή αυτή, «Περαία των Θασίων», υπάρχουν η Νεάπολις παρ' Αντισάραν, το Δάτον, οι Κρηνίδες-Φίλιπποι, περνά χωρίς καμιά σημασία ή προσοχή. Στον Κατάλογο του Λονδίνου ούτε λέγεται ότι είναι ελληνικά, ούτε και απεικονίζεται. Μήπως στο ίδιο κεφάλαιο δεν επιστρατεύονται για το χάλκινο πτηνόσχημο «Amulet» aus dem Rilakloster (V.-G., 8. Κατάλ. Λονδ., 130) τα γνωστά από τις μακεδονικές και θεσσαλικές νεκροπόλεις και από τα ελληνικά ιερά κομψοτεχνήματα χάλκινα που κατά τη γνώμη της ειδικής I. Kilian-Dirlmejer είναι ελληνικά; Είναι αδύνατο τα Μακεδονικά παραδείγματα να είναι «Thrakischen beeinflusst zu sein». Το θαυμαστό αλλά μεμονωμένο παράδειγμα ζαρκαδιού από το Sevlino του 7ου π.Χ. αι. (V.-G., 7. Κατάλ. Λονδ., 139) είναι ακόμη προβληματικό ως προς την ένταξή του εδώ.

θ) Πολεοδομικά και ταφικά

Είναι γνωστό ότι οι αρχαίοι Θράκες κατοικούσαν κατά κώμας, δεν είχαν πόλεις, αλλά σε «τύρσεις» = κονάκια, χωριά οχυρά, κάστρα και φυσικά οι αρχηγοί, κι αντί για πόλεις με την κοινωνική αρχιτεκτονική σημασία του όρου κατοικούσαν σε κώμες. Σεύθυς ο Β' δέχεται τον Ξενοφώντα σε μια τύρση (χωρίον οχυρόν, Κύρου ανάβασις Z, VII, II, 21) και ο Δημοσθένης (Περί Χερρονήσου 44) μιλεί για τα χάλια των θρακικών κωμών «Δρογγύλου, Καβύλης και Μάστεϊρας». Οι μαυροθαλασσίτικες αρχαίες πόλεις είναι αποικίες ιωνικών μικρασιατικών μητροπόλεων και δεν γίνεται λόγος γι' αυτές ως θρακικές πριν από τα ελληνορωμαϊκά χρόνια.

Πόλεις ελληνικές χτίστηκαν στο εσωτερικό της χώρας με πρώτη τη Φιλιππούπολη από τον Φίλιππο Β' της Μακεδονίας, η Καβύλη, παρά τη σημερινή Nova Zagora, όπου ανασκάπτονται τα ελληνορωμαϊκά ερείπιά της· η Αλεξάνδρεια από την πορεία στη Θράκη του Μ. Αλεξάνδρου κ.ά.

Όταν πριν από λίγα χρόνια ήταν ανάγκη να κατασκευάσουν κοντά στο Καζανλάκ, στην πόλη που καλλιεργούν και «καζανιάζουν» τα ροδοπέταλα, ένα αρδευτικό φράγμα για τα νερά του Τόντζου, παραπόταμου του Έβρου,

σκόνταψαν οι εργασίες στα ερείπια μιας αρχαίας πόλης μιας «θρακικής» πόλης που γι' αυτό κι αυτή έχει τις παρεκκλίσεις της. Η πόλη που ανακαλύφτηκε είναι άγνωστη στη γραπτή παράδοση και ενώ στα επιμέρους αρχιτεκτονικά συστατικά της είναι ελληνική, στην περίπτωση που περιέχεται στην κάτοψή της και το ενδιαίτημα του βασιλιά, το ιερό και κάτι σαν την αγορά της αρχαίας ελληνικής πόλης είναι «θρακική» ή κράμα αρχαίας πόλης και «τύρσης». Η ανασκαφή έδειξε ότι λεγόταν Σευθόπολις (Βλ. D. P. Dimitrov - M. Čižikova, *The Thracian City of Seuthopolis*, 1978), από Σεύθη Γ' (330-310 π.Χ.) βασιλιά της Θράκης. Κάθε αντικείμενο που βρέθηκε εκεί είναι ελληνικό, εκτός από την κάπως χονδροειδή «θρακική» κεραμική που χαρακτηρίζεται γενικά και χρονολογείται ως στη *late* λεγόμενη εποχή. Είπαμε παρά πάνω, ότι τα κύρια ευρήματα είναι ελληνικά, στη γλώσσα των Ελλήνων είναι γραμμένες και οι δύο επιγραφές που βρέθηκαν εκεί και που θα ιδούμε σε λίγο. Τα νομίσματά της που έχουν στη μια όψη τους το όνομα του ιδρυτή στην ελληνική γλώσσα. Ξέρουμε ανάμεσα στα λίγα κατάλοιπα της θρακικής γλώσσας ότι: παρά, βρία *Damāa* σημαίνουν πόλη, χωρίο, τόπο. Γιατί δεν την ονόμασε την πόλη αυτή ΣΕΥΘΟΠΑΡΑ ή ΣΕΥΘΟΒΡΙΑ;

Η μια επιγραφή της Σευθόπολης που χρησίμευε για βάθρο σε ένα ανάγλυφο ίσως, λέγει «ΑΜΑΙΣΤΑΣ ΜΗΔΙΣΤΑ ΙΕΡΗΤΕΥΣΑΣ ΔΙΟΝΥΣ[ΩΙ]». Η άλλη μεγάλη στήλη με 37 στίχους επιγραφή, είναι ένας «όρκος» ανάμεσα σε θρακικές και μακεδονικές ευγενείς οικογένειες. Ανάμεσα στη Βερενίκη και στους τέσσερεις γιούς της: Εβριζέλμη, Τήρη, Σατόκο και Σαδάλα, με τη συγκατάθεση του Σεύθη, όταν ακόμη ήταν καλά. Προστατεύει κάποιο Σπάρτακο και Επιμένη που καταφεύγουν στο ιερό των Καβείρων. Η επιγραφή ήταν στημένη «*εις τό ιερόν τοῦ Διονύσου εἰς τήν Ἀγοράν παρά τόν βωμόν καί εἰς τόν ιερόν τῶν μεγάλων θεῶν*» στη Σευθόπολη.

Ένα μέρος της επιγραφής αναφέρει εκτός από το πού θα στηθεί αυτή στη Σευθόπολη —το ιερόν των Καβείρων στην πόλη αυτή με το ανάκτορό της— πού αλλού θα στηθεί κι ένα «αντίγραφό» της. Στην Καβύλη, «*εις τό Φωσφόριον καί εἰς τήν ἀγοράν παρά τόν βωμόν τοῦ Ἀπόλλωνος*». Το ότι η Καβύλη αναγραμματίζεται κι αυτό δείχνει τη θρακική της ρίζα δε σημαίνει τίποτε, μπρος το γεγονός ότι η επιγραφή ορίζει ότι πρώτα θα στηθεί στο ιερό της Αρτέμιδος (Φωσφόριον) και στην αγοράν παρά τον βωμόν του Απόλλωνος, εν δέ Σευθοπόλει...

Τάφοι

Υπόγειοι τάφοι, λεγόμενοι μακεδονικοί, είναι πολλοί τόσο στη βουλγαρική επικράτεια, όσοι και στην ελληνική, σκαμμένοι και πολλοί άσκα-

Εικ. 11. Χρυσή οinoχόη από τη Vratza.

χαρακτηρίζονται από έναν «primitivismus» και μια «activität» και αυτή ασφαλώς προέρχεται από μια δεξιοτεχνία εντόπιου, όχι πιά «als Arbeit eines lokalen Meisters», ως καλλιτεχνικά «sophistikeitäte» ανθρώπων, αλλά ατόμων που προσπάθησαν να βάλουν αυθόρμητα σε κάποια φόρμα τις λαχτάρες και τους καημούς της καρδιάς τους.

Όπως βλέπουμε οι δημιουργοί των πλακιδίων ξέρουν την ελληνική μυθολογία (V.-G., 285-289, Ηρακλής και λέων Νεμέας, λερναία ύδρα, Νηρηίδα. Κατάλ. Λονδ., 279). Φυσικά επικρατέστερο είναι το θέμα του «θρακός ιππέα» και μάλιστα του «ακροκόμου».

Ποια ήταν η επιδεξιότητα των Θρακών τεχνιτών, το δείχνει το ασημένιο οχανόσχημο στόλισμα μιας ασπίδας (356), β' μισό του 4ου π.Χ. αι. όπου

Εικ. 12. Παράσταση της μεγάλης μητέρας των θεών της Θράκης.

Οι ελληνικοί μύθοι δίδονται με μια μορφή που θα τη λέγαμε ότι είναι «λαϊκής τέχνης» (εικ. 356 σ. 72, εικ. 14). Ηρακλής με λεοντάρι, πήγασος, σειρήνα(!). Ενώ τα επιθήματα με σκυθική ή περσική παράδοση 319, 329, 347A, 353 και 380 είναι πραγματικά έργα τέχνης.

Ερχόμεθα τώρα στο περιλαίμιο (σιδερένιο, επιχρυσωμένο) του θώρακα από το εύρημα στο Maltepe-Mezek (V.-G., 230. Hodd., πίν. 43. Κατάλ. Λονδ., 318. Ωραία εικόνα Danov, DREVNA Thrakia 79-80. Κομμάτια βρήκε η Αικ. Δεσπίνη στην Κατερίνη, σε τάφο) που χαρακτηρίζεται από το δεύτερο ως «not pure Greek or Thracogreek work. Made in a Black Sea or Aegean colony, possible Amphipolis» (κατά Filow), ενώ η L. Ognenova-Marinova και Venedikov «attribute the non-Greek features of the three pieces to oriental influences» (Actes I, B. C., II 397) και ο Venedikov (IBAI 31, 1969, 55 κ.ε.). Έχουμε όμως και τη γνώμη ενός άλλου σοφού, του Jacobsthal, που δέχεται νότια ιταλιωτική καταγωγή (AZ 25, 1934, 86 αριθ. 28).

Όλα αυτά είναι γραμμένα πριν από το εύρημα στο Rogozen. Τώρα με τα πολλά δείγματα από ασημένιες οινοχόες κυρίως με επισημιευμένες (geroussé) ανάγλυφες παραστάσεις και ένα σφυρήλατο γετοδακικό ποτήρι αρ. 165, εικ. στη σ. 38-39, ξέρουμε ποια είναι πραγματικά η θρακική μικροτεχνία-μεταλλοτεχνία (Izkustvo 6, 1986, αριθ. 109-162, 165. εικ. στη σ. 22, 154, 23, 155, σ. 26, 158, σ. 15. 35, 162. σ. 38-39, 165) και στο β' μισό του 4ου π.Χ. αι. Όχι μονάχα ποιο είναι το στυλ της, αλλά και ποιο είναι το περιεχόμενό της. Σκόπιμα παραιτούμεθα από τα ανημμένα ανάγλυφα ανθέμια και κυμάτια και φύλλα που είναι επιχρυσωμένα και διακοσμούν τα διάφορα σημεία του κορμού των μικρού μεγέθους αγγείων, που μερικά είναι γνωστά και στη Μακεδονία· μας ενδιαφέρει το «εικονογραφικό μέρος των αγγείων, μυθολογικό, λατρευτικό κλπ.». Αυτές «οι ζωφόροι» είναι και σαν περιεχόμενο και σαν τέχνη θρακικές, εικ. 12, 15, 16, Izkustovo 6, 1986, 154, 155, 157).

Εικ. 13. Πλακίδια με την παράσταση «ιερού γάμου» και «θρακός ιππέως».

Εικ. 14. Οχανόσχημο κόσμημα με παράσταση Ηρακλή με λεοντάρι, πήγασου και σειρήνας.

Μια μονάχα παρατήρηση ας μου επιτραπεί να κάνω για τους τεχνίτες των έργων αυτών. Δούλεψαν ασφαλώς δίπλα ή πολύ κοντά σε ελληνικά κέντρα. Ανάμεσα σε τόπους στη συμβολή του Έβρου και του Εργήνη ποταμού και κοντά στα παράλια του Ελλησπόντου-Προποντίδας. Η τέχνη τους όμως είναι «αδασκάλευτη». Οι ίδιοι είναι «αυτοδίδακτοι». Μέσα σε ολόκληρο το θησαυρό από 165 αγγεία, μονάχα ένα πινάκιο (όχι φιάλη) με το μύθο της Αύγης και του Ηρακλή (αριθ. 4) είναι ελληνικό και τρείς φιάλες με

Από τις πολλές επιγραφές σε μια από την Augusta Trajana (IGBR, III, 2, 1579), επαινείται κάποιος ως

*«Μουσῶν εἰμερόεντι χορῶ λιπαραῖς χάρισιν
ἀγλαομείδεσι νύμφαις τερπόμενος.*

*Ἔργα τε Μουσῶν ἐφέπειν φιλήης τε μέλεσθαι,
συμποσίων δ' ἄδυνῶν εὐφρονος ἄβροσύνης,
αὐλοῖς καὶ φόρμυγξι, καὶ ὠδαῖς καὶ θαλίαισιν»*

Στην 1573: *«καὶ τῆς περὶ παιδείαν καὶ λόγους σπουδῆς»*, καὶ στην υπ' αριθ. 1578 διαβάζουμε:

*μείλιχος γάρ ἦν πᾶσιν-τερπνῶν τε καὶ μείμων, οὓς ἔγραψεν
ἀστείως».*

Ἔτσι ξέρουμε ὅτι ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ Παιδεία στερεώθηκε «διὰ Ῥωμαίων τὸ δεῦτερον» στὴ μεσογειακὴ θρακικὴ περιοχὴ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας. Στὰ χρόνια αὐτὰ γίνεται κάπως γενικότερος ὁ ἐξελληνισμός¹³ τῶν ἀρχαίων θρακικῶν φύλων, ἐνῶ ἀντίθετα, ὅπου ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ Παιδεία ἦταν ἀδύναμη καὶ επικράτησε ἔτσι ἡ λατινικὴ γλῶσσα, ἡ γλῶσσα τῶν Ῥωμαίων λεγεωναρίων καὶ ἄλλων νεήλυδων, ἔχουμε τὴ σημερινή Ρουμανικὴ γλῶσσα. Τὸ φαινόμενο — ἀποτέλεσμα τοῦ γλωσσικοῦ ἐκλατινισμοῦ τῶν ἀρχαίων Γετῶν καὶ ἄλλων ἐντοπίων φύλων, ὅπως τῶν ἀπογόνων τοῦς Ρουμάνων — ποὺ οὔτε Δάκες διάλεξαν γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ νέου κράτους τοῦς. Καὶ τὸ Ρουμάνοι τὸ χρωστοῦν σὲ πηλιορείτες Ἕλληνες σοφοῦς.

VII. ΠΡΩΙΜΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΙ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ὅποιοσδήποτε κι ἀν ἦταν ὁ πολιτισμὸς τῶν ἀρχαίων Θρακῶν καὶ ὅποιοσδήποτε οἱ συνθήκες με τὶς ὁποῖες πρωτογνωρίστηκαν με τοῦς ἀρχαίους Ἕλληνες καὶ σὲ συνέχεια ζήσανε μαζί — τελευταία βρίσκουμε πια τὰ σημεῖα τῆς συνάντησής τοῦς με τοῦς Ἕλληνες ἀποίκους στὰ βορειοαιγαιοπελαγίτικα παράλια — πολλὰ στοιχεῖα ἀναμφισβήτητα πῆρε ὁ πρῶτος, παρά τὴν τυχόν ἀντίθετη γνώμη, καὶ μεγαλύτερο ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι τὸ ποσοστὸ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης ποὺ διαφαίνεται στὰ ἔργα τῆς ομάδας ποὺ τὴ χαρακτηρίσαμε σαν καθαρὰ θρακικὴ. Οἱ Βούλγαροι ἐρευνητὲς προσπαθοῦν με κάθε τρόπο νὰ βροῦν θρακικὰ στοιχεῖα ποὺ ἐπιζοῦν καὶ μετὰ τὸν ἐκχριστιανισμό τῶν βορείων Βαλκανικῶν ἐπαρχιῶν καὶ ποὺ

13. Δ. Σ. Σαμσάρης, Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Θράκης κατὰ τὴν ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1980.

μεταβιβάζονται σχεδόν αυτούσια στο νεοσύστατο βουλγαρικό κράτος του τέλους του 7ου αι.! Ακόμη απλούστερα ειπωμένο, πιστεύουν ότι υπάρχει έστω και ελάχιστο αρχαίο θρακικό αίμα στο λαό τους και βέβαια θα άξιζε να αποδειχθεί και τότε θα εκτιμώνταν ιδιαίτερα αυτή η έστω και υποθετική επαφή, μολονότι μεσολαβούν πολλοί αιώνες μέχρι της καθόδου των Βουλγάρων (681 μ.Χ.), παρά τον εξελληνισμό και στο μεταξύ τον εκχριστιανισμό των αρχαίων Θρακών, έστω και αν δεν έλειψαν ποτέ οι αφορμές για μικρο-αντιστάσεις ως το τέλος της Τετταρχίας¹⁴.

Οι Βούλγαροι έπρεπε πρώτα να «σπάσουν» τη σλαβική «zadruga», να μεταβληθούν σε μέλη της, να γίνουν δεκτοί από αυτήν, έπειτα να μάθουν το προσαρμοσμένο στη σλαβική γλώσσα ελληνικό-κυριλλικό αλφάβητο και τέλος να εκχριστιανισθούν για να γίνουν κάτω από το «ανέσπερον φως» του Βυζαντίου και του πολιτισμού του τμήμα της ιστορίας του.

Τα ερείπια που ακόμη και σήμερα επιβάλλονται στις κορυφές των λόφων «Τραπεζίκα» και «Tsarevets» στην Πλίσκα και Πρεσλάβα είναι μνημεία της πρότερης παλαιοχριστιανικής εποχής. Το ίδιο και στο Veliki Tyrgonov (Hodd., εικ. 58-60). Η μονή της Πετριτσιωνιτίσσης (Μπάσκοβο) στη Στενήμαχο είναι βυζαντινή, όπως σημαντική θέση κατέχει μέσα στα κείμενα και το τυπικό της μονής. Η Ρίλα είναι βουλγαρικό μοναστήρι, αλλά ο αρχαιότερος πύργος του, ο λεγόμενος Khrelio, σώζει βυζαντινές τοιχογραφίες του 14ου αι. Η Bojana είναι εκκλησία τύπου ελεύθερου τετράστυλου σταυρού με τρούλλο, που ιδρύθηκε στον 11ο αι. Στα 1259 ο σεβαστοκράτωρ Καλοϊωάννης, συγγενής του Ασεν, την επεξέτεινε προς τα δυτικά και φρόντισε για την εκ νέου τοιχογράφησης της (ολότελα αντίθετα γράφει για τα μνημεία ο καθηγητής Atanas Milchev στο περιοδικό Slabianja 1972, 20 κ.ε. και με τίτλο «Archaeology - A living history»).

Είναι κοινός τόπος ότι η καλλιτεχνική δημιουργία προϋποθέτει έμφυτη ικανότητα πέρα από την οποία χρειάζεται ωστόσο μια συνεχής άσκηση, μια συνεχής «Παιδεία». Έτσι πίσω από τα επιτεύγματα που αναφέραμε και θα αναφέρουμε ακόμη, πρέπει να ψάχνουμε και να βρίσκουμε τη δημιουργική πνοή που δεν είναι άλλη από την παντοτεινά δημιουργική πνοή του αρχαίου ελληνορωμαϊκού κόσμου, αλλά με τη νέα του βυζαντινή δομή.

Τον μεγάλο καλλιτεχνικό δεσμό που έχει η βουλγαρική τέχνη με τη νέα ελληνική πηγή του φωτός, με την Κωνσταντινούπολη, δεν είναι ανάγκη να την αναζητήσουμε μονάχα στα μεγάλα βυζαντινά μνημεία-οικοδομήματα της γειτονικής χώρας, αλλά σε μια πλουσιώτατη λ.χ. συλλογή από όστρακα και αγγεία κωνσταντινουπολίτικης προέλευσης που εκτίθενται κυρίως στη

14. Σαμσάρης, ό.π. 169 κ.ε.

πτοι, όσο και στην τουρκική. Μιλώντας για τα λιγοστά αρχιτεκτονικά μέλη από τη Σωζόπολη, δεν μας ξέφυγε το γεγονός ότι όλη η υπόλοιπη τεχνική, ταφική φροντίδα στις πλούσιες στο εσωτερικό της χώρας πεδιάδες από όπου και τα γνωστά πλούσια κτερίσματα, έχει να επιδείξει κιβωτιόσχημες κατά το πλείστον ταφές κι ελάχιστες υπόγειες όμοιες μ' εκείνες που βρίσκονται στη Μακεδονία και νοτιότερα στην Ελλάδα ή και σε μεγαλύτερο αριθμό στην περιοχή της Κριμαϊκής Χερσονήσου.

Τα λίγα υπόγεια ανάλογα παραδείγματα των κτιστών θαλαμοειδών τάφων, τύπου Mezek-Σαράντα Εκκλησιών και άλλων πολλών που ανασκάφηκαν ή όχι ακόμη στη σημερινή ελληνική Θράκη, δεν τράβηξαν την προσοχή των ερευνητών τόσο όσο ο γνωστός παρά την πόλη Καζανλάκ υπόγειος θολωτός τάφος μόνο και μόνο για την εσωτερική διακόσμησή του τη ζωγραφική (A. M. Mansel, *Thrakyaiki Kirklareli Kubbeli Mezarlari*, Ankara 1943), με πλατειά γερμανική περίληψη και πίνακες).

Οι τάφοι στο Μαζέκ, στο Καζανλάκ (S. Grobel-Miller, *Hellenistic Macedonian Architecture: Its style and painted ornamentation*, Diss. Bryn Mawr Coll., 1971, 1972, σ. 121 για τον τάφο στο Kazanlak και τα μακεδονικά παραδείγματα που προηγούνται και για την τεχνική του που πάει πιά κοντά στη νοτιορωσική περιοχή) δεν αποτελούν καμιά «θρακική» ιδιορρυθμία. Το σημαντικό γεγονός είναι ότι οι τοιχογραφίες στο εσωτερικό του δεύτερου σώζονται πολύ καλά. Κάποιος ζωγράφος πλανόδιος, ίσως από την Προποντίδα, ζωγράφησε στο κοινό πια στυλ των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων (A. Rampf, *Malerei u. Zeichnung*, σ. 151. «Diesen Kargen stil der Zeit von 325-280 zeigen die ans Ende der Epoche gehörenden Fresken der thrakischen Grabes in Kasanlik»), τον «φίλιππο», πλούσιο Θράκα νεκρό με τη γεμάτη αιδημοσύνη γυναίκα του, τους ιπποκόμους συνοδούς του, και τις θεραπεινίδες της σε ένα τραπέζωμα, σε μια στιγμή μεταθανάτιας ευωχίας «νεκροδείπνου» και δεξίωσης. Η ταυτότητα των Θρακών πολεμιστών δεν αμφισβητείται, η τέχνη όμως του χρωστήρα είναι ελληνική, και η απόδοση του έργου στον Αθηνίωνα από τη Μαρόνεια είναι εφεύρημα της Ognepova-Marinova, που θέλει, σώνει και καλά «Θράκα» τον άγνωστό μας ζωγράφο! (Thrakia 4, Serdica 1977, 177-178).

V. ΟΜΑΔΑ IV

Θρακική Τέχνη

Το είπαμε πολλές φορές γραπτά και προφορικά πως ένα μεγάλο ποσοστό από έργα της μικροτεχνίας «βαρβαρικά», σε πολύτιμο υλικό, ασήμι και ά., όπως τα «Silverharnes appliquées» (από ιπποσκευή από την

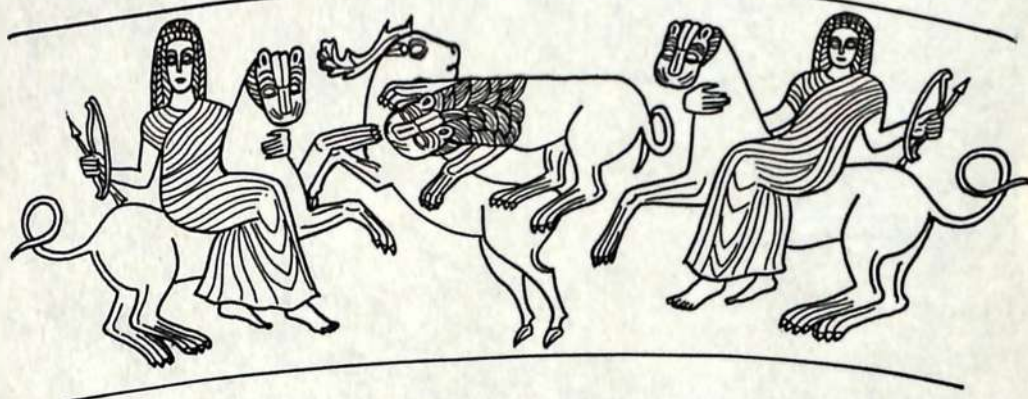
ταφή στη Vratza) είναι θρακικά (V.-G., 231, σ. 77 και Hodd. πίν. 44-47). Η γνώμη του δεύτερου όμως, ότι αυτά τα «*appliqués reflect a fundamental difference between Thracian and Skythian Stylization in their general rejection of distortet posture*» δεν ξέρω τί αντιδράσεις θα φέρει στους μελετητές της σκυθικής τέχνης. Πάντως μας μεταφέρουν κάπως στα πλακίδια από τη Letnitza. Παρεμβάλεται όμως η κνημίδα από τον κυρίως ταφικό θάλαμο (Tombchambér) στη Vratza (Hodd., πίν. 48. V.-G., 234) με το κεφάλι της Μέδουσας και τα φιδωτά-ελικωτά πλαισιώματα της μορφής, κι έτσι δεν ξέρω αν μπορεί να αποδειχθεί καθαρό «θρακικό» έργο. Η άλλη κνημίδα από το Adgikiöl στη ρουμανική Dobroudja, μοιάζει, αλλά όχι μονάχα δεν έχει την ίδια «*creative vitalitaty*», αλλά και δύσκολα μπορεί να προέρχεται από το ίδιο εργαστήριο.

Η μικρή χρυσή οinoχόη από τη Vratza, 9 εκ. ψηλή (V.-G., 95. Hodd., σ. 80. Κατάλ. Λονδ., αριθ. 294, εικ. 11) που το σχήμα της λαβής της είναι «*ήράκλειο άμμα*» κι έχει διάφορα κυμάτια και ανθέμια σε διάφορα σημεία της στεφάνης, ώμο και βάση της, θεωρείται από τους V.-G. (σ. 95) μικτό έργο. Τα δύο άρματα, ράχη με ράχη και οι «*γραμμαικοί*» ηνίοχοί τους, ενώ είναι κατά τη γνώμη του Hodd. figures που «*show a combination of naturalisme and primitiv-stylisation which sugest local work, like the plaques found at Letnitza*». Σωστά για το «*primitiv stylization*», αλλά η «*αυστηρότητα*» των προτομών των αλόγων δε θυμίζει καθόλου έργα ελληνικά; Όπως τα άλογα του επιτύμβιου ανάγλυφου από τη Μεσημβρία του Αιγαίου (Sapla-Dere) στη Σόφια σήμερα; Κι ακόμη την παράσταση της μεγάλης θεάς της Θράκης στην οinoχόη αριθ. 157 από το εύρημα στο Rogozen (Izkustvo 6, 1986, 23, εικ. 12), που φυσικά τότε ήταν ακόμη άγνωστο και στο οποίο πολλές φορές θα ξαναγυρίσουμε. Ο τεχνίτης της οinoχόης από τη Vratza είναι πιο δασκαλεμένος «*ελληνιστί*» από εκείνον της Letnitza που μονάχα μυθολογικά-θεματικά σχετίζεται με το Νότο. Και τώρα επιτέλους στα πλακίδια από τη Letnitza (V.-G., 90 και 283, 285-291. Κατάλ. Λονδ., σ. 63, αριθ. 275-281), έργα θρακικής μικροτεχνίας όλα στην «*επισμιλευμένη τεχνική - geroussé*» που γεφυρώνουν τη σχέση τους με τα «*Harnesappliques*» (κοσμήματα ιπποσκευής) από τη Vratza. Το υπ' αριθ. Κατάλ. Λονδ. 319 από Loukovit, που μεταμορφώνει τα τερατόμορφα όντα σε φυτά, που ανήκει; Τα 293-310 που και οι V.-G., (σ. 95) τα παραδέχονται για καθαρά ελληνικά, δείχνουν την ουσιαστική διαφορά. Το εργαστήριο τοποθετείται στην Αμφίπολη.

Το 293 (V.-G., σ. 94), στρογγυλό «*phalerae relief*», με Ηρακλή και λεοντάρι Νεμέας «*δείχνει το χέρι Έλληνα μάστορα*». Ξαναγυρίζοντας στα ασημένια πλακίδια απεικονίζουμε τουλάχιστο δύο εικ. 13: το 275 του Κατάλ. Λονδ., όπου εικονίζεται «*ιερός γάμος*» και 280, όπου παριστάνεται ο «*Θράξ ιππέας*», όπου και οι δυο άνδρες είναι «*ακροκόμοι*». Τα πλακίδια αυτά

Εικ. 15. Τριπλή παράσταση του Ηρακλή με την αμαζόνα, ίσως Ιππολύτη.

Εικ. 16. Η μεγάλη μητέρα θεά της Θράκης και ανάμεσά της λεοντάρι που σπαράζει ζαρκάδι.

ομφάλια προτομή γυναικεία (αριθ. 101-103) είναι μικροτεχνήματα που «ελληνίζουν». Όλα τα άλλα αγγεία είναι έργα Θρακών όχι «μαστόρων» αλλά λαϊκών τεχνιτών. Το τελευταίο ποτήρι είναι Γεθοθρακικό (πρβλ. πανομοιότυπο Treasures from Roumanie, αριθ. 157-158, εικ. 39, από Adgikiöl Ρουμανίας. Τρεις φιάλες, αριθ. 98-100 είναι Κελτικές.)

VI. ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Πριν από το θάνατο του Λυσιμάχου (280 π.Χ.) ακόμη μια άλλη «βαρβαρική» τέχνη εισβάλλει στη Θράκη, η κελτική, και μετά την υποταγή

της βορειοδυτικής βαλκανικής στους Ρωμαίους (216 π.Χ.) και της Μακεδονίας (148 π.Χ.) η τέχνη στη Θράκη είναι μια επαρχιακή ρωμαϊκή τέχνη. Ο μερικός εξελληνισμός των Θρακών ωστόσο σχεδόν θα ολοκληρωθεί «διά Ρωμαίων» και η ελληνική Παιδεία θα ανθίσει στις νέες και μεγάλες ρωμαϊκές πόλεις που χτίστηκαν νέες ή πάνω σε παλαιές Μακεδονικές πόλεις ή θρακικές κώμες, νοτίως του Δούναβη.

Το μεγαλύτερο ποσοστό της εντόπιας «αδασκάλευτης» τέχνης στις δυο βόρειες βαλκανικές επικράτειες, Βουλγαρία και Ρουμανία, είναι σειρές ολόκληρες από «χειρονακτικά» αναθηματικά και επιτύμβια ανάγλυφα, ενεπίγραφα στην αρχαία ελληνική γλώσσα κατά πλειονότητα και λιγότερο στη λατινική, από τα χρόνια της Ρωμαιοκρατίας. Τότε όμως και η επίσημη τέχνη είναι μια επαρχιακή μερίδα, που είναι σωστό να τη λέγουμε «μεσογειακή» και μάλιστα «επαρχιακή», ανατολική μεσογειακή ή ελληνορωμαϊκή τέχνη.

Από τις πόλεις που είναι πια κέντρα πολιτιστικά του νέου κόσμου έχουμε από τα χρόνια της ρωμαιοκρατίας αντίγραφα ή σμικρύνσεις από έργα παλαιότερων, καλών εποχών, όπως η σμίκρυνση του φειδιακού Ολύμπιου Δία από την Augusta Trajana (Stara Zagora. Hodd., πίν. 134). Του σατύρου του Πραξιτέλους (Hodd., πίν. 82, 2ος μ.Χ. αι. από την Putea). Του Έρωτα του ίδιου καλλιτέχνη που το πρωτότυπο ήταν κάποτε στημένο στο Πάριον, από τη Νικόπολη στο Ίστρο (Hodd., πίν. 98), τη χάλκινη κεφαλή Απόλλωνος από τη Σόφια, αντίγραφο 2ου μ.Χ. αι. από πρωτότυπο έργο (Hodd., πίν. 130), το αντίγραφο-αγαλμάτιο Απόλλωνος από την Augusta Trajana (Hodd., πίν. 131). Και το ενεπίγραφο δάπεδο στον Oescus —περιοχή Τριβαλλών— με θέμα τους Αχαιούς του Μενάνδρου (Hodd., πίν. 79. Πρβλ. τα ψηφιδωτά δάπεδα της Μυτιλήνης, Charitonidis-Kahil-Ginoués, πίν. 27.1).

Από τις πολλές μνημειακές επιγραφές αναφέρουμε εκείνη της επισκευής των τειχών της «πόλης των Σέρδων» (της Σερδικής-Σόφιας), στα χρόνια του Μάρκου Αυρηλίου, που είναι γραμμένη στην αρχαία ελληνική κι όχι στη λατινική γλώσσα, όπως και η χρυσή σχετική μετάγια που κόπηκε με την ευκαιρία αυτή.

Οι ανασκαφές στο κέντρο της σημερινής πρωτεύουσας της Βουλγαρίας έφεραν στο φως πολλά σημαντικά ερείπια κι άλλα ευρήματα που χρονολογούνται από τον 4ο μ.Χ. αι. Έτσι δημιουργήθηκε αντί μιας απλής υπόγειας διάβασης, ένα υπόγειο μουσείο, πολύτιμο «για την προϊστορία» της Σόφιας και της εποχής εκείνης. Συγκινητική είναι ανάμεσα στ' άλλα στην έκθεση εκείνη η παρουσία ενός ελληνικού ενεπίγραφου βωμού με ανάγλυφα, ταμένου στη θεά Αρτέμιδα, που τον ανάθεσε η ιέρεια της και που λεγόταν *Ροδόπη*.

Βάρνα και σε άλλα μαυροθαλασσίτικα Μουσεία. Μεγάλος αριθμός από φορητές βυζαντινές εικόνες βρίσκεται σήμερα στη Βουλγαρία.

«*Ἡ μικρογραφία τοῦ Βυζαντίου ἐν Βουλγαρίᾳ*» βρίσκεται απεικασμένη σε μια θεϊκή παλάμη επάνω στην ταπεινή γεωλογικά χερσόνησο της Μεσημβρίας, που και ο στενός λαιμός που τη χωρίζει ή την ενώνει με τη στεριά, λέγεται ακόμη και σήμερα στα βουλγαρικά «πρόβλακας».

Δεσπόζει ανάμεσα σε όλες τις άλλες η ξεσκεπασμένη σήμερα βασιλική (Hodd., εικ. 190-193), που τον δαβιδικό ψαλμό, χαραγμένο επάνω σε ένα παλαιοχριστιανικό σταυροστόλιστο αρχιτεκτονικό μέλος, υψωμένο επάνω στην αριστερή ρίζα της αψίδας, τον επαναλαμβάνουν όλοι και πρόσκαιροι επισκέπτες και μόνιμοι Ρωμιοί κάτοικοι: «*Καί ἡ κραυγή μου πρὸς Σὺ ἐλθέτω*». Η πιο απλόχωρη και καλά αναστηλωμένη σταυρική με τρούλλο εξάστυλος στεγάζει το αρχαιολογικό Μουσείο. Όλες συνήθως κλειστές στο κοινό είναι για να τις καμαρώνει κανείς από το εξωτερικό, συνολικό τους, ίδιο ταπητουργικό-κεραμοπλαστικό περίβλημα. Διατηρούν ακόμη και τα παλαιά ονόματά τους, ανάμεσα στα οποία πιο παλαιό είναι «ο Ἅγιος Γιάννης, ο αλειτούργητος» (Μαργαρίτη Κωνσταντινίδου, *Ἡ Μεσημβρία τοῦ Εὐξείνου*, I. 1945, σ. 161 κ.ε., εικ. 21 κ.ε.)

VIII. Η ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΗ¹⁵

Στην αρχαία, μεσαιωνική και νεώτερη ίσαμε τα τελευταία χρόνια ελληνική πόλη, που υψώνεται πάνω σε ένα τρίλοφο, γι' αυτό και το λατινικό παρωνύμι της «*Trimontium*» είναι πιο αγαπητό στους γείτονές μας και από το Plovdiv, παραφθορά του θρακικού «*Pulprudena*», τα λιγοστά αχνάρια από τα αρχαία και μεσαιωνικά κάστρα, επάνω στο λόφο «*Nebet Tere*», δεν επιβάλλονται τόσο στον ειδικό επισκέπτη, όσο οι εκκλησίες, τα πολλά ελληνικά αρχοντικά και κυρίως τα καλλιμάρμαρα «*Ζαρίφεια και Μαράσλεια Εκπαιδευτήρια*».

Σ' αυτή την πόλη, όπου η προσπάθεια να διατηρηθεί η τρίλοφη ακρόπολη και προ πάντων το Nebet Tere στον αρχικό χαρακτήρα της, είναι αξιέπαινη, και για τον πιο φανατικό μελετητή της αρχαίας ελληνικής τέχνης, όταν συμβαίνει να είναι Ρωμικός, υποχωρεί κάθε σημάδι της ελληνικής αρχαιότητας μπροστά στα νωπά ακόμη κατάλοιπα του νεώτερου Ελληνισμού.

Είναι γνωστό σε όλους το σπίτι του Αργύρη Κουγιουμτζόγλου, με την

15. Για τη Φιλιπούπολη έχουμε ένα λαμπρό βιβλίο του Κ. Μ. Αποστολίδη, Αθήνα 1968.

πλούσια αρχιτεκτονική δομή και τη ζωγραφιστή διακόσμησή του, όπως και τη ζωγραφιστή χρονολόγησή του «1847», όπου σήμερα στεγάζεται το αξιόλογο «εθνολογικό», λαογραφικό θα λέγαμε εμείς, Μουσείο. Σημειώνουμε από τα εκθέματά του τα ενεπίγραφα χάλκινα «σαχάνια» του Ρουφετίου των Αμπατζήδων Φιλιππουπόλεως, όπως και των άλλων μεταβυζαντινών συντεχνιών· μερικά σινιά φέρουν το όνομα του ιδιοκτήτη και στις δυο γλώσσες. Οι γείτονές μας, λιγότερο τάχα ειδικοί, προσπαθούν να ατονίσει, αν είναι δυνατόν, κάθε ανάμνηση της αιώνιας παρουσίας της ελληνικής Παιδείας στον τόπο τους. Επαναλαμβάνουμε ακόμη μια φορά το ερώτημα. Είναι δυνατόν; Ποιά από τις τρεις φάσεις της μακραίωνης παρουσίας της Ελλάδας δεν ζει μέσα τους;

Σε μια έκθεση ζωγραφικής και μικροτεχνίας, στην πέρα από τη Βάρνα μεγαλόπρεπη λουτρόπολη, είδαμε κάποτε και μερικά καλά αντίγραφα από βυζαντινές και μεταβυζαντινές φορητές εικόνες. Ο τίτλος μιας βρεφοκρατούσης Παναγιάς ήταν «*Η Πανύμνητος*», γραμμένη φυσικά στα κυρίλλεια γράμματα. Ο ίδιος αυτός τίτλος ταιριάζει, νομίζουμε, και για την παντοτεινή παρουσία της ελληνικής «Παιδείας», αρχαίας, βυζαντινής και νεώτερης, στη γειτονική μας χώρα, που έπρεπε να την ανυμνούν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΟΝΤΟΒΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΟΙ ΑΠΟ ΤΗ ΘΡΑΚΗ
(Ζ' - ΙΘ' ΑΙΩΝΕΣ)
Γ' ΜΕΡΟΣ

Συνεχίζοντας τή δημοσίευση τοῦ *Corpus* τῶν Βιβλιογράφων ἀπό τή Θράκη, παραδίδω στό μελετητή τό γ' μέρος τῆς ἔρευνάς μου ἡ ὁποία θά συνεχιστεῖ τουλάχιστον γιά τρία ἀκόμη μέρη.

Ἡ ἐξέλιξη τῆς ἔρευνας ἔρχεται νά ἐπαληθεύσει τή σκέψη πού εἶχα διατυπώσει παλιότερα, στό α' μέρος, ὅτι οἱ βιβλιογράφοι πού δηλώνουν σάν τόπο καταγωγῆς τους τή Θράκη εἶναι ἐντυπωσιακοί σέ ἀριθμό.

Στό γ' μέρος τῆς ἔρευνας παρουσιάζονται συνολικά 78 βιβλιογράφοι, μερικούς ἀπό τοὺς ὁποίους συναντήσαμε καί στά προηγούμενα μέρη.

Ἡ ἐπιλογή τῶν ἀντιγραφῶν πού δέν εἶναι θρακικῆς καταγωγῆς ἔγινε μέ φειδώ. Σ' αὐτήν ἔλαβα ὑπόψη μου τά χρόνια παραμονῆς τους στόν εὐρύτερο θρακικό χώρο καί ἐπέλεξα διαστήματα παραγωγικῆς παραμονῆς πάνω ἀπό 10-15 χρόνια. Ἡ διάκριση αὐτή πού τηρήθηκε ἀπό τό α' μέρος θά συνεχιστεῖ μέχρι τήν ὁλοκλήρωση τῆς μελέτης. Στό μεταξύ καταρτίζεται ὁ ὀνομαστικός πίνακας τῶν βιβλιογράφων πού, σάν γενικό εὑρετήριο, θά παραδοθεῖ μέ τό τελευταῖο μέρος, ὥστε νά γίνουν εὐχρηστα τά ἐπιμέρους ὀνόματα, ἀφοῦ πολλά θά τά συναντήσουμε σέ περισσότερα τοῦ ἐνός μέρη, κατά τόν ἔλεγχο τῶν ἀνά τόν κόσμο καταλόγων χφφ. καί βοηθημάτων, πού ἀναφέρονται στήν προσωπικότητα, τή δράση καί τή συγγραφική ἢ ἀντιγραφική σωθεῖσα σήμερα παραγωγή τους.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ἀδάμης,

Μιχαήλ Γ. Ἀδάμης, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης Παναγιώτου Γριτσάνη, ἀποκειμένης νῦν ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει Ζακύνθου, Ε.Ε.Β.Σ. 35 (1966-7), σ. 313-365.

Ἀθηναγόρα, Χάλκης κατάλογος I, II, III, IV,

Μητροπολίτου Ἀθηναγόρα τοῦ ἀπό Μεγάλων Πρωτοσυγκέλλων, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Χάλκῃ μονῆς τῆς Παναγίας I, ΕΕΒΣ 10 (1933), σ. 236-292· II, ΕΕΒΣ 11 (1935), σ. 151-191· III, ΕΕΒΣ 12 (1936), σ. 285-316· IV, ΕΕΒΣ 13 (1937), σ. 50-64.

Κ. Ἀμάντου, Τά γράμματα εἰς Χίον,

Κωνστ. I. Ἀμάντου, Τά γράμματα εἰς τήν Χίον κατά τήν Τουρκοκρατίαν 1566-1822 (Σχολεῖα καί Λόγιοι), Ἀθῆναι 1976, σσ. 246.

Ἀνδρέα μοναχοῦ, Ἀνέκδοτα Ἱερεμία Κακαβέλα,

Ἀνδρέα μοναχοῦ Ἀγιορείτη (Χαραλάμπη Θεοφιλόπουλου), Ἀνέκδοτα τοῦ Ἀρχιμανδρίτη Ἱερεμία Κακαβέλα καί ψυχωφελῆ διηγήματα, Ἀθήνα 1978, σσ. 118.

Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης,

Γερασίμου μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου, Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Κυριακοῦ τῆς κατά τό Ἀγιώνυμον Ὄρος τοῦ Ἀθω Ἱερᾶς καί Μεγαλωνύμου Σκήτης τῆς Ἀγίας Θεομήτορος Ἀννης, Ἀθῆναι 1961, σσ. 234.

Νεόφυτος Ζ΄ ἀπό Μαρωνείας,

Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, Νεόφυτος Ζ΄ ὁ ἀπό Μαρωνείας (πατριάρχαι), ΘΗΕ 9, 409-412.

Εὐδοκίμου, χφ. Ξηροποτάμου,

Προηγούμενου Εὐδοκίμου Ξηροποταμηνοῦ (π. Δουρουντάκη) τοῦ Κρητός, Κατάλογος ἀναλυτικός τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει τοῦ Ἀθω Ἱερᾶς... μονῆς τοῦ Ξηροποτάμου, Θεσσαλονίκη 1932, σσ. 211.

Εὐδοκίμου, Μονή Ξηροποτάμου,

Προηγούμενου Εὐδοκίμου Ξηροποταμηνοῦ τοῦ Κρητός, Ἡ ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Ἀθω Ἱερά... μονή τοῦ Ξηροποτάμου (424-1925), Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 219 + 14 εἰκ.

Εὐθυμίου Διονυσιάτου, Συμπλ. κατ.,

Εὐθυμίου Διονυσιάτου μοναχοῦ, Συμπληρωματικός κατάλογος ἑλληνικῶν χειρογράφων Ἱερᾶς Μονῆς Διονυσίου Ἁγίου Ὁρους (κατ' ἀντιγραφὴν Κωνσταντίνου Μανάφη), ΕΕΒΣ 27 (1957), σ. 233-271.

Ζήση, Σχολάριος,

Θεοδώρου Ζήση, Γεννάδιος Β' Σχολάριος, Βίος - συγγράμματα - διδασκαλία, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 555, ἔκδ. ΠΙΠΜ: ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΒΛΑΤΑΔΩΝ Νο 30.

Ἰωσηφίδου, Διονύσιος Ἀδριανουπόλεως,

Γρηγορίου Σ. Ἰωσηφίδου, Ιατροῦ, Διονύσιος μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ 4 (1920), σ. 666-670.

Χρονικό Ρετσιπέρογλου,

Νικολάου Κωνσταντινίδη, Χρονικό Γεωργίου Ρετσιπέρογλου, Ἀρχεῖον Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Ὑπαινου 32, Ἀθῆναι 1966 (ἔκδ. Ἑταιρείας Ὑρακικῶν Μελετῶν) σ. 3-22 (ἀνάτυπον).

Λάμπρος I, II,

Σπυρίδωνος Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τ. Α' (κῶδ. 1-4120), Κανταβριγία 1895· τ. Β' (κῶδ. 4121-6618), Κανταβριγία 1900.

Μακεδονία,

Ὅμαδας καθηγητῶν, Μακεδονία· 4000 χρόνια ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ, Ἀθήνα 1982, σσ. 576, ἔκδ. Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν.

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Παλαιογραφικά Ὑράκης-Μακεδονίας I,

Ἀθανασίου Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἐκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Ὑράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, γενομένων κατὰ τό ἔτος 1885 διὰ τὴν «Μαυρογορδάτειον Βιβλιοθήκην», Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλολογικός Σύλλογος, Παράρτημα ΙΖ' τόμου, Ἐν Κ/πόλει 1886, σ. 3-64.

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Χφφ. Συλλόγου Κ/Πόλεως Α',

Ἀθανασίου Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ

Φιλολογικῶ Συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων, Μέρος Α', 'Ο ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Παράρτημα Κ'-ΚΒ' τόμου, Ἐν Κ/Πόλει 1892, σ. 76-130.

Πατρινέλη, Θεόδωρος Ἀγαλλιανός,

Χρήστου Πατρινέλη, Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, ταυτιζόμενος πρὸς τὸν Θεοφάνη Μηδείας καὶ οἱ ἀνέκδοτοι λόγοι του. Μία νέα ἱστορική πηγή περὶ τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους, Ἀθῆναι 1966.

Πολίτη, Περὶ βιβλιογράφων,

Λίνου Πολίτη, Περὶ βιβλιογράφων καὶ βιβλιογραφικῶν ἐργαστηρίων, Byzantinische-Neugriechische Jahrbucher 14 (1938) σ. 268-270 (Περὶληψὶς ἀνακοινώσεως).

Πολίτη, Ἀγιορεῖτες βιβλιογράφοι,

Λίνου Πολίτη, Ἀγιορεῖτες βιβλιογράφοι τοῦ 16ου αἰῶνα, ΕΛΛΗΝΙΚΑ 15 (1957) σ. 355-384 + πίν. 15.

Πολίτη, Παλαιογραφικά... Ἡπείρου,

Λίνου Πολίτη, Παλαιογραφικά ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολῆς Πανεπ. Θεσ/νίκης (ΕΕΦΣΠΑ) 12 (1973) σ. 329-407 + 30 πίν.

Σιγάλα, Ἀρχεῖα Μακεδονίας Α',

Ἀντωνίου Σιγάλα, Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας, Α. Ἀρχεῖα καὶ βιβλιοθήκαι δυτικῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1939, σσ. 221.

Τσακόπουλου, Ἀγία Τριάς Χάλκης,

Αἰμιλιανοῦ Τσακοπούλου, Περιγραφικός κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Β'. Ἀγίας Τριάδος Χάλκης, Σταμπούλ (1956), σ. 176.

Χαριτάκη, Κώδ. Καῖρου,

Γεωργίου Χαριτάκη, Κατάλογος τῶν χρονολογημένων κωδίκων τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης Καῖρου, ΕΕΒΣ 4 (1927) σ. 109-204.

C.M.G. «N.E.» I,

José Declerck, Jaques Noret, Constant de Vocht, *Catalogi manuscriptorum Graecorum qui in periodico «Νέος Ἑλληνομνήμων» olim publici juris facti adhuc usui sunt*, vol. I, Leuven 1981 [N.E. τόμοι Α' (1904) - Η' (1911)].

Cavalieri-Lietzmann, *Specimina*,

Pii Franchi de' Cavalieri et Johannes Lietzmann, *Specimina codicum Graecorum*, Bonnae 1910, p. XVI + im. 50.

Devreesse III,

Robert Devreesse, *Catalogue des manuscrits grecs; II. Les fonds Coislin*, Paris 1945, p. 428 ed. Bibliothèque Nationale de Paris.

Dufrenne, *Skriptorien und Ateliers, Discussion*,

Suzy Dufrenne, *Text und Bild: Skriptorien aus Ateliers, Discussion, Akten II/1, XVI Internationaler Byzantinistenkongress, JÖB 32/1, Wien 1982 S. 273-281 mit 24 phot.*

A. B. Garcia, *Cod. Esc. Ω III 2 (535)*,

Antonio Bravo Garcia, *Concerning the manuscript entitled Escorialensis Ω III 2 (535) and its scribes*, *Macedonian Studies* 1/1 (New Delhi 1983), p. 2-6.

Griechischen Kopisten 800-1600,

Herbert Hunger, Dieter Harlfinger, Ernst Gamillscheg, *Repertorium der griechischen Kopisten 800-1600*, Wien 1981; IA': S. 227; I B': S. 166; I C': Tafeln 387, Verlag der Ö.A.W.

Hunger I, II,

Herbert Hunger, *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek, Teil I [Codices Historici; Codices Philosophici et Philologici]*, Wien 1961, S. 504. Teil II, unter mitarbeit von Otto Kresten [Codices Juridici; Codices Medici], Wien 1969, S. 126.

De Meyier,

K. A. De Meyier, *Scribes grecs de la Renaissance. Additions et corrections aux*

repertoires de Vogel-Gardthausen, Patrinélis et de Canart, *SCRIPTORIUM* 18 (1964) p. 258-266.

Mioni I, II,

Elpidio Mioni, *Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche Italiane*, vol. I, (Roma, 1964), p. XVI. 293; vol. II, (Roma, 1964), p. 297-610.

Moraux, Fonds du Syllogos,

Paul Moraux, *Catalogue des manuscrits grecs (Fonds du Syllogos)*, Ankara 1964, p. 267 (Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire, Ser. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, XII. seri - No 4).

I. Ševčenco, Additional remarks,

Ihor Ševčenco, Additional remarks to the report on levels of style, *Akten II/1, XVI Internationaler Byzantinistenkongress, JÖB 32/1, Wien 1982, S. 220-238.*

V. G. (Vogel - Gardthausen)

Marie Vogel - Victor Gardthausen, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance*, Hildesheim 1966.

ἀμαθής τις ἱεροδιάκονος ἐν Ἀδριανουπόλει - 1797

C.M.G. «N.E.», I.

Κατ. κωδ. βιβλιοθήκης Βουλῆς, N.E. 6 (1909), σ. 83.

200, χαρτ., 230 × 170, φφ. 67, 1797.

Διάφορα περί ἐπιστολῶν καὶ ὁμιλιῶν (Ρητορικόν). Στό φ. 64^ν: «Πρότερον ἦν γεγραμμένον τόδε τό βιβλίариον ἐν ἔτει „α .. η“ (1..8) Σεπτεμβρίου .. Ἐν τῇ Γούβῃ τῶν Βρανιανῶν· τὰ νῦν δὲ ἀντεγράφη ὑπὸ τινος ἀμαθοῦς Ἱεροδιακόνου ἐν Ἀδριανουπόλει „αψζζ“ Ἰουνίου κη’».

Ὅπως ἀνάφερα στὴν εἰσαγωγή (Θ.Ε. 4, 1983, α’ μέρος, σ. 232) ἔχουμε καὶ ἐδῶ ἓνα ἀπὸ τὰ πολυάριθμα παραδείγματα βιβλιογράφου ποὺ παραλείπει παντελῶς πληροφοριακὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν ἴδιο χάριν ταπεινότητος. Εὐτυχῶς παραδίδεται ὁ χῶρος ποὺ πραγματοποιήθηκε ἡ ἀντιγραφικὴ ἐργασία, χωρὶς νὰ ταυτίζεται μὲ ἀσφάλεια μὲ τὸν τῆς καταγωγῆς. Μ’ ἐπιφυλάξεις λοιπὸν ἀποδίδουμε τό βιβλιογράφο στὸ θρακικὸ χῶρο. Ἴσως σέ ἄλλο κώδικα κάποιο ἄλλο σημεῖωμα μὲ χρονικὴ ἐγγύτητα, τοπικὴ ὁμοιότητα καὶ ἐκφραστικὴ ταυτότητα βοηθήσει στὴν ἀνεύρεση τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ τόπου καταγωγῆς τούτου.

Ἀβράμιος τάχα καὶ ἱεροδιάκων - 1514-1534.

Ἀθηναγόρα, Χάλκης κατάλογος III, σ. 289-290.

104, χαρτ., 0,21 × 0,14, φφ. 182, 1534.

Μηναιὸν Φεβρουαρίου.

Στό τέλος τοῦ κειμένου· «ἐτελειώθη ὁ παρὼν μὴν Φεβρουάριος ἐν μηνὶ Αὐγούστου κ’ ἡμέρα δευτέρα Ἰνδικτ. ζ .ζμβ’ (1534) ἐγράφη ἐν τῷ νησίῳ τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰω(άννου) Ἀβράμιος μοναχός».

III, σ. 290-291.

107, χαρτ. 0,22 × 0,15, φφ. 146, 1533.

Μηναιὸν Ἀπριλίου.

Στό τέλος τοῦ κειμένου· «ἐτελειώθη ὁ παρὼν μὴν Ἀπρίλλιος ἐν μηνὶ Ἀπριλίῳ δ’ ἡμέρα παρασκευὴ τοῦ Λαζάρου· ἐν ἔτει „ζμα“ (1533) Ἰνδ. ς’ ἐν τῷ νησίῳ τοῦ τιμίου Προδρόμου. Δόξα σοι χριστέ ὁ δούς ἀρχὴν καὶ τέλος. Ἀμήν. Ἀβράμιος μοναχός τάχα καὶ ἱεροδιάκον(ος)».

III, σ. 291.

108, χαρτ. 0,215 × 0,150, φφ. 185, 1514.

Μηναῖον Ἰουνίου.

Στό φ. 181^ν: «Ἐτελ(ε)ιώθη ὁ παρών μὴν Ἰούνιος τῷ .ζκβ' ἔτος (1514) ἡμέρα β' Ἰουλλ(ίου) ιζ' Ἰνδ(ι)κ(τιῶνος) β'». Ἀμέσως μετὰ τὸ σημείωμα ἀκολουθεῖ μέ τὸ ἴδιο χέρι, κανόνας τῆς Θεοτόκου σέ ἤχο δ' καί στό τέλος αὐτοῦ ἡ σημείωση: «ψάλλεται εἰς τὰς ἐπισήμους τῶν ἁγίων ἑορτάς, καί ἐγράφη μηνί Ὀκτωβρίῳ κυ' Ἰνδ. γ' .ζκγ' ἔτους (1514) ἐν τῷ νησίῳ». Βάσει ἐκφράσεως σημειώματος ἀποδίδεται στὸν Ἀβράμιο.

Ἀθανάσιος Ἀδριανουπόλεως - 4/5 ΙΖ' αἰ. - + 1739.

Ἰωσηφίδου, Διονύσιος Ἀδριανουπόλεως, σ. 666-667 ὑποσημείωση 2.

Ἀπὸ τὸ ἔργο τούτου γιὰ τὸ Διονύσιο ἀποσποῦμε τὰ χρήσιμα πληροφοριακά στοιχεῖα τῆς ζωῆς του. Γεννήθηκε στὴν Ἀδριανούπολη μεταξύ 1660-1680 κι ἔλαβε καλὴ μόρφωση, πού συνέχισε στὴ Γερμανία μαζί μέ τὸν μετέπειτα πατριάρχη Γαβριήλ Γ' (1702-1707). Ἡ μετάβασή του στὴ Γερμανία πραγματοποιήθηκε μετὰ τὴν ἀπόρριψη προηγούμενης ἀποφάσεως γιὰ σπουδές στὴν Ἰταλία. Ὁ Γεώργιος Ζαβίρας (Νέα Ἑλλάς, σ. 172) ἐπισημαίνει τὴν ἰδιόγραφη σωζόμενη ἀπολογία του μέ τὴν ὁποία αἰτιολογεῖ τὴν ἀλλαγὴ τόπου σπουδῶν.

Ὁ Ἀθανάσιος ὑπογράφει σέ πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Καλλίνικου Γ' κατὰ τὴν γ' πατριαρχία του (1694-1702), πού ἀπολύθηκε τὸν Μάιο τοῦ 1697. Σῶζονται, ἀκόμη, δύο ἐπιστολές πού ἀπευθύνει πρὸς τὸν Χρυσάνθο Νοταρά, μητροπολίτη Καισάρειας Παλαιστίνης κι ἔπειτα πατριάρχη Ἱεροσολύμων. Φέρουν ἡμερομηνίες 19 Μαΐου 1718 καί 29 Μαΐου 1721 ἀντίστοιχα.

Μεγάλοι εἶναι οἱ ἀγῶνες του γιὰ τὴν προάσπιση καί ἀνύψωση τοῦ ἐπιπέδου τῆς μορφώσεως στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του. Στὴν ἐποχὴ του ἡ σχολὴ τῆς Ἀδριανουπόλεως φιλοξένησε ὀνομαστοὺς δασκάλους, ὅπως τὸ 1733, πού μετακάλεσε τὸ δάσκαλο Σταμάτιο Παπᾶ ἀπὸ τὴν Κορωνοφωλεά, πού δίδασκε καί τὸ ἔτος 1739 (βλ. σχ. α' μέρος, σ. 280), ὅποτε ἐκφώνησε καί τὸν ἐπικήδειο τοῦ Ἀθανασίου, ὅταν ὁ τελευταῖος πέθανε τὸ καλοκαίρι ἐκείνου τοῦ ἔτους.

Ἀναστάσιος Προικοννήσιος ὁ καί δομέστικος - ±1800.

(Βλ. σχ. α' μέρος, Θ.Ε. 4(1983) σ. 240-241). Συμπληρωματικά ἐδῶ ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε, ὅτι τὸ χφ. τῆς συλλογῆς Παν. Γριτσάνη εἶχε ἀντίβολο τὸ ὁποῖον εἶχε παραγγεῖλλει ὁ Ἀθανάσιος Δημητριάδος καί Ζαγοράς «... δι' αἰτήσεως τοῦ... Μητροπολίτου Ἀγίου Δημητριάδος καί Ζαγοράς κυρίου Ἀθανασίου, φιλομούσῳ γνώμῃ κινήθέντος πρὸς πλείονα καλλωπισμὸν τῆς ἐκκλησια-

στικής ακολουθίας». Ο Ἀναστάσιος στὸν τίτλο τοῦ δικοῦ του χφ. μεταφέρει καὶ αὐτὴ τὴν πληροφορία δημιουργώντας ἔτσι σύγχυση στὴν ἔρευνα, ἀφοῦ μὲ μιὰ πρώτη ματιὰ μένει ἡ ἐντύπωση, ὅτι τὸ δεύτερο τοῦτο χφ. εἶναι παραγγελία τοῦ Ἀθανασίου καὶ ὄχι τὸ πρωτότυπο.

Ο Ἀθανάσιος Δημητριάδος καὶ Ζαγοράς εἶναι γνωστός παραγγελιοδότης ἀντιγραφῆς μουσικῶν χφ. Ἡ παραγγελία του αὐτὴ ἐκτελέστηκε στὸ 1795, ἐνῶ τὸ ἔργο τοῦ Ἀναστάσιου βγῆκε ἀπὸ τὰ χέρια του γύρω στὸ 1800, καθὼς θὰ δείξουμε πῶς κάτω. Στὸ 1822, 28 χρόνια μετὰ δηλαδὴ, δίνει κάποια ἄλλη παραγγελία στὸ γραφέα Ἰωάννη Χρύσανθο στὴν Κ/Πολὴ (βλ. «Ἀπόστολος Κώνστας», κώδ. 110, Mogaux, p. 164 στὸ παρὸν μέρος) γιὰ ἀντιγραφή Δοξαστικαρίου Ἰακώβου Πρωτοψάλτου καὶ πάλι. Τὸ γεγονὸς δὲν εἶναι τυχαῖο. Πιθανῶς ἔχουμε κάποια ὑποκρυπτόμενη προσπάθεια συλλογῆς ἔργων τοῦ Ἰακώβου. Ὑπάρχει ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ ὁλοκληρώνεται μὲ τὴν πρόσκτηση χφ. πού παραγγέλλονται σὲ διάφορα ἀντιγραφικὰ ἐργαστήρια ἢ μεμονωμένα πρόσωπα πού ἀσκοῦν τὸ ἔργο αὐτό.

Ο Ἀναστάσιος στὸ α' σημείωμα τῆς σ. 290 ἀντιγράφοντας τὸν κ. κρίνει ἀπαραίτητη καὶ τὴν ἀντιγραφή τοῦ βιβλιογραφικοῦ σημειώματος ἐκείνου ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐξάγονται σημαντικές πληροφορίες. Μὲ τὴν παράθεσή του μάλιστα καταξιώνει καὶ τὴ δική του ἐργασία σάν δευτερότυπο χφ. ἢ σάν πρῶτου ἀντίγραφου τοῦ πρωτότυπου ἔργου τοῦ Ἰακώβου. Βέβαια δὲν εἴμαστε σίγουροι, ὅτι ἀπὸ τὸ 1795 μέχρι τὸ ±1800 πού ἀνήκει τὸ ἔργο τοῦ Ἀναστάσιου, δὲν ὑπῆρξαν ἄλλα ἀντίγραφα, ἀλλ' ὁ τελευταῖος αὐτὴ τὴν ἐντύπωση ἀφήνει.

Στὸ β' σημείωμα τῆς σ. 290 (βλ. α' μέρος, σ. 241) παραλείπει τὴ χρονολογία παραθέτοντας ὅμως τὴν πληροφορία πὼς ὁ Ἀναστάσιος προχειρίσθηκε ἐπὶ Νεοφύτου καὶ ἐκδιώχθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο μετὰ δύο ἔτη. Ο Νεόφυτος πατριάρχευσε δύο φορές, στά ἔτη 1789-1794 καὶ 1798-1801 (βλ. Νεόφυτος Ζ' ἀπὸ Μαρωνείας). Αφοῦ τὸ πρωτότυπο ἔχει γραφεῖ στά 1795 καὶ ὁ Ἀναστάσιος, ἀντιγράφοντας τὸ δικό του, εἶχε κιόλας ἀπομακρυνθεῖ μετὰ διετῆ ὑπηρεσία, πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὴν προχειρίσή του στὴν α' πατριαρχία τοῦ Νεοφύτου καὶ τὴν ἀντιγραφικὴ του ἐργασία στὴ β', δηλαδὴ μεταξύ 1798-1801 (±1800).

Ἀνδρόνικος διάκονος – 1446.

A. B. Garcia, Cod. Esc. Ω III 2 (535), p. 4.

Στὰ σημειώματα ἀναφέρεται καὶ σάν «μοναχὸς Ἀνδρόνικος». Θεωρεῖται ἀντιγραφέας τῶν παρακάτω κωδίκων:

Vat. Gr. 830 γραμμένου στὴν Κ/Πολὴ τὸ 1446 ἐξ ὁλοκλήρου ἀπ' αὐτόν.

Vat. Urb. Gr. 90 της ίδιας περίπου εποχής γραμμένου επίσης στην Κ/Πολη. Στην αντιγραφή τούτου συνεργάστηκε με το γνωστό αντιγραφέα «μοναχό Νικόδημο», συνεργάτη του Γεωργίου Σχολαρίου στην αντιγραφή του κ. Riccardianus Gr. 12.

Τμήματος του Esc. Ω III 2 (535). Όπως αποδεικνύει ο Garcia ο κ. είναι έργο τριών χ., του 'Ιωάννη Εὐγενικού, αδελφού του Μάρκου 'Εφέσου, του μοναχού Νικόδημου, πού ζει και εργάζεται στην πρωτεύουσα και του 'Ανδρόνικου. 'Ο Εὐγενικός υπήρξε το κέντρο ενός κύκλου λογίων αντιγραφέων πού ἐδημιούργησαν ιδιαίτερο ύφος γραφής την εποχή πού ἔδρασαν, αυτό πού ο Dieter Harlfinger ονομάζει «Eugenikos Schrift» με πρόσωπα όπως οί Χαλκεόπουλοι, 'Αθανάσιος και Δημήτριος, 'Ανδρόνικος Γαλησιώτης, Λέων 'Ατραπᾶς, 'Ανδρόνικος διάκονος, Νικόδημος μοναχός κ.ἄ.

'Ανδρόνικος Κάλλιστος - 1400-1487.

Μακεδονία, σ. 396· Griechischen Kopisten 800-1600, S. 35-36.

'Ο 'Ανδρόνικος γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη τό 1400 και ἔζησε, σπούδασε και εργάστηκε μέχρι τό 1453 στην Κ/Πολη. Για τό λόγο αυτό φέρεται και με τό ἑπωνυμικό «Βυζάντιος». Στην Κ/Πολη εργάστηκε σαν καθηγητής και κωδικογράφος, ἐνῶ συνέγραψε τά περισσότερα ἔργα του. Του ἀνήκουν: «Μονωδία ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως», «'Αντιρρητικός πρὸς Μιχαῆλον 'Αποστόλην», «Περὶ γενέσεως και φθορᾶς», «Περὶ παθῶν», «Περὶ ἀρετῶν και κακιῶν», «Περὶ ποιήσεως», «Σχόλια εἰς 'Ομηρον», «Περὶ ψυχῆς», «Περὶ τύχης» κ.ἄ. Πολλές ἐπιστολές του ἀπευθύνονται στὸν Βησσαρίωνα Νικαίας, τό Γρηγόριο Παλαιολόγο κ.ἄ. Κάτοχος πολλῶν χφφ. ἀπὸ τά ὅποια μεγάλο μέρος περιέχει τὴν ἀριστοτελική σκέψη, πού μελέτησε και δίδαξε ὁ ἴδιος στοὺς μαθητές του. Στό κείμενο του Hunger του ἀποδίδεται ἓνας μεγάλος ἀριθμός χφφ. που σώζονται σέ ἀγγλικές βιβλιοθηκές σήμερα και τά ὅποια θά παραθέσω μελλοντικά στά ἐπόμενα μέρη με λεπτομέρειες, όταν ἀναφερθῶ στοὺς οἰκείους καταλόγους χφφ. Στην 'Ιταλία κατέφυγε μετὰ τὴν ἄλωση, ὅπου διδάσκει στη Bologna κατὰ τά ἔτη 1458-1459 και 1462-1466. Τό 1469 συνεχίζει τό διδακτικό του ἔργο στη Ρώμη και μετὰ στη Φλωρεντία. 'Ανάμεσα στά ἔτη 1470-1476 ζει στό Παρίσι, ὅπου διδάσκοντας γνωρίζει τοὺς 'Ελληνες κλασικούς στοὺς Γάλλους γιὰ πρώτη φορά τόσο ἐμπεριστατωμένα. Οἱ μαθητές του ἐξελίχθηκαν σέ ἐξαίρετους 'Ελληνιστές. Στό Παρίσι περιβάλλεται τὴν εὐνοια τῆς βασιλικῆς αὐλῆς και ζει με ἀνέσεις. Στά ἔτη 1476-1487 τελειώνει τό διδακτικό του ἔργο και τὴ ζωὴ του στό Λονδίνο. Πεθαίνει σέ βαθειὰ γηρατειά ἀμπτωχος, ἀφοῦ οἱ 'Αγγλοι δέν ἔδειξαν τὴν αὐτὴ εὐαισθησία με τοὺς Γάλλους γιὰ τὴν ἀρχαία

ελληνική σκέψη. Έργα του Ἀνδρόνικου περιέχονται στήν P.G. 161, 1013· 1017 καί 1131 (Δωροθέου Σχολαρίου, Κλείς Πατρολογίας καί βυζαντινῶν συγγραφέων, Ἀθῆναι 1980², σσ. 590-591, ἔκδ. «Ὁφελίμου Βιβλίου»).

Ἀνδρόνικος Λάσκαρις Παζίκης Βυζάντιος - 4/4 IE' al.

Τόν κ. πού μνημόνευσα ἤδη (Θ.Ε. 4(1983). σ. 241 στό α' μέρος) παραθέτουν καί οἱ V.G. No 30 καί Griechischen Kopisten 800-1600, S. 36 ἀναφερόμενοι στό βιβλιογράφο.

Ἀνδρόνικος Χαλκεόπουλος - IE' al.

V.G. No 31· K. A. de Meyier 263· Griechischen Kopisten 800-1600, S. 37 (Oxon. Holkth. 106, ff. 46-53'. Οἱ Hunger - Harlfinger - Gamillscheg δέν ἀναφέρουν τά περιεχόμενα τοῦ κ. 106. Ὁ Garcia (Cod. Esc. Ω III 2 (535), p. 3) δηλώνει τήν ἀνακάλυψη ἐνός ἀκόμη ἀντίγραφου τοῦ Ἀνδρόνικου, τοῦ κ. Esc. Σ III 5 (104), ff. 1-120'. Διεξοδικά γι' αὐτό ἀναφέρεται στ' ἄρθρα του· «Varia palaeographica graeca» καί «La paleografia griega y los manuscritos de las bibliotecas españolas en los últimos anos: acta atque agenda» στό Actas del VI Congreso español de Estudios Clasicos (Sevilla 6-11 Abril de 1981).

Ὁ Χαλκεόπουλος συνδέεται μέ τόν κύκλο τῶν λογίων πού περιστοιχίζουν τόν Ἰωάννη Εὐγενικό καί τό εἶδος τῆς γραφῆς του ἐντάσσεται, ὅπως ἀναφέρθηκε καί γιά τόν διάκονο Ἀνδρόνικο πῶς πάνω, σ' ὅτι ὁ Harlfinger ὀνομάζει «Eugenikos Schrift» διακρίνοντας ἄλλη ὀμάδα πού ὀνομάζει «Sgouropoulos Schrift» (στό ἔργο του· Kopierte um die Mitte des 15. Jahrhunderts höchstwahrscheinlich in Konstantinopel verschiedene Hss. mit meist Klassischen Autoren). Ὁ Garcia ἐπισημαίνει τήν ἀνακάλυψη τῆς ἀντιγραφικῆς πατρότητας τῶν φφ. 1-120' τοῦ κ. Esc. Σ III 5 (104), ἀφοῦ ἀποδίδει ὅμως τά ὑπόλοιπα φφ. 121-343 σέ δεύτερο βιβλιογράφο, συνεχιστή τοῦ κ. Ω III 2 (φφ. 98-123). Ὁ ἄγνωστος μέχρι στιγμῆς βιβλιογράφος θεωρήθηκε —βάσει γραφῆς— ἀπό τόν Ernst Gamillscheg ὅτι μπορεῖ νά εἶναι ὁ γνωστός ἀντιγραφέας «Ἀθανάσιος ἱερομόναχος» πού δρᾷ συγχρόνως μέ τούς ἄλλους βιβλιογράφους τοῦ κύκλου τοῦ Ἰωάννη Εὐγενικοῦ.

Ἀσφαλῶς ἡ οἰκογένεια τῶν Χαλκεοπούλων ὑπῆρξε λογία, ἀφοῦ ἐκτός ἀπό τόν Ἀνδρόνικο καί τό Δημήτριο, πού θά συναντήσουμε πῶς κάτω, στήν ἴδια ἐποχή δρᾷ καί ὁ Ἰωάννης πού μνημονεύσαμε στό β' μέρος (Θ.Ε. 5).

Ἀνδρόνικος χαρτοφύλαξ ἐκ Βυζαντίου - 1720.

C.M.G. «N.E.» I.

Κατάλ. κωδ. βιβλιοθήκης Βουλῆς, N.E. 5 (1908), σσ. 313-316.

κ. 128', χαρτ. 0,21 × 0,15, φφ. 4, 1720.

«Σημειώσεις εκ τῶν χειρογράφων τῆς οἰκίας Ζαμπέλη». «'Ανδρονίκου χαρτοφύλακος Βυζαντίου + αψκ (1720) επιτύμβια».

Ἄνθιμος ἱερομόναχος υἱὸς Δημητρίου Ἐπιβατινοῦ - 1827-1831.

Moraux, Fonds du Syllogos, p. 167-168.

113, χαρτ. 177 × 112, φφ. X. 371, 1831.

Ἀνθολογία ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (ἐσπερινὸς καὶ ὄρθρος).

Στὸ φφ. IX': «Βίβλος μουσικῆς συντεθῆσα παρὰ διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων ἐμπεριέχουσα δὲ πάντα τὰ ἀναγκαϊότερα τοῦ τε ἐσπερινοῦ καὶ ὄρθρου ἐξηγήθη δὲ κατὰ τὴν νέαν μέθοδον, παρὰ κυρίου Γρηγορίου πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας μετεγράφη δὲ ἐκ τοῦ προτοτύπου ὑπ' ἐμοῦ Ἀνθίμου ἱερομονάχου υἱοῦ τοῦ ποτέ Δημητρίου Ἐπιβατινοῦ ἐν ἔτει σωτηρίῳ .αωλα' (1831)».

Ὁ Ἄνθιμος τέσσερα χρόνια πρὶν (1827) ἐμφανίζεται σάν παραγγελιοδότης ἄλλης ἀνθολογίας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (τοῦ κ. 109' βλ. «Ἀπόστολος Κώνστας», στὸ παρὸν μέρος τῆς μελέτης) μέ ἀντιγραφέα τὸν Ἀπόστολο Κώνστα ἀπὸ τῆ Χίο. Παρατηρώντας τοὺς τίτλους - σημειώματα προσεκτικότερα τῶν βιβλιογράφων Ἀνθίμου, Κώνστα καὶ Ἰωάννη Χρύσανθου (κ. 110, Moraux, Fonds du Syllogos) διαπιστώνουμε σημεῖα κοινότητος μεταξύ τους. Ἔχουν τὴν αὐτὴ σχεδὸν φόρμα ἐκφράσεως καὶ συχνὰ ἐπαναλαμβάνουν καὶ τὰ αὐτὰ ὀρθογραφικὰ λάθη. Χρησιμοποιοῦν κ. τῶν αὐτῶν διαστάσεων $\pm 170 \times \pm 120$ καὶ γράφουν στὸν ἴδιο ἀριθμὸ γραμμῶν 10-12 (κειμένου). Πέρα ἀπὸ γνωριμία καὶ φιλία συνεπῶς πρέπει νά συνδέει τὰ παραπάνω πρόσωπα καὶ ἐπαγγελματικὴ συνάφεια βαθύτερη καὶ οὐσιαστικώτερη.

Ὁ Ἄνθιμος, στὸν ἐξεταζόμενο κ. 113, ἀλλὰ καὶ στὸν κ. 109, δπου ἐμφανίζεται σάν παραγγελιοδότης, δέν μνημονεύει τὸν τόπο καταγωγῆς του, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα του καὶ τὴν πατρίδα ἐκείνου. Τοῦτο δέν εἶναι τυχαῖο, ἀλλ' ἐνδεικτικὸ ὅτι καὶ ὁ Ἄνθιμος κατάγεται ἐπίσης ἀπὸ τοὺς Ἐπιβάτες Θράκης. Μέ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀποδίδεται καὶ τὸ ἀρμόζον μνημόσυνο στὸν ἤδη νεκρὸ του γεννήτορα (πρβλ. καὶ ὁ κ. 109: «δι' αἰτήσεως κυρίου Ἀνθίμου ἱερομονάχου υἱοῦ τοῦ ποτέ Δημητρίου Ἐπιβατινοῦ»).

Ἀπόστολος Ἀνδρίστης (-ος) γραφεὺς πενιχρός - 1616.

Λάμπρος, τ. 1, σ. 386, Μονὴ Διονυσίου.

3793.259, Χαρτ., 8ου σχήμ., ΙΖ' αἰ.

Διηγήσεις καὶ λόγοι διάφοροι.

2. «Περὶ τοῦ γενομένου θανατικοῦ ἐν τῇ Πόλει». Inc. «Τὸν Καιρὸν ἐκεῖνον ἔγινεν θανατικόν πολὺ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τόσον ὅπου ἐδύνετον ἕνας τὸν ἄλλον νὰ θάπτη.».

Τὸ σημείωμα γράφει· «Τελειώθη Ὁκτωμβρίου η' ἐν ἔτη . αχισ' (1616) γραφεὺς πενιχρὸς μόλις ἦλθεν εἰς τέλος Ἀπόστολος τὸ ὄνομα ἐπώνυμον Ἀνδρίστης». Σύγχρονός του εἶναι καὶ ὁ Μιχαὴλ Ἀνδρίστος τοῦ 1605, μᾶλλον συγγενῆς του ἀφοῦ καὶ αὐτός εἶναι Κ/Πολίτης (βλ. ὄνομα στό παρόν μέρος).

Ἀπόστολος Κώνστας Χίος... ἐν Κωνσταντίνου πόλι – 1796-1827.

Βλ. σχετ. καὶ β' μέρος (Θ.Ε. 5, 1984).

Moraux, Fonds du Syllogos, p. 162-164.

109, Χαρτ., 170 × 115, πφ. 1, φφ. 121, ἔτους 1827.

Ἀνθολογία ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (Τριώδιο καὶ Πεντηκοστάριο).

Στό φ. 1'· «Βίβλος Μουσικῆς περιέχουσα πάντα τὰ ἀναγκαϊότερα τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης τεσσαρακόστης κατὰ τὸ νέον σύστημα, ἐξηγηθὲν παρὰ κύρ Γρηγορίου πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας, μετεγράφη δὲ ἐκ τοῦ πρωτοτύπου ὑπ' ἐμοῦ Ἀποστόλου υἱοῦ τοῦ ποτέ Ἰωάννου ἱερέως καὶ νομοφύλακος Χίου Κώνστα, ἐν ἔτει σωτηρίῳ . αωκζ' κατὰ μῆνα Αὐγουστον, ἐν Κωνσταντίνου πόλι, δι' αἰτήσεως κυρίου Ἀνθίμου ἱερομονάχου υἱοῦ τοῦ ποτέ Δημητρίου Ἐπιβατινοῦ.». Ὁ τίτλος τοῦ χφ. εἶναι ταυτόχρονα καὶ ἀντιγραφικὸ σημείωμα, πλούσιο σὲ πληροφοριακὸ ὕλικό.

Γιὰ τὸν Χιώτη βιβλιογράφο, ποὺ περιέργως ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ Κ. Ἀμάντου (Τὰ γράμματα εἰς Χίον, βλ. συντομογραφίες παρόντος μέρους), στό β' μέρος τῆς μελέτης μας προσδιορίσαμε τὴν Κ/Πολὴ σάν χῶρο ἐργασίας καὶ τὰ ἔτη 1796-1821 σάν *termina* αὐτῆς. Μὲ τὸ νέο σημείωμα αὐτὸ προστίθενται 6 ἀκόμη ἔτη ἐργασίας στό *terminus ante quem*, ποὺ ἔζησε ὁ Ἀπόστολος ἐργαζόμενος στὴν Κ/Πολὴ. Ἔτσι ἀπὸ τὸ 1796-1827 καὶ γιὰ 33 ὁλόκληρα ἔτη ὁ χιώτης βιβλιογράφος καὶ μουσικοδιδάσκαλος ἐργάζεται σὲ θρακικὸ χῶρο καὶ συχνά μὲ θρακικὲς παραγγελίες, ὅπως αὐτὴ τοῦ Ἀνθίμου, γιοῦ τοῦ Δημήτριου ἀπὸ τοὺς Ἐπιβάτες. Τὸ σημείωμα τέλος μᾶς δίνει ἕνα ἀκόμη νέο στοιχεῖο γιὰ τὸν Ἀπόστολο. Γεννήτοράς του εἶναι ὁ ἱερέας καὶ νομοφύλακας Χίου Ἰωάννης Κώνστας, ποὺ σημαίνει πὼς ὁ Ἀπόστολος γεννήθηκε μέσα σὲ λόγιο οἰκογενειακὸ περιβάλλον καὶ γνώρισε μικρὸς τὴ βυζαντινὴ μουσικὴ «ἐκ στόματος πατρός».

Moraux, Fonds du Syllogos, p. 164-165.

110, χαρτ., 177 × 120, φφ. 526, 1822.

Στό φ. 1'· «Δοξαστικάριον... συντεθέν παρὰ... πρωτοψάλτου... Ἰακώβου... μεταγραφέν... παρεμού Ἰωάννου τοῦ Χρυσάνθου· ἐν ἔτει σωτηρίῳ . αωκβ' κατὰ

μῆνα 'Ιουλίου α'». Παραγγελιοδότης τοῦ χφ. ὁ 'Αθανάσιος Δημητριάδος καί Ζαγοράς, συλλέκτης τῶν ἔργων τοῦ 'Ιακώβου πρωτοψάλτου, ἀφοῦ καί τοῦτο ἔχει ἀντιγραφεῖ ἀπό τό πρωτότυπο ἔργο. 'Ο 'Ιωάννης Χρύσανθος γράφει τά φφ. 1-400. Τά φφ. 401-515 γράφει ὁ 'Απόστολος Κώνστας.

Στά φφ. 401-462· «ἐξήγησις σὺν Θεῷ ἀγίῳ πάντων τῶν δεινῶν θέσεων τοῦ δοξαστικαρίου τοῦ κύρ 'Ιακώβου πρωτοψάλτου παρ' ἐμοῦ τοῦ ἰδίου Γραφέως ἀποστόλου Κωνστα· μὴν δέ σεπτέμβριος, εἰς τό «θεία χάρις».

Στά φφ. 463-514· «δοξολογαί κατ' ἤχον συντεθεῖσαι παρά 'Ιακώβου νῦν πρωτοψάλτου πάνυ ὠραῖαι».

φ. 515^ν· «Πίναξ τῶν περιεχομένων ἐν τῷ δοξαστικῷ 'Ιακώβου πρωτοψάλτου».

Τά φφ. 516-526 παρέμειναν κενά.

'Ο 'Απόστολος Κώνστας πρέπει νά συνέχισε τό χφ. τόν ἴδιο χρόνο ἢ τόν ἐπόμενο τό πολύ, ἀφοῦ εἶναι παραγγελία μητροπολίτου. Δέν ὑπάρχει ἔνδειξη τόπου ἀντιγραφῆς, ἀλλά γνωρίζοντας, ὅτι ὁ Κώνστας ζεῖ καί ἐργάζεται αὐτά τά χρόνια στήν Κ/Πολη θεωροῦμε αὐτή σάν τόπο ὅπου ἐγινε ἡ ἀντιγραφική ἐργασία. Πρόβλημα παραμένει ἂν ὁ Κώνστας καί ὁ 'Ιωάννης Χρύσανθος ἐργάζονται ἀπό κοινοῦ σάν μέλη τοῦ αὐτοῦ scriptorium ἢ ἀπλῶς σάν μεμονωμένοι βιβλιογράφοι. 'Ασφαλῶς ὁ Κώνστας γιά νά μὴ μετακινεῖται σέ ἄλλες πόλεις γιά τόσα χρόνια θά πρέπει νά εἶχε κάποιες ἐπαγγελματικές ὑποχρεώσεις πού τόν κρατοῦσαν προσκολλημένο ἐκεῖ πού βρίσκουμε τό σύνολο σχεδόν τῆς ἀντιγραφικῆς παραγωγῆς τοῦ. Πάντως περαιτέρω ἔρευνα θα δείξει τήν ὑπαρξή ἐπαγγελματικῆς σχέσεως μεταξύ Κώνστα καί Χρύσανθου. 'Ισως ὑπάρχουν καί ἄλλα χφ. μέ κοινή τῶν δύο ἐργασία. Στήν ὑπόθεσή μας αὐτή βεβαίως συνεργεῖ καί ἡ σκέψη πῶς εἶναι ἀδύνατο νά διακοπεῖ ἡ ἀντιγραφή στά 400 φφ., ἐνῶ ὑπάρχουν ἀκόμη 126 φφ. κενά καί νά δίδεται τό χφ. σέ ἄλλο ἐργαστήριό γιά συμπλήρωση.

Morau, Fonds du Syllogos, pp. 165-166.

111, χαρτ., 170 × 117, φφ. 584, 1/4 ΙΘ' αἰ.

'Ανθολογία 'Εκκλησιαστικῆς Μουσικῆς (Θεία Λειτουργία).

Δέν ὑπάρχει κανένα σημεῖωμα, οὔτε χρονολογική ἔνδειξη. Τό χφ. ὅμως ἔχει προέλευση τήν Κ/Πολη, ὅπως σημειώνει ὁ καταλογογράφος (p. 166) «Comme le numéro 109». 'Υποψιάζομαι, χωρίς ἀποδείξεις, τό χέρι τοῦ Κώνστα.

Morau, Fonds du Syllogos, pp. 166-167.

112, χαρτ., 173 × 112, πφφ. VII, φφ. 276, 1803.

Δοξαστικάριο.

Στό φ. 1' ὁ τίτλος-σημεῖωμα· «Δοξαστικάριον σὺν Θεῷ ἀγίῳ· περιέχων πάντα τὰ δοξαστικά τῶν ἐσπερινῶν ἀποστίχου τε καί αἰνῶν. πάντων τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν καί τῶν ἑορταζομένων ἀγίων» ἔτι δέ καί τά τοῦ

τριωδίου τε καί πεντηκοσταρίου· συντεθέν δέ παρά τοῦ μακαρίτου κύρ Πέτρου Λαμπαδαρίου τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας, τοῦ Πελοποννησίου, μεταγραφέν δέ παρά καμοῦ Ἀποστόλου τοῦ πύκλην Κώνστα Χίου. ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αωγΨ (1803)· ἐν Κωνσταντίνου πόλει· κατά μήνα Ἀπρίλιον».

φφ. 1-143 «Δοξαστικά τῶν μηνῶν τοῦ ἔτους».

φφ. 144-252 Δοξαστικά Τριωδίου.

φφ. 253-273' Δοξαστικά Πεντηκοσταρίου.

φφ. 273'-275' «σύνθεσις καμοῦ τοῦ ἰδίου γραφέως τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων».

φφ. 275'-276' «εἰς τήν α' Ιουλίου μηνός τῶν ἁγίων μαρτύρων».

Οἱ δύο τελευταῖες συνθέσεις εἶναι πονήματα τοῦ ἰδίου τοῦ ἀντιγραφέα, καθὼς ἀναφέρεται.

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Παλαιογραφικά Θράκης-Μακεδονίας, σ. 31 [Γ'. Περί τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Κοσινίτζης. — Παλαιογραφικά σημειώσεις. Καλλιγράφοι].

Χφ. 354, ἔτους 1804.

«Μουσικόν εἰρμολόγιον γραφέν κατά τινα σημείωσιν ἐν Μπεσίκτασι, κατά μήνα μάρτιον 1804». Ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς σημειώνει τόν Ἀπόστολο Κώνστα σάν ἀντιγραφέα καί τήν Κ/Πολη σάν τόπο ἀντιγραφῆς τοῦ χφ. Γιά τόν Ἀπόστολο Κώνστα βλέπε ἐπίσης καί στό ἄρθρο μου «Τά ἑλληνικά χειρόγραφα τοῦ Χελανδαρίου καί οἱ βιβλιογράφοι τους, ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ 15Α' (1983), Θεσ/νίκη 1985, σ. 115-117».

Βησσαρίων Μακρῆς ἐξ Ἰωαννίνων – 1635-1699.

Γεννήθηκε στά Ἰωάννινα τό 1635, ἀλλά ἔζησε πάνω ἀπό 35 χρόνια στό θρακικό χῶρο (Κ/Πολη, Καλλίπολη κ.ά.). Σέ σύντομη βιογραφία πού παραθέτει ὁ Χρήστου (βλ. Παν. Κ. Χρήστου, Ἐκκλησιαστική Γραμματολογία, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 302-303) σημειώνει μάλιστα, ὅτι ὁ Βησσαρίων ἱδρύσε μονή ἔξω ἀπό τά Ἰωάννινα στό χωριό τῶν Λυγγιάδων, πέρα ἀπ' τή λίμνη, πού καταστράφηκε ἀπό τόν τοπάρχη σέ λίγο χρόνο καί ἔτσι χάθηκαν πολλά χειρόγραφα πού περιείχαν ἔργα τοῦ ἀνέκδοτα.

Ὁ Λίνος Πολίτης (Παλαιογραφικά ἀπό τήν Ἠπειρο, ΕΕΦΣΠΘ 12, 1973, σσ. 329-407 + 30 εἰκ.) δίνοντας τήν περιγραφή τῶν δεκατριῶν χειρογράφων, πού φυλάσσονται στό διακονικό τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Νικολάου στό χωριό Σκαμνέλι τῶν Ζαγορίων ἀναφέρεται σέ κάποιο λόγιο ἱερομόναχο Θεοφάνη «ἡγούμενο μονῆς τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν χωρίῳ Σκαμνέλι» παραγγελιοδότη συγγραφῆς λόγου ἀπό τόν Βησσαρίωνα Μακρῆ. Ὁ λόγος αὐτός βρέθηκε σέ χφ. στήν Καλλίπολη μέ τήν ἐπιγραφή «Βησσαρίωνος εἰς

τόν τοῦ ἁγιασμοῦ ἀπόστολον, αἰτηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐν ἱερομονάχοις...». Ὁ Πολίτης ὑπολογίζει τή συγγραφή μετά τό 1675, ὅποτε ἦταν ὁ Βησσαρίων στά Ἰωάννινα καί πρίν τό 1699, ἔτος θανάτου του.

Ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς (βλ. Παλαιογραφικά Θράκης-Μακεδονίας I, σσ. 6-7. Α'), Ἀπό Σηλυμβρίας μέχρι Καλλιπόλεως) ἀνακοίνωσε τήν ἀνεύρεση κωδίκων στήν Καλλιπόλη πού ἦταν κτήμα τοῦ Βησσαρίωνα καί κληροδότημά του στή μητρόπολη Ἀχρίδος. Καλλίνικος ἐκ Καλλιπόλεως, μητροπολίτης Πρεσπῶν πῆρε αὐτά στήν κατοχή του καί μετά τό θάνατό του μεταφέρθηκαν μέ τά λοιπά βιβλία στή γενέτειρά του. Στό 5ο τχ., σημειώνει ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς τήν πληροφορία, ὅτι ὁ Βησσαρίων κατέγραφε τοὺς τίτλους τῶν βιβλίων πού διάβασε μεταξύ τῶν ἐτῶν 1674-1698 μέ κάποια σχόλια στό περιεχόμενο, προφανῶς μιμούμενος σέ ἀδρομέρειες τή Μυριόβιβλο τοῦ Φωτίου. Ἀπό τά διασωθέντα χφφ. τῆς Καλλιπόλεως πολλά τχχ. εἶναι αὐτόγραφα τοῦ Μακρή (ἀριθ. 16, 22-28) μέ κείμενα κλασικῶν συγγραφέων), πού ἀναλυτικά παραθέτει ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς.

Γαβριήλ τάχα καί ἱερομόναχος ὁ ἐκ Καλλιουπόλεως - 1566-1583.

Γιά τό βιβλιογράφο Γαβριήλ ἀναφέραμε σχετικά στό α' μέρος τῆς μελέτης μας (Θ.Ε. 4, 1983, 246-248) μνημονεύοντας μάλιστα ἀντιγραφική παραγωγή ἐπτά χφφ. στά ὁποῖα δηλώνεται ἐπώνυμα. Ὁ συντάκτης τοῦ καταλόγου χφφ. τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Φιλοθέου Robert W. Allison, τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξα βοηθός στά ἔτη 1979-1980 ἔθεσε στή διάθεσή μου σημειώσεις του, οἱ ὁποῖες μαζί μέ καινούργια στοιχεῖα πού προέκυψαν ἀπό ἀλληλογραφία πού εἶχαμε πρόσφατα (Ὁκτώβριος 1985) δίνουν τίς παρακάτω πληροφορίες: Ὁ Γαβριήλ βρέθηκε στό Ἅγιο Ὄρος καί συγκεκριμένα στή μονή Φιλοθέου ταυτόχρονα μέ τόν ἀδελφό του Μάξιμο-Μακάριο ἢ λίγο πρίν ἀπ' αὐτόν. Στή μονή ὑπῆρχε πυρήνας Καλλιπολιτῶν μοναχῶν (ὅπως ὁ Μάξιμος Τσαούσης, Θ.Ε. 4, 272-273), πού προσείλκυσε καί ἄλλους. Ἦδη ἐπιστημάνθηκαν, κατά τόν Allison, ἀρκετά χφφ. γραμμένα ἀπό ἄλλους Φιλοθεῖτες τῆς αὐτῆς καταγωγῆς. Ὅλοι αὐτοί ἐργάσθηκαν σύντονα, σκληρά καί ταχύτατα. Ἐτσι διασώθηκε μεγάλη παραγωγή μέχρι τίς μέρες μας. Ὁ Γαβριήλ συνεργάσθηκε μέ τόν ἀδελφό του (κασίγνητο) Μακάριο-Μάξιμο στήν ἀντιγραφή χφφ., φαινόμενο συνηθισμένο γιά τήν ἐποχή, ἀφοῦ στήν ἴδια μονή βρίσκονται κώδικες (π.χ. 163/163), ὅπου συναντῶνται 5 χ. γραφῆς. Ἐνας ἐμπειρος μάστορας (magister-μαῖστωρ-διδάσκαλος) γράφει ἕνα τμήμα σάν ὑπόδειγμα, ἐνῶ οἱ μαθητευόμενοι καλλιγράφοι πολυμερίζουν τόν ὑπόλοιπο κ. ἀντιγράφοντας μέρη του. Τήν ἀποψη αὕτη ὑποστήριξε ὁ Allison καί σέ διάλεξή του στό Harvard τόν Ἰανουάριο τοῦ 1985 γιά τήν Greater Boston Medieval

Studies Association, όπως και προγενέστερα στο American Byzantine Studies Conference.

Στηριζόμενος σ' αυτή λοιπόν φρονεί πώς τό χφ. 1840. 76 (29) δέν παρέμεινε ήμιτελής, όπως είχα υποστηρίξει στην άλληλογραφία μας με βάση τό βιβλιογραφικό σημείωμα του τέλους του κ., αλλά ολόκληρο είναι έργο του Μάξιμου-Μακάριου, πράγμα αντικείμενο στίς πληροφορίες του σημειώματος, πού καθορίζει τά τμήματα εργασίας των συμμοναστών και συνεργατών αδελφών. Μάλιστα χρονικά προτάσσεται ή εργασία του Μάξιμου-Μακάριου κι έπεται του Γαβριήλ. Ίσως —άποψη μου— ο Μάξιμος ανέλαβε νέα επείγουσα εργασία κι έτσι ο Γαβριήλ πιθανώς υπάρχοντος ελεύθερου χρόνου και λόγω εξοικειώσεώς του με τό γραφικό χαρακτήρα του αδελφού του ανέλαβε νά τελειώσει τόν ήμιτελή κ. Μπορεί ακόμη νά στάθηκε αναγκαίο κάποιο ταξίδι εκτός Όρους του Μάξιμου-Μακάριου (π.χ. λογεία χρημάτων). Έν πάση περιπτώσει, επειδή και ή πρόταση του φίλου και συνεργάτη κ. Allison μένει ατεκμηρίωτη, θεωρώ αυτή συζητήσιμη, όχι όμως και α priori αποδεκτή.

Στό Γαβριήλ αποδίδει ακόμη τά παρακάτω χφφ. της αυτής μονής: 1943.179 (154), χαρτ. 8ου σχήμ., ΙΖ' αί.

Θεοτοκάριο (κολοβό).

Αποδίδεται στό Γαβριήλ λόγω ομοιότητας γραφής και άνθεμωτών κοσμημάτων. Δέν υπάρχει βιβλιογραφικό ή άλλο πληροφοριακό σημείωμα.

1954.190 (143), χαρτ. 8ου σχήμ. ΙΣ' αί.

Παρακλητική (β' τόμος).

Ο Σπυρ. Λάμπρος στόν οίκειό τόπο (σ. 165) σημειώνει γι' αυτήν: «(άτελής εν άρχή)». Δέν πρόκειται φυσικά γιά άτέλεια. Από τόν Allison αποδείχθηκε σάν έργο του βιβλιογράφου Γαβριήλ και μάλιστα σάν β' τόμος του κ. 1916. 152 (141) όπου περιέχεται τό άπουσιάζον μέρος (βλ. Θ.Ε. 4, 1983, σ. 247) από σύγκριση βασισμένη στη συνέχεια του κειμένου.

1995.231 (180), βαμβύκινος 16ου σχήμ., φφ. 159. Ψαλτήριο (άκέφ.-κολ.). Ο Λάμπρος χρονολογεί στόν ΙΕ' αί., ενώ ο Allison τοποθετεί την αντιγραφή οριστικά στόν ΙΣ' αί. και ταυτίζει τό χ. αντιγραφής με κείνο του Γαβριήλ, ακολουθώντας την ομοιότητα γραφής και τό χαρακτηριστικό του διάκοσμο. Incipit στό φ. 1': «'Ενώτισαι ο Θεο(ς)ς την προ/σευχήν μου, και μή υπερ/δής την δέησίν μου' /...». Desinit στό φ. 159': «τοῦτο αγαθέ / μή αντανέλης αφ' ήμῶν, / άλλ' εγκαίνισον ήμιν δεομέ-/νοισ σου· στ(ι)χ(ος) α' καρδιαν κα-/θαράν κτίσον εν έμοί ο Θεο(ς)ς: στίχ(ος) / μή απορρίψης με από του προσώπου σου: δόξα και νῦν/». Χωρίς βιβλιογραφικό σημείωμα.

Λάμπρος, τ. 1ος, Μονή Καρακάλλου

1564. 51 (55), Χαρτώος 4ου σχήμ., έτους 1599, φφ. (Λάμπρος σκθ' - σήμερα στόν κ. απέμειναν 225).

Γεροντικό (άκέφαλο).

Στό φ. σκεν: «+ Τέλος κ(αι) τῷ Θ(ε)ῷ δόξα: γραφείσα τῇσδε τῆς βίβλου χριστός [...] εἰδέναι ὦ / [...] τῇ φύσει ὅτι ἐγράφη τουτί τό βιβλίον ὠφελιμώτ(α)τ(ον) πάνν· ὃ φερωνύμως / παράδεισος καλεῖται) διά χειρός γαβριήλ ἱερομονάχου ἁμαρτωλοῦ. μιᾶροῦ καί κακοσχόλου· ὁ ἀναγινώσκων· εἰχου ὑπέρ ἐμοῦ διά τόν κ(ύριο)ν. ὡσπερ ξένοι χαίροντες εἰδεῖν / π(α)τρίδα καί οἱ θαλαττεύοντες εὑρεῖν λιμῶνας (sic) οὕτως καί ἡ γράφοντες εὑρεῖν βιβλίου τέλος. / ἡ χέρ μ(έν) ἡ γράψασα σίπεται τάφῳ γραφή δέ μένη εἰς χρόνους πληρεστάτους (!), τοίνυν / μή ἐπέξεσθαι ὡ τεχνωγράφος: πλήστ(α) γάρ πολλ(ά) οὗτος βίου ἐνθέου γράψαντες ἀπέληπον. / δίστηχ(ου) (διάβαξε: δυστυχοῦς) βίου. τῷ δακτύλῳ γράψοντι τῷ κεκτημένῳ τόν ἀναγινώσκοντα, συν προθυμία φύλλ(α)τ(ε) τούς τρ(ε)ῖς ὡ τρισολβί(ω!) γένει: -/ ἐν ἔτει ἀπό κτίσεως κόσμου ὡς ἀκριβῶς οἶδαμε ζρζ'' (7107-1599)· ἀπό δέ κ(υρίο)υ ἡμῶν Ι(ησοῦ) χ(ριστοῦ) / .αφθ' Ινδ. ιβ'' /».

Λάμπρος, τ. 1ος, Μονή Φιλοθέου.

1866. 102 (122), χαρτ. 8ου σχήμ., έτους 1567.

Μηναῖο 'Οκτωβρίου.

Χωρίς βιβλιογραφικό σημείωμα. Δέν ἀναφέρεται ἀπό τόν Allison στήν ἐπιστολή του, ἀλλά στίς σημειώσεις του.

Γαλακτίων Μαδαράκης ἱερομόναχος - 1343.

Στό α' μέρος μιλήσαμε γι αὐτόν (σσ. 248-249) μέ ἀφορμή τόν κ. Bodleian. Gr. 197. Τόν ἴδιο κ. μνημονεύουν καί οἱ Hunger - Harlfinger - Gamillsheg (Griechischen Kopisten 800-1600, S. 48) μέ χρονολογία 1343 καί χωρίς νά παραπέμπουν σέ ἄλλους κ. τοῦτου. Πιθανῶς νά μή διασώθηκαν ἄλλοι ἐνυπόγραφοι.

Γερμανός μοναχός ὁ Στουδίτης - 1075.

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Παλαιογραφικά Θράκης-Μακεδονίας Ι [Γ' Περί τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Κοσινίτζης - Παλαιογραφικάί σημειώσεις. Καλλιγράφοι], σ. 35.

Χφ. 27, Κατηχήσεις Θεοδώρου Στουδίτου, έτος 1075.

Στό φ. 352': « ✠ Ἐγράφη ἡ τοῦ ὁσίου / πατρός ἡμῶν Θεοδώρου βίβλος / τῶν κατηχήσεων / Κοσμᾶ τῷ / τιμιωτάτῳ / πατρί, συγκέλλῳ καί τῆς τῶν / Στουδίων μονῆς εἰρηνικῶ/τάτῳ καθηγετῇ μηνί / ἰουνίῳ κᾶ. Ινδ(ικτιῶνος) ιγ' / ἔτους . ζφγ' (1075)· διά / Γερμανοῦ τοῦ εὐ/τελοῦς ἁμαρτωλοῦ μοναχοῦ / καί

καλλιγράφου τῆς αὐτῆς μονῆς: / Εὐχεσθὲ μοι γράψαντι θερμῶς, ὦ φίλοι». Ὁ πολυγραφότατος καὶ ὀξυνούστατος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς ἐκ παραδρομῆς ἀσφαλῶς θεώρησε ἀντιγραφέα τοῦ κ. τόν Κοσμᾶ. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἐπιγράφει σάν ἀντιγραφέα κατὰ τὴν περιγραφή τοῦ κ. τὸ ὄνομα «ΚΟΣΜΑΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ» ἀντὶ τοῦ «Γερμανοῦ μοναχοῦ καὶ καλλιγράφου» ποῦ εἶναι ὁ ἀντιγραφέας. Κοσμᾶς πάντως εἶναι ὁ ἡγούμενος «δι' ἐπιταγῆς» τοῦ ὁποίου καὶ πιθανῶς καὶ «δι' ἐξόδου» ἐγινε ἡ ἀντιγραφή τοῦ χφ. Πρὸς αὐτὸν ἀφιερώνει ὁ Γερμανὸς τὸ ἔργο του.

Γεώργιος ὁ ἐξ Ἀδριανουπόλεως – ΙΖ' αἰ.

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Παλαιογραφικά Θράκης-Μακεδονίας Ι, σσ. 4-5 [Α' Ἀπὸ Σηλυμβρίας μέχρι Καλλιπόλεως].

Στὸ μέρος αὐτὸ τῆς ἀνακοινώσεως ὁ Παπ.-Κερ. ἀναφέρει τὴ διάσωση 3 τυχ. στὴ βιβλιοθήκη τῆς σχολῆς τῆς Σηλυμβρίας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ τρίτο μέ αὐξ. ἀρ. 128 φέρει τὴν ἐπιγραφή: «Βιβλίον καλούμενον ἐπιστολάριον συναχθέν ἐκ πολλῶν βιβλίων καὶ διαφόρων ὑποθέσεων. 1763 .αψζγ'». Ὁ ἐπιστολικὸς αὐτὸς ἔρνος περιέχει μεταξύ ἄλλων καὶ ἐπιστολές τοῦ Γεωργίου ἐξ Ἀδριανουπόλεως ποῦ ἀπευθύνονται στὸν ἐλλόγιμο ἱεροδιάκονο Μακάριο, ὅπως καὶ ἀπαντητικὲς τοῦ Σέργιου Μακραίου στὸ Γεώργιο. Ἡ ἀλληλογραφία μάλιστα ποῦ ἀνταλλάχθηκε ἀνάμεσα στοὺς τελευταίους μνημονεύεται καὶ ἀπὸ τὸν Κων. Σάθα [Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Γ', σσ. 540-542].

Γεώργιος Βασιλικὸς ἐκ τῆς ἐπταλόφου... Κ/Πόλεως – 1542-1573.

Τὸ Γεώργιο συναντήσαμε καὶ στὸ β' μέρος (Θ.Ε. 5, 1984). Τὸ ρεπερτόριο τῶν ἔργων του εἶναι ποικίλο (κλασικοὶ καὶ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, λειτουργικά κείμενα) κατὰ περίπτωσιν. Ἄλλοι κώδικές του ποῦ διασώθηκαν στὴν Ἀγγλία μνημονεύονται στὸ ἔργο «Griechischen Kopisten 800-1600, S. 53/54». Ἐκεῖ μνημονεύεται ὅτι ὑπογράφει σάν «Γεώργιος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως». Ἀπὸ τὰ θησαυρισμένα χφφ. ἐπισημαίνονται σάν ὄρια ἀντιγραφικῆς ἐργασίας τὰ ἔτη 1542-1573. Μνημονεύεται ἐπίσης ἀπὸ τοὺς V.G. No 71. 79-80.

Γεώργιος Γαλησιώτης – 1278/1280-1357.

Griechischen Kopisten 800-1600, S. 54.

Δέν εἶναι ἐξακριβωμένο ἂν ἦταν Ἀδραμυτινὸς ἢ Κ/Πολίτης στὴν καταγωγή του. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἐξῆσε στὴν τελευταία τὸ σύνολο τῆς ζωῆς του, ἐργαζόμενος γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο.

Στὰ ἔτη 1325-1357 καὶ ἐπὶ πατριαρχῶν Ἡσαΐα, Ἰωάννη ΙΔ' Καλέκα,

Ἰσίδωρου Βουχηρᾶ, Φιλόθεου Κόκκινου καὶ Κάλλιστου Ι ἐργάζεται σάν συνοδικός ἀντιγραφῆας (πρακτικογράφος) τοῦ Πατριαρχείου. Στά 1307 μέχρι 1310 ὀνομάζεται ἀρχὼν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ 1310-1334 Πρωτέκδικος. Ἀντιγράφει βυζαντινοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐκκλησιαστικά κείμενα. Ὁ Ihor Ševčenko [Additional remark, pp. 232-233] σημειώνει, ὅτι ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς γνώριζε τὸ Γαλησιώτη σάν συγγραφέα πού ἐκπόνησε μετάφραση τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδη καὶ κατεῖχε γραπτὰ του σάν συλλέκτης τους. Οἱ κ. Vat. Gr. 112 καὶ Vat. Gr. 116 περιέχουν συγγραφικὴ καὶ ἀντιγραφικὴ ἐργασία τοῦ Γαλησιώτη. Κατὰ τὸν Πατρινέλη (Θεόδωρος Ἀγαλλιανός) ὁ Γαλησιώτης καὶ ὁ Μανουὴλ Χριστώνυμος ἠγήθησαν πατρίας, πού τάραξε τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸν πατριάρχη Ἰσίδωρο, διάδοχο τοῦ Σχολάρχου (σ. 39).

Γεώργιος Εὐγενικός ὁ Βυζάντιος – 2/ἱ, ΙΕ' αἱ.

Griechischen Kopisten 800-1600, S. 57-58.

Ἡ δράση του ἐντοπίζεται γύρω στὰ ἔτη 1468/9 στὴ Ρόδο καὶ στὴν Κρήτη. Ὑπογράφει συνήθως μὲ τὴ μορφή: «Γεώργιος Εὐγενικός Βυζάντιος ὁ τῇ πενία συζῶν». Ζεῖ στὴν ἴδια ἐποχὴ μὲ τοὺς αὐτάδελφους Μάρκο καὶ Ἰωάννη Εὐγενικούς. Ὅπως ἀναφέρθηκε στὸ α' μέρος (σ. 265, Σχόλιο) τὸ «Εὐγενικός» εἶναι προσωνύμιο πού ὑποκατέστησε τὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα. Πρέπει λοιπὸν καὶ ὁ Γεώργιος Εὐγενικός ν' ἀνήκει σέ συγγενικὸ περιβάλλον, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὑπογράφει σάν «Βυζάντιος» μάλιστα καὶ ἀσφαλῶς ζεῖ καὶ κινεῖται στὸν πνευματικὸ κύκλο τῶν δύο ἀδελφῶν.

Γεώργιος Κόντις ὁ Ρήτωρ Αἴνου – 1599-1626

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, χφ. Συλλόγου Κ/Πόλεως Α', σ. 86.

Στὸ χφ. 10, φφ. 289, 8ου σχήμ., χαρτ., 1/2 ΙΗ' αἱ. μὲ τίτλο: «Ἐπιστολαὶ διαφόρων μεταγενεστέρων Ἑλλήνων σοφῶν, ἀπὸ τοῦ .αφ^{ον} (1500) σωτηρίου ἔτους ἕως τοῦ .αψνα^{ον} (1751)» σώζεται ἀντίγραφο «Ἰσον καὶ ἀπαράλλακτον» ἐπιστολῆς τοῦ Μελετίου Πηγᾶ ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια πρὸς «Γεωργίῳ τῷ λογιωτάτῳ μεγάλῳ ρήτορι» σταλμένο στίς «21 ἀνθεστηριῶνος 1599». Ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἀντίγραφα ἀπὸ τὴν ἐπιστολογραφία τοῦ Γεωργίου σώζονται στὸν ἴδιο κ. Μεταξὺ ἄλλων ὁ Κύριλλος Λούκαρις τὸ 1608, γράφει ἐπιστολὴ «ἔξ Αἰγύπτου, 7116, πυανεψιδῶνος ι'» πού ἀπευθύνει ὁμοίως «Γεωργίῳ τῷ μεγάλῳ ρήτορι». Δυστυχῶς σώζονται τ' ἀντίγραφα μόνον, ἀλλ' αὐτὰ εἶναι σαφέστατη μαρτυρία γιὰ τὸ ἐκτεταμένο μέγεθος τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κόντη μὲ ἄλλες προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς του.

Γεώργιος Ρετσιπέρογλου Ραιδεστινός - 1866-1937

Χρονικό Ρετσιπέρογλου, σσ. 3-18.

Χφ. χαρτ., 240 × 170, σσ. 104, 1880-1932.

«Βιβλίον ἀγορῶν».

Ὁ Ρετσιπέρογλου στό χφ. χρονικό του σημειώνει ἐκτός ἀπό ἐμπορικές πράξεις (ἀγορές, πωλήσεις, λοιπές δοσοληψίες, δανεισμούς καί ἄλλους λογαριασμούς) βιογραφικά στοιχεῖα τοῦ ἴδιου, στοιχεῖα πού ἀφοροῦν στήν οἰκογένειά του καί τή δραστηριότητά της, ἀλλά καί ἱστορικά γεγονότα τῆς ἐποχῆς του, πού ἀναφέρονται «στούς ἀγῶνες, στίς ἀγωνίες καί στούς κατατρεγμούς τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, ἰδίως τῆς ἐπαρχίας Ραιδεστοῦ» (Πρόλογος, σ. 3).

Γεννήθηκε στό Νεοχώριο Ραιδεστοῦ στίς 20 Ἰουλίου 1866 καί πέθανε στή Θεσσαλονίκη τόν Ἰούλιο τοῦ 1937 ἐργαζόμενος ἀκόμη ἐντατικά. Πῆρε μόρφωση δημοτικοῦ σχολείου καί στή συνέχεια ἐργάσθηκε στήν ἀμπελοκαλλιέργεια καί γεωργοκτηνοτροφία μέ τόν πατέρα του. Τό 1890 πεθαίνει ὁ πατέρας του καί κάτοχος περιουσίας πλέον ἀσχολεῖται ἀποκλειστικά μέ τό ἐμπόριο μέ ἐπιτυχία.

Τό χφ. ἔχει γραμμένες 95 σελίδες. Οἱ 9 ἄγραφες σσ. εἶναι οἱ 56-59 καί 100-104.

Γεώργιος (Γεννάδιος) Σχολάριος - 1400-1480.

Griechischen Kopisten 800-1600, S. 61.

Μνημονεύονται ἔργα του στά παρακάτω χφφ.

Laur. 86.27 — Θωμᾶ Ἀκινάτου, Ὑπομνήματα στό ἔργο του.

Lond. Lamb. Pal. 461, Marg. — Σχόλια.

Oxon. Bar. 85, 1-8^v — Λόγια καί ἀποσπάσματα.

Vat. 433, 81-179^v. 260-267; Ὑπομνήματα στό Θωμᾶ Ἀκινάτο, Ψευδο-Δωρόθεος, Μ. Βασίλειος.

Στό ἴδιο ἔργο ὁ Hunger παραθέτει καί τή σπουδαιότερη βιβλιογραφία γι' αὐτόν.

Hunger I, S. 301/303.

192, Χαρτ., 216/218 × 145, πφφ. III, φφ. 222, 2¹/₂ IE' αἱ.

Στά φφ. 1^v-5^r: «Ἐπιτάφιος τῷ υἱῷ τῷ κῆρ Θεοδώρῳ τῷ Σοφιανῷ». Ὁ Hunger σημειώνει τό τμήμα σάν αὐτόγραφο τοῦ Σχολαρίου καί ἐκδοθέν στό Corpus ἔργων του ἀπό τοῦς L. Petit - X. Siderides - M. Jugie (vol. 1, Paris 1928), pp. 277-283).

Γιά τό Γεώργιο βλ. α' μέρος, σσ. 253-254.

Γεώργιος Χρυσοκούκκης (*sive* Χρυσοκόκκος) - $2\frac{1}{2}$ ΙΔ' αί. - $\frac{1}{4}$ ΙΕ' αί.

A. B. Garcia, Cod. Esc. Ω III 2 (535), p. 2.

Ὁ Γεώργιος Χρυσοκούκκης Τραπεζούντιος ὑπηρέτησε σάν καθηγητής στό Πανεπιστήμιο Κ/Πόλεως, γνωστό καί σάν «*Καθολικόν Μουσεῖον*» κτισμένο πολύ κοντά στή μονή Προδρόμου τῆς Πέτρας ἢ ὅπως λεγόταν σέ παλιότερη ὀνομασία τῆς μονῆ τοῦ Ἀετίου. Σάν καθηγητή τόν βρίσκουμε νά διδάσκει τόν μετέπειτα καρδινάλιο Βησσαρίωνα καί νά συνεργάζεται μέ τούς λόγιους Ἰωάννη Βαϊοφόρο καί Στέφανο Μηδεῖας. Καθηγητής τοῦ Βησσαρίωνα πρέπει νά διατέλεσε στή δεκαετία 1425-1435, ἀφοῦ ὁ τελευταῖος μετά τή στοιχειώδη μόρφωση πού ἀπόκτησε στή γενέτειρά του Τραπεζοῦντα συνέχισε τίς σπουδές του στήν Κ/Πολη [Α. Α. Βασιλῆφ, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας 324-1453 (Μετ. Δημ. Σαβραμῆ), Ἀθήναι 1973, σ. 907· Παν. Κ. Χρήστου, Ἐκκλησιαστική Γραμματολογία, Πατέρες καί Θεολόγοι τοῦ Χριστιανισμοῦ, Θεσ/νίκη 1971, τ. Β', σ. 84] καί τό 1437 ἐκλέγεται μητροπολίτης Νικαίας. Στή συνέχεια παραθέτω συγγραφές τοῦ Χρυσοκούκκη θησαυρισμένες ἀπό τόν H. Hunger.

Hunger I, S. 198.

87, χαρτ., 290 × 210, φφ. II. 48, $2\frac{1}{2}$ ΙΔ' αί.

Γεωργίου Χρυσοκούκκη ἔργα.

Στό φ. 1^ρ: «*Κανόνια τῆς κινήσεως τῆς σελήνης εἰς τούς μῆνας τῶν Περσῶν*».

Στό φ. 7^ν: «*Κανόνιον τοῦ Χρυσοκόκκου... τοῦ κινήματος τῆς σελήνης ἐκάστης ὥρας μετά τοῦ νυχθημερινοῦ κινήματος αὐτῆς...*».

Στό φ. 47^ρ: «*Δεῖξις μεθοδική τῆς τοῦ ἀστρολάβου καταγραφῆς*».

Φυσικά ὁ κ. δέν εἶναι αὐτόγραφος τοῦ Χρυσοκούκκη, ἀλλ' ἐνδειξη τῶν ἔργων του. Ὁ Hunger χρονολογεῖ τόν κ. στό β' μισό τοῦ ΙΔ' αἰ., ἐνῶ ὁ Α. Β. Garcia θεωρεῖ τό Χρυσοκούκκη καθηγητή μέ δράση μετά τό 1400.

Hunger I, S. 213/214.

108, χαρτ. 260/268 X185/190, φφ. I. 377, ΙΕ' αἰ.

Περιεχόμενα ἀστρολογικά-ἀστρονομικά.

Στό φ. 30^ρ ἡ χρονολογία 1346 (ἔτος ἐκδόσεως τῆς Συντάξεως τοῦ Γεωργίου Χρυσοκούκκη).

Ὅπως φαίνεται ὑπάρχει κάποιο χρονολογικό πρόβλημα στίς πληροφορίες πού ὁμως δέν εἶναι ἀντικείμενο πρὸς ἐξέταση στή μελέτη μας.

Γρηγόριος ἱερομόναχος ὁ κατά κόσμον Ἀλύατος - 1435-1447.

Βλ. καί α' μέρος, σ. 255.

Ἀθηναγόρα, Χάλκης κατάλογος III, σ. 296-297.

119, χαρτ., 020 × 015, φφ. 214, 1446-1447.

Τυπικό Ἀγίου Σάββα.

Στό φ. 209^γ «*χείρ Γρηγορίου ἁμαρτωλοῦ Ἀλυάτου*» καί στό verso τοῦ ἴδιου φ. «*+ ἐγράφη τό παρόν τυπικόν, διά συνδρομῆς καί ἐξόδου, τοῦ τιμιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κυροῦ Δοσιθεοῦ καί καθηγουμένου τοῦ εὐαγοῦς Ξενῶνος τοῦ Ἀρματίου ἐν ἔτει ς λνε (1466-1447) Ἰνδ. ι. δότε οὖν συγγνώμην τοῖς σφάλμασιν ὡς ἀγροίκω πάννυ· + ἁλπωξεαβξσνθ' στ.εοφλζζβν (= ἰ Θεός μετ' ἡμῶν ἀδελφοί. ἀμήν)*».

Ζήση, Σχολάριος, σ. 235.

Ἀπό παραπομπή του σέ παλιότερη μελέτη τοῦ Τρύφ. Εὐαγγελίδου (Γεννάδιος Β' Σχολάριος, πρῶτος μετά τήν ἄλωσιν οἰκουμενικός πατριάρχης, Ἀθῆναι 1896, σσ. 59-60) καί σέ ἄλλη τοῦ Γ. Παπαδοπούλου (Συμβολαί εἰς τήν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, Ἀθῆναι 1890, σσ. 291-2, 370) πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ Γρηγόριος Μπούνης ὁ Ἀλιάτης διορίστηκε ἀπό τό Σχολάριο πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καί δίδαξε τή βυζαντινὴ μουσική, κατ' ἐντολή τοῦ σουλτάνου σέ Μουσουλμάνους, ὥστε νά μεταγραφεῖ αὐτή στό τουρκικὸ μουσικὸ ἰδίωμα.

Δημήτριος Ἀνατολικὸς ἱερεὺς... ἐν Κ/Πόλει – 1354.

Τσακόπουλου, Ἀγία Τριάς Χάλκης, σσ. 131-132.

(118) 126, χαρτ., 0,28 × 0,20, φφ. 381, 1354.

Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ἑρμηνεία ἐπιστολῶν Παύλου.

Στό φ. 381^γ ὑπάρχει τό μακροσκελές σημείωμα πού ἀκολουθεῖ: «*Δόξα σοι ὁ Θεός δόξα σοι καί πάλιν τρισσῶς δόξα σοι. Τά δ' ἐστὶν ἃ περιέχει ἡ βίβλος αὕτη, ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ μακαρίου Παύλου τῶν παρά τοῦ Χρυσοστόμου πατρός ἐξηγηθεῖσιν, τὰς πρὸς Κορινθίους δύο ἐπιστολάς, τὴν προτέραν δι' ὁμιλιῶν τεσσαράκοντα τεσσάρων, τὴν δευτέραν δι' ὁμιλιῶν τριάκοντα, τὰς πρὸς θεσσαλονικεῖς δύο, τὴν προτέραν δι' ὁμιλιῶν ἑνδεκα, τὴν δευτέραν δι' ὁμιλιῶν πέντε, τὰς πρὸς Τιμόθεον δύο, τὴν προτέραν δι' ὁμιλιῶν ὀκτώ καί δέκα, τὴν δευτέραν δι' ὁμιλιῶν δέκα. Τὴν πρὸς Τίτον δι' ὁμιλιῶν ἑξ καί τὴν πρὸς Φιλήμονα δι' ὁμιλιῶν τριῶν. Ὁμοῦ ἐπιστολαὶ ὀκτώ, ὁμιλίαι ρκζ'. Ἐποιήθη δέ παρ' ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς ἱερέως καί ἁμαρτωλοῦ Δημητρίου τοῦ Ἀνατολικοῦ, ἐν τῇ θεοδοξάστῳ καί θεομεγαλύντῳ Κωνσταντινουπόλει ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἐνταῦθα γενομένου καί τῷ πόθῳ τρωθέντος, ἐπεὶ βουλευθεὶς διεξιέναι τὴν τῶν ἐπιστολῶν ἐξήγησιν τοῦ Χρυσοστόμου πατρός, ἡρξάμην, καί πόθος μοι προσεγίνετο, οἷος θερμός καί οὐ καθεκτός, πρὸς τό μὴ ἐπιχειρῆσαι ποιῆσαι γράψαι καί δὴ καί πεπόνηται Θεοῦ ἐνισχύσαντος, διὰ τῶν πρεσβειῶν τοῦ τε μεγάλου Παύλου καί τοῦ Χρυσορρήμονος Ἰωάννου, μάλιστα διὰ τό ἐνδεές τῆς ἐμῆς πατρίδος.*

ὕστερουμένης τῆς τοιαύτης τῶν ἐπιστολῶν ἐξηγήσεως, ἥδη δὲ ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται αὐτῇ. Ὁλβος ψυχικός ἀναφαίρετος, μόνον εἴ μετ' ἐπιμελείας οἱ οἰκήτορες διεξίεναι βούλονται, καὶ τὴν ὠφέλειαν καρποῦσθαι, ὃ καὶ εὐχομαι, ποθοῦντας ἐγκύπτειν καὶ τοὺς καρπούς τρυγᾶν καὶ τῶν ἰαμάτων ἀρύεσθαι τῶν εἰς ζωὴν αἰώνιον ἀλλωμένων.

Ἐτελειώθη ἐν ἔτει, .ςωξβ' ἰνδ. ζ'. μηνί Ἰουλίῳ τριακοστῇ, ἡμέρα Τετάρτῃ».

Δημήτριος Ραούλ Καβάκης (sive Καβάκος) – ΙΕ' αἱ.

Griechischen Kopisten 800-1600, S. 69.

Τέσσερα χφ. ἔχουν ἐπισημανθεῖ στήν Ἀγγλία μέ θεματολόγιο ἀπὸ κλασικούς καὶ βυζαντινούς συγγραφείς. Ὁ πατέρας του ὀνομαζόταν Ἐμμανουήλ (Μανίλιος) Ραούλ ἢ Ρά(λ)λης Καβάκης. Τόπος καταγωγῆς του ἢ Πελοπόννησος, ἢ Σπάρτη ἢ ἡ Θράκη. Συνεργάστηκε μέ τό Μιχαήλ Ἀποστόλη στήν ἀντιγραφή χφ. μέ ἱστορικό περιεχόμενο.

Δημήτριος Χατζῆ-Σπανδωνῆς (μοναχός Σαμουήλ Κουτλουμουσιανός) ὁ Βυζάντιος – ΙΗ' αἱ.

Σιγάλα, Ἀρχεῖα Μακεδονίας Α', σσ. 21-22.

Δημοτική βιβλιοθήκη Κοζάνης.

Χφ. 35, χαρτ., 215 × 165, φφ. 444, ΙΗ' αἱ.

Κλασικῶν συγγραφέων καὶ ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἔργα (ἀνάμικτα).

Διάφορα βιβλιογραφικά χ.

Στά φφ. 417'-439": Λόγοι ἐπὶ εὐαγγελικῶν περικοπῶν εἰς ἀπλῆν. Στό φ. 443' «Ἐδωρήθη τῷ ἱεροδιακόνῳ Ἀθανασίῳ Κουτλουμουσιανῷ παρ' ἐμοῦ τοῦ Δημητρίου τοῦ Χατζῆ-Σπαντωνῆ τοῦ Βυζαντίου, τοῦ καὶ Σαμουήλ μετονομασθέντος· καὶ εἰς τὴν ἱεράν μονήν τοῦ Κουτλουμουσίου ἀποθανόντος». Ἡ πληροφορία περὶ τοῦ θανάτου του μεταγενέστερη προσθήκη ἄλλου χ. Ὁ Σπανδωνῆς εἶναι κτήτορας τοῦ χφ. καὶ (συγγραφέας (;) τῶν λογίων πού ἀφοροῦν στίς εὐαγγελικές περικοπές. Στό φ. 444' προγενέστερο κτητορικό σημεῖωμα· «Καὶ τόδε σύν τοῖς ἄλλοις Σπαντωνάκη καὶ τοῖς φίλοις αὐτοῦ· – ἡ βίβλος αὐτῇ Σπαντωνάκη πέλει».

C.M.G. «N.E.» I.

Κατ. Κωδ. βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, N.E. 3 (1906), σσ. 462-470.

66, χαρτ., 220 × 167, φφ. 185-409, ΙΖ'-ΙΗ' αἱ.

Ἔργα διαφόρων.

Στό φ. 338' διασώζεται ἐπιστολή ἀνωνύμου ἀπευθυνόμενη «Τῷ ἐν Βουκουρεστίῳ Χατζῆ Σπαντωνῇ φιλαργύρῳ» τῆς ὁποίας ἀγνοῶ τό περιεχόμενο. Des.

«.αψζγ' (1763): ~ Τοῦ ἁγίου Γεωργίου».

Τό χφ. εἶναι γεμᾶτο ἀπό ἐπιστολές καί ἔργα τοῦ Kaisáριου Δαπόντε Ξηροποταμηνοῦ Σκοπελίτου. Προηγεῖται στό φ. 337' «Kaisaríou Δαπόντε, Πρὸς τὴν σύνοδον τῆς Μοσχοβίας» μέ des. «.αψνπ^ω» (1758).

Στό φ. 340' ἀκολουθεῖ «'Εγκώμιον εἰς τό ἅγιον Πάσχα» ἐπίσης τοῦ Δαπόντε. Δέν ἀποκλείεται λοιπόν ὁ τελευταῖος νά εἶναι καί ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς τοῦ φ. 338', πού ἐκδόθηκε ἀνωνύμως. Εἶναι γνωστό ἄλλωστε (βλ. Εὐδοκίμου, Μονή Ξηροποτάμου, σσ. 78-79) ὅτι ὁ Kaisáριος ἀπό 22-5-1757 μέχρι καί 11-9-1765 ἀπουσίαζε γιά ζητεία ὑπέρ τῆς Μονῆς στή Βλαχία, Μπογδανία, Κ/Πολη κ.ά. Συνεπῶς οἱ ἐπιστολές ἔχουν γραφεῖ καθ' ὁδόν καί ἴσως μέμφεται τόν παραλήπτη Χατζῆ-Σπανδωνῆ σάν φιλάργυρο, ἐπειδὴ δέν συνεισέφερε «διὰ τὰς Λογείας» τῆς μονῆς Ξηροποτάμου.

Διονύσιος μοναχός... τῶν 'Αβραμιτῶν ἐν Κ/Πόλει - 981.

Cavalieri - Lietzmann, Specimina, VIII.

15. Vat. Gr. 2155, ἔτους 981, περγαμ., 304 × 235, φφ. 354.

Χρυσοστομικά ἔργα.

Στό verso τοῦ τελευταίου φ. τό σημείωμα: «ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος. μηνί ἀπρι/λίω ἰνδ. θ. ἔτους ἀπο / κτίσεως κόσμου, $\overline{\zeta}\nu/\overline{\pi}\theta$ (981)· ἐπὶ ἐπιφανίου (μοναχοῦ). / τοῦ εὐλαβεστάτου ἡγου/μένου μονῆς τῶν ἀ/βραμιτῶν· γραφεῖσα / διὰ χειρός διονυσίου / μοναχοῦ +».

'Εμμανουήλ ἐκ Κ/Πόλεως - ΙΕ' αἱ.

Griechischen Kopisten 800-1600, S. 77/78.

Κ/Πολίτης πού ἐργάσθηκε παραγωγικά στήν 'Αγγλία γιά τόν George Neville (1433-1476). Συνεργάσθηκε μέ τόν 'Ιωάννη Σερβόπουλο καί τό Δημήτριο Ξανθόπουλο. 'Ανήκει κι αὐτός στήν πλειάδα τῶν λογίων πού ἀναζήτησαν καταφύγιο στή Δύση κατά τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τῆς Βασιλεύουσας. Σῶζονται σήμερα 9 χφφ του σέ ἀγγλικές συλλογές μέ θέματα κλασικῆς καί χριστιανικῆς παιδείας.

Θεοδόσιος ἱερομόναχος ὁ καί Θεόφιλος - $1\frac{1}{2}$ ΙΣ' αἱ.

Βλέπε «Μάξιμος... Καλλιπολίτης... Τσαούσης» στό παρόν μέρος.

Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς Ναυπλιεύς - 1544-1604

Hunger I, S. 84.

75, χαρτ., 240/245 × 165/175, φφ. VIII. 202, ἔτους 1564.

<SYROPULOS, Sylvestros>

Στά φφ. 1' [-200': 'Ιστορία τῆς συνόδου τῆς Φλωρεντίας.

Στό φ. 200] ἡ ὑπογραφή: «Θεοδόσιος Νοτάριος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας... ἔτους „ζοα“ (1563)». Ὁ Hunger διορθώνει τόν ἐσφαλμένο ὑπολογισμό Ἰνδικτιώνας τοῦ Bick καί ἀνάγει τόν κ. στό 1564. Ὁ Θεοδόσιος μεταναστεύει στήν Κ/Πολη τό 1555 σέ ἡλικία μόλις 11 ἐτῶν. Ἐγκαθίσταται μόνιμα ἐκεῖ καί ἀνεβαίνει στά ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα τοῦ Νοτάριου (1563), Πρωτονοτάριου (1575) καί Δικαιοφύλακα (1600). Στήν Ἀγγλία σώζονται 2 ἀντιγραφικά του πονήματα (Griechischen Kopisten 800-1600, S. 81/82).

Θεόδωρος Ἀγιοπετρίτης (Μονῆς Ἀετίου ἀρχαῖστὶ Πέτρας καλουμένης),
2/2 IB' al.

Dufrenne, Skriptorien und Ateliers, pp. 274-275.

Στὴ συζήτηση πού καταγράφηκε ὁ Nelson ἀποδίδει στό ἐνεργητικό τοῦ Θεόδωρου πέρα ἀπὸ τὰ 17 χφφ. πού ἔγιναν γνωστά ἀπὸ παλιές ἀναφορές, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 16 χφφ. χρονολογημένα, καί 5 ἢ 6 ἀκόμη χφφ. πού, καθὼς ἰσχυρίζεται, θά μπορούσαν ν' ἀποδοθοῦν σ' αὐτόν ἀπὸ τὸ διάκοσμο καί τίς μικρογραφίες τους. Ἀκόμη σημειώνει σάν ἔργα τοῦ Θεόδωρου τὰ χφφ. τῆς Γοττίγγης καί τῆς μονῆς Παντοκράτορος, τὸ τελευταῖο τοῦ 1300 καί διακοσμημένο μέ τίς μικρογραφίες τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν. Συμπληρωματικά μάλιστα καταλήγει στό συμπέρασμα, ὅτι στὴ μονὴ Πέτρας —τουλάχιστο γιὰ τὴ σχολιαζόμενη ἐποχὴ— δέν λειτούργησε κέντρο ἀντιγραφῆς οὔτε μικρογραφίας (καλλιτεχνικῆς διακοσμήσεως). Ἐπισημαίνει, τέλος, τὴν ἐργασία τοῦ Θεόδωρου σέ χώρο ἔξω ἀπὸ τὴ μονὴ Πέτρας, ἀλλὰ μέσα στὴν Κ/Πολη, δηλαδή στὴ μονὴ τοῦ Στουδίου, ὅπου ἀντέγραψε καί διακόσμησε πιθανῶς περισσότερα τοῦ ἐνός χφφ. Στὰ χφφ. τοῦ Θεόδωρου θ' ἀναφερθῶ ἀναλυτικὰ στὰ ἐπόμενα μέρη τῆς μελέτης.

Θεόδωρος Αἰνίτης... Ζαβός - 1785.

Μίλησα γι' αὐτόν στό α' μέρος (σ. 259). Πρέπει μόνο νά κάνω μιὰ παρατήρηση πού προέκυψε ἀπὸ σύγκριση τοῦ οἰκογενειακοῦ ἐπιθέτου «Ζαβός» μ' ἐκεῖνο τοῦ Λάμπρου Ζαβοῦ, Ἰθακήσιου τὴν καταγωγή καί συγγραφέα τῆς «Διατριβῆς περὶ νομισμάτων τῆς Λευκάδος καί ἄλλων ἀρχαιολογικῶν γιὰ τὴ νησί καί γιὰ ἄλλη Λευκάδα στὴ Συρία» (Λίνου Πολίτη, Παλαιογραφικά... Ἡλείου, σ. 395). Ὁ Θεόδωρος Ζαβός λοιπόν ζεῖ σέ σχεδόν σύγχρονη μέ τόν Λάμπρο ἐποχὴ (1791-1850), γιὰ τόν ὁποῖο ὁ Πολίτης (αὐτ.) σημειώνει ὅτι «... ἀνήκει σέ μιὰ ἀπὸ τίς ἀρχαιότερες οἰκογένειες τῆς Ἰθάκης» μέ ἐνεργὴ πνευματικὴ καί ἐθνικὴ δράση. Δέν

ἀποκλείεται κάποια συγγένεια αἵματος νά συνδέει τήν οἰκογένεια Ζαβῶν ἐξ Αἴνου μ' ἐκείνη τῶν Ἰθακήσιων ἢ πάλι οἱ πρῶτοι νά μετανάστευσαν στή Θράκη γιά οἰκονομικές αἰτίες πρίν ἀπό τή γέννηση τοῦ Θεόδωρου. Γιά τούς Αἰνίτες δέν μπόρεσα νά βρῶ λεπτομερειακά στοιχεῖα πού νά φωτίζουν τήν οἰκογενειακή τους παράδοση καί θέση στήν κοινωνία τῆς Θράκης.

Θεόδωρος ἱερεύς ἐκ Κ/Πόλεως - 1460.

Griechischen Kopisten 800-1600, S. 86.

Ἀναφέρεται σέ χρονολογημένο χφ. τοῦ 1460 γραμμένο ἀπό τόν ἴδιο στήν Κορώνη. Στά σημειώματά του ἀποκαλεῖται «*εὐτελής καί ἀμαρτωλός*», ἀλλά καί ἄλλοῦ «*σοφός καί αἰχμάλωτος*». Στήν Ἀγγλία μνημονεύεται σέ «Λεξικό» συλλογῆς χφ. τοῦ Cambridge. Γι' αὐτόν προσεχῶς ἐκτενέστερα.

Ἰέραξ ὁ Βυζάντιος Μέγας Λογοθέτης - 1550-1610.

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Χφ. Συλλόγου Κ/Πόλεως Α', σ. 87.

Χφ. 10, χαρτ., 8ου σχήμ., φφ. 289, 1/2 ΙΗ' αἱ.

«Ἐπιστολαί διαφόρων μεταγενεστέρων Ἑλλήνων σοφῶν, ἀπό τοῦ , αφ^α (1500) σωτηρίου ἔτους ἕως τοῦ , αφνα' (1751)». Ἀνάμεσα σέ ἄλλες καί μέ α/α 113 σώζεται ἐπιστολή τοῦ Κύριλλου Λούκαρη πρὸς τό μεγάλο λογοθέτη Ἰέρακα σταλμένη «ἐξ Αἰγύπτου, 7116, πυανεψιδῶνος δεκάτη» δηλαδή γραμμένη τό 1608, πρὸς τό τέλος τῆς ζωῆς του. Στό ἴδιο χφ. σώζονται (α/α 164-169) ἀντίγραφα ἐπιστολῶν ἀνωνύμων πρὸς τόν Ἰέρακα καί ἀπαντήσεων τούτου. Μόνο ἡ τελευταία ἐπιστολή (α/α 169) φέρεται ἐπώνυμα σταλμένη ἀπό κάποια Φιλοθέη μοναχή. Δέν ἐπισημάνθηκαν πρωτότυπα ἔργα του.

Ἰωαννάκης Λεῖβης ποστέλνικος ὁ ἐκ Σωτήρος τῆς Ζαγοράς - 1754.

Λάμπρος Ι, σ. 200, μονή Ξηροποτάμου.

2334. Ι, χαρτ., ΙΗ' αἱ., σσ. 78.

Βασιλείου τοῦ Μακεδόνας, Κεφάλαια παραινενικά 66 πρὸς τόν υἱόν αὐτοῦ Λέοντα.

Στό τέλος τοῦ κειμένου: «Ἐγράφη τό παρόν ἐν , αφνδ' (1754) ἔτει Ἰουλίῳ ε' εἰς Μοναστήρι Μπουρνόσκης τοῦ ἁγίου καί Ζωοδόχου τάφου διά χειρός Ἰωαννάκη Λεῖβη ποστελνίκου τοῦ ἐκ Σωτήρος τῆς Ζαγοράς».

Ἰωάννης ἀναγνώστης Κ/Πόλεως - 12[...]

Λάμπρος Ι, σ. 153, μονή Φιλοθέου.

1804. 41, χαρτ., 4ου σχήμ., 1Γ' αί.

1. Τετραευαγγέλιον.

2. Συναξάριον τῶν εὐαγγελίων τοῦ ὅλου χρόνου.

3. Μέθοδος τοῦ εὐρίσκειν τό Πάσχα.

Στό τέλος αὐτῆς ἐνθύμησις σεισμοῦ καί ἐκλείψεως ἡλίου καί ἀκολούθως·
«Ἐγράφη δέ τό παρόν τετράβάγγελον διά χειρός ἐμοῦ Ἰωάννου ἀναγνώστου ἐν
ἐτ(ε)ι . ς ψ.. (12..) Ἰνδ. β'». Ὁ Ἰωάννης συνέγραψε καί τά ἔργα: Γνωμαί,
Λεπτὴ Γένεσις καί Περί Γενέσεως.

Ἰωάννης Ἀσκανδάλης ἱερεὺς καί πρωτέκδικος μητροπόλεως Αἴνου –
1Δ' αί.

Ἀθηναγόρα, Χάλκης κατάλογος IV, σσ. 54-56.

157, χαρτ., 210 × 150, φφ. 388, 1Δ' αί.

Κῶδιξ Σύμμικτος.

Στά φφ. 1'-8' πού ἀποτελοῦν αὐτοτελές τετράδιο μέ ἄγραφο τό τελευταῖο φ.
«Μαρτύριον εἰς τόν ἱερομάρτυρα τοῦ Χριστοῦ Εὐπλον, ἐν ᾧ καί θαύματα μερικά,
συγγραφέν παρά Ἰωάννου ἱερέως τοῦ Ἀσκανδάλη καί πρωτεκδίκου τῆς ἀγιωτά-
της μητροπόλεως Αἴνου». Incipit: «Θεός ἡγείσθω παντός ἔργου καί λόγου φησί
τις τῶν παλαιῶν»· desinit «Καί τοῦτο δὴ μετ' οἰμωγῆς καί ταῖς ἐγκυμονούσαις
παρόμοιον...» (Κολοβό). Γιά τόν κ. λεπτομερῆ περιγραφὴ δίνει ὁ Παπαδό-
πουλος-Κεραμεύς (Παλαιογραφ. Δελτίο Ἑλλην. Φιλ. Συλλόγου Κ/Πόλεως,
Παράρτ. 15' τόμου).

Ἰωάννης Ἀριστάρχης μπέης ἐκ Κ/Πόλεως – 1811-1897.

Moraux, Fonds du Syllogos, p. 190.

138, χαρτ., 205 × 130, φφ. 396, 1Θ' αί.

Ἰωάννη Ἀριστάρχη, Ἀλληλογραφία καί ἡμερολόγιο ἀπὸ τό 1842 μέχρι
τό 1847.

Διαιρεῖται σέ 6 μέρη μέ ἄτακτη χρονικὴ σειρὰ.

1. (σ. ἐσωφύλλου) 1846. Βενετία. Ἐπιστολαί.

2. (σ. 109) 1847. Ἰταλία καί Ἑλλάς. Ἡμερολόγιον.

3. (σ. 249) 1843. Ἀπὸ Παρισίων εἰς Κ/Πολιν. Ἐπιστολαί.

4. (σ. 313) 1842. Ὁ ἀποχωρισμός ἀπὸ Πρεσπούργου. Ἡμερολόγιον.

5. (σ. 351) 1845. Ἐπιστολαί περὶ καλοῦ. Ἀποσπάσματα.

6. (σ. 361) 1844. Ἐκδρομὴ εἰς τὰς νήσους καί Προῦσαν. Ἡμερολόγιον.

Ἡ ἀταξία ὀφείλεται ἴσως σέ ἐκ τῶν ὑστέρων συστάχωση τῶν τευχιδίων.

Moraux, p. 191.

140, χαρτ., 220 × 138, σσ. 71, ἔτους 1853.

(Ἰωάννου Ἀριστάρχη), *De l'Orient par un Oriental* (τίτλος - κείμενο στὴ γαλλικὴ).

Στὴ σ. 71· «*Août 1853. Constantinople. Imprimé à Athènes. A.*».

Morau, p. 191.

Jean Aristarchis, *Journal de 1857 à 1862*.

Τοπικά καὶ χρονικά οἱ σημειώσεις κατανέμονται ὡς ἑξῆς:

1. (p. 1) Berlin 1857 (de 4 June)
2. (p. 35) Constantinople 1858.
3. (p. 49) Berlin 1861.
4. (p. 145) Berlin 1862 (Jusqu'aux 16 Mai).

Morau, p. 191.

143, χαρτ., 250 × 170, φφ. 98, 1852-1858.

Jean Aristarchis, *Correspondance de 1852 à 1858*. Ὁ ἀκριβὴς τίτλος σὲ ἐπικολλημένη ἐτικέττα στὴν προμετωπίδα· «*Correspondance particulière d'Aristarchi Bey. De 1852 à 1858*». Τρεῖς γλῶσσες κειμένου· γαλλικὴ, γερμανικὴ καὶ ἑλληνικὴ.

Morau, p. 192.

144, χαρτ., 247 × 170, φφ. 140, 1859-1867.

Jean Aristarchis, *Correspondance de 1859 à 1867* (ἐπιστολές σὲ γαλλικὴ, γερμανικὴ καὶ ἑλληνικὴ).

Morau, p. 192.

146, χαρτ. 245 × 173, φφ. 150, 1868-1896.

Jean Aristarchis, *Correspondance de 1868 à 1896* (σὲ γαλλικὴ καὶ γερμανικὴ).

Morau, p. 192.

159, χαρτ., 320 × 220, 1866-1867.

Jean Aristarchis· «*Pétersbourg. Lettres reçues. 1866-1867. Ma mission à St. Pétersbourg*».

Morau, p. 193.

160, χαρτ., 320 × 220, 1867-1873.

Jean Aristarchis, *Correspondance de 1867 à 1873* (σὲ ἑλληνικὴ, γερμανικὴ, γαλλικὴ).

Morau, p. 193.

170, χαρτ., 350 × 215, φφ. 123, 1Θ' αἰ.

Jean Aristarchis, *Missions extraordinaires (1851-1867)*.

1. (φφ. 1-44) *Mission extraordinaire en Suede (Décembre 1859)*.

2. (φφ. 45-81) *Mission en Perse*. 1851.
 3. (φφ. 83-94) *Mission en Russie*. 1866 (16/11-9/12).
 4. (φφ. 95-105) *Visite du Sultan à Coblenz*. 1867. (23/5-5/11).
- *Όλα στη γαλλική.

Moraux, p. 194.

171, χαρτ., 287 × 195, φφ. 411, 1847-1852.

Jean Aristarchis, Correspondance de 1847 à 1852 (στη γαλλική).

Moraux, p. 194-195.

172, χαρτ., 305 × 215, ΙΘ' αί.

*Ιωάννου *Αριστάρχη, Διάφορα στοιχεία.

Στό κενό πφ. της άρχής σημειώνεται: «1893. 26 έγγραφα διορισμών, ψηφισμάτων, παρασήμων κ(αι) * (διάφορα άλλα)». *Η ταξινόμηση είναι άσφαλώς του ίδιου, πού φροντίζει, φτάνοντας στό τέλος της ζωής του, νά διασώσει τό πολύτιμο ύλικό.

*Ο *Ιωάννης *Αριστάρχης κατά τόν Moraux (σ. IX) δώρησε στό Φιλολογικό Σύλλογο Κ/Πόλεως τό 1897, λίγο πρίν πεθάνει δηλαδή, τά χφφ. μέ άρ. 138-172 στόν κατάλογο. Στό Σύλλογο επίσης δώρησαν μεγάλο αριθμό χφφ. ο μητροπολίτης Νεόφυτος και Χρυσ. Παπαδόπουλος (σ. X).

Βιογραφικά γιά τόν *Αριστάρχη σημειώνω ότι διατέλεσε πρεσβευτής της Τουρκίας στό Βερολίνο κατά τό β' μισό του ΙΘ' αί. Κατάγεται από παλιά φαναριώτικη οίκογένεια. Παππούς του υπήρξε ο πλούσιος τραπεζίτης Νικόλαος Χατζής και πατέρας του ο Σταυράκης *Αριστάρχης (1770-1822) τό γένος Νικολάου Μαυρογένη, όσποδάρου της Μολδοβλαχίας. *Ο Σταυράκης διατέλεσε διερμηνέας της Πύλης, αλλά περιέπεσε σέ δυσμένεια, επειδή άναμείχθηκε σ' επαναστατικό κίνημα, άπομακρύνθηκε στην Κλαυδιούπολη της Παφλαγονίας, όπου πέθανε. *Αφησε τρεις γιους, τό Νικόλαο (1799-1866), μεγάλο Λογοθέτη του Πατριαρχείου και καθηγητή των σουλτάνων *Αβδούλ Μετζίτ και *Αβδούλ *Αζίζ, τό Μιλτιάδη (1809-1893), κυβερνήτη της Σάμου από τό 1861 ως τό 1866, και τόν *Ιωάννη (1811-1897) πού άκολούθησε καριέρα διπλωμάτη. Γιά πάνω από μισό αιώνα ταξίδεψε στην Εύρώπη και στη Μέση *Ανατολή ή όπου παρουσιαζόταν έκτακτη ανάγκη (Σουηδία, Ρωσία, Περσία). Σαφής εικόνα της προσωπικότητάς του παρέχεται στις έπιστολές του. *Υπήρξε συστηματικός σ' όλες τις εκφράσεις της ζωής του και τουτο φαίνεται από την ταξινόμηση του παρεχόμενου ύλικού του μέ τάξη και ακρίβεια.

*Ιωάννης Ιερεύς και μέγας σακελλάριος - 1686.

Βλ. γι' αυτόν α' μέρος (σ. 264), όπου αντιγράφει πάλι νομοκάνονα.

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Παλαιογραφικά Θράκης-Μακεδονίας Ι, σ. 35 [Γ'. Περί τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Κοσινίτζης. — Παλαιογραφικά σημειώσεις. Καλλιγράφοι].

Χφ. Ι, χαρτ., φφ. 547, 1686.

Στό φ. φμζ' τό σημείωμα: «*Ἀντεγράφη τό παρόν, ἀπό παλαιοῦ νομίμου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας· προστεθέντων αὐτῷ καί τῶν βασιλικῶν νεαρῶν· ἐπιταγή, καί δαπάνη τοῦ παναγιωτάτου, καί λογιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου, καί δεσπότη, τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, κυρίου, κυρίου Διονυσίου, τοῦ Βυζαντίου, διαφερόντως ἀγαλλομένου νεοεργήμασι, καλλιιεργείαις τε, καί ἀνακαινίσμασι, τῶν ἀμαυρωθέντων πραγμάτων. συναπαρτισθέν ἐξ ὁλοκλήρου, διά χειρός ἐμοῦ Ἰωάννου ἱερέως, καί μεγάλου σακελλαρίου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τοῦ Βυζαντίου, ἐν ἔτει ,αχπς^ω (1686), μηνός ὀκτωμβρίου κς'.* Ἰνδikt. ι^{ης}».

Λάμπρος Ι, σ. 144, μονή Καρακάλλου.

1670. 157, χαρτ., 8ου σχήμ., φφ. 59, ΙΗ' αί.

1. Ἑρμηνεία εἰς τόν καταρτισμόν τῶν λειψάνων τοῦ θεοῦ ἐγκαινιασμοῦ.
2. Ἀκολουθεία (!) τοῦ ἐγκαινιασμοῦ καί ἑρμηνεία πρό μιᾶς ἡμέρας τῶν ἐγκαινίων.

Στό τέλος τό σημείωμα: «*Ἐγράφη διά χειρός ἐμοῦ τοῦ μεγάλου σακελλαρίου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Ἰωάννου ἱερέως τοῦ Βυζαντίου ἐν ἔτει ,αχκβ' (1622) μηνός Ἰουνίου α'».*

Ἐπισημαίνω ἐδῶ καί σχολιάζω τό ὑπερβολικά μεγάλο ἄνοιγμα τῶν ὁρίων ἐργασίας τοῦ Ἰωάννη. Στό α' μέρος (σ. 264) συναντήσαμε σάν καταληκτικό χρόνο τό 1694. Ὁ χρόνος αὐτός πρέπει νά θεωρηθεῖ ἰσχυρός, ἀφοῦ ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό ἄλλη ἐργασία ἀντιγραφῆς πού συνέβη τό 1686. Συνεπῶς μεταξύ 1686-1694 ὁ Ἰωάννης βρίσκεται σέ παραγωγική κατάσταση. Ὅμως μέ τή χρονολογία ,αχκβ' ἀσφαλῶς πρέπει νά ὑπάρχει λάθος πού ὀφείλεται: α) στόν ἴδιο τόν ἀντιγραφέα πού ὀφείλεται σ' ἐσφαλμένο μέτρημα π.χ. ,αχκβ' ἀντί αχνβ' (1652) ἢ ἄλλο, β) στήν ὁμάδα ἐργασίας Λάμπρου κατά τήν μεταγραφή τῶν σημειωμάτων στή μονή. Δυστυχῶς δέν μπόρεσα νά ἔχω αὐτοψία τοῦ σημειώματος ἀπό τό φωτογραφικό ἀρχεῖο τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, ὥστε νά καταλήξω σέ θετικό συμπέρασμα, γι' αὐτό ἀρκοῦμαι νά ἐπισημάνω τό πρόβλημα.

Ἰωάννης ἱερεὺς καί ἀνάξιος νομικός - 1319.

Hunger I, S. 67/69.

61, χαρτ., 255/260 × 170/180, φφ. ΙΙΙ. 154, ι'/, ΙΔ' αί.

Ἀγιογραφικοῦ περιεχομένου.

Hunger I, S. 69/71.

62, χαρτ. 260 × 190/195, φφ. II. 116, 1/5, ΙΔ' αί.

ἹΑγιογραφικοῦ περιεχομένου.

Hunger I, S. 72/73.

63, χαρτ., 260 × 185/190, φφ. I. 135, ἔτους 1319.

ἹΑγιογραφικοῦ περιεχομένου.

Ὁ Hunger διευκρινίζει ὅτι δέν πρόκειται γιά Μηναῖα, ἀλλά προφανῶς γιά ἀγιολόγια. Βιβλιογραφικό σημεῖωμα μέ τό ὁποῖο ὁ Hunger ταύτισε τούς τρεῖς κ. σάν ἔργο τοῦ αὐτοῦ ἀντιγραφέα —προφανῶς κινούμενος ἀπό τήν ὁμοιότητα ἀρχικά τῶν περιεχομένων καί στή συνέχεια τῆς γραφῆς αὐτῶν— βρίσκουμε στόν κ. 63 φ. 133' «Ἱωάννης ἱερεὺς καί ἀνάξιος νομικός», ἐνῶ στόν κ. 61 φ. 98 ὁ τό σημεῖωμα ἔχει τή γνωστή μορφή τῆς θείας ἐπικλήσεως «ὦ Χριστέ μου πάγχριστε Χριστέ τοῦ κόσμου. σῶσον με τόν δοῦλον σου Ἱωάννη ἱερεῖ καί ἀμαρτωλῶ νομικῶ». Ὁ Hunger χρονολογεῖ καί τούς τρεῖς κ. στό 1319. Δέν μνημονεύει τήν αἰτιολογία τούτου, ἀφοῦ ὕδατόσημα ἀναφέρει μόνον ἐκεῖνα τοῦ κ. 63. Ἡ ἀντιγραφή τῶν κ. ἔγινε σέ θρακικό χῶρο ὑπό τόν μητροπολίτη Σωφρόνιο (Geschrieben unter dem Metropolitēn Sophronios in der Diözese Thracia des Patriarchats Konstantinopel 1319. — S. 69).

Ἱωάννης Καλλιάρχης Χῖος ἐν Κ/Πόλει – ΙΗ' αἱ.

Κ. Ἀμάντου, Τά γράμματα εἰς Χίον, σσ. 117-118, 124-125.

Πληροφορούμαστε πῶς ὑπῆρξε συγγενής (γιός ἢ ἐγγονός) τοῦ ἱατροφιλοσόφου Παντολέοντα Καλλιάρχη, πού ἔζησε στίς παραδουνάβειες ἡγεμονίες. Σπούδασε ἱατρική στήν Padova καί μεταξύ ἄλλων εἶχε διδάσκαλον τόν «ἐκλαμπρότατον κύριον Γεώργιον Καλαφάτην» (σσ. 124-125) Στήν Ἑθνική Βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν στό χφ. 1119 ὑπάρχει μελέτη τοῦ «Ψυχαγωγική ἐρμηνεία κανόνων ἐκκλησιαστικῶν». Ὁ Ἱωάννης φέρεται καί σάν συγγραφέας θεολογικοῦ ἔργου μέ τίτλο «Θησαυρός ἀκριβέστατος θεολογικῆς ἀληθείας». Κατά τήν παράθεση στοιχείων ἀπό τόν κατάλογο χφφ. τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης θά δοθοῦν συμπληρωματικές λεπτομέρειες γιά τό ἔργο του.

Ὁ Καλλιάρχης διατηροῦσε ἀλληλογραφία καί μέ τό λόγιο μητροπολίτη Ἀρτας Νεόφυτο Μαυρομάτη (Κ. Σάθα, Νεοελλ. Φιλολογία, 1865, σ. 323· Γ. Ζαβίρα, Νέα Ἑλλάς, 1872, σ. 282). Ἐτσι τό 1727 ἀπό ἐπιστολή του πρός αὐτόν μαθαίνουμε ὅτι ζεῖ στίς παραδουνάβειες ἡγεμονίες καί ἀσκεῖ τήν ἱατρική. Πάντως μετά τό 1727 καί πρίν τό 1730 ὁ Ἱωάννης ἐγκαθίσταται μόνιμα στήν Κ/Πολη καί γίνεται γνωστός ἐκεῖ σάν «κύρ Ἱωαννάκης Καλλιάρχης». Τά παιδιά του καί τά ἐγγόνια του ζοῦν καί διακρίνονται ἐργαζόμενα ἐκεῖ.

Ἰωάννης Κοντοστέφανος ἐκ Κ/Πόλεως – 1357-1358.

Griechischen Kopisten 800-1600, S. 184.

Σώζεται χφ. Οχον. Laud. 18 (Πρόκλος) γραμμένο μέ τόν Στυλιανό Χοῦμνο, ἄγνωστης καταγωγῆς, στά 1357-8.

Ἰωάννης Δημητ. Κωνσταντίνου, βοεβόδας ἀπό Ἀδριανούπολιν – 1693-1698.

C.M.G. «N.E.» I.

Κατάλ. κ. Ἱστορικῆς καί Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας,

N.E. 7 (1910), σσ. 336-337.

109, χαρτ., 273 × 195, φφ. 95, ΙΗ' αἰ.

Ὁ τίτλος κάπως μακροσκελῆς ἔχει ὡς ἑξῆς: «Κριτήριον τοῦ σοφοῦ μέ τόν κόσμων ἡ κρίσης τῆς ψυχῆς μέ τό σώμα διά μόχθου καί φιλοπωνίας Ἰω(άννου) Δημητρίου Κωνσταντίνου Βοεβόδα. Νεωστί συντεθέν ἐκ τε τῆς παλαιάς καί νέας διαθήκης εἰς δόξαν καί ὄφελός του τῶν Μολδάβων γένους, εἰς δόξαν καί εἰς τάς ἡμέρας τοῦ εὐσεβεστάτου, ἐκλαμπροτάτου καί ὑψηλοτάτου, αὐθέντου, καί ἡγεμόνος πάσης Μολδαβίας κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Ἀντιώχου βοεβόδα. Ποιμένοντας τό εὐσεβές ποίμνιον Μολδάβων τοῦ πανιερωτάτου ἀρχιεπισκόπου καί μητροπολίτου, τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Σουτζάβας, κυρίου Σάββα διά ἐπιμελείας καί ἐπιτροπῆς, τοῦ τιμιωτάτου καί εὐγενεστάτου ἀρχοντος κυρίου Λουπούλου καί [Μ]πογδάνου τοῦ καί κάτμάνου. Ἐτιπόθη ἐν τι περιφείμῃ πόλῃ Ἰασίου, τοῦ καί αὐθεντίκου θρόνου ἔως ἀπο κτήσεως κόσμου .ζςς ἀπό Χριστοῦ .αχζή'. Στο φ. 3' ἐπιστολή: «Τῷ εὐσεβεστάτῳ, ἐκλαμπρωτάτῳ σεβασμιωτάτῳ καί περίποθῆτῳ πρεσβυτέρῳ καί γνησίῳ μῆσι ἀδελφῷ, Ἰω. Ἀντιώχου Κωνσταντίνῳ βοεβόδα». Στο τέλος αὐτῆς ἡ ὑπογραφή: «Τι σῆς (διάβαζε: Τῆς σῆς) ἐκλαμπρότιτος μικρότερος ἀδελφός Ἰω(άννης) Δημήτριος Κωνσταντίνου βοεβόδας ἀπου Ἀνδριανούπολην». Στο φ. 8' ἄλλη ἐπιστολή τοῦ Ἱερεμῖα Κακαβέλα πρός τόν Ἰωάννη Κωνσταντίνου βοεβόδα. Ὁ Λάμπρος σημειώνει γιά τήν προέλευση τοῦ κ. «Ἐκ δωρεᾶς Χρήστου Δ. Καρατζᾶ, σημειοῦντος, ὅτι ὁ κῶδιξ εὑρέθη ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Γέννη Κωμοπόλει τῆς Θράκης, ἐν τῷ νομῷ Ἀνδριανουπόλεως» (σ. 337).

Ἀσφαλῶς ὁ κ. εἶναι ἀντίγραφο ἐντύπου πού ἐκδόθηκε στά 1698, ἀπ' ὅπου πληροφορούμαστε τή συγγραφική δραστηριότητα καί τήν ἐπιστολογραφία τοῦ Ἰωάννη. Ὁ Ἱερεμῖας (1710-1790) ἀπό τήν Κρήτη, ὁ ἐπονομαζόμενος «Κακαβέλας», Οἰκουμενικός διδάσκαλος τοῦ Πατριαρχείου (Βλέπε γι' αὐτόν Ἀνδρέα μοναχοῦ, Ἀνέκδοτα Ἱερεμῖα Κακαβέλα) μπορεῖ νά θεωρηθεῖ σάν γνώμονας γιά τή χρονολόγηση τῶν ἐπιστολῶν πού ἀντάλλαξε μέ τό βοεβόδα. Ἔτσι πρέπει νά τίς τοποθετήσουμε γύρω στά 1750, ὅταν ὁ

Κωνσταντίνου ήταν ήδη «προβεβηκώς τῇ ἡλικίᾳ». Σωστά λοιπόν ὁ Λάμπρος χρονολογεῖ τὸν κ. 109 στὸν ΙΗ' αἰ.

Κατάλ. κ. 'Ιστορ. καὶ 'Εθνολ. 'Εταιρείας, Ν.Ε. 8 (1911), σ. 492. 202, χαρτ., 0,66×0,46, φ. 1, 1693.

'Ιωάννου Κωνσταντίνου βοεβόδα Οὐγγροβλαχίας, ἔγγραφον ὑπὲρ τῆς μονῆς Γουργιάνου. 'Ο Λάμπρος σημειώνει «Γέγραπται ρωμανιστί τῷ 1693 καὶ φέρει ἐν τέλει μεγάλην ἐρυθροῖς γράμμασι τὴν ὑπογραφὴν τοῦ βοεβόδα καὶ τὴν σφραγίδα αὐτοῦ ἐμπεπισμένην ἐπὶ χάρτου ἐπικεκολλημένου».

'Ιωάννης διάκονος 'Ολόβωλος Χρυσοκέφαλος - ΙΔ' αἰ.

Βλ. καὶ α' μέρος (σ. 266).

Devreesse III, σ. 179.

201 (295), χαρτ., 285 × 215, φφ. 605, ΙΕ' αἰ.

Νικήτα 'Ηρακλείας, Εἰς τό κατά Λουκᾶν εὐαγγέλιον. 'Ο Devreesse δέν παραθέτει σημείωμα ἀρκούμενος μόνο νά σημειώσει τὴν ὑπαρξή του στὸ φ. 605' καὶ τό ὄνομα τοῦ ἀντιγραφέα (...copié par le diacre Jean Chrysocéphale Holobolos).

'Ιωάννης Σερβόπουλος - 1484-1500.

Griechischen Kopisten 800-1600, S. 106/107.

Κ/Πολίτης ὅπως καὶ ὁ προμνημονευθεὶς σύγχρονός του 'Εμμανουήλ (Gr. Kop., S. 77/78). Κωδικογράφος με 17 χφφ. του σωζόμενα σήμερα στὶς συλλογές Oxford, Cambridge καὶ Dublin, ὡς πρὸς τὸν ἀγγλικό χῶρο.

'Ιωάννης Σοῦτζος (sive -τσος) - 1579-1580.

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Παλαιογραφικά Θράκης-Μακεδονίας Ι, σ. 9 [Α' 'Από Σηλυβρίας μέχρι Καλλιπόλεως].

22, χαρτ., 0,208×0,155, σχήμ. 4ου, φφ. 338, ἔτους 1580, βιβλιοθήκη μονῆς Βαζελῶνος.

«Διήγεισις τῆς Η^{ης} συνόδου ἐν Κωνσταντίνου πόλιν· πρὴν τῆς ἀποδιμείας· καὶ μετὰ τὴν εἰς 'Ιταλίαν, ἀποδιμίαν. Σιλβέστρου, Σιρώπουλου, διακόνου, καὶ δικαιοφύλαξ. καὶ μέγα ἐκκλησιάρχου - Με τὰ πρακτικά τῆς αὐτῆς Η^{ης} συνόδου· Γεωργίου τοῦ Σχολάρσιου καὶ τοῦ αὐτοῦ Σιλβέστρου· + εἰς βιβλία τρεῖς». 'Ακέφαλο κείμενο με inc. «αἴρεσιν ἢ ἐναντίαν δόξαν...». 'Ο Παπ.-Κερ. δέν παραθέτει τό ἀντιγραφικό σημείωμα, ἀλλὰ σημειώνει τὸν 'Ιωάννη Σοῦτζο σάν ἀντιγραφέα καὶ τὴν ἔναρξιν τῆς ἀντιγραφικῆς ἐργασίας τοποθετεῖ στὴν 1η 'Οκτωβρίου 1579 καὶ τὴ λήξιν στὸ ἐπόμενο ἔτος 1580. Δέν μαρτυρεῖται

μήνας ἢ μέρα λήξεως, ἀλλὰ δηλώνεται ὁ τόπος ἀντιγραφῆς «στό Γαλατά». Σημειώνεται τέλος, ὅτι τὰ πρακτικά μεταγράφηκαν «ἐκ τῆς στάμπας τὴν ἐξ Ἰταλίας».

Ἰωάννης μοναχός... τῶν Στουδίου - 916.

Cavalieri - Lietzmann, Specimina, p. VIII.

12. Vat. Gr. 1660 (olim Cryptoferratensis 20).

Περγαμ., 322 × 195, φφ. 408, ἔτους 916.

Βίοι Ἀγίων.

Στό φ. 408^ρ «τετέλεσται ἡ παροῦσα / βίβλος, μηνί μαρτίῳ / κ̅α̅ ἰνδ. δ̅ ἔτους κόσμου / .ζυκδ̅ γραφείσα διὰ χειρός Ἰωάννου ταπεινοῦ / καὶ ἐλαχίστου μοναχοῦ / ἐπὶ ανατολίου τοῦ ὁσιωτάτου ἡγουμένου / τῶν στουδίου».

Τό χφ. κατέγραψα καὶ στό α' μέρος (σ. 266) ἀπὸ τὸν κατάλογο τοῦ Giannelli, ἀλλὰ παραθέτω καὶ τὴ μεταγραφή Cavalieri - Lietzmann ἐπισημαίνοντας διαφορές στὴ γραφή, ἀλλὰ καὶ στὴν κατὰ ἰνδικτιῶνες μέτρηση: Giannelli «ἰνδ. α̅» Cavalieri - Lietzmann «ἰνδ. δ̅».

Ἰωάσαφ ἐλάχιστος καὶ ἁμαρτωλός - 1360-1406.

Griechischen Kopisten 800-1600, S. 118.

Μοναχός τῆς μονῆς Ὁδηγῶν Κ/Πόλεως καὶ ἱερομόναχος ἀπὸ τὸ 1405. Τὰ σωζόμενα χρονολογημένα χφ. του καλύπτουν συνολικά περίοδο 46 ἐτῶν (1360-1406). Ἐντεταλμένος ἀντιγραφέας τοῦ Ἰωάννου Στ', τοῦ ἄρχοντα Γεώργιου Ἀπόκαυκου καὶ τοῦ Θεόδωρου Παρμενᾶ. Γράφει στό γνωστό τύπογραφῆς πού καθιερώθηκε σάν «Hodegonstil». Ὑπογράφει μέ τὸν κλασικὸ τύπο «Θεοῦ τό δῶρον καὶ πόνος Ἰωάσαφ ἐλαχίστου καὶ ἁμαρτωλοῦ». Στὴν Ἀγγλία ἐπισημάνθηκαν 3 χφ. πού τοῦ ἀνήκουν μέ περιεχόμενα: Παλαιά καὶ Καινὴ Διαθήκη, Συναξάρι, Μηναῖο. Βλ. α' μέρος, σσ. 266-267.

Ἀθηναγόρα, Χάλκης κατάλογος I, σ. 268.

27, μεμβράν., 0,30 × 0,23, φφ. 183, ΙΔ' αἰ.

Εὐαγγελιστάριο (ἀκέφαλο - ἀστάχωτο).

Τό βιβλιογραφικὸ βρίσκεται στό τέλος τοῦ κατὰ Ἰωάννη Εὐαγγελίου «ἔτους .ζωση (1369) ἰνδ. η' μηνί σεπτεμβρίῳ κ'. θεοῦ τό δῶρον καὶ Ἰωάσαφ πόνος. + ἐγρ(άφη) ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ μονῇ τῶν Ὁδηγῶν». Στό φ. 188^ρ στὴν κάτω ὠα ὁ καλλιγράφος σημειώνει ὅτι εἶναι κτήτωρ κάποιος Σεβαστός.

Ἀθηναγόρα, Χάλκης κατάλογος I, σ. 271.

34, μεμβράν., 0,28 × 0,25, φφ. 243, ἔτους 1371.

Ἰωάννου Σχολαστικοῦ τοῦ τῆς Κλίμακος, Πλάκες πνευματικάι.

Μετά τό τέλος τοῦ κειμένου ἀκολουθεῖ τό σημείωμα· «Ἔτος ,ζωοθ' (1371)
Ἰνδ. θ' + μηνί μαῖω +++ Θεοῦ τό δῶρον καί Ἰωάσαφ πόνος».

Τσακόπουλου, Ἀγία Τριάς Χάλκης, σσ. 7-8.

(8) 10, βαμβύκινος, 0,325 × 0,235, φφ. 288.

Εὐαγγελιάριο.

Στό φ. 288' τό κοινό βιβλιογραφικό σημάδι σέ ὅλα τά χφφ. τοῦ Ἰωάσαφ:
«Θ(εο)ῦ τό δῶρον καί Ἰωάσαφ πόνος. / Ἔτος [...] Ἰνδ. ιδ'». Στή συνέχεια· «+
Ἡ βίβλος ἦδε τῶν Θε(ί)ων προσταγμάτων / ἡ τήν χάριν φέρουσα τῆς εὐκοσμίας,
/ καί τῇ θέσει στίλβουσα τῶν γεγραμμένων, / καί τῷ ξένῳ κάλλει (!) τε
ποικιλοτρόπως / τήν ἡδονήν στάζουσα δαψιλεστάτην / σπουδῇ κατέστη καί
πόθῳ καί δαπάνῃ, / γεωργίου μάλιστα τοῦ ἀπό καύκου (Ἀποκαύκου), /
ἄρχοντος ἀνδρός νουνεχοῦς καί κοσμίῳ, / λαμπροῦ, προσηνοῦς, εὐγενοῦς,
θαυμασίῳ, ἀνακτόρων οἴκοις τε διαιτουμένου / φίλου κρατούντων ἀσφαλοῦς καί
γνησίῳ / δῶρον δοθεῖσα τῷ ναῷ τῆς Παρθένου / μ/ητροῦς Πανάγνου τοῦ Θε(ο)ῦ
καί δεσπότου / τῷ ἐν βλαχέρναις τῷ δε θαυμασίῳ / ἐν ᾧ μόλιβδος τῆς στέγης
ἄνω χάριν / δῶρημα τοῦδε σὺν πόθῳ τῆς καρδίας / τῶν πταισμάτων χάριν γε τῶν
ἐν τῷ βίῳ / ᾧ δοθεῖν γε πρὸς Θε(ο)ῦ σωτηρία / καί λαμπρότης βίου τε καί
εὐθυμίας / ὃ δέ γραφεὺς τίς ἐστιν εἰ μαθεῖν θέλεις / ἐροῦσι πάντως οἱ τύποι τῶν
γραμμάτων / δῆλος σαφῶς ὄντες γε τοῦ Ἰωάσαφ / οὐ δῆπερ ἔργον ἢ γραφή τῶν
βιβλίων / καί χεῖρ ἐτοίμη πρὸς γραφήν ἡσκημένη +». Καί στό τέλος τοῦ φ. μιᾶ
ἐρυθρόγραφη ὠογραφία· «+ Χ(ριστ)έ δίδου μογήσαντι τήν πολυόλβον ἀρω-
γήν». Ὁ παραγγελιοδότης Γεώργιος Ἀπόκαυκος μνημονεύεται στό ση-
μείωμα τοῦ Ἰωάσαφ μ' ἓνα μεγάλο ἀριθμό ἐπιθέτων, ὅπως θέλει τό βυζαντινό
προσαγορευτικό τυπικό, ἀλλά καί σάν ἀπόδειξις ὅτι στάθηκε ἕνας
ἀπό τοὺς Μαικήνες τοῦ ἀντιγραφέα. Ὁ Ἰωάσαφ μαρτυρεῖ τήν ἐπαγγελ-
ματικότητά του σάν μελλοντική διαφήμιση στά χέρια ὑποψηφίων πελατῶν
του, ἀφοῦ τό χφ. δέν θά καταλήξει στή βιβλιοθήκη τοῦ Ἀπόκαυκου, ἀλ-
λά σ' ἐκκλησία, τόπο κοινό, τόπο συρροῆς πιστῶν. Τό εὐαγγέλιο θά
περάσει ἐπομένως ἀπό πολλά χέρια ἱερωμένων καί λαϊκῶν, πού καί αὐτοί
χρειάζονται βιβλία, ἀφοῦ γνωρίζουν νά διαβάζουν. Μ' αὐτή τήν αἰτιολο-
γία σημειώνει· «οὐ... ἔργον ἢ γραφή τῶν βιβλίων / καί χεῖρ ἐτοίμη πρὸς γρα-
φήν ἡσκημένη». Ἄν καί λείπει ἡ χρονολόγησις, ἀπό ἐσωτερικὲς μαρτυ-
ρίες τοῦ σημειώματος καί στερεότυπες ἐκφράσεις πού χρησιμοποιεῖ στά
λοιπὰ σημειώματα σχημάτισα τή γνώμη, ὅτι ἡ ἀντιγραφή τοῦ κ. πρέπει
νά τοποθετηθεῖ γύρω στό 1390 (±5 ἔτη).

Εὐθυμίου Διονυσιάτου, Συμπλ. κατ., σ. 266.

790, Περγαμηνό εἰλητάριο, ἔτους 1394.

Λειτουργία Ἰωάννου Χρυσοστόμου.

Στό τέλος «,ς λβ' (1394) *ινδ. ια' Μηνί Μαΐω Θεοῦ τό δῶρον καί 'Ιωάσαφ πόνος*».

Εὐθυμίου Διονυσιάτου, Συμπλ. κατ., σ. 266.

794, χαρτ., ἔτους 1370.

Λειτουργία ἀρχιερέως (ἀκέφ.)

Στό τέλος τοῦ κειμένου «*Θεοῦ τό δῶρον καί 'Ιωάσαφ πόνος: ἔτους ,ςωοθ' (1370) *ινδ(ικτιῶνος) θ' Μηνί 'Οκτωβρίῳ θ' ἡμέρα δ'**».

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Παλαιογραφικά Θράκης-Μακεδονίας I [Γ'. Περί τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Κοσινίτζης. — Παλαιογραφικά Σημειώσεις. Καλλιγράφοι].

Χφ. 249, 1366.

Πνευματικά πλάκες, 'Ιωάννου τῆς Κλίμακος.

Στό τέλος τοῦ τεύχους «*'Εγράφη τό παρόν βιβλίον ἐν ἔτει ,ςωοδ' (1366) *ινδ(ικτιῶνος) δ': - Θεοῦ τό δῶρον καί πόνος 'Ιωάσαφ ἱεροδιακόνου. 'Αμήν**».

Κωνσταντίνος 'Αδριανουπόλιτης - 1337

Griechischen Kopisten 800-1600, S. 129.

Στήν 'Αγγλία σώζεται χφ. τοῦ ἔτους 1337 (Lond. Add. 5468) μέ τήν Καινή Διαθήκη.

Κωνσταντίνος Δημητριάδης ὁ Βυζάντιος - 1/2 ΙΘ' αἱ.

Πολίτη, Παλαιογραφικά... 'Ηπείρου, Σ. Πανεπιστήμιον, Λαογραφικόν 'Αρχεῖον καί Μουσεῖον, σσ. 341-342.

3, χαρτ., 165 X 115, φφ. 232, 1/2 ΙΘ' αἱ.

Γραμματικά καί ἄλλα.

Στό φ. 1' «*Κανόνες τινές περί τεχνολογίας συλλεγέντες ἐξ ἀρίστων γραμματικῶν παρά Κωνσταντίνου Δημητριάδου τοῦ Βυζαντίου*». 'Ο Λίνος Πολίτης σημειώνει ὅτι τά φφ. 1'-54' ἀποτελοῦν «... προφανῶς αὐτόγραφο» μέρος, καταλήγοντας σ' αὐτό τό συμπέρασμα ἀπό τίς πολλές διαγραφές καί διορθώσεις πού φέρει, πράγμα πού μαρτυρεῖ ὅτι τό μέρος αὐτό συντάχθηκε καί δέν ἀντιγράφηκε ἀπό ἀντίβολο. Διακρίνει ἀκόμη διαφορετικό χ. γραφῆς στό δεύτερο τμήμα τοῦ χφ., πού περιέχει Συντακτικό τῆς ἐλληνικῆς στά φφ. 55^γ-155^ν. Συνολικά ὁ κ. ἀποτελεῖται ἀπό 232 φφ. μέ 4 διαφορετικά χ. γραφῆς.

'Ο Δημητριάδης εἶναι τό χ' τοῦ κ. 'Ο Πολίτης ἀναζήτησε πληροφορίες γι' αὐτόν, ἀλλά καθὼς γράφει «... (δέν) κατόρθωσα νά βρῶ καμμιά πληροφορία».

Κωνσταντίνος Λάσκαρης - 1434-1501.

Hunger I. S. 243/244.

138, χαρτ., 240 × 170, πφφ. α-d, φφ. 112, 2/2 IE' αί.

'Απολλώνιου 'Αλεξανδρέα τοῦ Γραμματικοῦ, Ἔργα.

Τά φφ. 1'-92' καί 95'-99' γραμμένα ἀπό τόν Κων. Λάσκαρη. Σημείωμα μέ τήν ὑπογραφή του ὑπάρχει στό φ. 111', πού ὁμως μνημονεύει ὁ Hunger παραθέτοντας στόν Bick, Scribe Nr 72. Ὁ Hunger παραδίδει ἀκόμη πῶς ὁ Λάσκαρης ἦταν ὁ ἀρχικός κτήτορας τοῦ κ., καθώς μαρτυρεῖ σημεῖωμα στό φ. 5', χωρίς ὁμως νά παραθέτει αὐτό.

Λάζαρος 'Αδριανοπολίτης - IZ' αί.

Λάμπρος I, σ. 412, μονή Διονυσίου.

3866. 332, χαρτ., 8ου σχήμ., IZ' αί.

1. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου τετράστιχα ('Ακέφ.-'Ανεπ.).

2. «Τοῦ σοφοῦ κυρίου Θεοδόρου τοῦ Προδρόμου Ἐξηγήσεις εἰς τοὺς ἐν ταῖς ἱεραῖς δεσποτικαῖς ἑορταῖς ἐκτεθέντας κανόνας παρὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν καί ποιητῶν Κοσμᾶ καί Ἰωάννου» [τοῦ Δαμασκηνοῦ].

Στό τέλος τῆς Ἐξηγήσεως «Ὑπό Λαζάρου τοῦ Ἀδριανοπολίτου ἡ παροῦσα βίβλος γέγραπται».

Λαυρέντιος Καβάκης (sive -ος) - 2/2 IZ' αί.

Κ. Ἀμάντου, Τά γράμματα εἰς Χίον, σσ. 102-103.

Στό β' μισό τοῦ IZ' αί. βρίσκουμε τό Λαυρέντιο Καβάκο, χιακῆς καταγωγῆς καί μαθητῆ τοῦ Γεωργίου Κορέσσιου νά ζεῖ καί νά ἐργάζεται κατὰ τό μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του στήν Κ/Πολη. Ἐκεῖ διατέλεσε καί ἱεροκήρυκας μέ δράση κυρίως στό Γαλατᾶ, ὅπου ἔδρασε σάν «Λαυρέντιος ἱερομόναχος Καββάκος Χίος». Πολλές ὁμιλίες του σώζονται σάν αὐτόγραφα ἢ ἀντίγραφα σέ χφφ. Ἱεροσολύμων καί Ἀγιοταφικοῦ Μετοχίου Κ/Πόλεως. Ὁ Ἀμαντος δέν ἀναφέρεται παρὰ γενικά καί ἀόριστα στά στοιχεῖα τῶν χφφ. πού τόν ἐνδιαφέρουν. Ἔτσι χωρίς νά ἀναφέρει τοὺς ἀριθμούς τούτων παραπέμπει σέ σημειώματα. Τά στοιχεῖα αὐτά ἀξιοποιῶ θησαυρίζοντάς τα καί ἐπιφυλασσόμενος ν' ἀναφερθῶ πάλι σ' αὐτά, ὅταν ἀσχοληθῶ μέ τοὺς οἰκείους καταλόγους πού τά περιέχουν.

Σέ 2 χφφ. τῶν Ἱεροσολύμων λοιπόν διασώζονται τά ἐξῆς σημειώματα: «1661 Μαρτίῳ ἐν τῷ Πατριαρχείῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Λαυρέντιος ἱερομόναχος Καββάκος ὁ Χίος» καί «Λαυρεντίου Καββάκου ὁμιλία εἰς τήν Β' Κυριακὴν τῶν νηστειῶν ρηθεῖσα ἐν τῷ Γαλατᾶ μηνί Φεβρουαρίῳ τοῦ 1661 ἔτους».

Τέλος στό χφ. 296 τοῦ Ἀγιοταφικοῦ Μετοχίου Κ/Πόλεως βρίσκουμε

τὴν προμετωπίδα: «*Διδαχαὶ αὐτόγραφοι Λαυρεντίου ἱερομονάχου Καββάκου Χίου συνταχθεῖσαι καὶ ἐκφωνηθεῖσαι ἐν Γαλατῇ*». Ἡ χιακὴ καταγωγὴ τοῦ Λαυρέντιου καὶ ἡ ἀδιάλειπτη ἐργασία του στὴν Κ/Πολὴ συγκρινόμενες μὲ τὴν μόλις 2 αἰώνων ἀπόστασή του ἀπὸ τὸν Δημήτριο Ραοῦλ Καβάκη (ΙΖ' αἰ. ὁ Λαυρέντιος, ΙΕ' αἰ. ὁ Δημήτριος) μᾶς δημιουργοῦν ἐρωτήματα ὡς πρὸς τὸν τόπο καταγωγῆς τοῦ τελευταίου, δηλαδή τοῦ Δημητρίου ἐδῶ, ὁ ὁποῖος, κατὰ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ ἔργου Griechischen Kopisten 800-1600 (S. 69), κατάγεται ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Σπάρτης, τῆς Θράκης ἢ τῆς Κ/Πόλεως εἰδικότερα. Γι' αὐτοὺς τὸ πλήρες οἰκογενειακὸ ἐπώνυμο (Namensnebenform) εἶναι «Ραοῦλ» ἢ «Ρά(λ)λης Καβάκης». Ἄν λάβουμε ὑπόψη ὅτι ἡ Χίος μεταλωσιακὰ φιλοξένησε πολλοὺς φυγάδες τῆς Βασιλεύουσας, τότε πρέπει νὰ συγκλίνουμε στὴν παραδοχὴ τῆς ἀπόψεως ὅτι ἡ οἰκογένεια τῶν Καβάκων, πιθανῶς μὲ δυτικὲς ἐπιμειξίες, ἔχει κοιτίδα τῆς τὴν Κ/Πολὴ, ἀπ' ὅπου διασπείρεται μετὰ τὴν ἄλωση, ἀφοῦ ἀτονεῖ καὶ ἐκπίπτει τὸ πρῶτο ἐπώνυμο στοὺς δύο ἀμέσως ἐπόμενους αἰῶνες.

[Ἐμ]Μανουήλ Δούκας Χρυσάφης Λαμπαδάριος (παλαιὸς Χρυσάφης) - 1458.

Λάμπρος II, μονὴ Ἰβήρων.

5240. 1120, χαρτ. 8ου σχήμ. μικροῦ, ΙΕ' αἰ.

1. «Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν σημαδίων τῆς ψαλτικῆς τέχνης...».

2. Πᾶσα ἡ ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ, ὁρθρου καὶ λειτουργίας. Μετὰ φωνῶν. Στὸ τέλος τοῦ κειμένου: «Ἐτελειώθη τὸ παρόν βιβλίον αἱ ἀκολουθίαι πᾶσαι τῆς ψαλτικῆς διὰ χειρὸς Μανουήλ Δούκα Λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφης. Ἐν ἔτει ,ς' λξς' (1458) Ἰνδικτ. 5' Ἰουλίου (...):».

Γιὰ τὸ Χρυσάφη βλ. β' μέρος στὸν οἰκεῖο τόπο.

Μανουήλ ταβουλάριος Σωζοπόλεως - 1428.

Ἀθηναγόρα, Χάλκης κατάλογος II, σσ. 185-186.

87, χαρτ., 220 × 140, φφ. 266, ΙΕ' αἰ.

Πεντηκοστάριο (ἑσπερινὸς Μ. Σαββάτου - ἑσπερινὸς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς).

Στὸ τέλος τοῦ κειμένου: «Ἐτελειώθη ἡ παρούσα βίβλος αὕτη διὰ χειρὸς καμοῦ τοῦ ἁμαρτολοῦ Μανουήλ τοῦ Ταβουλαρίου Σωζοπόλεως καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες ταύτην εὐχεστέ μοι διὰ τοῦ νῦν ἔτος ,ς' λλς' (1428) Ἰνδ. 5' μηνί φεβρουαρίῳ β'. τῆς παναχρᾶντου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας. Αἱ γραφαὶ δὲ μενοῦσι τῶν ἀποιώνων (sic). Οἱ δὲ δάκτυλοί μου ὑπὸ χόος βροτοῦνται».

Μάξιμος τάχα καί μοναχός υἱός τοῦ παπᾶ Κωνσταντίνου τοῦ Καλλιπολίτι τοῦ ἐπὶ κλην Τζαοῦσι - 1529-1539.

Βλ. καί α' μέρος, σσ. 272-273.

Λάμπρος Ι, μονή Φιλοθέου.

1821. 57 (46), χαρτ. 4ου σχήμ.

1-2. Λόγοι εἰς τόν Εὐαγγελισμόν Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καί Γρηγορίου Νεοκαισαρείας.

3. Συνοπτικό συναξάρι «τῶν ἀγίων τοῦ ὅλου χρόνου». Μένει κολοβό στίς 18 Φεβρουαρίου.

Στήν ἀρχή τοῦ κ. (φ. 26^ν) μέ ἐρυθρογραφία ἡ ὑπογραφή: «Μάξιμος (μον)αχ(ός)». Στό φ. 26^ν « + Θεοῦ τῷ δῶρον, καί πόνος τοῦ Μαξίμου: + ».

« + δέχου πανευμενεστάτη παναγία δέσποινα θεομήτορ τίμια / δῶξα κ(αι) ᾠή μόνῃ ἀρμόζοντα, παρ' ἡμῶν τῶν ἀναξίων δού/λων σου! κ(αι) ᾠή πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν ὅπως εὖρομ(εν) ἔλεος ἐν ἡμέρα τῆς κρίσεως μετ(ά) πάντων τῶν ὀρθοδόξων χρι/στιανῶν: ἀμήν: Μάξ(ιμος) (μον)αχ(ός) / + Φιλοθέου πέφυκεν ἡ βίβλος αὐτῇ μον(ῆς) τῆς Θεομήτορος πανάγνου Θεοτόκου: ».

Στό φ. 254^ν « + χεῖρ Μαξίμου ἁμαρτωλοῦ (μον)αχ(οῦ), κ(αι) ᾠή δομεστίκου, / τ(ῆς) ἀγί(ας) μονῆς τ(ῆς) ὑπερενδόξου δεσποίν(ης) ἡμῶν Θεοτόκου / κ(αι) ᾠή ἀειπαρθένου Μαρί(ας), [...] του μ(ο)ναστη/ρί(ου) φιλοθ(έου) ».

Στό φ. 255^ν « + χεῖρ, Θεοδοσίου ἱερο(μον)άχ(ου) / τοῦ καί Θεοφίλου ὕστατ(αι) / ». Τίς πληροφορίες μοῦ διάθεσε ὁ Robert W. Allison καί τόν εὐχαριστῶ θερμά. Ὁ κ. λοιπόν εἶναι γραμμένος ἀπό δύο ἀντιγραφεῖς Καλλιπολίτες, τόν γνωστό μας Μάξιμο καί τόν ἄγνωστο μέχρι τώρα Θεοδόσιο ἱερομόναχο τόν καί Θεόφιλο. Δέν μέ πληροφορεῖ ἡ ἐπιστολή γιά τά μέρη ἀντιγραφικῆς ἐργασίας τοῦ καθένα ἀπ' αὐτούς, ἔχω ὅμως ἓνα ἄλλο πολύτιμο στοιχεῖο γιά τόν κ., τή χρονολόγησή του. Ὁ Λάμπρος χρονολογεῖ στόν ΙΔ' αἰ., ἐνῶ ὁ Allison τοποθετεῖ καθοριστικά πλέον αὐτόν στό 1/2 τοῦ ΙΣ' αἰ., ὁπότε ταυτίζονται οἱ δύο Μάξιμοι, τοῦ κειμένου καί ὁ ἐξεταζόμενος στό παρόν corpus, σ' ἓνα πρόσωπο.

1927. 163 (163).

Βλ. καί α' μέρος, σ. 272.

Ἐκεῖ ὁ κ. ἀποδόθηκε ὀλοκληρωτικά στό Μάξιμο. Ἡ ἐπιστολή τοῦ Allison διασαφηνίζει τήν κατάστασι, διακρίνει 5 διαφορετικά χ. γραφῆς, τά ὁποῖα ἔχουν τήν ἀκόλουθη διάταξι στό κείμενο:

α) φφ. 1-10: Ἀκολουθία νεκρωσίμῃ εἰς μνημόσυνον μοναχοῦ γραμμένη ἀπό ἄγνωστο χεῖρ μέ γραφή διακεκριμένη, μικρογράμματα μέ στοιχεῖα μικρά καί τετραγωνισμένα. Δέν μπορεῖ ν' ἀποδοθεῖ στόν Γαβριήλ Καλλιπολίτη, ἐπειδή ὑπάρχουν βασικές ἀνομοιότητες.

β) φφ. 11-36: γραμμένα ἀπό ἀντιγραφέα πού ὑπογράφεται σάν «ἱεροδιάκων

Γαβριήλ» καί εἶναι διάφορος τοῦ «*ἱερομονάχου Γαβριήλ*» πού μᾶς ἀπασχολεῖ.
 γ) φφ. 38-61¹: γραμμένα μέ στρογγυλή μικρογράμματη γραφή, πού ἀρχίζει νά ξεδιπλώνεται καί νά γίνεται ρέουσα πρὸς τό τέλος τῆς ἐνότητος.

δ) φφ. 62¹-67^ν: προέρχονται ἀπό ἐκπαιδευμένο ἀντιγραφέα, τόν Μωϋσῆ, πού γράφει χαρακτηριστική καί ἰδιαίτερα ἀναγνωρίσιμη γραφή ἐξαιτίας τῶν μακροσχημῶν καί διαπλατυσμένων στοιχείων τῆς (ὑπογράφει στό φ. 67^ν).

ε) φφ. 68¹-90^ν: ἀνήκουν στόν παρόντα Μάξιμο.

Μάξιμος ὁ καί Μακάριος Καλλιπολίτης - 3/5 15¹ αἰ.

Λάμπρος Ι, μονή Φιλοθέου.

1840. 76 (29), χαρτ. 8ου σχήμ.

Πραξαπόστολος.

Τόν κ. βλ. καί στό α' μέρος, σσ. 246-247 στό λῆμμα «*Γαβριήλ... ἱερομόναχος ὁ ἐκ Καλλιουπόλεως*» καθὼς καί στό παρόν μέρος στό αὐτό λῆμμα. Τό σημεῖωμα ἔχει: «*Ἡ ἱερά αὕτη δέλτος τῶν σεβασμίων ἐπιστολῶν ἐξ ἀρχῆς μέχρι τῆς ε' τῆς ιγ' ἑβδομάδος γέγραπται χειρὶ Μαξίμου τοῦ καί Μακαρίου μοναχοῦ· ἐκ δέ ταύτης τῆς ρηθείσης πέμπτης τῆς τρισκαιδεκάτης δηλαδή ἑβδομάδος μέχρι τέλους ἐγράφη παρά τοῦ ἐκείνου κασιγνήτου Γαβριήλ ἀτασθάλοιο ἐν τῇ τῆς πανάγνου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου μονῇ τῇ << ς >> ἐπικεκλημένῃ τοῦ Φιλοθέου ἐπὶ ἔτους „ζ' πε' (1577)..."*». Κατά τό σημεῖωμα λοιπόν ὁ Μάξιμος ὁ καί Μακάριος μοναχός γράφει ἀποστολικές πράξεις μέχρι τὴν Πέμπτη τῆς ΙΓ' Κυριακῆς τοῦ Ματθαίου. Ὁ «*κασίγνητός*» τοῦ Γαβριήλ συνεχίζει τό κείμενο μέχρι τέλους. Ὅπως δηλώνω καί στό παρόν μέρος «*Γαβριήλ*» ὁ Allison πιστεύει, στήν ἐπιστολή του, ὅτι ὁ Μάξιμος-Μακάριος ἔγραψε ὁλόκληρο τόν κ. καί ὄχι μέρος του. Ἐπίσης ὅτι τό Μάξιμος εἶναι μοναχικό του ὄνομα πού ἔλαβε ἀπ' τό Μάξιμο Τσαούση, ἴσως «*γέροντά*» του στόν ἀσκητικό του δρόμο σάν ἐκδήλωση εὐγνωμοσύνης σ' αὐτόν. Τό σημεῖωμα γραμμένο μετά τή λήξη τῆς ἀντιγραφικῆς ἐργασίας ὑπὸ τοῦ Γαβριήλ ἀναφέρει ἀναλυτικά τὰ μέρη ἐργασίας τοῦ καθενός. Γιά τό πρόβλημα τοῦ διπλοῦ ὀνόματος «*Μάξιμος ὁ καί Μακάριος*» δέν θά συμεριστηῶ τὴν ἄποψη τοῦ Allison, ὅτι τό Μάξιμος εἶναι τό μοναχικό καί τό Μακάριος εἶναι τό ὄνομα πού εἶχε σάν λαϊκός στήν Καλλιπολή. Δέν εἶναι περίεργη, οὔτε σπάνια ἡ ἐμφάνιση δύο μοναχικῶν ὀνομάτων. Ὁ Λίνος Πολίτης (Ἀγιορεῖτες βιβλιογράφοι τοῦ 16ου αἰῶνα, ΕΛΛΗΝΙΚΑ 15(1957) σσ. 355-384 + πίν. 15) γιά πρώτη φορά φέρνει στό φῶς μιά παρόμοια περίπτωση (σσ. 364-365) ταυτίζοντας δύο γόνιμους Κουτλουμουσιανούς βιβλιογράφους, τοὺς Σωφρόνιο καί Εὐφρόσυνο, σ' ἓνα πρόσωπο, πού εἴτε ἔγινε μεγαλόσχημος καί ἄλλαξε ὄνομα, εἴτε ἡ μετονομασία του ἔγινε γι' ἄλλους λόγους. Χαρακτηριστικά μάλιστα ὁ Πολίτης τονίζει (σ. 365) ὅτι «*τό πράγμα δέν εἶναι*

σπάνιο», έχοντας υπόψη του ασφαλώς κάποιο, μεγάλο σχετικά αριθμό παρόμοιων περιπτώσεων. Πιστεύω πώς ο Μάξιμος-Μακάριος έγινε μεγαλό-σχημος μοναχός λαμβάνοντας σάν νέο όνομα εκείνο του γέροντά του, Μάξιμου Τσαούση. Τόν κ. πού εξετάζομε γράφει μετά τή λήψη του νέου ονόματος καί, χωρίς νά τόν υπογράψει, αφήνει τή συνέχεια στόν αδελφό του Γαβριήλ, ο οποίος, τελειώνοντας τό χφ. αφήνει διπλό σημείωμα, δηλ. καλύπτει έτσι καί τά δύο μέρη αντιγραφικής εργασίας. Ὁ Μάξιμος ἴσως ἀπουσίασε αἰφνιδιαστικά ἀπό τή μονή, ὅπως δὲν ἄφησε τό ἔργο του ἡμιτελές περισσότερο ἀπό ἓνα ἢ ἔστω δύο χρόνια. Πρέπει συνεπώς νά προσδιορίσουμε τήν α' φάση αντιγραφῆς μεταξύ 1575-1577. Εἶναι ἀπίθανη ὡς ἐκ τούτου καί πρέπει νά ἐγκαταλειφθεῖ ἡ διατυπωθεῖσα («Μακάριος Καλλιπολίτης» β' μέρος, Θ.Ε. 5, 1985) ἄποψή μου ὅτι στόν κ. ἔχουμε τρία χ. γραφῆς, δηλ. ἓνα τοῦ Μαξίμου, ἓνα τοῦ Μακαρίου καί τρίτο τοῦ Γαβριήλ. Ἡ δράση τοῦ Μάξιμου Τσαούση δέν ἐπεκτείνεται μετά τό 1540 ἢ δέν βρέθηκαν ἔργα του μετά τό ὄριο αὐτό. Ἰσως τά γηρατειά τόν ἀνάγκασαν νά διακόψει τό ἔργο τοῦ κωδικογράφου.

Μάρκος ἱερομόναχος – 1381.

Griechischen Kopisten 800-1600, S. 145/146.

Ἱερομόναχος καί τέλος ἡγούμενος τῆς μονῆς Κοσμιδίου Κ/Πόλεως. Ἐπισημαίνεται ἀπό τόν Hunger γιά τόν κ. Οχον. Βαγ. 221, φφ. 134, ἔτους 1381 μέ περιεχόμενο διάφορα σχόλια σέ Νομοκάνονα τοῦ Ἀριστηνοῦ.

Μάρκος Κόντης ἐκ Κωνσταντινουπόλεως – 1543.

Griechischen Kopisten 800-1600, S. 144.

Μνημονεύεται καί ἀπό τούς V.G. 289 μέ τό ὄνομα «*Μαρκίων*». Οἰκογενειακή ἐπωνυμία «*Κώντ<ης>*», πού ἐμφανίζει πιθανότητα σχέσεως μέ τήν οἰκογένεια Γεωργίου τοῦ Ρήτορος Αἴνου (Θ.Ε. 4(1983), σσ. 250-251). Στήν Ἀγγλία ἀπαντᾷ σέ χφ. τοῦ 1543, ὅπου υπογράφει μονοκονδυλικά.

Μητροφάνης ἱερομόναχος Χαμοδράκης τῆς μονῆς Προδρόμου Σωζοπολίτης – 1598-1623.

Ἀθηναγόρα, Χάλκης κατάλογος III, σ. 289.

103, χαρτ. 0,21 × 0,15, φφ. 181, ἔτους 1608.

Μηναῖο Ἰανουαρίου.

Στό τέλος τοῦ κειμένου « + Τό παρόν μηνέον ἐγράφι, διά χειρός ἐλαχίστου μητροφάνους ἱερομονάχου, καί τυπικάρι τῆς ἱερᾶς καί βασιλικῆς καί πατριαρχικῆς μονῆς τοῦ τιμίου ἐνδόξου προδρόμου καί βαπτιστοῦ Ἰωάννου τοῦ εὐρισκομένου ἐν τῇ μαύρῃ θαλάσῃ ἀντίκρι Σωζουπόλεως ἐν ἔτει .ζρις' (1608)».

Ἱ Αθηναγόρα, Χάλκης κατάλογος III, σ. 290.

106, χαρτ. 0,21 × 0,14, φφ. 196, Έτους 1598.

Μηναιῖο Φεβρουαρίου.

Στό τέλος· «Τέλος τοῦ Φεβρουαρίου μηνός, ἐν μηνί δεκεμβρίῳ ι´ - η - ἐν ἔτει αψη· ζρς´ ξβ´ + » σφ θνβω φε λ . ξλνθυλω» (Μητροφάνης ἱερομόναχος).

II, σ. 292.

109, χαρτ. 0,21 × 0,15, φφ. 203, 1614.

Μηναιῖο Ἰουνίου.

Στό φ. 203' μετά τό βιβλιογραφικό σημεῖωμα, ὅπου ἀναφέρεται ἄλλος σάν ἀντιγραφείας, ἀκολουθεῖ τό σταχωτικό· « + ἔσταχώθη παρά Μητροφάνους ἱερομονάχου καί προηγουμένου».

III, σ. 292.

110, χαρτ., 0,21 × 0,14, φφ. 187, 1623.

Μηναιῖο Ἰουλίου.

Μετά τό βιβλιογραφικό ἀκολουθεῖ· « + ἔσταχώθη παρά μητροφάνους ἱερομονάχου καί προηγουμένου τοῦ Χαμοδράκη». Προφανῶς τό σταχωτικό σημεῖωμα αὐτό, ὅπως καί τοῦ κ. 109, νά μή εἶναι ἰδιόγραφο τοῦ Μητροφάνη, ἀλλά τοῦ ἀντιγραφέα πού ἔγραψε σέ ἤδη σταχωμένο χφ., πράγμα περίεργο ὅμως. Καταλήγω σ' αὐτή τή σκέψη γιατί, ὅπως δείχνω στό ἐπόμενο χφ. 119, ὑπάρχει ἐνθύμηση πού ἐμφανίζει τόν θάνατο τοῦ Μητροφάνη τό ἔτος 1620. Δέν ἀμφιβάλλω γιά τήν πιστότητα τῆς πληροφορίας ἀφοῦ αὐτή συνοδεύεται ἀπό ἀκρίβεια λοιπῶν στοιχείων (ἡμερομηνία - ἀγιολόγιο ἡμέρας κλπ), ὅπως φαίνεται στήν ἐνθύμηση. Ἀντίθετα ἀμφιβάλλω γιά τή σωστή ἀνάγνωση τῆς χρονολογίας τοῦ κ. 110 σάν 1623 καί ὄχι 1613, ἀφοῦ τό 1614 ἤδη ὁ Μητροφάνης σταχώνει χφφ. καί στό μεθεπόμενο κ. 147 τό σταχωτικό του ἔργο φθάνει μέχρι τό 1620, ἔτος θανάτου του.

III, σσ. 296-297.

119, χαρτ. 0,20 × 0,15, φφ. 214, 1446-1447.

Τυπικό Ἀγίου Σάββα.

Στό φ. 214' ἡ ἐνθύμηση· «Τῷ ζρκη' (1620) ἔτος ἐκειμήθι ὁ μακαρήτις ὁ πρῶ ἡγούμενος παπά κυρ Μ(η)τροφάνης ὑπάρχων ἐκ πόλεως Σοζοπόλεως ἐν μηνί μάρτιῳ, ὁ' ἡμέρα σαβατω τοῦ ἀγίου Θεόδόρου τοῦ τήρωνος πρῶτ(η) εὐδομάς τῶν νηστιῶν αἰωνεῖα ἡ μνήμη αὐτοῦ».

III, σ. 315.

147, χαρτ. 0,20 × 0,15, φφ. 153, 1620.

Στό τέλος καί μετά τό βιβλιογραφικό: «ἔσταχώθη παρά μητροφάνους ἱερομονάχου καί προηγουμένου τοῦ Χαμοδράκη».

Μιχαήλ Ἀνδρίστος - 1605.

C.M.G. «N.E.» I.

Κατάλ. κ. βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, N.E. 5 (1908), σσ. 100-101.

112, χαρτ. 0,81 × 0,53 (;), φφ. 293, 1605.

Ὅμιλίες Γερμανοῦ Κ/Πόλεως.

Στό φ. 293: «Ἐτελειώθη διὰ χειρός Μιχαήλ Ἀνδρίστου ἐν ἔτει .αχε^ω (1605)Αὐγούστου θ^η (9)».*Μιχαήλ Πασχατάκης Ραιδεστινός - 1813.*

Πολίτη, Παλαιογραφικά... Ἡπείρου, σ. 374.

29, χαρτ. 26 × 18, σσ. 118, 1813.

Βενιαμίν Λεσβίου Ἀριθμητική.

Ὁ Πολίτης παραθέτει τό σημεῖωμα χωρίς νά σημειώνει τό φ. «Ἡ παροῦσα ἀριθμητική, ἣτις ἐκαλ(λ)ωπίσθη παρά τοῦ σοφωτάτου διδασκάλου κυρ(ί)ου Βενιαμίν ὑπάρχει κάμου Μιχαήλ Πασχατάκη Ραιδεστινοῦ ἰδιοχείρως μοι γραφεῖσα κατά τό 1813 κατά μῆνα Μάϊον». Μιά πρώτη ματιά στό σημεῖωμα ἀφήνει χωρίς ἀμφιβολία τήν ἐντύπωση, ὅτι ὁ Βενιαμίν ὁ Λέσβιος «ἀνέγραψε» (ἀφιέρωσε) ἕνα ἀντιγραφικό του πόνημα στό Μιχαήλ Πασχατάκη. Στήν περίπτωση αὕτη ὁ Μιχαήλ εἶναι ὁ κτήτωρ τοῦ χφ. Πιό λογική ὁμως φαίνεται ἡ ἐξήγηση ὁ Βενιαμίν νά ἔθεσε στή διάθεση τοῦ πρώτου τό χφ. του (τό πρωτότυπο) καί ἔχοντάς το σάν ἀντίβολο παρήγαγε τό παρόν ὁ Μιχαήλ.

Νεόφυτος Παροναξίας Λαχοβάρης ὁ Βυζάντιος - 1802.

C.M.G. «N.E.» I.

Κατάλ. κ. βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, N.E. 5 (1908), σσ. 104-106.

117, χαρτ. 0,215 × 0,163, σσ. 109, 1802.

Στή σ. 1 διαβάζουμε: «Βίος... Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ ἐξ Αἰτωλίας...

Συγγραφείς παρά τοῦ... Ἀναστασίου Γορδίου τοῦ ἐξ Ἀγράφων...».

Στή σ. 86 μετά τό βίο τοῦ Εὐγενίου τό σημεῖωμα: «Γέγραπται μοι ὁ βίος οὗτος ἐν τῷ Ἀνατωλικῷ τῆς Αἰτωλίας ἀψ^γ» ἔτει τῆς ἐνσάρκου Χριστοῦ παρουσίας Ἰουλίου ιε^ο: ἐν δέ τῷ .αωβ^ω (1802) σωτηρίῳ ἔτει Μαρτίῳ: κβ^ο: ἀντέγραψα ἐκ τοῦ πρωτοτύπου καί καθολικοῦ τόν αὐτόν βίον τοῦ ἀοιδίμου Εὐγενίου καγὼ ὁ ταπεινός μητροπολίτης Παροναξίας Νεόφυτος ὁ Βυζάντιος ὁ Λαχοβάρης ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ:» Στή συνέχεια ὁ μητροπολίτης Νεόφυτος ἐξηγεῖ μέ λεπτομέρειες τήν ἱστορία τῆς κτήσεως τοῦ χφ. τοῦ Ἀναστάσιου Γορδίου, τό ὁποῖο χρησιμοποίησε σάν ἀντίβολο γιά τήν ἀντιγραφή τοῦ παρόντα κ. Δέν τελειώνει ἐκεῖ, ἀλλά συνεχίζει τό χφ. του μέ Ἐπιγράμματα (σσ. 87-90) καί «ἀμελῆ... καί ῥακώδη ἀσμάτια, εἴτα δέ ἐπάξει τά ἐμμελῆ καί λαμπρά τῆς

δεσποτικής κηδεμονίας ἐπάξια» τὰ ὁποῖα ἀπευθύνει «Τῇ ἀγιοτάτῃ, θειοτάτῃ τε καὶ διοικοῦσῃ Ἱερᾷ συνόδῳ» καὶ στήν Ἀθωνιάδα σχολή (σσ. 91-94).

Ὁ Σπ. Λάμπρος μ' ἐπιφύλαξη ὑποθέτει ὅτι πιθανόν εἶναι συγγραφές τοῦ Νεόφυτου [Νεόφυτου Παροναξίας; (sic)]. Στά ἐπιγράμματα ἀναγράφεται ἡ χρονολογία «αψζθ^ω (1799)». Ὁ κ. 117 κλείνει μέ ἐράνισμα ἐπιστολῶν Σαμουήλ Χαντζερῆ. Στή σ. 1 μονοκονδυλική ὑπογραφή κτήτορα· «+ Παροναξίας Νεοφύτου καὶ τόδε:».

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Χφ. Συλλόγου Κ/Πόλεως Α', σσ. 79-80. Χφ. 8, 8ου σχήμ., χαρτ., σσ. λε' + 124, ΙΗ' αἱ.

1. (σσ. α'-λε') «Τιμαίῳ τῷ Λοκρῷ περὶ ψυχῆς κόσμῳ καὶ φύσιος».

2. (σσ. 1-124) Πλάτωνος Τίμαιος.

Στή σ. α' ἡ κτητορική ὑπογραφή τοῦ Λαχοβάρη· «Π(Α)Ρ(Ο)Ν(Α)Ξ(ΙΑΣ) Ν(ΕΟ)Φ(Υ)ΤΟ(Σ) 1780».

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Χφ. Συλόγου Κ/Πόλεως Α', σ. 118.

Χφ. 16, χαρτ., 1/4 ΙΘ' αἱ.

Θουκυδίδου Ξυγγραφή (Μαθηματάριο).

«Κτήμα... τοῦ Παροναξίας Νεοφύτου Βυζαντίου τοῦ Λαχοβάρη...».

Γ[...:] Νιάγκας - 1903.

Moraux, Fonds du Syllogos, pp. 196-197.

177, χαρτ. 195 X 140, φφ. 8, 1903.

Γ. Νιάγκα, Ποίημα πρὸς τιμὴν τοῦ Μπέη Βασιλείου Σακαριώτου.

Στό φ. 3 ὁ τίτλος: «Ἡ Αὐτοῦ Ἐξοχότης ὁ Βασιλάκης Βέης Σακαριώτης ὑπὸ Γ. Νιάγκα, Κωνσταντινουπόλεως. 1903». Inc. στό φ. 4'· «τόν βασιλεῖον τοῦ πύκλῃν Σακαριώτην ψάλλει Μοῦσα τοῦ Βοσπόρου».

Νικηφόρος νοτάριος δοῦλος ἐλάχιστος - 955.

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Παλαιογραφικά Θράκης-Μακεδονίας Ι, σ. 37 [Γ'. Περί τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Κοσινίτζης. — Παλαιογραφικαὶ σημειώσεις. Καλλιγράφοι].

Χφ. 32, περγαμ., φφ. 320, 955.

Ὁμιλίες Χρυσοστόμου εἰς τό κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιον.

Στό φ. 320' μέ κεφαλαιογράμματῃ γραφῇ (oncial) «Ὡσπερ / ξένοι χαί/ρουσιν πα/τρίδα βλέ/πειν· οὕτως / καὶ τοῖς γράφουσιν βι/βλίῳ τέ/λος + ». Στή συνέχεια μέ μικρογράμματῃ γραφῇ (minuscule)· «+ Ἐπληρώθ(η) ἡ ἱερα αὐτη βίβλος παρα Νι/κηφό(ρου) νοτ(αρίου) καὶ ὅσοι αὐτῆς ἐντυγχ/άνεται εὔχεσθαι ὑπέρ αὐτοῦ / ὡς διὰ τόν κ(ύριον) ἡμῶ(ν) Ι(ΗΣΟΥ)Ν Χ(ΡΙΣΤΟ)Ν: μη(νί) (μ)αιω' Ινδ(ικτιῶνος) ΙΓ' ἔτους .φνξγ^η (955)». Στό ἔτος 955, ὅπως εἶδαμε καὶ στό α'

μέρος (σ. 277), και στο μήνα 'Ιούλιο ανάγεται και η αντιγραφή του χφ. της Διονυσίου. Πρέπει λοιπόν, χωρίς πολλούς ενδοιασμούς, ορμώμενοι από την ομοιότητα περιεχομένων ν' αποδώσουμε κι αυτό τό χφ. στον παραγγελιοδότη πατρίκιο Βασίλειο, παρακοιμώμενο του Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογέννητου. Ίσως στον Νικηφόρο δόθηκε παραγγελία αντιγραφής όλων των όμιλιών του Χρυσόστομου. "Αν άληθεύει αυτό πιθανώς νά βρίσκονται κι άλλοι κ. χρυσοστομικών έργων, γραμμένοι από τον ίδιο, στους καταλόγους χφφ. ανά τον κόσμο.

Νικόλαος Λογάδος εν Κ/Πόλει - 1832.

C.M.G. «N.E.» I.

Κατάλ. κ. Βιβλιοθ. Βουλής, τ. Α', σσ. 362-363.

κ. 22, χαρτ. 235 X 170, σσ. 163, 1832.

Στόν τίτλο: «*Η άπέρिटτος Λογική συνερανισθείσα υπό Ν(ικολάου) Λογάδου χάριν τών αὐτῶ μαθητιώντων. Ἦς ἡ σύν θεῷ ἔναρξις 1832 3 8/βρίου Ἐν Κωνσταντινουπόλει κατά Φανάριον ,αὐλβ'-1832*».

Στή σ. 161 πίνακας περιεχομένων: «*κεφαλαϊώδης πίναξ*» και στό τέλος του: «*Ἰαμβικόν Γ. Στ. (τρίστιχον;) αὐτοσχέδιον. Εἴληφε τέρμα σύν θεῷ, ταυτησί δὴ /τῆς Λογικῆς πραγματείας ἐρμηνεία. Τῇ 22 10/βρίου 1832*».

Παῦλος ἱερεὺς εν Βυζαντίῳ - 1703

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Παλαιογραφικά Θράκης-Μακεδονίας I, σ. 38 [Γ' Περί τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Κοσινίτζης. — Παλαιογραφικαί σημειώσεις. Καλλιγράφοι].

Χφ. 376, χαρτ., 1703.

Εἰρμολόγιο Μπαλασίου ἱερέως.

Μετά τή λήξη τοῦ κειμένου: «*Ἐτελειώθη σύν Θεῷ ἀγίῳ τό παρόν εἰρμολόγιον ἐνέτει σωτηρίῳ , αψγ^ω εν μηνί αὐγοῦστω ιη' - 18 κτήμα κυρίου λογιωτάτου τε καί μουσικωτάτου κῆρ Παναγιώτου καί πριμικυρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. - χ' κλυεζ' λλω' πθξ' λχ' ψλχ' | ἐχψεολχ' πθξ' θξθλψλ | ὀλχ' ἡκελθ' ἕθν | ψθω κθ' χολχ' ζε' λε' | σω (ἡπό χειρός καμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καί αμαρτολοῦ ὑπέρ ἅπαντας Παύλου ἱερέως)*». Γιά τόν ἱερέα Παῦλο βλέπε και στό β' μέρος (Θ.Ε. 5, 1984), ὅπως και στό ἄρθρο μου «*Τά ἑλληνικά χειρόγραφα τοῦ Χελανδαρίου καί οἱ βιβλιογράφοι τους*», ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ 15Α', 1983, σσ. 111-112.

Πέτρος πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος - 1/2 ΙΘ' αἰ.

Εὐθυμίου Διονυσιάτου, Συμπλ. κατ., σ. 253.

696, χαρτ., φφ. 91, έτους 1844.

ἙΑναστασιματάρια σύντομα. Στόν τίτλο τό σημείωμα: «μελοποιηθέν[τα] παρά Πέτρου Βυζαντίου πρωτοψάλτου έν έτει 1844». ἙΑπ' τό συνοπτικό κατάλογο άπουσιάζουν οί διαστάσεις τοῦ χφ. καί ή έκταση τοῦ κειμένου, όπως γίνεται σέ δλο τόν κατάλογο.

ἙΑδάμης, σ. 344.

Στό χφ. μέ αριθμό συλλογής 36 (7), πού στόν ἙΑδάμη έχει α/α 23 καί εἶναι μικρό άνθολόγιο διαφόρων ποιητών, διασώζεται ένθύμηση άπό χ. διάφορο κειμένου μέ πληροφορία πού άφορά στήν οίκογενειακή κατάσταση τοῦ μουσικοῦ Πέτρου καί τήν όποία συμπεριλαμβάνω «. α(ω)κγ' (1823) ἙΙανουαρίου ιδ' ήμέρα Τετράδι ήρχησεν καί έγινε χιόνι εις τήν Κωνσταντινούπολιν καί εις τάς δώδεκα τοῦ αὐτοῦ μηνός μέρα δευτέρα άπόθανε τοῦ πρωτοψάλτου κύρ Πέτρου τό παιδί όνόματι Κωστάκης άπό πανούκλα καί έθάφη εις...». Για τόν Πέτρο βλ. καί α' μέρος, σ. 279.

Σάββας Δημητρίου άμαρτωλός καί άχρεῖος δούλος τοῦ Θεοῦ άπό... Βιζύης... - 2/2 ΙΗ' αἰ.

Λάμπρος II, σσ. 22-23, μονή ἙΙβήρων.

4244. 124, χαρτ., 8ου σχήμ., 1786-1789.

Μαθηματάριο (Συστάχωση 2 χφφ. καί έργασία 2 χ.)

Τά φφ. 3^ο-49^ο γραμμένα άπό κάποιον «Κύριλλο μοναχό» τό χ¹ τοῦ κειμένου.

Τά φφ. 50^ο-219 άντιγραμμένα άπό τό χ² τοῦ Σάββα Δημητρίου.

Διάφορα χρονολογικά σημειώματα όπως:

α) φ. 80^ο «έν έτει .αψπς' ἙΙανουαρίου ιδ' (1786)».

β) φ. 102^ο «έν έτει .αψπς' Μαρτίου 27^η».

γ) φ. 107^ο «εις έτος .αψπς' Μαΐω ιδ'».

δ) φ. 192^ο «έτει αψπθ' (1789)».

Στό φ. 106^ο «ἙΟ παρόν λόγος έγράφη ύπ' έμοῦ τοῦ άμαρτωλοῦ καί άχρεῖου δούλου τοῦ Θεοῦ Σάββα Δημητρίου άπό τής έπαρχίας Βιζύης άπό χορίον Σαμοκόβι».

Σεραφεῖμ ήερομόναχος ό Θάσιος - 1694-1696.

Λάμπρος I, σ. 416, μονή Διονυσίου.

3882. 348, χαρτ., 8ου σχήμ., έτους 1694.

«Λογική τοῦ [Θεοφίλου] Κορυδαλέως».

ἙΕνα άπό τά σημειώματα βρίσκεται στό α' φ. στήν κάτω ὡα: «Ζερβενοῦ Σεραφίμ». Στό τέλος τής Λογικῆς «Σεραφεῖμ ήερομόναχος. 1694 ἙΙουνίω».

I, σ. 413, μονή Διονυσίου.

3873. 339, χαρτ., 8ου σχήμ., φφ. Ξ + σ. 312, ΙΗ' αί.

Ἀπολλωνίου Ροδίου, Γραμματική.

Στό πρώτο φ. ἄνω· «Ἐκ τῶν οἰκεῖα χειρί γραφεισῶν βίβλων Σεραφεῖμ ἱερομονάχου τοῦ Θασίου» καί ἀμέσως πῶ κάτω· «Τζερβενοῦ κῦρ Σεραφῆμ».

I, σ. 412, μονή Διονυσίου.

3867. 333, χαρτ., 8ου σχήμ., ΙΗ' αί.

1. Ἀδήλου «*Τοπικῶν βιβλία η'*».

2. «Ἐλεγχος τῶν περιεχομένων ἐνταῦθα. Πόσα τά γένη τῶν ἐπιχειρημάτων...». Ὁ Λάμπρος σημειώνει· «Ὁ κῶδιξ φαίνεται γεγραμμένος χειρί Σεραφεῖμ ἱερομονάχου τοῦ Θασίου».

ὁ ταπεινός διδάσκαλος τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει ἑλληνικῆς σχολῆς Σταμάτιος ὁ Παπᾶς ἐκ Κορωνοφωλεᾶς - 1733-1739.

Βλ. α' μέρος, σ. 280.

Ἰωσηφίδου, Διονύσιος Ἀδριανουπόλεως, σσ. 666-667 § 2.

Σύμφωνα μέ τίς πληροφορίες πού παραθέτει ὁ Ἰωσηφίδης, βρίσκουμε τό ἔτος 1733, τόν Σταμάτιο ἀπό τήν Κορωνοφωλεά, διδάσκαλο στή σχολή τῆς Ἀδριανουπόλεως, πού ἱδρυσε ὁ μητροπολίτης Ἀθανάσιος (4/5, ΙΖ' αἰ. - 1739), μετακληθέντα ἀπό τήν Κ/Πολη, ὅπου δίδασκε. Στή σχολή παρέμεινε σάν διδάσκαλος τουλάχιστον μία δεκαετία, ἀφοῦ τό ἔτος 1739 ἐκφώνησε τόν ἐπικήδειο τοῦ Ἀθανασίου Ἀδριανουπόλεως πού πέθανε στίς ἀρχές τοῦ ἔτους. Ὁ διάδοχός του ἐξελέγη τό Σεπτέμβριο τοῦ ἰδίου ἔτους, ἦταν ὁ Διονύσιος ὁ Χίος (ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΛΗΘΕΙΑ 2, 1882, σ. 229, ὑπόσημ. 1) καί συνέχισε τήν ἐκπαιδευτική πολιτική τοῦ προκατόχου του. Αὐτά σάν βασικές πληροφορίες γιά τήν ἐκπαιδευτική δράση τοῦ Σταμάτιου.

μοναχός Φιλόθεος ἐκ Κ/Πόλεως - ΙΕ' αἰ.

Devreesse III, σσ. 86-87.

99, χαρτ. 293 × 215, φφ. II. 183, δίστηλο μέ 29-30 γραμμές, ΙΕ' αἰ.

Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ἀντιρρητικοί πρός Ἀκίνδυνον, τ. Β'.

Στό φ. 182' σῶζεται τό ὄνομα τοῦ μοναχοῦ Φιλοθέου ἀπό τήν Κ/Πολη, πού ὁ Devreesse σημειώνει· «où il se presente comme copiste de notre ms, ...». Τό χφ. ἔχει ἀθωνική προέλευση (f. 2: «τῶν κατηχουμένων τῆς ἱερᾶς λαύρας τοῦ ἁγ(ίου) Ἀθανασίου»).

Χαρίτων μοναχός... τῶν Ὁδηγῶν - 1319-1346.

Βλ. καί α' μέρος, σσ. 282-285.

Griechischen Kopisten 800-1600, S. 187.

Καθώς τό σύνολο τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς Ὁδηγῶν πού ὑπῆρξαν ἀντιγραφεῖς, ὁμοίως καί ὁ Χαρίτων χρησιμοποιεῖ τόν τύπο γραφῆς τῆς μονῆς Hodegonstil.

Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ Βυζάντιος - 1834.

Εὐθυμίου Διονυσιάτου, Συμπλ. κατ., σ. 253.

695, χαρτ., φφ. 211, 1834.

Ἑκκλησιαστική μουσική.

«Ἀνοιξαντάρια: τά παρόντα ἐμελίσθησαν καί ἐγράφησαν παρ' ἐμοῦ Χουρμούζιου Χαρτοφύλακος, ἐνός τῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μουσικῆς μεθόδου ἐν ἔτει .αωλδ' μηνί Ὁκτωβρίῳ». Δυστυχῶς ὁ καταλογογράφος δέν σημειώνει σέ ποιά φφ. βρίσκεται τό αὐτόγραφο καί τό σημείωμα τοῦ μελογράφου.

Χρήστος Ἀναστασιάδης ὁ Βυζάντιος - 1837-1847.

Πολίτη, Παλαιογραφικά... Ἡπείρου, σ. 373.

[Κατάλογος χφφ. Ζωσιμαίας βιβλιοθήκης].

27, χαρτ. 205 × 150, φφ. 15 + σσ. 137, 1/2 ΙΘ' αἰ.

[Νεοφύτου Βάμβα], Περί ποιητικῆς.

φ. 1': Πίναξ τῶν περιεχομένων.

φ. 3': Κατάλογος τῶν βιβλίων Χ. Ἀναστασιάδου.

«Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 20 Φεβρουαρίου 1841. - Σημειώσεις τῶν νέων βιβλίων μου τά ὅποια προσφέρω δωρεάν πρὸς ἐνθύμησιν - Ἀπριλίου 24 1847». Στή σ. 137: «Τέλος. Τήν ἀνά χειρας ποιητικὴν ταύτην μετέφρασε μὲν ὁ ποτέ τῆς τῆς Σύρου Ἑρμουπόλεως ἐλλόγιμος διδάσκαλος <<διδάσκαλος>> Ν[εόφυτος] Βάμβας ἀπὸ τῶν περικλεῶν φιλολόγων Βλαιρίου καί Βαττίου τοῦ α. Ἀγγλου καί τοῦ β. Γάλλου. Παρέδωκεν δέ ταύτην ὁ Διάδοχος τοῦ ρηθέντος ἐλλογιμότατος διδάσκαλος Κ. Γ. Σερούσις Κεῖος. Ἀντέγραψε δέ ταύτη <<ς>> (ν) ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Χρῆστος Ἀναστασιάδης Βυζάντιος κατὰ τό 1837 ἔτος ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου».

Ὁ κ. εἶναι χαρτόδετος. Ὁ Λ. Πολίτης, χωρὶς νά σημειώνει ρητά τοῦτο, παραδίδει ὅτι ὁ κ. δέν εἶναι ὁ αὐτόγραφος τοῦ Ἀναστασιάδη, ἀλλ' ἀντίγραφό του. Πιστεῶ, γιὰ νά ὁλοκληρώσω τή συλλογιστικὴ τοῦ Πολίτη, πῶς τό ἀντίγραφο ἔργο τοῦ Ἀναστασιάδη χρησίμευσε σάν ἀντίβολο γιὰ τήν ἀντιγραφή τοῦ παρόντα κ. τῆς Ζωσιμαίας. Σ' αὐτὴ τήν περίπτωσιν ἡ ἀντιγραφή πρέπει ν' ἄρχισε μετὰ τό 1847, ἀφοῦ τότε παραδίδεται καί πίνακας δωρεᾶς βιβλίων μέ χρονολογία «Ἀπριλίου 24 1847». Δέν ἐπεσήμανα μέχρι στιγμῆς τό πρωτότυπο ἔργο τοῦ Ἀναστασιάδη.

Χρυσοβέργης ἐξ Ἀγχιάλου - 1778.

C.M.G. «N.E.» I.

Κατάλ. κ. βιβλιοθ. Βουλῆς, N.E. 4, 1907, σσ. 369-370.

κ. 88, χαρτ., 0,165 × 0,115, φφ. 166, ἔτους 1778.

1. (φ. 1') «Σύνοψις περὶ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ δώδεκα ἄρθρων καὶ τῶν ἐπτά τῆς ἐκκλησίας μυστηρίων καὶ τῶν μετὰ τῶν Λατίνων πέντε γενικῶν διαφορῶν καὶ τῶν ἐπτά συνόδων κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν».

2. (φ. 41') «Σύνοψις τῆς διαλεκτικῆς δαψιλεστάτη».

3. (φ. 68') Ἀντωνίου Βυζαντίου, Χριστοθήθεια.

4. (φ. 119') «Βασιλείου Μακεδῶνος, βασιλέως Ρωμαίων, κεφάλαια παραινετικά πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Λέοντα ἐξήκοντα ἔξ».

Στό φ. 165' «Τετελείωται τὰ παρόντα κεφάλαια τοῦ Βασιλείου Μακεδῶνος παρ' ἐμοῦ ἐλαχίστου Χρυσοβέργη κατὰ τὴν ἀποψη΄ω (1778) Φευρουαρίου κη' ἐν σχολείῳ τῆς Ἀγχιάλου». Στὴ συνέχεια ἄλλο χ. προσθέτει «Ἐκ τῶν τοῦ ἐν ἐλλογίμοις Χρυσοβέργη καὶ τόδε· φίλει τὸν σέ φιλοῦντα φίλον καὶ τῆς σῆς μὴ ἀπόβαλλε μνήμης». Πρόκειται γιὰ κ. πού περιέχει μαθήματα σχολείου (μαθηματάριο).

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Γ' ΜΕΡΟΥΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗ

ΟΙ ΠΟΜΑΚΟΙ ΤΗΣ ΡΟΔΟΠΗΣ

Πολλοί ζηλωτές της έρευνας τώρα τελευταία, κυρίως ερασιτέχνες, έχουν ασχοληθεί με το θέμα της καταγωγής, της γλώσσας, της θρησκείας κ.λ.π. των σημερινών Πομάκων της Θράκης.

Όλοι σαν βάση της έρευνάς τους έχουν τα όσα έχουν γράψει οι αείμνηστοι και περισπούδαστοι Θράκες Στίλπων Κυριακίδης στο βιβλίο του «Η Δυτική Θράκη» και Μυρτίλος Αποστολίδης στο βιβλίο του «Η διά των αιώνων φυσιογνωμία της Θράκης», διανθισμένες με προσωπικές τους παρατηρήσεις. Παρατηρήσεις που προήλθαν από έρευνα χαλαρή, γιατί και οι ερευνητές αυτοί δεν εγνώριζαν ή ελάχιστα εγνώριζαν την επιστήμη της ανθρωπολογικής έρευνας, αλλά και γιατί το ερευνούμενο ανθρώπινο στοιχείο, οι Πομάκοι, είναι εσωστρεφείς με πολύ χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και ελάχιστες πληροφορίες παρέχουν για τα θέματα που τους αφορούν. Άλλωστε η επί αιώνες χαμηλή τους πνευματική στάθμη ελάχιστες γνώσεις για τις ρίζες τους τούς παρέδωσε και συνεπώς και αν ακόμη ήθελαν να μιλήσουν ελάχιστες πληροφορίες θα μπορούσαν να μας παραδώσουν.

Έτσι όλοι αυτοί οι ερευνητές, έχοντας σαν βάση της έρευνας τους, τους δύο Θράκες λογίους και με επιφανειακή κατά το μάλλον έρευνα του θέματος, συμπίπτουν ή ελάχιστα διαφέρουν στις απόψεις τους.

Ερασιτέχνης ερευνητής και ο γράφων, ίσως δε περισσότερο των προηγηθέντων, είχα την τύχη δύο επί πλέον πλεονεκτημάτων έναντι των άλλων: 1) Ότι έμεινα στην περιοχή 17 συναπτά χρόνια και απέκτησα πολλούς φίλους μεταξύ των Πομάκων και κατά συνέπεια πολλές προσβάσεις στο χώρο αυτό και 2) Ότι είχαν προηγηθεί οι εργασίες αυτών των πρωτοπόρων σκαπανέων της έρευνας, οι οποίοι μέσα στο σκοτάδι που σκεπάζει τον ιστορικό ορίζοντα της Θράκης, όπως έλεγε και ο αοίδιμος καθηγητής της ιστορίας του Πανεπιστημίου της Πετρούπολης (Λένινγκραντ) Ρέγγελ, με ένα λυχνάρι στο χέρι κατάφεραν να φέρουν σε φως πολλά σημαντικά για τη Θράκη και τους κατοίκους της στοιχεία.

Με τα δεδομένα αυτά θα προσπαθήσουμε μια ανάλυση του όλου θέματος των Πομάκων της Ροδόπης, κεντρίζοντας έτσι ίσως το ενδιαφέρον

των ειδικών στο θέμα αυτό, για να αρθεί κάποτε το σκοτάδι που καλύπτει τη φυλή αυτή.

Πολλά γράφονται και ακόμη περισσότερα λέγονται για την ετυμολογική ερμηνεία της λέξης «Πομάκος» και όχι μόνο από ελληνικής πλευράς, αλλά και οι Τούρκοι και οι Βούλγαροι έχουν δώσει κατά καιρούς τη δική τους ερμηνεία, διεκδικώντας τη φυλή αυτή σαν τμήμα του έθνους τους.

Οι Τούρκοι φρονούν πως η λέξη προέρχεται από το «Πατσινάκ» (Πετσενέγος). Ισχυρίζονται πως οι σημερινοί Πομάκοι είναι απόγονοι των Πετσενέγων, που ήρθαν στην περιοχή τον 11ο αιώνα από την Μ. Ασία.

Οι Βούλγαροι ετυμολογούν την λέξη από το ρήμα *romagam* που θα πει βοηθώ, γιατί ήταν οι πρόδρομοι των Βουλγάρων στη Θράκη και βοήθησαν στην εγκατάστασή τους στην περιοχή ή γιατί βοήθησαν στην εγκατάσταση των Τούρκων στη Θράκη.

Οι ίδιοι οι Πομάκοι πιστεύουν πως είναι παλαιοί Θράκες, Α(γ)ρέν (Αγριάνες), και ονομάστηκαν Πομάκοι γιατί προθυμοποιήθηκαν να βοηθήσουν (*romagam*) τον Μέγα Αλέξανδρο στην εκστρατεία του κατά της Περσίας.

Από ελληνικής πλευράς δεν υπάρχει καμιά επίσημη εκδοχή για την ετυμολογία της λέξης. Άλλοι πιστεύουν πως είναι απόγονοι των απομάχων της εκστρατείας του Μεγ. Αλεξάνδρου (α-πομαχ-οι) και άλλοι, μεταξύ των οποίων και ο Γιάννης Μαγκρωτής, που διετέλεσε πρόεδρος της Εταιρείας Θρακικών Μελετών (1980), φρονούν πως η λέξη προέρχεται από την αρχαιοθρακική λέξη πόμα, γιατί ήσαν δυνατοί οινοπότες.

Και άλλες εκδοχές για την ετυμολογική ερμηνεία της λέξης κατά καιρούς υποστηρίχθηκαν, όμως καμιά δεν φαίνεται να ευσταθεί, γιατί όλοι όσοι ασχολήθηκαν με την ετυμολογία της δεν έχουν λάβει υπόψη τους τον χρόνο εμφάνισης της λέξης.

Η λέξη σίγουρα προέρχεται από το βουλγαρικό ρήμα *romagam* που θα πει βοηθώ. Κατά συνέπεια η λέξη *romag* ή *romak* εμφανίζεται μετά την κάθοδο των Βουλγάρων στη Βαλκανική και καθιερώνεται πολύ πιο ύστερα, όταν πια οι Βούλγαροι κατόρθωσαν να επιβάλουν τη γλώσσα τους στην περιοχή.

Η Άννα Κομνηνή στο έργο της «ΑΛΕΞΙΑΣ» που γράφτηκε γύρω στα 1100 μ.Χ. και όπου περιγράφει με πολλές λεπτομέρειες την ιστορία του πατέρα της αυτοκράτορα Αλεξίου Κομνηνού και ο οποίος κατ' επανάληψη περιήλθε και παρέμεινε στη Ροδόπη και ιδιαίτερα στην περιοχή του Παπικίου όρους πάνω από την Κομοτηνή, όπου και το μεγαλύτερο μέρος των Πομάκων, πουθενά δεν αναφέρει το όνομα αυτό.

Αλλά και λίγο αργότερα ο Νικήτας Χωνιάτης (12ος αιώνας μ.Χ.) και ο Γεώργιος Ακροπολίτης (13ος αιώνας μ.Χ.), οι οποίοι ασχολήθηκαν λεπτο-

μερώς με τα γεγονότα της περιοχής, εκείνης της περιόδου, δεν αναφέρουν πουθενά το όνομα «Πομάκος», αλλά το όνομα Θράξ.

Μάλιστα ο τελευταίος όταν ομιλεί περί της Ροδόπης την ονομάζει Αχριδός, τους δε κατοίκους της Αχριάνους.

Οι πρώτοι ή τουλάχιστον από τους πρώτους που αναφέρουν το όνομα των Πομάκων είναι ο Fligier στο έργο του «Ethnologische Entdeckungen in Rhodope Gebirge» το 1879 και ο Tomashek στο έργο του «Die alten Thrake» το 1893, οι οποίοι πιστεύουν πως είναι λείψανα παλαιών Θρακών.

Λίγο αργότερα, το 1910, περί Πομάκων γράφει και ο Βούλγαρος ιστορικός Ischirkoff στο βιβλίο του «Bulgaria» «...Στον αριθμό των Βουλγάρων υπολογίζουν και τους Πομάκους (19.373 κατοίκους), Βουλγάρους Μωαμεθανούς, οι οποίοι σιγά-σιγά μεταναστεύουν. Οι Πομάκοι ιδίως κατά τις τελευταίες δύο εκατονταετηρίδες κάτω από την Τουρκική δουλεία εκτουρκίσθηκαν...».

Από τα παραπάνω φαίνεται πια καθαρά πως το όνομα «Πομάκος» καθιερώθηκε γύρω στα 1700-1800, από το σλαβικό ρήμα romagati που θα πει βοηθώ και romag ή romak «Πομάκος» θα πει ο βοηθός, ο υπηρέτης, ο δούλος.

Η αιτία δε της προσπάθειας τέτοιας προσωνυμίας στα άτομα της φυλής είναι το ότι και οι Βούλγαροι όπως και οι Έλληνες από τα πανάρχαια χρόνια χρησιμοποιούσαν τα άτομα της φυλής αυτής και γενικώτερα τους γηγενείς Θράκες σαν υπηρέτες ή δούλους.

Οι περί απομάχων της εκστρατείας του Μεγ. Αλεξάνδρου ή των Πετсенέγων ή ακόμη περί οινοποτών δοξασίες, είναι και αβάσιμες και ιστορικά αναπόδεικτες.

Πολλά επίσης λέγονται για την καταγωγή και την εθνικότητα των Πομάκων.

Οι Τούρκοι ισχυρίζονται, όχι γιατί το πολυπιστεύουν αλλά από λόγους σκοπιμότητας, πως είναι απόγονοι των Πετсенέγων και των Κουμάνων που ήρθαν από την Μ. Ασία στη Θράκη γύρω στον δωδέκατο μ.Χ. αιώνα και κατά συνέπεια είναι Τούρκοι. Προβάλουν δε σαν ενισχυτικό της άποψής τους την μουσουλμανική θρησκεία των Πομάκων.

Οι Βούλγαροι πιστεύουν, ή τουλάχιστον θέλουν να πιστεύουν, πως είναι Σλαύοι και κατά συνέπεια ομοεθνείς τους. Προβάλουν δε σαν μάρτυρα της άποψής τους την γλώσσα των Πομάκων, που είναι βουλγαρική με λίγες προσμίξεις από την Τουρκική και την Ελληνική.

Ο Tomashek όπως και Fligier, όπως παραπάνω αναφέραμε, πιστεύουν πως είναι λείψανα παλαιών Θρακών.

Ο Τσέχος Jerecek φρονεί πως είναι Θρακοέλληνες, Σλαυοβούλγαροι και επίμεικτοι, όπως αναφέρει ο Μυρτίλος Αποστολίδης στο βιβλίο του «Η

διά των αιώνων εθνική φυσιογνωμία της Θράκης».

Από Ελληνικής πλευράς καμιά επίσημη εκδοχή δεν έχει εκφρασθεί για την καταγωγή των Πομάκων. Μόνο μερικοί ερασιτέχνες ερευνητές του θέματος έχουν εκφέρει γενικές απόψεις πάνω στο όλο θέμα.

Η επίσημη Ελλάδα εφαρμόζει μια πολιτική στρουθοκαμηλισμού για τη φυλή αυτή και άλλοτε τους θεωρεί Έλληνες ή Θρακοέλληνες και άλλοτε αλλοεθνείς, ανάλογη δε είναι και η συμπεριφορά της απέναντι των ανθρώπων αυτών.

Τι πιστεύουν όμως και οι ίδιοι οι Πομάκοι για την καταγωγή τους; Είναι Τούρκοι, είναι Βούλγαροι, είναι Έλληνες ή είναι παλαιοί Θράκες;

Με την πλύση εγκεφάλου που τους γίνεται τόσο από την Τουρκική προπαγάνδα, όσο και από την Βουλγαρική, συνοδευόμενη και από την Ελληνική αδιαφορία οι άνθρωποι αυτοί έχουν χάσει τις εθνικές τους ρίζες και πλέουν σε ένα πέλαγος χωρίς πυξίδα εθνικού προσανατολισμού. Ανάλογα με τα επικρατούντα ρεύματα άλλοτε πλέουν προς τους μεν και άλλοτε προς τους δε. Το χαμηλό τους δε πνευματικό επίπεδο αποτελεί τον άκμονα πάνω στον οποίο δουλεύει άνετα η προπαγανδιστική σφύρα των καιροσκόπων σφετεριστών της εθνικής τους συνείδησης.

Και το χειρότερο γι' αυτούς είναι πως όλοι αυτοί που διεκδικούν την εθνικότητά τους, όταν πρόκειται για παροχές και διευκολύνσεις προς τους ανθρώπους αυτούς, τότε τους θεωρούν αλλοεθνείς και μη βοηθητέους.

Αυτή η ιστορία μου θυμίζει την ιστορία των μιγάδων της Αμερικής. Εκεί τους μιγάδες δεν τους θέλουν ούτε οι λευκοί ούτε οι μαύροι. Μα όταν τους χρειαστούν τότε τους διεκδικούν και οι δύο.

Σε πρώτη επαφή μαζί τους ο συνομιλητής σχηματίζει την γνώμη πως όλοι ή τουλάχιστον οι περισσότεροι τουρκίζουν.

Αν όμως αποκτήσεις ένα φίλο, πράγμα πολύ δύσκολο γιατί όλοι είναι επιφυλακτικοί, και του εμπνεύσεις εμπιστοσύνη τότε διαπιστώνεις ότι πίστη του είναι πως είναι γηγενής Θράκας και έλκει την καταγωγή του από την φυλή των Αγριάνων.

Εμείς είμαστε, θα σου πει, Α(γ)ρέν ή Α(χ)ρέν.

(Το γ ή το χ στη γλώσσα τους δεν υπάρχουν και έτσι προφέρονται πολύ βαθείά, έτσι που να μην ακούγονται).

Δεν έχουμε καμιά σχέση ούτε με τους Τούρκους, ούτε με τους Βουλγάρους και έχουμε μεγάλο παράπονο από την Ελληνική Πολιτεία γιατί μας φέρεται και μας μεταχειρίζεται σαν Τούρκους.

Από Ελληνικής πλευράς, απ' όσο τουλάχιστον γνωρίζω, κανείς ειδικός δεν ασχολήθηκε σοβαρά με το θέμα της καταγωγής των Πομάκων και οι ελάχιστοι ερασιτέχνες ερευνητές μεταφέρουν δοξασίες ξένων ερευνητών

του θέματος, χωρίς να παίρνουν θέση δική τους πάνω σ' αυτό.

Έτσι ο Στίλπων Κυριακίδης μεταφέρει τις γνώμες των Fligier και Tomashek περί της καταγωγής τους ως παλαιών Θρακών, αλλά αμφιβάλλει περί αυτού. «... έπειτα, γράφει στο βιβλίο του «Η Δυτική Θράκη»: ως προς τους Πομάκους ζήτημα είναι, αν είναι εκ καταγωγής Σλαύοι ή, όπως ισχυρίζονται επιφανείς ερευνητές, ως ο Fligier και ο Tomashek, λείψανα παλαιών Θρακών, εκσλαυισθέντα την γλώσσαν...».

Αλλά και ο Μυρτίλος Αποστολίδης, που ασχολήθηκε με το θέμα και όλοι οι νεώτεροι ερευνητές δεν παίρνουν θέση σαφή πάνω στο όλο θέμα της καταγωγής των Πομάκων. Απλώς υποθέτουν, βασιζόμενοι στις έρευνες ξένων, πως είναι απόγονοι παλαιών Θρακών ή Σλαυοβούλγαροι ή επίμεικτοι.

Όμως το ότι οι Πομάκοι ή Α(γ)ρέν, όπως αυτοί θέλουν να λέγονται, είναι απόγονοι των παλαιών Θρακών δεν είναι υπόθεση, αλλά πραγματικότητα, που βγαίνει σαφέστατα αν ακολουθήσουμε τη ροή της ιστορίας του τόπου από τις πηγές της μέχρι των εκβολών αυτής, την σημερινή εποχή.

Δεν θα ήταν πολύ δύσκολο για μας να αναπτύξουμε όλη την ιστορική διαδρομή του τμήματος αυτού των Θρακών, όμως ούτε ο χώρος ούτε ο σκοπός της παρούσης ανάλυσης μας το επιτρέπουν. Γι' αυτό θα περιορισθούμε να εκθέσουμε ορισμένους βασικούς ιστορικούς σταθμούς του έθνους αυτού, που όμως θα αποδείξουν τους ισχυρισμούς μας αυτούς.

Κανείς δεν αμφιβάλλει πως οι αρχαίοι Θράκες ήσαν λαός πελασγικός, όπως ήσαν οι Έλληνες και οι Ιλλυριοί.

Οι τρεις αυτοί λαοί ήσαν συγγενείς μεταξύ τους και αποτελούσαν το έθνος των Πελασγών. Αργότερα, γύρω στα 1100-1200 π.Χ. και η Ελλάδα και η Θράκη εμπλουτίστηκαν με άλλα φύλα ινδοευρωπαϊκά, τους Δωριείς. Στην Ελλάδα από τα φύλα αυτά έγιναν τα κράτη της Σπάρτης, του Άργους κ.λ.π. στη δε Θράκη το κράτος των Μακεδόνων.

Το κράτος της Μακεδονίας βαθμιαία απορρόφησε όλη τη Θράκη και γύρω στα 350 π.Χ. επί Φιλίππου του Β' έχουμε το κράτος των Μακεδόνων να καταλαμβάνει όλη την χερσόνησο του Αίμου πλην της κυρίως Ελλάδας.

Από τότε όλοι οι Θράκες, με ελάχιστες εξαιρέσεις κυρίως τα φύλα περί τον Δούναβιν, ένοιωθαν πως αποτελούσαν ισότιμα μέλη του Μακεδονικού Κράτους. Οι Αγριάνες της Ροδόπης, το μεγαλύτερο αυτό φύλο των Θρακών, αποτέλεσαν τον κυριώτερο άξονα γύρω από τον οποίο εσχεδιάζετο και εκτελείτο κάθε πολεμική επιχείρηση του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων του μέχρι της καταλύσεως του Μακεδονικού Κράτους το 168 π.Χ. Στην τελευταία αυτή μάχη της Πύδνας που έκρινε την τύχη του τελευταίου εκείνου τραγικού βασιλιά της Μακεδονίας Περσέα και του βασιλείου του, οι Θράκες με τον αρχηγό τους Αλέξανδρο ηγούντο της Μακεδονικής παρατάξεως.

Για τη μάχη αυτή χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ρωμαΐζων Πλούταρχος «πρώτοι δ' οι Θράκες εχώρουν, ων μάλιστα φησιν εκπλαγῆναι την όψιν, άνδρες υψηλοί τα σώματα, λευκώ και περιλάμποντι θυρεών και περικνημίδων οπλισμώ μέλανας υπενδεδυμένοι χιτώνας, ορθάς δε ρομφαίας βαρυσιδήρους από των δεξιών ώμων επισείοντες. Παρά δε τους Θράκας οι μισθοφόροι παρενέβαλον». Πρώτοι λοιπόν προχωρούσαν οι Θράκες για την μάχη εναντίον των Ρωμαίων και ήσαν καταπληκτικοί στην εμφάνιση και δεν ήσαν μισθοφόροι.

Αλλά και αργότερα όταν πια η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία είχε καταλύσει πλήρως τη Μακεδονική αυτοκρατορία και εγκαταστάθηκε στις τρεις Ηπείρους της γης οι Θράκες σκλάβοι δεν έπαψαν να νοιώθουν πως είναι Έλληνες από Έλληνες.

Χαρακτηριστικά και πάλι αναφέρει ο Πλούταρχος στο βίο του Μάρκου Κράσσου «... και τόπον τινά καρτερόν καταλαβόντες ηγεμόνας είλοντο τρεις, ων πρώτος ην Σπάρτακος, ανήρ Θραξ του Νομαδικού γένους, ου μόνον φρόνημα μέγα και ρώμην έχων και συνέσει και πραότητι της τύχης αμείνων και του γένους *Ελληνικώτερος*...».

Με την έλευση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και την καθιέρωση της χριστιανικής θρησκείας όλοι οι λαοί της Βαλκανικής και της Μ. Ασίας αποτέλεσαν ένα ενιαίο σύνολο, το έθνος των Ρωμιών. Ρωμιοί λοιπόν οι Έλληνες Ρωμιοί και οι Θράκες.

Πολλοί Θράκες έχουν ανεβεί σε υψηλά αξιώματα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και μέχρι αυτού του αυτοκράτορος.

Ο αυτοκράτορας Βασίλειος ο Μακεδών και η εν συνεχεία δυναστεία του ήσαν καθαροί Θράκες καταγόμενοι από την Αδριανούπολη.

Η άλωση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από τους Τούρκους το 1453 μ.Χ. βρήκε Έλληνες και Θράκες σκλάβους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας να ομιλούν και να γράφουν την ίδια γλώσσα, την Ελληνική, να πιστεύουν στην ίδια θρησκεία, τον χριστιανισμό και παράλληλα να έχουν τα ίδια όνειρα και τις ίδιες ελπίδες για απελευθέρωση.

Όμως τα χρόνια περνούσαν και ο λυτρωμός αργούσε. Η καταπίεση των Οσμανλίδων αφόρητη και ασήκωτη. Σαν μόνη σωτηρία τους έβλεπαν την αλλαξοπιστία τους. Έτσι πολλοί Θράκες, αλλά και Έλληνες αλλαξοπίστησαν για να μπορέσουν να επιβιώσουν.

Διερωτώμαι πόσοι Έλληνες του Πόντου, της Κρήτης, αλλά και της κυρίως Ελλάδας δεν έχουν ασπασθεί τον μουσουλμανισμό κατά την διάρκεια των τεσσάρων ή και πέντε αιώνων σκλαβιάς.

Αυτό συνέβη κυρίως σε ορεινές και απομακρυσμένες περιοχές, όπου η φτώχεια και έλλειψη μάθησης ήταν στη χειρότερη δυνατή βαθμίδα.

Έτσι και στη Ροδόπη το 1650, όπως αναφέρει ο Τσέχος ιστορικός

Jirecek, οι κάτοικοί της, φτωχοί και αγράμματοι, αποφάσισαν να αλλαξοπιστίσουν και να προσχωρήσουν στον Μουσουλμανισμό, προκειμένου να τύχουν ευνοϊκότερης μεταχείρισης από τον κατακτητή και να επιβιώσουν.

Νά τι γράφει σχετικά με τον εξισλαμισμό των Πομάκων της Ροδόπης ο πολὺς Μ. Αποστολίδης: «Θρακοέλληνες, Σλαυοβούλγαροι και επίμεικτοι, επί της Ροδόπης οικούντες και αγροτικόν και ποιμενικόν βίον διάγοντες ορθόδοξοι χριστιανοί εβαρύνθησαν τα δεινά της δουλείας ως ραγιάδες και ζηλώσαντες τον βίον των απογόνων των αλλαξοπιστησάντων ήδη άμα τη κατακτήσει ομοφύλων των, οίτινες ήσαν και αυθένται των (αγάδες), απεφάσισαν ομογνωμόνως μεσούντος του 17ου αιώνος να προσέλθωσιν εις τον Μωαμεθανισμόν και αυτοί πάντες ανεξαιρέτως. Όθεν κατήλθον οι φύλαρχοι, οι κοινοτάρχει και οι πρόκριτοι των μετά των ιερέων των από της Ροδόπης εις την Φιλιππούπολιν και παρουσιασθέντες προ των πολιτικών και θρησκευτικών των Τούρκων αρχών εν τω διοικητηρίω (κονάκ) εδήλωσαν την αμετάτρεπτον απόφασίν των περί προσχωρήσεώς των εις τον Μωαμεθανισμόν. Ο διοικητής φοβηθείς το σκάνδαλον παρέπεμψεν αυτούς προς τον τότε μητροπολίτην Φιλιππουπόλεως Γαβριήλ (1636-1672), όστις ματαίως προσεπάθησε κατηχών να μεταπείση αυτούς. Η περιτομή πάντων εγένετο πανηγυρικώς κατά την Ελληνικήν παράδοσιν εν τω παρά τω διοικητηρίω παλαιώ τεμένει του Σαχ Μπετίν πασά (Ιμαρέτ), μεθ' ήν επανελθόντων οίκαδε εξισλαμίσθησαν και οι λοιποί ομόφυλοί των».

Τότε κατεδαφίστηκαν στη Ροδόπη 218 εκκλησίες και 336 παρεκκλήσια και παράλληλα είχαν ανεγερθεί πληθώρα τζαμιών.

Αυτή η ιστορία της κατεδάφισης των εκκλησιών στη Ροδόπη είναι ελάχιστα γνωστή στον Ελληνικό λαό και τελευταία έτεινε να μπει στα ντουλάπια της λησμονιάς.

Όμως αγαθή τύχη έφερε τα τελευταία 2-3 χρόνια πολλά από τα ερείπια αυτά των εκκλησιών στην επιφάνεια και ξαναθύμισε την ιστορία των κατεδαφισμένων εκκλησιών του Δεσπότη Τάγ όπως λεγόταν επί τουρκοκρατίας η Ροδόπη.

Η Διεύθυνση Αναδασώσεων Ροδόπης προκειμένου να αναδασώσει τις νότιες πλαγιές του Παπικίου όρους μεθόδευσε και πραγματοποίησε τα τρία τελευταία χρόνια με μηχανικά μέσα βαθμίδωση και αναμόχλευση των επιφανειών αυτών.

Έτσι κάποια μέρα το μαχαίρι της μπουλτόζας έφερε κάποια μάρμαρα στην επιφάνεια, που ο χρόνος και το ιερό χώμα του βουνού του Δεσπότη είχαν κρύψει επί τόσους αιώνες στα σπλάχνα τους προστατευοντάς τα από τα μάτια και την μανία των απίστων.

Κάναμε μια πρόχειρη ανασκαφή και διαπιστώσαμε πως επρόκειτο για κάποια κατεδαφισμένη εκκλησία.

Η χαρά μου ήταν μεγάλη και διπλή. Πρώτα γιατί επί χρόνια αγωνιζόμουν να βρω ερείσματα πάνω στα οποία θα στηρίζα πως οι Πομάκοι της περιοχής ήσαν αρχικά χριστιανοί και δεύτερο γιατί σε μένα προσωπικά φανέρωσε η άγια γη της Θράκης το μυστικό της. Γιατί ο γράφων ήταν προϊστάμενος τότε της υπηρεσίας εκείνης που φανέρωσε τα πρώτα μάρμαρα των βυζαντινών εκκλησιών που τόσο και επί τόσα χρόνια προστάτευσε η Θρακική γη.

Καλέσαμε τότε την Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και της οποίας η επιστημονική σκαπάνη έφερε πια σε φως, μία μικρή μεν αλλά πολύ όμορφη εκκλησία.

Από τότε και μέχρι τώρα έχουμε ανακαλύψει πληθώρα από ερείπια εκκλησιών σε διάφορες περιοχές του Νομού Ροδόπης, που κατοχυρώνουν την ελληνικότητα και την χριστιανοσύνη της περιοχής.

Εκκλησία στον Κέχρο, στη Νέδα, στη Σμιγάδα, στην Άνω Βιρσύνη, στα Πάτερμα, στην Κύμη, στη Φωλιά κ.λ.π. Παράλληλα και με το ζήλο του ερασιτέχνη ερευνητή, που πολλές φορές είναι μεγαλύτερος του επαγγελματία, αλλά πάντοτε έχει πολλές δυσκολίες, επιδοθήκαμε στην ανέλκυση ξεχασμένων τοπικών παραδόσεων, που μπορούσαν να μας βοηθήσουν για να ισχυροποιήσουμε ακόμη περισσότερο την άποψή μας πως η Θράκη ήταν και είναι Ελληνική και πως οι Πομάκοι είναι εξισλαμισθέντες Θράκες που ήσαν «Ελληνικώτεροι το γένος» κατά την έκφραση του Πλουτάρχου.

Έτσι καταφέραμε να συλλέξουμε πληθώρα τοπικών παραδόσεων από ηλικιωμένους Πομάκους οι οποίοι παρά τον εσωστρεφισμό τους και τον φόβο μήπως παρεξηγηθούν από τους άλλους Πομάκους και την τουρκική προπαγάνδα, μας διηγήθηκαν ιστορίες που ποτέ δεν είδαν το φως της δημοσιότητας.

Μια απ'αυτές τις ιστορίες θα παραθέσουμε εδώ και πιστεύω πως θα ρίξει φως, πολύ φως στο σκοτάδι που καλύπτει εδώ και αιώνες τη γη της Θράκης και ιδιαίτερα της Ροδόπης.

Την Οργάνη, το παλιό Χέμετλη, την θεωρούν οι επίσημες του τόπου αρχές ως χωριό όχι πομάκικο, αλλά τούρκικο και πως οι κάτοικοί του είναι καθαρόαιμοι Τούρκοι.

«Ο παππούς του παππού μου, λέει ο Ιμάμ Ογλού Αχμέτ ένας γέρος 90 χρόνων, αλλά με πεντακάθαρο μυαλό, ήταν χριστιανός και πως η εκκλησία του χωριού μας ήταν απέναντι από το Δασικό Φυτώριο, λίγο πιο πάνω που είναι ο νερόμυλός μου. Το χωριό πρώτα το λέγανε Εβρενλή και ήταν 2-3 χλμ. πιο κάτω απέναντι από το Δασικό Φυτώριό μας, όπου υπάρχουν και τα χριστιανικά μνήματα.

Μετακόμισε το χωριό μας στη σημερινή του θέση γιατί εκεί που ήταν βρισκόταν πάνω στο δρομολόγιο του αρχιεπιστή Τοκατσίλκ, ο οποίος

λήστευε και έσφαζε όλους όσους βρίσκονταν στο δρομολόγιό του αυτό. Τότε ο παππούς του παππού μου μαζί με άλλους χωριανούς του ήρθαν και κάνανε τις πρώτες καλύβες στη θέση του σημερινού χωριού, που τότε είχε πυκνά και ψηλά δάση. Σιγά-σιγά δε ήρθαν όλοι οι κάτοικοι του παλιού χωριού και φτιάξανε το καινούργιο, στο οποίο δόθηκε η ονομασία Χέμετλη. Όλοι οι κάτοικοι του παλιού χωριού ήσαν Α(γ)ρέν ή όπως τους ονομάζουν σήμερα Πομάκοι».

Επίσης στη σημερινή θέση Πύργος, πάνω και αριστερά από την Οργάνη, όπου και σήμερα διακρίνονται τα τείχη ενός φρουρίου και στη μέση αυτού αυτούσιος ένας πύργος, ζούσε πριν 500-600 χρόνια ένας παπάς ο Ειρηνάιος, ο Ειρήν παπάς, όπως τον λένε οι κάτοικοι της Οργάνης. Η παράδοση αναφέρει πως το χρυσάφι που είχε γέμιζε ένα καζάνι που είχε εννέα χειρολαβές και το σήκωναν εννέα άνδρες, απ' όπου και η τοπική παροιμία «να είχαμε τα λεφτά του Ερήν-παπά».

Από τα παραπάνω φαίνεται καθαρά πια πως οι κάτοικοι της περιοχής ήσαν χριστιανοί πριν από 300 περίπου χρόνια και πως και τότε όπως και σήμερα ο κλήρος μάζεψε το χρήμα του λαού και πως στον εξισλαμισμό τους κατά ένα τρόπο τους οδήγησε και η απληστία της εκκλησίας.

Η γλώσσα των Θρακών ήταν Ινδοευρωπαϊκή-Πελασγική συγγενής μεν με την Ελληνική και την Ιλλυρική, αλλά ακατάληπτη από τους Έλληνες. Αυτό φαίνεται από την μαρτυρία του Ξενοφώντος (Κύρου Ανάβαση) που αναφέρει πως στη συνομιλία του με τον βασιλέα των Θρακών Σεύθη χρησιμοποιούσε διερμηνέα «Παρήν δε και Σεύθη βουλόμενος... και εν επηκόω εστήκει έχων διερμηνέα, συνίει δε και αυτός ελληνιστί τα πλείστα».

Η γλώσσα αυτών εξέλειπε περί τον 2ο μ.Χ. αιώνα, οπότε όλοι πια μιλούσαν την Ελληνική. Γράφανε όμως από πολύ παλιά με ελληνικά στοιχεία τη γλώσσα τους. Αυτό συμπεραίνεται από ένα δαχτυλίδι που βρέθηκε το 1912 μέσα σε τάφο στο Εζέροβο της Βουλγαρίας και που φαίνεται ότι εγράφη το 400 μ.Χ., μαζί με άλλα κτερίσματα.

Η γλώσσα των αρχαίων Θρακών ομιλείτο όχι μόνο στην κυρίως Θράκη γύρω από τη Ροδόπη, αλλά και πέρα απ' αυτήν στην περιοχή του Αίμου μέχρι του Δούναβη και σε μεγάλο ποσοστό και στη νότια Ρουμανία, την τότε Δακία.

Ακόμη τη Θρακική γλώσσα ή μια παραλλαγή αυτής μιλούσαν και οι Φρύγες, οι Βυθινοί, οι Κάρες της νήσου Ικαρίας και πέρα απ' αυτούς οι Αρμένιοι, όπως γράφει ο Σαμοθράκης στο γεωγραφικό και ιστορικό λεξικό της Θράκης.

Από του 1344, οπότε η περιοχή της Ροδόπης είχε κατακλεισθεί από σλαυικά και βουλγαρικά φύλα, η εθνική φυσιογνωμία της Ροδόπης είχε μεταβληθεί και η βουλγαρική γλώσσα επεκράτησε, εκτός από τις παραλια-

κές ζώνες και στην ενδοχώρα η Φιλιπούπολη.

Ο Γεώργιος Ακροπολίτης γράφει πάνω στο θέμα αυτό τα εξής μεταξύ άλλων:

«Τα πλείω των δυτικών μερών Βουλγάροις οικούνται» και «Βούλγαροι και γαρ τυγχάνοντες οι οικήτορες προσέτρεχον τω τσάρω Μιχαήλ Ασέν τον ζυγόν των αλλογλώσσων (Ελλήνων) αποσειόμενοι».

Έτσι λοιπόν οι Ροδοπαίοι Θράκες και από της εποχής εκείνης άλλαξαν γλώσσα και κατά ένα τρόπο και εθνική συνείδηση.

Σήμερα οι Πομάκοι μιλούν μια γλώσσα της οποίας η βάση κατά 70% είναι η βουλγαρική εμπλουτισμένη με πολλά στοιχεία από την τουρκική και ελάχιστα από την ελληνική γλώσσα.

Σημαντικό είναι πως όλοι τους μιλούν άριστα την Ελληνική, σε αντίθεση με το καθαρά τουρκικό στοιχείο της περιοχής που δεν γνωρίζει ούτε γραφή ούτε και την γλώσσα της χώρας στην οποία γεννήθηκαν και μεγάλωσαν, εκτός από ένα μικρό ποσοστό, κυρίως εμπόρους, που γνωρίζει και να γράφει και να μιλάει την Ελληνική.

Συμπερασματικά λοιπόν μπορούμε να πούμε πως οι Πομάκοι της Ροδόπης είναι ότι απέμεινε από το αρχαίο και πολυπληθές έθνος των Θρακών και πως χλευαστικώς ονομάσθηκαν «Πομάκοι» ή κατά το βουλγαρικότερο «romag» σαν άνθρωποι δεύτερης κατηγορίας (δούλοι, υπηρέτες κ.λ.π.) από τους Βουλγάρους και καθιερώθηκε η προσωνυμία αυτή γύρω στα 1800, επειδή τους χρησιμοποιούσαν για παρεμφερείς εργασίες.

ΤΑΚΗ ΤΣΟΝΙΔΗ

ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΚΑΡΑΘΕΟΔΩΡΗ

‘Από τήν Μπόσνα τῆς ‘Αδριανουπόλεως στά παλάτια τῶν Σουλτάνων, στίς πρεσβεῖες καί στά πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης.

Καραθεοδωρῆ: Παρατσούκλι πού ἔγινε ἐπίθετο μιᾶς μεγάλης οἰκογενείας, πού ὁ πρῶτος πρόγονός της, ὁ πρῶτος προπάτορας, ξεκίνησε ἀπό τό χωριό Μπόσνα¹ τῆς ‘Αδριανουπόλεως, ἦρθε στήν ‘Αδριανούπολη, δημιούργησε οἰκογένεια καί οἱ ἀπόγονοί του, μέ τήν μόρφωση, τήν ἐργατικότητα καί τήν πίστη τους στό Ἔθνος καί στήν ‘Ορθοδοξία, κατόρθωσαν νά φέρουν τιμημένο τ’ ὄνομα Καραθεοδωρῆ, στά παλάτια τῶν Σουλτάνων, στήν Ὑψηλή πύλη, στά Πατριαρχεῖα, στίς πρεσβεῖες, στά πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης, στά γράμματα καί στίς ἐπιστῆμες· ἡ συμβολή τους στήν παιδεία, στήν πρόοδο καί στήν ἀφύπνιση τοῦ Ἑλληνισμοῦ — πού ποτέ δέν ἔσβυσε— τοῦ σκλαβωμένου Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἦτο μεγάλη καί καρποφόρος. Ἀπό τό 1800 ἕως καί τό 1950, τό ὄνομα Καραθεοδωρῆ, ἔλαμπε στόν ὀρίζοντα τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας στίς πρεσβεῖες, στά πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης καί σήμερα ἀκόμη ἀπόγονοι ἀπό θηλυκά μέλη τῆς οἰκογενείας Καραθεοδωρῆ, διδάσκουν σέ Ἀγγλικά πανεπιστήμια καί δημοσιογραφοῦν σέ Ἑλληνικές καί ξένες ἐφημερίδες. Ἑβδομήντα ὁλόκληρα χρόνια βλέπουμε τούς Καραθεοδωρίδες νά παίρνουν ἐνεργό μέρος, στά

1. Ἡ Μπόσνα, ἦτο Νοτιοανατολικά τῆς ‘Αδριανουπόλεως μέ Ἕλληνας μόνο κατοίκους· στή Μπόσνα συνέβαινε κάτι παράξενο, πρωτοφανές καί μοναδικό, σ’ ὅλη τή διάρκεια τῆς τουρκικῆς σκλαβιάς· σ’ αὐτό τό χωριό Τοῦρκος εἰσπράκτορας, Ζαπτιές ἡ Στρατιώτης δέν πάτησε ποτέ· ἴσως γιατί ἡ Μπόσνα ἦτο θέρετρο τῶν ξένων Πρεσβευτῶν, ὅταν οἱ Σουλτάνοι μέναν στήν ‘Αδριανούπολη καί ἦταν ὁ προμηθευτής τοῦ παλατιοῦ σέ λαχανικά καί φρούτα· ὑπῆρχε μιᾶ ἐπιτροπή πού μάζευε κάθε χρόνο τούς φόρους πού ὄριζαν οἱ Τοῦρκοι καί τούς παρέδιδε στό τουρκικό ταμεῖο· αὕτη ἡ ἐπιτροπή ἔλυνε καί τίς διαφορές μεταξύ τῶν συγχωριανῶν. Τό 1923 οἱ κάτοικοι τῆς Μπόσνας, ἦρθαν 2-3 χιλιόμετρα νοτιότερα καί ἔκτισαν τήν Νέα Βύσσα γιατί τήν Μπόσνα μέ τήν συνθήκη τῆς Λωζάνης τήν πῆραν οἱ Τοῦρκοι· σήμερα ὑπάρχουν μόνον κάτι ἐρεῖπια.

ζητήματα τοῦ Πατριαρχείου, τῆς παιδείας καί τῶν κοινοτικῶν ζητημάτων τοῦ σκλαβωμένου Ἑλληνισμοῦ, πότε ὡς πρόεδροι, πότε ὡς σύμβουλοι, πότε ὡς ἐκλεκτοί τῶν συλλόγων, πότε ὡς ἀντιπρόσωποι ἡγεμονιῶν καί πότε ὡς ἀντιπρόσωποι πρωτεύουσας ἢ ἐπαρχιῶν. Γύρω στά 1860 κατόρθωσαν οἱ Ἕλληνες, μέ τήν ἐργασία τους καί τήν μόρφωσή τους, νά πάρουν στά χέρια τους, τό ἐμπόριο, τίς ἐπιστήμες, τά μεγάλα δημόσια ἀξιώματα καί τήν διοίκηση τῶν ἡγεμονιῶν τόσο τῶν παραδουναβίων χωρῶν πού εἶχαν καί ἀπό πρῶτα ὅσο καί τῆς Σάμου καί τῆς Κρήτης. Αὐτή ἡ δύναμη τῶν Ἑλλήνων ὀφείλετο κατά ἓνα πολύ μεγάλο μέρος στούς Καραθεοδωρίδες, ἡ πίστη τοῦ Σουλτάνου στούς Καραθεοδωρίδες εἶχε ἄμεσο ἀντίκτυπο σ' ὅλους τούς Ἕλληνες. Οἱ Τούρκοι φοβήθηκαν γιά τήν αὐτοκρατορία τους, ὁ Οὐλεμάς Ἀβδουλάχ Ἐφέντης, θρησκευτικός ἀρχηγός, παρουσιάζεται στόν Σουλτάνο καί τρέμοντας τοῦ λέγει ὅτι τό ντουβλέτι χάνεται, ὅτι δέν τηροῦνται οἱ θρησκευτικοί ὅρισμοί καί κανόνες, ὅτι ἡ Τουρκία γλυστρᾷ πρὸς τόν ὄλεθρο, ὅτι ὁ ἰσλαμισμός χάνεται καί ὅτι τά πάντα ἔχουν ἐγκυκλιουρισθεῖ, ἔχουν γίνει Ἑλληνικά.

Οἱ Καραθεοδωρίδες ἤθελαν τήν ἀφύπνιση τῶν Ἑλλήνων, τήν μόρφωσή των, καί μέ τήν μόρφωση κατάληψη θέσεων μέσα στήν Διοίκηση τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Μιχαήλ Ἀναστασιάδης σέ ὁμιλία του σέ μνημόσυνο τοῦ Κων/νου Καραθεοδωρῆ εἶπε: «Ἦταν σφάλμα τῶν Ἑλλήνων πού τήν σῶφρονα αὐτήν πολιτικήν τῶν Καραθεοδωρῆ δέν σκέφθηκαν νά ἀκολουθήσουν ἑκατό χρόνια τουλάχιστον πιό μπροστά οἱ Ἕλληνες καί πηγαιναν καί παρακαλοῦσαν στά σουλτανικά χαρέμια καί στούς ἀχόρταγους Σιλικτάριδες —ὕπασπιστάς— καί μάλωναν γιά τό ποιός θά γίνει Ἡγεμόνας στίς παραδουναβίες χώρες καί νά γίνει τύραννος γιά λογαριασμό τῶν τυράννων. Θά ἦτο δυνατόν τότε νά γίνει ἡ Ὀθωμανική αὐτοκρατορία Ἑλληνική ὅπως ἡ Ρωμαϊκή αὐτοκρατορία μετατράπηκε σέ Βυζαντινή Ἑλληνική αὐτοκρατορία».

Ὁ Στέφανος Καραθεοδωρῆς, ὁ πρῶτος διανοούμενος ἀπό τοὺς Καραθεοδωρίδες, ἐμφανίζεται στά χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καί δρᾷ ἀμέσως μετά, τότε, πού τό μῖσος τῶν Τούρκων ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἦτο πάρα πολύ μεγάλο καί ὁ ἴδιος ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ εἶχε ὀρκισθεῖ νά μὴν μεταχειριστεῖ σέ Ὑπουργεῖο Γραικό καί διόρισε διερμηνέα τόν ἀρνησίχριστον Βουγάρογλου (Ἕλληνας πού ἀλλαξοπίστησε καί ἐγίνε Ὀθωμανός μέ πολύ μεγάλη μόρφωση καί καθηγητής τῆς Στρατιωτικῆς Ἀκαδημίας). Σ' αὐτό τό περιβάλλον τό ἐχθρικό, κατόρθωσε καί μπῆκε ὁ Καραθεοδωρῆς καί ἐργάστηκε —γιατρός καί καθηγητής τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς μέ σπουδές στήν Εὐρώπη— γιά τό καλὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί κατόρθωσε νά ἐξουδετερώσει κατ' ἀρχάς τό μῖσος καί μετά νά τό μετατρέψει σέ σεβασμό.

Πρέπει εδώ νά αναφέρω ότι οί οικογενειακοί δεσμοί τών Καραθεοδωρίδων μέ τούς Ἑλληνικούς πληθυσμούς τῆς Τουρκίας καί αὐτῆς τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ὑπῆρξαν πάρα πολύ στενοί καί τούς χαρακτήριζε πραγματική εἰλικρίνεια. Οἱ δεσμοί πρός τήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία γιά μᾶς σήμερα φαίνονται ἄν ὄχι δυσνόητοι, ἀλλά ἀκατανόητοι· οἱ Καραθεοδωρίδες ὑπηρέτησαν μέ πιστότητα, ἀνωτερότητα καί μέ εἰλικρινά αἰσθήματα τήν Ὀθωμανικήν Αὐτοκρατορίαν, κατέλαβαν ὑψηλότατα ἀξιώματα καί ὑπερασπίστηκαν μέ τόλμη τά συμφέροντα τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους καί ἔτσι ὅμως μπόρεσαν νά φανοῦν χρήσιμοι στούς ὑπόδουλους Ἕλληνας, ὅταν ἔπρεπε νά ἐπέμβουν σέ βασικά ζητήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε ὅτι τήν ἐποχή ἐκείνην κατοικοῦσαν:

Στήν Κωνσταντινούπολη	Τούρκοι 400.000
	Ἕλληνες 150.000
Στήν Εὐρωπαϊκή Τουρκία καί νησιά	Τούρκοι 2.600.000
» » » , νησιά καί Μ. Ἀσία	Ἕλληνες 4.650.000

Ἡ ὑπαρξη καί ἡ εὐημερία αὐτοῦ τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἐπέβαλλε στούς Καραθεοδωρίδες τήν στάση τήν ὁποίαν ἐκράτησαν.

Μέλη τῆς μεγάλης αὐτῆς γενιᾶς τών Καραθεοδωρίδων ἦσαν:

1. *Καρά-Θεοδωρῆς*. Γεννήθηκε στήν Μπόσνα τῆς Ἀδριανουπόλεως στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1750, εἶχε ἐμπορικό λαχανικῶν στήν Ἀδριανούπολη, παντρεύτηκε τήν Ἑλένη ἀπό τόν Κιρισχανά καί ἀπέκτησε 4 παιδιά, τήν Σουλτάνα, τήν Σοφία, τόν Ἀντώνη καί τόν Στέφανο, πέθανε στήν Ἀδριανούπολη τό 1789.

2. *Ἀντώνιος Καραθεοδωρῆς*. Πρωτότοκος γιός τοῦ Καρά-Θεοδωρῆ καί τῆς Ἑλένης, γεννήθηκε στήν Ἀδριανούπολη τό 1775 περίπου, εἶχε μεγάλο ἐμπορικό στήν Ἀδριανούπολη, παντρεύτηκε τήν Ἄννα Σωτηρίου κόρη τῆς Αἰκατερίνης, ἀδελφῆς τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Στ' καί ἀπέκτησε 2 παιδιά τήν Μαρία καί τόν Κωνσταντῖνο. Πέθανε στό Βουκουρέστι τό 1815.

3. *Στέφανος Καραθεοδωρῆς*. Γεννήθηκε στίς 17 Μαρτίου 1789 στήν Ἀδριανούπολη, ἦτο κοιλόρφανος καί γιός τοῦ Καρά-Θεοδωρῆ καί τῆς Ἑλένης. Παντρεύτηκε τήν Λουκία Μαυροκορδάτου καί ἀπέκτησε 7 παιδιά τήν Σμαράγδα, τήν Μαρία, τή Ζωή, τήν Ἑλένη, τήν Σοφία, τόν Ἀλέξανδρο καί τόν Κωνσταντῖνο. Γιατρός σιά Σουλτανικά ἀνάκτορα. Ἰδρυτής τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς Κωνσταντινουπόλεως καί καθηγητής της, συγγραφέας μέ πολλά ἐπιστημονικά καί φιλολογικά ἔργα. Πέθανε στήν Κωνσταντινούπολη στίς 11 Ἀπριλίου 1867 σέ ἡλικία 78 ἐτῶν.

4. *Κωνσταντῖνος Καραθεοδωρῆς*. Γεννήθηκε στίς 5 Φεβρουαρίου 1802 στήν Ἀδριανούπολη. Ἦτο γιός τοῦ Ἀντωνίου καί τῆς Ἄννας (ἀνεψιάς τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Στ'). Παντρεύτηκε δύο φορές· τήν πρώτη

φορά πήρε τήν 'Εριφύλη 'Αριστάρχου καί απέκτησε ἕναν γιό τόν Στέφανο, μετά τόν θάνατο τῆς 'Εριφύλης καί ὕστερα ἀπό πολύ καιρό παντρεύτηκε τήν Εὐφροσύνη καί απέκτησε 4 παιδιά τήν 'Αγλαΐαν, τήν 'Αννα, τόν Τηλέμαχο καί τόν 'Αλέξανδρο. 'Ἦτο γιατρός καί καθηγητής στήν 'Ιατρική Σχολή τῆς Κωνσταντινουπόλεως. 'Ἐγραψε καί τύπωσε τά 'Υγιεινά Παραγέλματα πρὸς χρῆση τοῦ 'Ελληνικοῦ Λαοῦ —μέρος παραθέτω κατωτέρω— καί σέ ἡλικία 77 ἐτῶν πέθανε στήν Κωνσταντινούπολη.

5. *'Αλέξανδρος Καραθεοδωρῆς*. Γεννήθηκε στήν Κωνσταντινούπολη τό 1833. 'Ἦτο γιός τοῦ Στεφάνου καί τῆς Λουκίας. 'Ἦτο στό διπλωματικό σῶμα τῆς Τουρκίας, ἀρχηγός τῆς ἀντιπροσωπείας στήν συνδιάσκεψη τοῦ Βερολίνου τό 1878 καί ἡγεμών τῆς Σάμου καί τῆς Κρήτης. Πέθανε τό 1906 στήν Κωνσταντινούπολη.

6. *Κωνσταντῖνος Καραθεοδωρῆς*. Γεννήθηκε στήν Κωνσταντινούπολη τό 1841. 'Ἦτο γιός τοῦ Στεφάνου καί τῆς Λουκίας. Παντρεύτηκε τήν Αἰκατερίνη Φωτιάδου. 'Ἦτο Μηχανικός καί 'Υπάλληλος τοῦ Διπλωματικοῦ σώματος τῆς Τουρκίας. Πέθανε τό 1922 στήν 'Αθήνα.

7. *Στέφανος Καραθεοδωρῆς*. Γεννήθηκε στήν Κωνσταντινούπολη τό 1834. 'Ἦτο γιός τοῦ Κωνσταντίνου καί τῆς 'Εριφίλης. Παντρεύτηκε τό 1869 τήν Δέσποινα Πετροκόκκινου καί απέκτησε 2 παιδιά τόν Κωνσταντῖνο (τόν μεγάλο μαθηματικό) καί τήν 'Ιουλία. 'Ἦτο στό διπλωματικό σῶμα τῆς Τουρκίας, ἦτο πρεσβευτής καί ἔλαβε μέρος στό συνέδριο τοῦ Βερολίνου τό 1878 μέ τόν θεῖο του 'Αλέξανδρο. Πέθανε στίς Βρυξέλλες τό 1908.

8. *Τηλέμαχος Καραθεοδωρῆς*. Γεννήθηκε τό 1858 περίπου στήν Κωνσταντινούπολη. 'Ἦτο γιός τοῦ Κωνσταντίνου καί τῆς δευτέρας συζύγου του Εὐφροσύνης. Μηχανικός καί διευθυντής τῆς Διώρυγος τῆς Κορίνθου.

9. *'Αλέξανδρος Καραθεοδωρῆς*. Γεννήθηκε στήν Κωνσταντινούπολη τό 1860 περίπου. 'Ἦτο γιός τοῦ Κωνσταντίνου καί τῆς δευτέρας συζύγου του Εὐφροσύνης. 'Ἦτο Μουσουργός καί ὑπάλληλος τοῦ διπλωματικοῦ σώματος τῆς Τουρκίας.

10. *Κωνσταντῖνος Καραθεοδωρῆς*. Γεννήθηκε στό Βερολίνο τό 1873. 'Ἦτο γιός τοῦ Στεφάνου καί τῆς Δέσποινας Πετροκόκκινου. Μηχανικός-Μαθηματικός καί καθηγητής 'Ελληνικῶν καί Εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων. Πέθανε στό Μόναχο τό 1950.

Σ' αὐτήν τήν μικρή ἐργασία μου, δέν θά ἀσχοληθῶ μέ τήν βιογραφία καί τήν δράση τῶν Καραθεοδωρίδων ἀπλῶς μόνο θέλω νά κάνω γνωστή τήν παρουσία τους στόν 'Ελληνικό χῶρο στά δύσκολα χρόνια τῆς σκλαβιάς, γιατί προσέφεραν πάρα πολλά καί νά κεντρίσω τό ἐνδιαφέρον πατριωτῶν μας καί μή, δι' ἐρευναν καί συλλογή στοιχείων. Θά παραθέσω μόνο ἕνα ποίημα τοῦ 'Ηλίου Τανταλίδη πού μᾶς δίδει μιά ωραία καί πιστή εἰκόνα τοῦ Στεφάνου καί τῆς Λουκίας Καραθεοδωρῆ, τῆς πιό μεγάλης Χριστιανικῆς

οικογενείας της Κωνσταντινουπόλεως καί από τό βιβλίο τοῦ Κωνσταντίνου Καραθεοδωρῆ «Υγιεινά Παραγγέλματα» τήν εἰσαγωγή καί τό τέταρτο μέρος, πού μᾶς παρουσιάζουν τίς ἐπιστημονικές γνώσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καί τήν γλώσσα πού μιλοῦσε τότε ὁ λαός.

Ἡ ἐορτή τῆς Ἱατραινας

ΗΛΙΑ ΤΑΝΤΑΛΙΔΗ

τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1851

Καί πάλι ξαναπέρασεν ὁ χρόνος μέ ταῖς μέραις,
καί πέρασαν κι' ἡ δώδεκα ἀπ' τόν Χριστουγεννιάτη.
Τήν νύχτα, τά μεσάνυχτα, σ' τῶν ὀρνιθῶν τόν ξύπνο,
Σ' τά κύματ' ἀφοῦ βούτυξε τοῦ Μαρμαρᾶ ἡ Πούλια,
Τρεῖς δεκοχτούραις κάθουνταν σ' τοῦ Σεραγιοῦ τόν τοῖχο,
Τόν τοῖχο πού τό Ἱατρικό Σχολεῖο τριγυρνοῦσε,
Καί ὁποῦ τώρα τριγυρνᾷ τῇ στάχτη του μονάχη.
Κατάντικρυ τηράγανε τῆς Ἱατραινας τό σπίτι·
Ἡ μιά καλή τήν Ἱατραινα, καί τόν Ἱατρό ἡ ἄλλη·
Ἡ τρίτη, ἡ μικρότερη, καλοῦσε τά παιδιά τους.
«ὦ, ξύπνα, κερά Ἱατραινα, ἀρχόντισσα μεγάλη,
τοῦ κόσμου τό τριαντάφυλλο, τῆς Πόλις τό καμάρι,
Τό ἄστρο τοῦ Σταυροδρομιοῦ, ὁ ἥλιος τοῦ σπιτιοῦ σου.
Ξύπνα νά καλοχτενισθῆς, νά βάλῃς τά λαμπρά σου,
Νά βάλῃς τά γιορτιάτικα, νά ντύσῃς τά παιδιά σου,
Νά δώσῃς νέαις προσταγαῖς, νά στολισθῇ τό σπίτι,
Ποῦ ξημερών' ἡ μέρα σου, κ' εἶν' τῆς ἀγίας Λουκίας,
Θά νᾶρθουν ὅλοι σήμερα καί θά σέ χαιρετίσουν·
Θᾶρθουν μεγάλοι καί μικροί, θᾶρθουν δικοί καί ξένοι·
Θᾶρθ' ὁ Παπᾶς κ' ὁ Προεστῶς, θά ἔρθῃ κ' ὁ Δεσπότης·
Θᾶρθουν ἱατροί καί ἱατραιναις, ἀρχόντισσαι, ἀρχόντοι·
Σάν τά ἑφτά μαλάμματα θά ρθοῦν ἀρχοντοπούλαις,
Νά ἰδοῦν τούς τρόπους τούς καλοῦς, ν' ἀκούσουν τήν λαλιά σου.
Νά ξηπασθοῦν σ' ταῖς χάραις σου, σ' τήν γνώσι νά θαμάξουν,
Κορίτσ' ἀγόρια νά ἰδοῦν ἀγγελοκαμωμένα,
Πῶς λάμπουν μέ τήν μάνα των, ὡσάν στεφάνι ἄστρων
Τριγύρω σ' τ' ὀλοφώτιστο τοῦ Γεναριοῦ φεγγάρι.
Θά νᾶρθουν καί θά σ' εὐχονται πολλή ζωή καί χρόνια,
Καί φεύγοντας θά λέγουνε κρυφά ἕνας τόν ἄλλο·
«Τήν εἶδες; τήν ἐθάμαξες; αὐτή εἶν' ἡ Λουκία!

Συχωρεμέν' ἡ μάνα της, καλότυχος ὁ κύρις,
 Ὁ Κύρις πού τήν ἔτρεφε, κ' ἡ μάνα πού τήν γέννα·
 Καλόμοιρος κ' ὁποῦ μ' αὐτήν εἴκοσι καί δυό χρόνια
 Σέ μιὰ ζωή, μέ δυό κορμιά ἐγέρασ' ἐνωμένα».

Σέ τοῦτ' ἀπάνου φώναξε κ' ἡ ἄλλ' ἡ δεκοχτοῦρα:
 «Ξύπνα καί σύ, ἄρχον Ἱατρέ, πολυεπαινεμένε.
 Ἀγαπημένε τοῦ Θεοῦ, πιστέ τοῦ βασιλιά μας,
 Τῆς ρωμιωσύνης στέφανε καί τῆς χριστιανωσύνης.
 Τῆς ἐκκλησιᾶς τό φλάμπουρο, τό θάμασμα τῆς Πόλις,
 Τῆς Ἑντερνές ὁ ἔπαινος καί ἡ χρυσή κορώνα.
 Ποῦ ἔχεις σ' τό κεφάλι σου τοῦ κόσμου τή σοφία,
 Τήν γνῶσι τῆς Ἀνατολῆς, τά γράμματα τῆς Δύσης·
 Ποῦ περιπάτησες Φραγκιαῖς καί γνώρισες τόν κόσμον·
 Καί τά μαλλιά σου ἄσπρισες σ' τή σκέψι καί σ' τή κρίσι,
 Καί τό μυαλό σου ἔκαμες Θεόγραφο βιβλίο·
 Ξύπνα καί σύ, τό ταῖρι σου νά ἰδῆς καί νά θαμάξης
 Καί νά δοξάσης τόν Θεό, ὁποῦ ψυχὴν Ἀγγέλου
 Μέ τήν ψυχὴ σου ἔνωσε, καί θέλησε μέ τοῦτο
 τούς κόπους ὁποῦ ἔκαμες γι' αὐτόν νά στεφανώσῃ.
 Ξύπνα νά ἰδῆς πῶς τήν τιμᾷ ὁ κόσμος ποῦ τήν ξέρει,
 Γιατί κ' αὐτὴ τόν τίμησε, κ' εἶναι στολὴ τοῦ κόσμου,
 Κ' εἶναι στολὴ τῶν γυναικῶν, ὡς τῶν ἀνδρῶν ἐσύ 'σαι.
 Θ' ἀκούσης τούς ἐπαίνους της, ποῦν' ἔπαινοι δικοί σου,
 Γιατ' εἶν' ἓνα βασίλειο καί σ' εἰς' ὁ βασιλιᾶς του.
 Θά 'δῆς κοντά της τά παιδιὰ ποῦ σ' ἔχει μεγαλώσει,
 Ποῦ μέ τό γάλα τᾶδωκε τό γάλα τῆς Θρησκείας·
 Ποῦ παίζοντας τά δίδαξε τήν προκοπὴν τήν τόση,
 Ποῦ κι' ὅσοι μέσ' τά γράμματα ἐγέρασαν, θαυμάζουν.
 Καί στάξε δάκρυο χαρᾶς, καί σκύψε φίλησέ τα,
 Καί τήν καρδιά σου ἀνοιξε, καί δός τα τήν εὐχή σου,
 Καθὼς σᾶς μοιάζουν σ' τήν μορφὴ καί σ' ὅλα νά σᾶς μοιάζουν·
 Τήν εὐλογία τοῦ Θεοῦ ποῦ ἔχετε νά ἔχουν,
 Καί ὄνομα ἀθάνατο ν' ἀφήσουν εἰς τόν κόσμο.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΥΓΙΕΙΝΑ
ΠΑΡΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΛΟΥ

ΕΡΑΝΙΣΘΕΝΤΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΛΘΗΝΤΑ

παρά

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΘΕΟΔΩΡΗ

(Αδριανουπολίτου)

ιατροῦ καὶ μέλους τῆς ἐν Παρισίοις Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας
ἐκδοθέντα δὲ φιλοτίμῳ δαπάνῃ τῆς
αὐτῆς Ἐταιρείας

Ἰγεία καὶ νοῦς ἐσθλὰ τῷ βίῳ δύω

ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ

ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ

ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΦΙΡΜΙΝΟΥ ΔΙΔΟΤΟΥ

1829

Τό ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου τοῦ Κ. Καραθεοδωρῆ ΥΓΙΕΙΝΑ ΠΑΡΑΓΓΕΛΜΑΤΑ
(Τά ὑγιεινά παραγγέλματα τὰ βρῆκα στήν Γεννάδειο βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν. Εἶναι βιβλι-
αράκι διαστάσεων 14,50 × 8,50 ἑκατοστῶν).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΥΓΙΕΙΝΑ ΠΑΡΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

Πρός χρῆσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ἐρανισθέντα καί συνταχθέντα παρά τοῦ Κωνσταντίνου Καραθεοδωρῆ - Ἀδριανουπολίτου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κανείς βέβαια δέν εἰμπορεῖ ν' ἀρνηθῇ ὅτι ἡ ὑγεία εἶναι τό πολυτιμότερο πρᾶγμα ἀπ' ὅσα ἀπολαμβάνει ὁ ἄνθρωπος· ἐπειδή, χωρίς αὐτῆς, ὄχι μόνον εἰς τόν κοινωνικόν βίον γίνεται διόλου ἀνωφελής, ἀλλά καί εἰς τούς περί αὐτόν ὀχληρός, καί εἰς τόν ἴδιον ἑαυτόν του ἀνυπόφορος. Διά τοῦτο καί τό τέλος σχεδόν ὅλων τῶν ἀσχολιῶν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ διατήρησις τῆς ὑγείας του. Καί τῷ ὄντι, ποῖος ἄλλος εἶναι ὁ τελικός σκοπός ὅλων τῶν τεχνῶν καί ἐπιστημῶν πρὸς μάθησιν τῶν ὁποίων ἀφιερώνουσιν οἱ ἄνθρωποι, ἐν μέγα μέρος τῆς ζωῆς των, εἰ μὴ ἡ εὐζωΐα καί ἀκολουθῶς ἡ διατήρησις τῆς ὑγείας; Ὁ πολιτισμός διατί τάχα ἐπιθυμεῖται ἀπ' ὅλους (ἐξαιρουμένων μόνον τῶν ἐθνῶν τά ὅποια καταδικάσθησαν ἀπό τήν φύσιν νά ζῶσιν εἰς τήν βαρβαρότητα καί εἰς τό σκότος τῆς ἀμαθείας), εἰ μὴ διότι συντελεῖ τά μέγιστα εἰς τήν βεβαίαν καί ἀτάραχον ζωήν, δηλαδή εἰς τό ν' ἀπολαμβάνη τις ὅσον τό δυνατόν καλήν ὑγείαν; Κατά δυστυχίαν ὅμως, τά μέσα τά ὅποια ἡ φύσις ἐσκόρπισεν ἀφθόνως εἰς ὅλην τήν γῆν διά τήν χρῆσιν, ὄχι μόνον τῶν ἀνθρώπων, ἀλλά καί γενικῶς καί ὅλων τῶν ζώων, πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς των, βλάπτουσι πολλάκις τήν ὑγείαν καί γίνονται αἷτια ἀπείρων νόσων. Ὁ ἀήρ ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ κυριωτέρα τροφή τοῦ ἀνθρώπου, καί χωρίς τοῦ ὁποίου δέν εἰμπορεῖ νά ζήσῃ μήτε μίαν στιγμὴν, ὁσάκις εἶναι θερμότερος ἢ ψυχρότερος, ἢ ξηρότερος ἢ ὑγρότερος παρά τό δέον, εἰμπορεῖ νά ἐπιφέρῃ ἀπειρα δεινά. Αἱ διάφοραι ὕλαι αἱ ὁποῖαι εἰσαγόμεναι καθ' ἡμέραν εἰς τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, χρησιμεύουσι πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν διαφόρων μερῶν, τά ὅποια τρίβονται συνεχῶς διά τήν ἀκατάπαυστον ἐνέργειαν τῶν ὀργάνων του, ποσάκις δέν ἐπέφεραν καί αὐτόν τόν θάνατον, ἢ διότι ἡ ποιότης των ἦτον κακή καί δηλητηριος, ἢ διότι εἰσήγαγέ τις εἰς τόν στόμαχόν του μίαν ποσότητα μεγαλυτέραν ἀπ' ὅτι ἔπρεπε; Τά ἐνδύματα, τά ὅποια χρησιμεύουσιν εἰς τό νά μετριάζωσι τήν ἄμεσον ἐντύπωσιν τῆς ἀτμοσφαίρας εἰς τό σῶμα μας, ἂν ἡ κατασκευὴ των ἦναι τοιαύτη, ὥστε νά στενοχωρῶσι κάμμιαν ἀπὸ τὰς κυριωτέρας ἐνεργείας τῶν ὀργάνων μας, ἐπιφέρουσιν ἀθεράπευτα κακά. Κάνεις δέν ἄγνοεῖ, ὅτι ὁ πολλά ὀλίγος, καθὼς καί ὁ ὑπερβολικὸς ὕπνος εἶναι ἐπιβλαβής εἰς τήν ὑγείαν· ὁμοίως καί ἡ ὑπὲρ τό μέτρον κίνησις τοῦ σώματος, καθὼς καί ἡ μεγάλη ἀκίνησις. Ὁ Πολιτισμένος ἄνθρωπος, βιασμένος νά διάγῃ βίον κοινωνικόν, ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ διάφορα πράγματα τά ὅποια ἀπολαμβάνει διά

τῆς βιομηχανίας· ἀλλά πόσοι δὲν ἔγιναν καὶ δὲν γίνονται καθ' ἐκάστην
 θυσίαι τοῦ ἐπαγγέλματός των; ἄλλοι διότι εἶναι βιασμένοι ν' ἀναπνέωσι
 μεμιασμένον ἀέρα· ἄλλοι διότι βαστοῦν τὸ σῶμα των συνεχῶς εἰς κακὴν
 θέσιν· πολλοί, διότι τὸ ἔργον των τοὺς καταδικάζει εἰς παντοτινὴν ἀκινή-
 σιαν· καὶ ἄλλοι πάλιν, διότι εἶναι βιασμένοι ν' ἀσκῶσιν ὑπὲρ τὸ δέον
 κανέν ἀπὸ τὰ ὄργανά των κ.τ.λ. Ποῖος δὲν εἰμπορεῖ ν' ἀπαριθμήσῃ τὰ κακά
 ὅ,που προέρχονται ἀπὸ τὰς τόσας προλήψεις καὶ δυσειδαιμονίας αἱ ὁποῖαι
 ὑπάρχουσιν εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, γεννήματα τῆς ἀμαθείας καὶ
 βαρβαρότητος, γνήσια τέκνα καὶ αὐτὰ τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας; Ἔως ἐδῶ
 δὲν ἔκαμα παρὰ ν' ἀπαριθμῶ τὰ κακά ὅ,που προέρχονται ἀπὸ τὴν ἄμεσον
 ἐπίρροιαν τῶν ἔξω ἀντικειμένων πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος χωρὶς αὐτῆς
 εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ. Ἀλλὰ πόσα ἀνέκφραστα δεινὰ δὲν προέρχονται
 ἀπὸ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, ὅταν ἀφεθῇ τις εἰς τὴν ὁρμὴν αὐτῶν; Ἀπὸ τὰ
 αἰσθήματα τὰ πλεον εὐγενῇ ἐγεννήθησαν χαμερπέστατα πάθη. Ἡ φιλοδο-
 ξία καὶ ὁ ζῆλος μετεμορφώθησαν εἰς καινοδοξίαν καὶ φθόνον· καὶ τὰ δύο
 ἀνάξια ἐλευθέρου ἀνδρός· καὶ τὰ ὁποῖα, ὥς σκώληκες, κατατρῶγουν ἐκεῖ-
 νον, ὅ,που τὰ ἔχει, καὶ δὲν τὸν ἀφίνουν εἰς ἡσυχίαν μήτε μίαν στιγμὴν. Ἡ
 νύκτα ἢ ὁποῖα ἔγινεν διὰ τὴν ἀνάπαυσιν τοῦ σώματος ἐκείνων ὅ,που
 πέρασαν τὴν ἡμέραν των εἰς ἀσχολίας ὠφελίμους καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν τους,
 καὶ διὰ τοὺς συναδέλφους των, γίνεται δι' αὐτοὺς μακρὰ ἀγρυπνία ἢ ὁποῖα
 τοὺς κατατυραννεῖ. Ἐνασχολημένοι δὲ συνεχῶς εἰς τὸ ἀντικείμενον τὸ
 ὁποῖον καταταράσσει τὴν φθονεράν των καὶ διεφθαρμένην ψυχὴν, ἀμελοῦσι
 διόλου τὴν ὑγίαν των· διὰ τοῦτο καὶ μετ' ὀλίγον ἡ ἐσωτερικὴ των ἀνησυχία
 ἀρχίζει νὰ ζωγραφίζεται εἰς τὸ πρόσωπόν των· τὸ χρῶμα των γίνεται ὠχρόν
 καὶ μελανωπόν, αἱ παρειαὶ των βαθύνουν, πάσχουν ἀπ' ἀνορεξίας, γίνονται
 μελαγχολικοί, σκυθρωποὶ καὶ ἀπὸ τὸ στόμα των, ὥς λέγομεν, στάζει
 φαρμάκι. Αὐτοὶ ἐν γένει πάσχουν ἀπὸ ἐμφράξεις, καὶ ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μίᾱ
 ἀσθένεια τοῦ ἥπατος κόπτει τὰς ἡμέρας των εἰς μίαν ἡλικίαν καθ' ἣν ἔπρεπε
 νὰ πληρώσωσι τὸ χρέος των μὲ τὰς ἀγαθὰς των πράξεις καὶ πρὸς τὴν
 οἰκογένειαν, καὶ πρὸς τὴν πατρίδα των. Καὶ οἱ τοιοῦτοι δὲν βλάπτουν μόνον
 τὸν ἑαυτὸν τους, ἀλλ' ἐπιφέρουσι μεγίστην βλάβην καὶ εἰς τὸν κοινωνικόν
 βίον· διότι εἶναι ἱκανοὶ νὰ βάλῃσι σκάνδαλα μεταξὺ φίλων, νὰ διαλύσωσιν
 ἑταιρείας τῶν ὁποίων ὁ σκοπὸς εἶναι ἡ ἀγαθοεργία καὶ τὸ κοινόν ὄφελος, ν'
 ἀνατρέψωσι καὶ πολιτείας ὀλοκλήρους διὰ μόνην τὴν κακοήθειαν καὶ
 διαφθοράν των! ἢ ὁποῖα τότε φθάνει εἰς τὸ ἄκρον, ὅταν μήτε μίᾱ κατὰ τὸ
 μᾶλλον καὶ ἥττον πολυχρόνιος διατριβὴ εἰς τόπους πολιτισμένους, ὅπου

2. "Ἡμισυ γάρ τ' ἀρετῆς ἀποαίνυται Εὐρύοπα Ζεὺς Ἀνέρος εὖτ' ἂν μὲν κατὰ δούλιον
 ἡμαρ ἔλῃσιν (Ὅμηρ. Ὀδυσ. ρ' 322).

διάφορα βιβλία γεμάτα από ήθικά παραγγέλματα ἐγράφησαν καί γράφονται καθ' ἑκάστην καί ἀπ' ὁμογενεῖς σεβασμίους καί σοφούς, καί ἀπό ξένους, δέν ἡδυνήθη νά τοὺς διορθώσῃ. Ὁ ὑπερβολικός θυμός δέν εἶναι καί αὐτός ὀλίγον ἐπιβλαβής, τόσον εἰς τήν υἱείαν ὅσον καί εἰς ἐκείνους μέ τοὺς ὁποίους ἔχει σχέσιν ὁ ἄνθρωπος. Εἶναι πολλά παραδείγματα ἀνθρώπων ὀξυθύμων οἱ ὁποῖοι ἀπέθανον ἀποπληκτικοί ἐπάνω εἰς τόν θυμόν των. Ἄλλοι πάλιν, ὄντες διόλου ἔξω τοῦ ἑαυτοῦ των, ἐπραξαν τοιαῦτα ἁμαρτήματα, ὥστε ἡ τύψις τῆς συνειδήσεώς των τοὺς ἔκαμε νά ἦναι δυστυχεῖς ἕως τό τέλος τῆς ζωῆς των. Ἐνθυμοῦμαι, ὡς μάρτυς αὐτόπτης, ἐν τραγικώτατον συμβάν ἑνός ἀνδρός ὁ ὁποῖος εἰς τόν θυμόν του ἐσκότωσε τήν γυναῖκα του, ἀφ' οὗ τήν ἐπλήγωσε θανατηφόρως εἰς τό κεφάλι. Τοιαῦτα εἶναι, ὦ φίλοι ὁμογενεῖς, τά τρομερά καί ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῶν ψυχικῶν παθῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐγώ δέν ἀμφιβάλλω, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νά ὑπάρξῃ ἄνθρωπος εἰς τόν κόσμον, χωρίς νά ὑπόκειται κατά τό μᾶλλον καί ἥττον εἰς αὐτά· ἐκείνο δμως ὅ,που κανεῖς δέν εἰμπορεῖ νά μέ ἀρνηθῇ εἶναι, ὅτι κατά τοῦτο διαφέρει ὁ ἄνθρωπος ἀπό τά λοιπά ζῶα, καθ' ὅ,τι διὰ τῶν νοητικῶν του δυνάμεων καί διὰ τοῦ λόγου εἰμπορεῖ νά τά μετριάξῃ καί νά τά μεταρρυθμίξῃ· ἄλλ' ὁποῖος δέν εἶναι κύριος νά ἔχῃ αὐτήν τήν ἐπίρροιν εἰς τά πάθη τῆς ψυχῆς του, τό ἐν ἀπό τά δύο· ἢ δέν ἔλαβε τήν ἀνήκουσαν ἀνατροφήν, καί δέν αἰσθάνεται ὁποῖαν βλάβην αὐτά εἰμποροῦσι νά προξενήσωσιν εἰς τήν υἱείαν καί τόν κοινωνικόν βίον, καί τότε εἶναι κατά τι συγχωρητέος ἢ μ' ὄλον ὅ,που ἔμαθε μερικά γράμματα, μ' ὄλον ὅ,που διέτριψεν ἢ διατρίβει εἰς πολιτισμένους τόπους, ἐπιμένει πάντοτε εἰς τήν κακοτροπίαν του, βλάπτων καί τήν υἱείαν του, ὄχι ὀλίγον δέ καί τοὺς ὁμοίους του. Καί τότε ἀναγκαίως πρέπει νά συμπεράνῃ τις, ὅτι αἱ νοητικά δυνάμεις αὐτοῦ δέν εἶναι ἐντελῶς ἀνεπτυγμέναι, καί ἀκολούθως δέν πρέπει νά καταταχθῇ εἰς τό ἀνθρώπινον εἶδος, ὡς ὢν ἀτελέστερος. Αὐτή ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀναντίρρητος· καί δέν ἐφοβούμην νά μήν παραβῶ τοὺς ὄρους αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, εἰμποροῦσα νά τήν ἀποδείξω φυσικῶς μέ ἐπιχειρήματα ψηλαφητά καί θετικά τά ὁποῖα χορηγεῖ ἡ φυσική ἱστορία. Εἶμαι βέβαιος, ὅτι αὐτός ὁ τρόπος μου τοῦ συλλογίζεσθαι θέλει φανῇ σέ μερικούς πολλά αὐστηρός, καί θέλει πειράξῃ ἐκείνους ὅ,που, ὄντες ὑποκείμενοι εἰς αὐτά τά ἐλαττώματα, δέν ἔχουν ὄρεξιν νά διορθωθῶσιν· ἄλλ' ὅταν πρόκηται λόγος περί ἀληθείας, τίποτε δέν εἰμπορεῖ νά μ' ἐμποδίσῃ ἀπό τοῦ νά τήν κάμω γνωστήν εἰς ὄλους, ἀκολουθῶν τό σοφόν παράγγελμα τοῦ Πινδάρου· «Μή παρίει καλά... ἄψευδεῖ δέ πρός ἄκμονι χάλκευε γλῶσσαν». Ὅσοι λοιπόν ἐπιθυμοῦσι ν' ἀπολαμβάνωσι καλήν υἱείαν, νά μακρύνωσι τήν ζωὴν των, νά μήν βλάπτωσι τοὺς ἄλλους, καί νά δίδωσι καλόν παράδειγμα καί εἰς τά τέκνα των, πρέπει νά μετριάσωσι τά ψυχικά των πάθη. Πρός ἐπιβεβαίωσιν δέ τῶν λόγων μου, σᾶς ἀναφέρω τήν εἰς τοῦτο γνώμην τοῦ σοφοῦ καί σεβασμίου Κοραῆ, ὅστις λέγει «Ὅτι τό

δραστικώτατον μέσον καί τήν υγείαν νά φυλάσσωσι, καί τήν ζωήν νά μακρύνωσιν, εἶναι τῶν ψυχικῶν παθῶν ἡ μετρίασις· καθὼς πάλιν, διὰ νά μετριάζωσι τὰ πάθη, εἶναι χρεία νά κυβερνῶσι τό σῶμα κατὰ τοὺς κανόνες τῆς ἱατρικῆς· ὅτι, τοῦτο μάλιστα τό μέσον μεταχειριζόμενοι εἰς τήν ἀνατροφήν τῶν ἰδίων τέκνων, θέλουν ἀφήσιν εἰς αὐτά κληρονομίαν ἀσυγκρίτων παρά πάντας τοὺς θησαυροὺς βαρύτιμον, τήν ἀρετήν καί τήν υγείαν». Ὁ καθὼς βλέπει ὁποία σχέσις ὑπάρχει μεταξύ τῆς υγείας καί τῆς ἀρετῆς· ὥστε ἡ μία δέν εἰμπορεῖ νά ὑπάρξῃ χωρίς τῆς ἄλλης· ὅπου ἀρετή, ἐκεῖ καί μετριοτήτης τῶν ψυχικῶν παθῶν, ἀκολούθως ἐκεῖ καί ἐντελής υγεία· καί τό ἀνάπαλιν, ὅπου υγεία ἐκεῖ καί ἡ ἰσχὺς τοῦ νά μετριάξῃ τις τὰ ψυχικά πάθη, ἀκολούθως ἐκεῖ καί ἡ ἀρετή· διὰ τοῦτο λέγει ὁ Ἱπποκράτης· «Εὐ δ' ἔχει νοσεόντων μὲν ἐπιστατέειν ἔνεκεν υγιείης· υγιαινόντων δέ φροντίζειν, ἔνεκεν ἀνοσίης· φροντίζειν δέ καί υγιαινόντων, ἔνεκεν εὐσχημοσύνης». Ἐδῶ κάμνει μίαν πολλὰ ὀρθήν παρατήρησιν ὁ κύριος Κοραΐς, λέγων «Εὐσχημοσύνην ἐδῶ λέγει, ὅχι μόνην τήν ἐξωτέραν τῆς στολῆς καί τῶν κινήσεων τοῦ σώματος κοσμιότητα καί εὐταξίαν, ὡς ἐνόησαν οἱ ἐξηγηταί, ἀλλ' ἀπλῶς τήν ἀρετήν τήν ὁποίαν στοχάζεται ὡς αἰτίαν υγείας». Βλέπετε λοιπόν, ὦ φίλοι ὁμογενεῖς, ὅτι ἀπειρῶν εἶναι αἱ περιστάσεις ὅ,που συμβάλλουσιν εἰς τό νά βλάψωσι τήν υγείαν μας, τό μεγαλύτερον μέρος τῶν ὁποίων δέν θεωρεῖται ὡς τοιοῦτον ἀπό τόν λαόν· ὥστε ἐν βιβλίον τό ὁποῖον νά κάμῃ γνωστάς εἰς ὅλους τουλάχιστον τάς περισσοτέρας ἀπ' αὐτάς, καί νά διδάσκῃ τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων νά εἰμπορῇ τις νά τάς ἀποφεύγῃ ἢ νά ἐμποδίξῃ ὅσον τό δυνατόν τήν ἐπίρροιάν των, ἦτο ἀπολύτως ἀναγκαῖον εἰς τήν γλῶσσαν μας· διὰ τοῦτο καί τό ἐπρόβαλα ἀναπτύξας ἐν συντόμῳ τὰ διάφορα μέρη ὅ,που ἔμελλαν νά τό συγκροτήσουν καί τήν ἄμεσον ὠφέλειαν αὐτοῦ, εἰς τήν ἐν Παρισίοις Ἑλληνικὴν Ἑταιρείαν (Σ.Σ. σκοπὸς τῆς Ἑταιρείας ἡ διάδοσις τῶν φώτων εἰς τήν Ἑλλάδα καί ἐκδοσις ὠφελίμων βιβλίων) τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἐνέκριναν ὁμοψήφως τό προβληθέν, καί ἀπεφάσισαν νά ἐκδοθῇ δι' ἐξόδων των. Ἡ σύνθεσις ἐνός τοιούτου βιβλίου, μ' ὅλον ὅ,που κατὰ πρώτην προσβολήν δέν ἐφαίνετο δύσκολος, δέν ἦτον πολλὰ εὐκολος νά βαλθῇ εἰς πρᾶξιν· διότι ἔπρεπεν, εἰς ἓνα μικρόν ὄγκον, διὰ τό εὐανάνγνωσον, νά ἐκτεθῇ μία ὕλη πολλὰ ἐκτεταμένη καθ' ἑαυτήν· πρὸς ἀποπλήρωσιν λοιπόν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ, ἠναγκάσθην νά συνάξω καί νά ἐκθέσω μόνον ὅσα ἐστοχάσθην ἀπολύτως ἀναγκαῖα διὰ τήν καθημερινήν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τήν παροῦσαν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, ἀναφέρων ἀπλῶς τὰ πράγματα χωρίς ποσῶς νά ἐπιφέρω καί τάς ἐμποιοῦσας αἰτίας αὐτῶν. Ἐπειδὴ ἡ ἐξήγησις ἐνός φαινομένου φυσικοῦ, χυμικοῦ, φυσιολογικοῦ, ἢ παθολογικοῦ, ἀπαιτεῖ τοὺς ἀναγνώστας ἐγκρατεῖς ὅλων αὐτῶν τῶν ἐπιστημῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ τό βιβλίον αὐτό ἐγινε διὰ τόν λαόν, ἤθελεν εἰσθαῖ διόλου περιττόν νά ἐπιμένω εἰς ἐπιστημονικὰς ἀποδείξεις αἱ ὁποῖαι δέν

ἤθελαν χρησιμεύσει εἰς ἄλλο, εἰ μή εἰς τό ν' αὐξήσουν τόν ὄγκον του εἰς μάτην. Οἱ συγγραφεῖς δέ ἀπό τούς ὁποίους ὠφελήθην εἰς τήν σύνθεσιν του εἶναι οἱ ἑξῆς: Οὐφελανδ, Σινκλαῖρος, Βουχάνος Ροστάν διάφοροι τῶν παλαιῶν ἱατρῶν ὡς Ἱπποκράτης, Παῦλος ὁ Αἰγινήτης, Ἀλέξανδρος Τραλλιανός· κυρίως ὁμως ἀπό ἓν ἐγχειρίδιον ἐπιγραφόμενον, συμβουλαί διά τήν ὑγείαν ἢ ὑγιεινή δίαιτα τῶν βιομηχανικῶν, τό ὁποῖον εἶναι ἓν ἀπάνθισμα τοῦ συγγράματος τοῦ Ραμαζίνη ἐπιγραφόμενου, Δοκίμιον περί τῶν νόσων τῶν προερχομένων ἀπό τά διάφορα ἐπαγγέλματα. Ὅσον δέ διά τό ὕψος, ἀντί τοῦ κομποῦ καί ἐπιτετηθευμένου, ἐπροτίμησα τό σύντομον, τό καθαρόν καί τό εὐληπτον, πασχίζων νά πλησιάσω ὅσο τό δυνατόν εἰς τήν κοινήν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους, ἀποφεύγων ὁμως τούς ἀηδεῖς βαρβαρισμούς. Εἰς τάς ὀνομασίας τινῶν ὑλῶν ἱατρικῶν ἐδυσκολεύθην ὀλίγον· διά τοῦτο καί ὅσων ἐξ αὐτῶν τό χυδαϊκόν ὄνομα ἦ εἰς ἐμέ ἦταν γνωστόν ἢ ἀπ' ἄλλους ἐρωτήσας ἔμαθα, τάς ὀνόμασα κατ' αὐτόν τόν τρόπον· τάς δέ λοιπάς μέ τήν ἐπιστημονικήν ὀνομασίαν, προσθέτοντάς τιν πλησίον καί γαλλιστί, κατά τόν ὁποῖον τρόπον πρέπει νά ζητῶνται καί εἰς τά φαρμακοπωλεῖα. Ὡν δέ βέβαιος, ὅτι τά Ὑγιεινά αὐτά Παραγγέλματα θέλουν ἐπιφέρει εἰς τήν Ἑλλάδα ὄχι ὀλίγην ὠφέλειαν, καί δεχόμενος τήν γνώμην ἑνός περιφήμου ἱατροῦ γερμανοῦ ὁ ὁποῖος λέγει: «Ἐπειδή ἡ ὑγεία εἶναι τό πολυτιμότερον ἀπ' ὅλα τά πράγματα, καί ἡ βάσις κάθε εὐτυχίας διά τοῦτο ἡ γνώσις τῶν μέσων τοῦ νά φυλάττῃ τις τήν ζωήν καί τήν ὑγείαν, πρέπει νά θεωρῆται ἀπ' ὅλους τούς ἀνθρώπους ὡς ἡ εὐγενεστάτη ὅλων τῶν λοιπῶν, καί ἡ πλέον ἀξία συστάσεως». Συνιστῶ τήν ἀνάγνωσιν των, εἰς μέν τούς πατέρας, διά νά γίνωνται καλὰ παραδείγματα εἰς τά τέκνα των· εἰς δέ τάς μητέρας διά νά ἐκτελῶσι τάς οἰκιακάς των καθημερινάς ἀσχολίας κατά τούς νόμους τῆς ἱατρικῆς καί διά νά φέρωνται καθῶς πρέπει πρὸς τά παιδιά των, ὅταν ἦναι εἰς τήν νεαράν των ἡλικίαν· εἰς τούς τεχνίτας, διά νά ἀποφεύγωσιν ὅσον εἶναι δυνατόν τά κακά ἀποτελέσματα τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων καί ἐν γένει εἰς ὅλους διά ν' ἀπολαμβάνωσι καλήν ὑγείαν, νά μακρύνωσι τήν ζωήν των καί νά ζῶσιν εὐτυχεῖς.

Ἀποτέμω δέ μυρίας χάριτας εἰς ὅλα τά μέλη τῆς ἐν Παρισίοις Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας διά τόν ζήλον καί προθυμίαν ὅ,που ἔδειξαν εἰς τήν διά τύπων ἔκδοσιν αὐτοῦ μου τοῦ πονήματος· ἰδιαιτέρως δέ εἰς τόν κύριον Φιρμῖνον Διδότον, ὁ ὁποῖος εἰ καί πάρα πολύ ἀνασχολημένος ἐπεμελήθη ὅσον ἡδυνήθη τήν διά τάχους καί μετ' ἀκριβείας τύπωσίν του.

Τό συγγραμμάτιον τοῦτο διαιρεῖται εἰς πέντε βιβλία· εἰς τό πρῶτον πραγματεύομαι τά ἀντικείμενα ὅ,που ἔχουσιν ἄμεσον ἐπίρροian εἰς τήν ζωήν τοῦ ἀνθρώπου, καί τά ὁποῖα εἶναι ἄφευκτα διά τήν ὑπαρξίν του, τά ὁποῖα εἶναι ὁ ἀήρ, αἱ τροφαί, τά ἐνδύματα, ὁ ὕπνος, καί ἡ κίνησις· εἰς τό δεύτερον, τά κακά ὅ,που προξενοῦν τά διάφορα ἐπαγγέλματα, καί τά μέσα

διά νά τ' ἀποφύγη τις· εἰς τό τρίτον τά συμβάντα ὅ,που ἀκολουθοῦν καθημερινῶς καί βάλλουν εἰς κίνδυνον τήν ζωήν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τό φαρμάκωμα, τό δάγκωμα ἀπό ἕν λυσσιασμένον ζῶον, τά διάφορα εἶδη τῶν ἀσφυξιῶν κτλ. καί τά μέσα τῆς θεραπείας τῶν. Τό τέταρτον ἐμπεριέχει ἕνα διάλογον μεταξύ ἑνός ἱατροῦ καί μιᾶς μητρός, περί τοῦ πῶς πρέπει νά φέρονται αἱ γυναῖκες ὅταν ἦναι ἐγγαστρωμέναις, ἐπάνω εἰς τήν γένναν καί ἀφ' οὗ γεννήσουν. Καί τό τελευταῖον, εἰς τό πέμπτον, ἐξέθεσα τά κακά, ὅ,που ἐπιφέρουσιν οἱ ψευδοῖατροί εἰς τόν κοινωνικόν βίον, καί τινα ἄλλα περιστατικά τά ὅποια συντείνουσιν εἰς τό ν' ἀποκαθιστῶσι πολλάς ἀσθενείας ἐλαφράς κατὰ πρῶτον δυστάτους καί πολλάκις θανατηφόρους. Ἦθελα εἶμαι, βέβαια, πολλά εὐτυχῆς ἂν δι' αὐτοῦ μου τοῦ μικροῦ πονηματίου εἰμπόρουν νά συμβάλω κατὰ τι εἰς τήν εὐτυχίαν καί τήν πρός τόν πολιτισμόν πρόοδον τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἀναμφιβόλως θέλει συγκαταριθμηθῇ ἐντός ὀλίγου μέ τά πολιτισμένα ἔθνη τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Γένοιτο.

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΙΑΤΡΟΥ ΚΑΙ ΜΗΤΡΟΣ

Μήτηρ: Κύριε Ἰατρέ, εἶναι ἀνάγκη εἰς μίαν ἐγκαστρωμένην γυναῖκα, ν' ἀλλάξη διόλου τρόπον ζωῆς, καί νά περιορισθῇ εἰς μίαν νέαν δίαιταν;

Ἰατρός: Αὐτό δέν εἶναι ἀναγκαῖον· μάλιστα εἰμπορεῖ νά ἐπιφέρῃ καί βλάβην· ἔξω μόνον, ἂν ἡ γυναῖκα ζῇ ζωὴν πολλά ἄτακτον. Πρέπει ὅμως κάθε ἐγγαστρωμένη ν' ἀπομακρύνῃ ἀπό τόν ἑαυτὸν της ὅλα ὅσα εἰμποροῦν νά τήν συγχίσουν· νά φυλλάττῃ τήν μετριότητα καί εἰς τό φυσικόν καί εἰς τό ἠθικόν· ν' ἀποφεύγῃ τὰς μεγάλας κινήσεις τῆς ψυχῆς, τόν θυμόν, τήν ζηλοτυπίαν κτλ. ν' ἀπέχη ἀπό τὰς ἡδονὰς τῆς ὑπανδρείας, διά τήν κατάχρησιν τῶν ὁποίων πολλάι γυναῖκες ἀπεβλήθησαν· νά μὴ φορῇ πολλά στενά ροῦχα, ἐπειδὴ αὐτά δυσκολεύουν τήν κυκλοφορίαν τῶν ὑγρῶν· νά γυμνάζει μετρίως τό σῶμα της, καί νά κοιμᾶται ὀλίγον περισσότερον παρά τό σύνηθες. Αἱ ἀγρυπνίαι, τὰ πνευματώδη ποτά καί τὰ ἐρεθιστικά φαγητά βλάπτουν πάρα πολύ εἰς τοιαύτας περιστάσεις· διά τοῦτο καί πρέπει νά τ' ἀποφεύγῃ.

Μήτηρ: Μιά ἐγγαστρωμένη ἡ ὁποία πρέπει νά τρέφῃ καί τόν ἑαυτὸν της καί τό παιδί ὅ,που φέρει εἰς τήν κοιλίαν, δέν εἶναι ἀναγκαῖον νά τρώγῃ περισσότερον παρά τό σύνηθες;

Ἰατρός: Ὅλαις αἱ ἐγγαστρωμέναις εἰμποροῦν, μάλιστα πρέπει νά τρώγουν ἀφθόνως, ἐάν ἡ ὄρεξις τῶν ἦναι καλή, ὅχι ὅμως καί περισσότερον ἀπ' ὅ,τι αὕτη ἀπαιτεῖ. Ἐπειδὴ ὅταν γεμίξῃ εἰς τό στομάχι τοῦ ὑπὲρ τό δέον, ὅχι μόνον δέν τρέφεται περισσότερον, ἀλλὰ καί ἐκτίθεται εἰς κακοχωνευσίας, καί ἄλλα βαρύτερα κακά. Δέν πρέπει λοιπόν αἱ ἐγγαστρωμέναι νά ἐβγαίνουν ἀπό τοὺς ὅρους τῆς μετριότητος, διά τόν λόγον, ὅτι φέρουν παιδί εἰς τήν

κοιλίαν' επειδή ἡ φύσις φροντίζει διὰ τὴν αὐξησίν του, καὶ αἱ μητέρες, ὅσον διὰ τοῦτο, πρέπει νὰ μένουν ἡσυχαίς.

Μήτηρ: Ἦκουσα νὰ λέγουν, ὅτι πρέπει νὰ εὐχαριστήσῃ τις εἰς ὅλα ὅσα ζητήσῃ ἢ ὀρεξίς μιᾶς ἐγγαστρωμένης.

Ἰατρός: Μὰ τὴν ἀλήθειαν, δέν ἤξεύρω διὰ ποῖον λόγον αὐτὴ ἡ πρόληψις, ἡ ὁποία εἶναι χωρὶς καμμίαν βάσιν ἐπικρατεῖ εἰς ὅλα τὰ μέρη. Εἶναι ἀληθές ὅμως ὅτι ὅλαι αἱ ἐναντιώσεις ὅ,που κάμνει τις εἰς μίαν ἐγγαστρωμένην γυναῖκα εἶναι ἐπιβλαβεῖς, διότι ταρασσούν τὴν ἠθικὴν τῆς ἡσυχίαν' διὰ τοῦτο, ὅταν ἐπιθυμῇ πράγματα τὰ ὁποῖα δέν εἰμποροῦν νὰ φέρουν βλάβην εἰς τὴν ὑγείαν τῆς πρέπει νὰ τὴν εὐχαριστῇ τις, διὰ νὰ μὴν τὴν συγχίση. Αὗται ὅμως ἔχουν, ἐνίοτε ἐπιθυμίας διόλου ἀλλοκότους καὶ παραξένους, τῶν ὁποίων ἡ ἀναπλήρωσις εἶναι τόσον ἐπιβλαβής, ὥστε εἶναι καλλίτερα νὰ μὴν συγκατανεύσῃ τις· αὐτό δέ πρέπει νὰ γίνῃ μέ μεγάλην προσοχὴν ἀπ' ἐκείνους ὅ,που τὰς περιτριγυρίζουν, διὰ νὰ μὴ τὰς συγχίσουν πολὺ· ἐπειδὴ ἡ ταραχὴ τῆς ψυχῆς, εἰς μίαν ἐγγαστρωμένην, εἰμπορεῖ νὰ ἐπιφέρῃ λυπηρὰ ἀποτελέσματα.

Μήτηρ: Πρέπει μία γυναῖκα, εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἐγγαστρίας τῆς, καὶ μετὰ τὴν γένναν, νὰ λάβῃ μερικωτέρας προφυλάξεις εἰς τὰς μεταβολὰς τῆς ἀτμοσφαίρας;

Ἰατρός: Εἰς καμμίαν ἄλλην ἐποχὴν τῆς ζωῆς, αἱ μεταβολαὶ τοῦ καιροῦ, καὶ τὸ φύσημα τῶν ἀνέμων, δέν εἶναι τόσον ἐπικίνδυνα, καθὼς εἰς αὐτὰς τὰς δύο ἐποχὰς τῆς γυναικός. Μάλιστα δέ πρέπει ν' ἀποφεύγουν τὸν ὑγρὸν ἀέρα ἢ τὴν ἐξαφνικὴν μεταβολὴν τῆς ψυχρᾶς καὶ τῆς ζέστης καὶ νὰ βαστοῦν τὰ στήθη των πολλὰ ζεστά. Ἐκεῖναι ὅ,που ἐγέννησαν νεωστὶ ὑπόκεινται συνεχῶς εἰς μίαν φλόγωσιν τῶν στήθων των, ἡ ὁποία, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, προέρχεται διότι ἐστάθησαν μέ ἀνοικτὰ στήθη εἰς τὸν ἀέρα.

Μήτηρ: Δέν πρέπει εἰς μίαν λεχοῦσαν νὰ δώσῃ τις μερικωτέρας ἐπιστάσις;

Ἰατρός: Οἱ πόνοι καὶ αἱ ὀδύναι ὅ,που ἐδοκίμασε εἰς τὸν καιρὸν τῆς γέννας, τὴν ἔβαλαν εἰς τοιαύτην κατάστασιν ὥστε ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ μεγάλην προσοχὴν καὶ ἐπιμέλειαν. Ἡ κλίνη τῆς πρέπει νὰ εἶναι μακράν ἀπὸ κάθε ταραχῆς, καὶ εἰς μέρος ὑγιεινόν, μήτε πολλὰ θερμόν μήτε πολλὰ ψυχρόν· κάθε ὑπερβολικὴ κίνησις τῆς ψυχῆς εἶναι ἐπιβλαβής εἰς αὐτήν, ἡ μεγάλη χαρά, καθὼς καὶ ἡ μεγάλη λύπη, εἰμποροῦν ἐξ ἴσου νὰ φέρουν ἐπακόλουθα δεινὰ. Διὰ τοῦτο πρέπει ν' ἀπομακρύνῃ τις ἀπ' αὐτὴν κάθε πράγμα ὅ,που δέν τὴν εὐχαριστεῖ. Οἱ ἄνθρωποι τοὺς ὁποίους αὐτὴ δέν νοστιμεύεται, δέν πρέπει νὰ τὴν πλησιάζουν. Μακράν ἀπὸ αὐτὴν αἱ μυρωδίαί, καὶ ὅ,τι ἄλλο ἤθελε ταραίζει τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀνάπαυσίν τῆς, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀναγκαιόταται εἰς αὐτὰς τὰς περιστάσεις καὶ διὰ τὸ φυσικόν καὶ διὰ τὸ ἠθικόν.

Μήτηρ: "Όταν, εις μίαν δύσκολον γένναν, τό κεφάλι τοῦ παιδίου ἐβγαί-
νη πλατύ ἢ μακρουλόν, εἶναι φρόνιμον, καθὼς πολλαῖς μαμαῖς τό κάνουν,
νά πασχίσῃ τις νά τό δώσῃ τήν φυσικήν του μορφήν³;

Ἰατρός: Αὐτά τά χειρομαλάγματα εἶναι πολλά ἐπικίνδυνα· διότι εἴμπο-
ροῦν νά ἐπιφέρουν καμμίαν βλάβην εἰς τόν τρυφερόν ἐγκέφαλον τοῦ
βρέφους, ἢ ὁποία, ἂν δέν προξενήσῃ τόν θάνατον, εἴμπορεῖ νά ἐπιφέρῃ
καμμίαν ἀλλοίωσιν εἰς τās ἐνεργείας αὐτοῦ τοῦ οὔσιώδους ὀργάνου δι' ὅλην
τήν ζωήν τοῦ παιδίου. Τά κεφάλια τῶν βρεφῶν, τά ὁποία εἰς τόν καιρόν τῆς
γέννας φαίνονται πλατέα ἢ μακρουλά, εἰς εἰκοσιτέσσαρας ὥρας, ἐν γένει
ἔρχονται μόνα τῶν εἰς τήν φυσικήν τῶν κατάστασιν.

Μήτηρ: Δέν εἶναι μερικαί περιστάσεις εἰς τās ὁποίας τό παιδί, ὅταν
γεννᾶται, φαίνεται ἀποθαμμένον μ' ὅλον ὅπου εἴμπορεῖ νά τό ἀνακαλέσῃ τις
εἰς τήν ζωήν;

Ἰατρός: Αὐτό ἀκολουθεῖ συχνότατα εἰς τās δυσκόλους γέννας· ἀλλά καί
ὅταν ἀκόμη τό παιδί ἦναι μελανόν, καθὼς ἐκεῖνα ὅ,που πίπτουν ἀποπληκτι-
κοί, ἢ καί ὅλον του τό σῶμα ἦναι χλωμόν ὡς ἀποθαμμένον καί ὅταν μήτε
κινῆται μήτε ἀναπνέῃ, μήτε ἡ καρδιά του κτυπᾷ, δέν πρέπει ν' ἀπελπισθῇ
τις, καί νά τό ἀφήσῃ χωρίς βοήθειαν· ἀλλά πρέπει ἀμέσως νά κράξῃ ἕνα ἰα-
τρόν. Ἐν ὅσω δέ νά ἔλθῃ αὐτός πρέπει νά παρατηρήσῃ τις τό στόμα του·
καί ἀνίσως ἢ μυξώδης ὕλη, ἢ αἷμα ἢ ἄλλο τι ἐμποδίζῃ τήν εἴσοδον τοῦ ἀέρος
πρέπει νά ἐμβάσῃ τό δάκτυλόν του μέ προσοχήν καί νά τό ἐκκαθαρίσῃ
ἐβγάλλοντας αὐταῖς ταῖς ὕλαις, ἔπειτα νά τό βάλῃ εἰς μίαν κλίνην ἀφίνοντας
τό πρόσωπόν του ἀνοικτόν καί θέτοντας τό κεφάλι του ὑψηλότερα ἀπό τό
ἐπίλοιπον σῶμα του.

Μήτηρ: Ἀφίνοντας κατά μέρος τά φυσικά αἰσθήματα ὅ,που ἡ φύσις
ἔδωκεν εἰς τās μητέρας, εἶναι ἐπιβλαβές πρᾶγμα τό νά μή βυζάξῃ μία μητέρα
τό παιδί της;

Ἰατρός: Εἶναι ἐπιβλαβέστατον. Τό γάλα μιᾶς γυναικός ὅ,που ἐγέννησε
νεωστί, εἶναι ἀραιόν καί ὀλιγώτερον θρεπτικόν ἀπ' ὅ,τι θά γένῃ εἰς μίαν
ἐποχὴν πλεόν μεμακρυσμένην· καί ἔχει μίαν καθαρτικήν ιδιότητα, ἢ ὁποία
εἶναι πολλά ὠφέλιμος διὰ τό νεογενές παιδί· διότι παστρεύει τά ἔντερά του
ἀπ' ἐκείνην τήν μαύρην ὕλην ὅ,που ἐμπεριέχουν εἰς τόν καιρόν τῆς
γεννήσεως. Πρός τούτοις, τό στομάχι του, ἀκόμη ἀδύνατον, δέν εἴμπορεῖ νά
χωνεύσῃ ἕν γάλα θρεπτικώτερον ἀπ' ἐκεῖνο τῆς μητρός του. Ἄλλ' ὥς
ἀφήσωμεν αὐτά· εἴμπορεῖ νά προσμένῃ τις ἀπό μίαν ξένην, τήν προσοχήν

3. Αἱ μαμαῖς ὅ,που εἰς τά μέρη μας ξεγεννοῦν τās γυναῖκας ἀσκοῦν τήν τέχνην αὐτήν
μόνον ἐκ πείρας, χωρίς νά ἔχουν τήν παραμικράν ἰδέαν τῆς μαμικῆς ἐπιστήμης· διὰ τοῦτο
καί ἐνίοτε κάμνουν πράγματα τά ὁποία φρίττει ὅταν τά ἀκούῃ τις.

καί τήν ἐπιμέλειαν μιᾶς μητρός; Ὅλας ἐκείνας τὰς μικράς φροντίδας ὅ,που λαμβάνει ἡ μητέρα καθημερινῶς διά τό τέκνον της, ἐλπίζει τις νά τὰς ἔχη ἀπό μίαν μισθωτήν, ἡ ὁποία διά τὰς ἰδικάς της δουλείας ἀφίνει εἰς μίαν κόχην, ὁλόκληραις ὥραις τό μικρόν καί τρυφερόν ὄν χωρίς καμμίαν ἔννοιαν;

Μήτηρ: Ἄλλ' ὅταν μία μητέρα δέν βυζάνη τό παιδί της, μέ τοῦτο βλέπει καί τόν ἑαυτόν της;

Ἰατρός: Ἀναμφιβόλως ἡ φύσις δέν ἔκαμε κανένα νόμον τόν ὁποῖον νά εἰμπορῇ νά παραβῇ τις, χωρίς νά ὑποφέρῃ τήν ποινήν. Ἐν πρώτοις, ὁ πυρετός τοῦ γάλακτος, ὁ ὁποῖος ἡ καθόλου δέν ἀναπτύσσεται, ἡ εἶναι πολλά ἐλαφρὺς εἰς τὰς λεχούσας ὅ,που βυζάνονται, παρρησιάζεται μέ μεγάλην δύναμιν, καί ἐπιφέρει ὄχι μικρόν κίνδυνον εἰς ἐκείνας ὅ,που δέν βυζάνονται. Τά στήθη των γεμίζουν ἀπό γάλα, τεντόνουν μέ πόνους δριμυτάτους, καί τελευταῖον σχηματίζονται ἀποστήματα, τὰ ὁποία διά νά ἱατρευθοῦν γρήγορα, πρέπει νά τ' ἀνοίξῃ χειρουργικόν μαχαίρι. Εἶναι παραδείγματα γυναικῶν αἱ ὁποῖαι ἐτρελάθησαν διά μόνην αἰτίαν ὅπου δέν ἐβύζαξαν τὰ παιδιά των· ἄλλαι πάλιν ἔχασαν τήν ἀκοήν· εἰς πολλάς ἤλθεν ἀποπληξία, ἡ καμμία τρομερά καί δυσίατος ἀσθένεια τῶν στηθῶν.

Μήτηρ: Ὁ τρόπος τοῦ ζῆν τῆς μητρός ὅ,που βυζάνεται εἶναι ἀδιάφορος διά τήν ὑγείαν τοῦ παιδίου;

Ἰατρός: Ὅχι βέβαια. Αὕτη πρέπει νά ζῇ ζωὴν ἡσυχον, νά πασχίζῃ, ὅσον εἶναι δυνατόν, νά μὴ κυριεύηται ἀπό πολλά βίαια πάθη τῆς ψυχῆς, καί ν' ἀποφεύγῃ τὰς ταραχώδεις ἡδονάς. Μία γυναῖκα ἡ ὁποία ἤθελε βυζάξῃ τό παιδί της ἐπάνω εἰς ἓνα μέγαλον θυμόν, εἰμπορεῖ νά προξενήσῃ εἰς αὐτό σπασμούς. Διά τοῦτο δέν πρέπει νά τό βυζάνῃ μήτε ὅταν ᾔῃαι πολλά ἰδρωμένα.

Μήτηρ: Ἐδιάβασα εἰς τό περί ἀνατροφῆς βιβλίον τοῦ Ἰωάννου Ἰακώβου Ρουσσῶ, ὅτι τό παιδί δέν εἰμπορεῖ νά βλαφθῇ ἀπό τό αἷμα ἀπό τό ὁποῖον καί ἐσχηματίσθη. Λοιπόν μία μητέρα εἰμπορεῖ νά φάγῃ ὅ,τι θέλει χωρίς καμμία ἐξαίρεσιν;

Ἰατρός: Αὐτό εἶναι ἓν σφάλμα αὐτοῦ τοῦ μεγάλου συγγραφέως, ὁ ὁποῖος, κατὰ δυστυχίαν ἠθέλησε νά ὁμιλήσῃ περί τῆς φυσικῆς τροφῆς (διά τῆς ὁποίας τό σῶμα τοῦ παιδιοῦ γίνεται εὖρωστον καί δυνατόν) χωρίς νά γνωρίζῃ τό ἀνθρώπινον σῶμα. Ἐάν αὐτός ἐγνώριζεν τοὺς νόμους τοῦ ὁργανισμοῦ μας, ἤθελεν ἡξεύρει, ὅτι εἶναι πολλάι περιστάσεις εἰς τὰς ὁποίας ἡ μητέρα δέν πρέπει νά βυζάξῃ τό παιδί της. οὕτω παραδ. χάρ. ἐάν αὕτη ᾔῃαι βιασμένη ν' ἀναπνέῃ κακόν ἀέρα, ἡ ἔχῃ καμμίαν ἀπ' ἐκείνας τὰς ὁλεθρίας ἀσθενείας αἱ ὁποῖαι μεταδίδονται ἀπό τοὺς γονεῖς εἰς τὰ τέκνα, ὡς αἱ χοιράδες (βγαλτά, χελωνίτζια), ἡ φθίσις κτλ. κάμνει φρόνιμα νά μὴ βυζάξῃ τό παιδί της· ἐπειδὴ εἰμπορεῖ νά μεταδώσῃ εἰς αὐτό τό σπέρμα αὐτῶν

τῶν δεινῶν ἀσθενειῶν. Παρομοίως πρέπει νά προτιμήσῃ τό γάλα μιᾶς παραμάνας, ὅταν ἦναι φυσικά νοσηρή καί ἀδύνατος· ἐπειδή τό βύζαγμα εἴμπορεῖ νά τήν ἀδυνατίσῃ περισσότερο· ἢ τελευταῖον ἂν δέν ἔχῃ γάλα ἀρκετόν διά τήν τροφήν καί ἀνάπτυξιν τοῦ παιδίου.

Μήτηρ: Ὅταν εἶναι ἀνάγκη νά πάρῃ τις μίαν τροφόν (παραμάναν), πῶς πρέπει νά τήν διαλέξῃ, καί τί λογῆς πρέπει νά ἦναι;

Ἰατρός: Ἡ τροφός πρέπει νά εἶναι νέα, ὑγιής, εὐρωστος, καί ἡ ὁποία νά ἐγέννησε πρό ὀλίγου.

Μήτηρ: Μετά πόσῃν ὥραν ἀφ' οὗ γεννήσῃ μία γυναῖκα, πρέπει νά δώσῃ τό βυζί εἰς τό νεογεννημένον παιδί;

Ἰατρός: Ἐν γένει πρέπει ἡ μητέρα νά βυζάξῃ τό βρέφος της τέσσαρας ἢ πέντε ὥρας μετά τήν γένναν, ἢ καλλίτερα ὅταν μέ ταῖς φωναῖς του καί μέ τά κινήματα τοῦ στόματός του δείχνει ὅτι τό ζητεῖ. Ὅταν τά παιδιά γεννῶνται ἀποπληκτικά, πρέπει νά βυζάνωνται ὀλίγον ἀργότερα. Ὅταν δέν φαίνονται πολλά ἀδύνατα, εἴμπορεῖ τις, πρίν νά τά βυζάξῃ, νά τά δώσῃ νά πιοῦν ὀλίγον νερό μέ ζάχαρην, ἢ κρασί μέ ζάχαρην.

Μήτηρ: Εἶναι καλόν νά δίδῃ τις εἰς τό παιδί, μαζῇ μέ τό γάλα, μερικάς ἄλλας οὐσίας πλέον θρεπτικάς;

Ἰατρός: Αὐτό εἶναι ἀναγκαῖον ὅταν ἡ μητέρα εἶναι ἀδύνατος, καί τό παιδί κινδυνεύῃ νά πέσῃ καί αὐτό εἰς μεγάλην ἀδυναμίαν. Ἐξω ἀπ' αὐτάς τās περιστάσεις, δέν πρέπει νά γένῃ, παρά εἰς τόν καιρόν τοῦ ξεκόμματος. Εἰς αὐτήν τήν ἐποχὴν εἴμπορεῖ ν' ἀνακατώσῃ τις εἰς τό γάλα ὀλίγον σιμιγδάλι, ἢ νά τό δίδῃ καί ζωμί κρέατος, ὅχι ὅμως πολλά παχύ.

Μήτηρ: Πόσαις φοραῖς τήν ἡμέραν καί εἰς ποίας ὥρας πρέπει νά βυζάνῃ μία μητέρα τό παιδί της;

Ἰατρός: Εἰς αὐτό δέν εἴμπορεῖ νά δώσῃ τις κανόνας γενικούς, οἱ ὁποῖοι νά ἐφαρμόζωνται εἰς ὅλας τās περιστάσεις. Μ' ὅλον τοῦτο, εἶναι ἀξιοκατηγόρητοι ἐκεῖνες αἱ μητέρες αἱ ὁποῖαι, στοχαζόμεναι ὅτι αἱ φωναί τοῦ παιδίου, ὅπου εἰς τοὺς πρώτους καιροὺς τῆς ὑπάρξεώς του εἶναι εἰς αὐτό φυσικαί, προέρχονται ἀπό πείναν, καί διά νά δείξουν τάχα συμπάθειαν καί ἀγάπην πρὸς αὐτό, χώνουν τό βυζί εἰς τό στόμα του κάθε στιγμὴν, χωρὶς τό στομάχι του νά ἔχῃ ἀνάγκην.

Μήτηρ: Εἰς ποίαν ἐποχὴν πρέπει μία μητέρα νά ξεκόψῃ τό παιδί της;

Ἰατρός: Ἐν γένει λέγουν ὅτι πρέπει νά ξεκόπτονται τά παιδιά ἀφ' οὗ ἐβγάλουν τά εἴκοσι πρῶτα δόντια των· πολλάκις αὐτό εἴμπορεῖ νά τό κάμῃ τις. Ἀλλ' εἰς μερικά παιδιά αὐτά τά δόντια φυτρώνουν τόσον ἀργά, ὥστε εἶναι διόλου ἄτοπον νά μακρύνῃ τις τό βύζαγμα ἕως ὅτου αὐτά νά φανοῦν. Ὁ μέσος ὅρος εἶναι ἑννέα μῆνες.

Μήτηρ: Τό τείλυγμα μέ ταῖς φασκιαῖς εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖα εἰς τά μικρά παιδιά;

Ίατρος: Αὐτή ἡ κακή συνήθεια, ὅχι μόνον δέν εἶναι ἀναγκαῖα, ἀλλ' εἶναι καί πολλά ἐπιβλαβής διά τήν υἱείαν τοῦ παιδίου. Τό τεῖλυγμα ἐμποδίζει τήν κυκλοφορίαν τῶν ὑγρῶν· στεναχωρεῖ τήν ἀναπνοήν, μὴν ἀφίνοντας τό στήθος ν' ἀναπτυχθῇ καλὰ, ὅταν ὁ ἀήρ ἐμβαίνη εἰς τοὺς πνεύμονας· πιέζει τοὺς μύας, οἱ ὁποῖοι, ὄντες καταδικασμένοι σχεδόν εἰς παντοτινὴν ἀκίνησιν, δέν εἰμποροῦν ν' ἀπολαύσουν τήν ἀναγκαίαν τῶν δυνάμιν καὶ ἀνάπτυξιν· τὰ κόκκαλα, ὄντα ἀκόμη μαλακά καὶ εὐλύγιστα, τὰ βιάζει νά λάβουν κακὰς διευθύνσεις. Διά τοῦτο τῶν περισσοτέρων τὰ ποδάρια βλέπουν μέσα, τὰ δέ γόνατά τῶν κτυποῦν τό ἓν εἰς τό ἄλλο. Τό δυστυχές παιδί στενοχωρούμενον κινεῖται διά νά ἐλευθερωθῇ ἀπό τήν κακὴν του θέσιν, φωνάζει καὶ ἐνίοτε τόσον δυνατὰ, ὥστε εἰμπορεῖ νά ἐπιφέρῃ τήν ἀσθένειαν ἡ ὁποία κοινῶς ὀνομάζεται σπάσμα (κῆλη)· καὶ τελευταῖον τό φάσκωμα ἔχει καὶ ἓν ἄλλο βαρύτερον ἄτοπον, τό νά μὴν εἰμπορῇ τις νά φυλάττῃ τό παιδί συνεχῶς παστρικόν (ἐν ὑποκάμησον, ἐν ζιπουνάκι καὶ τὰ συνειθισμένα σπάργανα ἐλαφρά δεμένα, ἀφίνοντας πάντοτε τὰ χέρια ἐλεύθερα εἶναι ἀρκετὰ ἐνδύματα διά τὰ βρέφη).

Μήτηρ: Πῶς πρέπει μία μητέρα νά δίδῃ τό παιδί της νά τρώγῃ, ὅταν δέν βυζάνῃ πλέον;

Ίατρος: Πρέπει νά τό δίδῃ νά τρώγῃ ὅσαις φοραῖς ζητήσῃ ἡ ὁρεξίς του. Δέν πρέπει ὁμως νά ἐπιφορτίξῃ τό στομάχι του ἀπό χίλια πράγματα δυσκολοχώνευτα, καθὼς ἀκολουθεῖ συχνάκις· ἐπειδὴ αὐτά εἰμποροῦν νά τό φέρουν δυσπεψίας, φλογώσεις τῶν ἐντέρων, καὶ νά τό κάμουν μιᾶς δυστυχοῦς κράσεως, διά τήν ὁποίαν ἔχει νά ὑποφέρῃ εἰς ὅλην του τήν ζωὴν.

Μήτηρ: Πόσον καιρόν πρέπει νά κοιμᾶται τό παιδί, καὶ ποίας προφυλάξεις πρέπει νά λάβῃ ἡ μητέρα διά τόν ὕπνον του;

Ίατρος: Αὐτό πρέπει νά κοιμᾶται περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἐν γένει κοιμῶνται οἱ ἄνθρωποι· δέκα ὥρας τουλάχιστον· Πρέπει ὁμως ἡ μητέρα νά προσέχῃ πολὺ νά μὴν βάλῃ τό κλινίδιον ὅπου κοιμᾶται τό παιδί εἰς τοιαύτην θέσιν, ὥστε νά ἔρχηται τό φῶς ἀπό τό πλάγι. Αὐτὴ ἡ παρατήρησις φαίνεται ἴσως μικρά καὶ ἀνωφελής, πλὴν εἶναι μία ἀπὸ τὰς πλέον ἀναγκαῖας· τό παιδί ἀγαπᾷ νά βλέπῃ πάντοτε τό φῶς· ὥστε ὅταν ἔρχηται ἀπὸ τό πλάγι, στρέφει τό βλέμμα του πρὸς ἐκεῖνο τό μέρος συνεχῶς· κατ' αὐτόν τόν τρόπον γυμνάζει μόνον τό ἓν μάτι, ἐν ᾧ τό ἄλλο μένει ἀκίνητον, καὶ αὐτό τό πρᾶγμα εἰμπορεῖ νά τό κάμῃ νά γίνῃ ἀλλήθωρον.

Μήτηρ: Εἶναι ἐπιβλαβές εἰς τήν υἱείαν τοῦ παιδίου τό νά μεταχειρισθῇ τις μερικά μέσα διά νά τό κάμῃ νά περιπατήσῃ γρηγορώτερα ἀπ' ὅ,τι ἤθελε τό κάμει φυσικά;

Ίατρος: Ἀτοπώτερον πρᾶγμα ἀπὸ τό νά μεταχειρίζηται τις τήν περιπατήστραν δέν ὑπάρχει. Αὐτὴ προξενεῖ μεγάλην βλάβην εἰς ταῖς μασχάλαις τοῦ παιδίου, ἀπὸ τὰς ὁποίας κρέμεται εἰς αὐτήν· ἐπειδὴ δέν εἰμπορεῖ ἀκόμη

νά βασταχθῇ ὀρθόν· ἡ ἀναπνοή του γίνεται μέ δυσκολίαν, διότι τό μαλακόν του στῆθος ἐπακουμβᾷ συνεχῶς εἰς τό στόμιον αὐτῆς, καί τά μικρά καί τρυφερά κόκκαλα τῶν σκελῶν του, ὄντα βιασμένα νά φέρουν ὅλον τό βάρος τοῦ σώματός του, πρίν νά λάβουν τήν ἀπαιτουμένην ἀνάπτυξιν καί σύστασιν, λαμβάνουν κακὴν διεύθυνσιν. Πρέπει λοιπόν ν' ἀφήσῃ τις τό παιδί νά περιπατήσῃ μόνον του, ἢ τό πολὺ νά τό παρακινή δείχνοντάς το μακρόθεν κανέν πρᾶγμα εὐάρεστον εἰς αὐτό. Μερικά παιδία ἀργοῦν πάρα πολὺ νά σηκωθοῦν εἰς τό ποδάρι, ὡς λέγομεν, ἀλλ' αὐτό προέρχεται, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον, ἀπὸ καμμίαν ἀσθένεια. Ὡστε, ὅταν ἐν παιδί δέν θέλει μέ κανέναν τρόπον, νά κάμῃ τήν παραμικράν κίνησιν, στέκη πάντοτε σιωπηλόν, λυπημένον, τό τοιοῦτον ὑπόκειται νά γένη ραχιτικόν, αὐτὰ ἔχουν τό κεφάλι, ἐν γένει, πολὺ μεγαλῆτερον ἀπὸ τό σύνηθες.

Μήτηρ: Ὅταν τό παιδί δείχνῃ μίαν τοιαύτην διάθεσιν, μέ ποῖα μέτρα εἰμπορεῖ νά τό κάμῃ τις νά μὴν ὑποπέσῃ εἰς αὐτὴν τὴν δεινὴν ἀσθένειαν;

Ἰατρός: Τό καλλίτερον μέσον ὅ,που εἰμπορεῖ νά μεταχειρισθῇ τις, εἶναι νά τό στείλῃ εἰς τὴν ἐξοχὴν (ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ ἀσθένεια ἀκολουθεῖ ἐν γένει εἰς τὰς μεγάλας πόλεις), διὰ ν' ἀναπνεύσῃ καθαρὸν ἀέρα. Διὰ τοῦτο πρέπει νά βαστᾶται ὁλοκλήρους ἡμέρας εἰς ἀνοικτόν ἀέρα καί εἰς τὴν ζωογονοῦσαν θερμότητα τοῦ ἡλίου. Πρέπει νά τρέφῃται μέ φαγητὰ ὑγιεινὰ καί θρεπτικά, μέ χόρτα καί μέ κρέας ψητόν, δίδοντάς το νά πίνῃ καί ὀλίγον καλόν κρασί. Πλὴν τό ἐπαναλαμβάνω πάλιν, μόνῃ ἡ τροφή δέν εἰμπορεῖ νά τό ὠφελήσῃ καθόλου, ἂν δέν ἀναπνεύσῃ καλόν ἀέρα. Πρέπει λοιπόν οἱ γονεῖς νά κάμουν κάθε θυσίαν διὰ νά τό στείλουν εἰς τὴν ἐξοχὴν· διότι σὰς βεβαιῶνω, ὅτι εἶναι πολὺ καλλίτερα νά ἐξοδεύσῃ τις τὰ χρήματά του εἰς τοῦτο, παρά εἰς τὰ ἱατρικά, τὰ ὁποῖα, εἰς αὐτὴν τὴν ἀσθένειαν εἶναι ἐν γένει ἀνωφελῆ.

Μήτηρ: Μέ ποῖα μέσα εἰμπορεῖ τις νά προφυλάξῃ τό παιδί, ὅσον εἶναι δυνατόν, ἀπὸ τὰ κακά εἰς τὰ ὁποῖα ὑπόκειται, εἰς τὸν καιρὸ τῆς ὁδοντοφυΐας;

Ἰατρός: Ἐπειδὴ ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον, τό παιδί εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν βυζάνεται, ἡ μητέρα πρέπει νά τρώῃ φαγητὰ εὐπεπτα, καί ν' ἀπέχῃ ἀπὸ κρασί. Εἶναι καλόν δέ νά πίνῃ κανέν δροσιστικόν ποτόν, ὡς κριθαρόνερον μελιτομένον. Τό παιδί ἂν ἦναι δυσκοίλιον, πρέπει συνεχῶς νά τό βάλλουν κλυστήρια, βράζοντας ρίζαν μολόχας. Ἀνίσως ὁμως πάσχῃ ἀπὸ πόνους εἰς τὴν κοιλίαν, καί ἔχῃ διάρροϊαν, τό ὁποῖον ἀκολουθεῖ συχνά, πρέπει νά τό δίδουν νά πίνῃ ριζόνερον μέ ζάχαρην, βάλλοντάς το καί κλυστήρια ἀπὸ τό ἴδιον. Ποτέ δέν πρέπει νά δίδωνται εἰς τό παιδί, νά μασσᾷ σκληρὰ πρᾶγματα. Καί τελευταῖον, ἀνίσως ἡ φλόγωσις τῶν στεφανιτζιῶν αὗξησε τόσον, ὥστε νά προξενῇ πόνους ὑπερβολικούς, δέν εἶναι καλλίτερον μέσον διὰ νά τοὺς πρᾶθῃ τις, παρά βάλλοντας δύο ἢ τρεῖς βδέλλας ἐπάνω εἰς αὐτά. Εἶναι πολλὰ ὠφέλιμα καί τὰ χλιαρά λουτρά, τὰ ὁποῖα πρέπει νά ἐπαναλαμβάνωνται πολλαῖς φοραῖς τὴν ἡμέραν.

Μήτηρ: Μέ ποῖα μέσα εἴμπορεῖ τις νά προφυλάξῃ τὰ παιδία ἀπό τὰς ἀσθενείας αἱ ὁποῖαι μεταδίδονται ἀπό τοὺς γονεῖς εἰς αὐτά;

Ἰατρός: Ὅταν ὁ πατήρ ἢ ἡ μητέρα πάσχουν ἀπό φθίσιν, ἀπό ἔρπητας, χοιράδας (παραδάγκαλα, χελωνίτζια) ἢ ἄλλην καμμίαν ἀσθένειαν, ἡ ὁποία εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι μεταδίδεται ἀπό τοὺς γονεῖς εἰς τὰ τέκνα, πρέπει αὐτά ν' ἀπομακρύνονται ἀπό τό πατρικόν των σπίτι. Ἐπειδὴ ἂν ἀκολουθήσουν τόν ἴδιον τρόπον τοῦ ζῆν ἂν ἀναπνέουν τόν ἴδιον ἀέρα, ἂν ὑπόκεινται εἰς ὅλας τὰς αἰτας, ὑπὸ τὴν ἐπίρροιαν τῶν ὁποίων ἀνεπτύχθη ἡ ἀσθένεια εἰς τοὺς γονεῖς, εἶναι πιθανώτατον, διὰ νά μὴν εἰπῶ ἀναμφίβολον, νά τὴν λάβουν καὶ αὐτά.

Ἄμποτε, ὦ μητέρες, αὐταὶ αἱ ὀλίγαι συμβουλαὶ νά σᾶς κάμουν νά καταλάβητε, ὅτι τότε ἀγαπᾶτε ἀληθῶς τὰ τέκνα σας, ὅταν προθυμοποιῆσθε νά ὠφεληθῇτε ἀπ' ὅλας τὰς περιστάσεις αἱ ὁποῖαι συμβάλουν ὄχι μόνον εἰς τὴν ὑγίαν καὶ εὐρωστίαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν των εὐδαιμονίαν.

.....

Τελειώνοντας τὰ ὑγιεινὰ παραγγέλματα τοῦ ὁ Κων/νος τοῦ Καραθεοδωρῆ γράφει «Παραβάλετε τὴν ὑπόληψιν ὅ,που χαίρει ἓνας ὁ ὁποῖος φυλάττει τὴν μετριότητα εἰς ὅλα μέ τὴν αἰσχύνην ἐκείνου ὁ ὁποῖος θυσιάζει κάθε τι διὰ ν' ἀναπληρώσῃ τὰς κακὰς του ἑξεις· καὶ ἐν ᾧ αὐτός ὁ τελευταῖος ὑπόκειται καθημερινῶς εἰς πόνους, εἰς ἀσθενείας ἀκόμη καὶ εἰς αὐτόν τόν θάνατον, ὁ πρῶτος χαίρει ὑγίαν καὶ εὐρωστίαν τοῦ σώματος, ἡ ὁποία τόν ὑπόσχεται πολυχρόνιον καὶ εὐτυχῇ γηραλαιότητα. Ὑστερον λοιπόν ἀπ' αὐτὰς τὰς παρατηρήσεις, ποῖος εἴμπορεῖ ν' ἀμφιβάλῃ, ὅτι ἡ ἐγκράτεια τῶν παθῶν καὶ ἡ μετριότης εἰς τὰς ὁρέξεις συνιστᾷ τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου;».

ΝΙΚΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ ΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ*

Βρισκόμαστε, αγαπητοί φίλοι, στην άγκαλιά του Ίσмарου.

Στή Νέα Μαρώνεια. Έλάχιστα χιλιόμετρα από την αρχαία, πού τά έρείπια τών τειχών της, κι άλλα σημάδια τής υπαρξής της βλέπουμε κάτω στή λεγόμενη Παληόχωρα, πλάι στή θάλασσα.

Ή Ιστορία της είναι πολύ παλιά. Αρχίζει έδω καί 26 αιώνες.

Άς προσπαθήσουμε νά τή δούμε σέ μιά επί τροχάδην πορεία μέσα στό χρόνο.

* * *

Στήν περιοχή γύρω από τόν Ίσμαρο, από τά Όμηρικά, καί τά πιό παλιά ακόμα, χρόνια, κατοικοῦσαν οί αλόγάρηδες Κίκονες. Ντόπια φυλή. Τήν πόλη τους τήν Ίσμαρία τήν κυρίεψε καί τήν λαφυραγώγησε ό Όδυσσεάς μέ τούς συντρόφους του, στό γεμάτο περιπέτειες δεκάχρονο ταξίδι του γυρισμοῦ, από τήν Τροία στήν Ίθάκη. Κι άφάνισε όσους δέ μπόρεσαν νά σωθοῦν μέ τή φυγή.

Ό Μάρων, ιερέας του Άπόλλωνα στήν κυριευθεῖσα πόλη, γιά νά ξευμενίσει τόν Όδυσσεά καί νά εξαγοράση, κατά κάποιον τρόπο, τή ζωή του ίδιου, τής γυναίκας του καί του γιου του, του πρόσφερε δώρα καλά καί ακριβά.

* Όμιλία που έγινε στήν πλατεία τής Μαρώνειας τήν 31/7/1985 κατά τήν έναρξη τών πολιτιστικών καί λαογραφικών εκδηλώσεων «ΜΑΡΩΝΕΙΑ 1985», πού όργάνωσε ό Πολιτιστικός Σύλλογος Μαρώνειας. Τόν όμιλητή προλόγισε ό Γεν. Γραμματέας του Συλλόγου, λέγοντας τά εξής:

«Σας παρουσιάζω, κυρίες καί κύριοι, τόν κ. Νίκο Νικολαΐδη, δικηγόρο στή Θεσσαλονίκη καί Μαρωνίτη εκ πολιτογραφήσεως, από τό 1923, όπως κι ό άειμνηστος δάσκαλος πατέρας του, Μιλιτιάδης Νικολαΐδης καί ή σεβαστή μητέρα του κ. Ζηνοβία Νικολαΐδου. Όλοι, καθώς κι ό έδω γεννημένος Γιώργος Νικολαΐδης, Πρύτανης τής Άνωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών τής Άθήνας, διατηροῦσαν καί διατηροῦν στενούς ψυχικούς δεσμούς μέ τή Μαρώνεια. Ό κ. Νίκος Νικολαΐδης, είχε τήν ευγενή καλωσύνη νά ανταποκριθεῖ σέ πρόσκληση του Συλλόγου μας καί νά μιλήσει γιά τήν Ιστορία τής Μαρώνειας, γιά τήν πορεία της μέσα στους αιώνες. Άς τόν ακούσουμε».

χρυσάφι καθαρὸ ἑπτὰ ταλάντων, βαρύν ασημένιο κρατήρα καὶ δώδεκα μεγάλα λαγήνια (ἀμφιφορεῖς), κόκκινο παληὸ κρασί.

Ὁ Μάρων αὐτός, ἀναφέρεται στὴν Ὀδύσσεια σάν γιὸς κάποιου Εὐάνθη. Ἄλλοῦ, σάν ἐγγονὸς τοῦ Βάκχου. Ἄλλοῦ, πάλι, σάν γιὸς κάποιου Οἶνοπίονος, γιοῦ τοῦ Διονύσου, κι' ἀκόμα σάν γιὸς τοῦ Σειληνοῦ. Ἀπ' ὅπου ὅμως κι ἂν κρατοῦσε ἡ ρίζα του, κι ὅποιος κι ἂν ἦταν ὁ γεννήτοράς του, ἀπ' αὐτόν πῆρε τὸ ὄνομά της ἡ Μαρώνεια. Λεγόταν, μάλιστα, (καθὼς ἔγραψε ὁ ἱστορικός Διόδωρος ὁ Σικελιώτης), καὶ πὼς ὁ Μάρων εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς Μαρώνειας καὶ πὼς ὁ ἴδιος τῆς ἔδωσε τὸ ὄνομά της.

Λεγόταν, ἀκόμα, πὼς ἡ Μαρώνεια ἦταν ἡ ἄλλοτε Ἰσμαρία πού κατάκτησε καὶ κατὰστρεψε ὁ Ὀδυσσεύς. Ὅμως ὁ Στράβων, ὁ ἀναγνωρισμένος σάν ὁ μεγαλύτερος γεωγράφος τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ξεχωρίζει τὴν Μαρώνεια ἀπὸ τὴν Ἰσμαρία, γιατί τίς ἀναφέρει, μαζί μέ μιάν ἄλλη πόλη τῆς ἴδιας περιοχῆς, τὴν Ξάνθεια, σάν τρεῖς διαφορετικές πόλεις.

Σήμερα ὅλοι δέχονται, σάν ἱστορικά βεβαιωμένο, ὅτι ἡ Μαρώνεια εἶναι ἀποικία πού τὴν ἱδρυσαν Χιῶτες, πρὸς τὰ τέλη τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνα, δηλαδὴ στὰ 620 μέ 600 π.Χ., κοντὰ στὴν παλιότερη πόλη, τὴν Ἰσμαρία.

Γι' αὐτὸ καὶ ἀναφέρεται σάν πόλις Ἑ λ λ η ν ι ς.

«Τὴν δ' ἐπ' Ἀβδηρα καὶ Μαρώνειαν, πόλεις ἐλληνίδας ἐπὶ θαλάσῃ ὤκισμένας», λέει ὁ Ἀρριανός, περιγράφοντας τὴν πορεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου πρὸς τὴν Ἀσία καὶ πρὸς τὴ δόξα.

Ἀφοῦ ξαναγυρίσουμε γιὰ λίγο στὸν Μάρωνα καὶ τὸν Ὀδυσσεά καὶ θυμηθοῦμε πὼς μέ τὸ κρασί πού ἔδωσε ὁ πρῶτος στὸν δεῦτερο μέθυσε ὁ Κύκλωπας Πολύφημος, θά πρέπει νά ποῦμε καὶ ὅτι ἐδῶ, ἡ γύρω ἀπὸ τὸν Ἰσμαρο περιοχή, ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια φημιζόταν γιὰ τὸ κρασί της. Ὁ Ὅμηρος στὴν Ὀδύσσεια (Ραψ. Ι 195-200) περιγράφει τὸ κρασί πού παραπάνω ἀναφέραμε, σάν... «γλυκό, ἄδολο, καὶ θεῖο πιστό, πού γιὰ νά τό πιοῦν τό ἀνακάτωναν μέ εἴκοσι μέρη νεροῦ καὶ πού ἡ γλυκεία του μυρωδιά στὸν κρατήρα, ἐδωδίαζε θαυμαστή».

Ὁ Ἰσμάριος, καὶ Μαρώνειος, ἀργότερα, οἶνος, ἦταν γνωστός καὶ περιζήτητος, καθὼς φανερώνεται ἀπὸ διάφορα ἀρχαῖα κείμενα, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, τοὺς «ΔΕΙΠΝΟΣΟΦΙΣΤΕΣ» τοῦ Ἀθήναιου καὶ στίχους τοῦ Ἀρχίλοχου, τοῦ πατέρα τῆς λαμβικῆς καὶ ἐλεγειακῆς ποίησης. Ἀξίζει, τοὺς στίχους αὐτοὺς, νά τοὺς ἀκούσουμε σὲ μετάφραση.

«Στὴν ἄκρη τοῦ κονταριοῦ μου τὸ ψωμί μου.

Στὴν ἄκρη τοῦ κονταριοῦ μου τὸ Ἰσμαριώτικο κρασί.

Πίνω στηριζόμενος στὸ κοντάρι μου».

Καὶ μιά καὶ γίνεται λόγος γιὰ τὸ Ἰσμαριώτικο καὶ Μαρωνίτικο κρασί, ἂς προσθέσουμε καὶ πὼς οἱ Μαρωνῖτες μέχρι τίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας ἀσχολοῦ-

νταν μέ τήν ἀμπελουργία· καί τό Μαρωνίτικο κρασί... «Μαρωνίδος οἴνου ὀπώρης» καί «Μαρωνίδος ὀσμῆς νεκταρίης», ὅπως λέει στά «ΔΙΟΝΥΣΙΑΚΑ» τοῦ ὁ συγγραφέας Νόννος, πού ἔζησε καί ἔγραψε τόν Ε΄ μετά Χριστόν αἰῶνα, ἦταν πασίγνωστο καί περιζήτητο.

Ἡ ἀρχαία Μαρώνεια, τό 492 π.Χ., ὅπως κι' ὅλες οἱ ἄλλες πόλεις, φυλές καί λαοί τῆς Θράκης καί τῆς Μακεδονίας (μέ ἐξαίρεση μιά μόνο φυλή, τοὺς Βρύγες) ὑποτάχτηκε, χωρίς ἀντίσταση (ἔδωσε, ὅπως ἔλεγαν τότε, γ ἦ ν καί ὅ δ ω ρ) στοὺς Πέρσες, πού πέρασαν ἀπό δῶ, μέ ἀρχηγό τοὺς τόν Μαρδόνιο, κατευθυνόμενοι πρὸς τήν Ἀθήνα καί τήν Ἐρέτρια. Ὑστερα ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους τῇ βλέπουμε μέλος τῆς πρώτης Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας. Καί καθὼς φαίνεται ἀπὸ φορολογικοὺς καταλόγους πού ἀποσπασματικά σώθηκαν καί πού ἀναφέρονται στὸ ἀπὸ 454 μέχρι 410 καί 409 π.Χ. χρονικὸ διάστημα, τό 454 πλήρωνε ἕνα τάλλαντο καί 3.000 δραχμές. Δηλαδή ἐνάμισυ τάλλαντο. Συγκρίνοντας τό ποσό τοῦτο μέ ποσά πού πλήρωναν ἄλλες πόλεις τῆς συμμαχίας, εἶναι θεμιτὸ νά συμπεράνουμε πὼς τὰ οἰκονομικά τῆς Μαρώνειας ἦταν καλύτερα ἀπὸ ἐκεῖνα ἀρκετῶν ἄλλων πόλεων τῆς Θράκης καί τῆς Μακεδονίας, ἢ πὼς οἱ Μαρωνῖτες, τότε, ἀπὸ εἰδικούς λόγους, αἰσθάνονταν ζωηρὴ καί ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη τῆς προστασίας τοὺς ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καί τίς ἄλλες συμμαχικὲς πόλεις.

Στὴ συνέχεια, κι ὕστερα ἀπὸ τὴν ἡττα τῶν Ἀθηναίων στοὺς Αἰγὸς ποταμούς, τό 405 π.Χ., ἡ Μαρώνεια πέρασε στὴν ἐπιρροή τῶν Λακεδαιμονίων καί γύρω στά 377 π.Χ. ἔγινε καί πάλι μέλος τῆς, δεύτερης τώρα, Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας.

Ἡ Μαρώνεια κατὰ τὸν 5ο π.Χ. αἰῶνα ἦταν μιά τέλεια ὁργανωμένη καί αὐτοδιοικούμενη πόλη-κράτος. Ἕνα δυναμικὸ ἐμποροναυτικὸ καί πολιτιστικὸ κέντρο τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Περιτειχισμένη ἀπὸ ἰσχυρὸ τεῖχος, μέ λιμάνι, ναοὺς, βωμοὺς, θέατρο. Ἀπὸ τίς ἐλάχιστες γραφτεῖς πηγές πού ἔχουμε, ἐπιγραφές, νομίσματα καί κάθε εἶδους ἀρχαιολογικά εὐρήματα, δέ συγκροτεῖται ὕλικὸ ἀρκετὸ καί κατάλληλο γιὰ νά γνωρίσουμε τὴ σύνθεση τῆς κοινωνίας της, τὰ ὄργανα πού τῇ διοικοῦσαν, τό ἐμποροναυτικὸ της δυναμικὸ, τὴν ὁργάνωση τῶν συναλλαγῶν της κ.λ.π. Μποροῦμε ὁμως ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα λίγα στοιχεῖα, συγκρίνοντας καί ὅσα περισσότερα ξέρουμε γιὰ ἄλλες ἐλληνίδες, σὰν αὐτὴ (τὴ Μαρώνεια) πόλεις, νά δεχτοῦμε πὼς ἡ διοικητικὴ της ἐξουσία ἐπεκτείνονταν στὴν «ἐνδοχώρα» πολὺ πιὸ πέρα ἀπὸ τὰ σημερινὰ της ὄρια καί πὼς τό λιμάνι της ἦταν ἐμπορικὸ καί διαμετακομιστικὸ κέντρο τῶν προϊόντων τῆς περιοχῆς· κυρίως «σίτου, οἴνου καί ἐλαίου», τῶν εὐλογημένων αὐτῶν προϊόντων τῆς ἐλληνικῆς γῆς.

Ἀπὸ τό 500 π.Χ. ἡ Μαρώνεια ἔκοβε δικά της νομίσματα, πού κυκλοφο-

ρουσαν ὄχι μόνο στήν περιοχή τῆς ἀλλά καί στή Βαλκανική ὁλόκληρη καί τή Μικρά Ἀσία. Ἀπ' τά νομίσματα αὐτά, ἐκτός ἄλλων, φανερώναται πὼς οἱ Μαρωνῖτες, σάν προστάτες Θεοῦ θεωροῦσαν καί λάτρευαν τόν Ἀπόλλωνα καί τόν Διόνυσο. Σ' ἄλλα ἀπ' αὐτά ὁ Ἀπόλλωνας ἀναφέρεται σάν σωτήρας καί σ' ἄλλα ὁ Διόνυσος σάν προστάτης Μαρωνιτῶν.

*
* *

Στήν ἀρχαία Μαρωνεία πρέπει νά ἀναπτύχθηκε κάποια ἀξιόλογη πνευματική καί πολιτιστική κίνηση, ἀναγκαῖο καί λογικό, τότε, συνακόλουθο τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης τῶν ἐλληνίδων πόλεων. Δέν ἔχουμε σημαντικές πληροφορίες οὔτε πάνω στό θέμα αὐτό.

Βέβαιο εἶναι πὼς ἡ Μαρωνεία δέν γέννησε ἕναν Δημόκριτο, ὅπως τά γειτονικά Ἀβδηρα, οὔτε ἕναν Ἀριστοτέλη, ὅπως τά Μακεδονικά Στάγειρα. Ξέρουμε ὅμως πὼς ἦταν ἡ πατρίδα μιᾶς γυναίκας φιλοσόφου (σπάνιο εἶδος γυναίκα φιλόσοφος γιά τήν τότε ἐποχή), τῆς Ἰπάρχειας, πού γεννήθηκε στό δεύτερο μισό (ἐκεῖ πάνω-κάτω) τοῦ Δ' αἰῶνα π.Χ. καί ἔδρασε ἀκολουθώντας τόν ἄντρα τῆς, τόν Κράτη τόν Θηβαῖο· πολύ πλούσιο, πού χάρισε ὅλη τήν περιουσία του καί ζοῦσε τή ζητιάνικη ζωὴ τοῦ κυνικοῦ, ... «κομῶν, ρυπῶν, ἀνυποδυτῶν». Μακρυμάλλης, βρωμιάρης καί ξυπόλυτος, ὅπως θά λέγαμε σήμερα.

Ὁ ἀδελφός τῆς Ἰπάρχειας, ὁ Μητροκλῆς, κυνικός φιλόσοφος κι αὐτός, εἶναι ὁ δημιουργός τοῦ ἀστείου ἀνέκδοτου. Τῆς «Χρείας», ὅπως τήν ὀνόμασε. Ἀνάγκης δηλαδή. Κι ἴσως ἀνάγκης ψυχικῆς γιά τό γέλιο, τήν εἰδοποιό διαφορά, κατά μιάν ἀποψη, μεταξύ ἀνθρώπου καί ζώου.

Υπῆρξε, ἀκόμη, ὁ Μαρωνίτης αὐτός Μητροκλῆς, ὁ δάσκαλος κάποιου ἄλλου κυνικοῦ φιλοσόφου, τοῦ Μενίππου, πολύ γνωστοῦ ἀπό τοὺς «Νεκρικοὺς διαλόγους» τοῦ Λουκιανοῦ, κι' ἀπὸ μιὰ φράση πού μέχρι σήμερα χρησιμοποιοῦμε:

«Οὐκ ἂν λάβοις παρά τοῦ μὴ ἔχοντος»

*
* *

Τό 350 π.Χ. ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Β', πατέρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἡ Μαρωνεία ὑποτάχθηκε στό κράτος τῶν Μακεδόνων.

Στήν Ἑλληνιστική περίοδο βρισκόταν κάτω ἀπὸ τήν Αἰγυπτιακή κυριαρχία.

Τό 200 π.Χ. λεηλατήθηκε ἀπὸ τόν Φίλιππο τόν Πέμπτο, πού ἀναφέρεται σάν Τρίτος, λόγῳ τῆς ἀσημαντότητας τῶν δύο Φιλίππων πού προηγήθηκαν ἀπ' αὐτόν· τοῦ Δ' καί τοῦ Γ', κατακτῆθηκε, στή συνέχεια (τό 194) ἀπὸ τόν Ἀντίοχο τόν τρίτο τῆς Συρίας καί, τέλος, ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, πού ἄφησαν

πολλά μνημεία της ἐδῶ παρουσίας τους: Κτίσματα, σαρκοφάγους, ἐνεπίγραφες πλάκες κι ἀγάλματα.

Δέν υπάρχουν ἱστορικά στοιχεῖα ἱκανά νά μᾶς ἐπιτρέψουν νά παρακολουθήσουμε τήν πορεία τῆς Μαρώνιας μέσα στούς αἰῶνες πού ἀκολούθησαν τήν κατάκτησή της ἀπό τοὺς Ρωμαίους καί κυρίως κατά τήν περίοδο τῆς ἀκμῆς καί τῆς πτώσης τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὅμως τά ἐρείπια πρωτοχριστιανικῶν ναῶν, τά τμήματα βυζαντινῶν τείχους, ἡ ἐκλογή της σάν ἔδρα Μητρόπολης, ἡ ἀναφορά της ἀπό βυζαντινούς συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Ἰγνάτιος, ὁ Καντακουζηνός καί ἄλλοι, σάν μιᾶς ἀπό τίς σπουδαιότερες, μαζί μέ τήν Μαξιμιανούπολη, πόλεις τῆς περιοχῆς, μᾶς ἐπιτρέπουν νά ὑποθέσουμε πῶς ἡ Μαρώνια καί κατά τοὺς Βυζαντινούς χρόνους ἦταν μιᾶ ἀξιόλογη, ἀπό κάθε ἄποψη, κωμόπολη.

Καί τώρα, ἄς μπουῦμε στή νέα Μαρώνια.

Ἀπό στοιχεῖα πού μεταδόθηκαν μέ τήν παράδοση, δημιουργήθηκε σέ πολλούς ἡ γνώμη πῶς ἡ Μαρώνια αὐτή πού βρισκόμαστε τώρα, ἄρχισε νά χτίζεται στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα, κοντά 480 χρόνια πρὶν ἀπὸ σήμερα.

Τῇ γνώμῃ αὐτῇ τῇ μεταφέρει κι ἓνας γιατρός, ὁ Μ. Μελίρρυτος πού ἐργάστηκε ἐδῶ, σέ βιβλίο του τυπωμένο τό 1871 στήν Κων/πολη, μέ τίτλο «Ἱστορική καί Γεωγραφική περιγραφή τῆς Θεοσώστου Ἐπαρχίας Μαρωνιας». Μάλιστα, μέ κάποιον ἀφελῆ, θά ἔλεγε κανεῖς, ὑπολογισμό, τοποθετεῖ τήν ὀλοκλήρωση τῆς ἀποίκησης τῆς Νέας Μαρώνιας, στό 1513. Σ' αὐτό τό βιβλίο, πού περιέχει σπουδαῖες πληροφορίες γιά τή Μαρώνια τῆς τρίτης καί τέταρτης εἰκοσαετίας τοῦ περασμένου αἰῶνα, λέει καί πῶς ἡ ἐγκατάλειψη τῆς παλιᾶς, τῆς παραθαλάσσιας Μαρώνιας, σάν αἰτία εἶχε τίς καταστροφές, τίς ἀρπαγές καί τήν ἀπελπισία ἀπό τίς συνεχεῖς καί ἀλλεπάλληλες κουρσάρικες προσβολές καί προσθέτει, ἀκόμα, πῶς τό 1827 κι ἡ Νέα Μαρώνια κουρσεύτηκε ἀπό Ἑλλήνες πειρατές, πού αἰχμαλώτισαν 108 Μαρωνίτες καί τοὺς κρατοῦσαν μέσα στά δέκα καράβια ἀπ' τὰ ὁποῖα ξεμπάρκαραν, μέχρι τήν ἐξαγορά τῆς ἐλευθερίας τους μέ 50.000 γρόσια.

Τολμῶ νά πῶ πῶς πρέπει νά διατηρήσουμε σοβαρές ἀμφιβολίες γιά τήν ἡλικία τῆς Νέας Μαρώνιας. Δέν υπάρχουν σημάδια ἀπ' τὰ ὁποῖα νά πιθανολογεῖται ὅτι χτίστηκε μπροστά ἀπὸ πέντε, περίπου, αἰῶνες. Ἀπὸ ὅσα υπάρχουν φαίνεται, πῶς ὁ ἀποικισμός της δέν ἔγινε νωρίτερα ἀπὸ τή δεύτερη, ἢ τρίτη δεκαετία τοῦ 16ου αἰῶνα. Σοβαρώτατες ἀμφιβολίες, ἀκόμα, πρέπει νά διατηρήσουμε γιά τό φερόμενο σάν γεγονός ὅτι οἱ Ἑλλήνες κουρσάροι-πειρατές, ἔκαναν ἐπιδρομή στή Νέα Μαρώνια τό 1827 ἀπὸ δέκα καράβια πού ἄφησαν ἀγκυροβολημένα στό λιμάνι τῆς παλιᾶς.

Τό 1827 ἦταν τό πιό κρίσιμο ἔτος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ἐτσι τό χαρακτηρίζουν ὅλοι οἱ ἱστορικοί. Δέκα πειρατικά... ἑλληνικά καράβια ἀποτελοῦσαν ὁλόκληρο στόλο. Καί λογαριάζοντας πῶς τό κούρσεμα τῆς Μαρώνειας δέν θά ἦταν ἡ μοναδική πειρατική ἐπιχείρηση τοῦ στόλου ἐκείνου, δέ μπορεῖ καί δέν πρέπει νά δικαιολογηθεῖ ἡ μὴ ὑπαρξη ἔστω καί μιᾶς ἀκόμα μαρτυρίας γιά τήν συγκρότηση καί δράση του.

Κι ἄς μὴ ξεχνοῦμε πῶς κατά τήν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης οὔτε μπαρμπερίνικα πειρατικά καράβια κυκλοφοροῦσαν στό Αἰγαῖο πέλαγος, πεδίο, τότε, θαλασσινῶν συγκρούσεων μεταξύ Τούρκων καί Ἑλλήνων.

Πρέπει ὁμως νά ὑπῆρξε ἓνα σχετικό γεγονός, παραποιημένο κι ἴσως καί μεταχρονισμένο μέ τήν παράδοση. Θά ἔγινε κατά τῆς Μαρώνειας κάποια ἐπιχείρηση ἀγνημάτων τοῦ τουρκικοῦ στόλου, πού στά πληρώματα τῶν πλοίων του πολλοί ἦσαν Ἕλληνες. Ἄς μὴ ξεχνοῦμε πῶς μετά τήν κήρυξη τῆς ἐπανάστασης τοῦ '21, ἦταν συνηθισμένο φαινόμενο οἱ κάθε εἶδους διωγμοί τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καί πῶς, ἀκόμα, ἡ Μαρώνεια ἦταν πασίγνωστη Ἑλληνική κωμόπολη, μέ κατοίκους μόνο Ἕλληνες.

Ἄλλωστε καί εἰδικός λόγος ἐπιδρομῆς Τούρκων στή Μαρώνεια ὑπῆρχε. Γιατί εἶναι βεβαιωμένο πῶς ἀρκετοί Μαρωνῖτες, ἀγνωστο πόσοι, φλεγόμενοι ἀπό τήν ἰδέα τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας ἔφυγαν ἀπό τή Μαρώνεια καί κατατάχτηκαν σέ σώματα διαφόρων ὀπλαρχηγῶν τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς καί ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδας καί πολέμησαν μέσ' ἀπ' αὐτά, ἡ ναυτολογήθηκαν σέ πλοῖα πού πήραν μέρος στίς ἐπιχειρήσεις κατά τῶν Τούρκων.

Ἡ μοῖρα τους ἦταν νά μείνουν ἀγνωστοί. Μέσα στοὺς τόσους καί τόσους ἀγνώστους στρατιῶτες τῶν σκληρῶν καί ἀδιακόπων ἀγώνων τοῦ ἔθνους γιά ἐλευθερία καί ἐθνική ἀνεξαρτησία, χωρίς νά διατηρηθῇ ἡ μνήμη τῶν ὀνομάτων τους καί τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς τους.

Καί εἶναι, νομίζω, στιγμή νά ἀναφέρω κάτι πού ἄκουσα ἐδῶ, μπροστά ἀπό 55 (ἴσως καί περισσότερα), χρόνια ἀπό σήμερα. Πῶς δηλαδή ἡ τοποθεσία ΚΑΝΓΚΕΛΕΣ, μεταξύ Ἁγίου Χαραλάμπους καί Πλατανίτη ὀνοματοθετήθηκε ἔτσι ἀπό παραφθορά τῶν τουρκικῶν λέξεων ΚΑΝ-ΓΚΙΟΛ πού σημαίνουν λίμνη αἵματος. Αἷματος Μαρωνιτῶν πού σφάχτηκαν ὁμαδικά, κάποτε, ἐκεῖ, ἀπό Τούρκους.

*
* *

Μετά τή δημιουργία τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους, οἱ συνθήκες ζωῆς ὅλων τῶν Χριστιανορθοδόξων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας μεταβλήθηκαν. Κατά βάση γιατί ὅλοι οἱ χριστιανοί ὑπῆκοοι τῆς αὐτοκρατορίας ἄρχισαν νά αἰσθάνονται καί νά ἔχουν μεγαλύτερη ἀσφάλεια ζωῆς καί

ιδιοκτησίας. Κι' ἡ θέση τους βελτιώθηκε ἀκόμη περισσότερο μετά τή συνθήκη τῆς Κάλιτζας τοῦ 1855 καί κυρίως ὕστερα ἀπὸ τὸν καταστρεπτικὸ γιὰ τὴν Τουρκία Κριμαϊκὸ πόλεμο καί τὴ δημοσίευση τοῦ Χάτι Χουμαγιούν τοῦ 1856. Ἀπὸ τότε, κυρίως, οἱ Εὐρωπαῖοι πρεσβευτὲς καί πρόξενοι ἀσκοῦσαν, πάνω στὴν Ὑψηλὴ Πύλη (τὴν Τουρκικὴ Κυβέρνηση) συνεχῆ πίεση ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν. Κι' οἱ Χριστιανορθόδοξοι, Ἕλληνες τὴν καταγωγή, πού δὲν ἦταν «νόμφ ὑπήκοοι», ἀλλὰ ἔγιναν καί ἦταν ὑπήκοοι «λόγφ καρδίας» τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὅπως εἶχε πεῖ σέ κάποιο λόγο του ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, τὸ 1886, ἄρχισαν νά κινοῦνται μέσα σ' ὁλόκληρη τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, νά ἐμπορεῦνται, νά μεταναστεύουν καί νά ἐγκαθίστανται σέ πόλεις καί περιοχές πού διέβλεπαν πὼς θά βελτιώναν τὴν οἰκονομικὴ τους κατάσταση καί τὴν κοινωνικὴ τους θέση, νά εὐδοκιμοῦν, νά ἐπικρατοῦν καί νά σωρεῦν πλούτη, ἐκτοπίζοντας σιγά-σιγά ἀπὸ παντοῦ τοὺς Τούρκους.

Στὴν ἐπικράτηση αὐτῇ, σπουδαῖα συνετέλεσε ὁ ἔμφυτος πόθος πού εἶχαν πάντοτε οἱ Ἕλληνες, γιὰ πνευματικὴ μόρφωση καί ἀνάπτυξη. Πόθος πού πῆγαζε ἀπὸ τὸ ἔθνικὸ τους αἶσθημα, πού τρεφόταν μέ τὴν ἀνάμνηση τοῦ μεγάλου πνευματικοῦ παρελθόντος τῆς φυλῆς τους καί πού ἐκδηλωνόταν ἄριστα μέ τὴν ἵδρυση καί τὴν συντήρηση σχολείων.

Σημαντικά, ἀκόμα, συνετέλεσε καί τὸ βαθύ θρησκευτικὸ τους αἶσθημα καί οἱ πνευματικοὶ δεσμοὶ μέ τὴν Ἐκκλησίαν, πού ὑπῆρξε ὁ φορέας τῆς Ἑθνικῆς ἰδέας στὰ μαῦρα χρόνια τῆς σκλαβιάς.

Οἱ Ἑλληνικὲς κοινότητες, κυρίως κατὰ τὸν περασμένο αἰῶνα, δὲν ὑποχωροῦσαν ἀπὸ τὸ βάρος οἰκονομικῶν θυσιῶν, γιὰ νά ιδρύουν καί νά συντηροῦν Σχολεῖα. Ἀλλὰ καί ἰδιῶτες πλούσιοι, ἐκτός ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν παρέλειπαν, κατὰ κανόνα, μέ τίς διαθῆκες τους, νά ἀφήσουν κάποιο ποσὸ πρὸς ἐνίσχυση τῆς ἐκπαίδευσης τῶν συμπατριωτῶν τους, καί ζωντανοὶ ἀκόμα ἱδρυσαν μέ δωρεές τους σχολεῖα, ἢ διέθεσαν σημαντικὸ μέρος τῆς δαπάνης γιὰ τὴν ἵδρυση, συντήρηση καί λειτουργία τους.

Οἱ Μαρωνῖτες, ἔμποροι ἀπὸ παράδοση, ἐκμεταλλεύτηκαν τὴ νέα κατάσταση. Κι ἐπέδειξαν, μέ πολλοὺς τρόπους, ἀξιοζήλευτη φιλοπατρία.

*
* *

Ὁ γιατρός Μελίρρυτος, στὸ βιβλίο του πού προαναφέραμε, μαρτυρεῖ ὅτι... «πάντες οἱ κάτοικοι τῆς κώμης ταύτης, ξενιτεῦνται ἐκ τρυφερᾶς ἡλικίας χάριν τοῦ ἐμπορίου. Μετὰ τὴν πρόσηβον ἡλικίαν ἐπανέρχονται ἐκ τῶν διαφόρων μερῶν ὅπου εἶναι διασκορπισμένοι καί νυμφεύονται, ἐκτός δὲ τῆς πατρίδος τὸν ἔμπορον ἐπαγγελλόμενοι καί ἐπιστρέφοντες ἐν αὐτῇ δὲν διστάζουν νά ἐπαναλάβουν τὰ πρῶτα αὐτῶν ἔργα, τοῦ γεωργοῦ, τοῦ ἀμπελουργοῦ, τοῦ ἰχθυοθήρα».

Μαρτυρεῖ, ἐπίσης, πὼς ἐδῶ στὴ Μαρώνεια «ἀνοικοδομήθηκε τὸ 1865 μιά κομψή καὶ ἐκτεταμένη Σχολή, τῆς ὁποίας τὸ κάτω πάτωμα ἀπήρτιζεν τὴν ἀλληλοδιδασκικὴν, τὸ δὲ ἄνω τὴν Ἑλληνικὴν Σχολήν, διευθυνομένης, ἀμφοτέρως, ὑπὸ φιλομούσου Ἐφορίας, τῆς λεγομένης ἀδελφότητος, ἣτις ἀναπληροῖ ὅλας τὰς ἐλλείψεις τῆς Σχολῆς, πληρώνουσα τοὺς διδασκάλους καὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως προμηθεύουσα διάφορα διδακτικά βιβλία, ἐξ ὧν πολλὰ διανέμονται δωρεὰν τοῖς ἀπόροις τῶν μαθητῶν», καὶ καταλήγει: «Ἡ τοιαύτη τῆς ἀδελφότητος ἐνέργεια, δύναται, τῷ ὄντι, νὰ πληρώσῃ διὰ τὴν Μαρώνειαν, τὴν ὡραιότεραν σελίδα τῶν ἐπαίνων, συγκρινομένην πρὸς τὰς γειτνιαζούσας ἄλλας κώμας καὶ πόλεις».

Ἡ δαπάνη τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς παραπάνω σχολῆς, πού μισοκαταστραμένη σωζόταν μέχρι τὴν γερμανοβουλγαρικὴ κατοχή, ἦταν προϊόν εἰσφορῶν πολλῶν Μαρωνιτῶν ἐμπόρων, διασκορπισμένων σὲ Εὐρώπη, Ἀσία καὶ Ἀφρική. Μὲ χρηματικὴ εἰσφορά ὅμως μόνο τῶν Ἀδελφῶν Π. Χατζέα, μεγαλεμπόρων, ἐγκαταστημένων στὴν Κωνσταντινούπολη, χτίστηκε, καὶ τὸ 1912 ἐγκαινιάστηκε, τὸ χτίριο πού στεγάζει καὶ μέχρι σήμερα τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο, καὶ πού πάντα μὲ ἰδιαίτερη συγκίνηση τὸ ἀντικρύζω, γιατί ἐξῆσα μέσα σ' αὐτὸ ἐννιά, περίπου, χρόνια τῆς παιδικῆς μου ζωῆς, ἀπὸ τὴν πρωτοχρονιά τοῦ 1923, μέχρι καὶ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1931 καὶ γιατί μέσα σ' αὐτὸ γεννήθηκε ὁ μόνος ἀδελφός μου.

Ἀξίζει νὰ διαβάσουμε κάτι ἀπὸ τὸ μὲ ἀριθμὸ 34/24.3.1905 Πρακτικὸ κοινῆς συνεδριάσεως τῆς Ἐφορίας καὶ Δημογεροντίας τῆς Μαρώνειας.

Ἀφοῦ καταχωροῦνται σ' αὐτό, κατὰ λέξη, ἡ ἀπὸ 11.3.1905 ἐπιστολὴ τῶν Ἀδελφῶν Π. Χατζέα καὶ τὸ ἀπὸ 21.3.1905, σχετικὸ μ' αὐτήν, ἔγγραφο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μαρωνείας, διαλαμβάνονται, ἐκτὸς ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«Ἀνακηρύσσονται οἱ μεγάλθυμοι καὶ φιλογενέστατοι Ἀδελφοὶ Χατζέα «ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ» τῆς Κοινότητος Μαρωνείας, οὗ μόνον διὰ τὰς παρ' αὐτῶν ἐκάστοτε δαψιλευομένης δωρεάς ὑπὲρ τῶν Σχολείων ἡμῶν, διὰ τὰς ἐν γένει εὐποιίας αὐτῶν, ὡς διὰ τὴν ἀνόρουξιν φρέατος ἐν τῇ Καμπάνα, τὴν διοχέτευσιν ἐν τῇ Σχολῇ ὕδατος, τὴν ἀνέγερσιν ἐν αὐτῇ Κρήνης, τὴν περιτοίχισιν τοῦ περιβόλου τοῦ Παρθεναγωγείου, ἰδίαις αὐτῶν δαπάναις, ἀλλὰ ἐξαιρέτως, διὰ τὴν φιλογένειαν, τὸ φιλόπατρι καὶ τὴν μεγαλοδωρίαν των, ἀναλαμβάνόντων, ἵνα ἰδίαις δαπάναις, ἀνεγείρωσι Σχολὴν τῶν Ἀρρένων, ἣς λίαν ἐπείγουσά ἐστιν ἡ ἀνέγερσις, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ΧΑΤΖΕΙΟΣ ΣΧΟΛΗ, ὑπὲρ ἧς καταβάλλουσι τὸ ἀνωτέρω ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ἀναφερόμενον σημαντικὸν ποσόν (1.100 Ὀθωμανικὲς λίρες), καὶ ἀποφασίζεται: α) Κατ' ἔτος καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, 25 Μαρτίου, νὰ τελεῖται Μυσταγωγία ἐν συλλειτούργῳ, ὑπὲρ ὑγείας καὶ μνήμης αἰδίου τῶν μεγάλων εὐεργετῶν κ.κ. Ἀδελφῶν Χατζέα... καὶ γ) Ἀνω τῆς εἰσόδου τῆς ἀνεγερθησομένης Σχολῆς, ἐπὶ μαρμάρου, νὰ τεθῇ ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή:

*ΑΔΕΛΦΟΙ ΧΑΤΖΕΑ / Η ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ / ΜΕΓΑΛΟΙΣ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙΣ
ΚΑΙ ΙΔΡΥΤΑΙΣ ΤΗΣΔΕ ΣΧΟΛΗΣ ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗΣ ΕΝΕΚΕΝ.*

Λόγω τῶν Βαλκανικῶν πολέμων καί τῆς ἐγκατάλειψης τῆς Μαρώνειας (γιά τήν ὁποία παρακάτω θά γίνει λόγος) καί τῆς διακοπῆς τῆς συνέχειας τῆς ζωῆς της, ἡ μαρμαρίνη πλάκα τῆς τελευταίας παραγράφου τοῦ Πρακτικοῦ πού προαναφέρθηκε, δέν τοποθετήθηκε. Οὔτε (ἂν δέν κάνω λάθος), ἐγινε ποτέ συλλεϊτουργο ὑπέρ τῆς υἰείας, τότε, καί τῆς αἰδίου μνήμης, μετά τό θάνατό τους, τῶν μεγάλων εὐεργετῶν κ.κ. Ἀδελφῶν Π. Χατζέα.

Ἀφοῦ ἐγινε λόγος γιά τό παραπάνω πρακτικό κοινῆς συνεδρίασης τῆς Ἐφορίας καί τῆς Δημογεροντίας τῆς Μαρώνειας, πρέπει νά σημειώσουμε ἀπλῶς (δέν εἶναι στιγμή γιά ἀναλύσεις), πῶς ἡ Μαρώνεια ἦταν μιά πλήρως αὐτοδιοικούμενη κοινότητα. Κάποιος δέ «ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ», πού συντάχτηκε καί ἴσχυσε ἀπό τό 1900 καί πού περιεῖχε κατά βάση, τοὺς ἄγραφους, τοὺς ἐθιμικούς, κανόνες διοίκησής της, πού ἴσχυαν μέχρι τότε, ἀξίζει ἰδιαίτερης προσοχῆς καί μελέτης.

*
* *

Ὁ γιατρός Μ. Μελίρρυτος, στό βιβλίο του πού προαναφέραμε (ἄς θυμηθοῦμε πῶς εἶναι τυπωμένο τό 1871 καί γράφηκε τό 1870), λέει, ἐκτός ἀπό ἄλλα, καί πῶς ἡ Μαρώνεια εἶναι μικρά κώμη ἀλλά κομψή κατά τάς οἰκοδομάς «ἐσχάτως ἀνανεωθείσας καί ὁλονέν κομψευομένης» καί πῶς ἔχει 2.000 περίπου κατοίκους, φιλέργους καταγινομένους καί εἰς τήν γεωργίαν, κηπουρικὴν, δενδροφυτείαν, ἀμπελουργίαν, κτηνοτροφίαν καί μεταξουργίαν. Τονίζει πῶς οἱ ξενητεμένοι Μαρωνῖτες διενεργοῦν, πρό πάντων, τό ἐμπόριον νικοτιανῆς (καπνοῦ) εἰς Κωνσταντινούπολιν, λοιπὴν Τουρκίαν, Αἴγυπτον, Ρωσίαν καί ἄλλα μέρη, προμηθευόμενοι τό ἐμπόρευμα τοῦτο ἐκ τῆς γείτονος ἐπαρχίας τῶν Γενιτζῶν, Καβάλας, Δράμας καί Σαμψούντος. Προσθέτει πῶς κυριότερα καταστήματα ἱερά εἶναι δύο Ἐκκλησίαι κομψώταται, ἡ τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου καί τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καθὼς καί ἡ νεόδμητος, ὅπως τήν χαρακτηρίζει, Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, στήν Παλιά Χώρα, ἡ ὁποία ἐγκαινιάστηκε τό 1866. (Ἐδῶ θά σημειώσουμε πῶς κάνει λάθος, γιατί τό 1866 δέν ἀνηγέρθη καί ἐνεκαίνιάσθη, ἀλλά «ἀνεκαίνισθη κοινῇ δαπάνῃ τῶν Μαρωνείας τέκνων», ὅπως φανερώνεται ἀπό ἐπιγραφή σέ μάρμαρο ἐντοιχισμένο πάνω ἀπό τήν εἴσοδό της).

Τέλος, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι πολλές οἰκογένειες ἀπό τή Μαρώνεια κι ἀπό γειτονικά, γύρω, μέρη, κατέβαιναν τόν Ἰούλιο κάτω στήν Παλιόχωρα καί κατοικοῦσαν σέ καλύβες. «Γιά νά ἀπολαύσουν ἐκ τοῦ πλησίον τά μαγευτικά τῆς θαλασσίας αὔρας κάλλη καί γιά νά κάνουν, ἐξακολουθητικῶς, θαλάσσια λουτρά, πρὸς εὐεξίαν τοῦ σώματος».

Ἡ Μαρώνια, στίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας, εἶχε τὴν ἐμφάνιση μιᾶς πλούσιας καὶ κομψῆς κωμόπολης. Ἀπὸ μακρὰ μάλιστα, μὲ τὰ πυκνοχτισμένα μεγάλα καὶ ἀψηλά σπίτια τῆς, ἔδινε τὴν ἐντύπωση πόλης. Ἡ εἰκόνα τοῦ 1870 πού μᾶς δίνει ὁ Μ. Μελίρρυτος, εἶχε ἀλλάξει πρὸς τὸ καλὺτερο. Γιατὶ ἀρκετὰ νέα σπίτια χτίστηκαν καὶ πολλὰ ἀνακαινίστηκαν. Στήθηκαν βρύσες, καμπαναριό, ἀνάμεσα στίς δυὸ Ἐκκλησιές, καὶ τὰ ἐμβάσματα ἀπὸ τοὺς ξενητεμένους Μαρωνίτες, ἀπὸ χρόνον σὲ χρόνον περισσεύαν.

Κι ἦρθαν οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι.

Τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1912, ἡ Μαρώνια, καθὼς καὶ ὁλόκληρη, σχεδόν, ἡ Δ. Θράκη, καταλαμβάνεται ἀπὸ τὰ Βουλγαρικὰ στρατεύματα.

Τὸν Ἰούλιο, ὅμως, τοῦ 1913, μετὰ τὸν δεύτερο Βαλκανικὸ πόλεμο, ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ Στρατὸ καὶ ἀπὸ ἀγῆματα τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, πού ἀποβιβάστηκαν στὴν Παληόχωρα, κάτω στὸν Ἅγιο Χαράλαμπο. Ἡ χαρά ὅμως καὶ οἱ πανηγυρισμοὶ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση, κράτησαν λίγες, μόνο, μέρες.

Μὲ τὴν συνθήκη εἰρήνης τοῦ Βουκουρεστίου, πού ἐπακολούθησε τῆς 28 Ἰουλίου 1913, ὁλόκληρη ἡ Δυτικὴ Θράκη, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα μικρὸ τμῆμα γύρω ἀπὸ τὴ Σταυρούπολη, ἐπιδικάστηκε στὴ Βουλγαρία καὶ οἱ ἑλληνικὲς στρατιωτικὲς δυνάμεις ἀποχώρησαν. Τότε, ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς Ἑλλήνων τῆς Θράκης, ἔχοντας πικρὴ γεύση τῆς Βουλγαρικῆς κατοχῆς πού εἶχε προηγηθεῖ, ἐγκατάλειψαν τὰ σπίτια τους καὶ χρησιμοποιώντας κάθε μέσο, πῆραν τὸ δρόμο τῆς προσφυγιάς.

Ἡ Μαρώνια (ὅπως καὶ ὁ Κιρκάς) ἐρημώθηκε τελείως. Ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς ἐκπατρίστηκαν. Οἱ περισσότεροὶ κατέφυγαν στὴ Σαμοθράκη, τὴ Θάσο καὶ τὴν Καβάλα. Ἄλλοι σὲ διάφορα ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ μερικοὶ σὲ χώρες τοῦ ἐξωτερικοῦ, μέχρι καὶ Ἀμερικῇ. Κι ἄρχισαν νὰ ἐπιστρέφουν, λίγοι-λίγοι, ἀπὸ τὸ 1919 (μετὰ τὴν λήξιν τοῦ Α' παγκόσμιου πολέμου) γιὰ νὰ ὁλοκληρωθεῖ ἡ παλινόστηση καὶ ἀποκατάστασή τους, μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν, μὲ τὴν ὁποία ἡ Δυτικὴ Θράκη ἐγίνε, ὀριστικά, μέλος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικράτειας.

*
* *

Ἡ ζωὴ στὴ Μαρώνια, κατὰ τὴν δεκαετία 1920-1930 ὑπῆρξε συνέχεια τῆς πρὸ τοῦ 1912 ζωῆς. Μεταβολές ἄρχισαν νὰ σημειώνονται στὴν δεκαετία τοῦ 1930. Γιὰ νᾶρθει ὁ δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, νὰ ξαναμπεῖ ἡ Δ. Θράκη στὴν Βουλγαρικὴ κατοχή, νὰ ἐπακολουθήσει ὁ ἐμφύλιος, νὰ ἐρημωθεῖ καὶ πάλι ἡ Μαρώνια καὶ νὰ ξαναρχίσει νὰ ζῇ ἀπὸ τὸ 1950 καὶ δώθε.

Ἄς σταθοῦμε ὅμως ἐδῶ. Γιατὶ φτάσαμε σὲ χρονικὸ σημεῖο πού δέν μπῆκε, ἀκόμα, στὴν ἱστορία. Μιά καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ μᾶς, ἔχουν αὐτοπρόσωπη

γνώση τῶν γεγονότων πού ἐπακολούθησαν καί δική του, καθένας κρίση καί γνώμη πάνω σ' αὐτά.

Τελειώνοντας, ἤθελα νά σημειώσω κάτι ἀκόμη.

Τή Μαρώνεια τήν χαρακτηρίζει μιὰ μοναδικότητα, ὄχι μόνο μέσα στὸν Θρακικό, ἀλλὰ καί στὸν Πανελλήνιο χῶρο.

Πέρσες, Μακεδόνες, Ρωμαῖοι, Τούρκοι καί Βούλγαροι, δέν κατόρθωσαν νά ἀπορροφήσουν τοὺς κατοίκους της. Δέ κατόρθωσαν νά τήν σβύσουν.

Καί στάθηκε ὀρθία μέσα στοὺς αἰῶνες.

ἝΥποχρέωση ὅλων μας, ὅλων ἐκείνων πού ζοῦν, πού γεννήθηκαν, ἢ πού ἔζησαν σ' αὐτή, εἶναι ἡ καθημερινή, ἡ διαρκής, ἡ ἀνυποχώρητη προσπάθεια γιὰ διαφύλαξη τῆς προσωπικότητάς της, γιὰ διατήρηση τῆς πολιτιστικῆς της κληρονομιάς, γιὰ βελτίωση τῆς ἐμφάνισής της καί γιὰ δημιουργία καλύτερων συνθηκῶν ζωῆς μέσα σ' αὐτή.

Ἄνταποκρινόμενος, ἀπὸ τὴν πλευρά μου, στὴν ὑποχρέωση αὐτή, δέχτηκα τὴν πρόσκληση τοῦ Πολιτιστικοῦ μας Συλλόγου νά παρευρεθῶ στίς ἐκδηλώσεις «ΜΑΡΩΝΕΙΑ 1985» καί νά ἔχω τὴν τιμὴ καί τὴ χαρὰ νά μιλήσω μπροστά σας.

Σὰς εὐχαριστῶ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΕΜΑΛΑΚΗ

ΤΑ ΡΟΥΓΚΑΤΣΙΑ
ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΛΑΒΑΡΑ ΚΑΙ ΜΑΝΔΡΑΣ ΕΒΡΟΥ
(Από τα έθιμα του Δωδεκαημέρου της Θράκης)

Στην πατρίδα μας τη Θράκη ο χειμώνας έρχεται πολύ νωρίς. Έτσι βλέπουμε το χιόνι πάνω στο χιόνι να έχει στοιβαχτεί και να μένει σχεδόν μήνες άλυωτο. Τα σπαρτά έχουν φυτρώσει και τώρα μένουν κάτω από το ολόασπρο πέπλο που τους κρατάει ζεστασιά έστω κι αν είναι παγωμένο και αφιλόξενο για μας. Οι αγρότες μας μαζεμένοι στα σπίτια και στα καφενεία του χωριού πίνουν τα ανόθευτα κρασιά και τσίπουρά τους, περιμένοντας να βγεί ο χειμώνας και να βγουν πάλι την άνοιξη στα χωράφια τους. Τώρα είναι ευτυχισμένοι γιατί από το θέρους και το αλώνισμα η τροφή για τους ίδιους, τις οικογένειές τους και τα ζωντανά τους έχει εξασφαλιστεί. Τα μεγάλα τους καματερά μέσα στους σταύλους ζεσταίνονται από την αναπνοή τους που βγαίνει από τα ρουθούνια τους, αναμασούν την τροφή τους και δείχνουν να είναι ευχαριστημένα.

Οι Θρακιώτες περνάνε την σαρακοστή των Χριστουγέννων. Την εποχή αυτή ανοίγουν για τα καλά τα κελάρια και οι νοικοκυρές ξεκρεμάνε τις αρμάθες με κρεμμύδια και τα σκόρδα, ενώ ανοίγουν τα νταάρια (πήλινα δοχεία) με τα τουρσιά και τα πετμέζια, ξεκρεμούν τις σταφυλομπουρλιές με τους χαβουζαλήδες που τους είχαν κρεμασμένους μέσα στους καλούς οντάδες, καθώς επίσης και τα μυρωδάτα κυδώνια, ενώ κάτω από τα κρεββάτια βγάζουν τα καρπούζια που είχαν φυλαγμένα για τη σαρακοστή αλλά και για τα «ινιά φαϊά» (εννιά φαγητά) που θα φάνε την παραμονή των Χριστουγέννων.

Ο αγροτικός λαός διανύοντας το μεγάλο διάστημα της σαρακοστής απέχει από όλα και αφοσιώνεται στη δουλειά. Η νηστεία τηρείται αυστηρά, θα μπορούσα να πω πως ο ένας επιβλέπει τον άλλο κι αυτό γίνεται γιατί πιστεύουν ότι η νηστεία εξαυλώνει τον άνθρωπο, τον συγκρατεί από τα ανομήματα, τον διδάσκει την αγάπη και τη συμπόνοια, του εμπνέει την αγάπη τη Χριστιανική. Γι' αυτό και προετοιμασμένοι όλοι, γέροντες, γριές, νέες και παιδιά πηγαίνουν να μεταλάβουν, αφού μέρες πριν έχουν εξομο-

λογηθεί και ομολογήσει τα σφάλματά τους, τα αμαρτήματά τους και με κατάνυξη σκύβουν το κεφάλι κάτω από το πετραχείλι του ξομολόγου να διαβαστούν, την ευχή που τους δίνει το δικαίωμα να μεταλάβουν.

Αυτό το μεγάλο χρέος των κατοίκων της Θράκης γίνεται πανηγυρικό, γίνεται συγκινητικό, που χαρίζει στον απλό χριστιανικό λαό την ευτυχία.

Οι νοικοκυρές την παραμονή των Χριστουγέννων βοηθούμενες από τις θυγατέρες τους ετοιμάζονται για τη μεγάλη μέρα. Τα έθιμα είναι πολλά. Τώρα τοιμάζουν τις πίτες, τα σαραγλιά, τα χριστόψωμα, τους κουραμπιέδες, ενώ στην αυλή και δίπλα από τον άδειο κότσιaro οι άντρες γδέρνουν το γουρούνι που πριν από λίγο έχουν σφάζει, και τα οποία είχαν σχεδόν ένα χρόνο κλεισμένα μέσα για να θρεφτούν πολύ. Και το κατάφεραν αφού τα περισσότερα μόλις βγουν από τον κότσιaro πέφτουν κάτω μη μπορώντας να κρατηθούν στα πόδια από το πολύ το πάχος. Και εδώ θα πρέπει να πούμε πως κάποτε η ομαδική σφαγή των γουρουνιών στην πατρίδα μας τη Θράκη έπαιρνε την όψη του πανηγυριού.

Το γδάρσιμο του γουρουνιού τελείωνε γρήγορα. Στη συνέχεια κόβονταν στα δύο και το κρεμούσαν στο κελάρι για να στραγγίσει, να παγώσει για να το κόψουν σε κομάτια κατά κατηγορίες να το αλατήσουν και να το βάλουν σε κάσες από το οποίο θα έχουν να τρώνε όλο το χειμώνα και μέχρι την άνοιξη. Τώρα θα κάνουν τη «Μπάμπω» για να φάνε, που δεν είναι τίποτε άλλο από τα έντερα του γουρουνιού γεμισμένα με το συκώτι, τα πνευμόνια και λίγο κρέας ψιλοκομμένα, λίγο ρύζι και διάφορα μυρωδικά. Αφού γεμίσουν τα έντερα και κάνουν τη «Μπάμπω» τη βάζουν στην κατσαρόλα για να βράσει. Κάποτε την έβραζαν μέσα σε τσουκάλια στο τζάκι και γίνονταν πιο νόστιμη απ' ότι τώρα που τη βράζουν σε κατσαρόλες.

Και ενώ η μπάμπω βράζει αρχίζει το στρώσιμο του τελευταίου νηστήσιμου τραπέζιού. Το τραπέζι αυτό λέγεται «Τα ινιά φαϊά», και λέγεται έτσι γιατί έχει επάνω εννιά φαγητά, περισσότερα ίσως, λιγότερα όμως ποτέ. Τα φαγητά αυτά ήταν συνήθως λάχανο τουρσί, ελιές, σκόρδα κρεμμύδια, καρπούζι, φυλαγμένο για το τραπέζι αυτό, απαραίτητως ρετσέλια και διάφορα άλλα νηστήσιμα.

Εδώ θα πρέπει να σας πω πως το τραπέζι των εννιά φαγητών ο νοικοκύρης πάντα το ασήμωνε. Σε κάποια στιγμή που κανένας δεν τον πρόσεχε σήκωνε τη μισάλα (τραπεζομάντηλο της εποχής εκείνης) και έβαζε από κάτω κάποιο σεβαστό, για την εποχή εκείνη, ποσό. Τα χρήματα αυτά τα έπαιρνε όποιος ξέστρωνε το τραπέζι που συνήθως ήταν τα μικρά παιδιά.

Παραμονή Χριστουγέννων λοιπόν και ενώ όλοι κάθονται στο τραπέζι κάπου στην εκκλησιά ακούγεται η γκάιντα, το παραδοσιακό αυτό θρακιώτικο όργανο της Θράκης, και θόρυβος από κουδούνια. Είναι οι «Ρουγκατσάδες». Από μέρες τώρα ετοιμάζονται. Έχουν κάνει πολλές δοκιμές στα

τραγούδια που θα τραγουδήσουν, και τα τραγούδια είναι πολλά, περίπου είκοσι πέντε, ίσως και περισσότερα, γιατί κάθε άνθρωπος έχει και το δικό του τραγούδι. Οι Ρουγκατσάδες όμως είναι έτοιμοι και δε θα αφήσουν κανέναν παραπονούμενο, θα ανταποκριθούν σε όλες τις προσδοκίες των συγχωριανών τους. Είναι χωρισμένοι σε δύο «τσίτες» —ομάδες—, η κάθε τσέτα έχει τον «τσότρατζ» —αρχηγό— της, η κάθε τσέτα έχει δώδεκα μέλη, τα λεγόμενα «Ρουγκάτσια» που συμβολίζουν τους δώδεκα μαθητές του Χριστού ενώ ο «Τσότρατζης» τον ίδιο το Χριστό. Στα ρουγκάτσια γύριζαν παλληκάρια ελεύθερα που δεν είχαν πάει στρατιώτες. Επίσης, έχουν το γραμματέα τους που θα κρατάει λογαριασμό, καθώς και έναν ταμιά για να παίρνει τα χρήματα από τους νοικοκυραίους που οι τελευταίοι είχαν έτοιμα για την περίπτωση αυτή.

Οι Μανδρώτες άρχιζαν από το μεσοχώρι, ενώ οι κοντοχωριανοί τους Λαβαριώτες από την εκκλησιά. Το «από Θεού άρξασθαι», όπως είπαμε και πιο πάνω, είναι βαθειά ριζωμένο στην ψυχή του Θρακιώτη. Το τραγούδι που θα πάνε να πούνε στην Παναγιά και στο Χριστό Αφέντη αναφέρεται στη γέννησή του, στα πάθη του και στο φριχτό θάνατό Του πάνω στο σταυρό του μαρτυρίου. Φτάνοντας στην εκκλησιά ο Τσότρατζης αρχίζει το τραγούδι και όλοι μαζί, ρουγκάτσια και γκαϊντατζής τους ακούμε να τραγουδούν το τραγούδι του Χριστού Αφέντη.

Μετά από την εκκλησιά θα επισκεφθούν το σπίτι του παπά, του προέδρου και όλα τα σεβαστά πρόσωπα του χωριού. Στα σπίτια που πήγαιναν τα δώρα που τους έδιναν, συνήθως, ήταν χοιρινό κρέας, ψωμί, κρασί, αλεύρι και φυσικά χρήματα που θα χρησιμοποιήσουν, όταν τελειώσουν το γύρω του χωριού που κρατάει μέχρι το μεσημέρι της πρώτης μέρας των Χριστουγέννων, για το γλέντι που θα ακολουθήσει μετά σε κεντρικό καφενείο του χωριού και στη συνέχεια στην πλατεία όπου όλοι θα χορέψουν κάτω από τους ήχους της γκαίντας τους ζωνηρούς ζωναράδικους χορούς της Θράκης.

Τα ψωμιά και το αλεύρι, αλλά και πολλές φορές και κρέας όταν η ποσότητα ήταν μεγάλη, τα έβγαζαν στη δημοπρασία όπου κάποιος από το χωριό τα έπαιρνε τα μεν ψωμιά για τα ζώα, το δε αλεύρι να το χρησιμοποιήσει για ζύμωμα ψωμιού και φυσικά το κρέας για να το φάει. Εκείνο που δεν έβγαζαν σε δημοπρασία ήταν το κρασί, και τούτο γιατί θα το χρησιμοποιούσαν όλοι οι ίδιοι γιατί όλοι ξέρουμε πως οι Θρακιώτες είναι γερά ποτήρια.

Παρακάτω σας παραθέτω τα τραγούδια των Ρουγκατσάδων με πρώτο φυσικά το τραγούδι του Χριστού:

Χριστούγεννα Χριστούγεννα τώρα να Χριστός γεννιέται
γεννιέται και ανατρέφεται στους ουρανούς να πάει.
Εκεί που πάει και στάθηκε χρυσό(νο) δέντρο ξεβγήκε

χρυσά ήταν τα κλωνάρια του κι ολονάργυρα τα φύλλα
 κι αυτά τα λιανοκλώναρα κι αυτά να προφητούσαν
 που προφητούσαν κι έλεγαν γι' αμαρτωλούς για ψεύδους
 και μένα τον αμαρτωλό ας κρίν' η δικαιοσύνη.
 Κάτω στον Γιεροσολυσμό (Ιεροσόλυμα) και στων κεριών το τάφο
 εκεί σκυντζεύουν (τυραννούν) τον Χριστό παράνομοι Εβραίοι.
 Τον Πέτρο τον προβόδησαν στη Χαναλικιά να πάει.
 —Καλήμ' για πένεψέ (προμήθεψέ) μας καρφιά καρφιά σαν τα πηρούνια.
 Της Χαλικιάς παραιτισμός να μας πενέψης κι από πέντε.
 Τα δυό βάρτα στα χέρια του τα δυό στα γόνατά του
 το τρίτο το φαρμακερό βάρτο νάμπει στην καρδιά του.

Αφού εκπληρώσουν το χρέος τους προς τον «Χριστό Αφέντη», θα φύγουν και θ' αρχίσουν να γυρίζουν στα σπίτια. Κάθε σπίτι τους δέχεται με μεγάλη χαρά και θ' ακούσει το τραγούδι της επιθυμίας του. Είναι θρησκευτικό καθήκον ν' ανοίξεις την πόρτα του σπιτιού σου να να δεχτείς τα ρουγκάτσια. Κάθε νοικοκύρης έχει υποχρέωση να βγεί στην πόρτα και να τα καλωσορίσει. Στο σπίτι μένουν λίγο γιατί τα σπίτια είναι πολλά και θα πρέπει να βιαστούν. Όταν μπου μέσα στο σπίτι τους κερνούν και αρχίζουν το τραγούδι που παραγγέλει ο νοικοκύρης. Αν είναι παπάς θα του πουν:

Σήκω σιαπάν Αφέντη μου και κάτσε στο θρονί σου
 πάρτο το ροϊδί (τσότρα) στα χέρια σου και νίψου και κατέβα
 κι οι νικκλησιές ασήμαναν τα μοναστήρια ψέλνουν
 και τα γραμματικόπουλα διαβάζουν τα ευαγγέλια.
 Κι η παπαδιά στολίζουνταν να πάει να προσκυνήσει.
 Να προσκυνήσει την Παναγιά και τον Χριστό Αφέντη.
 Προσκύνησε προσκύνησε και πίσω να γυρίσεις.

Αν είναι γραμματιζούμενος, δηλ. αν έχει σπουδάσει θα του πουν «πως έκατσε και τάγνωσε στ' άστρα και στο φεγγάρι»:

Γραμματικός γραμματευτής, γραμματικός αφέντης
 Πως έκατσε και τάγνωσε στ' άστρα και στο φεγγάρι
 και σύνταξαν (τρεμούλιασαν) τα χέρια του κι έχυσε το μελάνι
 κι' έβαψε υιός τα ρούχα του κι' έβαψε τα σκουτιά του.
 Τηλιάλ βάζουν στο μαχαλά να πλύν' του νιού τα ρούχα.
 Κανείς δεν τους άκουσε κανείς δεν τους απελογήθηκε.
 Μόν' η κόρη που τον ήθελε κι' αυτή τον αγαπούσε
 βάζει το δάκρυ της νερό το σάλι της σαπουνί
 τα πλένει μια τα πλένει δυό στο τρίτο δεν τα πλένει

—Πάρτε τζέναμ' (καλέ) μου τα ρούχα σου και σύρτα στη μάνα σου.
—Σάν είχα μάνα κι αδερφή δεν τάφερνα σε σένα.
Εδώ τον ξένο δεν τον κλαίν τον ξένο δεν λυπούνται
εδώ το χώμα αγοραστό και πέτρα με το δράμι.

Αν είναι αξιωματούχος στο χωριό θα τον τραγουδήσουν:

Για ιδέστε το Αρχοντόπουλο και τι καμάρες έχει.
Καμάρες γιε μ' και χαίρεσαι παίζεις και καμαρώνεις
και τ' άλογό σου από φλουρί και σέλα σ' ασημένια
κι' όσα πουλιά πετούμενα στη σέλα του γραμμένα
και τα σκαλοπατήματα' όλο μαργαριτάρια
και πότε σιώντας την ουρά με τον κινά βαμμένο.

Εκείνος που ο χρόνος του άσπρισε τα μαλλιά θ' ακούσει το τραγούδι:

Αφέντη μ' κι όλο πρωτόγере πρωτόγερους της χώρας
Αυτόν ο γυιός ορμήνευε να βγει στο μεσοχώρι.
Πάρε την πατερίτσα σου κι' έβγα αγάλλια-αγάλλια
κι' όπου βρεις τα φτωχά παιδιά δίκαια να τα δικαιώσεις
κι' όπου βρεις τα μωρά παιδιά δίκαια να τα μερώσεις
κι' άπλωσε τα χέρια σου στην αργυρή σου τσέπη
και βγάλε χρυσομάνδηλο χρυσό κομποδεμένο
για λύσε τον για δέσε τον και κάνε με την τιμή του.

Άλλο τραγούδι θ' ακούσει ο νέος οικογενειάρχης, που δεν έβλεπε τη γυναίκα του τόσο όμορφη τώρα που την παντρεύτηκε. Τα «ρουγκάτσια» θα του απαντήσουν με το στόμα της γυναίκας του πως για να γίνει όμορφη πρέπει να πάει στην Αδριανούπολη και να της αγοράσει μποχά-μποχά (κοκκινάδι), ασημένιο ζουνάρι και σκουλαρίκια κυκλωτά και τότε θα γίνει όμορφη και άσπρη.

Άρχόντς με την Αρχόντισσα στην σκάλα κατεβαίνουν
στη σκάλα και στην δρομοσιά (κοντά) και στην Αγιοκλεισούρα.
Γυρνάει Αρχόντς και την ρωτάει και την καλοξετάζει:
—Κόρη μ' για δεν 'σαι όμορφη κόρη μ' για δεν 'σαι άσπρη;
Σαν θέλεις να 'μην όμορφη σαν θέλεις να 'μην άσπρη
σύρε στην Αδριανούπολη κι' έβγα στο περιστέρι
κι' αγόρασε μποχά-μποχά και ασημένιο ζνάρι
και σκουλαρίκια κυκλωτά καθένα με το γράμμα
να σιώμαι να λυγίζομαι να φαίνεται το γράμμα.
Και τότες θά 'μην όμορφη και τότες θα 'μην άσπρη.

Ένας ύμνος για τη γυναίκα, για τη δύναμή της που γίνεται θεριό όταν βλέπει να κυνηγούν την αγάπη της, τον άντρα που αγάπησε:

Και νιός στη Χάν (πολιτεία) παντάδραξε στην Αδριανό πηγαίνει
 χίλιοι πεζοί τον κυνηγούν τριακόσιοι καβαλαραίοι
 κι' οὐδ' οι πεζοί τον έφτασαν κι' οὐδ' οι καβαλαραίοι.
 Μόν' η κόρη που τον ήθελε κι' αυτή τον αγαπούσε
 ωρίς-ωρίς (στιγμές-στιγμές) τον έφτανε ωρίς τον προσπερνούσε
 —Γυρίστε πίσω μπιζουργιάν (υφασματοπώλοι) κι σεις καβαλαραίοι
 να μη σας κάνω γυρισμό και πίσω να γυρίστε
 θα κάμω μάνες δίχως γιούς νυφάδες δίχως άντρες
 θα κάμω και την παλιά αγάπ' να χύσει μαύρο δάκρυ.

Γεμάτο από σατυρικό πνεύμα και ειρωνευτική διάθεση είναι το τραγούδι για τους νέους που θ' αποφασίσουν να διαλέξουν μόνοι τους τη σύντροφο της ζωής, που δεν θα συμβουλευτούν τους γονείς τους:

Και κίνησε κινήσιμος να πάει να αρραβωνιάσει.
 Και βάζει υιός στην τσέπη του καν δυό καντρείς χιλιάδες
 και βάζει και στον κόρφο του άλλες εννιά χιλιάδες
 ώσπου ν' ανέβει τα βουνά να κατεβεί τους κάμπους
 πίνοντας τα γλυκά κρασιά φιλιώντας τα κορίτσια
 κι έσωσε νιός τα γρόσια του κι έσωσε τα φλουριά του.
 Στην μάνα του προβόδησε με το πουλί τ' αηδόني.
 —Μαλή μ' γιά πένεψέ μας φλουριά μαλή μ' γιά πένεψέ μας άσπρα
 —Σαν θέλεις γιε μου να χαρείς σαν θέλεις να κερδίσεις
 παρ' το καντήλ' στα χέρια σου και γύρνα μοναχός σου.
 Να ρθεί η νιά στα χέρια σου κι' άλλ' στα γόνατά σου
 κι' η τρίτη η μικρότερη να ρθεί στην αγκαλιά σου
 να την κρατάς στα χέρια σου να τη φιλάς στα μάτια
 στα μάτια στα ματόφυλλα στο φρύδι καγκελούτσο.
 Να πώχ' το μάτι σαν ελιά το φρύδι σαν γαϊτάνι.
 Νά πώχει το ματόφυλλο σαν φράγκικο δοξάρι.

Για τα παιδιά του σχολείου λένε το παρακάτω:

Μάνα μ' το γιός το γιόκα σου τον πολυκανακάρη.
 Τον έλουζες τον χτένιζες στον δάσκαλο τον στέλνεις.
 Κι' ο δάσκαλος τους έκρουξε με την χρυσή την βέργα.
 Τον κρούει κι' η δασκάλισσα με δυό κλωνάρια μόσχου.
 —Μόσχου σιά πουν' τα γράμματα σ' Μόσχου σιά πουν' ο νούς σου;

—Τα γράμματα μέσ' το χαρτί κι' ο νούς μου πέρα-πέρα
πέρα στις μαυρομάτες.

Στη μάνα που κρατάει βυζαχτάρικο είναι αφιερωμένο το παρακάτω:

Ένα μικρό μικρούτσικο σαββατογεννημένο
Σαββάτου μέρα γεννηθείς την Κυριακή βαφτιέται
και την Δευτέρα του ταχιά τηλιάλης τηλιαλίζει.
Τηλιάλ' βάζουν στον μαχαλά να βγει να τους παλέψει.
Κανείς και δεν τους άκουσε κανείς δεν τους αποληγήθκι.
Μόν' η κόρη που τον ήθελε κι' αυτή τον αγαπούσε
βάζει στο στήθος μάρμαρο τις πλάτες ανδρωμένες.
Σαν έκαμαν και πιάστηκαν απ' το πρωί ως το βράδυ
κι' από το μικρό διαμαντερό καθάριο δαχτυλίδι.

Το παρακάτω τραγούδι είναι αφιερωμένο στους μπιζουργιάνηδες (εμπό-
ρους) που με τα μουλάρια τους μετέφεραν τα εμπορεύματά τους από την
Προύσα και την Ντουμπρουτσά αψηφώντας μύριους και μεγάλους κινδύ-
νους από κλέφτες και χαραμήδες. Για την τόλμη τους αυτή ακούστε το
παρακάτω τραγούδι:

Ένας καλός πραματευτής κι' όμορφος μπιζουργιάνης.
στο Ντουμπρουτσά (πόλη της Βουλγαρίας) παζάρευε
στην Προύσα ξαγοράζει.
Παζάρευε κι' αγόραζε όλων καλά τα ρούχα
εννιά μουλάρια φόρτωνε όλων καλά τα ρούχα.
Στο δρόμο κει που πήγαινε στη στράτα που διαβαίνει
ψιλή λαλίτσα έσερνε όσο κι' αν ημπορούσε.
—Να, ας μ' ήταν κλέφτες στα βουνά ας μην ήταν χαραμήδες
Τον λόγο τ' δεν απόσωσε και συρμιλιά (αναπνοή) δεν πήρε
να φτου και κλέφτες έφτασαν να φτου και χαραμήδες (αλήτες)
Μον' το σταυρό του έκανε και το σπαθί του βγάζει.
Δεξιά μεριά τους έκοβε ζερβά τους θυμωνιάζει.
Σαράντα κλέφτες έκοψε σαράντα χαραμήδες.
Μόν' τον έναν άφησε κι' αυτόν τα μάτια βγάζει
να γκιζιρνάει να μολογεί να περπατάει να λέει:
Σάραντα κλέφτες ήμασταν Σαράντα χαραμήδες.

Στους δημοσυντήρητους τότε υπαλλήλους ήταν αφιερωμένο το παρα-
κάτω τραγούδι. Σήμερα το ίδιο τραγούδι λέγετε στα σπίτια που έχουν αξιω-
ματικούς στο στρατό:

Δεν σούπρεπε αφέντη μου να σέβς (να μπεις) σ' αυτήν τη χώρα
 μόν' σούπρεπε αφέντη μου να σέβς στο Σαλονίκη
 να κάθεσαι στο πάπλωμα να ακουμπάς στα γιόζια (προσκέφαλα από
 προβιές).
 να κοσκινίζεις τα φλουριά να ντρεμονίζεις τ' άστρα
 κι' αυτό τα κοσκινίσματα κέραστα αφέντη μ' κέραστα
 κι ας πιούνε στην υγείά σου.

Στην κόρη που ήρθε ο καιρός για να παντρευτεί λένε τα παρακάτω:

Κόρη μετάξι γίδιαζε μετάξι μισουδιάζει
 στους ουρανούς το γύδιαζε στους κάμπους το τυλίγει
 μέσα στη μέσ' τα θάλασσα βάζει να το γυφάνει.
 Βάζει τον ήλιο αργαλειό και το φεγγάρι χτένι.
 Κι ο ήλιος εσκανδάλιασε κι αργά να βασιλέψει.
 Τι είδες ήλιε μ' και τρόμαξες κι αρσγάς να βασιλέψεις;
 —'Απ' τ' αργαλειού το τρούντισμα της κόρης τα τραγούδια
 είδα κι γω και τρόμαξα κι' αργώ να βασιλέψω.

Στην κόρη που είναι έτοιμη για αρραβώνα λένε το τραγούδι:

Κόρη μ' στο τρίτοσ' κάγκελο τι στέκς ακουμπησμένη
 κι' απ' του φλουρί δεν φαίνεσαι κι' απ' το μαργαριτάρι
 και από χαλάζ' μποχά-μποχά δεν μπορείς να σιγουρίσεις
 τρία παιδιά της άκουσαν που μέσα από την πόλη
 τόνα την στέλν' μποχά-μποχά τ' άλλο την στέλνει ρόδα
 το τρίτο το καλλίτερο τα μήλα στο μαντήλι.
 —Πάρε κόρη μ' τα μήλα σου και βάλτα στο σεντούκι
 για μυρίζουν τα σκουτιά σαν κίτσια (λουλούδια) σαν τραντάφυλλο
 σαν κίτσια σαν τραντάφυλλα σαν όλα τα λουλούδια

Στην μητέρα και στην μονάκριβή της κόρη που την «έκρυβε» στους ουρα-
 νούς τραγουδούν:

Μάνα μ' τη θυγατέρα σου μάνα μ' την ακριβή σου
 την έχεις κι' όλο μονάκριβη στους ουρανούς την κρύβεις
 κι' ανοίχτηκε και ουρανός και φάνηκε η κόρη
 και φάνηκαν τα σγουρά τς μαλλιά τ' αρχοντικά τς πλεξούδια
 τότε έπρεπε και νιούτσικος νά σκύψ' να την αρπάξει
 να την κρατά στα χέρια του να την φυλάει στα μάτια
 στα μάτια στα ματόφυλλα και στα φαρδυά τα φρύδια.

‘Από τα Λαβριώτικα ρουγκάτσια δεν μπορεί ν’ απουσιάσει ούτε και το γεροντοπαλληκάρο για το οποίο τραγουδούν:

Αφέντη μ’ κι αφεντάκι μου πέντε φορές αφέντη μ’
πέντε κρατούν το λόγο σου και άλλοι πέντε παρακαλούν
αφέντη μ’ καβαλικά μου (καβαλίκηψε) αφέντη μ’ καβαλίκηψε
σε σέλινο μουλάρι να πώχ’ τα νύχια μάρμαρα
τα πέταλα ασημένια και τα εικοσιτέσσερα καρφιά όλο μαργαριτάρι
κι’ από τη σιόλα στην ουρά με τον κινά βαμμένα.

Σε πολύ μικρό κοριτσάκι θα τραγουδήσουν το τραγούδι:

Μουρί-μουρί μικρούτσικο τ’ αρχόντου θυγατέρα
τις δίνει θειά τς με το φλουρί την Μπρούσα με τ’ ασήμι
κι’ αυτό το Αδρανόπουλι με τ’ άξιο παλληκάρι.

Για τους ντουγκέριδες (χτίστες) λένε το παρακάτω τραγούδι που είναι μια παραλλαγή από το δημοτικό τραγούδι «Της Άρτας το γεφύρι».

Σαρανταπέντε μάστοροι και εξήντα δυό καλφάδες
αρχίνισαν γιοφύρ’ να φκιαν’ του Παύλου το γιοφύρι
ολημερίτσα τόφκιαχναν τ’ αργά ντο βράδ’ γκρεμούσε
ήρθε πουλί και κόνεψε στην δεξιά καμάρα
μόν’ ελαλούσε κι’ έλεγε μόνο λαλάει και λέει:
—Μαστόροι μη παιδέβετε μαστόρ’ μη τυρανιέστε
εδώ γιοφύρ’ δεν γίνεται γιοφύρ’ δεν θεμελιώνει
μόν’ θέλει του πρωτομάστορα του κάλφα τη γυναίκα
τότες γιοφύρι θα γίν εδώ γεφύρ’ θα θεμελιώσει.
Το μαθητή προβόδησε να πάει να την φωνάξει
και κίνησε και πάγινε κοντά εις την μαστόρσα.
—Καλώς τον μαθητούδ’. ‘Αιντες άιντες μαστόρισσα
μαστουραζούμ’ σε θέλει και τι μου θέλει ο μάστορας
και μου κράζ’ αφέντης έχω ψωμί που γίνεται
και το παιδί στην κούνια.
—Και το ψωμί σου γίνεται και το παιδί κουνιέται
«‘Αιντες άιντες μαστόρισσα μαστουραζούμ’ σε θέλει
—‘Αν με φωνάζει για λαό ν’ αλλάξω και να έρθω.
—‘Αιντες-άιντες μαστόρισσα πως είσαι έτς’ νά έρθεις.
Και κίνησαν και πήγαιναν κίνησαν και πηγαίνουν
και παν κοντά και παν σιμά κοντά και στο γιοφύρι.
—Καλημερίς σας μάστοροι. —Καλώς την την μαστόρσα.

—Και τι με θέλεις μάστορα και τι μέ κράιζ αφέντη;
 —Το δαχτυλίδι ξέγυρα στην δεξιά καμάρα.
 —Μένα μπουμπάζουμ' κουιμτζής κι' άλλου δαχλύδ' σε κάνει.
 —Το δαχτυλίδ' ήταν καλό και τόνομα γραμμένο.
 —Μένα μπουμπάζουμ' κουιμτζής και τόνομά σου γράφει.
 —'Αιντες-άιντες μαστόρισσα να σέβεις να το πάρεις.
 Και κίνησε και σέβηκε το δαχτυλίδ' να βγάλει.
 Κι ένας της ρίχνει τον ασβέστ' ο άλλος ρίχνει τις πέτρες
 παίρνει κι' ο πρωτομάστορας και εκείνος την αλείφει
 —Πως τρέμει το κορμάκι μου να τρέμει το γιοφύρι
 πως πέφτουν τα μαλλάκια μου να πέφτουν οι διαβάτες.
 —Κόρη μ' τον λόγο σ' άλλαξε και άλλη κατάρα δώσε.
 —Σίδερο το κορμάκι μου σίδερο το γιοφύρι
 πως τρέχ' το γαλατάκι μου να τρέχουν οι διαβάτες.
 Τρεις αδερφίτσες ήμασταν κι' οι τρεις εις τα γιοφύρια
 η μια κρατάει τον Δούναβη η άλλ' τον καρναβάτη
 η τρίτη η μικρότερη του Παύλου το γιοφύρι.

Για την μικρή μοναχοκόρη λένε το τραγούδι:

Μάνα μ' τη θυγατέρα σου μάνα μ' τη μοναχή σου.
 Την έλουζες, την στόλιζες Γραμματικό της δίνεις
 κι' αυτή γραμματικό δεν θέλει μον θέλει το γυιό του Ρήγα
 να πάχ' τα σπίτια τα ψηλά τα μάρμαρα στρωμένα.
 Νά πάχ' τα χίλια πρόβατα τα πεντακόσια γίδια.

Ο τσομπάνης με τα πολλά τα πρόβατα θ' ακούσει το τραγούδι:

Εννιά χιλιάδες πρόβατα τρία αδέρφια τα βόσκουν
 τό 'να πηγαίνει για ψωμί και τ' άλλο στην αγάπη.
 Απόμκει Γιάννης μοναχός κι' 'κείνος που κοιμήθηκε
 κι' 'κείνος που κοιμήθηκε τρεις μέρες και τρεις νύχτες.
 Σαν έκανε και ξύπνησε τα πρόβατα δεν βρήκε.
 Παίρνει το δρόμο το δρομί παίρνει το μονοπάτι
 βρίσκει το λύκο πούρχεται στέκει και τον ρωτάει:
 —Λύκε μ' δεν είδες πρόβατα δεν είδες προβατίνες
 σ' αυτή τη ράχη αντικρύ κόμα στην παρακείθε;
 —Εκεί είδα Γιάννη μ' πρόβατα εκεί είδα προβατίνες
 σάλτσα (άπλωσα) να πάρω πρόβατα και πήρα προβατίνα.
 Η σκύλα η γκουτζιούκισα (με κομμένη ουρά) σάλτσει να με δαγκώσει.
 Απ' εκ' από με δάγκωσε μαλλί δεν θα φυτρώσει

απ' εκ' από με σβάρνιζε χορτάρ' δεν θα φιλτρώσει
εννιά ραχίτσες μ' έδωξε και τη δεξιά μου πλάτη
ένα πλευρό με τσάκισε και δέκα παραπάνω.

Στο δρόμο που πηγαίνουν και ώσπου να φτάσουν στο επόμενο σπίτι
τραγουδούν τα παρακάτω:

Απ' αρχοντικά σπίτια βγαίνουμε σ' αρχοντικά θα πάμε.
Μερ' εδώ μας είπαν κι ήρθαμε στό νιό μας τον αφέντη
να πόχει τα σπίτια τα ψηλά τα μάρμαρα στρωμένα.

Όταν η ώρα είναι αρκετά περασμένη λένε:

Κι' αν κοιμάσαι κόρη μ' ξύπνησε κι αν κάθεσαι έβγα έξω
νέρ' κι αν κάθεσαι στην παρασιά για σιούμπα το τσουκάλι.

Και απόγευμα ανήμερα των Χριστουγέννων τα ρουγκάτσια θα στήσουν
το χορό, τον μεγάλο χορό στην πλατεία του χωριού όπου θα μαζευτούν όλοι
οι χωριανοί μικροί και μεγάλοι, μάνες με τα βυζαχτάρικα στην αγκαλιά, οι
γέροι με τα μπαστούνια και οι γριές με τις πατερίτσες για να χαρούν μαζί με
τα εγγόνια τους το μεγάλο γλέντι που θα ανάψει με τη βοήθεια του
μπρούσικου κρασιού και τις μπριζόλες και το οποίο θα κρατήσει πολλές
ώρες, ίσως και μέχρι τη δεύτερη μέρα των Χριστουγέννων. Τότε θα
τραγουδήσουν και θα πουν:

Σεις παιδιά μ' σεις παλληκάρια να σας πω να φουγκραστήτε
στο χορό ν' αραδιαστήτε, τον αφέντη μας τον πήραν
και τον πάν στο Σαλ-νίκι βοεβόδα να τον κάνουν.
Μπαργιαχτάρη στα κορίτσια τούρκοι με τα μαχαιρίτσια
και Ρωμηοί με τα κορίτσια.

Τα καημένα τα κουρτσούδια παν να μάσουν τα λουλούδια
και τα βρίσκουν πέντε τούρκοι κι' άλλοι πέντε γενιτσάροι
—Δος τα μένα τα λουλούδια. —Δεν τα δίνω γω σε σένα.
Θα τα δώσω στον μπασιά (γαμπρό μου) να τα βάλει στην καλπάκα
να κατέβει στο συγήρι (πανηγύρι) να τον δουν τα παλληκάρια
να σφαχτούν με τα χατζάρια.
Τούρκοι με τα μαχαιρίτσια και Ρωμηοί με τα κορίτσια.

Και έτσι θα περάσουν τα Χριστούγεννα με χαρές και με τραγούδια
αφήνοντας πίσω τόσες και τόσες νοσταλγικές αναμνήσεις.

Αυτά ήταν τα «ρουγκάτσια» των χωριών Λάβαρα και Μάνδρα της

επαρχίας Διδυμοτείχου. Είναι ένα έθιμο που κάθε χρόνο την παραμονή, αλλά και τη μέρα των Χριστουγέννων δίνει μεγάλο κέφι στην ακριτική αυτή περιοχή που οι κάτοικοι προσπαθούν να κρατήσουν όσο πιο πολύ μπορούν τα έθιμα που βρήκαν από τους προγόνους τους, να κρατήσουν κάτι γνήσιο, κάτι που να τους θυμίζει —όπως είπαμε και στην αρχή— κάτι από τα αγαπημένα τους πρόσωπα τιμώντας έτσι τη μνήμη τους.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΡΩΣΣΙΔΗ

ΘΡΑΚΗ - ΘΡΑΚΕΣ καὶ ΓΡΑΙΚΟΙ (GRAECI)

«πηγή λαών καὶ χρόνων»

Ἡ Θράκη, ἡ χώρα τοῦ Ὀρφέα, χώρα παμπάλαιη, «πηγή λαών καὶ χρόνων» ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ ἔθνικός μας ποιητής Κ. Παλαμᾶς, ἀποτελοῦσε κατὰ τοὺς μυθικούς καὶ τοὺς πρώτους ἱστορικούς αἰῶνες τὸ μεγαλύτερο καὶ σπουδαιότερο τμῆμα τῆς Θρακο-Ελληνο-Ιλλυρικῆς ἢ ὅπως ὀνομάζεται σήμερα Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Τὰ γεωγραφικά της ὄρια, πού ποτὲ δὲν ἦταν καθορισμένα καὶ σταθερά, ἀρχίζαν ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Ὅμηρος πρὸς νότον ἀπὸ τὸν Θεσσαλικὸ Πηνειὸ καὶ τὴν θάλασσα (τὸ Θρακικὸ πέλαγος μὲ τὰ θρακικά νησιά Θάσο, Σαμοθράκη, Ἰμβρο, Λήμνο καὶ Ἅγιο Εὐστράτιο) καὶ ἔφθαναν ὅπως συμπληρώνουν ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Ἐκαταῖος καὶ ἄλλοι, πρὸς βορρᾶν μέχρι τὸ Δούναβη (Δανούβιο ἢ Ἰστρο) δυτικά ἕως τὰ ὄρια τῆς Ἰλλυρίας καὶ ἀνατολικά μέχρι τὸν Εὐξείνιο Πόντο καὶ τὴν Προποντίδα, τὰ πολυάριθμα δὲ θρακικά φύλα πού τὴν κατοικοῦσαν ξεπερνοῦσαν τὰ γεωγραφικά αὐτὰ ὄρια καὶ ἦταν ἐξαπλωμένα καὶ στὴ Μικρὰ Ἀσία (Φρυγία-Βιθυνία) ὡς καὶ πέρα ἀπὸ τὸ Δούναβη μέχρι τὰ Καρπάθια (Δακία).

Παλαιότερα, κατὰ τὴν μυθολογία, ἡ Θράκη ἀποτελοῦσε τὴ μία ἀπὸ τίς τέσσαρις μαζί μὲ τὴν Εὐρώπη, τὴ Λιβύη καὶ τὴν Ἀσία, ἡπείρους τοῦ τότε κόσμου —θυγατέρες τοῦ Ὠκεανοῦ— καὶ περιελάμβανε ὁλόκληρη τὴν νοτιοανατολικὴν Εὐρώπη ἢ ὁλόκληρη τὴν ἀχανὴ καὶ ἄγνωστη πρὸς βορρᾶν τῆς Θεσσαλίας ἡπειρο πού πρὶν ἀκόμη κατὰ μίαν διασωθεῖσαν μαρτυρίαν τοῦ Ἀρριανοῦ¹ ὀνομαζόταν Πέρκη ἢ Ἀρία.

Τὸ ὄνομα τῆς Θράκης εἶχε τίς γεωγραφικὲς του περιπέτειες καὶ στοὺς μετέπειτα ἱστορικούς χρόνους². Μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν Μακεδόνων τὰ δυτικά της ὄρια μετακινοῦνται σταδιακά πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ

1. Τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν τοῦ Ἀρριανοῦ τὴν διέσωσαν οἱ Στ. Βυζάντιος (στὴ λ. Θράκη) καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (Διονυσίου περιηγ. 322).

2. Γιά τίς γεωγραφικὲς περιπέτειες τοῦ ὀνόματος Θράκη ἴδε: Ἀδ. Ἀδαμαντίου, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εἰς «Θρακικά» τόμος Α' σελ. 374.

Φιλίππου τοῦ πατέρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τοποθετοῦνται ὀριστικά στὸν ποταμὸ Νέστο ὅπως θεωροῦνται καὶ σήμερα.

Τὰ πρὸς βορρᾶν σύνορα ὑπέστησαν καὶ αὐτὰ μετακίνηση πρὸς νότον. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἀκόμη τῶν Ρωμαίων (Αὐγούστου) οἱ ὅποιοι πρὸς φύλαξη τῶν βορείων συνόρων τοὺς εἶχαν ἐγκαταστήσει πολυάριθμες λεγεῶνες στὴ χώρα τῆς Ἰστρίας, τὸ μεταξὺ Καρπαθίων καὶ Δουνάβεως τμῆμα τῆς Θράκης πού εἶχε ἐν τῷ μεταξὺ ἐκλατινισθεῖ ὀνομάζεται Δακία ἐνῶ τὸ μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου τμῆμα ἀποτελεῖ τὴ ρωμαϊκὴ ἐπαρχία τῆς Μυσίας (Μυσία ἢ ἐν Εὐρώπῃ πρὸς διάκριση ἀπὸ τὴν Μυσία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ τὸ ὄνομα τῶν Μυσῶν Θρακῶν) ἢ ὁποῖα ἀπὸ τὸν ἔβδομο μ.Χ. αἰῶνα (Κωνσταντίνου Πωγωνάτου) μὲ τὴν ἐγκατάσταση στοῦ χώρου αὐτοῦ τῶν Βουλγάρων ὀνομάσθηκε Βουλγαρία.

Κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδο τὸ θέμα (διοικητικὴ περιφέρεια μὲ στρατιωτικὸ διοικητὴ) τῆς Θράκης ὕστερα ἀπὸ πολλὰς μεταρρυθμίσεις, κατέληξε κατὰ τὸν 9^{ον} μ.Χ. αἰῶνα νὰ περιλαμβάνει μόνον μιὰ μικρὴ περιοχὴ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ἐντεῦθεν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνῶ ἓνα ἄλλο μεγάλο θέμα τῶν Θρακησίων περὶ τὴν ἀρχαίαν Λυδίαν ὑφίστατο στὴ Μικρὰ Ἀσία.

Ἡ Ἀδριανούπολη ἦταν τότε πρωτεύουσα τοῦ θέματος τῆς Μακεδονίας (ἀπὸ τὴ Μακεδονία αὐτὴ προερχόταν ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία), ἐν συνεχείᾳ δὲ στοῦ χώρου τῆς Θράκης πρὸς νότον ἦταν τὸ θέμα τοῦ Βολεροῦ καὶ πρὸς δυσμὰς τὰ θέματα τοῦ Στρυμόνος καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Μετὰ τὴν Τουρκικὴν κατάκτηση τὸ ὄνομα τῆς Θράκης σπανίως χρησιμοποιεῖται, ὁλόκληρη δὲ ἡ χώρα ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη μέχρι τὸ Δούναβη καὶ τὴν Πελοπόννησο ὀνομάζεται Ρουμελία ἐνῶ σὲ πολλοὺς χάρτες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς σημειώνεται καὶ μὲ τὸ ὄνομα Ρωμανία.

Σήμερα, ὕστερα ἀπὸ τίς πολλὰς μεταβολὰς τῶν γεωγραφικῶν ὁρίων τῆς Θράκης, τὸ μεταξὺ Νέστου καὶ Ἑβρου νότιο τμῆμα αὐτῆς μὲ τὸ ὄνομα Δυτικὴ Θράκη ἀνήκει πολιτειακῶς στὴν Ἑλλάδα, τὸ πέραν τοῦ Ἑβρου μέχρι τὸ Βόσπορο ὡς ἀνατολικὴ Θράκη στὴν Τουρκία καὶ τὸ βόρειο τμῆμα αὐτῆς νοτίως τοῦ Αἴμου γνωστὸ κοινῶς ὡς Ἀνατολικὴ Ρουμελία³ (ἀπὸ τὴν ὀνομασίαν τῆς Τουρκικῆς Τοπαρχίας Ρουμ-ίλι = χώρας τῶν Ρουμ-Ἑλλήνων⁴, μετὰ τὴν ἐγκατάσταση σ' αὐτὴν τὸ 1878 χριστιανοῦ ἡγεμόνα, ἔχει προσαρτηθεῖ στὴ Βουλγαρία.

3. Ρουμελία καὶ ὄχι Ρωμυλία ὅπως κακῶς ἐπεκράτησε νὰ λέγεται ἀργότερα, γιὰτὶ Ρουμελία ὀνοματίσθηκε ἡ αὐτόνομη αὐτὴ ἐπαρχία ἀπὸ τὸ συνέδριο τοῦ Βερολίνου τὸ 1878 (Ρούμελη Ὀριεντάλ) ἀλλὰ καὶ Ρουμελία ἦταν ἡ ἐπίσημη Ἑλληνικὴ ὀνομασία της κατὰ τὸν ὀλιγόχρονο βίον της στοὺς τριγλωσσούς (στὰ Ἑλληνικά, τὰ Τουρκικά καὶ τὰ Βουλγαρικά) τίτλους της καὶ τὰ ἄλλα ἐντυπα (χαρτόσημα κ.λ.π.) ποὺ ἐξέδωσε.

4. Ρούμ=Ρωμῖός δηλαδὴ Ἑλλήν καὶ ελ=χώρα. Τὸ ι τοῦ ἐλ εἶναι κατάληξη ὑπο-

Στόν ευρύ γεωγραφικό χώρο της αρχαίας Θράκης κατοικοῦσε ἀπό τούς μυθικούς χρόνους τό «ἔθνος» τῶν Θρακῶν τό ὁποῖο κατὰ τούς ἱστορικούς χρόνους ἐμφανίζεται διηρημένο σέ πολυάριθμα φύλα μέ ξεχωριστά γνωρίσματα τό καθένα (Ὁδρύσες, Βίστονες, Σαπαῖοι, Κίκονες, Ξάνθιοι, Ἀγριάνες, Γέτοι, Ἡδωνοί, Τριβαλλοί κ.λ.π.).

«Τό ἔθνος τοῦτο — γράφει στήν Τερψιχόρη του ὁ πατέρας τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτος — ἦταν τό μέγιστο μετά τούς Ἰνδούς ἐκ τῶν ἀνθρώπων θά ἦταν δέ ἀκαταμάχητο καί κράτιστο ἐάν ὁμονοοῦσε καί ἐκυβερνᾶτο ἀπό ἕναν ἄρχοντα». Καί ὁ Πausanias ἐπίσης στό ἔργο του «Ἑλλάδος περιήγησις» (Ἀττικά ΙΧ, 6): «Θρακῶν δέ τῶν πάντων οὐδένας πλείους εἰσὶ τῶν ἀνθρώπων ὅτι μή Κελτοί». Χρονικά πιό πίσω ἀκόμη καί σέ περιόδους πού δέν μπορούμε νά μιᾶμε γιά ἔθνη ἢ χώρα δέν ἦταν ἀκατοίκητη.

Εἶναι πολύ πιθανός ὁ οἰκισμός τῆς χώρας ἀπό τήν ἀρχαιότερη παλαιολιθική ἐποχή (600.000-100.000 π.Χ.) ἀφοῦ δέν λείπουν ὁλότελα τά σχετικά ἴχνη.

Σίγουρη ὅμως θεωρεῖται ἡ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου στή Θράκη κατὰ τήν μέση παλαιολιθική (100.000-33.000 π.Χ.) καί τούς μετέπειτα χρόνους ὅπως μαρτυρεῖται ἀπό τό κρανίο τῶν Πετραλώνων τῆς Χαλκιδικῆς πού ἀνήκει στόν τύπο τοῦ προέμφρονος ἀνθρώπου (Νεάντερταλ) καί τά ἀφθονα νεολιθικά εὐρήματα ὄλων τῶν ἐποχῶν τῆς περιόδου αὐτῆς (7.000-2.700 π.Χ.) πού ἦλθαν στό φῶς ἀπό παλαιότερες καί πρόσφατες ἐρευνες σέ νεολιθικούς οἰκισμούς ἢ ἀπό τυχαῖες ἀνακαλύψεις.

Ποιοί ὅμως ἦταν οἱ παλαιότεροι καί οἱ νεολιθικοὶ κάτοικοι τῆς χώρας αὐτῆς οἱ ὁποῖοι μάλιστα εἶχαν καί ἀρκετά προοδευμένο πολιτισμό (νεολιθικοὶ συνοικισμοὶ Παραδημῆς, Στρώμης, Φωτολείβους, Ντικιλί-Τάς (Παγγαίου κ.λ.π.) δέν γνωρίζουμε, ὅπως δέν γνωρίζουμε καί ποιοί ἦταν οἱ κάτοικοι τῆς ὑπόλοιπης Ἑλλάδας (Θεσσαλίας, Κυκλάδων κ.λ.π.) ὅπου ἀνευρέθησαν παρόμοιοι συνοικισμοί. Ἀλλά καί γιά τούς Θράκες τῆς μυθικῆς ἐποχῆς οἱ γνώσεις μας εἶναι θολές καί συγκεχυμένες. Ποιό ἦταν τό ἔθνος τοῦτο τῶν Θρακῶν κατὰ τούς μυθικούς χρόνους, ποιὰ δηλαδή ἡ προέλευσή του, ποιὰ ἡ γλώσσα του καί ὁ πολιτισμός του, ποιὰ τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά του, ποιὰ ἡ σχέση τους μέ τούς Αἰγαιακοὺς Θράκες καί τούς νοτιώτερους κατοίκους ὡς καί μέ τά γνωστά Θρακικά φύλα τῶν ἱστορικῶν χρόνων παραμένει ἀκόμα ζήτημα σκοτεινό, δυστυχῶς δέ τά σωζόμενα γραπτά κείμενα πού ἀποτελοῦν καί τίς πηγές τῆς ἱστορίας τῆς

δηλοῦσα τήν κτητική ἀντωνυμία στό γ' πρόσωπο. (Ἴδε καί: Γεωργίου Μέγα «Ἀνατολικὴ Ρουμελία», — Νικηφόρου Μοσχopoύλου «Ἡ Ἑλληνικὴ Θράκη» Ἀρχεῖον Θράκης, τόμος ΙΕ').

ἀρχαίας Θράκης δέν μποροῦν νά μᾶς διαφωτίσουν περισσότερο καί μόνο ἡ ἀρχαιολογική ἔρευνα θά δώσει ἴσως ἀπάντηση ἢ θά πλουτίσει τά ὑπάρχοντα σήμερα γνωστά στοιχεῖα.

Τό πιθανώτερο εἶναι ὅπως συμπεραίνεται ἀπό τοὺς μύθους καί παραδόσεις τῶν Ἑλλήνων τῶν ἱστορικῶν χρόνων, τήν ἡρωϊκή περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, τοὺς προῖστορικούς ποιητές (Ὅμηρο, Ἡσίοδο κ.ἄ.), τίς σύγχρονες ἀνθρωπολογικές καί γλωσσολογικές ἔρευνες, τήν μελέτη τῶν τοπωνυμίων καί τῶν κυρίων ὀνομάτων, ἀλλά καί ἀπό τήν κριτική τῆς Ἑλληνικῆς καί ξένης γραμματολογίας ὅτι πρὶν ἀπὸ τήν ἐμφάνιση τῶν πρωτοελλήνων καί μέσα σ' ἓνα εὐρύ χρονικό πλαίσιο ἀπὸ τό 2.500 ἕως τό 2.000 π.Χ. περίπου, ὁλόκληρη ἡ νότια βαλκανική εἴτε μέ εἰρηνική διείσδυση εἴτε ὕστερα ἀπὸ καταστροφικές μετακινήσεις κατοικήθηκε κατὰ τό μεγαλύτερο μέρος της ἀπὸ μιά φυλή, τὴ Θρακική, κλάδο τῆς ὀνομασθείσης Ἰνδοευρωπαϊκῆς ὁμοεθνίας πού ἀνέπτυξε πάνω στὰ ἐρείπια πού προκάλεσε ἀξιόλογο πολιτισμό καί πού ἦταν ὁ φορέας ἐκτός τῶν ἄλλων (τοῦ ἵππου, τοῦ τροχοῦ, τοῦ ὀχυρωμένου μεγάρου, τοῦ μαιάνδρου καί τῆς σπείρας στή διακοσμητική κ.ἄ.) καί τῆς γλώσσας, ἡ ὁποία ὕστερα ἀπὸ τὴ συγχώνευσή της μέ τὴ γλώσσα τῶν παλαιότερων Αἰγαίων ἢ προελλήνων, διαμορφώθηκε κατὰ τοὺς ἱστορικούς χρόνους στήν πλούσια συνθετική Ἑλληνική γλώσσα.

Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ ὁδηγοῦν καί οἱ ἀρχαιολογικές ἔρευνες καί ἀποκαλύψεις στὸ χῶρο τῆς νότιας καί κεντρικῆς Ἑλλάδος. Ὁ πολιτισμός τοῦ Διμηνίου καί τοῦ Ραχμανίου τῆς Θεσσαλίας, πού ἔχει σαφῶς χαρακτηριθεῖ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἱστορικούς ὡς Θρακικός ἢ πρωτοθρακικός ἀποδείχθηκε ὅτι δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τὴν ἀνατολή ἢ τὸ νότο καί φανερώνει καθαρά τὴ διείσδυση στὸ χῶρο αὐτὸ βορειοτέρων στοιχείων γύρω στὰ 2.500 π.Χ. Ἀλλά καί ἄλλα εὐρήματα ὅπως τὰ μωσαϊκὰ δάπεδα μέ παραστάσεις τοῦ Ὀρφέα στή Σπάρτη, τοῦ μυθικοῦ βασιλιά τῆς Θράκης Λυκούργου στή Θεσσαλία, καθὼς καί τὰ ἐν χρήσει μέχρι σήμερα ὀνόματα πού θυμίζουν λατρευτικές δοξασίες τῶν ἀρχαίων Θρακῶν, ὅπως Λυκαβηττός, Λύκειο, λυκαυγές, λευκός, λοῦξ κ.λ.π. πού παράγονται ἀπὸ τό Λύκο τὴν ἀρχαιότατη θεότητα τῆς Θράκης πού ταυτίσθηκε μέ τὸν Δία ἢ τὸν Ἀπόλλωνα τὸν θεὸ τοῦ φωτός καί πού ἡ λατρεία του διαδόθηκε σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἢ ἀκόμη καί τὰ ἄλλα κύρια ὀνόματα ἐπιφανῶν Θρακῶν ἢ πόλεων ὅπως Λυκούργος, Διομήδης, Ἀλέξανδρος (ὁ Πάρις τῆς Τροίας), Εὐριδίκη, Ἐλενος, Ἀλε-

5. Ὁ περιηγητὴς Πausanias στὰ «Λακωνικά» του ἀναφέρει καί ναὸ τῆς Κόρης Σωτείας στή Σπάρτη πού ὅπως λένε, γράφει, τὸν κατασκεύασε (λέγουσι ποιῆσαι) ὁ Θράκας Ὀρφέας, καθὼς καί ἱερὸ τοῦ Μάρωνα στήν ἴδια πόλιν. Στὰ «Ἡλιακά» του γράφει γιὰ ἄγαλμα τοῦ Θράκα Ὀρφέα στήν Ὀλυμπία δίπλα στὸ ἄγαλμα τοῦ Διονύσου. Καί στὰ «Φωκικά» του γιὰ ζωγραφικὸ πίνακα τοῦ Ὀρφέα στοὺς Δελφούς.

ξάνδρεια (πόλη της ήπειρωτικής Τρωάδας) πού θεωρούνται σήμερα γνήσια 'Ελληνικά, στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουν.

Ο 'Αριστοφάνης (Σφήκες 389, 818) και άλλοι αρχαίοι συγγραφείς μās διέσωσαν την πληροφορία, ότι σέ όλα τά δικαστήρια τής 'Αθήνας ήταν στημένο (ίστατο) τό άγαλμα τοῦ ήρωα Λύκου, τής Θρακικής αὐτῆς θεότητας σάν σύμβολο τοῦ φωτός καί τιμωροῦ τῶν ἀδικούντων.

'Ακόμη καί ὁ πολιτισμός τῶν ἀρχαίων Μινυῶν ὅπως καθιερώθηκε νά ὀνομάζεται ἀπό τόν τόπο (Βοιωτία), ὅπου πρωτοανευρέθηκαν τά χαρακτηριστικά γι' αὐτούς κεραμικά καθώς καί τό ὄνομα τῶν μυθικῶν Δαναῶν πού θυμίζει τόν Δανούβιο (Δούναβι) σάν τόπο προέλευσής των φαίνεται ὅτι δέν εἶναι ἀσχετα μέ τήν κάθοδο ἐκείνη τῶν Θρακῶν στόν 'Ελλαδικό χῶρο.

'Αλλά δέν λείπουν καί οἱ γραπτές πηγές:

Γράφει ὁ Πausανίας στό ἔργο του: «Πάσαι γάρ τῆς νῦν καλουμένης 'Ελλάδος βάρβαροι (ἀλλόγλωσσοι) τά πολλά ὤκησαν».

Καί ὁ Στράβων στά Γεωγραφικά του: «... σχεδόν τί καί σύμπασα ἡ 'Ελλάς κατοικία βαρβάρων ὑπῆρξε τό παλαιόν... Πέλαγος μὲν ἐκ Φρυγίας ἐπαγαγμένου λαοῦ, εἰς τήν ὑπ' αὐτοῦ κληθεῖσαν Πελοπόννησον ὤκησεν... τήν γάρ 'Αττικήν οἱ μετὰ τοῦ Εὐμόλπου Θράκες ἔσχον τῆς δέ Φωκίδος τήν Δαυλίδα Τηρεῦς (ὁ μυθικός δηλαδή βασιλιάς τῶν Κικόνων Θρακῶν)».

Καί ὁ 'Αριστοτέλης ἐπίσης γιά τοὺς μυθικούς 'Αβαντες: «'Αβαντες ἐκ Θράκης ὠρμήθησαν ἐκ τῆς πόλεως 'Εργίσκης (σημερινῆς Βιζύης) καί κατώκησαν τήν Εὐβοίαν».

'Αλλά καί ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἀναφέρει Θράκες στή νήσο Νάξο (Στρογγύλη) μέ βασιλέα τόν 'Αγασσαμένον.

Εἶναι ἐπομένως πολύ πιθανό ὅτι καί τό γνωστό παλαιότερο ὄνομα τῶν 'Ελλήνων ὡς Γραικῶν (Πάριον χρονικόν: «Πρότερον Γραικοί νῦν 'Ελληνες», 'Ησίοδος: «ἥρως Γραικός», ποιητής 'Αλκμάν τοῦ Ζ' π.Χ. αἰ. «Γραικες τῶν 'Ελλήνων μητέρες», 'Αριστοτέλης: «Γραικοί τό παλαιότατον τῶν 'Ελλήνων ὄνομα», 'Απολλόδωρος: «Αὐτός μὲν οὖν (ὁ 'Ελλην) ἀπ' αὐτοῦ τοὺς καλουμένους Γραικοὺς προσηγόρευσε 'Ελληνας») πού διατηρήθηκε ὡς ἐθνολογικό ὄνομα τῶν 'Ελλήνων μέχρι καί τήν 'Ελληνική 'Επανάσταση τοῦ 1821, ὅτε κατίσχυσε τό ὄνομα 'Ελλην καί πού διατηρεῖται καί σήμερα σ' ὅλες τίς Εὐρωπαϊκές γλώσσες (Graeci, Greek, Greco, Grec, Griechе κ.λ.π.) εἶναι αὐτό τοῦτο τό ὄνομα τῶν Θρακῶν, διότι τοὺς Θράκες τοὺς ὁποίους ὀνόμαζαν Γραικοὺς μή μπορώντας νά προφέρουν τό φθόγγο Θ ἐγνώρισαν πρῶτοι οἱ Λατίνοι καί ἀπό αὐτοῦς ὅλοι οἱ ἄλλοι Εὐρωπαῖοι

6. 'Επιγραφή χαραγμένη σέ μάρμαρο πού βρέθηκε στή νήσο Πάρο καί πού περιλαμβάνει χρονολογικό πίνακα σπουδαίων γεγονότων ἀπό τήν ἐποχή τοῦ πρώτου μυθικοῦ βασιλέα τῶν 'Αθηνῶν Κέκροπα ἕως τό ἔτος 264 π.Χ. ὅτε καί χαράχθηκε.

ὡς κατοίκους τῆς χώρας αὐτῆς, ὅταν ἦλθαν γιά πρώτη φορά σέ ἐπαφή μαζί τους καί διατήρησαν τό ὄνομα αὐτό γιά τούς κατοίκους αὐτῆς τῆς χώρας καί μετά τίς κατά διαστήματα εἰσβολές ἀπό βορρᾶ ἢ ἀνατολή τῶν λαῶν οἱ ὁποῖοι ζυμωνόταν μ' αὐτούς καί τούς παλαιότερους κατοίκους της.

Εἶναι βέβαια δύσκολο χωρίς τίς γνώσεις τίς προχωρημένης γλωσσολογίας νά ἐξηγηθεῖ ἐδῶ πῶς ὁ δυσκολοπρόφερτος φθόγγος Θ ἐγινε Γκ, γεγονός ὅμως εἶναι ὅτι τό ἀντίστοιχο γράμμα βρίσκεται στήν αὐτήν περίπου θέση τῆς σειρᾶς τοῦ Ἑλληνικοῦ καί Λατινικοῦ ἀλφαβήτου, γράφεται μέ τό αὐτό περίπου σύμβολο καί χρησιμοποιήθηκε γιά νά ἀποδώσει τόν ἴδιο φθόγγο τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς μητέρας-γλώσσας (π.ρ.β. καί Θερβάντες - Γκερβάντες, Θεός - Γκότ). Βέβαιο ἐπίσης εἶναι ὅτι καί μετά τόν κατακλυσμό τῶν Δωριέων (1100 π.Χ.) παρέμεινε ζωντανή στους κατοίκους τῆς χώρας αὐτῆς, πού ἀπό τότε καθιερώθηκε νά ὀνομάζονται "Ἕλληνες καί ἡ χώρα τους Ἑλλάς (ὄνομα πού προῆλθε ἀπό τήν ἐπιβίωση τοῦ ἀρχικοῦ ἀπό τούς Πελασγούς ὀνόματός της, Πελασγία-Ἑλλάς) ἡ παράδοση, ὅτι ἡ Θρησκεία (ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ λέξη Θράκη καί ἡ λέξη Θρησκεία ἔχουν τήν αὐτήν ρίζαν), ἡ μυστηριακή λατρεία τῶν Θεῶν, ἡ Μουσική (Ὀρφέας, Λίνος, Θάμυρις, Μουσαῖος, Εὐμόλπος), ἡ καλλιέργεια τῶν σιτηρῶν καί τῆς ἀμπέλου, ἡ οἰνοποιία, ἡ ὑφαντική, ἡ πολεμική τέχνη κ.ἄ. παρελήφθησαν καί διαδόθηκαν σ' αὐτούς ἀπό τούς προγονικούς Θράκες.

Ἦταν δέ τόσο βαθειά ριζωμένη στους παληούς ἐκείνους "Ἕλληνες ἡ ἰδέα ὅτι πολλά στοιχεῖα πολιτισμοῦ εἶχαν τήν προέλευσή τους ἀπό τούς ἀρχαίους Θράκες ὥστε ὅπως μᾶς πληροφορεῖ καί ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης καί τήν ἐμφάνισή ἀργότερα (περί τά τέλη τοῦ Θ' π.Χ. αἰ.) τοῦ ἀλφαβητικοῦ συστήματος γραφῆς στήν Ἑλλάδα νά τήν ἀποδώσουν, ὄχι στους Γεφυραίους (Ἑβραίους) ἢ τούς Φοίνικες, ἀλλά στους μεγάλους μυθικούς μυστηριακοὺς αἰοδούς καί διδασκάλους τῆς Θράκης, Λίνον, Ὀρφέα, Μουσαῖον κ.ἄ. οἱ ὁποῖοι ἦταν γνωστό ὅτι χρησιμοποιοῦσαν πρωτύτερα τήν ἱερατική γραφή. Ἡ ἀποψη αὐτή τῆς ταυτίσεως τῶν Γραικῶν μέ τούς Θράκες, ἐνισχύεται καί φαίνεται πολύ πιθανή καί ἀπό τό γεγονός ὅτι πολλοί ἀπό τούς νεώτερους ἱστορικούς ὅταν ἀναφέρονται στους παλαιότερους κατοίκους τῆς χώρας αὐτῆς, μιλοῦν ἀδιακρίτως ἄλλοι μὲν γιά Θρακοπελασγούς καί ἄλλοι γιά Γραικοπελασγούς.

Ἐπίσης ἀπό τή βεβαιότητα ὅτι σέ ὅλα σχεδόν τά σημαντικά ἱερά τῆς ἀρχαιότατης Ἑλλάδας (Δελφούς, Ἐλευσίνα, Δωδώνη) οἱ ἱερατικές γενεές πού εἶχαν τό προνόμιο νά τελοῦν τά ἱερά μυστήρια μέ κληρονομικό καί γι' αὐτό ἀναφαίρετο δικαίωμα ἦταν Θρακικῆς καταγωγῆς (Θρακίδαι στους Δελφούς, Εὐμόλπιδαι —ἀπόγονοι τοῦ Ἰδρυτοῦ τῶν Ἐλευσινίων Θρακός Εὐμόλποι— στήν Ἐλευσίνα, τήν καί Θριάσιον πεδίον καλουμένην, Γραικοί (Θράκες) στή Δωδώνη).

Ἀκόμη καί ἀπό τό ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τήν κατοικίαν τῶν Θεῶν τοὺς τήν ἀπέθεσαν στὸν Ὀλυμπο (ὄνομα Θρακικό), ἔξω δηλαδή ἀπὸ τὰ στενά ὄρια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καί μάλιστα σέ χώρο ὅπου οἱ κάτοικοί της ἦταν Θράκες (Πίερες) καί μάλιστα σύμμαχοι τῶν Τρώων στὸν Τρωικὸ πόλεμο (τὴν ἐπιδρομὴ ἐκείνη τῶν «λαῶν τῆς θάλασσας», τῶν Ἀχαιῶν, ἀπ' ὅπου πιθανώτατα πῆρε καί τὸ ὄνομά του τὸ Αἰγαῖο Πέλαγος) μὲ πολλὰ ἱερά γύρω καί στοὺς πρόποδες του, ὅπου καί τὸ Λεῖβηθρο μὲ τὸν τάφο τοῦ Ὀρφέα.

Στὴν Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία ὅπου συμμετεῖχε καί ὁ Θράκας Ὀρφέας δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει καμμιά διάκριση μεταξύ τῶν κατοίκων τῆς νοτίου καί βορείου Ἑλλάδος.

Κατὰ τοὺς Γερμανοὺς καί Ρώσους ἱστορικοὺς πού ἀσχολήθηκαν μὲ τοὺς ἀρχαίους κατοίκους αὐτῆς τῆς χώρας, οἱ Θράκες ἀνήκουν στοὺς λεγόμενους Εὐρωπαίους Ἰνδογερμανοὺς, οἱ ἀρχαιότατες οἰκῆσεις τῶν ὁποίων ἀνιχνεύονται βορείως τῶν Καρπαθίων ὁρέων ἀπ' ὅπου ὕστερα ἀπὸ μακρὰ διαβίωση ἀφοῦ ὑπερέβησαν περί τὸ 2.000 π.Χ. τὰ ὄρη αὐτά, εἰσεχώρησαν εἰς τὰ μεταγενέστερα ἐνδαιτήματά τους εἰς τὴν χώραν δηλαδή ἢ ὅποια πῆρε ἀπ' αὐτοὺς τὸ ὄνομα Θράκη καί ἐν συνεχείᾳ προχώρησαν νοτιώτερα μέχρι καί τῆς Κρήτης, προκαλοῦντες συνάμα καί ἀνάλογον πολιτιστικὴν καθυστέρηση. Ὑπάρχουν, ἔννε, πολλές μαρτυρίες ὅτι οἱ Θράκες κατὰ τὴν ἀνήσυχη ἐκείνη περίοδο γύρω ἀπὸ τὸ 2.000 π.Χ. κατεῖχαν τὸν μεγαλύτερο οἰκιστικὸ τοὺς χώρο. Ἐνας μάλιστα ἀπ' αὐτοὺς, ὁ Ἑρνέστος Κούρτιος ὁ μέγας ἱστορικός καί ἀρχαιολόγος τοῦ ὁποίου ἡ προτομὴ κοσμεῖ καί σήμερα τὸ Μουσεῖο τῆς Ὀλυμπίας, στὸ μεγάλο του ἔργο τὴν τρίτομη «Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος» θεωρεῖ τοὺς Θράκες προγόνους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μὲ ἀκμαῖο πολιτισμό, τὸν ὁποῖον ἔρριξαν ἀργότερα εἰς ἀληθῆ μεσαίωνα οἱ νέοι κάτοικοι πού ἐπέδραμαν καί διασκορπίσθηκαν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους (νέα κύματα περιθωριακῶν βορείων φύλων καί πρό πάντων οἱ Δωριεῖς).

Ἐπίσης ὁ μέγας μας ἀρχαιολόγος Χρῆστος Τσούντας στηριγμένος στὶς ἀρχαῖες παραδόσεις ὑποστήριξε τὴν γνώμη, ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν νεολιθικῶν οἰκισμῶν πού ἀνακαλύφθηκαν στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας στὸ Σέσκλο καί τὸ Διμήνι τῆς Θεσσαλίας ἦταν Θράκες. Ὁ γεωγράφος ἱστορικός καί στωϊκὸς φιλόσοφος Στράβων πού ἔζησε στὴν ἐποχὴ τῆς γέννησης τοῦ Χριστοῦ στὰ Γεωγραφικά του, χαρακτηρίζει τὸν πληθυσμὸ τῆς Μακεδονίας στὴν ἐποχὴ του ὡς Θρακικόν.

Ἀλλὰ καί ὁ μεταγενέστερος Γεώργιος Βιζυηνός, ὁ πολὺπαθος καί βαθυστόχαστος ὕμνητὴς τῆς πατρίδος του, στὸ περίφημο ποίημά του «Θρακῶν ἄσμα» διαλαλεῖ καί τὰ ἐξῆς γιὰ τὸ ξεκίνημα καί τὸ ἀνθισμα τῆς σκέψης στὴν Ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα: «... Κι ἐσύραν αὖρες τοῦ Θρακιά ἀπ' τὴν

χρυσή της (Θράκης) δάδα μιά σπίθα στήν Ἑλλάδα... Κι' ἐγίνη φῶς στά σκοτεινά...». Τό ἴδιο ἐπισήμανε ἀργότερα, τό 1930 και ο μεγάλος μας ποιητής Κωστής Παλαμᾶς σέ ἐπιμνημόσυνο γιά τό Γ. Βιζυηνό λόγο του: «Δώστε στό ἐκθαμβωτικό ἀπό πνευματικό φῶς φαινόμενο τοῦ Ἑλληνισμοῦ τά δύο βαθύτερα και μαζί πλατύτερα γνωρίσματα του, τή θρησκεία καί τήν ποίηση. Αἱ πιερίδες, ἡ ὀρφική λύρα ἀπό τή Θράκη μᾶς ἤλθαν. Ἡ Θράκη ἡ κοσμογονική. Ἡ Θράκη πηγὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μητέρα τῆς μητέρας».

Ἐδωσε δηλαδή ἡ Θράκη, ἡ τουλάχιστον ἡ Αἰγαιακή ἡ Πελασγική Θράκη' τοῦ λεγόμενου παρατρῳϊκοῦ πολιτισμοῦ (μέ κέντρα της τήν Πολιόχνη, τήν Τροία, τήν Κρηστώνα κ.ἄ. καί μέ τά ἱερά της στή Σαμοθράκη, τόν Ὀλυμπο, τό Παγγαῖο, τή Ροδόπη καί ἄλλοι) πού τήν εὐνοοῦσαν καί ὄροι περιβαλλοντολογικοί, στά παλιὰ ἐκεῖνα χρόνια στή χώρα μας τά φῶτα της καί τ' ὄνομά της.

Ἀργότερα ὅμως καί κατά τοὺς ἱστορικούς χρόνους ἄγνωστο γιά ποιούς λόγους (ἴσως λόγω νέων συγκλονιστικῶν εἰσβολῶν ἀπό βορρᾶ), οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Θράκης τῶν χρόνων αὐτῶν παραμένουν στάσιμοι ἢ ὀπισθοδρομοῦν οἱ δέ νότιοι Ἕλληνες διὰ τῆς ἐπιμειξίας τους μέ τοὺς παλαιότερους κατοίκους καί τῆς ἐπικοινωνίας τους μέ ἄλλους μεσογειακοὺς λαοὺς προηγούνται στόν πολιτισμό καί ἀρχίζει μιά ἀντίστροφη ἐπίδραση τῶν νοτίων ἐπὶ τῶν στασίμων Θρακῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Ἡ ἐπίδραση ἄρχισε μέ τή δημιουργία Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν σέ ὅλα τά παράλια τῆς Θράκης, προχώρησε βαθμηδόν στό ἐσωτερικό καί ἔφθασε σέ πλήρη ἀφομοίωση τῶν συγγενῶν Θρακῶν πρὸς τοὺς νοτίους Ἕλληνες ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας, ὥστε ἀπό τότε οἱ Θράκες νά ἀποτελοῦν ἀδιάσπαστο τμῆμα τοῦ καθόλου Ἑλληνισμοῦ, ὅπως ἐπιβεβαιώνει στοὺς ἀριστουργηματικούς του λόγους καί ὁ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου Ἰουλιανὸς ὁ λεγόμενος Παραβάτης:

«Οἱ περὶ τήν Θράκην καί τήν Ἰωνίαν οἰκοῦντες
Ἑλλάδος ἐσμέν ἔκγονοι».

Γίνεται φανερό ἐπομένως, ὅστερα ἀπ' ὅλα αὐτά, γιατί μιά συγχρονισμένη Ἑλληνική Ἱστορία δέν ἀρχίζει πιά μέ τοὺς Δωριεῖς, ὅπως γίνεταν μέχρι τώρα, ἀλλὰ ἀπό πολύ πιό παλιὰ, ἀπό τό τέλος δηλαδή τῆς πρώιμης Χαλκοκρατίας, γύρω στό 2.000 π.Χ. περίπου, ἀπ' ὅπου ἀρχίζουν νά ἀνιχνεύονται οἱ διαδοχικές μετακινήσεις καί μεταβολές πού ὠδήγησαν στή διαμόρφωση τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καί στό θαῦμα πού ἐπακολούθησε.

7. Ζήτημα ἀναπάντητο μέχρι τώρα εἶναι ἂν ἡ χώρα αὐτὴ ἔδωσε τό ὄνομά της στοὺς λαοὺς πού τήν κατοίκησαν ἢ ἀντίστροφα ἂν αὐτὴ (ἡ Θράκη) πῆρε τό ὄνομά της ἀπ' αὐτοῦς.

ΓΙΩΡΓΟΥ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗ

ΝΕΣΤΟΡΑΣ ΤΣΑΝΑΚΛΗΣ

Ἡ Κομοτηνὴ τίμησε τὴν 1η Δεκεμβρίου 1985 ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπίλεκτα τέκνα της. Μὲ πρωτοβουλία τοῦ Ροταριανοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς καὶ μὲ ἀποκλειστικὴ οἰκονομικὴ ἐπιβάρυνση τῶν μελῶν του, φιλοτεχνήθηκε ἀπὸ τὸν γλύπτη Νικόλα, τῶν Ἀθηνῶν καὶ προσφέρθηκε στὴν πόλιν τῆς Κομοτηνῆς ἡ προτομὴ τοῦ Νέστορα Τσανακλῆ, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς λίγους εὐεργέτες τῆς πόλεως καὶ ἴσως-ἴσως τοῦ πιὸ σημαντικοῦ.

Τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς, πού τοποθετήθηκε στό σταυροδρόμι τῶν ὁδῶν Βενιζέλου-Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ Ὁρφέως, ἔγιναν, μὲ κάθε ἐπισημότητα, ἀπὸ τὸν Δήμαρχο κ. Χαρ. Κατσιμίγα.

Ὁ Νέστορας Τσανακλῆς γεννήθηκε στὴν Κομοτηνὴ τὸ 1841. Ἦταν γυιὸς μικροαστικῆς οἰκογένειας. Τὰ παιδικὰ του χρόνια τὰ πέρασε στὴν συνοικία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὸν ναό, στὴν γωνία τῶν ὁδῶν Ἁγίου Γεωργίου καὶ Χατζηκωνσταντῆ Ζωῖδης βρισκόταν τὸ πατρικὸ του σπίτι, τὸ ὁποῖο ἀνακαινίσθηκε ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του, ὅπως φαίνεται ἀπὸ μιά ἐντοιχισμένη πλάκα, τὸ 1881. Στὸ σπίτι αὐτὸ στεγάσθηκε γιὰ ἄρκετὰ χρόνια, πρὶν καὶ μετὰ τὸν δεύτερο παγκόσμιον πόλεμον ἡ Οἰκονομικὴ Ἐφορὰ τῆς Κομοτηνῆς. Ἔμαθε λίγα γράμματα στὸ σχολεῖο, πού λειτουργοῦσε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἀλλὰ ὅταν ἀπεφοίτησε ἀπ' αὐτὸ ἄρχισε νὰ μὴν αἰσθάνεται ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του καὶ τίς προοπτικὲς πού ὑπῆρχαν. Μικροὶ οἱ ὀρίζοντες. Πενιχρά τὰ μέσα. Σκοτεινὸ καὶ ἄδηλον τὸ μέλλον.

Τὰ στενὰ πλαίσια τῆς πατρίδας του καὶ οἱ περιορισμένες δυνατότητες, γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῶν νέων ἀνθρώπων, ἄρχισαν νὰ μὴν τὸν ἱκανοποιοῦν.

Ἡ Κομοτηνὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ Γκιουμουλτζίνα, ἦταν μιά μικρὴ πολιτεία, μὲ πληθυσμὸ 10-12 χιλιάδες κατοίκους, χτισμένη πάνω στὴν παλῆα Ἑγνατία ὁδὸ, ἔξω καὶ γύρω ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸ τεῖχος, τοῦ ὁποῖου μερικὰ τμήματα διασώθηκαν μέχρι τίς ἡμέρες μας. Τὸν πληθυσμὸ τῆς ἀποτελοῦσαν κατὰ τὰ 3/4 οἱ Τοῦρκοι καὶ κατὰ τὸ 1/4 οἱ Ἕλληνες. Ὑπῆρχε ἀκόμη ἓνας μικρὸς ἀριθμὸς οἰκογενειῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ μικρότερος Ἀρμενίων. Ἡ Διοίκησις καθὼς καὶ ὅλες οἱ Δημόσιες Ὑπηρεσίες ἦταν στὰ

Ἀποκαλυπτῆρια τῆς προτομῆς τοῦ Ν. Τσανακλῆ ἀπὸ τὸν Δήμαρχο Κομοτηνῆς κ. Χαράλαμφο Κατσιμίγα καὶ τὸν Πρόεδρο τοῦ Ροταριανοῦ Ὁμίλου κ. Σωκράτη Κεσσανίδη.

χέρια τῶν Τούρκων. Ἡ κυριώτερη ἀσχολία τῶν κατοίκων ἦταν ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς. Μ' αὐτὴν ἀσχολοῦνταν κατὰ τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ οἱ Τούρκοι. Οἱ Ἕλληνες εἶχαν σάν κύρια ἀσχολία τους τὴν βιοτεχνία. Κρατοῦσαν ἀκόμη στὰ χέρια τους τὸ σύνολο σχεδὸν τοῦ ἐμπορίου τῶν προϊόντων τῆς γῆς, μέ πῖο συνηθισμένες ἀγορές τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ κατὰ ἓνα ἐλάχιστο ποσοστὸ τὴν νότια Βουλγαρία καὶ τὴν νοτιανατολικὴ Εὐρώπη. Στὴν ἄσκηση τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων μᾶλλον δὲν ὑπῆρχαν περιορισμοί. Λειτουργοῦσαν καὶ τότε οἱ δύο ναοί, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Γιά τὴν μόρφωση τῶν παιδιῶν τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ ὑπῆρχαν δύο διτάξια Νηπιαγωγεῖα. Δὲν ὑπάρχουν γραπτὰ στοιχεῖα οὔτε εἶναι γνωστὸ ἀπὸ προφορικές μαρτυρίες ἂν λειτουργοῦσαν ἢ ὄχι σχολεῖα ἀνώτερης βαθμίδας. Ἡ Ἀστικὴ Σχολὴ τῶν Ἀρρένων, πού παρεῖχε μόρφωση Δημοτικοῦ Σχολείου καὶ Ἡμιγυμνασίου, ἀναφέρεται ὅτι ἄρχισε νά λειτουργεῖ ἀπὸ τὸ 1880. Τίς ἐκκλησίες καὶ τὰ σχολεῖα συντηροῦσε ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότητα τὴν ὁποῖαν

διοικούσε ή Δημογεροντία. Τήν Δημογεροντία αποτελούσαν οί προύχοντες τής Κοινότητος, πού διακρίνονταν γιά τήν μόρφωση, τήν οικονομική τους άνεση, τόν πατριωτισμό καί άλλες άρετές καί διοικούσαν τήν Κοινότητα μέ επικεφαλής τόν 'Αρχιερέα ή τόν 'Επίτροπό του.

'Η εϋφορη γή τής περιοχής επαρκούσε βέβαια γιά νά διαθρέψει τόν πληθυσμό της αϋτόν, αλλά ή Θράκη δέν έπαυε νά είναι υπόδουλη στους Τούρκους, ή ζωή τών κατοίκων της νά εξαρτάται από τίς διαθέσεις, τίς ιδιοτροπίες καί μερικές φορές τίς πολιτικές σκοπιμότητες καί τίς μηχανορραφίες τών κατακτητῶν της καί οί δυνατότητες μορφώσεως καί επαγγελματικής εξέλιξεως τών νέων νά είναι άσφυκτικά περιορισμένες.

Αϋτή ήταν ή κατάσταση, από πλευράς διαβιώσεως, εργασίας καί μορφώσεως, όταν άρχισε νά μπαίνει στην έφηβεία του ό Νέστορας Τσανακλής.

'Ανήσυχος χαρακτήρας, εϋστροφος στην σκέψη, τολμηρός καί αποφασιστικός, άρχισε νά νοιώθει σάν φυλακισμένος μέσα στα στενά όρια τής μικρής πολιτείας καί πολύ γρήγορα συνειδητοποίησε ότι καμιά αξιόλογη εξέλιξη, ούτε πνευματική ούτε επιχειρηματική μπορούσε νά αναπτύξει στην δύσμοιρη πατρίδα του.

'Ετσι στα 15 του χρόνια αποφάσισε νά ξενιτευθεί. Φαίνεται πώς οί οικονομικές δυνατότητες του πατέρα του ήταν πολύ περιορισμένες, γιατί τά χρήματα πού είχε μαζί του ό μικρός μετανάστης, όταν ξεκίνησε, κάλυψαν τά έξοδά του μόνο μέχρι τόν Πειραιά. 'Από κεί καί πέρα ταξίδεψε μέχρι τήν Αίγυπτο μάλλον σάν λαθρεπιβάτης.

'Αφάνταστες οί δυσκολίες πού είχε νά αντιμετώπισει ένα παιδί σ' αϋτή τήν ηλικία, σέ μιά ξένη χώρα, μόνο του, έντελῶς ξένο καί χωρίς τήν βοήθεια τής γλώσσας. Μέ τήν υπομονή καί τήν αδάμαστη θέληση νά επιβιώσει καί νά αναδειχθεί, αντιμετώπισε όλες τίς στερήσεις καί τίς αντίξοες περιστάσεις καί κατώρθωσε νά άγκιστρωθεί στην ξένη γή.

'Ο Κ. Ουράνης, πού επισκέφθηκε τήν Αίγυπτο τό 1932 καί έντυπωσιάστηκε από τήν προσωπικότητα καί τό έργο του Ν. Τσανακλή γράφει ότι «'Ο Τσανακλής είναι ό άρχαιότερος από τους ξένους πού ζουν στην Αίγυπτο. 'Αρχαιότερος κι' από τήν 'Αγγλική κατοχή, άρχαιότερος καί από τήν διώρυγα του Σουέζ».

Μέ τήν όξύνοια, τήν εϋστροφία καί τήν διορατικότητα, πού τόν διέκριναν, διεπίστωσε ότι τό εμπόριο του καπνού αποτελούσε γιά τήν Αίγυπτο ένα κλάδο καινούργιο καί άνεκμετάλλευτο. "Ήξερε, από τήν πατρίδα του, τίς λεπτομέρειες γιά τήν καλλιέργεια καί τήν επεξεργασία του καπνού καί διέβλεψε πώς ή εισαγωγή καί ή έμπορία τών φημισμένων καπνῶν τής Θρακικής πεδιάδας θά αποτελούσαν μιά κερδοφόρα επιχείρηση.

Τό 1859 ξαναγύρισε στήν Κομοτηνή. Ἀγόρασε μιά ποσότητα καπνῶν καί ἐπέστρεψε στήν Αἴγυπτο, μαζί μέ ἐργάτες, ἀπ' αὐτούς πού ἤξευραν νά δουλεύουν τόν καπνό. Νοίκιασε μιά παράγκα στό Σουέζ καί ἱδρυσε ἐκεῖ τό πρῶτο ἐργαστήριο χειροποίητων σιγαρέττων. Στό μαγαζί αὐτό πουλοῦσε καπνό σέ πάκα καί χειροποίητα σιγαρέττα. Ἦταν ἡ ἐποχή πού ἀρχίζε ἡ διάδοση τῆς ὀλέθριας αὐτῆς συνήθειας.

Πολλοί ἀπό τούς ὁμογενεῖς τῆς Αἰγύπτου τόν χλεύασαν καί γέλασαν μέ τόν περίεργο αὐτόν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος ἀντί νά ἐκμεταλλευθεῖ κάτι πού ὑπῆρχε μέχρι τότε, μιά χρυσοφόρα φλέβα, γνωστή καί ἀσφαλῆ, πού νά σχετίζεται μέ τήν γῆ τῆς Αἰγύπτου καί τούς Φελλάχους, ζητοῦσε νά δημιουργήσει κάτι ἐκ τοῦ μηδενός. Καί ὅμως, τά χειροποίητα σιγαρέττα τοῦ μικροῦ ἐργαστηρίου τοῦ Σουέζ γρήγορα ἔγιναν περιζήτητα. Ἡ ἐκλεκτή ποιότητα τῶν καπνῶν καί ἡ ἐπιμελημένη αὐτοπρόσωπη ἐργασία του κατέκτησαν γρήγορα τήν ἀγορά τῶν καπνιστῶν.

Ἡ κατοχή τῆς Αἰγύπτου ἀπό τούς Ἑγγλους, πού συνέβη ὕστερα ἀπό μερικά χρόνια, συνετέλεσε στήν εὐρύτερη κατανάλωση τῶν σιγαρέττων καί στήν πιό γρήγορη ἐξάπλωσή τους σέ ὅλες τίς χῶρες πού κατεῖχαν καί κυβερνοῦσαν οἱ Ἑγγλοι. Στό κίνημα τοῦ Ἀραμπῆ Πασᾶ, τό 1881, πού ἀπέβλεπε στήν ἀπαλλαγή ἀπό τήν κηδεμονία τῶν ξένων καί στήν δημιουργία Ἑθνικοῦ Κοινοβουλίου, τό μικρό του κατάστημα λεηλατήθηκε, ἀπό τά ἐξεγερθέντα πλήθη τῶν Αἰγυπτίων καί ὁ Τσανακλῆς, ὅπως καί ὅλοι οἱ ἄλλοι παθόντες, ὕστερα ἀπό ὑπόδειξη τῶν Ἑγγλων, ζήτησε ἀποζημίωση ἀπό τήν Αἰγυπτιακή Κυβέρνηση. Οἱ Ἑγγλοι, ἔχοντας σάν ἀπώτερο σκοπό τους νά θέσουν τήν Αἴγυπτο κάτω ἀπό στενότερη οἰκονομική ἐξάρτηση, διέταξαν τήν ἄμεση καί ἀνεξέλεγκτη πληρωμή ἀποζημιώσεων στούς παθόντες, μέ δάνειο πού γιά τόν σκοπό αὐτό χορήγησαν στήν Αἰγυπτιακή Κυβέρνηση.

Μέ τό ποσό αὐτῆς τῆς ἀποζημιώσεως ἡ ἐπιχείρηση τοῦ Τσανακλῆ ἀνασυγκροτήθηκε. Τό μικρό μαγαζάκι τοῦ Σουέζ ἔγινε ἐργοστάσιο στό Κάιρο, σέ μιά ἀπό τίς καλύτερες συνοικίες, τήν Σούμπρα, μέ προσωπικό 150-160 ἐργατῶν καί ἡ ἐπιχείρηση ἐξελίχθηκε σέ καπνοβιομηχανία διεθνoῦς φήμης καί παγκοσμίου κύρους. Τά προϊόντα της τά χρησιμοποιoῦσαν, κατά προτίμηση, οἱ ἀξιωματοῦχοι στίς αὐλές καί τούς ἀριστοκρατικούς κύκλους τῆς διεθνoῦς κοινωνίας.

Ἡ πρόοδος τῆς βιομηχανίας του ὑπῆρξε κατά τήν περίοδο αὐτήν ἀλματώδης. Νέα ἐργοστάσια ἱδρύθηκαν, ἀπό τήν γνωστή πλέον φέρμα «TSANAKLIS TOBACCO COMPANY» καί ὅπως ἀναφέρεται, τό ἐργοστάσιο τῆς Φραγκφούρτης κυριάρχησε κυριολεκτικά στήν ἀγορά τῆς Εὐρωπαϊκῆς σιγαρεττοβιομηχανίας. Ἡ παραγωγή τῶν ἐργοστασίων του ἔφθανε τά 4.000 κιλά τήν ἡμέρα. Τά καπνά πού χρησιμοποιoῦσαν ἦταν κατά 80% Ἑλληνικά

καί απέφεραν στην 'Ελλάδα 1.500.000 λίρες τόν χρόνο.

Στίς επιχειρήσεις του αὐτές χρησιμοποίησε, σάν διευθυντές καί στελέχη, πολλούς Κομοτηναίους. 'Απ' αὐτούς ξεχώρισαν καί διακρίθηκαν ὁ 'Απόστολος Σοῦζος, ὁ Νικόλαος 'Αθανασιάδης, ὁ Σοφοκλῆς Χατζηδαῦτσιος, ὁ Φρειδερίκος 'Αστρίδης καί ἄλλοι.

'Η ἐντυπωσιακή πρόοδος τῆς ἐπιχειρήσεώς του κατέστησε τόν Τσανακλή ὄχι μόνο πλούσιο ἀλλά καί πρόσωπο πασίγνωστο, ξεχωριστή φυσιογνωμία ἀνάμεσα στούς ξένους πού ζοῦσαν καί σταδιοδρομοῦσαν στην Αἴγυπτο καί ἄνθρωπο ἰδιαίτερα ἀγαπητό στούς Αἰγυπτιακοὺς κύκλους. 'Ο Τσανακλής, ὅπως γράφει ὁ Κ. Οὐράνης «'Υπῆρξε ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἐνῶ ἐπλούτισε στην Αἴγυπτο, δέν ἐπλούτισε ἀπό τήν Αἴγυπτο, ἀλλά πρόσθεσε ἕναν ἀκόμη πλοῦτο σ' αὐτήν. 'Υπῆρξεν ὁ ἰδρυτής μιᾶς βιομηχανίας, τῆς ὁποίας ἡ πρώτη ὕλη δέν ὑπῆρχε στην Αἴγυπτο καί τῆς ὁποίας τό καταναλωτικό πεδίο δέν ὑπῆρξεν ἡ Αἴγυπτος ἀλλά ὅλος ὁ κόσμος, τῆς βιομηχανίας τῶν περίφημων Αἰγυπτιακῶν σιγαρέττων».

'Ο ἀνήσυχος χαρακτήρας του, τό διορατικό του πνεῦμα καί ἡ τολμηρή φαντασία του δέν τόν ἄφηναν νά ἐπαναπαυθεῖ στίς ἐπιχειρηματικές δάφνες πού εἶχε κατακτήσει μέχρι τότε. 'Επιχείρησε κάτι πού ὅλοι οἱ σύγχρονοί του τό χαρακτήρισαν σάν καθαρή «τρέλλα».

Πίστεψε πῶς μπορούσε νά αὐξήσει τό καλλιεργήσιμο ἔδαφος τῆς Αἰγύπτου, κατὰ δέκα ἑκατομμύρια τετραγωνικά χιλιόμετρα, δηλαδή νά αὐξήσει κατὰ ἕνα τρίτο τήν μέχρι τότε καλλιεργήσιμη γῆ της. 'Ο Κ. Οὐράνης γράφει ὅτι «'Ηταν φυσικό νά τόν θεωρήσουν τρελλό οἱ «φρόνιμοι» ἄνθρωποι, αὐτοί πού δέν βλέπουν παρά ὅ,τι βρίσκεται μπροστά στην μύτη τους, ἐκεῖνοι πού δέν ἀνοίγουν δρόμους ἀλλά θεωροῦν ἀσφαλέστερο νά ἀκολουθοῦν τούς πεπατημένους».

'Αλλά ὁ Τσανακλής δέν ἀνῆκε στούς «φρόνιμους». 'Ανῆκε στούς λίγους, στούς ἐλάχιστους, σ' αὐτούς πού τέμνουν καινούργιους δρόμους, στούς ὁδοτόμους.

Διαβάζοντας τήν ἱστορία τῆς Αἰγύπτου, πληροφορήθηκε ὅτι τήν ἐποχή τῶν Πτολεμαίων, στην περιοχή πού βρίσκεται βορειοδυτικά ἀπό τό Δέλτα τοῦ Νείλου ποταμοῦ καί μέχρι τίς ἀκτές τῆς Μεσογείου, ἀπλωνόταν ἕνα μεγάλο τμήμα καλλιεργημένης γῆς. Κατά τούς ἱστορικούς, ὑπῆρχαν ἐκεῖ οἱ περίφημοι κῆποι τῆς Κλεοπάτρας, μεγάλοι ἐλαιῶνες καί ἀπέραντα ἀμπέλια, ἀπό τά σταφύλια τῶν ὁποίων ἐβγαίνει ὁ ξακουστός στην 'Ελληνική ἐποχή «μαριῳτίς οἶνος», τόν ὁποῖον ὁ σοφιστής 'Αθηναῖος ἐξεθείαζε ὡς «κάλλιστον, λευκόν τε εὖπνουν καί εὐανάδοτον» καί ὁ ἐπίσης περίφημος ταινιωτικός οἶνος.

'Η ἱστορία ἀνέφερε ἀκόμη, ὅτι ὅλη αὐτή ἡ ἔκταση ἐρημώθηκε ἀπό τήν ἐπιδρομή τῶν 'Αράβων, στά 600 μετά Χριστόν, ὅταν ἐγκαταλείφθηκε ἀπό

τούς κατοίκους της καί σιγά-σιγά σκεπάσθηκε μέ ἄμμο, ἀπό τίς συνεχεῖς προσχώσεις τοῦ Νείλου ποταμοῦ.

Κανένas ἀπό δσους εἶχαν μελετήσει μέχρι τότε τήν ἱστορία τῆς Αἰγύπτου δέν διανοήθηκε αὐτό πού συνέλαβε τό δημιουργικό μυαλό τοῦ Τσανακλή. Διερωτήθηκε ἀμέσως, γιατί δέν θά μπορούσε ἴσως νά ξαναγίνει κάτι πού ἀναμφισβήτητα ὑπῆρχε στόν τόπο αὐτό, μπροστά ἀπό τόσους αἰῶνες; Εὐστροφος στό πνεῦμα καί γρήγορος στίς ἀποφάσεις, ὅπως ἦταν, ἔβαλε ἀμέσως σέ ἐνέργεια τά σχέδιά του. Ξεκίνησε μέ ἓνα караβάνι ἀπό καμήλες καί μερικούς ὑπαλλήλους του καί πῆγε στήν περιοχή αὐτή γιά μιᾶ ἐπιτόπια ἔρευνα. Βρῆκε μιάν ἀπέραντη ἔρημο, ἀλλά μέ τό προσεχτικό του μάτι διέκρινε ὅτι κατά διαστήματα φύτρωναν ἀγκαθωτά χόρτα καί κάπου-κάπου ὑπῆρχαν καί μερικά χαμόδεντρα. Ἔσκαψε, μέ πολλή ἀγωνία καί συγκίνηση τό ἔδαφος καί μέ μεγάλη του ἱκανοποίηση διεπίστωσε ὅτι ἡ ἄμμος πού τό σκέπαζε, ἀποτελοῦσε μονάχα ἓνα ἐπιφανειακό στρώμα καί ὅτι κάτω ἀπό τήν ἀμμώδη αὐτήν στιβάδα ὑπῆρχε ἔδαφος ἀργιλλῶδες, χῶμα κατάλληλο γιά τήν καλλιέργεια μεσογειακῶν προϊόντων.

Ἡ ὑπόθεση πού εἶχε κάνει, διαβάζοντας τήν ἱστορία τῆς Αἰγύπτου ἐπαληθεύθηκε πέρα γιά πέρα. Τά εὐρήματα ἐνίσχυσαν μέσα του τήν πίστη, ὅτι ὁ τόπος μπορούσε νά παύσει νά εἶναι ἔρημος καί ὅτι ἦταν δυνατό νά ξαναγίνει γῆ εὐφορη καί παραγωγική, ὅπως ἦταν μπροστά ἀπό τόσους αἰῶνες.

Γύρισε πίσω στό Κάϊρο καί μέ ὑπόμνημά του πρὸς τήν Αἰγυπτιακή Κυβέρνηση, τόνιζε ὅτι, μέ κατάλληλα ἀρδευτικά ἔργα, μπορεί ἡ περιοχή αὐτή νά γίνει καί πάλι γόνιμη, νά ξαναγίνουν οἱ ἐλαιῶνες καί οἱ ἀμπελῶνες, νά ξεφύγει ἡ Αἴγυπτος ἀπό τήν μονοκαλλιέργεια τοῦ βαμβακιοῦ καί νά δοθεῖ καλλιεργήσιμη γῆ σ' ἓνα πληθυσμό πού συνεχῶς μεγαλώνει καί πού σέ λίγα χρόνια δέν θά μπορούσε νά διατραφεῖ ἀπό τό ἔδαφος πού ἦταν καλλιεργήσιμο μέχρι τήν ἐποχή ἐκείνη. Γιά νά μή θεωρηθοῦν οἱ σκέψεις του αὐτές χίμαιρες καί γιά νά γίνει περισσότερο πιστευτός, ζήτησε καί ἀγόρασε 25.000 στρέμματα ἀπό αὐτήν τήν ἔκταση καί ἀρχισε ἀμέσως τήν ἀρδευσί τους, μέ ἓνα μεγάλο ἀρτεσιανό πηγάδι πού κατασκεύασε, βάθους 50 μέτρων.

Ἔτσι ξεκίνησε τό δεύτερο μεγάλο ἄλμα τοῦ Τσανακλή, ἡ καινούργια «τρέλλα» ὅπως τήν χαρακτήρισαν. Ἀναφέρεται ὅτι γιά τήν ἐπιχείρηση αὐτή, τήν παράτολμη, τήν μακροχρόνια ἀλλά καί τήν πολυδάπανη ξόδεψε πάνω ἀπό 300 χιλιάδες λίρες Αἰγύπτου.

Μέ τήν ἐπιμονή του καί τήν πίστη του στό ἀλάθητο κριτήριό του κατώρθωσε νά δημιουργήσει ἓνα μικρό παράδεισο, σέ ἔκταση 4.000 στρεμμάτων, μέσα στήν ἀχανῆ περιοχή τῆς Αἰγυπτιακῆς ἔρημου. Ὁ ποιητής Κ. Οὐδράνης, πού ἐπισκέφθηκε τόν παράδεισο αὐτόν, σέ μιᾶ ταξιδιωτικῇ του περιήγησιν στήν Αἴγυπτο, τόν περιγράφει μέ τά ἀκόλουθα λόγια «Ὅταν

τόν αντίκρυσσα από μακρυά, μέσα στην άπεραντοςύνη τῶν ἄμμων, μοῦ φάνηκε τόσο ἀπρόοπτος καί τόσο ἀπίθανος ὥστε τόν ἐξέλαβα ὡς ὀφθαλμαπάτη. Τόν εἶπα παράδεισο κι' ὄχι ὄαση, γιατί δέν ἔχει τίποτα τό κοινό μέ τίς φυσικές ὁάσεις τῆς ἐρήμου. "Όταν εὐρέθηκα σ' αὐτόν δοκίμασα τήν ἐντύπωση πῶς εἶχα ἀφήσει τήν Αἴγυπτο καί εἶχα μεταφερθεῖ στούς κήπους καί τά περιβόλια τῆς νοτίου Ἰταλίας, στήν εὐτυχισμένη περιοχή τοῦ Σορέντο, μέ τά ξανθά σταφύλια καί τά χρυσά πορτοκάλια. Δέν ὑπῆρχε σ' αὐτόν τίποτα ἀπ' ὅ,τι φυτρώνει στήν Αἴγυπτο, οὔτε φοινικιές, οὔτε βαμβάκι, οὔτε ζαχαροκάλαμο. Ἀλλά ὑπῆρχε ὅ,τι ἀκριβῶς λείπει ἀπ' αὐτήν καί ὅ,τι ἔθεωρεῖτο ἀδύνατον νά ὑπάρξει. Ὑπῆρχαν ἐληές, ὠραῖες ὅπως τῆς Κερκύρας καί ὑπῆρχαν ἀμπέλια, σάν ἐκεῖνα πού φυτρώνουν στά κράσπεδα τοῦ Βεζουβίου. Περιπλανώμενος μέσα στό ἀπέραντο αὐτό κτῆμα, ὅπου ὠργίαζαν οἱ ποικιλίες τοῦ πρασίνου, μποροῦσα νά ἀναπλάσω μέ τήν φαντασία μου τούς ἐξαφανισμένους κήπους τῆς Κλεοπάτρας καί μέσα στίς μεγάλες ἀποθήκες εἶδα δεκάδες τεράστιων βαρελιῶν καί χιλιάδες φιάλες, πού περιείχαν ἀναστημένον, μετά ἀπό 1700 χρόνια, τόν μαριῶτιν οἶνον τῶν Πτολεμαίων. "Ό,τι λοιπόν εἰρωνεύονταν οἱ «φρόνιμοι» ἔγινε πραγματικότητα, ἡ ἔρημος μεταβλήθηκε σέ κῆπο καί ἡ ἄμμος παρήγαγε σταφύλια.

Καί σέ ἄλλη περιγραφή τῆς Αἰγυπτιακῆς Ἐρήμου, στό βιβλίο του «Γλαυκοί Δρόμοι - Βορεινές Θάλασσες» ὁ ἴδιος ὁ ποιητής γράφει: «Μέ τό διάβα τῶν αἰώνων ἡ τοποθεσία εἶχε σκεπασθεῖ ἀπό τήν ἄμμο τῆς ἐρήμου. Ὁ Τσανακλής τήν ξεσκέπασε, τήν ἄρδεψε, τήν καλλιέργησε καί ξαναφύτεψε ἀμπέλια. Ἔτσι, σήμερα, χάρη σ' αὐτόν πίνει κανεῖς στήν Αἴγυπτο τό ἴδιο κρασί πού ἔπιναν ὁ Ἀντώνιος καί ἡ Κλεοπάτρα στά «ἀμίμητα» γλέντια τους».

Παρά τίς ἐπαγγελματικές του ἀσχολεῖες, παρά τά πλούτη, παρά τίς τιμές καί τίς διακρίσεις ἀπό μέρους τοῦ Κράτους στό ὁποῖο ζοῦσε, δέν ξέχασε τήν φτωχή του πατρίδα καί τίς συνθῆκες κάτω ἀπό τίς ὁποῖες ζοῦσαν οἱ γονεῖς του, οἱ συγγενεῖς καί οἱ παιδικοί του φίλοι.

Τό 1905 γύρισε στήν Κομοτηνή. Γύρισε στόν τόπο πού εἶδε τό φῶς τῆς ζωῆς καί ἔζησε τά παιδικά του χρόνια. Εἶδε καί ξανάζησε τίς συνθῆκες, κάτω ἀπό τίς ὁποῖες διαβιοῦσε ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμός. Καί ἔχοντας βαθειά ριζωμένη τήν πεποίθηση, ὅτι μόνο μέ μιά ἰδιαίτερα φροντισμένη παιδεία καί εὐρύτερη πνευματική κατάρτιση μπορεῖ νά διατηρηθεῖ ἡ Ἑλληνική γλῶσσα, ἡ Χριστιανική πίστη καί ἡ ἐθνική συνείδηση, ἀποφάσισε νά στηρίξει τήν παιδεία στήν ἰδιαίτερή του πατρίδα. Ἀγόρασε, στό κεντρικώτερο μέρος τῆς πόλεως, τήν ἔκταση πού μέχρι τότε χρησιμοποιοῦσαν γιά Δημοτικό Κῆπο (Μιλλιέτ Μπαχτσέ) καί μέ δικά του χρήματα χτίσθηκε τό μεγαλοπρεπές, γιά τήν ἐποχή ἐκείνη, κτήριο ἡ «Τσανάκλειος Ἀστική Σχολή» τό ὁποῖο δώρησε στήν Ἑλληνική Κοινότητα. Τό κτήριο

στοίχισε 10.000 χρυσές λίρες. Ἡ θεμελίωσή του ἔγινε τό 1905 καί τό κτήριο ἀποπερατώθηκε τό 1907. Ἀπό τόν Νοέμβριο τοῦ 1909 μεταστεγάσθηκε σ' αὐτό ἡ Ἀστική Σχολή Ἀρρένων ἢ Ἀρρεναγωγεῖο, πού στεγαζόταν μέχρι τότε στό οἶκημα τῆς ὁδοῦ Χατζηκωνσταντῆ Ζωῖδη, δωρεά τοῦ ἄλλου εὐεργέτη τῆς πόλεως τοῦ Δημ. Σίντου, ἐκεῖ πού λειτουργεῖ σήμερα τό Β' Γυμνάσιο τῆς Κομοτηνῆς. Ἡ Τσανάκλειος Ἀστική Σχολή λειτουργοῦσε σάν ἑπτατάξιο σχολεῖο, μέ 4 τάξεις στοιχειώδους καί 3 τάξεις μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ἡ Σχολή αὐτή, στήν ὁποία δίδαξαν μερικοί ἀπό τούς πιό φημισμένους δασκάλους τῆς ἐποχῆς, ἀπετέλεσε τό λίκνο, μέσα στό ὁποῖο διατηρήθηκε ἄσβεστη ἡ ἐθνική φλόγα καί τό φυτῶριο πού ἔδωσε στόν ὑπόδουλο Ἑλληνισμό μιὰ πλειάδα ἀπό ἐκλεκτούς ἐπιστήμονες, φιλοπρόοδους ἐμπόρους, φωτισμένους δασκάλους καί διακεκριμένους ἱερωμένους. Γιά τήν μισθοδοσία τῶν δασκάλων καί τά ἄλλα ἔξοδα τῆς σχολῆς ἔστελνε κάθε χρόνο ἀπό τήν Αἴγυπτο 200 χρυσές λίρες.

Ἐκτός ἀπό τό κτήριο αὐτό, τό ὁποῖο μετά τήν ἀπελευθέρωση στέγασε τήν Γενική Διοίκηση Θράκης, ἀργότερα τήν Νομαρχία Ροδόπης καί σήμερα στεγάζει τήν Πρυτανεία τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, δώρησε στήν Ἑλληνική Κοινότητα τῆς Κομοτηνῆς καί τό διώροφο κτήριο, πού ἦταν ἀπέναντι ἀπό τό κωδωνοστάσιο τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας, στό τέλος τῆς ὁδοῦ Βενιζέλου, στό ὁποῖο λειτουργοῦσε μέχρι πρὶν ἀπό λίγα χρόνια τό ξενοδοχεῖο «Ροδόπη». Τό κτήριο αὐτό μετά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Κομοτηνῆς περιήλθε στήν δικαιοδοσία τοῦ Ταμεῖου Ἀνεγέρσεως Σχολικῶν Διδακτηρίων.

Ἡ ἀγάπη του γιά τήν παιδεία καί τήν θρησκεία καί ἡ φροντίδα του γιά τά κοινοφελῆ ἰδρύματα δέν περιορίσθηκε μόνο στήν ἰδιαίτερή του πατρίδα. Μέ χρήματα τοῦ Τσανακλή χτίσθηκε περίπτερο μέσα στόν Ζωολογικό Κήπο τῶν Ἀθηνῶν, γιά τίς λειτουργικές του ἀνάγκες.

Ἀλλά οἱ περισσότερες καί οἱ πιό πλούσιες παροχές του ἔγιναν πρός τίς ἐκκλησίες καί τά διάφορα φιλανθρωπικά ἰδρύματα τῆς Αἰγύπτου, γιά τήν ὁποία πάντοτε ἔννοιωθε ἰδιαίτερη ἀγάπη καί ἀπειρη εὐγνωμοσύνη. Ἀναφέρεται ὅτι γιά τόν ὀνομαστό ναό τῶν Ἀγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης, πού βρίσκεται σέ ἕναν ἀπό τούς πιό κεντρικούς δρόμους τοῦ Καΐρου, δαπάνησε 7.000 λίρες Αἰγύπτου, στήν μνήμη τῶν γονέων του.

Μεγάλα ποσά διέθεσε κατά καιρούς καί γιά τήν Ἑλληνική Κοινότητα τοῦ Καΐρου, τῆς ὁποίας διετέλεσε Πρόεδρος γιά πολλά χρόνια. Μέ τήν δική του χρηματική συμβολή χτίσθηκε καί τό Κοινοτικό κατάστημα τοῦ Καΐρου.

Ἀνυπολόγιστη ὑπῆρξε ἡ φιλανθρωπική καί κοινωνική του δράση στά χρόνια πού μεσουρανοῦσε στό στερέωμα τῆς ὁμογένειας τῆς Αἰγύπτου. Καί τά χρόνια αὐτά δέν ἦταν λίγα.

Σέ ἀναγνώριση αὐτῆς τῆς πολύπλευρης ἐθνικῆς καί κοινωνικῆς του

προσφοράς ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση τὸν τίμησε μὲ τὸν Χρυσὸ Σταυρὸ τοῦ Σωτήρος καὶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μὲ ὀφφίκιο, πού ἔφερε τὸν τίτλο τοῦ «Μεγάλου Ἀρχοντος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Κωνσταντινουπόλεως καὶ Μεγάλου Εὐεργέτου Γκιουμουλτζίνης». Πολλές τιμητικές διακρίσεις τοῦ ἔγιναν ἐπίσης ἀπὸ μέρους τῆς Αἰγυπτιακῆς Κυβερνήσεως καὶ αὐτοπροσώπως ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Φουάτ τὸν Α΄.

Ἀπὸ τὸν γάμο του δὲν εὐτύχησε νὰ ἀποκτήσει ἀπογόνους. Ὁλη του τὴν ἀγάπη καὶ τὴν πατρικὴ στοργὴ τὴν ἔστρεψε πρὸς τὴν ἀνεψιὰ του Εὐαγγελινὴ, κόρη τοῦ ἀδελφοῦ του Ζαχαρία, τὴν ὁποῖαν εἶχε κοντά του καὶ τὴν πάντρεψε μὲ τὸν Ἀκόλουθο τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας στὸ Κάιρο, Πιερράκο. Σ' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο, τὸν ἐπὶ ἀνεψιὰ του γαμπρό, κατῴρθωσε νὰ ἐμπνεύσει ὅλο του τὸν ἐνθουσιασμό καὶ τὴν πίστη του γιὰ τὸ μεγάλο του ἔργο μέσα στὴν Αἰγυπτιακὴ ἔρημο. Ἐξῆσε τὰ τελευταῖα του χρόνια κοντά στὰ ἀνέψια του. Πέθανε τὸ 1932 σὲ ἡλικία 91 ἐτῶν.

Ὁ Κ. Οὐράνης, πού τὸν γνώρισε στὸ Κάιρο, λίγους μῆνες προτοῦ πεθάνει τὸν περιέγραψε μὲ τὰ ἀκόλουθα λόγια: «Εἶναι ἓνας μακρυνὸς πλέον πρόγονος καὶ ταυτοχρόνως ἓνας πρωτοπόρος. Εἶναι ἓνας ἄνθρωπος πού ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἱστορία. Μιλáει, σάν νὰ ἦταν χτεσινὰ πράγματα, γιὰ τὸν Ὀθῶνα, γιὰ τὴν αὐτοκράτειρα Εὐγενία, γιὰ τὴν ἐποχὴ πού ἡ Εὐρωπαϊκὴ ζωὴ δὲν εἶχε ἀκόμη εἰσχωρήσει στὴν Αἴγυπτο. Βλέποντάς τον νομίζετε πὼς ἔχετε μπροστά σας ζωντανεμένη τὴν μούμια τοῦ Φαραώ Ραμσή, τοῦ μεγάλου Σέσωστρι τῶν Ἑλλήνων. Ὁ χρόνος ἀπεξήρανε τὸ πρόσωπό του, τὸ ἔχει σκαλίσαι βαθειὰ σάν ξύλο, τὸ πνεῦμα του ὅμως εἶναι τόσο διαυγές καὶ γάργαρα, ὅπως τὸ νερό μιᾶς πηγῆς. Θυμίζει τοὺς γέρικους ἐκείνους κορμούς, τοὺς ὀζῶδεις, τοὺς συνεστραμμένους, τοὺς μαυρισμένους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ξεπετιοῦνται λίγα νέα κλαριά, τὰ ὁποῖα κάθε ἀνοιξὴ σπινθηρίζουν μὲ πράσινα φύλλα».

Ἡ πόλη τῆς Κομοτηνῆς τίμησε τὸν εὐεργέτη της, μπροστά ἀπὸ πολλὰ χρόνια, δίνοντας τὸ ὄνομά του σὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς πιὸ παληοὺς δρόμους της. Μέχρι πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, στίς 27 Ὀκτωβρίου, τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τοῦ Ἁγίου Νέστορος, γινόταν μνημόσυνο στὴν μνήμη τοῦ ἐθνικοῦ εὐεργέτη Νέστορα Τσανακλῆ. Ὑστερα ἀπὸ τὴν σχετικὴ θρησκευτικὴ τελετὴ, στὸν Ἱερό Ναὸ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, οἱ μαθητές ὁλων τῶν Γυμνασίων μαζεύονταν στὴν αἴθουσα τελετῶν τοῦ Γυμνασίου Ἀρρένων καὶ ἓνας καθηγητὴς ἀνέλυε τὴν ζωὴ καὶ τὴν δράση τοῦ Ν. Τσανακλῆ, τόνιζε τὴν συμβολὴ του στὴν διατήρηση τοῦ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου τῆς Παιδείας στὴν ὑπόδουλη Κομοτηνὴ καὶ ὑπογράμμιζε τὴν γενικότερη προσφορά του πρὸς τὴν Πατρίδα του.

Τὴν 1η Δεκεμβρίου 1985 συμπληρώθηκε ἡ ὀφειλόμενη τιμὴ πρὸς τὸ ἄξιο τέκνο τῆς Πατρίδας μας. Στήθηκε ἡ προτομὴ του σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ

πολυσύχναστα σταυροδρόμια, σάν ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης ἀλλά καί γιά ὑπόμνηση, σέ ὄσους διαβάτες θά ἀτενίζουν τήν μορφή του, ὅτι πέρα ἀπό τά πλούτη, τήν εὐμάρεια καί τήν προσωπική εὐτυχία ὑπάρχει καί τό χρέος πρός τήν Πατρίδα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀθανασιάδης Ι. Ἀθαν.: Προσωπική ἀφήγηση.
 Ἀρβανιτάκης Λ.: Νέστωρ Τσανακλῆς. Μεγάλη Ἑλληνική Ἑγκυκλοπαίδεια. Ἔκδοσις 2α. Ἀθῆναι. Τόμος ΚΓ' σελ. 488.
 Μαρκίδου Μ.: Ἡ παιδεία στήν Κομοτηνή καί στήν περιφέρεια ἀπό τό 1920. Θρακική Ἐπετηρίδα 1983. Κομοτηνή.
 Μαρκίδου Μ.: Οἱ δωρηταί καί οἱ εὐεργέται τῆς Κομοτηνῆς. Διάλεξις εἰς τά Σχολεῖα Μέσης Ἐκπαίδευσως τήν 30-1-1969.
 Οὐράνης Κ.: Νέστωρ Τσανακλῆς. Ἕνας πρόγονος καί ἕνας πρωτοπόρος. Θρακική Στοά. Λεύκωμα Μακεδονίας-Θράκης. 1932.
 Οὐράνης Κ.: Γλαυκοί δρόμοι - Βορεινές Θάλασσες. Βιβλιοπωλεῖο τῆς Ἑστίας. Ἀθῆναι, σελ. 179.
 Τρεμόπουλος Κ.: Ἡ Κομοτηνή καί οἱ ἀρχαιότητες τῆς περιοχῆς της. Ἐκδοση Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς. 1966.

ΚΑΛ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗ-ΜΟΥΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΟΙ
ΝΕΟΤΟΥΡΚΟΙ
στή μνήμη Νίκου Φωτιά

Τήν εποχή του Μακεδονικού αγώνα οι νέες προοδευτικές κοινωνικοπολιτικές ιδεολογίες της υπόλοιπης Εύρώπης επηρέασαν όχι μόνο τις Χριστιανικές μειονότητες αλλά και νέους αξιωματικούς του τουρκικού στρατού, «ανάμεσά τους (ήταν) και ο νεαρός τότε, γέννημα-θρέμμα της Θεσσαλονίκης, Μουσταφά Κεμάλ, ο κατοπινός ιδρυτής της τουρκικής δημοκρατίας» γράφει ο 'Απ. Βακαλόπουλος¹.

'Αρκετούς όμως μήνες πριν ξεσπάσει η επανάσταση των Νεοτούρκων οι διάφορες 'Ελληνικές προξενικές αρχές της υπόδουλης Μακεδονίας και Θράκης, πληροφορούσαν την 'Ελληνική Κυβέρνηση ότι οι Νεότουρκοι θα επιδίωκαν αλλαγή του καθεστώτος. 'Ετσι ο Γενικός Πρόξενος στη Θεσσαλονίκη 'Αλεξανδρόπουλος έγραφε τον Φεβρουάριο του 1908 ότι οι νέοι αξιωματικοί της περιφέρειας του θα επιδίωκαν αλλαγή του πολιτεύματος. Τήν επιθυμούσαν για να προλάβουν νέα αποκοπή επαρχιών ή δυσμενείς αποφάσεις σέ βάρος του όθωμανικού κράτους από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Παρόμοιες αναφορές διασώθηκαν στό 'Αρχείο του 'Υπουργείου 'Εξωτερικών από τούς προξένους Μοναστηρίου και 'Ελασσώνος². 'Ο Κ. Δημαράς από τό Μοναστήρι τονίζει την πρόθεση των Νεοτούρκων νά εφαρμόσουν τό Σύνταγμα του 1876 και νά έγγυηθοὺν Ισотиμία των πολιτών χωρίς διάκριση φυλής ή θρησκείας.

'Ο 'Α. Χ. Χαμουδόπουλος παρατηρεί: «'Η νεοτουρκική επανάστασις του 1908 και τά επακολουθήσαντα αὐτήν γεγονότα έχουν, όπως άλλωστε όλόκληρος ή ιστορία της 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στενωτάτην σχέσηιν μέ την ιστορίαν του 'Ελληνισμού. 'Η επανάστασις αὐτή υπήρξεν εκείνη,

1. 'Απ. Βακαλόπουλος, 'Ιστορία της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1983 σ. 371.

2. Α.Υ.Ε.Φ. 'Ανακήρυξις Συν/τος - 'Ελληνοτουρκικά σχέσεις έγγρ. Γ. Προξ. Θεσ/νίκης 122/14.2.1908, Μοναστηρίου 711/2.7.1908, 'Ελασσώνος 148/13.4.1908.

ήτις προέκάλεσε τό στρατιωτικόν κίνημα τοῦ Γουδί καί συνέτελεσεν εἰς τήν διαμόρφωσιν τῆς νέας ἐν Ἑλλάδι πολιτικῆς καταστάσεως, ἥτις ὠδήγησεν εἰς τοὺς νικηφόρους πολέμους τοῦ 1912 καί 1913 καί τήν ἀπελευθέρωσιν τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἠπείρου καί τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου»³.

Αἰφνιδιαστικά στίς 23 Ἰουλίου 1908 ξέσπασε ἡ Ἐπανάσταση τῶν Νεοτούρκων στή Θεσσαλονίκη. Τοιχοκολλήθηκαν προκηρύξεις. Οἱ Νεότουρκοι καταλαμβάνουν τό Τυπογραφεῖο τῆς Γενικῆς Διοικήσεως. Ἀπό τίς Σέρρες ὁ Ὑποπρόξενος Σαχτούρης εἰδοποιεῖ τό Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν ὅτι τό τουρκικό κομιτάτο ὀρκίζει ἐγκρίτους ὁμογενεῖς μέ τή βία ἐπάνω σέ Εὐαγγέλιο καί ὄπλο γιά νά συμπράξουν μέ τοὺς ἐπαναστάτες. Ἀπό τό Δεδέαγατς ὁ Ὑποπρόξενος Ν. Σουῖδας γράφει ὅτι σέ ὅλη τήν Θράκη οἱ κάτοικοι πανηγυρίζουν γιά τή μεταβολή τοῦ καθεστώτος⁴.

Ἡ ἐφημερίδα MESSAGER D'ATHÈNES σέ πολλά ἄρθρα τῆς ἀναφέρεται στήν ἐπανάσταση τῶν Νεοτούρκων. Πληροφορεῖ τοὺς ἀναγνώστες τῆς ὅτι τό κίνημα ξεκίνησε ἀπό τό Βιλαέτι Μοναστηρίου καί σιγά-σιγά κέρδισε ἔδαφος σέ πολλές περιοχές τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας κι ἔφθασε ὡς τήν Ἀδριανούπολη. Πλησίασε τίς ἀκτές τοῦ Βοσπόρου.

Οἱ Νεότουρκοι σχημάτισαν προσωρινή κυβέρνηση καί τιμωροῦσαν μέ θάνατο ὅσους ἀρνοῦνταν νά ἀναγνωρίσουν τήν ἐπανάστασή τους. Πολλοί ἀνώτεροι ἀξιωματικοί ἐκτελέσθηκαν. Οἱ κινηματίες μέ προκηρύξεις καθησύχαζαν τοὺς Χριστιανούς καί ὑπόσχονταν ἰσοπολιτεία χωρίς διάκριση φυλῆς ἢ θρησκείας. Κάθε μέρα ὁ ἀριθμός τους αὐξανόταν. Ὁ ἀρθρογράφος τῆς ἐφημερίδας διερωτᾶται μήπως ἡ ἐπανάσταση τῶν Νεοτούρκων δέν συμβιβάζοταν μέ τήν νοοτροπία τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπίσης διατυπώνει τήν ὑπόψία μήπως ἡ ἐπανάσταση ὑποκινήθηκε ἀπό ὅσους ἐνδιαφέρονταν νά ἀναμειχθοῦν στά ἐσωτερικά τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ὁ Σουλτάνος τελικά ὑποχρεώθηκε νά διατάξει νά γίνουν οἱ ἐκλογές σύμφωνα μέ τό σύνταγμα τοῦ 1876⁵.

Μετά μία ἐβδομάδα ὁ ἀρθρογράφος πληροφορεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Τουρκίας ἐνθουσιάσθηκαν γιά τήν ἐπαναφορά τοῦ συντάγματος καί προσθέτει ὅτι δέν μπορεῖ νά μιλήσει κανεῖς γιά ἐκδηλώσεις Βουλγάρων καί Σέρβων, πού εἶναι πιά μιά ἐλαχίστη μειονότητα στήν Τουρκία. Οἱ Ἕλληνες εἶναι 3 ἢ 4 φορές πολυαριθμότεροι ἀπό ὅλες μαζί τίς ἄλλες μειονότητες, γιά τίς ὁποῖες κανεῖς δέν θά μιλοῦσε ἂν δέ τίς εἶχαν κάνει ὄργανό τους ἡ

3. Α. Χ. Χαμουδόπουλος, *Ἑλληνισμός καί Νεότουρκοι*, Θεσσαλονίκη 1926, σ. 3.

4. Α.Υ.Ε. δ.π. ἔγγρ. 10/25.7.1908, Σερρών ἔγγρ. ἀπό 14.7.1908, Δεδέαγατς 214/16.7.1908.

5. Messenger d'Athènes, ἐκδότης-διευθυντής Α. Ζ. Stephanopoli φ. 12.7.1908-25.7.1908.

Ἀγγλία καί ἡ Ρωσία γιά τήν πολιτική τους στήν Ἀνατολή.

Γράφει ὅτι στήν Θράκη ὁ Ἑλληνισμός εἶναι τό μόνο χριστιανικό στοιχείο πού λογαριάζεται, ἄν καί υπάρχουν στήν ὑπαιθρο ὁμάδες Βουλγάρων ἀγροτῶν. Στήν ΚΠολη ὑπολογίζονταν 400.000 Ἕλληνες καί ἀσήμαντος ἀριθμός Βουλγάρων. Στό Βιλαέτι τῆς Ἀδριανούπολης κατοικοῦσαν 300.000 Ἕλληνες καί 100.000 μόνο Βούλγαροι. Στήν Μακεδονία, σέ πληθυσμό 2 ἑκατομμυρίων, οἱ Ἕλληνες ἀνέρχονταν σέ 500.000, οἱ ὑπόλοιποι ἦταν Τούρκοι, μωαμεθανοί Ἀρβανίτες καί 300.000 Βούλγαροι. Στήν Ἡπειρο σέ πληθυσμό 300.000 οἱ 250.000 ἦταν Ἕλληνες, δέν ὑπῆρχαν Βούλγαροι. Οἱ ὑπόλοιποι ἦταν μωαμεθανοί Ἀρβανίτες. Στά νησιά τοῦ Αἰγαίου χωρίς τήν Κύπρο κατοικοῦσαν 200.000 Ἕλληνες καί 10-15.000 μουσουλμάνοι. Στήν Ἀσία κατοικοῦσαν 3.000.000 Ἕλληνες, ἐλάχιστοι Βούλγαροι καί 500.000 Ἀρμένιοι στήν παλιά Ἀρμενία. Ἔτσι λοιπόν οἱ Νεότουρκοι πού ἤξεραν τή γεωγραφία καί τήν πληθυσμιακή κατάσταση τῆς χώρας τους ὑπολόγιζαν πολύ τό Ἑλληνικό στοιχείο καί ἤθελαν νά τό προσεταιρισθοῦν γιά νά μπορέσουν νά ἐπιβληθοῦν. Ὁ ἀρθρογράφος τῆς ἰδίας ἐφημερίδας τόνιζε ὅτι πολλοί «φωτισμένοι» Μουσουλμάνοι δέν ἐβλεπαν ἄλλη λύση παρά νά ἀκολουθήσουν τό παράδειγμα τοῦ πολιτεύματος τῆς Αὐστροουγγρικής Μοναρχίας, ὅπου ἡ ἀρχή τῶν ἐθνότητων ἦταν σεβαστή.

Γρήγορα οἱ Νεότουρκοι κυριάρχησαν στόν στρατό καί στό ναυτικό. Ὁ Κιαμήλ πασάς, πού ὀφείλε τή θέση τοῦ πρωθυπουργοῦ στήν ἀγγλική ἐπέμβαση ἦταν καλός διπλωμάτης. Διόρισε ὑπουργούς Γεωργίας, Δημοσίων Ἔργων καί Ἐμπορίου τόν Ἕλληνα Μ. Μαυροκορδάτο, τόν Ἀρμένιο Γαβριήλ πασά Νουρατζιάν καί τόν καθολικό Σύριο Ναούμ, κυβερνήτη τοῦ Λιβάνου. Ἐπίσης ἀνέθεσε τή διοίκηση τοῦ στρατοῦ σέ ἀνωτάτους ἀξιωματικούς, πού εἶχαν τήν ἐμπιστοσύνη τῶν Νεοτούρκων. Ἔτσι οἱ Μεγάλες Δυνάμεις, πού παρακολουθοῦσαν τά πολιτικά πράγματα τοῦ τουρκικοῦ κράτους, τό πίστωσαν μέ λίγους μήνες γιά τήν ἐφαρμογή τοῦ νέου πολιτεύματος. Οἱ Τούρκοι προσπαθοῦσαν νά ἀνεξαρτοποιηθοῦν ἀπό τήν κηδεμονία πού τοὺς εἶχε ὑποβληθεῖ ἀπό τήν Εὐρώπη.

Τό Ἑλληνικό Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν κρατοῦσε ἐπιφυλακτική στάση. Τά Ἑλληνικά Προξενεῖα ἀπό τίς τουρκοκρατούμενες περιοχές συνεχῶς ἔστελναν ἐνημερωτικές ἐκθέσεις.

Ἔτσι στίς 16.7.1908 ὁ Ν. Σουΐδας, Ὑ/πρόξενος στό Δεδέαγατς, ἔγραφε ὅτι ἔφθασε στήν ἔδρα του ἀπό τήν Γκιουμουλτζίνα (Κομοτηνή) ὁ Λοχαγός

6. Ὁ.π. φ. 19.7.1908-1.8.1908.

7. Ὁ.π. φ. 26.7.1908-8.8.1908 βλ. ἐπ. Α. Ζάννας, Ἀναμνήσεις. Ὁ Μακεδονικός Ἀγών. Ἀπομνημονεύματα ἐκδ. ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1984 σ. 12.

τοῦ Ἐπιτελείου Ρουσάν Μπέης, μέλος τῆς Προοδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Τούρκων στή Θεσσαλονίκη, συνοδευόμενος ἀπό πολλοὺς Ἑλλήνες καὶ Τούρκους, πού τόν ἀκολούθησαν ἀπό τίς πόλεις ἀπό τίς ὁποῖες εἶχε περάσει (Σέρρες, Δράμα, Ξάνθη καὶ Γκιουμουλτζίνα). Ὁ Λοχαγὸς διάβασε στό πλῆθος πού συγκεντρώθηκε στό Δεδέαγατς τηλεγράφημα τοῦ Βεζύρη, τό ὁποῖο πληροφοροῦσε γιά τήν ἀπονομή τοῦ συντάγματος. Τήν ἐπομένη, συνοδευόμενος ἀπό τόν Μητροπολίτη Δεδέαγατς, ἀξιωματικούς καὶ πολλοὺς ἰδιῶτες ἐπισκέφθηκε τό Σουφλί, τό Διδυμότειχο καὶ τήν Ἀδριανούπολη. Ὁ Σουίδας τονίζει: «Σύμπας ὁ ἐνταῦθα Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς μετ' ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ πανηγυρίζει τήν συντελεσθεῖσαν μεταβολήν τοῦ καθεστώτος, ἐξ ἧς δι' αὐτόν πολλὰ προσδοκᾷ τὰ εὐχάριστα ἀποτελέσματα»⁸.

Ὁ Ν. Ξυδάκης, Γ. Πρόξενος στήν Ἀδριανούπολη δίνει μιὰ γλαφυρὴ εἰκόνα γιά τόν ἑορτασμό τῆς ἀπονομῆς τοῦ συντάγματος⁹:

Τῇ 19ῃ Ἰουλίου 1908.

Τὸ ἐν Ἀδριανουπόλει Γ. Προξενεῖον τῆς Ἑλλάδος
πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν

Ἀριθ. Πρωτ. 250.

Ἐλήφθη τῇ 23 Ἰουλ. 1908

Ἐπὶ τῇ ἐνταῦθα ἀνακηρύξει τοῦ Συντάγματος ὡς ἐκ συνθήματος ὁλόκληρος ἡ πόλις ἐκοσμήθη δι' σημαίων ἐν αἷς καὶ πλεῖσται ἑλληνικαὶ πρὸς αἷς συμπαθῶς ἠτένιζον οἱ Ὀθωμανοί. Τὴν νύκτα ἡ πόλις ἐφωταγωγῆθη, πᾶσαι αἱ στρατιωτικαὶ μουσικαὶ ἐπαιάνιζον εἰς διάφορα μέρη ἐνῶ ἄλλαι περιήρχοντο τὰς κεντρικὰς ὁδοὺς ἐν μέσῳ ἀπειραριθμοῦ πλήθους συνωστιζομένου ἀσφυκτικῶς, ζητωκραυγάζοντος, ἄδοντος, χορεύοντος ἀλληλοσπασζομένου καὶ παντοιοτρόπως ἐκδηλοῦντος τὸν ἐνθουσιασμόν του. Ἐπιβάλλουσα καὶ οὐχ ἥττον ἐνθουσιώδης ὑπῆρξεν αὐτοσχέδιος διαδήλωσις τῶν Ἑλλήνων, ἥτις ἱερέα ἔχουσα ἐπικεφαλῆς κρατοῦντα σημαίαν καὶ ἀποτελούμενη ἐπιπλέον τῶν χιλίων ἀνδρῶν κρατούντων λαμπάδας καὶ φανοὺς μετέβη εἰς τὸ Διοικητήριον ἐνθα κατελθόντα τὸν Γενικὸν Διοικητὴν προσεφώνησεν ἑλληνιστὶ ὁ Πρόεδρος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Συλλόγου. Ὁ Βαλῆς ἀπήντησε πολλὰ εἰπὼν τὰ κολακευτικὰ διὰ τοὺς Ἑλλήνας καὶ ἔθλιβε τὰς χεῖρας ἐνὸς ἐκάστου διερχομένου πρὸ αὐτοῦ.

Τὸ πλῆθος ἐζητωκραύγαζεν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν διέλευσιν τῆς

8. Α.Υ.Ε.Φ. Ἀνακήρυξις Συν/τος, Ἑλληνοτουρκικαὶ Σχέσεις ἔγγρ. 214/16.7.1908.

9. Α.Υ.Ε. δ.π. ἔγγρ. Γ. Προξ. Ἀδρ/πόλεως 250/19.7.1908.

πομπῆς, οἱ ἀξίωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἀνεφώνουν ἑλληνιστὶ ζήτω! ἐναγκαλιζόμενοι δὲ ἡσπάζοντο τὸν ἱερέα. Ἡ πόλις ἄγει ἑορτὴν καὶ σήμερον, προμηνύονται δὲ μεγάλα καὶ ἐπιβλητικὰ διαδηλώσεις αὐριον ἐπὶ τῇ ἐλεύσει τριάκοντα ἀξίωματικῶν τοῦ 5ου Σώματος, οἵτινες ἔρχονται ἐκ Θεσ/νίκης ἵνα συναντηθῶσι μετὰ τῶν συναδέλφων τῶν ὧν Ἐπιτροπὴ μετέβη εἰς Δεδέαγατς πρὸς ὑποδοχὴν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ Ἑλληνικὴ Κοινότης προετοιμάζει πάνδημον διαδήλωσιν, ἣν θὰ ἐπακολουθήσῃ δεξίωσις ἐν τῷ Φιλεκπαιδευτικῷ Συλλόγῳ πρὸς τιμὴν τῶν ἀξίωματικῶν. Ἐν γένει τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον πανηγυρίζει ἐπὶ τῷ χαρμοσύνῳ γεγονότι, ἀξιοπρεπῶς συμμετέχον τῆς γενικῆς χαρᾶς, ἐνῶ κατηφεῖς καὶ ἀποθηρραμένοι φαίνονται οἱ ὀλίγοι τῆς Ἀδριανουπόλεως βούλγαροι παρ' ὅλας τὰς περὶ ἰσότητος καὶ ἀδελφοποιήσεως τῶν διαφορῶν ἐθνικοτήτων διακηρύξεις τοῦ Συνδέσμου.

Ὡς τηλεγραφικῶς ἀνέφερον χθὲς εἰς τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα, ἀνώτερος ἀξίωματικὸς ἀκολουθούμενος ἀπὸ δεκάδος ἐφίππων στρατιωτῶν καὶ σημαίας μ' ἐπισκέφθη ἐκ μέρους τοῦ Ὁθωμανικοῦ Συνδέσμου τῆς Προόδου καὶ τῆς Ἐνώσεως, ἀφ' οὗ δὲ ἀνεκοίνωσε πάντα τὰ γεγενημένα ἐν τῷ Διοικητηρίῳ καὶ Στραταρχεῖῳ ἐδήλωσεν ὅτι ὁ Σύνδεσμος μέγαν αἰσθανόμενος σεβασμὸν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἥτις ὑπῆρξεν ἡ κοιτίς τῆς ἐλευθερίας, ἡ χώρα τοῦ εὐγενοῦς Ἰδεώδους καὶ τῶν ἐκπολιτιστικῶν ἀρχῶν, ἐννοεῖ νὰ διατηρήσῃ μετ' αὐτὴν φιλικωτάτας σχέσεις, ὑποστηρίζων τὰ δίκαια αὐτῆς, πολιτευόμενος μετ' εἰλικρινείας πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν ἀμοιβαίων πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν συμφερόντων καὶ ἐργαζόμενος ἐκθύμως ὑπὲρ μείζονος προσεγγίσεως τῶν δεσμῶν τῶν συνδεόντων τὰς δύο ἐπικρατείας καὶ τοὺς πολίτας αὐτῶν. Ὁ Σύνδεσμος, προσέθηκεν, ἐμπορούμενος ὑπὸ εὐρέων ἰδεῶν ἐλευθερίας, ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης θέλει προστατεύσει τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν, θὰ περιβάλῃ διὰ πολλοῦ σεβασμοῦ καὶ προστασίας τὰς ἑλληνικὰς Κοινότητας, τοὺς πνευματικοὺς ἀρχηγούς, τὰ ἄτομα τὰ ἐθνικὰ ἱδρύματα καὶ τὴν περιουσίαν ἐκάστου ἐξέφρασε δὲ τὴν ἐδὴν ὅτι καὶ ἡ Ἑλλὰς θὰ ἐπιδοκιμάσῃ τὰς προσπάθειάς τῶν νεοτούρκων καὶ θὰ παράσχῃ εἰς τοὺς ἱδρυτὰς τοῦ ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἀρξαμένου νέου φιλελευθέρου πολιτεύματος πρόθυμον καὶ εἰλικρινῆ ὑποστήριξιν. Ἡ Ἀστυνομία ἐκτελεῖται ὑπὸ τοῦ Στρατοῦ, τὸ ἀπαρβίαστον τῆς ἰδιωτικῆς ἀλληλογραφίας ἐξησφαλίσθη, οἱ πολυπληθεῖς κατάσκοποι ἐξηφανίσθησαν, προκήρυξις δὲ δημοσιευθεῖσα σήμερον καταργεῖ πάντα Νόμον, Διάταγμα ἢ διαταγὴν ἀντιβαίνοντα εἰς τὸ Σύνταγμα. Ἀπὸ τῆς χθὲς οἱ Ὁθωμανοὶ ὑπῆκοοι ἐλευθέρως δύνανται ν' ἀπέρχωνται ἀνεὺ τῶν μακρῶν καὶ ἀνιαρῶν διατυπώσεων πρὸς ἐκδοσὶν διαβατηρίων, νέοι δὲ τινες ἀμέσως ἐξέδωκαν ἐφημερίδα ὑπὸ τίτλον «Ἀρδα», ἐνῶ ἡ ἐπίσημος τοῦ Βιλαετίου ἐφημερίς «Ἀδριανούπολις» τουρκιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ ἐκδιδόμενη ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος, καθίσταται ἡμερήσιον ὄργανον τοῦ Συνδέσμου.

Εὐπειθέστατος
Ν. Ροδάκης

Ἐπίσης ὅπως γράφει στήν ἐκθεσή του ὁ Ὑ/Πρόξενος Ντάσσος ὀργανώθηκαν στό Σατζάκι τῆς Ραιδεστοῦ διαδηλώσεις μάλιστα ἔγινε γνωστή ἡ ἀνακήρυξη τοῦ Συντάγματος στήν Τουρκία. Ἐπῆγαν τά μέλη τοῦ κινήματος τῶν Νεοτούρκων. Στήν Ραιδεστό οἱ Ἕλληνες πανηγύριζαν. Ἡ διαδήλωση ξεκίνησε ἀπό τόν Ἑλληνικό Σύλλογο «Βισάνθη». Προστέθηκαν Ἀρμένιοι, Ὄθωμανοί καί Ἑβραῖοι. Ἡ διαδήλωση μέ μουσική διευθύνθηκε στό Διοικητήριο. Τό βράδυ ἔγινε λαμπαδηφορία. Τήν ἐπομένη ὁ Μητροπολίτης Ἡρακλείας Γρηγόριος μίλησε γιά τό χαρμόσυνο αὐτό γεγονός καί ἐνθουσίασε τούς ἀκροατές του. Μετά οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Νεοτούρκων ἐπισκέφθηκαν τήν Τυρολόη, ὅπου ἔγιναν δεκτοί μέ ἐνθουσιασμό ἀπό τούς κατοίκους¹⁰.

Γενικά οἱ Θρακιῶτες ἐλπίζανε ὅτι μέ τό νέο καθεστῶς θά σταματοῦσαν οἱ καταπίεσεις. Ἡ Πρεσβεία ὅμως τῆς ΚΠόλεως παρακολουθοῦσε μέ ἀνησυχία τήν κατάσταση. Χαρακτηριστικό εἶναι τό ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπό τήν ὑπ' ἀριθ. 741 ἐκθεσή της: «Ἡ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δεδομένων προκύπτουσα πολιτεία τοῦ κομιτάτου διττήν ἔχει, φρονῶ τήν ἀφορμήν καί τόν λόγον. Τοῦτο μέν δυσπίστως ἔχει, μεθ' ὅλα, τό κομιτάτον πρός τόν Σουλτάνον καί τήν Κυβέρνησιν, ἀποσκοποῦν εἰς τόν καταρτισμόν, ἐν προσεχестέρῳ ἢ ἀπωτέρῳ μέλλοντι τοιαύτης ἐκ νεοτούρκων, ἢ ὑπό βεζύρην, τοῦλάχιστον νεότουρκον, τοῦτο δέ βυρσοδομεῖ ἴσως ἐνέργειαν περαιτέρῳ, ἐκ τῆς ἐν λόγῳ δυσπιστίας... Ἀλλ' οἷοσδήποτε καί ἂν ἡ ὁ λόγος τῆς πολιτείας τοῦ κομιτάτου, ἀκέραιον προκύπτει τό γεγονός ὅτι ἡ δυναδική, οὕτως εἰπεῖν, διοίκησις, τό κράτος αὐτό ἐν κράτει, ἐμβάλλει εἰς σκέψεις σοβαράς περί τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἐξελιξέως τῆς καταστάσεως τοσοῦτω μᾶλλον ὅπως ἀναντιρρήτως, ὥς δέν λείπουν δειγμάτων, ἐπιδρᾷ ὥς ἔχει αὕτη, ἐπὶ τόν στρατόν καί τήν πειθαρχίαν αὐτοῦ...».

Οἱ Μεγάλες Δυνάμεις παρακολουθοῦσαν τήν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων στήν Τουρκία. Μετά τήν ἄφιξη τοῦ νέου Πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας στήν ΚΠολη οἱ Νεότουρκοι ἐκδηλώθηκαν ὡς ἀγγλόφιλοι. Ὁ πρωθυπουργός Κιαμήλ πασάς, ἀνέκαθεν ἀγγλόφιλος, δήλωσε σέ ἀνταποκριτή ἐφημερίδας ὅτι ἡ φιλία τῆς Τουρκίας πρός τήν Γερμανία «οὐδέν προσεπόρισεν αὐτῇ ὄφελος»¹¹.

Οἱ Ἕλληνες διπλωμάτες γενικά ἀμφέβαλλαν γιά τήν εἰλικρίνεια τῶν Νεοτούρκων. Χαρακτηριστικό εἶναι τό ἔγγραφο τοῦ Ι. Δραγοῦμη πρός τόν Π. Δαγκλῆ:

10. Α.Υ.Ε.Φ. Πρεσβ. ΚΠόλεως/1908 ἔγγρ. Ὑ/Προξ. Ραιδεστοῦ 170/21.7.1908.

11. Α.Υ.Ε. δ.π. διαβ. Ὑπουργ. Ἐξ. 4171/12.8.1908.

«Φίλε Κύριε Παρμενίων (ψ. Π. Δαγκλή)

Σᾶς ἐσωκλείω ἀντίγραφον ὑπομνήματός μας ὑποβληθέντος τοῖς ἀρμοδίοις ἐνταῦθα τε καί ἐν Ἀθήναις. ἵνα διατελῇτε ἐν γνώσει καί μᾶς εἴπητε τήν περί πάντων τούτων γνώμην σας.

Αἱ ὀργανώσεις δέν θά παύσουν. Ἐχομεν εἶπερ ποτέ αὐτῶν ἀνάγκην. Πρέπει νά καταστῶσι ὄργανον δυνάμενον νά προσαρμοσθῇ πρός οἰασδήποτε περιστάσεις καί τάς μᾶλλον ἀνωμάλους καί ἀπροόπτους.

Ἦδη ἤρχισεν ἐπαληθεύουσα ἡ πρόβλεψίς μας περί τοῦ μή δυνατοῦ τῆς καθησυχάσεως τῶν Βουλγάρων. Εἰς Βοδενά, Σέρρας, Δράμαν καί Ξάνθην διενεργοῦσι ἀνατρεπτικά κινήματα κατὰ τοῦ καθεστῶτος, πανταχοῦ δέ διατηροῦσι καί τήν ἐσωτερικήν των ὀργάνωσιν καί τινα σώματα. Θά ἦτο μωρόν ἐκ μέρους μας ἐάν διελύομεν τάς ὀργανώσεις μας.

Μετά σεβασμοῦ. Ὅπως ὑμέτερος
Ι. Δραγούμης

Ὁ Π. Δαγκλής εἶχε τήν γνώμη ὅτι: «Οἱ Τοῦρκοι, ἐννοῦντες καί αὐτοὶ ὅσα καί ἡμεῖς, θά λάβωσιν ὅλα των τά μέτρα καί εἰς αὐτό τό Σύνταγμα θά δώσωσιν κατάλληλον τύπον, ὥστε τό Κράτος νά διατηρήσῃ ἰσχυρῶς τουρκικήν ὑπόστασιν καί μορφήν. Ἄν ἀφεθῶσιν καί ἐπιτύχωσιν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον θά χαθῇ διά τό Ἑλληνικόν Κράτος πᾶσα πιθανότης ἀποκαταστάσεως τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἀπεναντίας λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῆς ἐκπολιτιστικῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος τοῦ ἀμέσως μετά τοῦς Τούρκους πολυπληθεστέρου αὐτῶν, τῆς ὑπάρξεως ἀκόμη ἀνικανότητος τῶν πλείστων Τούρκων πρός ἐμπορίαν καί ἄλλην ἐκπολιτιστικήν ἐργασίαν καί τῆς πιθανῆς ἀπομακρύνσεως τῶν Εὐρωπαίων, τό αὐτό πιθανόν μέλλον καθεστῶς, διά καταλλήλου, ἰσχυρᾶς καί ἀπό προγράμματος ἐνεργείας ἐν Τουρκίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, δύναται νά γίνη ἐκμεταλλευτόν πρός πραγματοποίησιν τῆς μεγάλης ἡμῶν ἰδέας προσαρμοζομένης πρός τά πράγματα. Αὐτό ἄλλωστε εἶναι τό βάθος τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων ὑπέρ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Συντάγματος»¹².

Ὁ Ἑλληνικός Τύπος ἐξάλλου περιγράφει τήν ὑποδοχή τῶν Ἑλλήνων ἐκδρομέων στήν ΚΠολη μέ τήν εὐκαιρία τῆς πολιτικῆς μεταρρυθμίσεως. Χιλιάδες Ἑλληνες, Τοῦρκοι, Ἀρμένιοι καί Ἑβραῖοι μέ πραγματικό στολίσκο ἀτμοπλοίων πῆγαν νά ὑποδεχθῶν τούς ταξιδιώτες. Ὁ Νεότουρκος Monhadine Effendi εἶπε μεταξύ ἄλλων: «Ἡ ἀνακήρυξη τοῦ Συντάγματος στήν Τουρκία εἶναι ὁ καρπός τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821!»¹³.

12. Π. Γ. Δαγκλή, Ἀναμνήσεις-Ἐγγραφα-Ἀλληλογραφία Τ. Α' Ἀθήνα 1965, σ. 354.

13. Messenger d'Athènes, δ.π., φ. 20.9.1908-3.10.1908.

Μετά τούς πρώτους ένθουσιασμούς όμως στην Θράκη, ή τοπική διοίκηση έξακολούθησε τίς καταπιέσεις. 'Ο Πρόξενος Ν. Σουλδας άναφέρει ότι οί Νεότουρκοι έβρισκαν τρόπους νά έξάψουν τόν φανατισμό του όθωμανικού πληθυσμού, κατά των 'Ελλήνων. "Ετσι προέτρεπαν τούς όθωμανούς χωρικούς νά διώχνουν από τά χωριά τους τούς έμπορευομένους "Ελληνες. Τή θέση τους κατελάμβαναν 'Οθωμανοί του Κομιτάτου.

"Ετσι οί μεταφορές δπλων από την ελεύθερη 'Ελλάδα συνεχίστηκαν όπως πληροφορεί ό Σπηλιάδης τόν Δαγκλή. Τά δπλα ξεφορτώνονταν στην Αίνο κι από εκεί μεταφέρονταν στό Σουφλί, στό Διδυμότειχο, 'Ορτάκιοι, Ούζούν-Κιουπρού και σέ άλλα μακρινά χωριά. "Οπλα έφταναν μέ ίστιοφόρα και στίς έρημες άκτές του Δεδέαγατς¹⁴.

Οί Θράκες είχαν θερμό συμπαραστάτη στους άγώνες τους τόν Ι. Δραγούμη, Α' Γραμματέα στην Πρεσβεία ΚΠόλεως τό 1908. Τόν συμβουλευόνται και τόν ενημερώνουν γιά την κατάσταση πού επικρατεί στην περιοχή τους. 'Ο 'Εμμ. 'Αλτιναλμάζης γράφει στόν Ι. Δραγούμη από τό Δεδέαγατς: «"Εχομεν σύνταγμα ή μάλλον άναρχίαν, ή Κυβέρνησις φοβείται τό Κομιτάτον, τό Κομιτάτον επισήμως δέν θέλει ν' άναμιχθή εις τά της Κυβερνήσεως... κυκεών διαταγών, θράσος των Βουλγάρων, περιποιήσεις των Τούρκων πρός αυτούς, άγνοια παντελής του μωαμεθανικού λαού τό τί έστι σύνταγμα, έξ ου γέμουςιν ύποψιών παραγκωνίσεως αυτών ύπέρ των Χριστιανών, αυτό είναι έν γενικαίς γραμμαίς τό σύνταγμά μας. Τό βέβαιον είναι ότι άδύνατον νά επανέλθη πλήρως τό πρώην καθεστώς. Τό κατ' έμέ τώρα άπαιτείται εργασία έκ μέρους μας, τώρα είναι ή πλέον κρίσιμος ιστορική εποχή του έθνους μας...»¹⁵.

Στην προεκλογική περίοδο αναπτύχθηκε στη Θράκη έντονη δραστηριότητα γιά την άνάδειξη "Ελληνα αντιπροσώπου. Στίς 17.12.1908 σχηματίστηκε τό Τουρκικό Κοινοβούλιο. Τό Βιλαέτι 'Αδριανουπόλεως είχε 12 αντιπροσώπους: δέκα μουσουλμάνους, έναν 'Αρμένιο και έναν "Ελληνα τόν Στεφ. Ναρλή¹⁶.

Πλήρη εικόνα της τουρκοκρατούμενης Θράκης στην ταραγμένη αυτή εποχή δίνει ή έκθεση Α. Ξυδάκη, 'Υποπρόξενου στό Δεδέαγατς: "Ακολουθούν χαρακτηριστικά άποσπάσματα: «... (Πρέπει) νά έξακολουθήση δέ και ή μετά της 'Ελλάδος πράγματική έπαφή και ή ταύτης διαρκής αντίληψις, ή μόλις πρό τινος άρξαμένη, διά της των διδασκάλων και των καταλλήλων ειδικών πρακτόρων, οΐτινες έγκατεστημένοι εις τά κυριώτερα κέντρα έκά-

14. Π. Γ. Δαγκλής, δ.π. έγγραφα από 9.9.1908 και 20.10.1908.

15. Α.Υ.Ε.Φ.Α.Α.Κ./1908 έγγρ. Κ. 'Αλτιναλμάζη από 27.8.1908.

16. Α.Υ.Ε.Φ.Α.Α.Κ./1909 έγγρ. Γ. Προξ. Θεσ/νίκης 616/26.12.1909.

στου Σαντζακίου, ἐν διαρκεί δέ συνεννοήσει μετά τῶν προυχόντων καί τῶν ἱερέων τοῦ διαμερίσματος τῶν διατελοῦντες καί ἔχοντες ἄμεσον προΐσταμένην ἀρχήν τό ἐν ἐκάστη ἑδρᾷ Σαντζακίου εἰδικόν γραφεῖον, θά ἐργάζονται ὑπό πνεῦμα ἐνιαῖον καί ἀόκνως πρός καθοδήγησιν καί ἐθνικήν διαπαιδαγώγησιν τοῦ ὁμογενοῦς στοιχείου...».

Γιά τό νέο τουρκικό καθεστῶς πληροφορεῖ ὅτι κλείνει τά αὐτιά στίς ἑλληνικές διαμαρτυρίες καί τά μάτια «εἰς τήν ὑπερέντασιν τῶν βουλγαρικῶν ἐνεργειῶν... Δυστυχῶς ἡ ἐχθρική αὕτη τῶν Τούρκων διάθεσις δέν περιορίσθη μόνον εἰς τās πολεμικάς προπαρασκευάς καί εἰς τόν ἐμπορικόν ἀποκλεισμόν, ἀλλ' ἐπεξετάθη κατὰ τοῦ ἐν τῇ χώρᾳ οἰκοῦντος μή Μωαμεθανικοῦ πληθυσμοῦ, ἰδίᾳ δέ κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ μεθ' ὅλην τήν συνδρομήν, ἣν οὗτος παρέσχεν εἰς τό Νεοτουρκικόν Κομιτάτον πρός εὐδόωσιν τοῦ ἔργου του, τήν εἰλικρινή χαράν του διά τό νέον καθεστῶς καί τήν ἀπέναντι αὐτοῦ νομοταγῇ συμπεριφοράν»¹⁷.

Τό 1908 ἦταν ὁ χρόνος τῶν μεγάλων γεγονότων: Ἡ ἀνακήρυξη τοῦ Βασιλείου τῆς Βουλγαρίας, ἡ προσάρτηση τῆς Βοσνίας καί Ἑρζεγοβίνης στήν Αὐстроουγγαρία, ἡ ἔνωση τῆς Κρήτης μέ τήν Ἑλλάδα...

Ἡ ἐφημερίδα MESSAGER D'ATHÈNES ἔγραφε: «Εἵμαστε σέ περίοδο ἀναμονῆς καί περισυλλογῆς». Ἡ ἴδια ἐφημερίδα ἀνέφερε ὅτι ὁ Roberto Galli ὑποστήριζε στήν ἰταλική ἐφημερίδα TRIBUNA ὅτι ἀνησυχοῦσε γιά τήν ὑπόθεση τῶν Χριστιανικῶν ἐθνοτήτων πού βρίσκονταν ὑπό τόν ζυγό τῆς συνταγματικῆς Τουρκίας¹⁸.

Ἐξ ἄλλου ὁ Ἀθ. Σουλιάτης-Νικολαΐδης ἐκμυστηρευόταν στίς σημειώσεις του: «... κατέληξα τίς μέρες τοῦ πανηγυρισμοῦ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος, νά πάρω ἀπόφαση νά κάνω σκοπό μου τήν συνεννόηση, τόν συνασπισμό καί τήν συνεργασία τῶν ἐθνῶν τῆς Βαλκανικῆς καί τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Βλέποντας πῶς ἔφτασε μιᾷ ὑπόσχεση, ὅχι ἐντελῶς εἰλικρινῆς καί αὐτή, ἐλευθερίας καί δικαιοσύνης γιά νά παρασύρῃ στούς ἴδιους δρόμους, χέρι στό χέρι, πλήθη ἀπ' ὅλα αὐτά τά ἔθνη πού ὡς χθές ἀκόμα ἀλληλοῦποψιάζονταν, ἐπίστεψα πῶς δέν εἶναι δυνατόν ὅλα αὐτά τά ἔθνη πού εἶναι τόσο συγγενικά, νά μήν τά ἐνώση κάποτε πραγματικά, μόνιμα, ἡ ἀλήθεια, νά μή βρεθῇ ποτέ ἕνας τρόπος νά συνεννοηθοῦν, νά συνασπισθοῦν καί νά συνεργασθοῦν, γιά νά ζήσουν εὐτυχέστερα»¹⁹.

Ἔτσι σιγά-σιγά ρίχτηκε ὁ σπόρος γιά τήν προσέγγιση τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

17. Α.Υ.Ε.Φ.Α.Α.Κ./ΜΔ/1909 ἔγγρ. 407/26.12.1908.

18. Messenger d'Athènes φ. 27.9.1908-10.10.1908 καί φ. 2.8.1908-15.8.1908.

19. Ἀθ. Σουλιάτης-Νικολαΐδης, Ὁργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως, ἐπιμέλεια Θ. Βερέμης - Κ. Μπούρα, Ἀθήνα-Γιάννινα 1984 σ. 62.

Ὁ Ἑλληνισμός τῆς υπόδουλης Θράκης ἀγωνιζόταν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του, καθοδηγούμενος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ ἀπεσταλμένους ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα.

B. LENK — ART. BETZ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Β'

Σημείωμα τοῦ Μεταφραστοῦ

Στόν προηγούμενο τόμο τῆς Θρακικῆς Ἐπετηρίδας (σ. 73-110) δημοσιεύθηκαν τὰ κεφάλαια τῆς Ἱστορίας τῆς Θράκης πού ἀναφέρονται στήν περίοδο ἀπό τὰ προϊστορικά χρόνια μέχρι τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας. Στόν παρόντα τόμο δημοσιεύονται τὰ κεφάλαια 7 καί 8 τῆς Ἱστορίας, δηλ. ἀπό τοῦ 148 π.Χ. μέχρι τῆς μετατροπῆς τῆς Θράκης σέ ρωμαϊκή ἐπαρχία. Ἐνα τελευταῖο κεφάλαιο πού ἀφηγεῖται τήν ἱστορία τῆς Θράκης ὑπό τοῦς Ρωμαίους θά δημοσιευθῇ στόν ἐπόμενο τόμο.

Π. Α. Πάντος

7. ΑΠΟ ΤΟΥ 148 ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΘΙΔΡΥΣΕΩΣ ΘΡΑΚΙΚΟΥ «ΠΕΛΑΤΕΙΑΚΟΥ» ΚΡΑΤΟΥΣ ΕΠΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν ἐπομένων ἐτῶν ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ κυριαρχία τοῦ Διηγύλιθος (περί τό 150) καί τοῦ υἱοῦ του Ζεβελμίου. Ὁ Διηγύλις, ἀπό τό φύλον τῶν Καινῶν ἀνατολικῶς τοῦ Ἐργίνης, συνεμάχησε μέ τόν Προυσίαν τῆς Βιθυνίας¹ καί ἐστράφη κατά τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, π.χ. κατέστρεψε τήν Λυσιμάχειαν. Ὁ βασιλεὺς Ἀτταλος Β' τόν προσέβαλε² καί τόν ἐνίκησε. Ὁ Διηγύλις οὗτος καί ὁ υἱός του Ζιβέλμιος, ὁ ὁποῖος συνηγωνίζετο εἰς σκληρότητα τόν πατέρα του, ἔμισεῖτο καί ὑπό τῶν Θρακῶν ὑπηκόων του· ὁ Ζεβέλμιος ἐβασανίσθη μέχρι θανάτου ὑπό τῶν Θρακῶν· μέ αὐτόν

1. Ἀππιαν. Μιθρ. 6.

2. Διόδ. XXXIII 14,15. Pomp. Trog. prol. XXXVI Niese III 360.

3. Διόδ. ἑ.ἀ. XXXIV 12.

φαίνεται ότι παρήλθεν ἡ κυριαρχία τῶν Καινῶν.

Τό ἔτος 129 ἡ Χερσόνησος καί ἡ συνεχομένη παραλιακή λωρίς συνηνώθη μέ τήν ἐπαρχίαν Μακεδονίαν⁴. Εἰς τά σύνορα τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας διεξήγοντο κατ' αὐτόν τόν χρόνον ἀδιάλειπτοι πόλεμοι μέ τοὺς δυστρόπους γείτονας. Εἰς τήν ἔκθεσιν τοῦ Ἀμμιανού⁵ περί τῶν νικηφόρων διοικητῶν, καί ἀκόμη ὀλιγώτερον παρά τῷ Φλώρω⁶, οἱ Θράκες καί οἱ Σκορδίσκοι δέν διακρίνονται μεταξύ των. Ἡ συγκεχυμένη ἔκθεσις τοῦ Φλώρου γνωρίζει ὡς νικητάς Θρακῶν (ἢ Μοισῶν), τόν Didius (114), τόν M. Livius Druso (112)⁷, τόν M. Minucius Rufus⁸, τόν Manlius Vulso (97), τόν C. Scribonius Curio (70)⁹, τόν Appius Claudius Pulcher, τόν M. Terentius Varro Lucullus. Ὁ Ἀμμιανός¹⁰ ἔχει τοὺς Didius, Drusus, Minucius, Appius Claudius, Lucullus. Κατά τόν Εὐτρόπιον¹¹ ἠδυνήθη ὁ C. Caecilius Metellus Caprarius τό 113, ἄρα μετά τόν Didius, νά νικήσῃ τοὺς Θράκας καί νά καταγάγῃ θρίαμβον δι' αὐτούς. Ἐπαρκῶς ἱστορεῖται¹² ἡ μεγάλη νίκη τοῦ M. Minucius Rufus, ὁ ὁποῖος κατενίκησε τοὺς Βησσούς καί τοὺς ὑπολοίπους Θράκας εἰς μίαν μεγάλην μάχην παρά τόν Ἔβρον τό 108 π.Χ. Τό 104 π.Χ. ἀναφέρεται μία μεγάλη θρακική νίκη¹³. Τό ἔτος 100 ἡττήθησαν ἐπίσης οἱ Θράκες¹⁴. Ἰδιαίτερος σφοδραί καί συχναί ἐγένοντο αἱ εἰσβολαί τῶν Θρακῶν ἀπό τοῦ 91 π.Χ. Τοῦτο συνεδέετο μέ τήν ἀνάπτυξιν τοῦ Μιθριδάτου, ὁ ὁποῖος ἐξεμεταλλεύθη τὰς διαθέσεις τῶν Θρακῶν κατά τῆς Ρώμης¹⁵· τῇ διαταγῇ του τά φύλα ἐκινήθησαν κατά τῶν Ρωμαίων¹⁶. Μόνον οἱ Δανθαλῆται πρέπει νά παρέμειναν τότε ἀξιόπιστοι¹⁷. Προσωρινῶς εἰς αὐτόν τόν πόλεμον ἡ Μακεδονία ἐχάθη διὰ τοὺς Ρωμαίους μέχρι τῆς ἰλλυρικῆς Δύσεως. Ὁ Λίβιος¹⁸, προκειμένου περί τῶν ἐτῶν περίπου 91-85 π.Χ., διηγεῖται ἀδιακό-

4. Patsch V 38.

5. Amm. XXVII 4,10 (= Ruf. Fest. 9).

6. Flor. I 39.

7. Νικᾷ κατὰ τόν Liv. per. 63 τοὺς Σκορδίσκους.

8. Ὁ Rufus ἠρήμωσε ἅπαντα τόν Ἔβρον.

9. Νικᾷ κατὰ τόν Liv. per. 95 τοὺς Δαρδάνους.

10. Ἐ.ἀ.

11. Εὐτρόπ. IV 25.

12. Ἀμμιαν. ἔ.ἀ. Flor. ἔ.ἀ. Liv. per. 65. Syll.³⁷10A.

13. Iul. Obs. prod. 43.

14. Εὐσέβ. 231 Fothering.

15. Ἀππιαν. Μιθρ. 57. Reinach-Goetz, Mithr. 66 κ.ἐξ.

16. Δίων. Κάσ. ἀποσπ. 101 κ.ἐξ. ἐξεγύθησαν τῇ διαταγῇ του εἰς τήν Ἠπειρον καί λεηλατοῦν τήν Δωδώνην. Reinach-Goetz 138. Patsch V 28.

17. Cic. in Pis. 84.

18. Liv. per. 70, 74, 76, 81, 82.

πους εἰσβολάς τῶν μετὰ τοῦ Μιθριδάτου συμμαχοῦντων Θρακῶν¹⁹. Καί οἱ Δελφοί πρέπει νά ἐλεηλατήθησαν τότε ὑπό τῶν Μαίδων²⁰.

Ἡ ἐπιχείρησις τοῦ Μιθριδάτου ἐπὶ τῆς Χερσοννήσου τοῦ Αἴμου ἐνανάγησε μέ τήν νίκην τοῦ Σύλλα παρὰ τήν Χαιρώνειαν (86) καί τόν Ὀρχομενόν (85). Ὁ Σύλλας εἶχεν εὑρεῖ φίλους μεταξύ τῶν Θρακῶν, διότι μία τότε ἰσχυρῶς ἀγωνιζομένη νά ἀνέλθῃ δυναστεία, προετίμα τήν φιλίαν τῆς Ρώμης ἀπό τόν Μιθριδάτην καί τά σχέδιά του. Ὁ Kahrstedt²¹ ἀναγνωρίζει ἐκ τοῦ Διοδώρου²² περί τό 100 π.Χ. ἓνα Θράκα βασιλέα Κότυν²³. Παρὰ τῷ Διοδώρῳ εὐρηται μία βεβαίως ἀσαφὴς ἱστορία περί ἐνός θαρραλέου νεανίου, ὁ ὁποῖος ἀνηγόρευσε ἑαυτὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων καί ἔπεισε πολλοὺς νά ἀποσκιρτήσουν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Ὁ νεανίας ἀνεκλήθη εἰς τήν τάξιν μέ τήν βοήθειαν ἐνός θρακὸς βασιλέως, Κότυος. Τό ὄνομα τοῦ τότε διοικητοῦ τῆς Μακεδονίας δυστυχῶς εἶναι ἐλλιπές: Gentius? Ὁ Dindorf γράφει Sentius, δηλ. θά ἦτο ὁ Sentius Saturninus, ὁ διοικητὴς ἀρχομένου τοῦ Μιθριδατικοῦ Πολέμου. Εἰς τήν ἀνήσυχον αὐτὴν ἐποχὴν ἡ ἱστορία θά ἤρμοζε. Ὁ Rostovtzeff²⁴ ἐπισύρει τήν προσοχὴν εἰς τό ὅτι δέν εἶχον συμμαχήσει ὅλοι οἱ Θράκες μέ τόν Μιθριδάτην. Τό γεγονός προκύπτει ἀπὸ ψήφισμα τῆς Χαιρωνείας²⁵· ἐκεῖ ἐπαινεῖται εἰς Θράξ Ἀμάτοκος, υἱὸς ἐνός Τήρου, ἐπειδὴ οὗτος, ἀφειθείς ἐν στρατοπεδείᾳ εἰς τήν Χαιρώνειαν ὑπὸ τοῦ Σύλλα (χειμῶν 87/86), διετῆρει καλῶς τοὺς ἄνδρας του ἐν τῷ περιβόλῳ. Ὁ Θράξ βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος τὸν ἀπέστειλε, ὠνομάζετο Σαδάλας (ἴσως ὁ υἱὸς τοῦ Κότυος ἀνωτέρω). Οὗτος εἶναι ὁ Σαδάλας τοῦ Κικέρωνος²⁶ ἀπὸ τό ἔτος 80/79. Ὁ υἱὸς τοῦ Κότυς εἶναι ὁ μεταγενέστερος σύμμαχος τοῦ Πομπηίου

19. Πρβλ. Oros. V 18.

20. Εὐσέβ. 233 Foth. ἔχει ὡς χρονολογίαν 84/83· κατ' αὐτὸν θέτει ὁ Pomtow (Rh. Mus. LI 373) τὴν εἰσβολὴν εἰς τὰς ἀρχάς τοῦ θέρους τοῦ 83 π.Χ. Κατὰ τὸν Ἀππιανόν ('Ιλλυρ. 5) ὁ Λ. Σκιπίων Ἀσιαγενὴς ἐτιμώρησε τοὺς λεηλάτας· τοῦτο συνέβη εἰς τό 32ον ἔτος μετὰ τὸν πρῶτον ἀγῶνα τῶν Ρωμαίων μέ τοὺς Κέλτας, προφανῶς μετὰ τήν Νωρεΐαν, ἐπομένως περίπου τό 82 π.Χ. Ὁ Perdrizet (Bull. hell. XX 493) εἶναι ὅμως τῆς γνώμης, ὅτι ἡ λεηλασία μπορεῖ νά ἔλαβε χώραν μόνον ὀλίγον μετὰ τό 90, ἀργότερα μετὰ τὰς νίκας τοῦ Σύλλα δέν θά ἦτο δυνατὴ μία τοιαύτη εἰσβολή. Τοῦτο ἔχει πάρα πολλὰ ὑπὲρ αὐτοῦ, κατὰ μείζονα λόγον διότι ἀκριβῶς ἡ Μαιδικὴ ἐκακοπάθησε δεινῶς ὑπὸ τοῦ Σύλλα τό 85. Ὁ Dessau (Röm. Kais. I 389) θεωρεῖ πλασματικὴν τὴν δελφικὴν πυρπόλησιν διὰ τό γεγονός τῆς εἰσβολῆς ὅμιλεῖ ὁ Πλούταρχος (Νουμάς 9), ὁ ὁποῖος γνωρίζει τήν λεηλασίαν ὑπὸ τῶν Μαίδων· ὁ Πλούταρχος ἄλλως τε γνωρίζει πολλά περὶ Δελφῶν.

21. RE, τόμ. XI, στ. 1551.

22. Διόδ. XXXVII 5a Dind.

23. Πρβλ. Syll. IP 656.

24. Gnomon 1934, 6.

25. Πραγματεύεται τοῦτο ὁ Holleaux, Rev. ét. gr. XXXII 320 κ.ἐξ.

26. Cic. Verr. II 1,24 § 63.

κατά τοῦ Καίσαρος· ὁ υἱὸς τοῦτου ὠνομάζετο πάλιν Σαδάλας. Ὁ Rostovtzeff²⁷ συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ ὅτι ἡ δυναστεία αὕτη ἦτο ὀδρυσική. Ὁ Ἀμάτοκος, υἱὸς τοῦ Τήρου, εἶναι ἀσφαλῶς Ὀδρύσης· ὑπήγετο ὁμοῦ εἰς τὸν Σαδάλαν, ὅπως πρέπει νὰ διευκρινισθῇ. Εἰς τὸ κράτος τῆς δυναστείας αὐτῆς ἀνῆκε ἤδη καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Ὀδησσοῦ (Βάρνας)²⁸.

Οἱ Θράκες, οἱ ὁποῖοι ἐξεμεταλλεύθησαν τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον διὰ νὰ τραποῦν εἰς λεηλασίας, ἐκακοπάθησαν μετὰ τὰς νίκας τοῦ Σύλλα, ὅπως πρὸ παντός οἱ Μαῖδοι, τῶν ὁποίων ἡ περιοχὴ ἡρημώθη²⁹· μετὰ τὴν ἐκστρατείαν ὁ Σύλλας ἐδέχθη εἰς τοὺς Φιλίππους, συνεπῶς εἶχεν κατέλθει τὴν κοιλάδα τοῦ Στρυμόνος· ἔπειτα ἐπορεύθη διὰ τῆς Θράκης πρὸς τὰ Κύπελα, τὰ ὁποῖα ὑποτίθεται ὅτι ἀνῆκον εἰς τὸν φίλον τοῦ Σαδάλαν. Ὁ Ἀππιανός³⁰ σημειώνει ὅτι ὁ ὑπαρχὸς τοῦ L. Licinius Lucullus, τὸν ὁποῖον εἶχε προπέμψει εἰς τὴν Ἀβυδον, πολλὰ ὑπέφερε ἔνεκα τῶν Θρακῶν ληστῶν.

Κατὰ τὰ ἔτη 78-76 ὁ διοικητὴς Ἀππιος Κλαύδιος Πούλχερ ἐπολέμησε κατὰ τῶν Θρακῶν τῆς Ροδόπης³¹. Ὁ Μ. Τερέντιος Οὐάρρων Λούκουλλος ἐπολέμησε τὸ 72, προχωρῶν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἑβρου, μὲ τοὺς Βησσούς· μετὰ μεγάλην μάχην κατέλαβε τὴν Φιλιππούπολιν, ἔπειτα τὴν Οὐσκούδαμα (Ἀδριανούπολιν), τὴν Καβύλην εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Τόνζου, ὑπερέβη τὸν Αἶμον (ἴσως διὰ τῆς διόδου τῶν Σιδηρῶν Πυλῶν) καὶ ἐστράφη κατόπιν κατὰ τοῦ Δουνάβεως³². Αἱ ὑπὸ τοῦτου κτηθεῖσαι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς παραλίας τοῦ Πόντου ὑπήχθησαν εἰς τὸν διοικητὴν τῆς Μακεδονίας³³. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Λουκούλλου δὲν ἀπέφερε καμμίαν μονιμωτέραν κτῆσιν θρακικοῦ ἐδάφους, ἀλλ' ὁμοίως ὥς αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ Φιλίππου, πρὸ παντός διασφάλισιν καὶ καταπτόησιν τῶν Θρακῶν, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸν Ἀππιανόν³⁴ καὶ κατὰ τὸν 3ον Μιθριδατικὸν Πόλεμον δὲν εἶχον ἀκόμη ἐγκαταλείψει τὴν προτίμησιν τῶν ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, ὥστε ὁ Λούκουλλος ὑπεχρεώθη νὰ τοὺς καταστήσῃ ἐμφανῆ τὴν δύναμιν τῆς Ρώμης. Ἀσφαλῶς ὁ Λούκουλλος ἔθεσε σταθερόν πόδα βορείως τῆς Θράκης, οὕτως ὥστε ἡ περικύκλωσις ὑπὸ τῶν

27. Rostovtzeff 6, 1.

28. Πρβλ. Salac, Bull. hell. 1931, 43 ποῖος Σαδάλας εἶναι ὁ ἀναφερόμενος ἐκεῖ Θραξ βασιλεὺς, δὲν ἐξάγεται σαφῶς κατὰ τὸν Salac· εἰς τὴν σελ. 51 οὗτος πρεσβεύει ὅτι εἶναι πιθανώτατα ὁ τελευταῖος, ὁ ὁποῖος ἐδολοφονήθη τὸ 52 π.Χ.

29. Liv. per. 83. Πλουτ. Σύλλας 23. Εὐτρόπ. V 7. Lic. Granius 35.

30. Ἀππιαν. Μιθρ. 55.

31. Liv. per. 91. Ἀμμian. XXVII 4, 10. Patsch V 31.

32. Ὁ Ἀππιανός, ἑ.ἀ., τονίζει τὸν ἀγῶνα μὲ τοὺς Βησσούς καὶ τοὺς «Haemimontani», δηλ. ὁ Λούκουλλος παρεβίασε τὴν διάβασιν τοῦ Αἶμου. Liv. per. 97. Εὐτρόπ. VI 10, Patsch V 36.

33. Ἀππιαν. Ἰλλ. 30.

34. Μιθρ. 69.

Ρωμαίων κατέστη περισσότερον στενή. Ἀλλά αἱ ἦται τοῦ C. Antonius Hybrida τό 62 καί 61 π.Χ.³⁵ ἐσήμαινον πάλιν τήν ἀρχήν σκληρῶν πολέμων, τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νά διεξαγάγουν οἱ Ρωμαῖοι, ὅπως ὁ C. Octavius τό 59 κυρίως μέ τοὺς Βησσούς³⁶. Εἰς τό ἔτος 57 ἀνάγονται αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ I. Calpurnius Piso Caesoninus³⁷ ἡ διοικήσεις του γίνεται ἀντικείμενον σφοδρᾶς ἐπιθέσεως ὑπό τοῦ Κικέρωνος, ἰδιαιτέρως ἔνεκα τῆς προελάσεώς του κατά τῶν Δανθαλητῶν. Τῇ ὑπαιτιότητι του ἡ Μακεδονία ἐλεηλατήθη ὑπό τῶν Θρακῶν, αὐτή ἡ Θεσσαλονίκη ἠπειλήθη καί ἡ via Egnatia ἀπωλέσθη κατά τό ἡμισυ. Περί τό 55 ὁ Δᾶξ Βουρεβίστας ἐκέρδησε τάς ἑλληνικάς πόλεις-τοῦ Πόντου· εἰς ψήφισμα ἐκ Διονυσοπόλεως³⁸ χαρακτηρίζεται ὡς ὁ ἰσχυρότατος τῶν Θρακῶν βασιλέων, ὅστις κατεῖχεν ὁλόκληρον τήν χώραν ἐντεῦθεν καί ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως³⁹. Ὁλόκληρον τήν Θράκην ἀσφαλῶς δέν τήν ἐκέρδησεν· παρ' αὐτόν γνωρίζομεν ἔτι Θράκας βασιλεῖς⁴⁰. Καθοριστικὴν σημασίαν διὰ τήν ἀκολουθοῦσαν ἐποχὴν ἔχουν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης Κότυς καί ὁ ἀρχηγός τῶν Σαπαίων Ρασκούπορις, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιρροή καί ἡ περιοχὴ ἔφθανε μέχρις ἐντός τῆς Ἐπαρχίας Μακεδονίας.

Περί τοῦ Σαδάλα, τοῦ συμμάχου τοῦ Σύλλα, μανθάνομεν ὅτι εἶχε ἕναν Ὀδρύσην ὑπήκοον· ὁ πατήρ του ὠνομάζετο ἴσως Κότυς· εἰς τήν κατοχὴν τῆς οἰκογενείας ἦτο, τουλάχιστον ἀργότερα, ἡ Ὀδησσός. Ὁ Ὀδρύσης καί ἡ κατοχὴ τῆς Ὀδησσοῦ συνηγοροῦν διὰ μίαν δύναμιν εἰς τήν ἀνατολικὴν Θράκην, ἡ ὁποία εὐκόλως ἡδύνατο νά ἔλθῃ εἰς διένεξιν μέ τοὺς Βησσούς τῆς κοιλάδος τοῦ Ἐβρου περί τήν Φιλιππούπολιν. Τοιοῦτοτρόπως ἀναγιγνώσκομεν⁴¹ εἰτα περί τινος Θρακὸς βασιλέως Κότυος, εἰς τόν ὁποῖον ὁ L. Calpurnius Piso Caesoninus ὡς διοικητῆς τῆς Μακεδονίας ἐπώλησε κατά τά ἔτη 57-55 ἕνα Βησσόν ἀρχηγόν τόν Ραβόκεντον, δηλ. τόν παρεμέρισε πρὸς ὄφελος τοῦ Κότυος. Τόν Κότυν αὐτόν δικαίως ταυτίζει ὁ Mommsen⁴² μέ ἐκεῖνον τόν Κότυν, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριξε τόν Πομπήϊον εἰς τόν ἀγῶνα κατά τοῦ Καίσαρος διὰ 500 ἱππέων ὑπό τόν υἱόν του Σαδάλαν⁴³. Τό ὄνομα τοῦ υἱοῦ δεικνύει ὅτι ἦτο ὁ ἐγγονός ἐνός Σαδάλα, ἄρα τοῦ φίλου τοῦ Σύλλα. Οἱ Θράκες ὑπερήσπισαν μέ ἰδιαιτέραν γενναιότητα τό στρατόπεδον τοῦ Πο-

35. Liv. per. 103. Κάσσ. Δίων XXXVIII, 10,3.

36. Suet. Aug. 3,2. 94,5. Patsch V 40.

37. Cic. in Pis. 84· de prov. cons. 4· pro Sest. 94. Lehmann-Haupt, Klio XVII 283.

38. Syll. II³ 762.

39. Περί αὐτῆς τῆς δοκιμασίας: Στράβ. VII 304.

40. Patsch V 49.

41. Cic. in Pis. 84.

42. Ἐφημ. ἐπὶ γρ. II 250.

43. Caes. bell. civ. III 4,3. 36,4 ὑπάρχει ἐμφαντικῶς ὁ τίτλος γερ. Τὴν ἀποστολὴν τοῦ Σαδάλα παρὰ Κάσσ. Δίων. XLI 51,63.

μνηίου μετά τήν ήτταν του παρά τήν Φάρσαλον (48 π.Χ.)⁴⁴. Παρά τόν Κότυν μνημονεύει ὁ Καῖσαρ⁴⁵ ἕνα Ρασκύπολιν, ἄνδρα γενναιοτάτον, ὁ ὁποῖος ἔφερε εἰς τόν Πομπήϊον 200 ἱππεῖς ἀπό τήν Μακεδονίαν. Οὗτος ἀνήκει εἰς οἰκογένειαν, ἡ ὁποία κατὰ τήν ἀκολουθοῦσαν περίοδον θά κατεῖχεν τόν θρακικόν θρόνον. Ἡ νίκη τοῦ Καίσαρος δέν ἐπέδρασεν περαιτέρω εἰς τά θρακικά πράγματα, διότι ὁ δικτάτωρ δέν προέβη εἰς ἀναδιάταξιν τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος τοῦ κράτους⁴⁶. Τέλη τοῦ 45-ἀρχάς τοῦ 44 π.Χ. ἀπέθανεν ὁ Βουρεβίστας, ἔνεκα τούτου δέ ἔλαβεν τέλος ἡ πίεσις τῶν Δακῶν⁴⁷. Ὁ Κότυς ἡδυνήθη νά κληρονομήσῃ τήν θέσιν εἰς τόν υἱόν του Σαδάλαν, ὁ ὁποῖος, ἀφεθείς ἀνενόχλητος ἀπό τόν Καίσαρα⁴⁸, ἀπέθανε κατὰ τό ἔτος 42. Τούλάχιστον πληροφοροῦμεθα ἀπό τόν Κάσσιον⁴⁹, ὅτι ὁ Μ. Βροῦτος — ἡ Χερσόννησος τοῦ Αἵμου ἦτο μετά τήν δολοφονίαν τοῦ Καίσαρος εἰς τάς χεῖρας τοῦ συγκλητικοῦ κόμματος — προσήρτησε τήν κληροδοτηθεῖσαν εἰς τοὺς Ρωμαίους ὑπό τινος Σαδάλα χώραν. Ὁ Σαδάλας ἀπέθανε ἄτεκνος ἢ τούλάχιστον δέν κατέλιπε κανένα διάδοχον ἱκανόν νά βασιλεύσῃ. Δικαίως τίθεται κοντά εἰς αὐτό τό χωρίον τοῦ Δίωνος ἄλλο τοῦ Ἀππιανοῦ⁵⁰. Ἡ Πολεμοκράτεια, ἡ χήρα ἐνός ὑπό τῶν ἐχθρῶν του δολοφονηθέντος Θρακός βασιλέως — ἡ ἔκφρασις «βασιλίσκος» ἀρμόζει δι' αὐτούς τοὺς ἡγέτας⁵¹ — ἐκ φόβου διὰ τόν μικρόν της υἱόν παρεδόθη μέ τοὺς θησαυρούς της εἰς τήν προστασίαν τοῦ Βρούτου, ὁ ὁποῖος διέταξε νά κοπῇ τό πολύτιμον μέταλλον νομίσματα δι' αὐτόν, ὁ δέ παῖς ν' ἀνατραφῇ εἰς τήν Κύζικον, μέχρις οὔτου εὐκαιρήσῃ νά τόν ἐπαναφέρῃ εἰς τόν θρόνον. Ἡ περιγραφή τοῦ Δίωνος ἔχει συνταχθῇ ἀπό ρωμαϊκῆς σκοπιᾶς· ὁ Βροῦτος ἡσθάνετο ὡς κληρονόμος τοῦ ἀπορφανισθέντος κράτους. Ὁ Mommsen⁵² προσάγει ἐπιγραφὴν ἐκ Βιζύης — εἰς τήν ἀνατολικήν Θράκην, σήμερον Wiza —, εἰς τήν ὁποίαν βασιλεύς τις Κότυς χαρακτηρίζει ὡς γονεῖς του τόν βασιλέα Σαδάλαν καί τήν βασίλισσα Πολεμοκράτειαν· τά συμπεράσματά του (ὅτι ὁ Σαδάλας εἶναι ὁ ἄλλοτε βοηθός τοῦ Πομπηίου, ἡ Πολεμοκράτεια ἡ καταφυγοῦσα χήρα τοῦ Ἀππιανοῦ) εἶναι διαφωτιστικά. Ὁ νεαρός Κότυς ἔφερε συνεπῶς τό ὄνομα τοῦ

44. *Caes. bell. civ.* III 95,3· κατὰ τόν Ἀππιανόν (*bell. civ.* II 49), *Florus* (II 13) ὁ Πομπήϊος εἶχε καί Θράκας σφενδονήτας.

45. *Bell. civ.* III 4,3.

46. Στράβ. VII 298. *Sueton. Caes.* 44,3.

47. *Patsch* V 50.

48. *Cass. Dio* XLVII 63.

49. *Cass. Dio* XLVII 25.

50. *Bell. civ.* IV 75.

51. *Dessau, Emphem. epigr.* IX 698,3.

52. *Ephem. epigr.* II 252 (πρβλ. *Kalinka, Österr. Jahresh.* XXIII 119 κ.εξ.).

πάππου του καί αργότερα ἦτο πάλιν βασιλεύς· κατά τόν Dessau⁵³ οὗτος ἐνεθρονίσθη πάλιν μετά τόν Ἀκτιόν. Ἡ δυναστεία τοῦ Κότυος καί τοῦ Σαδάλα κατά τόν Rostovtzeff, ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω, εἶναι ὁδρυσική⁵⁴, κατά τόν Patsch⁵⁵ οὗτοι εἶναι Ἀσται· οὗτος ὅμως ἀλλαχοῦ⁵⁶ φαίνεται ὅτι ἐκλαμβάνει τόν Κότυν ὡς τόν Ὀδρύσην ἡγεμόνα. Ἡ Βιζύη εὐρίσκεται εἰς τήν χώραν τῶν Ἀστῶν⁵⁷· τό ὄνομα Σαδάλας δέν παρουσιάζεται τοῦλάχιστον εἰς τό παλαιόν βασίλειον τῶν Ὀδρυσῶν, τό δέ Κότυς φαίνεται γενικῶς θρακικόν. Ὅτι αὐτό τό θρακικόν κράτος ὑπερέβαινε πολύ τήν χώραν τῶν Ἀστῶν, τό γνωρίζομεν. Ὁ Πλίνιος⁵⁸ ὀνομάζει τήν Βιζύην «agx regum Thraciae», τοῦτο δ' εἶναι πλέον ἢ ἡ ἔδρα ἑνός τοπάρχου· παραθέτει τήν παλαιάν ἱστορίαν τοῦ Τηρέως, ἡ ὁποία διεδραματίσθη εἰς τήν Βιζύην.

Ὁ Βροῦτος, ὅτε κατέλαβε τό κράτος τοῦ Σαδάλα, ἐστράφη κατά τῶν Βησσῶν πρός προστασίαν τῆς καταληφθείσης περιοχῆς⁵⁹. Ὁ ἀρχηγός αὐτῶν Piso εἶχεν θυσιασθῇ διά τόν πατέρα τοῦ Σαδάλα. Εἰς τοῦτο ἐβοήθησε τόν Βροῦτον εἰς δυνάστης Ῥασκούπορις, τόν ὁποῖον δυνάμεθα νά ταυτίσωμεν μέ τόν ἀντίπαλον τοῦ Καίσαρος⁶⁰. Οἱ Βησσοί εἶναι γείτονες τῆς Μακεδονίας· ἐνθυμούμεθα ὅτι ὁ «Ρασκούπολις» ἦλθεν ἀπό τήν Μακεδονίαν. Ὁ Βροῦτος, μετά τήν εἰρήνευσιν αὐτῆς τῆς ἐπαρχίας, ἐπέστρεψε εἰς τήν Ἀσίαν. Κατά τήν ἀποφασιστικὴν συνάντησιν μεταξύ Βρούτου, Κασσίου ἀφ' ἑνός καί Ὀκταβιανοῦ, Ἀντωνίου ἀφ' ἑτέρου ἵστατο κατά τόν Ἀππιανόν⁶¹ καί τόν Κάσσιον Δίωνα⁶², ὁ Ρασκούπορις (Ἀππιανός: Ρασκούπολις) παρά τό πλευρόν τοῦ Βρούτου, ἐνῶ ὁ ἀδελφός του Ράσκος, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ἐπίσης ὡς «βασιλίσκος», ἐτάχθη ὑπέρ τῶν ἀντιπάλων⁶³. Ἀμφότεροι παρέσχον εἰς τοὺς Ρωμαίους ἀξιολόγους ὑπηρεσίας. Κατά τόν Ἀππιανόν οὗτοι ἦσαν Σαπαῖοι, κατοικοῦντες εἰς τὰ ἀνατολικά ὄρη περὶ τῆς λεκάνης τῶν Φιλίππων, οὕτως ὥστε δικαίως ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Καίσαρος⁶⁴ ὡς κατοικία τῶν ἡ Μακεδονία, τό ἀνατολικόν ὄριον τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ πρῶτον ὁ Νέστος. Κατά τό χωρίον τοῦ Ἀππιανοῦ δύνανται ἐπίσης

53. Ephem. epigr. IX 702,1.

54. Ἐπίσης Kazarow, VIII 540, Dessau, Röm. Kaiser I 338.

55. Patsch V 49.

56. Patsch V 83.

57. Στέφ. Βυζ. κατά Στράβ. «Τῶν Ἀστῶν βασίλειον».

58. Plin. Nat. Hist. IV 47.

59. Liv. per. 122. Κάσσιος Δίων XLVII 25. Dessau, Ephem. epigr. IX 697.

60. Bell. civ. III 4,3.

61. Ἀππιαν. Bell. civ. IV 87.

62. Κάσσ. Δίων XLVII 48,2.

63. Patsch V 35.

64. Bell. civ. III 4,3.

νά ἀνῆκον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ρασκουπόριος ἤδη τὰ ἀνατολικώτερα Στενά τῶν Κορπίλων· οὗτος ἤδη ἐν Αἰνῷ εὐρίσκετο εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν στρατόν. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ὀκταβιανὸς κατέλαβον τὰ στενά τῶν Κορπίλων καὶ Σαπαίων. Ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ἰδίως τῶν δύο ἀδελφῶν οἱ ἀντίπαλοι στρατοὶ ἀντιπαρετάχθησαν τελικῶς εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων⁶⁵. Ὁ Ρασκούπορις ἦτο ἀρκετὰ ἐξυπνος, ὥστε νὰ ἀποσυρθῇ ἀμέσως ἀπὸ τὸ ἡττηθὲν κόμμα⁶⁶. Καμμία ρῆξις δὲν ἔλαβε χώραν μέ αὐτόν· οἱ ἰσχυροὶ τῆς Ρώμης οὐδένα χρόνον εἶχον τότε νὰ ἐπιβάλλουν τὴν τάξιν μεταξύ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Χερσοννήσου τοῦ Αἴμου. Φαίνεται δικαιολογημένο τὸ συμπέρασμα, οἱ Σαπαῖοι ἐπωφελήθησαν ἀπὸ τὸ πλεονέκτημά των τότε καὶ ἐκέρδησαν τὸ κράτος τοῦ Σαδάλα — ἢ τοῦλάχιστον τμήματα ἐξ αὐτοῦ. Μία ἐπιγραφή ἐκ Βιζύης⁶⁷ τιμᾷ ἕναν βασιλέα Κότυν, υἱὸν τοῦ Ρασκουπόριος, ἔνεκα τῆς ὑποδοχῆς Ῥωμαίων. Κατὰ τὸν Dawkins⁶⁸ ἡ ἐπιγραφή ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Αὐγούστου. Ὑπῆρξε ἄρα εἰς τὴν Βιζύην κυριαρχία Σαπαίων καὶ ὁ Κότυς εἶναι ὁ πατὴρ τοῦ ἀπὸ τῆς μάχης παρὰ τὸ Ἄκτιον ἐμφανιζομένου Ροιμητάλκου.

Ὅτε ὁ μέγας ἀποφασιστικὸς ἀγὼν τοῦ ἔτους 31 π.Χ. εἶχεν ἀχθῇ εἰς πέρας ἐν Ἑλλάδι, οἱ Θράκες διεδραμάτισαν πάλιν ρόλον τινά. Ἡ Θράκη ἀνῆκε εἰς τὴν κρατικὴν μερίδα τοῦ Ἀντωνίου· οὗτος ἐστρατολόγησε ἐκεῖ μισθοφόρους⁶⁹. Κάποιος Σαδάλας ἦτο ὁ σύμμαχος τοῦ Ἀντωνίου⁷⁰· ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι κάποιος Ροιμητάλκης⁷¹ ἀπεσκίρτησεν ἀπὸ αὐτόν πρὸς τὸν Ὀκταβιανόν· συμφώνως πρὸς τὸ ὄνομά του ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ Ρασκουπόριος καὶ τοῦ Ράσκου, ὅπως τὸ ὄνομα Σαδάλας ἐνθυμίζει τὸν βασιλέα. Χαρακτηριστικῶς ἀνεζητήθησαν διαφορετικοὶ Ῥωμαῖοι πάτρωνες. Μετὰ τὸ Ἄκτιον ἐπέστρεψεν πιθανόν ὁ Κότυς, ὁ υἱὸς τοῦ Σαδάλα καὶ τῆς Πολεμοκρατείας· ἴσως ἡ ἐπιστροφή του εὐρίσκεται εἰς συνάφειαν μέ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ M. Licinius Crassus, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν σύγχυσιν τῶν ἐμφυλίων πολέμων κατέστησεν πάλιν σεβαστὴν τὴν ῥωμαϊκὴν ἐξουσίαν εἰς τὰ μέρη αὐτά τῆς Χερσοννήσου τοῦ Αἴμου. Οὗτος εἶχε τὸ ἔτος 29 νὰ καταπολεμήσῃ ὡς ἀνθύπατος Μακεδονίας κατ' ἀρχάς, τοὺς ἐπικινδύνους γείτονας τῆς μεταγενεστέρως Κάτω Μοισίας, τοὺς Βαστάρνους. Ἐφ' ὅσον χρόνον οὗτοι ἠνώχλουν μόνον τὴν περιοχὴν μεταξύ

65. Ἀππιαν. *Bell. civ.* IV 102.

66. Κάσσ. Δίων, *ξ.ά.*

67. *Ephem. epigr.* IX 700. *Österr. Jahresh.* XXXIII Beibl. 119.

68. Dawkins, *Ann. Brit. Sch.* XIII 178.

69. Cass. Dio. L 6,5. 13,8.

70. Πλουτ. Ἀντών. 41.

71. Πλουτ. Ἡθικ. II 96,14 Βερναρδάκης.

Δουνάβεως καὶ Αἴμου, τὴν χώρα τῶν Μοισῶν καὶ τῶν πρὸς δυσμὰς τῶν γειτονικῶν Τριβαλλῶν, καθὼς καὶ τὴν χώραν τῶν Ἰλλυριῶν Δαρδάνων, οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἠσθάνοντο ὑποχρεωμένοι νὰ ἐπέμβουν· διὰ πρώτην φοράν ὅταν ἦλθαν ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου καὶ εἰσέδυσαν εἰς τὴν χώραν τῶν Δανθαλητῶν περὶ τὴν Παυταλίαν (Küstendil), τῶν ὁποίων ὁ τυφλὸς βασιλεὺς Σίτας ἦτο σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων, ὁ Κράσσος ἔλαβε τὰ ὅπλα⁷². Ἡδυνήθη νὰ τοὺς καταδιώξῃ καὶ νὰ γράψῃ μεγάλας ἐπιτυχίας εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ Αἴμου, εἰς τὴν Μοισίαν. Ἐπιστρέφων κατὰ τὸν χειμῶνα διὰ τῶν θρακικῶν περιοχῶν ἐκ μέρους αὐτῶν τῶν ληστῶν ὑπέστη πολλά δεινά, κοντὰ εἰς τὴν Σόφιαν εἰς τὴν χώραν τῶν Σέρδων, κοντὰ εἰς τοὺς Μαίδους, ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς Δανθαλήτας μεταξὺ Μαίδων καὶ Σέρδων⁷³, οὕτως ὥστε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος μὲ ἀπροθυμίαν μόνον ἐβοήθησεν τοὺς Δανθαλήτας ἐπανειλημμένως κατὰ τῶν ἐκ νέου προωθουμένων Βαστάρνων. Ἐνταῦθα ὅμως ἔλαβεν ἐκδίκησιν παρὰ τῶν Θρακῶν, περιέτρεξε κατ' ἀρχὰς τοὺς Μαίδους καὶ Σέρδους καὶ κατόπιν ὁλόκληρον τὴν Θράκην, ἀπὸ Σόφιας μεταβαίνων εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἑβρου, μέχρι τῆς Ὀδρυσικῆς, τὴν ὁποίαν μετεχειρίσθη εὐνοϊκῶς. Οἱ Ὀδρύσαι ἔλαβον καὶ τὸ περίφημον βησσικόν ἱερόν τοῦ Διονύσου⁷⁴, ἵσως τότε καὶ τὸν βασιλέα τῶν Κότυν. Οἱ ἀκολουθήσαντες ἀγῶνες ὠδήγησαν τὸν Κράσσον πέραν τοῦ Αἴμου εἰς τὴν Γετικὴν, ὅπου οὗτος ἐγνώρισε διὰ πρώτην φοράν τὰς θέσεις τῶν μοισικῶν τοῦ ἀγῶνων⁷⁵. Ἡ Ὀδρυσικὴ παρέμεινε στήριγμα διὰ τοὺς Ῥωμαίους· τὸ ἔτος 22 ἔνας μακεδῶν διοικητῆς Μ. Primus ἐδέχθη μομφήν, διότι ἐπολέμησε μὲ τοὺς Ὀδρύσας^{75a}.

Ὁ Δίων Κάσσιος⁷⁶ (διὰ τὰ ἔτη 18-16 π.Χ.) περιγράφει ἀνήσυχους χρόνους εἰς τὰς χώρας τοῦ Αἴμου. Ἡ Μακεδονία ὑπέφερε τότε ἀπὸ τὰς εἰσβολὰς τῶν Δανθαλητῶν καὶ τῶν Ἰλλυριῶν Σκορδίσκων. Τὸ ἔτος 19 ἢ 18⁷⁷ ὁ Μ. Lollius ὑπέταξε τοὺς Βησσούς· τοιοῦτοτρόπως ἐβοήθησεν τὸν Ροιμητάλκην, τὸν θεῖον καὶ κηδεμόνα τῶν τέκνων τοῦ Κότυος. Ὁ L. Tarius Rufus⁷⁸ ἀπώθησεν ἔπειτα πέραν τοῦ Δουνάβεως τοὺς Σαυρομάτας⁷⁹ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Ἐκ τῆς πληροφορίας αὐτῆς βλέπομεν ὅτι τὸ προστατευόμενον κράτος ἐξετείνετο τὸ ὀλιγώτερον μέχρι τοῦ Αἴμου. Ἡ ἀντίθεσις πρὸς

72. Liv. per. 135. Κάσσιος Δίων LI 23,4. Patsch V 71.

73. Κάσσιος Δίων LI 25.

74. Πρβλ. Suet. Aug. 94,5.

75. Patsch. V 76. Θρίαμβος τοῦ Μ. Λικινίου Κράσσου de Thaechia et Geteis: CII 12 σ. 50, 77, 180. Harat. carm. II 16.

75a. Κάσσιος Δίων. LIV 3,2.

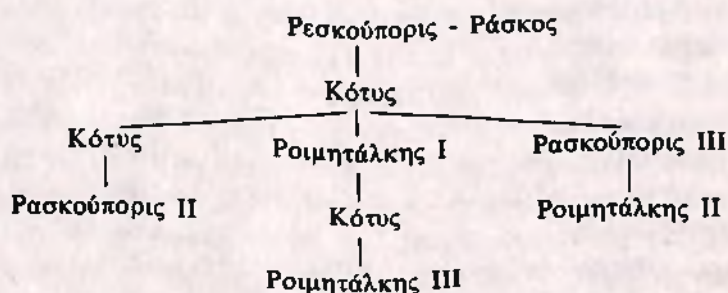
76. Κάσσιος Δίων LIV 20,3.

77. Patsch V 83.

78. Οὕτως ὁ Patsch ἑ.ἀ., τὸ ὄνομα ἡκρωτηριασμένον παρὰ Δίονι.

79. Κατὰ τὸν Patsch οὗτοι εἶναι οἱ Βάσταρνοι.

τούς Βησσούς δεικνύει Ἀνατολικήν Θράκην· ὁ Κότυς συνεπῶς θά ἡδύνατο νά εἶναι ταυτόσημος μέ τόν υἱόν τοῦ Σαδάλα καί τῆς Πολεμοκρατείας. Ὁ θεῖος Ροιμητάλκης ἀνήκει εἰς τήν οἰκογένειαν τοῦ Ρασκούποριος καί τοῦ Ράσκου, ὁ δέ υἱός του Κότυς ὀνομάζεται⁸⁰ χαρακτηριστικῶς «ὁ Σαπαῖος»· δέν ἀποκλείεται αὐτός ὁ Ροιμητάλκης νά εἶναι ἕν καί τό αὐτό πρόσωπον μέ τόν εἰς τόν Ἀκτιον⁸¹. Τώρα ὀνομάζεται ὁμοῦς ὁ πρεσβύτερός του ἀνεψιός καί υἱός τοῦ Κότυος Ρεσκούπορις· τό ὄνομα ὑποδηλώνει ἐπίσης τήν οἰκογένειαν τῶν Σαπαίων καί ἕνα Σαπαῖον Κότυν ἐγνωρίσαμεν ἤδη εἰς τήν Βιζύην. Ὅθεν προκύπτουν δύο ἀπόψεις: κατά τόν Dessau^{81a}, ὁ υἱός τοῦ Σαδάλα Κότυς ἐνυμφεύθη μέ μίαν θυγατέρα τοῦ Ροιμητάλκου καί ὥς ἐκ τούτου ὁ Ροιμητάλκης εἶναι avunculus τῶν τέκνων τοῦ Κότυος. Ὁ νεαρός Ρεσκούπορις μπορεῖ νά ὑπῆρξε ὁμοῦς καί ὁ ἐγγονός τοῦ Σαπαίου Κότυος, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ρεσκούποριος, ὁ ὁποῖος ἐβασίλευεν εἰς Βιζύην καί συνεπῶς ὁ Ροιμητάλκης νά ἦτο ὁ παῖς τοῦ⁸². Ἀπό τό στέμμα τοῦ Kahrstedt λείπει εἰς Κότυς· ὁ Ροιμητάλκης δηλ. ἦτο ἐπίσης υἱός ἑνός Κότυος, ὅπως γνωρίζομεν ἐξ ἐπιγραφῶν⁸³.

Ἐάν αὐτό τό γενεαλογικόν δένδρον εἶναι ὀρθόν, πρέπει νά δεχθῶμεν ὅτι ὁ υἱός τοῦ Σαδάλα, νέος ὅπως ἦτο, δέν ἡδυνήθη πλέον νά ἐπικρατήσῃ ἐπὶ τῶν Σαπαίων· ὁ Ροιμητάλκης ἡδυνήθη νά ὑπεραίρεται διὰ τήν ὑπ' αὐτοῦ παρασχεθεῖσαν βοήθειαν ἐν Ἀκτίῳ καί ἐπὶ τῇ πρὸς τοὺς Ρωμαίους φιλίᾳ τοῦ πατρός του Κότυος· ἴσως οἱ ἀγῶνες τοῦ ἔτους 22 ἐσάρωσαν τόν υἱόν τοῦ Σαδάλα. Ἄν ἀκολουθήσωμεν τόν Dessau, διαβλέπομε τήν ὑπεροχὴν τῶν Σαπαίων ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Ροιμητάλκης ἐξέλεξε διὰ τόν ἀνεψιόν του ἕνα ὄνομα τοῦ οἴκου του. Διὰ τὰ γεγονότα τῶν ἐπομένων δεκαετιῶν τό

80. Στράβ. 556.

81. Dessau, *Ephem. epigr.* IX 69.

81a. Dessau, *ἑ.δ.*

82. Πρβλ. Kahrstedt, *RE* τόμ. 1A, στ. 257 1003 κ.ἐξ.

83. Dessau, *Ephem. epigr.* IX 696, *Ann. Brit. Sch.* XII 175.

ζήτημα τοῦτο δέν εἶναι σημαντικόν. Διότι συγχρόνως μέ τοὺς δαλματικούς-παννονικούς ἀγῶνας 13-11 π.Χ.⁸⁴ ἐξήφθη εἰς τὴν Θράκην ὁ φανατισμός ἐνός ἱερέως τοῦ Διονύσου Βουλογαίσου —οὗτος ἦτο Βησσός— κατά τῶν ρωμαίων «λακέδων» ὡς τοιοῦτοι ἐνεφανίζοντο οἱ μέ τοὺς Ρωμαίους συνθηκολογοῦντες ἡγεμόνες⁸⁵. Ὁ νεαρός υἱός τοῦ Κότυος, ὁ Ρασκούπορις, ὁ ὁποῖος ἐξουσίαζε τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην καί μέ αὐτὴν καί τό ἱερόν τοῦ Διονύσου, ἐφονεύθη εἰς τόν πόλεμον· ὁ θεῖος του Ροιμητάκης ἐδιώχθη ἀμαχητί μέχρι τῆς Χερσοννήσου εἰς ρωμαϊκὴν περιοχὴν. Ὁ ἀνθύπατος τῆς Μακεδονίας, L. Calpurnius Piso, ἐστράφη κατόπιν μιᾶς ἐπιθέσεως τῶν Σελλήτων (Sialetae) εἰς τὴν ἐπαρχίαν του κατά τῶν ἐχθρῶν τῶν Ρωμαίων καί ταχέως κατέστη κύριός των, διότι μία ὁργανωμένη ἀντίστασις τῶν Βησσῶν κατ' αὐτῆς τῆς Ρώμης δέν ἐξεδηλώθη⁸⁶.

Πρὸς ἐξέτασιν ἀπομένει μία ἐπιγραφή⁸⁷, ἡ ὁποία κατονομάζει ἕναν Κότυν, υἱόν τοῦ Ρασκουπόριος. Αὕτη προκαλεῖ δυσκολίας διὰ τῆς ἀναφορᾶς τῆς εἰς ἄλλην⁸⁸ καί διὰ τῆς συναρτήσεως τῶν κατονομαζομένων Θρακῶν βασιλέων πρὸς ἄλλας γνωστάς προσωπικότητας. Ἡ βάσις CIA III 1, 553 ἐπανεχρησιμοποιήθη δι' ἀνδριάντα ὑπάτου, καί δὴ διὰ τόν ὑπατον Παῦλλον Φάβιον Μάξιμον (II π.Χ.). Ἡ ἐπιγραφή CIA II.1, 552 εἶναι νεωτέρα· ἐπειδὴ ὁ παριστανόμενος ὑπὸ τοῦ ἰδίου καλλιτέχνου —Ἀντιγνώτου— δύναται νά ἔχη εἰκονισθῇ ὡς ὁ ὑπατος, ἀνήκει αὕτη εἰς τὴν ἐποχὴν περὶ τό 11 π.Χ. Κατονομάζει ἕνα βασιλέα Ρασκούποριν, υἱόν τοῦ Κότυος, ὁ ὁποῖος ἤμπορεῖ νά εἶναι ὁ κατά τὴν ἐξέγερσιν φονευθεὶς ἀνεψιός ἢ ὁ βραδύτερον λίαν προβαλλόμενος ἀδελφός τοῦ Ροιμητάλκου. Κατά τόν Mommsen⁸⁹ ὁ βασιλεὺς «Κούτυς, ὁ υἱός τοῦ Ρασκουπόριος, εἶναι πολὺ ἀρχαιότερος· οὗτος ἔζησε, κατά τόν Dessau⁹⁰, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ἦτο δέ ὁ πατήρ τοῦ Ροιμητάλκου καί Ρασκουπόριος, τῶν ἐν Βιζύῃ ἐγκωμιασθέντων φίλων τῶν Ρωμαίων· κατά τὰ λοιπὰ συσχετίζει ὁ Dessau⁹¹ τόν βασιλέα Ρασκούποριν, υἱόν τοῦ Κότυος, μέ τόν ἀρχηγόν, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριξε τόν Πομπήϊον κατά τοῦ Καίσαρος, διότι οὗτος δέν θεωρεῖ ὅτι τὰς δύο ἐπιγραφὰς χωρίζει μακρότερος χρόνος. Παρατηρεῖ ὅτι ὁ πατήρ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Ρασκουπόριος δέν ὀνομάζεται εἰσέτι βασιλεὺς, τοῦτο

84. Ὁ Ritterling, (RE τόμ. XII, στ. 1230) ὑποθέτει 11-9 π.Χ.

85. Κάσσ. Δίων LIV 34.

86. Liv. per. 140. Vell. II 98,2. Wirr παρά Flor. II 27.

87. CIA III 1,553.

88. CIA III 1,552.

89. Ephem. epigr. II 253,4.

90. Ephem. epigr. IX 700.

91. Ephem. epigr. IX, σ. 701.

ὁμως θά ἡδύνατο νά ἰσχύῃ καί διὰ τόν πατέρα τοῦ ὑπό τῶν Βησσῶν φονευθέντος βασιλέως, ὁ ὁποῖος, ἂν δέν εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Σαδάλα, οὐδαμοῦ ἐμφανίζεται, ἀσφαλῶς δέν ἐξουσίασεν πολὺ καί ἴσως οὐδαμῶς ἀνεγνωρίσθη ὡς rex ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Ὁ πρῶτος ἀνεγνωρισμένος «βασιλεὺς» ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Σαπαίων ἦτο πιθανώτατα ὁ φίλος τῶν Ρωμαίων Κότυς ἐκ Βιζύης, ὁ πατήρ τοῦ ὁποίου δέν εἶχεν ἀκόμη τόν τίτλον. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἀρμόζει καλῶς ἡ ἀνίδρυσις ἐνός ἀνδριάντος ἐν Ἀθήναις.

B. Lenk — Art. Betz

8. Η ΘΡΑΚΗ ΩΣ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΠΕΛΑΤΤΕΙΑΚΟΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΕΙΣ ΕΠΑΡΧΙΑΝ

Ἡ ἀνταρσία τμήματος τῶν Θρακῶν κατὰ τῆς ἐπαπειλουμένης ρωμαϊκῆς ξενοκρατίας εἶχεν ὡς συνέπειαν νά καταστοῦν ὁ Ροιμητάλκης καὶ ὁ ἀνωτέρω ἀναφερθεὶς ἀδελφός του Ρασκούπορις τὸ πρῶτον πράγματι φύλακες τῆς ἐν Θράκῃ ἡσυχίας. Ἡ δύναμις τῶν τῇ εὐνοίᾳ τῆς Ρώμης ἐφθάσε νῦν πέραν τοῦ Αἴμου, διότι οὗτοι τῶρα πλέον, κατὰ τὰς ἀρχάς τῆς πρώτης προχριστιανικῆς δεκαετίας ἀνέλαβον μετὰ τὴν κατάπνιξιν τῶν ἀπελευθερωτικῶν κινήσεων εἰς τὰ βόρεια τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου καὶ πέραν αὐτοῦ τὴν προστασίαν τῆς λεγομένης *gira Thraciae*¹. Θρακικὴ κυριαρχία εἰς τὰ βόρεια τοῦ Αἴμου ἀπὸ παλαιότερων χρόνων, περίπου ἀπὸ τοῦ 29 π.Χ., εἶναι κατὰ τὸν von Premmerstein² ἐντελῶς ἀπίθανος. Βεβαίως ἐπληροφορήθημεν τοιαύτην κυριαρχίαν ἀνωτέρω ἐν Ὀδησσῶ (Βάρνα), δέν γνωρίζομεν ὁμως ἂν αὕτη ἐπέζησε τοῦ βιαίου τέλους τοῦ Σαδάλα, κυρίως δέ τοῦ Βουρεβίστα. Ἐν τούτοις ἡ πλεονεξία τῶν Σαπαίων, ἀφ' οὗτου οὗτοι ἀπέσπασαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Θράκην τὴν ἡγεσίαν, θά ἐξικνεῖτο συντόμως πέραν τοῦ Αἴμου, καθ' ὑπόθεσιν περὶ τὸ 20 π.Χ. τότε ἔχομε πράγματι μίαν πληροφορίαν, ὅτι εἰς ρωμαῖος στρατηγὸς πρὸς προστασίαν τοῦ Ροιμητάλκου ἔρριψε τοὺς Βαστάρνους πέραν τοῦ Δουνάβεως (βλ. ἀνωτέρω). Ἡ τακτικὴ τῶν Ρωμαίων νά ἐγκαθιδρύουν περιφερειακὰ κράτη³ συνέπιπτε μέ τὰς ἀποπείρας τῶν

1. Patsch V 94. Πρβλ. Klotz, *Klio*: XXIV 419: Ἡ μαρτυρία τοῦ Πλινίου (*Hist. Nat.* IV 42) ὅτι ἡ Θράκη φθάνει εἰς τὸν Βορρᾶ μέχρι τοῦ Δουνάβεως, εἶναι ἐκ τῶν γεωγραφικῶν Σχολίων τοῦ Ἀγρίππα. Ταῦτα προέρχονται ὁμως ἐκ τῆς ἐποχῆς τῆς δημιουργίας τοῦ θρακικοῦ πελατειακοῦ κράτους.

2. *Österr. Jahresh. I Beibl.* 178.

3. Kornemann, *Staaten u. Völker*, 97.

Θρακῶν ἡγεμόνων, οἱ ὅποιοι τώρα συνήνωσαν εἰς τὰς χεῖρας των περίπου τὸ παλαιόν Ὀδρυσικόν κράτος τοῦ Σιτάλκου. Ἡ γὰρ Thraciae ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ Αἴμου, τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Πόντου· τὸ δυτικόν ὄριον δὲν εἶναι ἐντελῶς σαφές· ὁ Patsch⁴ δέχεται ὡς ὄριον τὸ Dimum ἀνατολικῶς τοῦ π. Οἴσκου (Isuer)· πρβλ. ἐπὶ τούτοις καὶ τὸν Fluss⁵: τὸ Singidunum (Σιγγιδῶν), τὸ Βιμινάκιον, ἡ Ratiaria, ὁ Oescus εἶναι τὰ ρωμαϊκὰ φρούρια εἰς τὸν Δούναβιν. Ἀπὸ τοῦ Oescus δύο λίαν σημαντικοὶ ὁδοὶ διασχίζουν πρὸς Νότον τὸν Αἴμον⁶. Κατὰ τὸν Weiss⁷ ἡ ὁμορος πρὸς τὸ κράτος Μοισία ἔφθανε μέχρι Ἀσάμου (Ossem-Osma). Αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς παραλίας ἀπετέλουν ρωμαϊκὴν ἐπικράτειαν καὶ ὑπέκειντο εἰς τὸν διοικητὴν τῆς Μακεδονίας⁸. Περαιτέρω πρὸς νότον ὁ Νέστος παρέμενε τὸ σύνορον, τὸ ὁποῖον εἰτα διέτρεχε τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄνω Στρυμόνος καὶ περιελάμβανε τὴν μαιδική, τὴν Δανθαλητικὴ καὶ τὴν Σερδική. Ὁ Ὀβίδιος⁹ γνωρίζει Βησσούς εἰς τὴν Δοβρουτσᾶ. Βιστωνικοὶ (= θρακικοὶ¹⁰) ἵπποι θὰ τρέξουν ἐπάνω εἰς τὸν τάφον του¹¹. Μνημονεύει μάχας μεταξὺ Βιστώνων καὶ Σαρματῶν¹². Οἱ Θράκες οὗτοι θὰ πρέπει νὰ ἦλθον με τοὺς ἡγέτας των¹³. Ἄλλως ἐξηγεῖ τὴν παρουσίαν των ὁ Casson¹⁴: νομίζει ὅτι οἱ κατὰ τὰ ἔτη 13-11 π.Χ. ὑποταγέντες Βησσοὶ δὲν ἠσθάνοντο πλέον καλῶς εἰς τὴν πατρίδα καὶ ὡς νομάδες χρυσοπλύνται μετηνάστευσαν, ἵνα· εἴτε γίνωσι ἀγρόται εἴτε λάβωσι ἐπαφὴν με τοὺς Δᾶκας μεταλλωρύχους. Ἀμφότερα δυνατόν νὰ εἶναι ὀρθά: οἱ ἡγέται εἶχον ἔλθει με ἐντόπια ἀποσπάσματα, διότι ἡ πορεία των θὰ ἦτο ἀνεπιθύμητος. Οἱ ἴδιοι οἱ Σαπαῖοι εἶναι πράγματι, ἂν κρίνωμε ἀπὸ τοὺς οἰκισμοὺς των, γείτονες πρὸς τοὺς Βησσούς καὶ πρὸς τὴν περιοχὴν τῶν μεταλλείων τῶν Φιλίππων. Ὁ Ροιμητάλκης ὁμως ἔκοπτε τώρα νομίσματα με τὸ ὄνομά του καὶ τὸ τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου¹⁵.

Οἱ ἀδελφοὶ Ροιμητάλκης καὶ Ρασκούπορις ἠγωνίσθησαν ὡς ὑποτελεῖς εἰς Ρωμαίους ἡγέται τὸ 6 καὶ 7 π.Χ. εἰς τὴν παννονικὴν ἐξέγερσιν με τὰ

4. Patsch V 95,3.

5. Fluss, RE XV, 5.2337.

6. Von Premenstein, ἔ.δ.: ἡ μέση κοιλάς τοῦ Isker ἀνήκε εἰς τὸ θρακικόν κράτος.

7. Weiss, Zur Kunde der Balkanhalbinsel, XII 32.

8. Ὁ Ὀβίδιος [trist. II 199] εἶναι εἰς τοὺς Τόμους Ausonio sub iure· πρβλ. Ὀβιδ. Pont. IV 7.

9. Ovid. Trist. III 10,5. IV 1,67.

10. Πρβλ. Pont. II 9,54.

11. Pont. I 2,112.

12. Pont. I 3,59.

13. Weiss, Zur Kunde der Balkanhalbinsel, XII 26.

14. Journ. rom. stud. XVII, 97 κ.ἐξ.

15. Head, HN² 286.

στρατεύματά των παρά τό πλευρόν τῶν Ρωμαίων καί ἐπετέθησαν καί εἰς τήν Μακεδονίαν νικηφόρως κατά εισδυσάντων στασιαστῶν¹⁶. Πῶς εἶχεν καθήκον νά ἐπιτεθῇ κατά τῶν Γετῶν εἰς τόν κάτω Δούναβιν ὁ Θραξ τοπάρχης, διαβλέπομεν ἐκ τοῦ 'Οβιδίου¹⁷. Ἡ πόλις Αἰγισσός εἰς τό Δέλτα τοῦ Δουνάβεως εἶχεν ὁδρυσικήν φρουράν, ἡ ὁποία ὑπέκυψε κατά τινα αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν. Τώρα ἐξηγέρθησαν οἱ Γέται κατά τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἐνεφανίσθη μέ πολυάριθμον στρατόν καί ἐπέβαλε τάξιν. Κατά τόν 'Οβιδιον¹⁸ ὑπεχρεώθη πάντως νά ζητήσῃ ρωμαϊκήν βοήθειαν, ἡ ὁποία ἦλθεν διά πλοίων ἀπό τοῦ Δουνάβεως. Ὁ 'Οβίδιος εὐχεται εἰς τόν βασιλέα, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ἀνδρειότατος τῶν χρόνων του, περαιτέρω διακυβέρνησιν ἐν τιμῇ. Τό ποίημα ἐχρονολογήθη εἰς τό 12 μ. Χ.· κατά τοὺς Dessau¹⁹ καί Patsch²⁰ βασιλεύς ἦτο ἀκόμη ὁ πρεσβύτερος Ροιμητάλκης. Εἰς ἐπὶ πλέον ἀμυντικός ἀγών τό 15 μ.Χ., ὁ ὁποῖος ἤχθη εἰς εὐτυχές πέρας ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου L. Pomponius Flaccus, ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ 'Οβιδίου²¹ (16 μ.Χ.). Αὐτήν τήν φοράν ἐπρόκειτο διὰ τό φρούριον Τροισμῖς, νοτίως τῆς Βραβλας. Ἐπειδὴ ὁ Pomponius Flaccus χαρακτηρίζεται παρά Τακίτῳ²² ὡς στενός φίλος τοῦ Θρακὸς βασιλέως Ρασκουπόριος, βλέπομε ὅτι εἰς τοιοῦτους κοινούς ἀγῶνας ἐτέθη ἡ βάσις αὐτῆς τῆς φιλίας.

Ὁ Ροιμητάλκης ἀπέθανε ἐπὶ Αὐγούστου ἀκόμη· ὁ αὐτοκράτωρ παρεχώρησε εἰς τόν υἱόν τοῦ ἀποθανόντος, Κότυν ὀνομασθέντα ἀπὸ τοῦ πάππου, τήν κυρίως κληρονομικὴν χώραν νοτίως τοῦ Αἴμου, ἐνῶ ὁ ἐμπειροπόλεμος ἀδελφός τοῦ Ροιμητάλκου, ὁ Ρασκούπορις, ἔλαβε τήν προστασίαν τῆς *gira Thraciae*²³. Ἐπιτετηδευμένα ἡρμηνεύθη ὑπὸ τοῦ Premenstein²⁴, ὅστις ἀφήνει τό σύνορον περάσῃ νοτιοδυτικά, διότι ὁ Κότυς κατά τόν 'Οβιδιον²⁵ εἶχε κτήσιν τινά εἰς Δοβρουτσᾶ. Ἀντιθέτως ὁ Patsch²⁶, ὀρθῶς. Ἡ ἐπιστολή τοῦ 'Οβιδίου ἀπηυθύνθη πρὸς τόν Κότυν, διότι οὗτος ἐστιχοῦργεῖ ὁ ἴδιος καί ἐκ τούτου ἐνεφανίσθη εἰς τόν ἐξόριστον ὡς βοήθεια ἐν τῇ ἀνάγκῃ²⁷. Ἰσως συνετάγη ἐπ' εὐκαιρία μιᾶς τυχαίας παραμονῆς τοῦ Κότυος εἰς τόν βορρᾶ

16. Vell. II 112,4. Cass. Dio LV 30. Patsch V 115 κ.ἐξ.

17. Ovid. Pont. I 8,11 κ.ἐξ.

18. Pont. IV 7.

19. Ephem. epigr. IX 696.

20. Patsch V 120.

21. Pont. IV, 9,79.

22. Tac. Ann. II 66.

23. Tac. Ann. II 64.

24. Österr. Jahresh. I Beibl. 181 κ.ἐξ.

25. Pont II 9.

26. Patsch V 129.

27. Στιχ. 49 κ.ἐξ.

—στ. 37 *profugo prosint tua castra*, ἐάν δέν ἐξεφράσθη μεταφορικῶς. Διὰ τὰς συνθήκας τῆς κτήσεως ἡ ἐπιστολή δέν μαρτυρεῖ πολλά, διότι ὁ Ὀβίδιος, διὰ νά κάμῃ τόν βασιλέα νά ἐνδιαφερθῇ ὑπέρ αὐτοῦ, εἶναι εἰς τό ποίημα ἕνας δυστυχῆς, τόν ὁποῖον ἕνα τελευταῖο φωτεινό βλέμμα παρέδωσε ἀνά χειράς ἀκριβῶς εἰς τόν εὐγενῆ νεαρόν ποιητήν. Ὁ ἄλλος λέγεται πάλιν²⁸, ὅτι εἶναι γείτων πρὸς τόν Κότυν, ὅπερ ὁ ποιητής δύναται νά εἴπῃ περὶ τοῦ κυρίως κορμοῦ τῆς Θράκης, ὅσον καί περὶ τῆς *gira Thraciae*. Ὁ Rostovtzeff²⁹ πάντως πρεσβεύει τὴν ἄποψιν, ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις περιήλθον κατὰ τὴν διανομὴν εἰς τόν Κότυν. Πρὸς τὴν σκέψιν αὐτὴν ὁμοῦς δίδουν ἀφορμὴν μόνον αἱ ὑπὸ τούτου προσαχθεῖσαι ἐπιγραφαὶ ἐκ Καλλάτιδος «ἐπὶ βασιλείῳ Κότυος τοῦ Ροιμητάλκα». Αἱ πόλεις ἐθεωροῦντο ἄλλως ὡς αὐτοκρατορικὸν ἔδαφος. Ἐάν ἐδῶ ἡ λέξις «βασιλεύς» δέν σημαίνει ἕναν ἱερέα, μία δυνατότης, τὴν ὁποίαν ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ὁ Rostovtzeff, ἡμεῖς δυνάμεθα νά εἴπωμε μόνον, ὅτι ὁ Ρασκούπορις περιωρίσθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀκριβῶς εἰς τὰ συνοριακὰ φρούρια. Εἰς χωρισμὸς ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου εἰς αὐτὸ τό ἀνατολικόν τμήμα εἶναι ἐντελῶς παράλογος. Εἰς τόν Ρασκούποριν ἐν πάσῃ περιπτώσει ἔπесεν ἕν ἀκανθῶδες καθήκον· τό μερίδιόν του, ἡ πτωχότερα βορεία κλιτὺς τοῦ Αἴμου, ἡ ὁποία προσέτι ἠπειλεῖτο ὑπ' ἐχθρῶν, δέν ἠδύνατο νά συναγωνισθῇ τό τοῦ νεαροῦ ἀνεψιοῦ. Ὁ πρεσβύτερος ἐθεώρησε τὴν διανομὴν ἄδικον, ἂν καί κατ' ἀρχὰς δέν ἀπετόλμησε ἀνοικτὴν ἀπόρριψιν. Οἱ βασιλεῖς ἦσαν, φαινομενικῶς τοῦλάχιστον, ἠνωμένοι· μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου ἡσθάνθη ὁ Ρασκούπορις ἑαυτὸν ἐλεύθερον καί ἤρχισε νά ἀνέχεται καί νά εὐνοῇ ἐπιδρομὰς τῶν ἀνθρώπων τοῦ πέραν τῶν διόδων τοῦ Αἴμου³⁰. Ὁ Τιβέριος, ὁ ὁποῖος εἶχετο στερεῶς τῶν διευθετήσεων τοῦ Αὐγούστου, ἀπηγόρευσε εἰς τοὺς βασιλεῖς τὸν ἀρχόμενον πόλεμον· οὗτοι ὤφειλον νά ὁμονοοῦν εἰρηνικῶς ἐπὶ τῶν ἐκάστοτε διαμφισβητουμένων σημείων. Ὁ Κότυς ἀπέλυσε ἀμέσως τὰ στρατεύματά του. Ὁ Ρασκούπορις ἐπαγίδευσεν τὸν Κότυν εἰς τό μέρος του, ἀφοῦ τοῦ προσέφερεν διαπραγματεύσεις, τὸν ἠχμαλώτισεν κατὰ τό γεῦμα, κατέλαβε ὅλον τό κράτος καί συνήθροισεν ἀπὸ ὅλας τὰς πλευράς στρατεύματα μέ τὴν πρόφασιν ὅτι παρεσκευάζετο κατὰ τῶν Βαστάρνων καί τῶν Σκυθῶν. Ἐπροφασίσθη λοιπὸν τὰ καθήκοντά του ὡς φύλακος τῆς *gira Thraciae*³¹. Ὅτε ὁ Τιβέριος ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ Κότυος εἰς τὸν ἐν Μοισίᾳ διοικοῦντα *Latinius Pandusa*, ὁ Ρασκούπορις διέταξε νά δολοφονήσουν τὸν Κότυν, διὰ νά ἐξαφανίσῃ ἀπὸ τὴν μέση τὸν κύριον μάρτυρα. Οἱ

28. Στιχ. 4.79.

29. *Gnomon* 1934, 7 κ.ἐξ.

30. Tac. Ann. II 64: *immittere latrorum globos, excindere castella*.

31. Tac. Ann. 65.

Ρωμαῖοι εἶχον νῦν ἓνα πόλεμον ἀφ' ἑαυτῶν³², ὁ Τιβέριος τὸν ἀπέφυγε. Ἡ Θράκη ἦτο μία μεγάλη περιοχή φιλελευθέρων καὶ ὑπερηφάνων εἰσέτι φύλων —ὁ Patsch³³ ἐνθυμίζει τὴν περιγραφὴν τῶν στρατιωτικῶν των δυνάμεων παρὰ Στράβωνι³⁴—, ἐκτός δὲ τούτου ἐν ἐπαφῇ πρὸς παντοειδεῖς ἀνησύχους λαοὺς ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως. Ὁ Τάκιτος μᾶς ἀφηγεῖται τὰ θρακικά γεγονότα οὐχὶ κατατεταγμένα κατὰ ἔτη, ἀλλὰ τὰ φέρει ὑπὸ τὸ ἔτος 18, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνάγεται τὸ πέρασ των. Συντόμως, ὁ Τιβέριος εἶχε τοὺς Θράκας πάλιν πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ εὐθύς ὡς ὁ Latinius Pandusa, ὁ ὁποῖος μετὰ τὰς δηλώσεις τοῦ Ρασκουπόριος ἦτο ὁ ἐπιτηρητής του, ἀπέθανεν, ὁ Pomponius Flaccus ἐγίνε διοικητής εἰς τὴν Μοισίαν. Οὗτος τὸ 17 ὑπῆρξεν, ὑπατος καὶ εἶχεν διοικήσει ἤδη πρότερον εἰς τὴν Μοισίαν· διὰ τοῦτο ἦτο γνωστός εἰς τὸν Ρασκουπόριν (ιδ. ἀν.). Ὁ βασιλεὺς ἐδελεάσθη ὑπ' αὐτοῦ νὰ ἔλθῃ πέραν τῶν συνόρων³⁵· εἰς τὴν Ρώμην ἐστάθη πρὸ τῆς συγκλήτου, ὅπου ἡ χήρα τοῦ Κότυος Ἀντωνία Τρύφαινα, ἡ θυγάτηρ τοῦ Πολέμωνος ἐκ Πόντου καὶ τῆς Πυθοδορίδος³⁶, τοῦ ἀπήγγειλε κατηγορίαν. Μετεκομίσθη εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἐκεῖ κατὰ τινὰ ἀπόπειραν ἀποδράσεως ἐφονεύθη.

Συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους τοῦ Τιβερίου ἀποκατεστάθησαν πάλιν αἱ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἐν Θράκῃ καθιδρυθεῖσαι ἐξουσίαι· ἡ χώρα τοῦ Κότυος περιήλθεν εἰς τὰ ἀνήλικα τέκνα του, τὰ ὁποῖα ἀνετράφησαν εἰς Ρώμην· ἀντιβασιλεὺς καὶ κηδεμὼν ἐγίνε ὁ προπραίτωρ Trebellienus Rufus· τὴν ἀμυντικὴν περιοχὴν μετὰξὺ Αἴμου καὶ Δουνάβεως ἔλαβε ὁ Ροιμητάλκης, ὁ υἱὸς τοῦ Ρασκουπόριος³⁷. Οὕτως οἱ Ρωμαῖοι εἶχον ἓνα ὑπερασπιστὴν εἰς τὴν Θράκην, ἐνῶ αἱ ἐνέργειαι τοῦ Τιβερίου ἐφάνησαν ἐντελῶς ὀρθαί, ἐν ᾧ δὲ τοῦ νεαροῦ Ροιμητάλκου καὶ ἐπιεικεῖς. Ὁ Ροιμητάλκης ἔκοψε τῶρα νομίσματα μέ τὸ ὄνομά του καὶ τὸ τοῦ Τιβερίου³⁸. Ὁ Patsch³⁹ δέχεται ἀκόμη ὅτι οὗτος ἔλαβε ἔτι τὴν Φιλιππούπολιν καὶ τὴν ἐνδοχώραν τῆς Ἀγχιάλου, συνεπῶς τὴν ἄνω κοιλάδα τοῦ Ἑβρου καὶ τὴν συνέχειαν τῆς πέραν τοῦ Τόνζου μέχρι τοῦ κόλπου τοῦ Πύργου. Ἐπὶ ἐπιγραφῆς ἐκ Βιζύης⁴⁰ δηλ. εὑρίηται μία ἀνάθεσις ἐνός στρατηγοῦ τῶν τόπων περὶ τὴν Ἀγχιάλον ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Θρακὸς ἡγεμόνος Ροιμητάλκου, ἐγγόνου πατρόςθεν τοῦ

32. Tac. Ann. III 38.

33. Patsch V 131.

34. Στράβ. 331.

35. Vell. II 129,1. Suet. Tib. 37,4. Tac. Ann. II 6.

36. Στράβ. 556. Momms. Ephem. Epigr. II 254.

37. Tac. Ann. II 67.

38. Πρβλ. ἀνωτ. τὰ νομίσματα τοῦ παλαιότερου Ροιμητάλκου Head, HN² 286.

39. Patsch V 133.

40. Dawkins, Ann. Brit. Sch. XII 175.

βασιλέως Κότυος καὶ μητρόθεν τοῦ βασιλέως Ροιμητάλκου, υἱοῦ τοῦ Θρακὸς ἡγεμόνος Ρασκουπόριος. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ κατονομασία τοῦ ἐκθρονισθέντος Ρασκουπόριος εἰς τὴν τελευταίαν θέσιν, μετὰ τοὺς ὀνομαστοὺς πάππους· οὗτος εἶχε λάβει σύζυγον, ὡς διαβλέπομε ἐνταῦθα, μίαν κόρην τοῦ ἀδελφοῦ. Πολύ σημαντικὴ εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ Dessau⁴¹, ὅτι ὁ Ροιμητάλκης καὶ ὁ πατὴρ του δὲν ὀνομάζεται «βασιλεύς», ἀλλὰ «δυνάστης». Τὸν βασιλικὸν τίτλον ἐπεφύλαξαν εἰς τὴν εὐθείαν γραμμὴν Κότυς-Ροιμητάλκης. Διὰ τὴν ἐπανέλθωμεν νῦν εἰς τὸν στρατηγὸν περὶ τὴν Ἀγχιάλον, παρέχεται ὡς ἐξήγησις ὅτι ὁ Trebellienus Rufus οὐδὲν εἶχε πρόσταγμα ἐπὶ θρακικῶν στρατευμάτων. Οἱ Θράκες ἠκολούθουν, ὅπως ἐπέμνωτο νὰ δειχθῇ εὐθύς κατόπιν, ἐπιτοπίους μόνον ἡγέτας· διὰ γενικὰς ἐπιστρατεύσεις ἐν τῇ χώρᾳ κύριος ἦτο μόνον ὁ Ροιμητάλκης. Ὁ Trebellienus εἶχεν τὴν διοίκησιν εἰς τὸ ἰδικόν του τμήμα τῆς χώρας. Διὰ τοῦτο τονίζει τόσον πολὺ ὁ Τάκιτος, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ρασκουπόριος ἦτο ἀξιόπιστος. Περὶ ἐνσωματώσεως τῆς χώρας δὲν ἔκαναν τότε ἀκόμη λόγον, ἔστω καὶ ἂν ἕνας Ρωμαῖος ἐπίτροπος ἵστατο εἰς διευθύνουσαν θέσιν. Ἡ ἐνσωμάτωσις ἔμελλε νὰ κοστίσῃ ἀκόμη αἱματηροὺς ἀγῶνας, ἕως ὅτου ἡ Θράκη κατέστη ἐπαρχία.

Διότι τὰ θρακικὰ φύλα ἐθεώρουν τὸν Trebellienus καὶ τὸν Ροιμητάλκην ὡς Ρωμαίους «λακέδες», οἱ ὅποιοι προξενοῦσαν ἀδικίας εἰς αὐτοὺς, εἴτε ἐπέτρεπον νὰ συμβαίνουν ἀδικίας. Αὐταὶ αἱ *popularium iniuriae*⁴² θὰ ἀναγῶνται εἰς τὴν ἀήθη δικαστικὴν ὁρολογίαν καὶ τὴν ἀρχομένην στρατολογίαν ὑπὲρ τῆς Ρώμης. Εἰς τὸ τμήμα τοῦ Trebellienus ἐξηγέρθησαν τὸ ἔτος 21 τὰ ἰσχυρότατα τῶν φύλλων: Ὁδρύσαι, οἱ βησσικοὶ Δῖοι⁴³ καὶ Κοιλαλῆται. Ἐδῆωσαν καὶ ἐπέρασαν μέχρι πέραν τοῦ Αἴμου, διὰ νὰ προσελκύσουν τοὺς ἐχθρικοὺς πρὸς τοὺς Ρωμαίους Γέτας κλπ. Ἡ κυρία δύναμις ὅμως πολιόρκησε τὴν Φιλιππούπολιν· ἐκεῖ εὐρίσκετο ἡ κυβέρνησις καὶ ἐκεῖ ἐπίσης εἶχεν μεταβῆ ὁ Ροιμητάλκης. Ὁ διοικητὴς τοῦ μοισικοῦ στρατοῦ, P. Vellaeus, ἀνέλαβε μὲ ἱππικὸν καὶ ψιλὸν στρατιώτας τὸν μικροπόλεμον κατὰ τῶν ληστρικῶν στιφῶν καὶ ἀνεφάνη ὁ ἴδιος μὲ μίαν λεγεῶνα πρὸς τῆς Φιλιππουπόλεως. Οἱ πολιορκηταί, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον ἐνιαίαν διοίκησιν — ἦσαν ἀκριβῶς τρία φύλα — δὲν ὁμονόουν ἤδη. Ὁ Ροιμητάλκης ἀπετόλμησε ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τῶν Ρωμαίων μίαν ἔξοδον καὶ μὲ αὐτὴν ἡ ἐξέγερσις αὐτῇ ἔληξε. Αὐτὴν ἐνθυμίζει ἀνάθημα, πάλιν ἐκ Βιζύης, ἡ ὁποία ὡς παλαιὰ πρωτεύουσα ἦτο ὁ δεδομένος τόπος διὰ τοιαύτας ἀνακοινώσεις⁴⁴ εἶναι μία

41. Dessau, *Ephem. epigr.* IX 703.

42. Tac. *Ann.* III 38.

43. Τὸ ὄνομα [*Ann.* III 38] ἀποκατεστάθη ὑπὸ τοῦ Bekker ἐκ τοῦ alii.

44. Kalinua, *Österr. Jahresh.* XXIII Beibl. 128.

εὐχαριστία διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ Ροιμητάλκου καὶ τῆς συζύγου του Πυθοδωρίδος — αὕτη εἶναι ἡ θυγάτηρ τοῦ δολοφονηθέντος Κότυος καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὴν μάμμη⁴⁵ — ἐκ τοῦ κινδύνου τοῦ κοιλαλητικοῦ πολέμου.

Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Τακίτου ἐπρόκειτο κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος περὶ μιᾶς ἡκιστα παρασκευασθείσης ἐπιχειρήσεως, τρόπον τινά περὶ αἰφνιδίας ἐκρήξεως ἀπογνώσεως· πολὺ σοβαρώτερα ἦτο ἡ ἐξέγερσις τοῦ ἔτους 26, περιγραφομένη διεξοδικῶς⁴⁶. Αὐτὴν τὴν φορὰν ἀναφέρεται σαφῶς καὶ ἡ αἰτία, μέχρι τότε οἱ Θράκες εἶχον παράσχει εἰς τοὺς Ρωμαίους πολεμικὰς ὑπηρεσίας μόνον ἐναντίον ὁμόρων λαῶν ὑπὸ ἐντοπίους ἡγέτας, δηλ. κυρίως ἐναντίον τῶν λαῶν βορείως τοῦ Δουνάβεως ἢ π.χ. ὑπὸ τὸν πρεσβύτερον Ροιμητάλκην εἰς τὴν παννονικὴν στάσιν. Τώρα ὅμως, μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ ἔτους 21, ἠθέλησαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ζωτικότητα τοῦ λαοῦ καὶ τὸ πολεμοχαρές καὶ συνεπῶς νὰ τὸν ἐξασθενήσουν, κατήντησε δὲ νὰ στρατολογοῦνται Θράκες δι' ἐπικουρικὰ στρατεύματα πρὸς χρησιμοποίησιν κατὰ τὸ δοκοῦν. Τότε ὁ λαὸς ἠρνήθη, διότι τώρα ἀπεκαλύφθη μέ πλήρη σαφήνεια ἡ καταπιεστικὴ πολιτικὴ τῶν Ρωμαίων· διεπραγματεύθησαν μέ τὸ C. Porraeus Sabinus⁴⁷, ὁ ὁποῖος ὡς ἀνώτατος διοικητὴς εἰς τὴν γειτονίαν τῆς Θράκης εἶχε τὴν διεύθυνσιν τῶν στρατολογιῶν. Οὗτος εὐρίσκετο δι' αὐτόν τὸν σκοπὸν μέ μιάν λεγεῶνα εἰς τὴν χώραν⁴⁸. Ὁ Sabinus ἐβαυκάλισε δι' ὑποσχέσεων τοὺς Θράκας, οἱ ὁποῖοι ἐν τῷ μεταξύ ἀπέκρυσαν γυναῖκας καὶ τέκνα εἰς δυσκόλως προσιτὰ βραχώδη καταφύγια, ἕως ὅτου ἔφθασαν ὁ Romponius Labeo ἐκ Μοισίας μέ τὴν δευτέραν λεγεῶνα καὶ ὁ Ροιμητάλκης μέ τὰ στρατεύματά του. Ἡ Φιλιππούπολις δὲν μνημονεύεται αὐτὴν τὴν φορὰν, ὥστε δὲν γνωρίζομεν τίποτε περὶ τοῦ ἀκριβοῦς τόπου τῶν μαχῶν. Εἰς τὸ τέλος τῆς c.51 λέγεται ὅτι ὁ πρῶτος καὶ βαρὺς χειμὼν τοῦ Αἴμου ἔσωσε τὰ ὑπολείμματα τῶν ἀγωνιστῶν τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὴν ὑποταγὴν· ἐκ τούτου δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἡ ἐστία τῆς ἀντιστάσεως ἔκειτο κάπου εἰς τὴν ὁροσειρὰν τοῦ Αἴμου. Πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὴν Μοισίαν δὲν θὰ ἦτο, διότι δὲν ἀκούομε περὶ πορείας διὰ μέσου τῆς Θράκης. Ἡ ἀποφασιστικὴ καμπὴ ἦλθε μέ τὴν πτῶσιν ἐνός μεγάλου θρακικοῦ φρουρίου-καταφυγίου, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο ἐπὶ ὀλοκλήρου συστήματος λόφων καὶ περιεκυκλώθη ὑπὸ τοῦ Sabinus. Πεῖνα καὶ δίψα, ἔπειτα λοιμός ἔφεραν εἰς ἀπόγνωσιν τοὺς πολιορκημένους, οἱ ὁποῖοι ἐκεῖ εἶχον συνωθήσει οὐ μόνον γυναῖκας καὶ τέκνα,

45. Dessau, Ephem. epigr. IX 694. Στράβ. XII 556.

46. Tac. Ann. IV 46 κ.ἐξ.

47. Ἀπὸ τοῦ 12 μ.Χ. legatus Augusti pro praetore ἐν Μοισίᾳ, Patsch V 126.

48. Ἐν Μοισίᾳ ἐστάθμευον κατὰ τὸν Τάκτιον [Ann. IV 5] δύο.

ἀλλὰ καὶ τὰ ζῶα τῶν. Ἐνα μέρος παρεδόθη, ἕνα μέρος αὐτοκτόνησε καὶ ἕνα μέρος ἐχάθη εἰς μίαν τελευταίαν ἀπεγνωσμένην ἀπόπειραν νά διασπάσῃ τὰ χαρακώματα τῶν Ῥωμαίων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὅλου ἀγῶνος τό ἰδιαίτερον μῖσος τῶν ἀγωνιστῶν τῆς ἐλευθερίας ἐστρέφετο κατὰ τῶν Θρακῶν τοῦ Ροιμητάλκου, οἱ ὁποῖοι περιεφρονοῦντο ὡς προδόται καὶ αὐτόμολοι· ἐπὶ πλέον ὁ Sabinus μέ ἔξυπνον ὑπολογισμὸν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς τὴν δῆωσιν τῆς ἐξεγερθείσης χώρας, ὅπερ τοὺς διετήρησεν εὐδιαθέτους καὶ τοὺς κατέστησεν δικαίως μισητοὺς εἰς τοὺς συμπατριώτας τῶν.

Τό πείσμα τῶν Θρακῶν ἐθραύσθη ἅπαξ πάλιν καὶ ἡ πλήρης προσάρτησις τῆς χώρας ἦτο ζήτημα χρόνου. Ὅμως ὁ C. Caesar Caligula δέν ἄφησε νά καταληφθῇ, διὰ νά κάμῃ τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τοῦ Κότυος, τὸν Ροιμητάλκην, μέ τὸν ὁποῖον συναναστράφη καὶ ἦτο φίλος, βασιλέα τῆς Θράκης, καταργῶν τὴν ἀντιβασιλείαν⁴⁹ τό ἔτος 37 ἢ 38. Ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο συγγενῆς μέ τὸν πρίγκηπα μέσῳ τῆς Ἀντωνίας Τρυφαίνης⁵⁰. Ὁ Patsch⁵¹ ὑποθέτει ὅτι εἰς τὸν Ροιμητάλκην αὐτὸν περιῆλθε νῦν καὶ ὁ βορρᾶς τοῦ θρακικοῦ κράτους. Πράγματι οὐδέν ἀκούομεν πλέον περὶ τῶν τυχῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ρασκουπόριος. Κατὰ τὸν Mommsen⁵² οὗτος τότε εἴτε ἀπέθανεν εἴτε ἀπεμακρύνθη· θεωρεῖ⁵³ ὅμως καὶ ὡς πιθανόν, ὅτι τότε ὑπῆρχον δύο βασιλεῖς εἰς τὴν Θράκην, δηλαδὴ ἀμφότεροι οἱ Ροιμητάλκαι. Ἐπιγραφή⁵⁴ τοῦ 37/38 χρονολογεῖται διὰ τοῦ ἄρχοντος Ροιμητάλκου τοῦ Νεωτέρου· οὗτος κατὰ τὸν Neubauer⁵⁵ εἶναι ἀναγκαίως ὁ υἱὸς τοῦ Κότυος καὶ ὁ ἄλλος ἔξῃ ἀκόμη, τότε τοῦλάχιστον. Δυστυχῶς ἡ ἐπιγραφή Syll. II³ 799, πιθανόν τοῦ 38 μ.Χ., ἔχει ἀκρωτηριασθῇ εἰς ἀποφασιστικὸν σημεῖον. Ὁ λαὸς τιμᾷ τὴν Τρύφαιναν, θαυμάζει τὴν pietas τῆς ἐναντι τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ ἐπίσης τὴν προσήλωσιν τῆς εἰς τὰς ὑποδείξεις τοῦ βασιλέως Ροιμητάλκου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Κότυος. Μέ τὸν βασιλέα αὐτὸν δύναται νά ἐννοηθῇ ὡς ἔγγιστα ὁ λίαν τιμώμενος υἱὸς τῆς⁵⁶· ἀλλ' εἰς τό ἀκόλουθον συγκεχυμένον χωρίον, τό ὁποῖον οὐδέν νέον κύριον ὄνομα ἀναφέρει, γίνεται λόγος περὶ τινος νεκροῦ, μέ τὸν ὁποῖον οἱ Κυζικηνοὶ συνδέονται εὐγνωμόνως. Εἶναι ὁ νεκρὸς ὁ υἱὸς τῆς; Ἀνάγεται ἡ ἐπιγραφή πράγματι εἰς τό 38; Ὁ Joubin⁵⁷ ταυτίζει τὸν

49. Cass. Dio LIX 12,2. Syll. II³ 798 ἐκ Κυζίκου. Head HN² 286: Νομίσματα μέ τὸν Ροιμητάλκην καὶ τὸν C. Caesar Augustus.

50. Mommsen, Ephem. epigr. II 257.

51. Patsch. V 145.

52. Mommsen, Ephem. epigr. II 256.

53. Mommsen, ἔ.ά., 258,2.

54. CIA III 1284.

55. Neubauer, Herm. X, 145 κ.ἐξ.

56. Syll. II³ 798.

57. Joubin, Rev. ét. gr. VI, 10 κ.ἐξ.

νεκρόν αὐθαιρέτως πράγματι μέ τόν Κότυν, τόν σύζυγον τῆς Τρυφαίνης. Θά ἔπρεπε ἴσως νά σκεφθῇ κανεῖς τόν πενθερόν της, τόν παλαιόν Ροιμητάλκην τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου; Γενικῶς γίνεται δεκτόν, ὅτι ὁ φονευθεὶς περὶ τὸ 45 μ.Χ. βασιλεὺς Ροιμητάλκης ἦτο ὁ υἱὸς τοῦ Κότυος. Ἐμφαντικῶς μεμαρτυρημένον δέν εἶναι τοῦτο.

Μετά τὴν δολοφονία τοῦ βασιλέως Ροιμητάλκου ἔπρεπε νά δοθῇ τέλος εἰς τὴν αὐτονομίαν τῆς Θράκης· τὰ πράγματα ὁμως κατήντησαν ἅπαξ ἔτι εἰς σκληροὺς ἀγῶνας, μόνις μαρτυρουμένους ὑπὸ τῶν πηγῶν, οἱ ὅποιοι συνεδέοντο ἴσως μέ τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ βασιλέως Μιθριδάτου εἰς τὴν Κριμαίαν. Οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ συνάγονται ἐκ τοῦ Τακίτου⁵⁸ καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς τὰς δύο ἀναφερομένας μοισικὰς λεγεῶνας προσετέθη τότε μία τρίτη ἡ *legio VIII Augusta*⁵⁹. Καὶ ὁ χρόνος τῶν γεγονότων εἶναι ἀβέβαιος. Ὁ Mommsen⁶⁰ καὶ ὁ Dessau⁶¹ τὰ τοποθετοῦν κατὰ τὰς μαρτυρίας τοῦ Εὐσεβίου (262 Fotheringh), Συγκέλλου (630.631), Κασσιοδώρου (Χρον. ὑπὸ τόν Κλαύδιον = Patrol. Lat. LXIX 1226) εἰς τὸ ἔτος 46. Ὁ Patsch⁶² πιστεύει ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐδολοφονήθη τὸ 44, ὅτι τότε ἔλαβε χώραν ἡ ρωμαϊκὴ ἀναδιάρθρωσις καὶ τὸ 46 ἔφερε τὸ τέλος τῶν πολεμικῶν γεγονότων. Ὁ Stein⁶³ τοποθετεῖ τὴν κατάπνιξιν τοῦ κινήματος τῆς ἐλευθερίας εἰς τὸ ἔτος 45⁶⁴.

B. Lenk — Art. Betz

58. Tac. Ann. XII 63. Nipperdey⁴ Amm. Patsch V 147. Ritterling, RE τόμ. XII, στ. 1250.

59. Ὁ Praefectus vexillarium ἐπὶ τῆς τιμητικῆς ἐπιγραφῆς CIL II 3272 ἱστατο ἐν «Τραχίῳ».

60. Ephem. epigr. II 258.

61. Röm. Kaiser, II 352.

62. Patsch V 145.

63. Röm. Reichsbeamte der Provinz T., 3.

64. Ὁ Εὐτρόπιος [VII 19] ἀναφέρει πεπλανημένως — Stein, ἔ.ἀ. — ὅτι ἡ Θράκη ἔγινε ἐπαρχία ἐπὶ Βεσπασιανοῦ τὸ πρῶτον. Τὴν κατονομάζει μέ τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν Κομμαγενήν, εἰς ἃς ἀναφέρονται αἱ μαρτυρίαι του. Ἴσως ἡ πλάνη του προῆλθε ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἔτος 38 ἐγκατεστάθησαν ὑπὸ τοῦ Caligula νεανικοὶ φίλοι του· ὡς βασιλεῖς εἰς τὴν Κομμαγενήν, μέ τὴν ὁποίαν συνηνώθησαν μεγάλα τμήματα τῆς Κιλικίας, καὶ ἐπίσης εἰς τὴν Θράκην.

ΘΑΝΑΣΗ ΜΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΜΥΘΙΚΟΣ ΒΑΣΙΛΙΑΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ «ΡΗΣΟΣ» ΣΤΟΝ ΟΜΗΡΟ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΕΥΡΙΠΙΔΗ

1. Σε άλλη εργασία μας¹ είχαμε παρουσιάσει συνοπτικά τη σχέση του Θουκυδίδη και του Ηρόδοτου με τη Θράκη και τις πληροφορίες που μας δίνουν στα έργα τους για τη Θράκη.

Στον επίλογο της εργασίας εκείνης επισημάναμε την ύπαρξη πολλών αναφορών της Θράκης στο έργο όλων σχεδόν των επικών, λυρικών, τραγικών ποιητών της κλασικής περιόδου. Το ίδιο και στα έργα πεζογράφων, φιλοσόφων, ρητόρων, ιστορικών γεωγράφων².

Στην εργασία που ακολουθεί θα αναφερθούμε στον τρόπο με τον οποίο αρχικά ο Όμηρος στο Κ της «Ιλιάδας» και στη συνέχεια ο Ευριπίδης (ή κάποιος άλλος νεότερος τραγικός) στο έργο «Ρήσος» παρουσιάζει το μυθικό βασιλιά της Θράκης Ρήσο που μόλις φτάνει στην Τροία, στο δέκατο χρόνο του Τρωικού πολέμου, φονεύεται.

Τελικός σκοπός μας είναι να δούμε τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζει τη Θράκη ο Όμηρος και ο Ευριπίδης.

2. Στην «Ιλιάδα» και στην «Οδύσσεια», καθώς και στους «ομηρικούς ύμνους», υπάρχουν πολλές αναφορές για τη Θράκη και τους Θρακιώτες που με τον ένα ή άλλο τρόπο σχετίζονται με τον Τρωικό Πόλεμο. Στο Β της «Ιλιάδας» έχουμε ανάμεσα στον κατάλογο, των συμμάχων των Τρώων τους Θράκες και τους Κίκονες (Θρακικό φύλο) και τους αρχηγούς τους:

Αὐτὰρ Θρήικας ἦγ' Ἀκάμας καὶ Πείροος ἥρως,
ῥσους Ἑλλήσποντος ἀγάρροος ἐντὸς ἔεργει.

1. Βλ. «Ο Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης για τη Θράκη», περιοδικό. «Θρακικά Χρονικά», τ. 38/1983, σελ. 93-97.

2. Βλ. το βιβλίο «Fontes Historiae Thraciae Thracumque», τ. 1, της Academia Litterarum Bulgarica-Institutum Studiorum Thracorum, Σόφια, 1981, όπου παρατίθενται οι παραπομπές που μιλούν για τη Θράκη (από Όμηρο, λυρικούς, τραγικούς, Ηρόδοτο, Θουκυδίδη).

Εύφημος δ' ἄρχος Κικόνων ἦν αἰχμητῶν
υἱός Τροϊζήνοιο διοτρεφέος Κεάδαο.

(B, 844-7).

Δηλαδή: τούς Θράκες οδηγούσε ο Ακάμας και ο ήρωας Πείροος, όσους περικλείει ο Ελλήσποντος με τα ορμητικά ρεύματα. Επίσης αρχηγός των κονταρομάχων Κικόνων ήταν ο Εύφημος, γιος του διοθρεμμένου Τροϊζήνα γιου του Κέου.

Εγκατεσπαρμένες σ' όλη την «Ιλιάδα» υπάρχουν πληροφορίες για τον στρατό αυτόν και τους αρχηγούς. Επιλεκτικά αναφέρουμε, σε μετάφραση Ν. Καζαντζάκη - Ι. Θ. Κακριδή³, ορισμένους στίχους:

μιαν αγκυλόπετρα, που τού 'ριξε τον Ιμπράσου ο γιός ο Πείρος,
πού'χε απ' την Αίνο φτάσει κι έστεκε ρηγάρχης στους Θρακιώτες
(Δ, 519-20)

Ο Τελαμώνιος Αίας πρωτόσπασε, των Αχαιών ο πύργος,
των Τρώων τη φάλαγγα και χάρισε το φως στους σύντροφούς του,
τον πιο αντρειωμένο πετυχαίνοντας μες στους Θρακιώτες όλους,
το γιο του Ευσώρου, τον Ακάμαντα τον αντρειανό, το μέγα.
(Γ, 5-8)

Πέστε μου τώρα, Μούσες, πού 'χετε στον Όλυμπο παλάτι,
ποιος ήρθε ομπρός στον Αγαμέμνονα και στάθη απ' όλους πρώτος
για από τους Τρώες για από τους συμμάχους τους κοσμοξακουσμένους;
Ο γιος ο αρχοντικός, ο λιόγεννος, του Αντίνορα Ιφιδάμας,
αναθραμμένος στην πολύκαρπη, την αρνομάνα Θράκη.
(Λ, 218-222)

..... στις χώρες που έμεναν οι αλογοθρόφοι Θράκες.
(N, 4)

Κι ο Έλενος χτύπησε το Δήπυρο με το μακρύ σπαθί του,
πού'χε απ' τη Θράκη, στο μελίγγι του, και του πετάει το κράνος.
(N, 576-7)

Τότε η θεά Αφροδίτη εγύρισε στο αρχοντικό της πίσω,
κι η Ήρα γοργά χιμάει, τ' ακρόκορφα του Ολύμπου παρατώντας
την Πιερία και την πασίχαρη την Ημαθία διαβαίνει
και στων Θρακών των αλογάρηδων τα χιονισμένα εχύθη
βουνά, κορφή κορφή, κι ουδ' άγγιζε τη γη με τα ποδάρια.
(Ξ, 224-28)

3. Ο κλασικός φιλόλογος, ειδικός στον Όμηρο και δάσκαλός μας, Ι. Θ. Κακριδής μαζί με το Νίκο Καζαντζάκη μετέφρασαν αριστοτεχνικά την Ιλιάδα το 1955 και την Οδύσσεια το 1965. Έκδοση Ιλιάδας, Αθήνα 1962.

Κι ἐκεῖνος πάλε στὸν ἀντρόκαρδο χιμίζει Ρίγμο ἀπάνω,
το γιο τοῦ Πείρη, ἀπ' τὴ χοντρόβωλη τὴ Θράκη πού 'χεν ἔρθει.
(Υ, 484-5)

Κι οἱ Ἀνέμοι πίσω στο παλάτι τοὺς κινήσαν νὰ διαγύρουν
μέσα ἀπ' τὸ πέλαο τὸ Θρακιώτικο, πὺ θέρεινε βογγώντας.
(Ψ, 229-30)

Κι ὁποῖος ἀγγίζει πρῶτος τ' ὁμορφο τοῦ ἄλλου κορμί καὶ φτάσει
κάπως πιο μέσα, τὴν ἀρμάτα τοῦ περνώντας καὶ τὸ δέρμα,
θὰ 'χει ἀπὸ μένα τὸ θρακιώτικο, τὸ ἀσημοκαρφωμένο,
πανῶριο αὐτὸ ξιφάρι χάρισμα, τοῦ Ἀστεροπαίου πὺ ἐπήρα.
(Ψ, 805-8)

Αὐτὰ εἶπε, κι ἡ ἀνεμόποδη Ἴριδα χιμαί μαντατοφόρα,
κι εὐτὺς στὴ Σαμοθράκη ἀνάμεσα καὶ στὴν ἀπόγκρεμη Ἴμπρο
πηδάει στο Πέλαο, κι ἀντιλάλησε τὸ μαῦρο κύμα γύρα.
(Ω, 77-79)

Στερνά μιαν ὥρια κούπα ἐδιάλεξε, πὺ τοῦ 'χαν οἱ Θρακιῶτες
χαρίσει —βίος τρανό— στὴ χώρα τοὺς σαν πῆγε ἀποκρισάρης.
(Ω, 234-5)

Ἀπὸ τὴν «Οδύσσεια», ὅπου ἡ Θράκη ἀναφέρεται σπανιότερα, θὰ παρα-
θέσουμε ἓνα ἀπόσπασμα.

Ὁ Οδυσσεὺς διηγεῖται στὸν Ἀλκίνοο τὸ ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς, μετὰ
τὴν ἀποχώρηση ἀπὸ τὴν Τροία. Τὸ ταξίδι τοῦ ἀρχίζει ἀπὸ τὴ Θράκη:

Ἀπὸ τοῦ Ἰλίου τα μέρη μ' ἔριξαν στους Κίκονες οἱ ἀνέμοι,
στὴν Ἴσμαρο· κι ἐγὼ τὴν πάτησα καὶ σκότωσα τοὺς ἀντρες,
κι ὅσα ἀπ' τὸ κάστρο τοὺς κουρσέψαμε —γυναῖκες, βίος περίσσιο—
μοιράδια εἰγίαν, νὰ 'χει φεύγοντας καθένας τὸ δικό του.
Καὶ τότε ἐγὼ μιαν ὥρα ἀρχύτερα νὰ φύγουμε ζητούσα,
ὁμῶς ἐκεῖνοι οἱ τρισανέμυαλοι δε θέλαν νὰ μ' ἀκούσουν.
Πινόταν τὸ κρασί αλογάριστο, καὶ πλήθος βόδια σφάζαν
στεφανοκέρατα, στριφτόζαλα, κι ἀρνιά στο ἀκροθαλάσσι.
(ι, 39-46)

Ἀκολουθεῖ περιγραφή τῆς σύγκρουσης τῶν ἀνδρῶν τοῦ Οδυσσεὺς με
τοὺς Κίκονες με ἀμοιβαῖες καταστροφές. Ὁ Οδυσσεὺς ὁμολογεῖ:

μας καταπόνεσαν οἱ Κίκονες καὶ στο φευγικό μας ρίξαν
(ι, 59)

Ἀπὸ τὴν ἀπλή καὶ ἐπιλεκτικὴ παράθεση τῶν ὁμηρικῶν αὐτῶν στίχων
φαίνεται ἡ ἐκτίμηση πὺ εἶχε ὁ Ὅμηρος γιὰ τὴ Θράκη. Ὅμως, παράλληλα,
νὰ σημειώσουμε τὶς γνώσεις τοῦ γιὰ τὴν πολεμικὴ καὶ εἰρηνικὴ ζωὴ τῆς

Θράκης. Από το χαρακτήρα του έργου του αναγκασμένος ο ποιητής, αναφέρεται κύρια σε πολεμικά στοιχεία. Ακόμη και στην ειρηνική «Οδύσσεια» η έμφαση είναι στα πολεμικά. Αλλά πάντα βρίσκει ευκαιρία να ξεπεταχτεί το κρασί, η καλλιτεχνία, το πλούτος των Θρακιωτών.

3. Δεν αναφερθήκαμε καθόλου στο Κ της «Ιλιάδας» που θα μας απασχολήσει εδώ, όπου θα συναντήσουμε το βασιλιά της Θράκης Ρήσο. Ο Ρήσος «αποτελεί ειδική περίπτωση», όπως σημειώνει ο Ι. Θ. Κακριδής⁴, θα δούμε για ποιο λόγο.

Ο μυθικός βασιλιάς της Θράκης Ρήσος⁵ ήταν γιός του Ηιονέα, από την πόλη Ηιών στις εκβολές του Στρυμόνα. Πρέπει να ήταν πολύ πλούσιος, αν κρίνουμε από το χρυσό και ασημένιο άρμα του και τα ολόχρυσα όπλα του.

Κατά μια παραλλαγή⁶ του μύθου, ο Ρήσος γυρίζοντας σε διάφορες πόλεις και κυριευόντάς τες, φτάνει στην Κίο της Βιθυνίας, όπου ζούσε η πεντάμορφη Αργανθώνη που της άρεσε να τριγυρνά στα βουνά και να κυνηγά. Ο Ρήσος σαν το 'μαθε, χωρίς στρατό, πάει και τη συναντά, λέγοντας ότι και στον ίδιο αρέσει η ίδια φιλήρημη ζωή. Γνωρίζονται, κυνηγούν και στο τέλος ερωτεύονται. Έτσι παντρεύονται και αποκτούν δύο γιούς, το Θυνό και Μυσό (από όπου (Βι)θυνία και Μυσία) και ζουν ευτυχισμένοι. Όταν ξεσπά ο Τρωικός πόλεμος, ο Ρήσος παρά τις αντιρρήσεις της Αργανθώνης, πηγαίνει στον πόλεμο και σκοτώνεται από το Διομήδη κοντά σ' έναν ποταμό της Τροίας που πήρε τ' όνομά του. Η Αργανθώνη όταν το μαθαίνει, δεν τρώει και δεν πίνει τίποτε πια και σε λίγες μέρες τον ακολουθεί στην άλλη ζωή, με ανάληψη από τη γη. Αυτή η παραλλαγή του «μύθου» παραδίδεται από πολύ μεταγενέστερους μυθογράφους, είναι σαφώς μια μετακλασική εκδοχή, των ελληνιστικών χρόνων. Ο Φιλόστρατος επίσης μας πληροφορεί ότι ο Ρήσος και μετά θάνατο τρέφει άλογα, γυμνάζεται στα όπλα και κυνηγάει στη Ροδόπη, όπου υπήρχε βωμός του και τον λάτρευαν ως απωθητή επιδημιών. Στο βωμό του τα ζαρκάδια, οι αγριόχοιροι, τα άλλα αγρίμια μόνα τους πήγαιναν για θυσία...

Ας επιστρέψουμε όμως στη βασική εκδοχή του μύθου, όπως μας τον παραδίδει ο Όμηρος στην «Ιλιάδα».

4. Βλ. στο μνημειώδες έργο «Ελληνική Μυθολογία τ. 5, Τρωικός Πόλεμος», 1986, σ. 80-83 για το Ρήσο, από το Ι. Θ. Κακριδή, μυθολογικά στοιχεία, παραλλαγή, ανάλυση και σχόλια.

5. Βλ. ό.π., σελ. 83.

6. Η παραλλαγή «παραδίδεται από το μυθογράφο Παρθένιο, που ως πηγή του αναφέρει τα «Βιθυνιακά» του Ασκληπιάδη του Μυρλεανού (1ος αι.π.Χ.), βλ. ό.π., σελ. 83.

Βρισκόμαστε στο δέκατο ἔτος τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Ἦδη ὁ Ἀχιλλέας, μετὰ τα γνωστά γεγονότα τοῦ θυμοῦ του, αποτραβήχτηκε ἀπὸ τὴ μάχη. Ἀργοπορημένος φτάνει γιὰ βοήθεια τῶν Τρώων ὁ Ρήσος με τὸ στρατό του. Μόλις φτάνουν κατάκοποι πέφτουν γιὰ ὕπνο. Οἱ Ἀχαιοὶ τὴν ἴδια νύχτα στέλνουν κατασκόπους τὸν Οδυσσεῆα καὶ τὸν Διομήδη νὰ δουν τι γίνεται στο τρωικὸ στρατόπεδο. Στὸ ἔργο τοὺς ἐπάνω συλλαμβάνουν ἕναν κατάσκοπο τῶν Τρώων, τὸ Δόλωνα, ποὺ τὸν ἔστειλε ὁ Ἕκτορας νὰ κάνει τὴν ἴδια δουλειά στο στρατόπεδο τῶν Ἀχαιῶν. Ὁ Δόλωνας, γιὰ νὰ σώσει τὴ ζωὴ του ἀποκαλύπτει στρατιωτικὰ μυστικά καὶ τὴν εἶδηση τῆς τελευταίας ὥρας, τὴν ἀφίξη τοῦ Ρήσου καὶ τοῦ στρατοῦ του. Ὁ Οδυσσεύς καὶ ὁ Διομήδης σκοτώνουν τὸ Δόλωνα καὶ στὴ συνέχεια γρήγορα φτάνουν στο θρακικὸ καταυλισμὸ, σφάζουν δώδεκα καὶ τὸ Ρήσο, παίρνουν τὰ ἄλογα καὶ γυρίζουν «νικητές» στους ἀνήσυχους Ἕλληνες.

Ὁ Ι. Θ. Κακριδὴς χαρακτήρισε «ειδικὴ περίπτωση» τὸ Ρήσο καὶ δικαιολογεῖ: «Εκείνους (ενν. τοὺς υπόλοιπους ἀρχηγούς τῶν Τρωικῶν συμμάχων), ὅσο ἀσήμενοι καὶ νὰ εἶναι, τοὺς βλέπουμε τουλάχιστο νὰ πέφτουν στο πεδίο τῆς μάχης, ἐνῶ ὁ Ρήσος σφάζεται μέσα στὴν πρώτη νύχτα τοῦ ἐρχομοῦ του, χωρὶς νὰ προφτάσει νὰ βγεῖ νὰ πολεμήσει»⁷. Καὶ παρακάτω σημειώνει: «Μας εἶναι δύσκολο νὰ πιστέψουμε πὼς ἡ παράδοση τῶν Ἑλλήνων, ὅταν δεχόταν στο μῦθο τῆς τοῦ Ρήσου, τὸν προόριζε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ γιὰ τὸν παθητικὸ ρόλο ἐνὸς ἥρωα ποὺ σκοτώνεται ἀδόξα καὶ ἀδίκῃ τὴν πρώτη κιόλας νύχτα τοῦ ἐρχομοῦ του»⁸.

Θα πρέπει, σύμφωνα με τὸν παραπάνω συλλογισμό νὰ δεχτοῦμε ὡς σωστὴ τὴν ἀποψη ὅτι ὁ Πίνδαρος σε, χαμένο τώρα, ποίημά του ἀνέφερε ὅτι ὁ Ρήσος πρὶν φτάσει στὴν Τροία σκότωσε πολλοὺς Ἀχαιοὺς, πράγμα ποὺ ἀνάγκασε τὶς προστάτιδες τῶν Ἑλλήνων Ἡρα καὶ Ἀθηνά νὰ παρέμβουν ὥστε νὰ γλιτώσουν ἀπὸ μελλοντικὸ ὄλεθρο τοὺς Ἀχαιοὺς. Ὁ Ὅμηρος σκόπιμα παρέλειψε ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ θα ἐξύψωναν τὸ Ρήσο, γιὰτὶ ἦταν ἐξω ἀπὸ τὸ ποιητικὸ τοῦ σκέδιο. Γιὰ τὸ Ρήσο καὶ τὴν προσωπικότητά του θα ἐπανεέλθουμε, μιλώντας γιὰ τὸ ομώνυμο ἔργο τοῦ Εὐριπίδη.

Νὰ ἀναφέρουμε μερικοὺς στίχους ἀπὸ τὸ Ὀμηρικὸ κείμενο, ποὺ μιλοῦν γιὰ τὸ Ρήσο καὶ τὴ Θράκη.

Καὶ πρῶτα πρῶτα τὰ λόγια τοῦ Δόλωνα γιὰ τὸ θρακιώτη Ρήσο καὶ τὸ στρατό του:

Ἀν τώρα νὰ χυθεῖτε θέλετε μέσα στῶν Τρώων τ' ἀσκέρι,
νὰ τοὺς οἱ Θράκες, μόλις, ποὺ ἔφτασαν, στὴν ἄκρα, χώρια ἀπ' ὅλους.

7. Βλ. ὁ.π., σελ. 83.

8. Βλ. ὁ.π., σελ. 83.

Γιος του Ηονέα λογιέται ο ρήγας τους και Ρήσο τον φωνάζουν.
 Σαν τα φαριά του έτσι πεντάμορφα και πιο τρανά δεν είδα·
 κι από το χιόνι ακόμα ασπρότερα, γοργά σαν τους ανέμους.
 Κι είναι το αμάξι του με μάλαμα κι ασήμι δουλεμένο.
 Αρματωσιά χρυσή, θεόρατη, να ιδείς και να θαμάξεις,
 ήρθε φορώντας. Ν' αρματώνονται με τέτοια άρματα άνθρωποι
 δε στέκει· μονάχα σε αθάνατους θεούς αυτά ταιριάζουν.

(433-441)

Μετά τη δολοφονία του Δόλωνα, ο Οδυσσέας με το Διομήδη φτάνουν
 στον καταυλισμό των Θρακών:

Κι ευτύς σε λίγο στους Βαρδιάτορες των Θρακιωτών εφτάσαν.
 Κι αυτοί εκοιμόνταν απ' τον κάματο βαλαντωμένοι, κι είχαν
 πλάι τους στη γη τα ώρια τους άρματα με τάξη απιθωμένα
 σε τρεις σειρές, και δίπλα του άλογα ζευγάρι είχε ο καθένας.
 Στη μέση τους ο Ρήσος ύπνωσε, και τα γοργά φαριά του
 πλάι του είχε δέσει, από το αμάξι του, στον κάτω κάτω γύρο.

(470-475)

Ακολουθεί η δολοφονία των δώδεκα κοιμισμένων θρακών και του
 Ρήσου. Καβαλικεύει τα θρακιώτικα άλογα ο Οδυσσέας και φεύγει με το
 Διομήδη.

Ο Φοίβος Απόλλωνας, όταν είδε αυτό το μακελιό, θυμωμένος με τα
 καμώματα της Αθηνάς:

..... χώθηκε στων Τρώων το πλήθιο ασκέρι,
 και το θρακιώτη πρωτογέροντα, τον Ιπποκόωντα, ασκώνει,
 τον αντρειανό του Ρήσου αξάδελφο· κι αυτός πηδάει ξυπνώντας,
 κι άδειο τον τόπο ως είδε οπού 'στεκαν τα γρήγορα άτια πρώτα
 και τους δικούς του που σπαρτάριζαν αλύπητα σφαγμένοι,
 σέρνει φωνή κι ανακαλέστηκε τον γκαρδιακό του αεράνη.

(517-522)

Η Όλγα Κομνηνού-Κακριδή στο πολύ κατατοπιστικό βιβλίο της
 «Σχέδιο και τεχνική της Ιλιάδας»⁹ παρατηρεί ότι: «Όλη η υπόθεση είναι
 επεισοδιακή, και θα μπορούσε να λείπει, χωρίς ν' αφήσει κενό στο έργο,
 είναι όμως με όλη τη φυσικότητα δοσμένη μέσα στη συνέχεια και δε θα
 γεννιόταν ίσως για το μέρος τούτο καμιά υποψία, αν δε μας είχε παραδοθεί

9. Βλ. Όλγας Κομνηνού-Κακριδή: «Σχέδιο και Τεχνική της Ιλιάδας», Αθήνα 1947,
 σελ. 96.

γι' αὐτὸ κάποιο ἀρχαῖο σχόλιο, που ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ συζητηθεῖ πολὺ ἡ γνησιότητά του. Το σχόλιο λέει: «Φασὶ τὴν ῥαψωδίαν ὑπὸ Ὅμηρου ἰδίᾳ τετάχθαι καὶ μὴ εἶναι μέρος τῆς Ἰλιάδος, ὑπὸ δὲ Πεισιστράτου τετάχθαι εἰς τὴν ποίησιν». Καὶ ἀφού ἐξετάζει ἡ συγγραφέας τὴν Κ., πού τιτλοφορεῖται «Δολώνεια», καταλήγει στο συμπέρασμα, με το οποίο συμφωνοῦμε ὅτι «το Κ ταιριάζει πολὺ ὁμορφα ἐκεῖ που βρίσκεται, καὶ οἱ λεπτομέρειές του εἶναι συνυφασμένες με τὸ ὅλο ἔργο»¹⁰.

Νὰ συμπληρώσουμε κάτι που παρατηρεῖ ὁ Δ. Μαρωνίτης: «Ἡ σκηνὴ ολόκληρη εἶναι φορτωμένη με διακόσμηση, καὶ δύσκολα μπορούμε νὰ δούμε ἀν κρύβεται πίσω τῆς κάποιο παλιό ἐπεισόδιο»¹¹.

4. Ὁ Εὐριπίδης (485/4-407/6 π.Χ.)¹² σχετίζεται με τὴ Μακεδονία, ἐξῆσε γιὰ λίγο στὴν Πέλλα ὅπου καὶ πέθανε, στὴν αὐλὴ τοῦ βασιλιά Ἀρχέλαου. Θάφτηκε κοντὰ στὴν Ἀμφίπολη καὶ ὁ τάφος του ἐγίνε τόπος προσκυνήματος. Ἀπὸ τὰ 92 δράματα που ἔγραψε σώζονται 18 τραγωδίες καὶ τὸ σατιρικό δράμα «Κύκλωψ». Ἀνάμεσά τους σώζονται οἱ «Βάκχες» που ἔγραψε ὅταν ἦταν στὴ Μακεδονία. Ὁ «Ρήσος», γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ μιλήσουμε ἐκτενέστερα παρακάτω ἀμφισβητεῖται.

Νὰ ἀναφέρουμε προηγουμένως μερικοὺς στίχους ἀπὸ ἔργα τοῦ Εὐριπίδη ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴ Θράκη καὶ τοὺς Θρακιώτες. Οἱ ἀναφορές αὐτές τοῦ «ἀπὸ σκηνῆς φιλοσόφου» εἶναι πολλές καὶ βρίσκονται στὰ 10 ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἔργα του. Θὰ παραθέσουμε τὰ ἀποσπάσματά του κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ διδασκαλίας τοῦ κάθε ἔργου.

Στὴν «Ἀλκешτη» (438 π.Χ.)¹³ ἔχουμε «ἐνὰ ἀλογόσυρτο ἄρμα ἀπὸ τοὺς δυσχείμερους τόπους» τῆς Θράκης (στ. 66-67), ἀναφορὰ στὴ «γλῶσσα καὶ μέλος» τοῦ Ὀρφέα (στ. 357), τὸ τετράζυγο ἄρμα τοῦ Θρακιώτη Διομήδη «Τέτρωρον ἄρμα», (στ. 483) καὶ τὴ γῆ τῶν Βιστόνων (στ. 485), «ἄναξ ζαχρύσου Θρηκίας πέλτης» (στ. 497) (βασιλιάς στοὺς πολύχρυσους θρακιώτες πελταστῆς), καὶ πάλι, στὴν Ἑξοδὸ τοῦ ἔργου ὁ Ἡρακλῆς λέγει ὅτι θὰ πάει στὴ χώρα τῶν Βιστόνων, θὰ σκοτώσει τὸ βασιλιά καὶ θὰ πάρει «Θρηκίους ἵππους» (στ. 1021-22).

10. Βλ. ὁ.π., σελ. 99.

11. Βλ. Δ. Μαρωνίτη, «Ἀναζήτησις καὶ Νόστος τοῦ Ὀδυσσεά», Ἀθήνα, 1978, σελ. 166.

12. Γιὰ τὸν Εὐριπίδη βλ. Albin Lesky, «Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας», μετ. Ἀγ. Τσοπανάκη, 1984, σελ. 513-576.

13. Χρησιμοποιοῦμε τὴν Εἰσαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις τοῦ Αἰ. Χ. Παπαχαρίση, στὴν ἐκδόση (Ἀπάντων Ἀρχαίων Ἑλλήνων Συγγραφέων) τοῦ Παπύρου, «Εὐριπίδου, Ἀλκешτης», 1975.

Στον «Ιππόλυτο» (428 π.Χ.)¹⁴ αναφέρεται ο Ορφέας (στ. 953).

Στην «Ανδρομάχη» (425; π.Χ.)¹⁵ έχουμε το στίχο 215: «ἀμφὶ Θρήκην χιόνι την κατάρρυτον» (στη χιονοσκεπαστη τη Θράκη).

Στην «Εκάβη» (424; π.Χ.)¹⁶, το έργο μας μεταφέρει στη Θρακική Χερσόνησο, σε ένα ακρογιάλι, μετά την άλωση της Τροίας, καθώς οι Αχαιοί γυρίζουν στις πατρίδες τους. Εύλογο είναι πολλοί στίχοι να αναφέρονται στη Θράκη. Ξεχωρίζουμε μερικούς: Στο παλάτι του Πολυμήστορα του θρακιώτη φίλου, που σπέρνει αυτόν εδώ τον καρπερό κάμπο στη Χερσόνησο και με το κοντάρι του κυβερνά «φίλιππον λαόν» (στ. 7-9), στο 710: «Θρήκιος ἱππότας», στους στίχους πάλι 1088-1090:

«Αἰαῖ, ἰὼ Θρήκης

λογχοφόρον ἔνοπλον εὖιππον Ἄρει κάτοχον γένος».

(δηλαδή: Αλίμονο, λογχοφόροι, βαριά αρματωμένοι Θράκες, καβαλάρηδες, γενιά πολεμόχαρη!).

Παρακάτω στην «Εκάβη», ο βασιλιάς της Θράκης Πολυμήστορας λέει ότι οι Τρωαδίτισσες «παινούσανε τον Ἡδωνικό τον αργαλειό και τα θρακιώτικα κοντάρια» («κερκίδα Ἡδωνῆς χερός» και «Θρηκίαν κάμακα», στ. 1154, 1156), ενώ παρακάτω (στ. 1267) αναφέρεται: «Ὁ Θρηξὶ μάντις εἶπε Διόνυσος τάδε».

Και στο σατιρικό δράμα «Κύκλωψ» (428-425; π.Χ.)¹⁷ αναφέρεται ο Μάρων (στ. 141) και ο «Βακχίου παῖς» (στ. 142) και το γνωστό θέμα των καιρικών φαινομένων της Θράκης:

«Ὅταν δέ βορέας χίονα Θρηκίος χέη,

δοραῖσι θηρῶν σῶμα περιβαλὼν ἑμόν

καὶ πῦρ ἀναίθων — χίονος οὐδέν μοι μέλει».

(στ. 329-331)

(: Ὅταν πάλι ρίχνει χιόνια θρακιώτικος βοριάς, εγώ —ενν. ο Κύκλωπας, στη Σικελία— τυλίγω το κορμί μου με δέρματα αγριμιών κι ανάβω φωτιά, για το χιόνι καθόλου δε με μέλει).

Στην «Ιφιγένεια εν Ταύροις» (414/410 π.Χ.)¹⁸ έχουμε πάλι τα ίδια

14. Χρησιμοποιούμε την Εισαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις του Αθ. Χ. Παχαρίση, στην Έκδοση Παπύρου, «Ευριπίδου, Ιππόλυτος, 1972.

15. Βλ. Εισαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις του Αθ. Χ. Παπαχαρίση, στην Έκδοση Παπύρου, «Ευριπίδης, Ανδρομάχη», 1975.

16. Βλ. Εισαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις του Αθ. Χ. Παπαχαρίση στην έκδοση Παπύρου, «Ευριπίδου Εκάβη»,

17. Βλ. Εισαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις του Αθ. Χ. Παπαχαρίση στην Έκδοση Παπύρου, «Ευριπίδου Κύκλωψ», 1966.

18. Βλ. Εισαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις του Αθ. Χ. Παπαχαρίση, στην Έκδοση Παπύρου, «Ευριπίδου Ιφιγένεια η εν Ταύροις».

θέματα: «ένα αλογόσυρτο ἄρμα ἀπὸ τῆς Θράκης τοὺς μυριοχιόνιστους τοὺς τόπους» (στ. 66-67), ἀλλὰ καὶ ἀναφορὰ στὴ βόρεια Θράκη, τὴ Λευκὴ ἀκτὴ στὶς ἐκβολές τοῦ Δούναβη στὸν Ἄξενο Πόντο:

«Λευκὰν ἄκτάν, Ἀχιλῆος
δρόμους καλλισταδίως,
ἄξεινον κατὰ πόντον»

(στ. 436-8)

Στὴν «Ιφιγένεια ἐν Αὐλίδι» (μετὰ τὸ 405 π.Χ.)¹⁹ γίνεται ἀναφορὰ στὴ φωνὴ τοῦ Ὀρφέα ποὺ πείθει μὲ τὸ τραγούδι τοῦ καὶ παρασείρει ἀκόμη καὶ τοὺς βράχους νὰ τὸν ἀκολουθοῦν (στ. 1211-14). Στὶς «Βάκχες» τέλος (μετὰ τὸ 405 π.Χ.)²⁰ ὁ Διόνυσος εἶναι βασικός ἥρωας τῆς τραγωδίας, ἐνῶ ὁ Ὀρφέας «Κιθαρίζων σὺναγεν δένδρεα μούσαις, σὺναγεν θήρας ἀγρώτας» («βαρώντας τὸ λαγούτο τοῦ καὶ τραγουδώντας, σὺναξε τριγύρω τοῦ τὰ δεντρικά κι ὅλα τοῦ λόγκου τὰ θεριά», στ. 562-4).

Απὸ τὴν ἐκλεκτικὴ αὐτὴ ἀναφορὰ ἀποσπασμάτων ἀπὸ ἔργα τοῦ Εὐριπίδη ἀποδείχνεται ὅτι ὁ ποιητής, καὶ πρὶν ἀκόμη ἐπισκεφτεῖ τὴ βόρεια Ελλάδα, εἶχε γενικὲς γνώσεις (κοινούς τόπους, θὰ λέγαμε) γιὰ τὴ Θράκη καὶ τὰ χαρακτηριστικά της.

5. Τὸ ἔργο «Ρήσος»²¹ γιὰ τοὺς περισσότερους νεότερους ιστορικούς τῆς φιλολογίας εἶναι νόθο. Τοποθετεῖται στὸν 4ο π.Χ. αἰῶνα. Θὰ δοῦμε πρῶτα τὸ περιεχόμενό τοῦ καὶ τὴν ἀναφορὰ τοῦ στὴ Θράκη καὶ στὴ συνέχεια θὰ ἀσχοληθοῦμε γιὰ τὸν πιθανὸ συγγραφέα τοῦ ἔργου. Γιὰ μας πάντως περισσότερη ἀξία ἔχει τὸ ἴδιο τὸ ἔργο.

Ὁ «Ρήσος» ἀποτελεῖται ἀπὸ 995 στίχους, ἔχουμε: Πρόλογο-Πάροδο τοῦ Χοροῦ (στ. 1-51), Α' Επεισόδιο (στ. 52-223), Α' Στάσιμο (στ. 224-263), Β' Επεισόδιο (στ. 269-341), Β' Στάσιμο (στ. 342-388), Γ' Επεισόδιο (στ. 389-526), Γ' Στάσιμο (στ. 527-564), Δ' Επεισόδιο (στ. 565-691), Επιπάροδος (στ. 692-827), Ε' Επεισόδιο (στ. 828-881), Ἐξοδος (στ. 889-995).

19. Βλ. Εἰσαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις τοῦ Ἀθαν. Χ. Παπαχαρίση, στὴν Ἑκδόση Παπύρου, «Εὐριπίδου Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι».

20. Εἶχα ὑπόψη κυρίως τὴν ἐμμετρὴ μετάφραση τοῦ Παντελῆ Πρεβελάκη καὶ τὴν Εἰσαγωγή τοῦ Ε. R. Dodds στὸ βιβλίο «Εὐριπίδη Βάκχες» Β' Ἑκδόση, τῆς Εταιρίας Σπουδῶν (Μωραΐτη), Αθήνα 1977.

21. Λάβαμε ὑπόψη τὸ κείμενο ποὺ προτείνει ὁ G. Murray στὴ σειρά τῆς Oxford (Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis), «Euripidis Fabulae», romus 3, ἐκδόση 1963. Απὸ τὶς νεοελληνικὲς μεταφράσεις χρησιμοποιούμε τὴ μετάφραση τοῦ Α. Καμπάνη στὴ Βιβλιοθήκη Φέξη (: Εὐριπίδου «Ρήσος», Μετάφραση Ἀρίστου Καμπάνη 1912 καὶ τὴν Εἰσαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις τοῦ Τάσου Ρούσσου, στὴν Ἑκδόση Παπύρου, «Εὐριπίδου Ρήσος» 1970.

Πρόσωπα του Δράματος είναι: Χορός φυλάκων, Έκτωρ, Αινείας, Δόλων, Άγγελος-Ποιμήν, Ρήσος, Οδυσσεύς, Διομήδης, Αθηνά, Πάρις, Ρήσου ηνίοχος, Μούσα.

Η «Υπόθεση» του Αριστοφάνη αναφέρει σε μετάφραση, τα παρακάτω: «Ο Ρήσος ήταν παιδί του Στρυμόνα του ποταμού και της Τερψιχόρης, μιας από της Μούσες, όντας αρχηγός των Θρακών νύχτα φτάνει στο Ίλιο, καθώς οι Τρώες ήταν στρατοπεδευμένοι κοντά στα πλοία των Ελλήνων. Αυτόν ο Οδυσσεύς και ο Διομήδης που ήταν κατάσκοποι τον σκοτώνουν, με την καθοδήγηση της Αθηνάς, γιατί μεγάλος κίνδυνος απειλούνταν από το Ρήσο στους Έλληνες. Τότε φάνηκε η Τερψιχόρη και πήρε το σώμα του παιδιού της. Σε πάροδο αναφέρεται και ο φόνος του Δόλωνα. Η σκηνή του δράματος γίνεται στην Τροία. Ο χορός αποτελείται από φύλακες Τρωαδίτες, που παρουσιάζουν και τον Πρόλογο. Περιέχεται και Νυκτεγερσία (αγρυπνία, νυχτερινή σκηνή)»²².

Στον Πρόλογο, ο χορός ανήσυχος ξυπνά τον Έκτορα και του αναγγέλλει ότι οι Αχαιοί άναψαν φωτιές κοντά στο σταθμό των πλοίων, ύποπτη πράξη.

Στο Α΄ Επεισόδιο, ο Έκτορας οργίζεται γιατί έφτασε η νύχτα και δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει τη θανατηφόρα επέλασή του. Ο Αινείας που έρχεται τον συμβουλεύει να μην κάνει νυχτερινή επίθεση για να αποτρέψει την αποχώρηση των Ελλήνων, αλλά να στείλει κατάσκοπο. Πραγματικά, εθελοντής ο υπερφίαλος Δόλωνας αναλαμβάνει το έργο, με αντάλλαγμα τα αθάνατα άλογα του Αχιλλέα.

Στο Α΄ Στάσιμο, ο χορός προσεύχεται και φαντάζεται την επιτυχία του Δόλωνα.

Στο Β΄ Επεισόδιο, βοσκός έρχεται και αναγγέλλει στον Έκτορα την άφιξη του Θρακιώτη βασιλιά Ρήσου, εκφράζοντας το θαυμασμό για τον πολύ στρατό του. Ο Έκτορας όμως φρονεί ότι ο Ρήσος καθυστέρησε από αδιαφορία ή υστεροβουλία νά ρθει και δηλώνει ότι θα του φερθεί ψυχρά. Τελικά όμως μεταπείθεται.

Στο Β΄ Στάσιμο, ο χορός θαυμάζει το στρατό του Ρήσου και περιμένει ότι σε λίγο χάρη στο Ρήσο θα λευτερωθούν, ενώ οι Έλληνες θα φύγουν πίσω. Ο Ρήσος καταφθάνει με τη συνοδεία του και ο χορός τον «καμαρώνει».

Στο Γ΄ Επεισόδιο, ο Ρήσος εξηγεί στον Έκτορα ότι άργησε γιατί πολεμούσε τους Σκύθες, πιστεύει ότι θα νικήσει —πράγμα που οι Τρώες

22. Το πρωτότυπο κείμενο της Υπόθεσης του Αριστοφάνη στη σειρά Oxford. Εκεί επίσης και η άλλη, μακροσκελής υπόθεση που μας παραδίδεται.

δεν κατάφεραν δέκα χρόνια τώρα— τους Έλληνες και δηλώνει ότι σκοπεύει να μεταφέρει τον πόλεμο στην Ελλάδα. Ο Ρήσος οδηγείται στο μέρος που θα στρατοπεδεύσει.

Στο Γ' Στάσιμο, έχουμε την προετοιμασία της αλλαγής νυχτοφρουράς, ενώ οι έτοιμοι για ύπνο φρουροί ακούν το λάλημα του αηδονιού και τις ποιμενικές φλογέρες.

Στο Δ' Επεισόδιο, μεταφερόμαστε στο άλλο στρατόπεδο. Ο Οδυσσέας και ο Διομήδης κρατώντας τα λάφυρα του Δόλωνα πλησιάζουν τη σκηνή του Έκτορα, για να τον σκοτώσουν, αλλά δεν το βρίσκουν. Η Αθηνά— από μηχανής θεά— τους πληροφορεί για την άφιξη του Ρήσου, επικίνδυνου για το μέλλον των Αχαιών. Τους προτείνει να τον σκοτώσουν και με τη βοήθειά της γλιτώνουν από τους φρουρούς που κατάλαβαν την παρουσία κατασκόπων.

Στην Επιπάροδο, ο χορός είναι έτοιμος να σκοτώσει τον Οδυσσέα, ο Πολυμήχανος όμως τους λέει το σύνθημα και ότι κυνηγά τους δολοφόνους του Ρήσου. Όταν γλιτώνει, ο χορός— είναι αργά βέβαια— καταλαβαίνει ότι αυτός ήταν ο Οδυσσέας. Φοβούνται ότι αυτούς θα κατηγορήσει για το φόνο ο Έκτορας.

Στο Ε' Επεισόδιο, έρχεται στη σκηνή ο τραυματισμένος ηνίοχος του Ρήσου που θρηνεί και διηγείται τα σχετικά με το φόνο του βασιλιά. Ο χορός τον παρηγορεί, ενώ ο Έκτορας που έρχεται κατηγορεί τους φύλακες του χορού. Τότε ο ηνίοχος θεωρεί υπεύθυνο τον Έκτορα, επειδή ήθελε τα άλογα του Ρήσου. Ο Έκτορας βέβαια τον αντικρούει και υποθέτει ότι δράστης είναι ο Οδυσσέας. Ο ηνίοχος μεταφέρεται στην Τροία για να τον γιατρέψουν.

Στην Έξοδο, η Μούσα, μητέρα του Ρήσου (δεύτερη «από μηχανής» εμφάνιση), εμφανίζεται κρατώντας το νεκρό γιό της. Θρηνεί το παιδί της, εξιστορεί τη δολοφονία του από τον Οδυσσέα και Διομήδη, μιλά για τη ζωή και την ανατροφή του Ρήσου, προλέγει τη μεταμόρφωσή του σε αγαθό πνεύμα του Παγγαίου και προφητεύει το θάνατο του Αχιλλέα. Ο Έκτορας δίνει διαταγή για επίθεση, ενώ ο χορός περιμένει τη νίκη τους.

Όπως είναι φυσικό, πολλοί στίχοι από όλο το έργο αναφέρονται στη Θράκη. Θα κάνουμε μια μικρή επιλογή.

Ο βοσκός αποκαλεί το Ρήσο «άνηρ άλκης μυρίας στρατηλατών» (στ. 276) και το στρατό του «Πολλή ήχη Θρήκιος ρέων στρατός» (στ. 290). Ο βοσκός ρώτησε, μας λέει παρακάτω, στη γλώσσα των Θρακών «Θρηκίους προσφθέγμασι» τους προσκόπους του βασιλιά ποιοί είναι και πού πάνε. «Είδα, σημειώνει, το Ρήσο σα θεό, όρθιο πάνω σ' άρμα μ' άλογα της Θράκης. Χρυσός ζυγός κρατούσε το λαιμό τους κι ήταν πιο άσπρα κι απ' το χιόνι. Στους ώμους λαμποκοπούσε η ασπίδα με χρυσοκόλλητες εικόνες. Η

Γοργόνα σαν εκείνη της ασπίδας της θεάς Αθηνάς, χάλκινη προσαρμοσμένη στα μέτωπα των αλόγων με πολλά κουδούνια σκόρπιζε τον τρόπο. Δεν μπορούσα να λογαριάσω το πλήθος του στρατού, τόσο ήταν απέραντο στο να το δεις. Πολλοί καβαλάρηδες, πολλά τάγματα, πελταστών, πολλοί τοξότες κι άπειρος λαός, σχεδόν ξαρμάτωτος, βάδιζε μαζί ντυμένος με θρακιώτικες στολές» (στ. 301-313).

Και ο χορός, λίγο μετά μόλις βλέπει το Ρήσο αναφωνεί:

«'Ιώ, 'Ιώ, μέγας ὦ βασιλεῦ.

Καλόν, ὦ Θρήκη,

σκύμνον ἔθρεψας πολίαρχον ἰδεῖν»

(: Ω, Ω, μεγάλε βασιλιά! Ω Θράκη, ωραίο λιοντάρι ανάθρεψες, για να το δεις αρχηγό, στ. 379-81).

Η Αθηνά, μιλώντας στο Δ' Επεισόδιο στον Οδυσσέα και Διομήδη, λέγει τους παρακάτω λυρικούς στίχους για τα θρακικά άλογα, που λάμπουν στα φτερά ποταμίσιου κύκνου:

«Πέλας δε πᾶλοι Θρηκίων ἐξ ἁρμάτων

λευκαὶ δέδενται, διαπρεπεῖς ἐν εὐφρόνῃ·

στίλβουσι δ' ὥστε ποταμίῳ κύκνουν πτερὰ»

(στ. 616-18).

Στην Έξοδο, μέσα από τα λόγια της Μούσας-μάνας του Ρήσου, μαθαίνουμε μυθολογικά στοιχεία για θρακιώτες μουσικούς: Φιλάμμονα, Θάμυρη, Ορφέα, Μουσαίο, ενώ για το γιό της θα ζητήσει να γίνει ημίθεος στις «σπηλιές της ασημοφόρας γης, προφήτης πια του Βάκχου σαν να κατοικούσε πάντα το βράχο του Παγγαίου, αγαθό πνεύμα γι' αυτούς που θα τον ξέρουν»:

«Κρυπτός δ' ἐν ἄντροις τῆς ὑπαργύρου χθονός.

ἀνθρωποδαίμων κείσεται βλέπων φάος,

Βάκχου προφήτης ὥστε Παγγαίου πέτραν

ῥκησε, σεμνός τοῖσιν εἰδόσιν θεός»

(στ. 970-4).

Κλείνοντας αυτή την ανθολόγηση από το «Ρήσο» και άλλα έργα του Ευριπίδη, μπορούμε να συμφωνήσουμε με τον Κ. Γ. Κουρτίδη που στην «Ιστορία της Θράκης» (τ. Α')²³ παρατηρεί:

23. Κ. Γ. Κουρτίδου, «Ιστορία της Θράκης (από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 46 μ.Χ.), τόμος Α', Αθήνα, 1932, σελ. 387. Για το Ρήσο, σελ. 384-7. Επίσης για άλλα μυθολογικά πρόσωπα της Θράκης που αναφέρει ο Όμηρος, όπως: Λυκούργος, Οτρεύς, Κισσεύς, Μέντης, Ακάμας, Γοργυθίων, Πείροος, Εύφημος, Πυραίχμης, Ρίγμος, Μάρων, Πολυμήστωρ.

«Αἱ τραγωδίαὶ τοῦ Εὐριπίδου Ρήσος, Ἑκάβη, Βάκχαι, Τρωάδες καὶ Κύκλωψ περιέχουν πολλὰ πολύτιμα στοιχεῖα ἀπὸ Θρακικῆς ἀπόψεως καὶ εἰς αὐτάς διαλάμπει ὁ ὑπέροχος πολιτισμὸς τῆς πανάρχαιας ἐκείνης Θρακικῆς ἐποχῆς».

Να σταθοῦμε γιὰ λίγο στὴν πατρότητα τοῦ ἔργου. Ὁ Albin Lesky²⁴ σημειώνει: «Ὅπωςδὴποτε νομίζουμε ὅτι με τὸν «Ρήσο» ἔχουμε ἓνα παράδειγμα τῆς παραγωγῆς τοῦ 4ου αἰ., που ἔφτασε σ' ἐμὰς με τὸ ὄνομα τοῦ Εὐριπίδη. Νεότερες ἀπόπειρες γιὰ τὴν ἀπόδειξη τῆς γνησιότητάς του, δὲν υπῆρξαν πειστικές. Τα οὐσιαστικά χαρακτηριστικά τοῦ ἔργου οδηγοῦν στὴ μετακλασικὴ ἐποχὴ».

Ὁ Τ. Ρούσσος²⁵ στὴν εἰσαγωγή του ἀσχολεῖται συνοπτικά με τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητάς τοῦ «Ρήσου». Γράφει: «Κανένας ἀρχαῖος συγγραφέας ἢ γραμματικὸς δὲν υπαινίσσεται πούθενά ὅτι ὁ «Ρήσος» εἶναι νόθος. Ἡ μοναδικὴ πληροφορία που ἐκφράζει ἀμφιβολίες γιὰ τὴ γνησιότητά του, εἶναι ἐκείνη που διασώθηκε στὴν πρώτη ἀπὸ τὶς δύο «Υποθέσεις» τῆς τραγωδίας:

Τοῦτο τό δράμα ἔνιοι νόθον ὑπενόησαν ὥς οὐκ
δν Εὐριπίδου· τὸν γάρ Σοφόκλειον ὑποφαίνει χαρακτήρα».

Ὁ Τ. Ρούσσος ἀναφέρεται στὴν ἐργασία τοῦ William Ritchie γιὰ τὸ «Ρήσο»²⁶ που υποστηρίζει ὅτι ἀπὸ τρία σημεῖα τοῦ Ἀριστοφάνη στους «Ἀχαρνές» φαίνεται ὅτι ὁ κωμικὸς γνώριζε τὸ ἔργο αὐτοῦ τοῦ Εὐριπίδη. Βέβαια παραθέτονται καὶ ἄλλα επιχειρήματα, ὕστερα ἀπὸ σύγκριση στο λεξιλόγιο, στὴ σύνταξη, στὴ μετρικὴ τοῦ «Ρήσου» με τὶς ἄλλες τραγωδίες τοῦ Εὐριπίδη.

Ὁ Ν. Χουρμουζιάδης²⁷, ἐξάλλου, παρατηρεῖ: «Ἡ νεότερη ἐρευνα διχάζεται πάνω στο θέμα. Πολλοὶ δὲν ἀμφιβάλλουν ὅτι τὸ ἔργο εἶναι δικό του, ἀλλὰ υποθέτουν ὅτι τὸ ἔγραψε στὴ νεανικὴ του περίοδο, προτοῦ ἀποκρυσταλλωθοῦν τα τυπικὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα τῆς τέχνης του, που ἀναγνωρίζονται εὐκόλα στὴ μεταγενέστερη παραγωγή του». Καὶ καταλήγει με κάτι, τὸ ὁποῖο ἀποδεχόμαστε ἀπόλυτα: «Ἀν κάποτε ἀποδεκνύοταν πειστικά ὅτι τὸ ἔργο δὲν εἶναι δικό του, θα κερδίσαμε, δίπλα στους τρεῖς μεγάλους Τραγικούς, ἀκόμη ἓναν, ὄχι ευκαταφρόνητο, ομότεχνό τους· ἀν μάλιστα, ἦταν δυνατόν νὰ χρονολογηθεῖ τὸ ἔργο μέσα στὸν 4ο αἰῶνα, τὸ κέρδος θα ἦταν ἀκόμη

24. Βλ. Α. Lesky, ὁ.π., σελ. 866.

25. Βλ. Εἰσαγωγή Τ. Ρούσσου, ὁ.π., σελ. 4 κε.

26. William Ritchie, «The authenticity of the Rhesus of Euripides», Cambridge University Press 1964.

27. Βλ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τ. Γ', σελ. 400. Τὸ ἀρθρο τοῦ Ν. Χουρμουζιάδη γιὰ τὸν Εὐριπίδη, σελ. 386-403.

μεγαλύτερο, επειδή θα είχαμε επιτέλους ένα δείγμα από μία περίοδο που, είναι για μας σχεδόν νεκρή»²⁸.

Για τη χρονολόγηση του έργου να προσθέσουμε ότι όσοι το θεωρούν του Ευριπίδη το τοποθετούν στα πρώιμα έργα του, ανάμεσα 455-440 π.Χ. (όπως υποθέτει ο Ritchie)²⁹, ενώ άλλοι —συνδέοντάς το με το χτίσιμο της Αμφίπολης— το τοποθετούν στα 453 π.Χ. Ο Α. Lesky³⁰, όπως είδαμε το ανάγει στον 4ο αιώνα π.Χ.

6. Από τη συνοπτική αυτή έκθεση αναδείχτηκαν ορισμένα θέματα ή προβλήματα.

Μπορούμε να θεωρήσουμε το Ρήσο «ανθρωποδαίμονα» στην περιοχή της Θράκης, με ιδιαίτερη λατρεία. Η Θράκη σαφώς συνδέεται με τη λατρεία του Διονύσου, και ο χαρακτήρας αυτός υπάρχει στην παράδοση για το Ρήσο, αλλά κυριαρχεί και στις αναφορές του Ομήρου και Ευριπίδη στη Θράκη.

Ένα άλλο στοιχείο «κοινός τόπος» στον Όμηρο και στον Ευριπίδη είναι τα πλούτη, η «πολύχρυσος Θράκη» θα λέγαμε. Συστηματικές έρευνες, που είναι επιτακτική ανάγκη, μπορούν να το επιβεβαιώσουν.

Μας κάνει εντύπωση η εμμονή των αναφορών στα άλογα της Θράκης και τους «φίλιππους» κατοίκους της Θράκης. Τα άλογα του Διομήδη, βέβαια, συμβολίζουν την ορμή της θάλασσας και την τρικυμία· τα άλογα της Θράκης σχετίζονται με τα άλογα του Διομήδη ή πραγματικά η Θράκη είχε φήμη καλών ίππων και ικανών ιππέων; Πιστεύουμε ότι ισχύει και το ένα και το άλλο.

Τέλος μπορούμε να σημειώσουμε ότι οι Αρχαίοι Έλληνες λέγοντας «Θράκη» είχαν στο μυαλό τους ένα βαρβαρικό πλήθος λαών, χωρίς να γνωρίζουν ούτε ονόματα φυλών, ούτε βασιλέων, ούτε πόλεων. Λέγοντας «Θράκη» ήξεραν ότι ήταν βορεινά, είχε θάλασσα, άλογα, πλούτη, κρασί, μυστήριες τελετές. Όλα αυτά μπορούν να θεωρηθούν «κοινοί τόποι».

28. Βλ. ό.π., σελ. 400.

29. Βλ. Τ. Ρούσου, ό.π., σελ. 7.

30. Βλ. Α. Lesky, ό.π., σελ. 866. Να προσθέσουμε εδώ ότι κατά τον Gottfried Hermann. «De Rheso Tragoedia», «Η σχεδόν τέλεια, έλλειψη γνωμικών από το έργο, αποτέλεσε ένα ουσιαστικό επιχείρημα για την αθέτησή του» (βλ. Lesky, σελ. 867). Απόπειρα για απόδειξη γνησιότητας του έργου έκανε ο C. B. Sneller, «De Rheso tragoedia», Διδ. Διατρ. Ουτρέχτη, Άμστερνταμ, 1949, χωρίς πειστικότητα, όπως παρατηρεί ο Lesky, ό.π., σελ. 866. Τέλος ο H. Strohm, «Beobachtungen zum Rhesos», Herm. 87, 1959, σελ. 257, δείχνει ότι στο έργο υπάρχουν Ευριπιδικά θέματα, γι' αυτόν η μη γνησιότητα βγαίνει κυρίως από το ότι φέρνει στη σκηνή εξωσκηνικά γεγονότα, κάτι που διαφέρει από τον τρόπο του Ευριπίδη, βλ. Lesky, ό.π., σελ. 866.

ΝΙΚΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΕ ΜΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΟΡΕΙΝΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Η μελέτη της αγροτικής οικονομίας μιας σύγχρονης παραδοσιακής κοινότητας μπορεί να προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες σε ανθρωπολόγους, ιστορικούς και αρχαιολόγους σχετικά με ένα πλήθος από αντικείμενα. Ο τρόπος οργάνωσης της παραγωγής σε όλα τα επίπεδα από τα είδη των καλλιεργειών που υπάρχουν και των ζώων που εκτρέφονται μέχρι την αποδοτικότητα των παραγωγικών μέσων που χρησιμοποιούνται και τη κατανομή των αγαθών, δίνουν σημαντικές πληροφορίες για την οικονομία της κοινότητας και τις κοινωνικές σχέσεις που διαμορφώνονται ανάμεσα στα μέλη της. Το πλεονέκτημα μιας μελέτης που έχει σαν αντικείμενο τις σύγχρονες παραδοσιακές κοινωνίες είναι ότι διευκολύνει σε μεγάλο βαθμό την αναπαράσταση οικονομικών και κοινωνικών συστημάτων παλαιότερων εποχών πράγμα που κατορθώνεται με την εκμετάλλευση των συγκεκριμένων θεωρητικών και μεθοδολογικών δυνατοτήτων που προσφέρονται από το αντικείμενο της έρευνας.

Ανθρωπολόγοι και αρχαιολόγοι, κατορθώνουν μέσα από εμπειρικές παρατηρήσεις ενός ελεγχόμενου αριθμητικά και χωροοργανωτικά πληθυσμιακού σύνολου, να μελετήσουν στοιχεία της οικονομικής και κοινωνικής συμπεριφοράς του με στόχο τη διαμόρφωση αναλογιών που θα έχουν κάποια σχέση με το προϊστορικό ή ιστορικό παρελθόν. Οι παρατηρήσεις αυτές συχνά ισχυροποιούνται ή αποδυναμώνονται ανάλογα με την ύπαρξη «αντικειμενικών» πληροφοριών που αφορούν τη περιοχή και οι οποίες εμφανίζονται με τη μορφή ιστορικών αρχείων, κτηματολογίων, δημοτολογίων, προικοσυμφώνων ή ακόμα και με τη καταγραφή της «κοινωνικής μνήμης» των κατοίκων της.

Στο άρθρο που ακολουθεί επιχειρείται μια κριτική παρουσίαση των στοιχείων που συνθέτουν την εικόνα των παραγωγικών ασχολιών και της οικονομικής διάρθρωσης μιας παραδοσιακής γεωργοκτηνοτροφικής κοινότητας της ορεινής Ροδόπης. Πιστεύεται ότι η μελέτη του τρόπου οργάνωσης του χώρου και εκμετάλλευσης της γης, όπως και των ιδιαιτέρων πραγαγι-

κών πρακτικών που εφαρμόζονται θίγουν ενδιαφέροντα ανθρωπολογικά και αρχαιολογικά ζητήματα.

Ι. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Το χωριό που αριθμεί εβδομήντα σπίτια και περίπου διακόσιους πενήντα ανθρώπους βρίσκεται κτισμένο σε μια χαράδρα της ορεινής Ροδόπης πολύ κοντά στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του εβδομήντα η περιοχή ήταν εντελώς απομονωμένη και η μοναδική επικοινωνία με τα κέντρα της πεδιάδας γινόταν με τα ζώα. Με τον ίδιο τρόπο γίνονταν και οι λιγοστές δοσοληψίες της κοινότητας με τα γειτονικά χωριά.

Ο χώρος εγκατάστασης των κατοίκων και η περιοχή των παραγωγικών τους ασχολιών είναι οργανωμένα κατά ομάδες (μαχαλάδες). Αυτό σημαίνει ότι σε κάθε μια από τις οικιστικές ομάδες αντιστοιχεί και η ανάλογη παραγωγική περιοχή που είναι αυστηρά καθορισμένη στο χώρο και δεν αφορά μόνο τις γεωργικές καλλιέργειες και τους κήπους αλλά και τα βοσκοτόπια (Ευστρατίου 1986). Ο διαχωρισμός αυτός είναι πολύ πιθανό να οφείλεται στον τρόπο συγκρότησης των «μαχαλάδων» που αρχικά εκπλήρωναν τις ανάγκες εγκατάστασης και επιβίωσης μιας οικογένειας και των συγγενικών δεσμών της. Με την πάροδο του χρόνου και παρά το γεγονός ότι οι γενικότερες σχέσεις ανάμεσα στους «μαχαλάδες» μεγάλωναν μέσα από δεσμούς γάμου —γεγονός που ουσιαστικά θα έπρεπε να τείνει στην ενοποίηση του χωριού από την άποψη του χώρου τουλάχιστον— η εικόνα αυτή δεν άλλαξε. Κύρια αιτία υπήρξε όπως θα δούμε και πιο κάτω ο τρόπος διαχείρισης και μεταβίβασης της γης στα πλαίσια της οικογένειας. Η έλλειψη του θεσμού της προίκας και η διαδικασία της κληρονομιάς που ήταν καθαρά ανδροκρατική, δηλ. η πατρική γη περνούσε μόνο στους γιους οι οποίοι ποτέ δεν άλλαζαν «μαχαλά», οδήγησαν στη διατήρηση του αρχικού χωροοργανωτικού σχήματος μέχρι τις μέρες μας. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και σε περιόδους δύσκολες για τη κοινωνία του χωριού —οικονομική πίεση, πολιτικοί λόγοι— ο αυστηρός διαχωρισμός των παραγωγικών περιοχών διατηρήθηκε βρίσκοντας τους δικούς του μηχανισμούς αντίδρασης.

Έτσι θα παρατηρηθεί το εξής φαινόμενο: όταν λόγοι δημογραφικοί —είτε στο επίπεδο του «μαχαλά» είτε της οικογένειας— σε συνδυασμό με οικολογικές αιτίες απαιτούσαν νέες εκτάσεις για καλλιέργεια το αποτέλεσμα ήταν να «ανοιχτούν» δασικές εκτάσεις σε κάποια απόσταση από το χωριό και πάντα μέσα στα αποδεκτά όρια παρά να αναζητηθούν χωράφια κάποιου άλλου «μαχαλά» που ίσως έμεναν ακαλλιέργητα.

Παράλληλα με τους αυστηρά ορισμένους «μαχαλάδες» υπήρχε και ο λεγόμενος κοινοτικός χώρος ο οποίος βρισκόταν περίπου στο κέντρο του χωριού και περιελάμβανε χώρους κοινής χρήσης όπως το μουςουλμανικό τέμενος, το παλιό νεκροταφείο και το γκρεμισμένο πρώτο σχολείο του χωριού. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι το σπίτι-εργαστήρι του σιδερά του χωριού ο οποίος, επειδή ήταν ένας ξένος στην κοινότητα αλλά ταυτόχρονα εξυπηρετούσε όλους τους κατοίκους, εγκαταστάθηκε στο κοινοτικό χώρο και δεν ενσωματώθηκε σε κανένα από τους «μαχαλάδες».

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο της οργάνωσης του χώρου στα πλαίσια της κοινότητας είναι οι περιφερειακές ζώνες κατοίκησης και εκμετάλλευσης της γης. Αυτές αποτελούνται από στάνες και καλύβια που είτε κατοικούνταν εποχιακά από ανθρώπους του χωριού που ασχολούνταν με γεωργοκτηνοτροφικές εργασίες είτε ανήκαν σε οικογένειες που ήταν μόνιμα εγκαταστημένες εκεί και εκμεταλλεύονταν μια συγκεκριμένη έκταση. Στη πρώτη περίπτωση στόχος είναι η εκμετάλλευση της παραγωγικής περιοχής που ήταν πέρα από τα όρια των «μαχαλάδων» και που για λόγους απόστασης από το χωριό ήταν δύσκολη η καθημερινή τους χρήση. Ενώ στη δεύτερη περίπτωση έχουμε ένα τυπικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο γινόταν η εκμετάλλευση του χώρου της διακοινοτικής περιοχής — απομονωμένες φάρμες ανάμεσα στα χωριά (Ευστρατίου 1986).

II. Η χρήση της γης στα πλαίσια της οργάνωσης της κοινότητας σε παραγωγικές περιοχές μπορεί να χωριστεί στην αροτραία έκταση, τη κηπευτική γη και τους βοσκότοπους. Στις καλλιεργούμενες με ζώα εκτάσεις βρίσκουμε δημητριακά προϊόντα όπως σιτάρι, μαλακό και σκληρό, κριθάρι, σίκαλη και καλαμπόκι. Η σπορά δεν γίνεται μόνο σε περιοχές που βρίσκονται κοντά στο ρέμα του χωριού γιατί αν εξαιρέσει κανείς το καλαμπόκι που χρειάζεται μεγάλες ποσότητες νερού για να αποδώσει ικανοποιητικά τα υπόλοιπα φυτά ευδοκιμούν ακόμα και σε ορεινή γη. Έτσι τμήματα βοσκοτόπων ή δασικής γης μετατρέπονταν κατά καιρούς και ανάλογα με τις απαιτήσεις των κατοίκων του χωριού σε καλλιεργούμενα χωράφια τα οποία κάλυπταν για κάποιο μικρό χρονικό διάστημα τις επιπλέον ανάγκες της κοινότητας (clearance).

Οι παραγωγικές δυνατότητες των χωραφιών αυτών ήταν βέβαια περιορισμένες εξαιτίας της μικρής επίχωσής τους και γι' αυτό τον λόγο μετά από μία ή δύο καλλιεργητικές περιόδους ακολουθούσε μια μακρύα περίοδο αγρανάπαυσης που βαστούσε από ένα μέχρι πέντε χρόνια (bare fallow). Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι ο παραγωγικός χώρος που αποδίδονταν για την καλλιέργεια ενός συγκεκριμένου είδους δεν καθορίζονταν από κριτήρια οικολογικά, όπως στην παραπάνω περίπτωση θα μπορούσε να

θεωρηθεί το πεδινό έδαφος και η ύπαρξη νερού. Αντίθετα οικονομικοί και κοινωνικοί λόγοι όπως θα δούμε πιο κάτω επέβαλαν την αύξηση της καλλιεργούμενης έκτασης με αποτελέσματα στο επίπεδο της παραγωγής συχνά δυσανάλογα με την εργατική δύναμη που καταναλώθηκε (καλλιέργεια ορεινών χωραφιών).

Άλλες καλλιέργειες όπως το βαμβάκι και το σουσάμι υπάρχουν σε μικρότερες ποσότητες. Τα τελευταία πέντε χρόνια άρχισε και η εκμετάλλευση του καπνού που εξαιτίας του υψηλού εισοδήματος που παρέχει στους κατοίκους του χωριού διαδόθηκε γρήγορα καταλαμβάνοντας εκτάσεις όπου πριν καλλιεργούνταν σιτηρά αλλά κυρίως κηπευτικά είδη.

Τα ποτιστικά χωράφια κατά μήκος του ρέματος —στο οποίο πρέπει να σημειωθεί έχουν πρόσβαση και οι πέντε μαχαλάδες— είναι σπαρμένα με λαχανικά, ντομάτες, κρεμμύδια, καρπούζια, πεπόνια και κυρίως πατάτες. Στα περισσότερα από αυτά τα μικρά χωράφια που οριοθετούνται με πέτρες ή κλαδιά για την προστασία τους από μικρά ζώα —κυρίως χελώνες— συγκαλλιεργούνται και άλλα φυτά όπως καπνός και καλαμπόκι. Τα κηπευτικά είδη που καλλιεργούνται είναι όψιμα λόγω της ορεινής φύσης της περιοχής και προορίζονται για κατανάλωση από τους ίδιους τους κατοίκους. Εξαίρεση αποτελούν οι πατάτες που παράγονται σε ικανοποιητικές ποσότητες και αποτελούν εμπορεύσιμο είδος.

Η ύπαρξη αρδευτικών έργων έστω και υποτυπωδών όσον αφορά την έκταση και τη κατασκευή τους, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την καλλιέργεια βασικών προϊόντων όπως των λαχανικών και των οσπρίων. Τα έργα αυτά που κυρίως αφορούν ποτιστικά κανάλια σκαμμένα στο χώμα δεξιά και αριστερά του ρέματος και ξύλινα αυλάκια που μεταφέρουν το νερό σε κάθε χωράφι, κατασκευάζονται με συλλογική προσπάθεια των κατοίκων του χωριού αλλά με αποφάσεις ωστόσο που δεν παίρνονται και ούτε εκτελούνται στο κοινοτικό επίπεδο. Είναι ενδιαφέρον ακόμα ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η διανομή και η χρησιμοποίηση του υδάτινου δυναμικού σε μια κοινότητα όπου οι «μαχαλάδες» εξακολουθούν να διατηρούν μια ιδιόμορφη αυτοτέλεια στο επίπεδο της χρήσης των μέσων παραγωγής (γη, νερό).

Οι βοσκότοποι ανήκουν και αυτοί στις πέντε παραγωγικές περιοχές της κοινότητας αν εξαιρέσει κανείς τις περιφερειακές ζώνες έτσι όπως αυτές ορίστηκαν πιο πάνω. Αποτελούν τις εκτάσεις όπου βόσκουν τα γιδοπρόβατα και οι αγελάδες σ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Κατά τους χειμερινούς μήνες τα γιδοπρόβατα κλείνονται στα μαντριά που και αυτά βρίσκονται μέσα στις αυστηρά καθορισμένες περιοχές. Το καλοκαίρι βγαίνουν από τα χειμαδιά για να βοσκήσουν στη διάρκεια της μέρας χωρίς να μετακινούνται σε μεγάλες αποστάσεις και πολύ περισσότερο χωρίς να διανυκτερεύουν σε

άλλα μαντριά σε ψηλότερα μέρη. Δεν παρατηρείται δηλ. καμιά εποχιακή μετακίνηση κοπαδιών και τσομπάνων στην περιοχή και φυσικά λείπουν και οι διαφορετικές κατασκευές που θα σημάδευαν μια τέτοια διαδικασία (χειμερινές μάντρες - θερινές στρούγκες) (Ευστρατίου 1984, 20). Αυτό σημαίνει ότι οι εποχιακές-περιβαλλοντικές διαφοροποιήσεις αντιμετωπίζονται με μικρής κλίμακας αλλαγές όπως είναι η μεταφορά της στρούγκας (τόπος αρμέγματος) σε δροσερό μέρος όχι όμως πολύ μακριά από την κυρίως μάντρα. Στις περιφερειακές ζώνες εκμετάλλευσης παρατηρείται ακριβώς η ίδια κατάσταση δηλ. τα μαντριά στεγάζουν τα γιδοπρόβατα όλη τη διάρκεια του χρόνου χωρίς καμιά εποχιακή μετακίνηση.

Παράλληλα με τη κτηνοτροφική εκμετάλλευση της αγροτικής γης υπάρχουν και δενδροφυτευμένες εκτάσεις με αμυγδαλιές και καρυδιές που παράγουν καρπούς σε μεγάλες ποσότητες. Αρκετά μελίσια υπάρχουν ακόμα διάσπαρτα σ' όλη την περιοχή εξασφαλίζοντας μια παραγωγή μελιού κυρίως για οικογενειακή κατανάλωση.

III. Έχοντας εξετάσει συνοπτικά την οργάνωση του χώρου και τη χρήση της γης κυρίως όσον αφορά τις διάφορες παραγωγικές διαδικασίες, θα προσπαθήσουμε να δούμε την οργάνωση της παραγωγής στην παραδοσιακή αυτή κοινότητα της ορεινής Ροδόπης. Τα περισσότερα στοιχεία που υπάρχουν προέρχονται από τις επίσημες στατιστικές αναφορές των τελευταίων 35 χρόνων και κυρίως των απογραφών του 1961, 1971 και 1981 (Εθνική Στατιστική Υπηρεσία). Οι γενικές αυτές πληροφορίες, που κυρίως αναφέρονται στις βασικές κατηγορίες χρήσης της γης (γεωργία, κτηνοτροφία) από το 1968 και μετέπειτα, γίνονται ειδικότερες γιατί παράλληλα με τις εκμεταλλευόμενες εκτάσεις δίνουν και την ποσότητα της παραγωγής σε κάθε είδος (Στατιστική Υπηρεσία Ν. Ροδόπης).

Με αυτό τον τρόπο δίνεται η δυνατότητα μελέτης της παραγωγής και της παραγωγικότητας σε σχέση με ένα πλήθος από άλλους παράγοντες που είναι δυνατόν να την επηρεάζουν και να την διαφοροποιούν κάθε χρόνο. όπως το κλίμα, η εισαγωγή νέων καλλιεργειών, η εναλλαγή τους, η καθιέρωση νέων μεθόδων καλλιέργειας (χημικά λιπάσματα), ή η αυξομειώση του πληθυσμού. Θα πρέπει ωστόσο να τονιστεί ότι εκτός από τα γενικότερα μειονεκτήματα των στοιχείων που προέρχονται από τέτοιες στατιστικές απογραφές όπως ο τρόπος συλλογής τους και η κατά προσέγγιση εκτίμησή τους, υπάρχει και το πρόβλημα ότι τα στοιχεία αυτά παρουσιάζονται συνολικά για κάθε κοινότητα και όχι για κάθε χωριό ξεχωριστά. Παρ' όλα αυτά όμως θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα στοιχεία αυτά είναι ενδεικτικά για την παραγωγή των ορεινών και ημιορεινών περιοχών της Θράκης (Εθν. Στατ. Υπηρεσία 1961).

Πολύ πιο ουσιαστική θα μπορούσε να είναι η μελέτη της παραγωγικής διαδικασίας σε συγκεκριμένες οικογένειες του χωριού. Με αυτό τον τρόπο θα είναι δυνατή η εξακρίβωση όχι μόνο της ποσότητας της παραγωγής κατά είδος αλλά και ο καταμερισμός της εργασίας στο επίπεδο της οικογένειας και του σπιτιού. Έτσι μια τυπική πενταμελής οικογένεια που αποτελείται από τον πατέρα, τη μάνα και τα τρία παιδιά καλύπτει τις βασικές ανάγκες διατροφής της με τα δικά της μέσα παραγωγής (Ευστρατίου 1986). Ο προγραμματισμός και η εκτέλεση κάθε οικονομικής δραστηριότητας γίνεται στο επίπεδο της οικογένειας με άμεσο στόχο τη διατήρηση και την αναπαραγωγή της. Σ' αυτή τη διαδικασία συμμετέχουν όλα τα μέλη της οικογενειακής ομάδας ανεξάρτητα από ηλικία και φύλο μέσα στα πλαίσια των δυνατοτήτων τους. Έτσι τα παιδιά σε μικρή ηλικία φυλάνε τα ζώα ενώ μόλις μεγαλώσουν λίγο αρχίζουν να παίρνουν μέρος στις γεωργικές ασχολίες. Είναι πολύ δύσκολο να σχολιάσει κανείς τον τρόπο με τον οποίο γινόταν η επιλογή των ασχολιών από τους άντρες και τις γυναίκες και να αποδώσει σ' αυτές κάποια συμβολική σημασία (Vernier 1981).

Τα είδη που καλλιεργούνται είναι σιτάρι, καλαμπόκι και κηπευτικά ενώ δυο-τρεις αγελάδες προμηθεύουν το γάλα στην οικογένεια. Η ποσότητα του σιταριού που χρειάζεται η οικογένεια κάθε χρόνο είναι 8 τσουβάλια δηλ. περίπου 500 κιλά και η έκταση που καλλιεργείται είναι περίπου 2 στρέμματα. Το καλαμπόκι που σπέρνεται σε ακόμα μικρότερη έκταση χρησιμοποιείται κυρίως για τη διατροφή των ζώων. Στα ποτιστικά χωράφια καλλιεργούσαν κυρίως φασόλια και πατάτες. Η κατανάλωσή τους έφτανε τα 40 και 200 κιλά τον χρόνο αντίστοιχα.

Παλιότερα η καλλιέργεια του σιταριού κάλυπτε μεγαλύτερη έκταση —έφτανε μέχρι 15 στρέμματα— όχι απαραίτητα λόγω αυξημένων αναγκών διατροφής της οικογένειας αλλά κυρίως εξαιτίας της έλλειψης λιπασμάτων (χημικών και όχι φυσικών) που μεγαλώνουν την παραγωγικότητα του χωραφιού. Δυο άλλοι τρόποι αντιμετώπισης της μειωμένης αποδοτικότητας των χωραφιών η οποία έρχονταν με τη συνεχή χρήση ήταν η εναλλαγή των καλλιεργειών (μια χρονιά σπέρνονταν σιτάρι και την άλλη σίκαλη) και η μακρυνά περίοδος αγρανάπαυσης που επιβάλλονταν σε κάποια έκταση της γεωργικής γης. Έχοντας υπ' όψη τα παραπάνω είναι φανερό ότι για να εξασφαλίζεται η επιβίωση της οικογένειας θα πρέπει οι ανάγκες της να καλύπτονται από το ελάχιστο των παραγωγικών δυνατοτήτων που υπάρχουν. Από την άλλη μεριά επειδή και το ελάχιστο της παραγωγής δεν μπορεί κάποτε να εξασφαλιστεί —για κλιματολογικούς κυρίως λόγους— με απρόβλεπτες συνέπειες για τη διατήρηση και την αναπαραγωγή της οικογένειας σαν κοινωνικής και οικονομικής μονάδας, υπάρχει και η χρήση καλλιεργειών όπως του κεχριού που έρχεται να καλύψει τις πιο άμεσες

ανάγκες επιβίωσης. Στην περίπτωση της οικογένειας που μελετάμε, το κε-
χρί, είτε σπέρνονταν αργά την άνοιξη όταν διαπιστώνονταν ότι οι τυπικές ε-
τήσιες καλλιέργειες είχαν αποτύχει για διάφορους λόγους, είτε μια ποσότη-
τα του ήταν μόνιμα αποθηκευμένη σε μεγάλα πιθάρια μέσα στη γη για
κατανάλωση σε κρίσιμη περίοδο. Αυτή βέβαια ήταν μια πρακτική που
έπαψε να ισχύει εδώ και χρόνια επειδή σήμερα υπάρχουν εναλλακτικές
λύσεις διατροφής αλλά ωστόσο είναι ενδεικτική της φύσης της οικονομικής
οργάνωσης που συχνά είχε να αντιμετωπίσει περιόδους κρίσης.

Η συνεργασία ανάμεσα στους κατοίκους του «μαχαλά» που στην
πλειοψηφία τους ήταν συγγενείς μεταξύ τους έπαιρνε διάφορες μορφές και
αφορούσε κυρίως παραγωγικές ασχολίες όπως όργωμα, θέρισμα, πότισμα.
Ήταν ακόμα δυνατό να αλληλοβοηθούνται και κάτοικοι διαφορετικών
«μαχαλάδων», τους οποίους δεν ένωνε κανένας βαθμός συγγένειας. Η
συνεργασία ωστόσο στις παραγωγικές εργασίες πάντα γίνονταν σε αμοιβαία
βάση.

Τα χρήματα είναι πάντα λιγοστά στην οικογένεια και προέρχονται
αποκλειστικά από την πώληση του καπνού, που η καλλιέργειά του τα
τελευταία χρόνια έχει επεκταθεί ακόμα και στην ορεινή περιοχή. Τα
κτηνοτροφικά προϊόντα αποτελούν και αυτά πηγή εισοδήματος κυρίως από
την πώληση μικρών ζώων, αλλά τα κοπάδια του χωριού είναι λιγοστά και
ανήκουν σε ορισμένους κατοίκους. Έτσι τα χρήματα από τα καπνά κα-
λύπτουν αποκλειστικά τις ανάγκες της οικογένειας σε βιομηχανικά είδη
που προέρχονται από την πόλη και αγοράζονται από το μοναδικό καφενείο-
παντοπωλείο του χωριού. Η διαδικασία της προμήθειας τέτοιων ειδών και
κατ' επέκταση οι δοσοληψίες των ανθρώπων του χωριού με τον έξω κόσμο
δεν φαίνεται νάχει αλλάξει εδώ και πολλά χρόνια και παρά την κατασκευή
του αμαξιτού δρόμου που έσπασε την απομόνωση της κοινότητας.

Από την εποχή ακόμα που η σύνδεση του χωριού με τον υπόλοιπο
κόσμο γινόταν με τα ζώα (καμήλες) η προμήθεια τροφίμων και υλικών για
τις ανάγκες της κοινότητας γίνονταν πάντα μέσω κάποιου συγκεκριμένου
ανθρώπου —που συνήθως ήταν ο Μουχτάρης— ο οποίος συγκέντρωνε τις
παραγγελίες των συγχωριανών του, ειδοποιούσε τον μεταφορέα-καμηλιέρη
και εγγυόταν για την άψογη εκτέλεση της δοσοληψίας. Με άλλα λόγια ενώ
η οργάνωση της παραγωγής αφορούσε αποκλειστικά την οικογένεια και η
εκτέλεση της μπορούσε σε περίπτωση ανάγκης να γίνει και στο επίπεδο του
«μαχαλά» (βοήθεια από συγγενείς), η επαφή με τον έξω κόσμο ήταν
υπόθεση της κοινότητας. Η διάταξη αυτή, οικογένεια-«μαχαλάς»-κοινότητα
φαίνεται νάχει και ιδεολογικές προεκτάσεις μέσα στα πλαίσια του κοινω-
νικού τρόπου παραγωγής του χωριού. Έτσι βλέπει κανείς ότι οικογένεια
και «μαχαλάς» κατά βάθος ταυτίζονται γιατί το δεύτερο είναι ουσιαστικά η

διευρυμένη μορφή των βαθμών συγγένειας της πρώτης. Αντίθετα η κοινότητα εκφράζει τις συγγενικές αυτές σχέσεις στο ευρύτερο κοινωνικό χώρο προστατεύοντας την ταυτότητά τους, την ύπαρξη και την αναπαραγωγή τους. Αυτός ήταν και ο ρόλος του Μουχτάρη, να μπορεί δηλ. να αντιπροσωπεύει τα συμφέροντα της κοινότητας με τον καλύτερο τρόπο στον έξω κόσμο. Γι αυτό άλλωστε τα προσόντα του δεν εξαρτιόταν τόσο από τη κοινωνική του θέση μέσα στην κοινότητα (υλικός πλούτος, ηλικία), όσο από την ικανότητά του (γνώση κυρίαρχης γλώσσας) να επικοινωνεί για λογαριασμό της με τους άλλους.

Ανακεφαλαιώνοντας τις σκέψεις μας σχετικά με τον υλικό τρόπο παραγωγής της κοινότητας, βλέπουμε ότι η οικογένεια αποτελεί τη βασική μονάδα οργάνωσης. Δεν μιλάμε βέβαια για ένα οικιακό τρόπο παραγωγής (Domestic Mode of Production) με την ευρύτερη σημασία που έδωσαν στον όρο αυτό ανθρωπολόγοι όπως ο Sahllins (1972), οι οποίοι τον είδαν σαν μια ξεχωριστή βαθμίδα στην εξέλιξη των τρόπων παραγωγής. Αντίθετα όπως υποστηρίζουν ανθρωπολόγοι όπως ο Godelier, η οικογένεια αποτελούσε πάντα τον βασικό πυρήνα οργάνωσης της οικονομίας ανεξάρτητα από τον κυρίαρχο τρόπο παραγωγής κατά εποχές (ασιατικός, φεουδαλικός, καπιταλιστικός).

Έτσι στον ορεινό οικισμό της Ροδόπης η οικογενειακή μονάδα λειτουργεί μέσα σ' ένα κοινοτικό τρόπο παραγωγής, όπου υπάρχει μια συλλογική αντιμετώπιση όχι μόνο των οικονομικών διαδικασιών αλλά και άλλων εκφράσεων κοινωνικής συμπεριφοράς. Αυτές δεν αποβλέπουν μόνο στην υλική αναπαραγωγή της κοινότητας (γαμήλιες ανταλλαγές) αλλά και στη διατήρηση της ψυχικής της ισορροπίας (θάνατος, αρρώστιες), πράγμα το οποίο επιτυγχάνεται με τη συλλογική κοινωνική έκφραση (Τσιμπιρίδου 1987).

IV. Πολλά από τα θέματα που θίχτηκαν πιο πάνω σχετικά με την οργάνωση του χώρου, τη χρήση της γης και τις παραγωγικές ασχολίες με αφορμή την έρευνα στο ορεινό χωριό της Ροδόπης έχουν σαφείς αρχαιολογικές αναφορές. Αρχίζοντας από τα γενικότερα χαρακτηριστικά που ορίζουν μια μόνιμα εγκαταστημένη γεωργοκτηνοτροφική κοινότητα και προχωρώντας σε ειδικότερα θέματα μεθόδων καλλιέργειας και ρυθμών παραγωγής, διαπιστώνουμε ότι τέτοιες εθνογραφικές παρατηρήσεις μπορούν να βοηθήσουν στη διασαφήνιση αρχαιολογικών σκεπτικών (Ευστρατίου 1984, 1986). Η διατύπωση τέτοιων εθνοαρχαιολογικών παρατηρήσεων που ξεκινάει από θεωρητικές και μεθοδολογικές αρχές της κοινωνικής ανθρωπολογίας και άλλων παρεμφερών κλάδων της όπως δημογραφική ιστορία, συγγένεια των φύλων κλπ., θίγει τελικά αρχαιολογικά προβλήματα που είτε

δεν έχουν μελετηθεί συστηματικά είτε η ερμηνεία τους περιορίζεται από τη φύση των ανασκαφικών πληροφοριών (Hodder 1986, 104).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ευστρατίου, Ν. 1984, Εθνοαρχαιολογικές έρευνες στη Θράκη, *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ*, Αθήνα, τεύχος 13, 20.
- Ευστρατίου, Ν. 1986, Εθνοαρχαιολογικές Παρατηρήσεις-Προβλήματα οργάνωσης του χώρου σε μια παραδοσιακή κοινότητα της ορεινής Θράκης. *Πρακτικά του Συνεδρίου «Ανθρωπολογία του Ελλαδικού χώρου»*, Αθήνα, (υπό εκτύπωση).
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, Προαπογραφικά Στοιχεία 1961, Κατανομή της Εκτάσεως της Χώρας κατά βασικές κατηγορίας χρήσεως, Αθήναι 1962.
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, Αποτελέσματα της απογραφής Γεωργίας-Κτηνοτροφίας της 19ης Μαρτίου 1961, Αθήναι 1964.
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, Έκθεσις - Επί της Δειγματοληπτικής Ερεύνης της Χρησιμοποίησης του Εδάφους εν Ελλάδι, Μαΐου 1958, Αθήναι 1961.
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, Προαπογραφικά στοιχεία της απογραφής Γεωργίας-Κτηνοτροφίας, Νομού Ροδόπης, Κοινότητα Κάλχαντος, (Αδημοσίευτα στοιχεία 1968-1986).
- Hodder, I., *Reading the past*, Cambridge 1986.
- Sahlins, M., *Stone age economics*, 1972.
- Τσιμπιρίδου, Φ., 1987, Εθνολογική Έρευνα σ' ένα χωριό της ορεινής Ροδόπης, Συμβολή στη μελέτη των συγγενικών δεσμών, σ. 213 αυτού του τόμου.
- Vernier, B., 1981, *Representation mythique du monde et domination masculine chez les Pomaques Grecs: The Greek review of Social Research*, No special.

SUMMARY

PRODUCTION AND ECONOMY IN A TRADITIONAL SOCIETY OF HIGH LAND RHODOPE

The Pomak village of Sarakini in Thrace, Greece, was the focus of an ethnoarchaeological research which was carried out during the summer of 1986. The study covered a number of issues such as the spatial organization of the exploitation areas around the village, the land use patterns and the economy of the community (Efstratiou 1986). Although the research is still in progress some tentative conclusions can be drawn from the already existing data.

I. There are five exploitation areas which correspond to five distinct habitation units in the village. These areas are strictly defined and include the agricultural land, the gardens and the pasture land. The definition of the exploitation areas is based not so much on environmental and logistic grounds

(geomorphology, distance from the houses) but it is rather related to social and historical reasons (family structure, local historic development). Strong kinship relations in the community (marriage practices) resisted ecological and demographic pressures to alter the basic spatial arrangement of the exploitation areas.

II. The land use included the cultivation of cereals, lentils, industrial plants such as tobacco and pasture land. Agricultural practices such as shifting, clearance and bare fallowing played an important role in the economy of the village until the introduction of chemical fertilizers. Seasonal movements of animals and shepherds were not reported and it seems that local geomorphological reasons were responsible for that (marked local altitude differences).

III. The economy of the village was reconstructed through the official records of production of the last 35 years and the study of the economy of specific families of the village. The aim was to identify the prevailing production structure either in the level of the family (house-hold) or in the level of the village (community). It seems that although a domestic mode of production—in its narrow sense—does exist, the village produces and reproduces itself through a community based set of social and economic behaviour (Tsibiridou 1987).

IV. The ethnoarchaeological connotation of many of the above observations is obvious. It is important to stress the kind of questions archaeologists should be asking in order to illuminate concepts such as site catchment analysis, land use and economy in a prehistoric context.

ΦΩΤΕΙΝΗΣ ΤΣΙΜΠΙΡΙΔΟΥ

ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ Σ' ΕΝΑ ΧΩΡΙΟ ΤΗΣ ΟΡΕΙΝΗΣ ΡΟΔΟΠΗΣ: ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΣΥΓΓΕΝΙΚΩΝ ΔΕΣΜΩΝ

Το καλοκαίρι του 1986 άρχισε μια εθνοαρχαιολογική έρευνα στο χωριό Σαρακηνή του Ν. Ροδόπης. Στόχος της έρευνας από ανθρωπολογική σκοπιά, είναι η μελέτη του τρόπου με τον οποίο γίνεται η αναπαραγωγή του κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού της κοινωνίας του συγκεκριμένου χωριού. Ο στόχος αυτός εντάσσεται σε ένα ευρύτερο σκεπτικό που φιλοδοξεί να δώσει απάντηση στην ερώτηση: Πώς γίνεται η αναπαραγωγή μιας συγκεκριμένης κοινωνίας μέσα στα πλαίσια των γενικότερων κοινωνικών σχηματισμών, οι οποίοι διαδέχονται ο ένας τον άλλο στο πέρασμα του χρόνου¹.

Η εθνολογική έρευνα που στρέφει το ενδιαφέρον της σε μια συγκεκριμένη κοινωνία (χωριό ή πόλη) με άλλα λόγια σ' ένα «μικρόκοσμο» έχει τη δυνατότητα να εμβαθύνει σ' όλα τα επίπεδα (οικονομία, συγγένεια, κοινωνική ζωή, ιδεολογία κλπ.) και να τα συνδυάσει μεταξύ τους έτσι ώστε να δώσει μια ολοκληρωμένη εικόνα αυτού του «μικρόκοσμου». Για νάχουν τα αποτελέσματα μιας τέτοιας ανθρωπολογικής έρευνας γενικότερη ισχύ (μακροκοινωνιολογικές προεκτάσεις), θα πρέπει πρώτα απ' όλα η έρευνα να καλύψει τον συγκεκριμένο χώρο (μικρόκοσμο) με μια σαφή ιστορική και γεωγραφική αναφορά.

Σ' αυτό το σημείο θα θέλαμε να θίξουμε το πρόβλημα του διαχωρισμού της παραδοσιακής Λαογραφίας από την Εθνολογία². Οι δύο αυτές επιστήμες μπορεί νάχουν το ίδιο αντικείμενο έρευνας αλλά διαφέρουν ως προς τρία

1. Godelier M., Σεμινάριο για τη «Μετάβαση» Ιανουάριος 1987, Παρίσι.

2. Χρησιμοποιήθηκε ο όρος παραδοσιακή Λαογραφία γιατί θεωρείται ότι η Λαογραφία μόνο με την παραδοσιακή της μορφή διαχωρίζεται από την Εθνολογία και από τη βάση αυτών των δύο που είναι η Κοινωνική Ανθρωπολογία. Βλ.: Κυριακίδου Νέστορος Α. *Η θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας*. Θεσσαλονίκη 1978. Κακούρη Κ., *Η Ελληνική Λαογραφία σε σχέση με την Εθνολογία και την Ανθρωπολογία* 4ο συμπόσιο λαογραφίας 1983, Θεσσαλονίκη.

βασικά χαρακτηριστικά: την κλίμακα, τη μέθοδο και τη θεώρηση του αντικειμένου.

Αλλαγή κλίμακας: από την μακρο-κοινωνιολογία (συλλογή για παράδειγμα πανελλαδικών εθίμων) που αποτελεί την μέθοδο των λαογράφων, οι εθνολόγοι περνούν στη μικρο-κοινωνιολογία (μονογραφίες χωριών κλπ).

Αλλαγή μεθόδου: από τα συγκεκριμένα ερωτηματολόγια περνάμε στην επιτόπια έρευνα και την ενεργή συμμετοχή του παρατηρητή.

Αλλαγή θεώρησης αντικειμένου: από την περιγραφική ή αισθητική αντιμετώπιση ενός αντικειμένου περνάμε στην εξέταση της λειτουργίας του³. Με άλλα λόγια οι μικρο-κοινωνικές μελέτες ξεκινούν από το ειδικό με σκοπό το γενικό πράγμα που θα επιτευχθεί με τη δυνατότητα της σύγκρισης⁴.

Μετά από αυτή τη σύντομη παρουσίαση του σκοπού της έρευνας από εθνολογική σκοπιά θα προσπαθήσουμε να δώσουμε τα πρώτα χαρακτηριστικά ενός από τα επίπεδα που συνθέτουν την κοινωνία της Σαρακηνής, αυτό της συγγένειας.

Είναι γεγονός ότι η αναπαραγωγή του κοινωνικο-οικονομικού σχηματισμού της κοινωνίας ενός χωριού, βασίζεται σ' ένα τρόπο παραγωγής που είναι ένας συνδυασμός του υλικού τρόπου παραγωγής (παραγωγικές διαδικασίες εκμετάλλευσης της φύσης — βλέπε άρθρο Ν. Ευστρατίου στον ίδιο τόμο) και του κοινωνικού τρόπου παραγωγής (συγγένεια, ιδεολογία). Έτσι στον συγκεκριμένο τρόπο παραγωγής ενός χωριού ανταποκρίνονται φόρμες συγγένειας, εξουσίας, τέχνης κλπ. που συνθέτουν μια οργανική ολότητα, ένα κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό⁵.

Τι εννοούμε όμως όταν λέμε «κοινωνικός τρόπος παραγωγής». Αν προσπαθήσουμε να αναλύσουμε τις παραγωγικές δυνάμεις μιας κοινωνίας βρίσκουμε δυο συνθετικά χαρακτηριστικά: 1) το υλικό μέρος (τον άνθρωπο και τα εργαλεία του λόγου χάρη) 2) το ιδεατό μέρος (αναπαραστάσεις της φύσης, κανόνες κατασκευής και χρήσης των εργαλείων, λειτουργία των συγγενικών δεσμών)⁶. Το υλικό μέρος έχει άμεση σχέση με τον υλικό τρόπο παραγωγής. Από την άλλη μεριά οι αναπαραστάσεις ανταποκρίνονται μόνο στο εσωτερικό ενός συστήματος ιδεών και αξιών ορίζοντας και νομοθετώντας τον καταμερισμό της εργασίας ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, πρωτότοκους και υστερότοκους ή ανάμεσα σε κυρίου και σκλάβους,

3. Zonabend F., *La Memoire Longue* P.U.F, Paris 1980.

4. Idem 3.

5. Idem 1.

6. Godelier M., *L'Ideel et le Materiel*, Paris, Fayard, 1984.

αριστοκράτες και κοινούς, κληρικούς και λαϊκούς?.

Σε μια κοινωνία όπως αυτή της Σαρακηνής, θα λέγαμε παραδοσιακή, μη καπιταλιστική, όπου δεν διακρίνουμε ταξικές διαφορές, οι σχέσεις συγγένειας και ο κοινοτικός τρόπος οργάνωσης χαρακτηρίζουν την ιδεολογία, προσαρμοσμένη όμως στον ιδιαίτερο τρόπο παραγωγής των υλικών αναγκών.

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση του συστήματος της συγγένειας θάπρεπε ν' αναφερθούμε στη μέθοδο της έρευνας που ακολουθήθηκε και η οποία έχει δύο σκέλη:

Α. Την έρευνα που βασίζεται σε γραπτές επίσημες πηγές οι οποίες περιέχουν δημογραφικά στοιχεία, στατιστικές πληθυσμού και προϊόντων της περιοχής κ.ά. Δυστυχώς οι πηγές τέτοιου είδους είναι ελάχιστες. Το δημοτολόγιο είναι έγγραφο ανεπαρκές από μόνο του αν δεν συνδυάζεται με ληξιαρχικές πράξεις γεννήσεων, γάμου, θανάτου που είναι σχεδόν ανύπαρκτες, οι στατιστικές δε του πληθυσμού που αρχίζουν μόλις από το 1928 (καθαρά αριθμητικές) και αυτές των προϊόντων που αρχίζουν από το 1958 και αφορούν συνολικά την περιοχή, το μόνο που μπορούν να δώσουν είναι μια ενδεικτική εικόνα ελάχιστα συγκεκριμένη.

Β. Την έρευνα που βασίζεται στην προσωπική παρατήρηση του ερευνητή (μακρά παραμονή στο χωριό, συμμετοχή στις παραγωγικές διαδικασίες, κοινωνικές εκδηλώσεις, γιορτές, γάμους κλπ.).

Το χωριό της Σαρακηνής στα βόρεια του Ν. Ροδόπης δίπλα στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα απέχει 35 χλμ από την πρωτεύουσα του νομού Κομοτηνή με την οποία συνδέεται με ένα δασικό δρόμο που πρωτοανοίχτηκε το 1975. Η επικοινωνία με το χωριό είναι δυνατή κατά τα 3/4 του χρόνου γιατί τον υπόλοιπο καιρό ο οικισμός είναι απομονωμένος λόγω καιρικών συνθηκών. Το χωριό σήμερα αριθμεί 70 σπίτια και 250 ανθρώπους ενώ σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 1981 ο πληθυσμός ήταν 323 άνθρωποι. Αν κάνουμε μια αναδρομή μέχρι τις αρχές του αιώνα (αρχή των επίσημων πηγών) βλέπουμε ότι το δυναμικό του πληθυσμού παραμένει σχετικά σταθερό με ελάχιστη αύξηση κατά τη δεκαετία του '40 και αντίστοιχη ελάχιστη πτώση κατά την τελευταία δεκαετία (πρώτη απογραφή το 1928 με 331 κατοίκους).

Φθάνοντας στο χωριό (700 μ. υψόμετρο) ο επισκέπτης δυσκολεύεται να προσδιορίσει τα όρια του οικιστικού χώρου γιατί το χωριό χωρίζεται σε 5 μαχαλάδες που βρίσκονται αρκετά απομονωμένοι ο ένας από τον άλλο.

*Σχέσεις που χαρακτηρίζουν τον κοινωνικό τρόπο παραγωγής.
Σχέσεις συγγένειας.*

Μια πυρηνική οικογένεια που αποτελεί τη βασική μονάδα παραγωγής ανήκει σ' ένα σύστημα συγγένειας που όποιο και νάναι δεν μπορεί να υπάρχει ούτε να αναπαράγεται χωρίς να θέσει σε λειτουργία τις ιδεατές πραγματικότητές του που είναι οι κανόνες γενεαλογίας (filiation), οι κανόνες αγκιστείας (alliance), οι κανόνες διαμονής (residence) και η ονοματολογία της συγγένειας^{8,9,10}. Αυτούς τους κανόνες θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε δίνοντας στις σελίδες που ακολουθούν ορισμένα από τα χαρακτηριστικά τους.

A. Οι κανόνες γενεαλογίας (ή πώς ορίζεται η συγγένεια εξ αίματος).

Αν δώσουμε προσοχή στον τρόπο διάταξης των πέντε μαχαλάδων του χωριού όπου ο καθένας χωρισμένος από τον άλλο περιτοιχίζεται από τα χωράφια και τα βοσκοτόπια του (σπίτια που ανήκουν σε μια εκτεταμένη οικογένεια ή ακόμα και σε μακρυνούς συγγενείς τοποθετημένα το ένα δίπλα στο άλλο) καταλήγουμε στην υπόθεση, την πιο πιθανή, ότι ο τρόπος αυτός διάταξης μοιάζει μ' αυτόν των κτηνοτροφικών ομάδων που με τη σειρά τους δίνουν μεγάλη σημασία στη συγγένεια εξ αίματος (Σαρακατσάνοι, Βλάχοι κλπ.)¹¹. Αλλά τον σημαντικό ρόλο που παίζει η συγγένεια εξ αίματος στην κοινωνία της Σαρακηνής μας το μαρτυρούν και άλλα γεγονότα, π.χ. ο τρόπος μεταβίβασης της περιουσίας που γίνεται με τη μορφή κληρονομιάς (η περιουσία μεταβιβάζεται μόνο ανάμεσα στους συγγενείς εξ αίματος κύρια άνδρες σπάνια σε γυναίκες και πάντα με ορισμένες προϋποθέσεις, σώγαμπροι λόγου χάρη). Η γη μεταβιβάζεται στους γιους καθώς επίσης και τα κοπάδια. Οι κόρες ενώ πιστεύεται ότι πρέπει να κληρονομούν με αναλογία 1:4 (1 μέρος το κορίτσι και 4 το αγόρι), σύμφωνα με τη μέχρι τώρα πρακτική οι κόρες παραχωρούν με τη θέλησή τους τα δικαιώματά τους στα άλλα αδέρφια ή πωλούν το μερίδιό τους αμέσως σ' αυτούς (πρόσφατη πρακτική).

Η μεταβίβαση της γης από τον πατέρα γίνεται ή αμέσως μετά τον γάμο ή μετά τον θάνατο του πατέρα. Το σημείο αυτό χρειάζεται διευκρίνηση και θα μας απασχολήσει σε προσεχείς έρευνες. Το μερίδιο της μάνας ή του πατέρα περνάει στο μικρότερο γιο της οικογένειας όπως και το πατρικό

8. Idem 6, 7.

9. Idem 6, 7, 8.

10. Idem 6, 7, 8, 9.

11. Cambell P., *Honor, family and patronage*, Oxford, 1964.

σπίτι. Η μεταβίβαση του πατρικού σπιτιού στο μικρότερο γιο της οικογένειας, συνδυασμένη με το γεγονός ότι τα παιδιά παντρεύονται κρατώντας την προτεραιότητα του/της μεγαλύτερου/ης και όχι τα αγόρια μετά από τα κορίτσια (η επικρατέστερη συνήθεια στο βορειοελλαδικό χώρο), επιτρέπει τη συνεργασία της οικογένειας δένοντας τα μέλη που συνδέονται με συγγενικούς δεσμούς αίματος από το γάμο του πρώτου μέχρι και του τελευταίου.

Σ' αυτή την κοινωνία όπου η ανδρική κυριαρχία εκμηδενίζει την παρουσία της γυναίκας σ' όλους τους τομείς είναι φανερό ότι η γυναίκα —κινητό στοιχείο της κοινωνίας— ανήκει ουσιαστικά στο σόι του πατέρα της, γιατί παρ' όλη την αμφιθυμική της θέση σ' όλη της τη ζωή όταν πεθάνει επιστρέφει να θαφτεί στο νεκροταφείο του μαχαλά από τον οποίο προέρχονταν (ένα από τα τρία νεκροταφεία του χωριού). Εξάλλου είναι γνωστό ότι στις παραδοσιακές κοινωνίες οι νεκροί έχουν την ίδια αξία με τους ζωντανούς και ότι το νεκροταφείο είναι η μικρογραφία του κόσμου των ζωντανών¹².

Για μεγαλύτερη σαφήνεια των απόψεων μας περί συγγενικών δεσμών αίματος ξεκίνησε μια προσπάθεια «αποκατάστασης οικογενειών» με τη βοήθεια του δημοτολογίου συνδυασμένου με την προφορική μνήμη των κατοίκων. Τα αποτελέσματα όμως αυτής της έρευνας δεν έχουν ακόμα ολοκληρωθεί.

B. Οι κανόνες της συγγένειας εξ αγχιστείας

1. Οι κανόνες της συγγένειας εξ αγχιστείας αποβλέπουν στην ισορροπία της αναπαραγωγής του ανθρώπινου δυναμικού της κοινωνίας καθώς και των αγαθών για τη συντήρησή του, στηρίζονται δε στην αρχή της τριπλής ανταλλαγής:

ανταλλαγή ανθρώπων μεταξύ των ομάδων.

ανταλλαγή αγαθών.

ανταλλαγή μηνυμάτων.

Ένας από τους βασικούς κανόνες είναι οι γάμοι να γίνονται με όχι κοντινούς (συγγενείς) αλλά και όχι με πολύ μακρινούς (ξένους)¹³. Ένας άλλος βασικός κανόνας που έχει την αρχή του στον υπεργάμικό χαρακτήρα του γάμου, απαιτεί ο γάμος να επιφέρει ένα συμβολικό κεφάλαιο σε μια απο τις οικογένειες¹⁴.

12. Zonabend F., *Les morts et les vivants*, Paris 1973, *Études Rurales*, 49-52.

13. Levi-Strauss, *Les structures elementaires de la parente*, Mouton 1967.

14. Vernier B., *Representation mythique du monde et domination masculine chez les Pomaques Grecs: The Greek review of social research*, 1981 N° special.

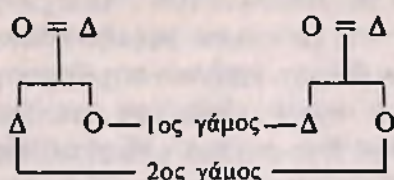
2. Αλλά ας δούμε συγκεκριμένα τί συμβαίνει στο χωριό τα τελευταία πενήντα χρόνια μετά από μια πρώτη έρευνα, ενδεικτική για το πώς γίνεται η ανταλλαγή ανθρώπινου δυναμικού μέσα και έξω από το χωριό.

Στα εβδομήντα σπίτια του χωριού οι οικογένειες που φέρουν διαφορετικό πατρώνυμο είναι δεκαοκτώ. Το δείγμα αυτό καλύπτει την τελευταία και την προτελευταία γενιά χωρίς να ξεχωρίζει την πρακτική της μιας από την άλλη. Μέσα από αυτό το δείγμα βλέπουμε ότι η χωρική ενδογαμία υπερσχύει της εξωγαμίας (66% και 44% αντίστοιχα). Η ανταλλαγή του ανθρώπινου δυναμικού έγκειται σχεδόν αποκλειστικά στην ανταλλαγή γυναικών (μία περίπτωση μόνο σώγαμπρου) και συνδυάζεται με την ανδροτοπική εγκατάσταση μετά το γάμο, γεγονός που τοποθετεί σε πλεονεκτική θέση το σόι του άνδρα. Υποθέτουμε λοιπόν ότι οι αποδέκτες γυναικών είναι πιο «ισχυροί» κοινωνικά από τους χορηγούς. Το επίθετο «ισχυρός» δεν αναφέρεται στην οικονομική διαφοροποίηση, που δεν είναι ιδιαίτερα αισθητή σ' αυτή την κοινωνία, αλλά προσδιορίζει οικογένειες που ή χαρακτηρίζονται από αξίες όπως τιμή, εργατικότητα, κοινωνικότητα, ευελιξία, μόρφωση ή υπερτερούν των άλλων όσον αφορά την αριθμητική υπεροχή των συγγενικών ατόμων ή τον βαθμό αρχαιότητας της οικογένειας στο χωριό. Έτσι τέσσερα από τα σόγια που θεωρούνται ότι έχουν ίδιου είδους συμβολικά κεφάλαια αντάλλαξαν δυο φορές γυναίκες με τη μορφή ο Α δίνει στον Β δίνει στον Γ δίνει στον Δ δίνει στον Α (όπου Α, Β, Γ κλπ. οικογένειες).

Οι «ισχυρές» λοιπόν οικογένειες ή ψάχνουν ισχυρότερες ή ίσες μέσα στο χωριό —χωρική ενδογαμία— ή ψάχνουν έξω από το χωριό επιλέγοντας όμως σαν τόπο εξωγαμίας μέρη ευνοημένα από φυσικούς και πολιτικούς παράγοντες. Έτσι οικογένειες αυτής της κατηγορίας φρόντιζαν να ανταλλάσουν γυναίκες με το χωριό Κάρδαμος, ανατολικά της Σαρακηνής, χωριό ευνοημένο από την τεχνολογική εξέλιξη (υπάρχει φως, δρόμος κλπ.). Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και με το χωριό στα δυτικά της Σαρακηνής, τη Μεγάλη Άδα που είναι στερημένο από δρόμο, φως κλπ. οι γαμήλιες ανταλλαγές εδώ αφορούν σόγια με χαμηλό συμβολικό κεφάλαιο. Η μακρινή απόσταση ενώ φαίνεται να είναι μειονέκτημα όταν πρόκειται για εγκατάσταση σε κάποιο χωριό της πεδιάδας (το Λαμπρό λόγου χάρη), δεν υφίσταται όταν αφορά εγκατάσταση στην πόλη της Κομοτηνής όπου κυριαρχεί η γοητεία του αστικού τρόπου ζωής.

Έτσι δυο σόγια με έντονη κοινωνική παρουσία στο χωριό (προμηθευτές αντιπροσώπων-μουχτάρηδων) που δεν φημίζονται όμως ούτε για την αρχαιότητά τους ούτε για την πληθωρικότητά τους σε ανθρώπινο δυναμικό πήραν τέσσερις φορές γυναίκες από το χωριό Κάρδαμος και έγιναν χορηγοί τρεις στις τέσσερις φορές στο παλαιότερο σόι του χωριού. Ενώ δύο στα τέσσερα σόγια που χαρακτηρίζονται από τους ίδιους σαν «νέα» πήραν γυναίκες από τη Μ. Άδα.

Τελειώνοντας με τη συγγένεια εξ αγχιστείας θα θέλαμε να τονίσουμε την ύπαρξη της «άμεσης ανταλλαγής» του τύπου «διπλού δεσμού»:

Η υποχρέωση της πραγματοποίησης αυτού του τύπου γάμου καταχωρώνεται εθιμικά με το έθιμο «τράμπα». Όταν κάποιος δηλ. παντρευτεί την αδελφή ενός ανύπαντρου ο τελευταίος είναι υποχρεωμένος να του δώσει την ανύπαντρη αδελφή του σαν αντάλλαγμα. Ο τύπος αυτός ανταλλαγής είναι ωστόσο σπάνιος: παρατηρήθηκε μόνο δύο φορές τα τελευταία πενήντα χρόνια, όσο τουλάχιστον ξέρουμε.

Η ιδεολογία που συνοδεύει τις γαμήλιες ανταλλαγές έγγειται στο ότι:

- Ο καθένας παντρεύεται με τη σειρά του
- Δεν υπάρχει προίκα ούτε εξαγορά της νύφης.
- Ο γάμος γίνεται με κλέψιμο για την αποφυγή των εξόδων της γιορτής.

— Η ηλικία του γάμου κυμαίνεται από 17 με 20 για τα κορίτσια και 18 με 21 για τα αγόρια.

Τα τελευταία πέντε χρόνια το όριο ηλικίας για τα κορίτσια έχει μειωθεί από τα 17 στα 14. Το γεγονός αυτό καθώς επίσης και η μετατόπιση του χρόνου πραγματοποίησης του γάμου από τον Σεπτέμβρη (τέλος των αγροτικών ασχολιών) στον Απρίλη-Μάη (αρχή του φόρτου εργασίας) σε συνδυασμό με την «αρπαγή» των γυναικών δείχνει ότι η ζήτηση εργατικού δυναμικού και ιδιαίτερα γυναικείου εργατικού δυναμικού για την επεξεργασία του καπνού (νέα καλλιέργεια στο χωριό) επέδρασε στους κανόνες και την πρακτική των γαμήλιων αρχών.

Γ. Η ονοματολογία της συγγένειας.

Η ονοματολογία της συγγένειας που με τους όρους αναφοράς και κλήσης ορίζει και νομοθετεί τα προσωπικά δικαιώματα και τις υποχρεώσεις, όπως και τί σημαίνει κοινωνικά να είσαι συγγενής ανάμεσα στους μη συγγενείς (φίλους ή εχθρούς) και τους ξένους, επεκτείνεται σ' ολόκληρο το κοινοτικό επίπεδο διαχωρίζοντας τους μικρούς από τους ηλικιωμένους, τους άντρες από τις γυναίκες, τους χωριανούς από τους μη χωριανούς¹⁵.

15. Levi-Strauss, *L'Identite*, P.U.F., Paris, 1983.

Από μια πρώτη επεξεργασία των όρων της συγγένειας που έχει τον άνδρα σαν υποκείμενο (*ego*) και όχι τη γυναίκα (σ' αυτή την πρώτη φάση της έρευνας η επαφή με τις γυναίκες ήταν σχεδόν αδύνατη εξ αιτίας της γλώσσας και της έλλειψης χρόνου για την εξοικείωση μαζί τους) καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι: η συγγένεια στη Σαρακηνή είναι αμφίπλευρη λογαριάζοντας στον Α' και Β' βαθμό με την ίδια σπουδαιότητα τους συγγενείς εξ αίματος και τους συγγενείς εξ αγχιστείας. Η διαφοροποίηση για τους συγγενείς εξ αγχιστείας γίνεται μόνο στην περίπτωση που ο συγγενής είναι γυναίκα. Π.χ. ενώ υπάρχει γλωσσικός όρος για τον άνδρα της κουνιάδας *badzanak* δεν υπάρχει αντίστοιχος για τη γυναίκα του κουνιάδου. Το ίδιο συμβαίνει και με τη γυναίκα του αδερφού που αποκαλείται με το όνομά της ενώ ο άνδρας της αδερφής αποκαλείται *eniste*. Έτσι η γυναίκα θεωρείται πάντα ξένη *yabandzi* = όχι συγγενής δηλ. όχι *votersni* = δικός μας. Ο όρος *yabandzi* χρησιμοποιείται ακόμα και για τους ξένους, τους μακρυνούς. Ενώ υπάρχει άλλος όρος που χωρίζει τους χωριανούς από τους μη χωριανούς, *selo* και *preselo* αντίστοιχα. Οι *preselo* μπορεί νάναι οι άλλες εθνότητες της περιοχής: έλληνες: *urum*, Τούρκοι: *gatzal* ή οι πολύ θρησκευόμενοι κάτοικοι της περιοχής: *sofu*.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι σε επίπεδο λεξιλογίου γίνεται ο διαχωρισμός εμείς-άλλοι, κάτι που εκφράζεται και στην ιδεολογία τους¹⁶. Πέρα όμως από τους συγγενικούς δεσμούς και την ονοματολογία της συγγένειας υπάρχει ένα άλλο σημαντικό μέρος της κοινωνικής τους έκφρασης αυτό που αφορά τον κοινοτικό τρόπο οργάνωσης και εκφράζεται μέσα από την πρακτική της καθημερινής ζωής ή μέσα από τις δοξασίες, τα έθιμα, τις γιορτές και τα παραμύθια τους. Το ιδιαίτερο αυτό κεφάλαιο της έρευνάς μας θα το εξετάσουμε μια άλλη φορά αφού θα έχουν συγκεντρωθεί όλα τα απαραίτητα στοιχεία.

Συνοψίζοντας τα πρώτα χαρακτηριστικά των συγγενικών δεσμών και τη θέση τους μέσα στο χωριό καταλήγουμε στα εξής συμπεράσματα:

I. Οι σχέσεις συγγένειας στην κοινωνία της Σαρακηνής αποτελούν ένα κώδικα συμπεριφοράς των ανθρώπων που αποτυπώνεται πάνω στο φυσικό τους περιβάλλον (βλ. διάταξη των μαχαλάδων).

II. Οι ιδεατοί παράγοντες του συστήματος της συγγένειας (κανόνες που ορίζουν τη συγγένεια εξ αίματος όπως και αυτήν εξ αγχιστείας ή την ονοματολογία) που είναι ακόμα ζωντανοί στην κοινότητα συμβάλλουν στην αναπαραγωγή της ίδιας τους της κοινωνίας και έχουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

16. Levi-Strauss, *Le Regard Eloigne*, Paris, 1983, Plon.

II.1. Η ανδροτοπική εγκατάσταση συνδυασμένη με το μονογραμμικό χαρακτήρα της κληρονομιάς, τη συνεργασία και την κοντινή κατοίκηση των συγγενών εξ αίματος μαρτυρούν την σπουδαιότητα των δεσμών συγγένειας στα πλαίσια της κοινωνικής οργάνωσης.

II.2. Η ανδρική κυριαρχία που αναγκάζει τη γυναίκα σε απομόνωση πιστεύουμε ότι δεν εξαρτάται από τον χαρακτήρα του συγκεκριμένου τύπου συγγένειας. Οι αιτίες της ανδρικής κυριαρχίας βρίσκονται σε ψυχολογικούς παράγοντες και δεν ταυτίζονται με την αναγκαιότητα ύπαρξης του συστήματος της συγγένειας (βλ. Godelier). Χαρακτηρίζουν ωστόσο την μη σταθερή θέση της γυναίκας στην κοινωνία (ανταλλαγή γυναικών) αναγκάζοντάς την σε διαρκή μετακίνηση¹⁷.

II.3. Οι γαμήλιες ανταλλαγές μέσα και έξω από το χωριό βασίζονται στην αρχή της ανταλλαγής γυναικών και αγαθών τα οποία μπορεί νάναι υλικά αλλά και συμβολικά.

II.4. Η ύπαρξη, θα λέγαμε, «στοιχειωδών» τρόπων ανταλλαγής π.χ. A — B — Γ — Δ — A ή A — B και B — A ή η αρπαγή των γυναικών εξυπηρετούν άμεσες ανάγκες της κοινωνίας και δείχνουν τον κλειστό και δεμένο τύπο της.

Όλες οι παραπάνω παρατηρήσεις σε συνδυασμό με τη μελέτη του οικονομικού τρόπου παραγωγής¹⁸ και των άλλων μορφών κοινωνικού τρόπου παραγωγής που δεν αποτέλεσαν το αντικείμενο έρευνας μέχρι στιγμής μας δίνουν την δυνατότητα να ερμηνεύσουμε κάθε φαινόμενο της κοινωνίας αυτής σαν ένα «συνολικό-κοινωνικό γεγονός»¹⁹.

17. Godelier M., *Les rapports hommes femmes; Le probleme de la domination masculine in cerme, La condition feminine*, Paris, ed. s. 1978.

18. Ευστρατίου, Ν., *Παραγωγή και οικονομία σε μια παραδοσιακή κοινότητα της όρεινής Θράκης*. Θρακική Επετηρίδα, αυτού του τόμου.

19. Mauss M., *Sociologie et anthropologie*, P.U.F., Paris 1948.

RESUMÉ

«ENQUÊTE ÉTHNOLOGIQUE DANS UN VILLAGE DE MONTAGNE
(THRACE-GRECE): CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DES RAPPORTS DE
PARENTÉ».

En 1986 une enquête éthno-archéologique a commencé dans un village peuplé de Pomaques, à la montagne de Rodopes.

Le village se trouve à 700 m de hauteur près de la frontière bulgare. La végétation est très dense à cause de deux petites rivières qui traversent le village, et qui contribuent à sa séparation en cinq quartiers; chaque quartier contient ses propres terres et ses pâturages. Les habitants s'occupent de l'agriculture et de l'élevage.

Le but de cet enquête, qui se base sur les archives trouvées dans la région et sur l'enquête sur le terrain, consiste à révéler la manière dont se fait la reproduction de la formation socio-économique de cette société qui, il faut l'avouer, est d'une vivacité et d'une résistance au temps, remarquables.

Dans la présente étude laissant de côté l'économie du village, on a essayé de parler de certaines formes qui caractérisent la vie sociale. Laisant de côté les formes de l'expression sociale qui concernent, les rituels, les contes ou la pratique de la vie quotidienne, on a essayé de montrer les règles qui résident dans les rapports de parenté et qui s'imposent sous des formes des réalités idéelles (règles de filiation, d'alliance, de résidence et la nomenclature de la parenté).

CONCLUSIONS

Les rapports de parenté à Sarakini composent un code de comportement humain qui s'imprime aussi sur le milieu naturel (voir mode d'arrangement des quartiers).

Les facteurs idéels du système de la parenté qui sont toujours vivants, contribuent à la reproduction de cette société sous les caractéristiques suivantes:

I. La résidence virilocale, l'arrangement nucléaire des maisons, la coopération entre parents, plus le caractère unilinéaire de l'héritage témoignent l'importance des liens parentaux dans le cadre de l'organisation sociale.

II. La domination masculine qui oblige la femme à être isolée, l'oblige en même temps à un mouvement perpétuel (échange des femmes).

III. L'existence des formes d'échange, on dirait «élémentaires» (A donne à B, B donne à C, C donne à D, D donne à A, ou A donne à B et B donne à A)

comme d'ailleurs le mode de la réalisation du mariage (enlèvement des femmes) correspond aux besoins directs de cette société et nous montre son caractère solide et enfermé.

MARIA ΚΟΛΟΖΩΦ-ΜΑΡΚΙΔΟΥ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΗΜΑΙΑ ΤΗΣ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΗΣ*

Κάθε πόλη, κάθε τόπος είναι δυνατό να έχει και την δική του ιστορική σημαία, που μ' αυτήν δένεται σφιχτά και αδιάρρηκτα η ιστορία η ιδιαίτερη του τόπου τούτου και των ανθρώπων του. Ζουν μαζί τα ίδια ιστορικά γεγονότα και γέγονται, σαν επιστήθιοι φίλοι, το ίδιο χαρές και λύπες, πίκρες και ενθουσιασμούς κι έχουν τους ίδιους στην καρδιά καημούς.

Σε στιγμές κινδύνου δεν διστάζουν τα παιδιά της να χύσουν το αίμα τους και να τη βάψουν κόκκινη, καθώς είναι κρυμμένη στο ζεστό τους κόρφο, για να την προφυλάξουν από την ταπείνωση και το χλευασμό του εχθρού.

Και τραβά εμπρός, όλο εμπρός, μ' ολόρθο το κορμί ο σημαιοφόρος περήφανος για τη μεγάλη τιμή και μ' έκσταση, ατενίζοντας θαρρείς με τα μάτια της ψυχής του την οπτασία της ίδιας της Πατρίδας κι' ακούει τα Χερουβείμ του τάγματος των αγγέλων και φαίνεται σαν να κρατά στα χέρια του με δέος τά 'Αγία των Αγίων, για τούτο και ο ποιητής μας ψάλλει:

*Σημαιοφόρε ατρόμητε με τη σημαία
στο χέρι, ψυχομαχάς
αφήνοντας πόνου κραυγή στερνή
την παίρνει ο αγέρας στα φτερά βαρείά
για να τη φέρει έως της γης τα πέρατα
κατάρα να γενή.*

Σε κάθε Εθνική μας γιορτή και ιδιαίτερα στις 14 Μαΐου, με πολλή συγκίνηση ακούμε τη στρατιωτική σάλπιγγα να χαιρετίζει την έπαρση της

* Ομιλία που εκφωνήθηκε από τον Ραδιοφωνικό Σταθμό Θράκης. Για να συγκεντρώσω τα στοιχεία που περιλαμβάνονται σ' αυτή επισκέφθηκα προσωπικά: 1. τον Π. Τσουρίδη, δικηγόρο, 2. τον Παπαηλιάκη, δήμαρχο Θεσσαλονικέων, 3. τον Μιχάλη Σπαθόπουλο, Διευθυντή Δημαρχίας, 4. τον Ν. Μακαρώνη, δημοτικό υπάλληλο.

ιστορικής σημαίας τῆς Κομοτηνῆς, ἐνῶ ἡ μαθητεῖωσα νεολαία, τμήμα στρατοῦ, χωροφυλακῆς, ἀρχές στρατιωτικές καὶ πολιτικές καὶ πλήθῃ κόσμου στέκονται σὲ στάση προσοχῆς με κατάνυξη καὶ σεβασμὸ.

Κι ἡ σημαία γαλανόλευκη, περήφανη υψώνεται ἀργά-ἀργά κι ὅλη ἡ ἀνθρωποθάλασσα ἐκείνη σηκώνει τὸ κεφάλι καὶ καρφώνει τὰ μάτια σ' αὐτὴν καὶ τὴν ἀγκαλιάζει τρυφερά με τὸ βλέμμα, σαν νὰ θέλει νὰ διεισδύσει ἀνάμεσα στὶς χαριτωμένες πτυχές τῆς γιὰ νὰ ἐρευνήσει τὰ ὅσα εἶναι φιλοτεχνημένα ἐπάνω τῆς.

Ναί! Εἶναι τὰ ἱστορικά γεγονότα ποὺ τὴν γέννησαν καὶ τὴν ἐθρεψαν. Εἶναι τὰ καρδιοχτύπια κι οἱ χαρές, οἱ συγκινήσεις καὶ οἱ λαχτάρεις ποὺ δοκίμασαν οἱ Γκιουμουλτζηναῖοι μαζί τῆς. Εἶναι ἓνας πνευματικός καὶ ψυχικός κόσμος, ποὺ τὴν στολίζει τόσο ἀπλά, τόσο ἀπέριτα.

Ἡ καθ' αὐτὸ ἱστορική σημαία τῆς Κομοτηνῆς εἶναι φτιαγμένη ἀπὸ φτηνὸ βαμβακερὸ πανί γαλάζιο καὶ ἀπλὸ χασεδάκι λευκὸ. Περιβάλλεται ἀπὸ χρυσὰ κρόσια καὶ στολίζεται με ωραῖο χρυσὸ κορδόνι, ποὺ καταλήγει σὲ πλούσια χρυσαφένια φούντα. Οἱ διαστάσεις τῆς δὲν εἶναι συμμετρικὲς σύμφωνα κι αὐτὸ ἀκριβῶς δείχνει τὴν ἰδιάζουσα γέννησή τῆς. Ἐχει μῆκος 1,50 ἐκ. καὶ πλάτος 1,25. Ἐχει χάσει τὸ ωραῖο τῆς γαλάζιο χρῶμα καὶ τὸ λευκὸ τῆς ἔχει κιτρινίσει. Εἶναι φθαρμένη ἐδῶ κι ἐκεῖ, γιὰτὶ ὁ χρόνος με τὴν διαβρωτικὴ τοῦ ιδιότῃτα τὴν ἔχει φθείρει. Φέρει ἐπάνω τῆς 74 ὁλόκληρα χρόνια. Αὐτὴ ἀκολούθησε τὴν τύχη τοῦ τόπου καὶ τῶν κατοίκων, αὐτὴ ξηνητεύτηκε κι ἀποδῆμησε με σπαραγμὸ δυο φορές κρύφτηκε ἀπὸ τὸ βέβηλο ἐχθρικό μάτι καὶ στερήθηκε χρόνια τὸ χᾶδι τοῦ ἡλίου, τοῦ ἐλεύθερου ἀέρα. Ταλαιπωρήθηκε, τσαλακώθηκε γιὰ νὰ ξαναγυρίσει νοσταλγικά στὴ γενέθλια γῆ εὐτυχισμένη καὶ νὰ πῶς.

Τὸν Οκτώβριο τοῦ 1912 ὁλόκληρη ἡ Θράκη μέχρι Τσατάλτζας καταλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους. Κι ὅμως στὸν κοινὸ ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τοῦ 1821 καὶ ἀργότερα στοὺς Βαλκανικοὺς τοῦ '12 πρόσφερε ἡ πόλη τῆς Γκιουμουλτζίνας (σήμερα Κομοτηνῆ) καὶ ἡ περιοχὴ τῆς ἐκατόμβες αἱμάτων. Κι ἐνῶ ἡ θεὰ Ἐλευθερία ἀνοίξε τὰ φτερά τῆς καὶ τὴν ἀγκάλιασε μιὰ τις σκλαβωμένες ἀπὸ τοὺς Τούρκους γωνιές τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, στὴ Θράκη, δὲν φτεροκόπησε τὸ πέταγμά τῆς. Οἱ Θρακιῶτες ἀγωνιζόμενοι ψυχικά καὶ πνευματικά κατόρθωσαν νὰ διατηρήσουν στα 500 χρόνια μαύρης κι ἀνελέτητης σκλαβιάς τὴ γλῶσσα τοὺς τὴν Ἑλληνικὴ παράδοση, τὴ Θρησκεία καὶ πάνω ἀπ' ὅλα τὴν Ἑλληνικὴ Ἐθνικὴ συνείδηση.

Ἡ νέα βουλγαρικὴ κατοχὴ τοῦ 1912 ἦρθε νὰ προσθέσει κι' ἄλλα δεινὰ στοὺς καρτερικοὺς Θρακιῶτες ποὺ με φρίκη ἀντίκρυσαν τὴ διπλὴ κατάκτηση.

Τὸν Ἰούλιο ὅμως τοῦ 1913 μιὰ ἡλιαχτίδα ἀνέτειλε καὶ ἐσβησε σύντομα. Τὴν Γκιουμουλτζίνα ἐλευθέρωσε τὸ Σύνταγμα Κρητῶν τῆς ΙΧ Μεραρχίας

Σερρών με Διοικητή τον Συνταγματάρχη Καναβατσόγλου. Το πρωί της 14ης Ιουλίου του 1913 εισέρχεται ελευθερωτής ο Ελληνικός στρατός. Η θεά Ελευθερία φτεροκόπησε και απλώθηκε πάνω από Ελληνικές και Τουρκικές συνοικίες. Κι έβλεπε κανείς να χύνονται στο δρόμο σαν τρελλοί από τις πόρτες γέροι, νέοι, παιδιά, άνδρες, γυναίκες και να κραυγάζουν να επευφημούν, να κλαίνε και να γελούν. Έβλεπες να ανεβοκατεβαίνουν σκούφοι και φέσια στον αέρα και να τρέχουν αλλόφρονες προς την οδό Ξάνθης, απ' όπου επρόβαλλαν οι Έλληνες στρατιώτες κατασκονισμένοι και μαυρισμένοι από το ανακάτωμα του ιδρώτα και της σκόνης, με αρβίλες ξεσκισμένες από τις πορείες, εξαντλημένοι και κατάκοποι. Όταν όμως αντίκρυσαν την ανθρωπινή θύελλα που τους κατέκλυσε με λουλούδια στα χέρια για να τους υποδεχθεί χαμογελούσαν υπερήφανοι και ξέχασαν και κόπο και κούραση.

Δεν ήταν απλή ελευθερία, ήταν απολύτρωση από τα δεσμά της μακρόχρονης και πρόσφατης μαζί σκλαβιάς. Δεν ήταν ενθουσιασμός, χαρά, ήταν παραλήρημα, φρενίτις. Εν τω μεταξύ ο νικητής Συνταγματάρχης Καναβατσόγλου εγκατέστησε το Αρχηγείο του στο Διοικητήριο, το σημερινό Δικαστικό μέγαρο. Σημαία ο στρατός δεν είχε για να την υψώσει στο Αρχηγείο. Μα δεν πρόφθασαν να το καλοσκεφτούν, όταν κατέφθασε, ύστερα από 500 χρόνια Τούρκικης κυριαρχίας και η πρώτη Ελληνική Σημαία, ωραία και χρυσοποίκιλτη, φιλοτεχνημένη από κυρίες και δεσποινίδες της Φιλοπτώχου Αδελφότητας Κυριών και Δεσποινίδων Γκιουμουλτζίνας «Η ΡΟΔΟΠΗ». Αναφέρονται με συγκίνηση τα ονόματα των ευγενεστάτων γυναικών Ζώγιογλου, Δάφτσου, Μαλλιοπούλου, Ζωίδου, Πετροπούλου, Σκούτερη, Βουτσιάδου, Σίμογλου, Αϋδή.

Στο ορθογώνιο γαλάζιο απέναντι στον σταυρό του κοντού κεντήθηκε η πρώτη αυτή ιστορική ημέρα. 14 Ιουλίου 1913. Κάθε βελονιά θυμίζει και ένα δάκρυ, κάθε ραφή και χίλια όνειρα και χτυποκάρδια. Καθώς οι Ελληνοπούλες απαθανάτιζαν με λευκή μετάξινη κλωστή τούτη την ιερή στιγμή έκλαιγαν και γελούσαν μαζί, πλημμυρισμένες από ένα κράμα συναισθημάτων που δεν μπορεί εύκολα πένα λογοτέχνη να αποδώσει.

Υψώθηκε λοιπόν στον εξώστη του κτιρίου με χειροκροτήματα η σημαία και κυμάτιζε νύχτα και μέρα χαρούμενη για την τόσο απρόβλεπτη γέννησή της. Μα είναι πεπρωμένο η δυνατή ευτυχία να ζει για λίγο.

Η συνθήκη του Βουκουρεστίου 10 Αυγούστου 1913 υπογράφει το τέλος του Βαλκανικού πολέμου και κανονίζει την τύχη των εμπολέμων. Η Ελλάδα, η πονεμένη πατρίδα μας αναγκάζεται να εκκενώσει και να εγκαταλείψει τη Δυτική Θράκη την οποία κατέλαβε και πάλι η Βουλγαρία τον Νοέμβριο του ίδιου έτους.

Η Κομοτηνή θρηνεί με σπαραγμό την χαμένη της χαρά. Στις 18 Αυγούστου 1913 τα απελευθερωτικά στρατεύματά μας λυπημένα και βουβά

εγκαταλείπουν την πόλη, ενώ οι κάτοικοί της με οδύνη τραβούν από τα χιτώνα τους στρατιώτες για να τους κρατήσουν κοντά τους. Κι εκείνοι μελαγχολικοί και πτοημένοι φεύγουν, ενώ η σημαία, που τόσο περίεργα γεννήθηκε λησμονημένη ανεμίζει θλιβερά στο ψυχρό άγγιγμα του καλοκαιριάτικου ανέμου. Απομακρυνόταν από το Διοικητήριο και η τελευταία διμοιρία του Ελληνικού στρατού με διμοιρίτη τον Κρήτα λοχία Γεώργιο Παπαηλιάκη, αδελφό του Παπαηλιάκη που χρημάτισε Δήμαρχος Θεσσαλονικέων.

Έρριξε ο λοχίας μια τελευταία ματιά πίσω του και είδε με ανατριχίλα την γαλανόλευκη που απελπισμένα ανέμιζε σαν νάθελε να ξεκολλήσει από κείνο το κοντάρι. Ένοιωσε ένα ρίγος ο στρατιώτης και σαν λιοντάρι χύθηκε πίσω. Ανέβηκε τρία-τρία τα σκαλιά, άρπαξε το ιερό πανί, το δίπλωσε με βιασύνη πολλές φορές και με σβελτάδα τόχωσε στον κόρφο του, και πήρε το πικρό μονοπάτι της υποχώρησης ενώ τα βουλγαρικά στρατεύματα κατέβαιναν από την οδό Ηρώων.

Εκεί κάτω στο καφεενδάκι του Διοικητηρίου, που ακόμα υπάρχει, άδραξε ο λοχίας ένα κάρβουνο και με πείσμα έγραψε πάνω στη λευκή επιφάνεια του Κτιρίου με μεγάλα Γράμματα το θυλικό «ΠΑΛΙ ΜΕ ΧΡΟΝΟΥΣ ΜΕ ΚΑΙΡΟΥΣ, ΠΑΛΙ ΔΙΚΑ ΜΑΣ ΘΑΝΑΙ».

Κραυγές και οϊμωγές ακούγονται κι έντρομοι οι Κομοτηναίοι εγκαταλείπουν και σπίτια και αγαθά και κατευθύνονται προς τον Σιδηροδρομικό Σταθμό, θέλοντας ν' απομακρυνθούν από τον τόπο που τόσο αγάπησαν και πότισαν με δάκρυα χαράς πριν 26 ημέρες. Οι Βούλγαροι επισφράγησαν την ερήμωση διατάζοντας την απέλαση του Ελληνικού στοιχείου που βρήκε καταφύγιο και άσυλο στις πόλεις της Ανατολικής Μακεδονίας και νησιών.

Πέρασαν 6 εφιαλτικά χρόνια, όταν με την Συνθήκη του Νεϋγύ τον Οκτώβριο του 1919 παραχωρήθηκε το ήμισυ Νότιο της Δυτικής Θράκης στους Συμμάχους. Η λωρίδα αυτή της Θρακικής γης γίνεται τώρα διασυμμαχική. Γαλλικά στρατεύματα κατοχής με διοικητή το Γάλλο στρατηγό Sarpy εγκαταστάθηκαν στη Θράκη με έδρα την Γκιουμουλτζίνα. Η οικία του συμπολίτη μας Κώστα Τσολάκη φιλοξένησε το Αρχηγείο του Γάλλου στρατηγού. Με τη νέα αυτή κατάσταση αρκετές οικογένειες ξαναγύρισαν στο πατρικό τους χώμα.

Το έτος 1920 η Ελληνική κυβέρνηση, ύστερα από σκληρή και δύσκολη πολιτική του Ελευθέριου Βενιζέλου και του Χαρίσιου Βαμβακά, εξουσιοδοτείται από την Ανωτάτη Συμμαχική διοίκηση να καταλάβει την Δυτική Θράκη μόνο με Ελληνικά στρατεύματα.

Την αυγή λοιπόν της 14ης Μαΐου 1920 ημέρα Πέμπτη οι ανεπτυγμένες δυνάμεις της XI Μεραρχίας Σερρών προελαύνουν από τα υψώματα Μεσσούνης και Υφαντών προς την κοιλάδα της Κομοτηνῆς. Ο ελευθερωτής στρατός

με στρατηγό τον ηρωικό Πάμικο Ζυμβρακάκη προχωρεί υπερήφανος και συγκινημένος εμπρός από το παλαιό κτίριο του Δημαρχείου στο Κέντρο της πλατείας. Παρίστατο δε ο Γάλλος στρατηγός Sarpy, ο Έλληνας Αρμοστής Χαρίσιος Βαμβακάς και ο Δήμαρχος πλέον Έλληνας Απόστολος Σούζος, τα στρατεύματα προωθήθηκαν αυθημερόν και κατέλαβαν όλη τη Δυτική Θράκη.

Η Κομοτηνή ορίζεται έδρα της XI Μεραρχίας και ο Χαρίσιος Βαμβακάς Γενικός Διοικητής.

Η ιστορική η πρώτη εκείνη σημαία του 1913 επί 7 ολόκληρα χρόνια έζησε μακριά από την γενέτειρά της στη Μεγαλόνησο Κρήτη. Ο λοχίας Γεώργιος Παπαηλιάκης, που πρόσφερε μεγάλες υπηρεσίες και κατά τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο εμπιστεύθηκε το ιερό πανί με χίλιους χτύπους της καρδιάς στο σπίτι του παππού του.

Όταν πληροφορήθηκε την ημέρα της απελευθέρωσης της Θράκης και της Γκιουμουλτζίνας έστειλε τη σημαία με μια πολύ συγκινητική επιστολή στο Δήμαρχο Απόστολο Σούγο (η επιστολή δυστυχώς δεν υπάρχει στο Αρχείο).

Οι ίδιες τότε ευγενικές κυρίες εκέντησαν με δάκρυα χαράς στο απέναντι γαλάζιο τετράγωνο το ιστορικό γεγονός της οριστικής απελευθέρωσης της Κομοτηνής και της Δυτικής Θράκης 14 Μαΐου 1920 ενώ στο αμέσως κάτω γαλάζιο τετράγωνο το θλιβερό γεγονός 19 Αυγούστου 1913.

Η εργασία είναι ίδια λεπτή και απέριτη με την ίδια λευκή μεταξένια κλωστή. Το έτος 1928 ο αείμνηστος Δήμαρχος Σοφοκλής Κομνηνός καθιέρωσε την έπαρση της ιστορικής αυτής σημαίας με επίσημη και σεμνή τελετή.

Την 8η Μαΐου 1930 επισκέπτεται την Κομοτηνή ο Εθνάρχης Ελευθέριος Βενιζέλος. Οι Κομοτηναίοι εθεώρησαν αυτή την επίσκεψη σαν μεγάλη τιμή στην πόλη τους και αποθανάτισαν το γεγονός στο τελευταίο γαλάζιο ορθογώνιο της ιστορικής σημαίας.

Περνάνε τα χρόνια σχετικά ειρηνικά κάτω από την Μεταξική Δικτατορία όταν στις 28 Οκτωβρίου 1940 ξεσπά ο πόλεμος.

Ύστερα από ηρωική αντίσταση των Ελλήνων στις Πίνδου τα βουνά και της Ηπείρου οι πολυάριθμες στρατιές του Χίτλερ εγκατέστησαν στην αγαπημένη μας Πατρίδα καθεστώς Μαύρης ΚΑΤΟΧΗΣ.

Η Δυτική Θράκη παραχωρείται και πάλι στους Βουλγάρους. Δημόσια και Δημοτικά καταστήματα λεηλατούνται. Οι Αρχές όλες εγκαταλείπουν το λαό στο έλεος του Θεού, των Βουλγάρων Φασιστών.

Την σημαία εκείνη την ιστορική, την διέσωσαν από τα βέβηλα χέρια των κατακτητών ο Διευθυντής του Δήμου Μιχάλης Σπαθόπουλος που την εμπιστεύεται στον κλητήρα Νέστορα Γεωργιάδη που με τη σειρά του την

παραδίνει με χίλιους κινδύνους στο Δημοτικό Υπάλληλο Νίκο Μακαρώνη. Ἐτσι ἀπὸ χέρι σε χέρι καταλήγει να ραφεί στο εσωτερικό ξυλωμένου στρώματος και να μεταφερθεῖ στη Θεσσαλονίκη.

Ἐτσι κρυμμένη και ταπεινωμένη η ὁμορφη εκείνη σημαία ξενιτεύεται για δεύτερη φορά και ζεσταίνει με τη θερμή της τα προσφυγόπουλα της Θράκης. Νοιώθει τα βογγητά τους, τους καημούς τους, συμερίζεται τα δάκρυα και την πείνα τους. Καταπίνει στάλα-στάλα το πικρό ποτήρι της προσφυγιάς. Κι εκείνα παίρνουν θάρρος θωπεύοντάς την κι αντλούν καρτερία ἀπ' αὐτή κι ἐλπίδα και το φρόνημά τους γίνεται υψηλό και με αξιοπρέπεια περνούν τις δύσκολες μέρες.

Ἐπαψε η Κατοχή κι ἔλαμψε και πάλι ο ἥλιος της λευτεριάς. Τα Ἑλληνικά στρατεύματα, που 4 ολόκληρα χρόνια πολεμήσαν τον εχθρό με τη βοήθεια των συμμάχων μπήκαν στην Κομοτηνή και ἔδωξαν το Βούλγαρο φασίστα. Ο λαός της Κομοτηνῆς στις 9 Σεπτεμβρίου 1944 ἔζησε το ἴδιο πανηγύρι της χαράς και του ενθουσιασμοῦ. Οι πρόσφυγες ἀμέσως επαναπατρίζονται. Ο αείμνηστος τώρα συμπολίτης μας Νικόλαος Μακαρώνης, που με τόσους φόβους και ἐλπίδες φύλαξε την ιερή ἱστορική σημαία, βαθύτατα συγκινημένος και υπερήφανος τον Ιανουάριο του 1945 την παρέδωσε στον αγωνιστή της Ενικῆς Αντίστασης και αἰρετό Δήμαρχο Χρήστο Μαρκίδη, που με συγκίνηση φίλησε το ιερό πανί και το εναπόθεσε με τρεμάμενο χέρι στο κιβώτιο και την επομένη την ὕψωσε στον κόντο του Δημαρχείου, ἐνῶ στο λευκό της σταυρό φιλοτεχνήθηκε η ἱστορική ημέρα της ἀπελευθέρωσης 9 Σεπτεμβρίου 1944.

Ὅλοι ξέρουμε πως η Θράκη και η Κομοτηνή ἔχουν προσφέρει ἀφθονο αἷμα στο βωμό της Πατρίδας σ' ὅλους της τους αγώνες και συμερίστηκε με τον ἴδιο πόνο τις συμφορές της και ἔχει γευθεῖ το ἴδιο ἀπληστα ὅλες τις χαρές της.

Η μεγάλη μητέρα Ελλάδα ευγνωμονούσα ανταμείβει την πρωτεύουσα της Θράκης με ζηλευτή τιμή.

Στη μικρή πλατεία μεταξύ Δημοτικού ἄλσους και Παλαιού Δημοτικού Μεγάρου, ὅπου τώρα κατοπεύει η μορφή του Βιζυηνοῦ, στις 24 Μαρτίου 1946 λαμβάνει χώρα μια πολύ σεμνή τελετή. Ἐχουν κληθεῖ οι στρατιωτικές, οι πολιτικές Ἀρχές του τόπου, πλήθη κόσμου και τμήμα του 306 Τάγματος Εθνοφυλακῆς. Ο Διοικητής του Τάγματος κρατώντας με συγκίνηση ἓνα Μετάλλιο το προσφέρει στο Δήμαρχο Δημήτριο Μπλέτσα και παρασημοφορεῖ την ἱστορική Σημαία και την Πόλη της Κομοτηνῆς για τον ηρωισμό και την αυτοθυσία του λαοῦ της.

Τα χεῖλη σωπαίνουν, τα μάτια ἀκίνητα βουρκώνουν και μόνο ο κτύπος της καρδιάς ἀκούγεται. Η στιγμή είναι μεγάλη, είναι ιερή και τόσο βαθειά συγκινεῖ ὥστε βλέπει κανεῖς λευκά μαντήλια να σκουπίζουν τα υγρά μάγουλα.

Μετά την παρασημοφορία και μέσα σε ατμόσφαιρα μεγαλείου και έξαρσης ακούγεται ο λόγος του Δημάρχου που καταλήγει:

«Εις την ιεράν μας αυτήν σημαίαν αποθέτω το μετάλλιον που η Πατρίς απονέμει. Ευχαριστών δε δια τους θερμούς υπέρ των συμπατριωτών μου επαίνους του κ. Διοικητού του 306 Τάγματος Εθνοφυλακής, αναφωνώ:

Ζήτω η Αθάνατος και ένδοξος Ελλάς»!

Επαιάνισε με τρέμουλο η φιλαρμονική τον Εθνικό Ύμνο και έληξε η ωραία, η σεμνή αυτή τελετή ενώ ένα ανάλαφρο αεράκι εφύσησε και το ιερό πανί εσκίρτησε παιχνιδιάρικα και χαριτωμένα σαν νάχε ψυχή.

Η πρώτη εκείνη ιστορική σημαία των 74 χρόνων αφού έζησε μεγάλες ιστορικές στιγμές και περιπέτειες κοίτεται γλυκά αναπαυμένη και φυλαγμένη με πολλή προσοχή στο Αρχείο της Δημαρχίας σαν το πιο σεβαστό κειμήλιο.

Πιστό της αντίγραφο έχει γίνει και θυμίζει όλο το μεγαλείο και το λαμπρό παρελθόν ΕΚΕΙΝΗΣ. Ας κυματίζει αιώνια κι ας αναπνέει τον Ελεύθερο αέρα της γης των Πατέρων.

ΠΕΤΡΟΥ ΣΑΜΣΑΡΗ

ΘΡΑΚΙΩΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ ΣΤΗ ΜΟΝΟΚΚΛΗΣΙΑ ΣΕΡΡΩΝ*

Μετά τις 6 του Γενάρη, μέρα των Αγίων Θεοφανίων, στη Μονοκκλησιά Σερρών αρχίζει ένα γιορταστικό δεκαήμερο —όχι ολοσύνεχο—, όπου το υγρό στοιχείο, σύμβολο ευλογίας και καρποφορίας, αλλά και καθαρισμού, βρίσκεται στο προσκήνιο. Το «βρέξιμο» προσώπων, που συνηθίζεται, θυμίζει το περιρραντήριο του ιερέα, μετά τον αγιασμό. Η πανηγυρική αυτή ατμόσφαιρα κλείνει στις 17 του ίδιου μήνα, δηλαδή παραμονή της γιορτής του Αγίου Αθανασίου.

Στη γιορταστική αυτή περίοδο διακρίνουμε τρεις χαρακτηριστικές εκδηλώσεις που εναλλάσσονται η μια με την άλλη και έχουν άμεση σχέση μεταξύ τους:

1) Τα «βρεξούδια»: καθαρά αντρική γιορτή που γίνεται στις 7 του Γενάρη.

2) Η «μέρα της μπάμπως» ή «μπάμπω γκιουνού»: με κυρίαρχο το γυναικείο στοιχείο στις 8 του ίδιου μήνα και

3) Η «γιορτή για τα αντρόγυνα»: με συνεορτασμό των συζύγων στις 17 του ίδιου πάλι μήνα. Με την τελευταία τελειώνουν και οι παραπάνω καθιερωμένες συνήθειες των κατοίκων αυτού του χωριού.

Πριν αρχίσουμε την περιγραφή των εθίμων, θεωρούμε σκόπιμο να δώσουμε μερικά κατατοπιστικά στοιχεία σχετικά με την Μονοκκλησιά, που θα βοηθήσουν στην καλύτερη κατανόηση της οικονομικής και κοινωνικής ζωής των κατοίκων της¹.

* Η συγκέντρωση του υλικού έγινε το 1982. Πολύτιμη στάθηκε η βοήθεια του Μονοκκλησιώτη Γρηγόρη Καραθανάση, που ευχαριστώ και από τη θέση αυτή.

1. Για περισσότερα στοιχεία, βλ. Γ. Ε. Μαραβελάκη, Συλλογή λαογραφικής ύλης εκ Μονοκκλησιάς Σερρών, Κέντρο Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, Χειρόγραφο, αριθ. 3569/1971, 4^ο.

2. Παλιότερα, όπως θυμούνται οι κάτοικοι του χωριού, τα νερά του Στρυμόνα, μετά από πλημμύρα, έφταναν μέχρι την κεντρική πλατεία του σημερινού χωριού. Επιπλέον, οι συχνές πλημμύρες αποτελούσαν μεγάλη πληγή για τους κατοίκους, γιατί ευνοούσαν την εξάπλωση της ελονοσίας, που αποτελούσε σοβαρή απειλή κατά της ζωής τους.

Η Κοινότητα της Μονοκκλησιάς βρίσκεται δυτικά της πόλης των Σερρών και σε απόσταση 17 χιλιομέτρων από αυτή. Ολόκληρο το χωριό αποτελεί μια και μόνο ενορία με μια κεντρική πλατεία, ένα σχολείο, μια εκκλησία, ένα γήπεδο και δύο καφενεία. Ο αυτοκινητόδρομος, που λειτουργεί ασφαλτοστρωμένος από τον Οκτώβρη του 1981 (μήκους 1,5 χλμ.), συμβάλλει στην εθνική οδό Σερρών-Θεσσαλονίκης. Βορειοδυτικά από το χωριό και σε μικρή απόσταση κυλάει ο ποταμός Στρυμόνας, ο οποίος, μετά τα αντιπλημμυρικά έργα του 1937, αποτελεί στοιχείο ευφορίας και πλούτου για τα χωράφια, που απαλλάχτηκαν πια από τις ελώδεις εκτάσεις, που οφείλονταν στις ενοχλητικές και καταστρεπτικές πλημμύρες του². Γι' αυτό το προσχωματικό έδαφος του χωριού ευνοεί την καλλιέργεια των χωραφιών. Η έκταση του χωριού φτάνει τα 401 στρέμματα. Η γειτνίαση του χωριού με το πιο μεγάλο αστικό κέντρο της περιοχής, την πόλη των Σερρών, έχει ως συνέπεια, ώστε οι εμπορικές συναλλαγές και οι πολιτιστικές σχέσεις των κατοίκων του χωριού να περιορίζονται αποκλειστικά με την πόλη αυτή.

Ιστορία του χωριού

Το χωριό είναι πολύ νέο. Ιδρύθηκε το 1923 από πρόσφυγες της Ανατολικής Θράκης και λίγους ντόπιους από το διπλανό παλιό καταστραμμένο χωριό, το Καρατζάκιοι³. Πρόσφυγες κατά το 1922 από τα χωριά Πέτρα⁴ (50 οικογένειες) και Καλύβια⁵ (25 οικογένειες) της Ανατολικής Θράκης

3. Το χωριό αυτό (βουλγάρικη ονομασία Karadzovo) στο Μακεδονικό αγώνα ήταν έδρα βουλγάρικης συμμορίας, την οποία ο Καπετάν Μητρούσης με τη συνδρομή του οπλαρχηγού Γκούρμα κατόρθωσε μέσα σε ένα βράδυ (7/8 του Νοέμβρη 1906) να την εξολοθρεύσει.

4. Η Πέτρα, κωμόπολη της Ανατολικής Θράκης, ανήκει στην περιφέρεια των Σαράντα Εκκλησιών και βρισκόταν σε απόσταση 25 περίπου χλμ. ΒΔ από αυτές. Ήταν χτισμένη σε οροπέδιο, πάνω στην πλαγιά του μικρού Αίμου. Οι Τούρκοι κάτοικοί της, κάπου 30 οικογένειες, αποτελούσαν μειονότητα σε σύγκριση με τους Πετρινούς, που ξεπερνούσαν τις 700 οικογένειες (2000 κάτοικοι περίπου) και ζούσαν σε χωριστή συνοικία. Εκτός από τη Μονοκκλησιά, Πετρινοί κατέφυγαν και στη Νέα Πέτρα, στη Ζίχνη και στην Άνω Καμήλα Σερρών. Άλλοι στην περιφέρεια Κομοτηνής και Ξάνθης και 25 περίπου οικογένειες στο Καβακλί (Άγιο Αθανάσιο) κοντά στη Θεσσαλονίκη, βλ. Δ. Πετροπούλου, Λαογραφικά Σκοπέλου-Πέτρας (Ανατολικής Θράκης), Αρχ. Θρακ. θησ. 8 (1941/42) 136. Περισσότερα στοιχεία για την Πέτρα, βλ. Γ. Τζουνή, Η Πέτρα και Σκόπελος της Αν. Θράκης, Αρχείον Θράκης 39 (1976) 173 κε.

5. Το χωριό Καλύβια Ανατολικής Θράκης ανήκει στην υποδιοίκηση Μαργαράων του νομού Ραιδεστού. Τò 1920 είχε 544 κατοίκους. Πολλοί Καλυβιώτες, εκτός από τη Μονοκκλησιά, εγκαταστάθηκαν και μέσα στην πόλη των Σερρών, όπου συγκρότησαν χωριστή συνοικία, τα Καλύβια.

εγκαταστάθηκαν άλλοι στο χωριό Καρατζάκιοι και άλλοι σε διπλανό τουρκικό τσιφλίκι. Το χωριό ήταν μικρό για να δεχτεί το πολυάριθμο πληθυσμιακό στοιχείο των προσφύγων, και έτσι οι περισσότεροι από αυτούς βρήκαν πρόχειρο καταφύγιο στην εκκλησία του χωριού. Ελάχιστοι φιλοξενήθηκαν σε σπίτια του χωριού· οι περισσότεροι όμως στεγάστηκαν προσωρινά στα παραπήγματα από το τουρκικό τσιφλίκι, που βρισκόταν στο χώρο του σημερινού χωριού της Μονοκκλησιάς. Η διαμονή των προσφύγων στο Καρατζάκιοι ήταν σύντομη. Η μοίρα τους έλαχε ακόμη μια μετοίκηση, ευτυχώς πολύ κοντινή αυτή τη φορά. Στις αρχές του 1923 τα νερά του ποταμού Στρυμόνα, που πλημμύρισε, ανάγκασαν όλους τους κατοίκους του χωριού να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους για πάντα. Έτσι, πριν ακόμη κλείσει μισός χρόνος από τότε που πήραν το δρόμο της προσφυγιάς, μαζί με τους ντόπιους κατοίκους του χωριού, μετακομίζουν ένα χιλιόμετρο πιο βόρεια και ενώνονται με τους άλλους πρόσφυγες, που είχαν εγκατασταθεί στο τουρκικό τσιφλίκι, αφήνοντας το χωριό στο έλεος του ποταμού. Στο χώρο αυτό ιδρύθηκε το νέο χωριό, στο οποίο, επειδή υπήρχε μια μόνο εκκλησία, ονομάστηκε Μονοκκλησιά. Όλοι τους με εργατικότητα προσπάθησαν να αναδιοργανώσουν τις παλιές οικογενειακές τους εστίες. Το 1927 το τσιφλίκι απαλλοτριώνεται και μοιράζεται προσωρινά στους ακτήμονες του νέου χωριού. Η πρώτη επίσημη διανομή της γης γίνεται το 1937. Ακολουθούν άλλες το 1960 και 1963. Η τύχη χαμογέλασε επιτέλους τους πρόσφυγες.

Το χωριό, σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 1981, αριθμεί τους 475 κατοίκους· ενώ παλιότερα ήταν περισσότεροι (το 1971 542 και το 1961 633). Η μετανάστευση στο Εξωτερικό προκάλεσε σταδιακή μείωση του πληθυσμού.

Από τις οικογένειες που κατοικούν στο χωριό οι 10 είναι ντόπιες. Οι υπόλοιπες προσφυγικές, από τα χωριά Πέτρα και Καλύβια⁶. Οι Πετρινοί υπερέχουν αριθμητικά. Αξιοσημείωτο μάλιστα είναι το γεγονός πως όλες αυτές οι οικογένειες είναι μοιρασμένες σε αντίστοιχα οικοδομικά τετράγωνα. Έτσι, βρίσκουμε τους Πετρινούς στο ΝΑ τμήμα του χωριού, τους Καλυβιώτες στο ΒΔ και τους ντόπιους στο ΝΔ. Οι σχέσεις τους ήταν πάντα φιλικές. Σήμερα επικρατεί απόλυτη ομοιγένεια στη γλώσσα και στη θρησκεία.

6. Μετά την οριστική απομάκρυνση των Τούρκων το 1912, κάτοχος του τσιφλικιού έγινε κάποιος Πέτσας, που το είχε στην κατοχή του μέχρι το φθινόπωρο του 1922.

7. Το βιοτικό και πολιτιστικό επίπεδο των Καλυβιωτών ήταν πιο υψηλό. Διακαής από παλιά ήταν ο πόθος των Πετρινών «να κάνουν Καλυβιώτισσα νύφη».

Οικονομία - Μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων.

Στο χώρο του σημερινού χωριού της Μονοκκλησιάς, όπως αναφέραμε παραπάνω, υπήρχε τουρκικό τσιφλίκι, στο οποίο καλλιεργούσαν κυρίως καλαμπόκι και σιτάρι. Η καλλιέργειά τους συνεχίστηκε μέχρι το 1925, ώπου άρχισαν να σπέρνουν και βαμβάκι. Οι Καλυβιώτες παράλληλα ασχολούνταν και με την καλλιέργεια των οπωρολαχανικών, στην οποία είχαν παράδοση. Περιζήτητα ήταν στη serrαϊκή αγορά τα αγγούρια της Μονοκκλησιάς, που τα εξήγαγαν μάλιστα σε σημαντικές ποσότητες. Το 1957-59, μετά τα αρδευτικά έργα στον Στρυμόνα, άρχισε η συστηματική καλλιέργεια του ρυζιού αδιάκοπα μέχρι και σήμερα, που αποτελεί και τη βασική οικονομία του χωριού. Ακολουθούν σε μικρότερες ποσότητες η βιομηχανική τομάτα και τα κηπευτικά. Η κτηνοτροφία τους περιορίζεται σε 300 αγελάδες και μοσχάρια, καθώς και σε 700 πρόβατα. Πριν από το 1963, όταν ακόμη οι βοσκότοποι («μεράδες») ήταν ανοιχτοί, οι αγελάδες και τα μοσχάρια ξεπερνούσαν τον αριθμό των 700 και τα πρόβατα έφταναν γύρω στις 2000.

Πολλοί είναι οι κάτοικοι που ως το 1950 δεν έχουν ολοκληρώσει τα μαθήματα της στοιχειώδους εκπαίδευσης. Σήμερα στο χωριό υπάρχουν 5-6 φοιτητές και 10-12 επιστήμονες. Από τις γυναίκες οι περισσότερες είναι απόφοιτες της στοιχειώδους εκπαίδευσης· ένα ποσοστό 15-20% έχει τελειώσει τη μέση εκπαίδευση και 6-7 είναι πτυχιούχες ανώτατων σχολών. Ποσοστό δηλαδή πτυχιούχων γύρω στα 50% σε σύγκριση με τους άντρες. Η γυναίκα στη Μονοκκλησιά έχει μια ξεχωριστή θέση. Σ' αυτό συντέλεσε πολύ η ίδρυση του πολιτιστικού συλλόγου εγγάμων γυναικών, που φέρνει την επωνυμία «Η Λυσιστράτη»⁸.

Περιγραφή των εθίμων

1. Τα «βρεζούδια»

Η γιορταστική ατμόσφαιρα ξεκινά την παραμονή των Φώτων. Ομάδα αντρών περιφέρεται το απόγευμα σε όλα τα σπίτια του χωριού και ψάλλει τα κάλαντα με τη συνοδεία μουσικών οργάνων (ακορντεόν, κιθάρα και φυσικά το παραδοσιακό τρίγωνο). Το φιλοδώρημα τους είναι απαραίτητο για το γλέντι που θα επακολουθήσει τη μέρα του Αϊ-Γιαννιού.

8. Ο σύλλογος αυτός λειτουργεί από το 1953. Επισημοποιήθηκε και νομιμοποιήθηκε το 1963, σύμφωνα με απόφαση (αριθ. 341) του Πρωτοδικείου Σερρών. Βασικός σκοπός του συλλόγου είναι η οργάνωση και εκτέλεση της γιορτής, καθώς η διατήρηση του εθίμου της λεγομένης «Γυναικοκρατίας».

Εικ. 1: Από το «βρέξιμο» των αντρών (Φωτ. 1982).

Την επόμενη μέρα των Θεοφανίων, μετά τον αγιασμό των νερών, αρχίζει το βρέξιμο των αντρών, τα λεγόμενα «βρεξούδια». Όλοι οι άντρες συγκεντρώνονται στο καφενείο και εκλέγουν με βοή μια επιτροπή, που θα αναλάβει τα οργανωτικά καθήκοντα για τις 7 και 17 του Γενάρη, τις μέρες του γλεντιού. Στη συνέχεια βγαίνουν στους δρόμους και περιφέρονται από σπίτι σε σπίτι ραντίζοντας με κλωνάρι από βασιλικό, το οποίο εμβρέχουν σε ένα μπακιρένιο σκεύος, μόνο τους άντρες (εικ. 1). Μετά τους σκουπίζουν με μια πετσέτα και τους χτενίζουν. Αυτόν που θα «βρέξουν» είναι υποχρεωμένος να προσφέρει χρήματα ή τρόφιμα, που προορίζονται για το γλέντι της επόμενης⁹. Ταυτόχρονα το «βρέξιμο» αποτελεί γι' αυτόν πρόσκληση στο

9. Στην Πέτρα της Ανατολικής Θράκης —την «παλιά Πέτρα», όπως τη λένε οι κάτοικοι του χωριού για να τη διακρίνουν από τη Νέα Πέτρα Σερρών σημαντική ήταν η θέση του παπά για το τυπικό και την τέλεση του εθίμου. Έτσι, του Αϊ-Γιαννιού επιβίβαζαν τον παπά πάνω σε μια άμαξα τοποθετώντας τον σε εμφανές σημείο και τον κατάβρεχαν, αφού περνούσαν την άμαξα μέσα από τα νερά του ποταμού, που είχε αγιάσει την προηγούμενη μέρα. Ταυτόχρονα τον προέτρεπαν να «τάξει». Ο παπάς, που ήταν γνώστης του εθίμου, έταξε κυρίως κρασί, βλ. Τ. Τζουνή, Τα βρεξούδια Αν. Θράκης. Μία

Εικ. 2: Από το γλέντι των αντρών στα «βρεξούδια» (Φωτ. 1982).

φαγοπότι. Άντρες που από αμέλεια ή αβλεψία δε «βρέχτηκαν» δε συμμετέχουν στο γλέντι. Γι' αυτό και την επόμενη μέρα του Αϊ-Γιαννιού, ενώ το γλέντι από το πρωί έχει ανάψει στο καφενείο, παράλληλα «βρέχουν» και αυτούς που αγνόησαν να το κάνουν και ακόμη και κάθε ξένο άντρα, που θα ήθελε να πάρει μέρος στο καθαρά αυτό αντρικό πανηγύρι γλεντιού, που διαρκεί μέχρι το σούρουπο. Χορεύουν τους κατ' εξοχήν θρακιώτικους χορούς, το «ζουρναράδικο» και τη «μπαϊντούσκα», αλλά και συρτούς, καρσιλαμά και χασάπικο (εικ. 2). Τα χρήματα που περισσεύουν τα διαθέτουν για «το γλέντι των αντρώγων» στις 17 του Γενάρη, για το οποίο θα γίνει λόγος πιο κάτω. Τότε «τρώνε τα βρεξούδια».

Τα «βρεξούδια» λοιπόν που γίνονται στη γιορτή του Αϊ-Γιαννιού και

σελίδα παλαιότητας λαϊκής εορτής και πανηγυριού, Αρχ. θρακ. θησ. 22 (1957) 283, καθώς και Δ. Πετροπούλου, ό.π., 149. Άλλοτε πάλι «έβρεχαν» το κεφάλι του παπά στο συντριβάνι του χωριού με το νερό του αγιασμού και το ανάγκαζαν να «τάξει». Κάτι παρόμοιο γινόταν και στο Σιναπλί, χωριό της Βόρειας Θράκης, όπου «έλουζαν» κυριολεκτικά τον παπά σε βρύση έξω από το χωριό, βλ. Γ. Μέγα, Ελληνικά εορταί και έθιμα της λαϊκής λατρείας, Αθήναι 1976, 82.

που τα κάνουν για το «καλό του χρόνου», θυμίζουν τη βάφτιση του Χριστού από τον Ιωάννη τον Πρόδρομο το Βαφτιστή και αν προχωρήσουμε ακόμη παλιότερα ίσως μπορέσουμε να βρούμε κάποια σχέση με τη λατρεία της θρακικής θεότητας Κοτυτώς, που το βάφτισμα στο νερό ήταν μια από τις τελετές της η οποία συνδυαζόταν και με το κάπως οργιαστικό χαρακτήρα. Στην αρχή τελούνταν για δημοτελή σκοπό και επεκτάθηκε αργότερα σε άλλα μέρη¹⁰ μόνο στους νεόνυμφους, τους οποίους έβρεχαν στο ποτάμι ή στη βρύση για να στεριώσουν την υγεία και την ευτυχία τους¹¹.

2. Η «μέρα της μπάμπως» («μπάμπω γκιουνού»)¹².

Η 8 του Γενάρη, γιορτή της οσίας Δομνίκης, είναι αφιερωμένη αποκλειστικά και μόνο στις παντρεμένες γυναίκες και μάλιστα σε αυτές που έχουν τεκνοποιήσει¹³.

Παραμονή της γιορτής από το πρωί αντιπρόσωποι των γυναικών, ανάμεσα στις οποίες είναι και το διοικητικό συμβούλιο του συλλόγου «Λυσιστράτη», γυρίζουν στα σπίτια και «βρέχοντας» τις ηλικιωμένες γυναίκες με το περιρραντήριο συγκεντρώνουν τρόφιμα και ποτά από προσφορές (εικ. 3). Ταυτόχρονα η ενέργεια αυτή αποτελεί και πρόσκληση για συμμετοχή στο γλέντι. Τα τρόφιμα συναθροίζονται το βράδυ στο οίκημα του συλλόγου και εκεί προετοιμάζονται για την επόμενη μέρα (εικ. 4).

Την άλλη μέρα πρωί-πρωί αρχίζει το τυπικό του εθίμου. Γυναίκες με την ιδιότυπη ενδυμασία τους¹⁴ πηγαίνουν στο σπίτι της πιο ηλικιωμένης

10. Κυρίως στην Αγχίαλο, αλλά και σε άλλες πόλεις της δυτικής ακτής του Εύξεινου Πόντου, όπως στο Μπαλτσίκ (αρχαία Διονυσούπολη), στη Βάρνα, στην Καβάρνα, στη Μεσημβρία, στον Πύργο, στη Σωζόπολη, στην Αγαθούπολη και στο Βασιλικό. Πρόσφυγες από την Αγχίαλο το τελούσαν τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασής τους στη Νέα Αγχίαλο, 19 χλμ. έξω από το Βόλο, βλ. Δ. Οικονομίδη, Τα «βρεξούδια», Αρχ. θρακ. θησ. 22 (1957) 233.

11. Γ. Μέγα, ό.π., 83.

12. Από την τουρκική λέξη *gün* (= μέρα) και *μπάμπω* (= γριά ή μαμή). Ίσως η λέξη σχετίζεται ακόμη με το ηλικιωμένο μυθολογικό πρόσωπο της Βαυβάς. Στο γειτονικό επιπλέον χωριό Καλά Δένδρα το κύριο φαγητό των Χριστουγέννων, που αποτελούνταν από γεμιστά έντερα, ονομαζόταν «μπάμπες».

13. Βλ. ακόμη Κ. Θρακιώτη, Εθμικές εκδηλώσεις στη Θράκη, Θρακικά Χρονικά 31 (1974) 42-43.

14. Η νέα τους ενδυμασία, που μιμείται παραδοσιακά πρότυπα, αποτελείται από ένα ολόσωμο καφέ φουστάνι, το οποίο ζώνεται στη μέση με βυσινί ποδιά (παλιά «τσαντίλα») και έτσι φαίνεται ότι αποτελείται από δύο μέρη, όπως ακριβώς χωριζόταν η παλιά παραδοσιακή ενδυμασία τους, στην υφαντή φούστα και στη «ρόμπα» (=πουκάμισο). Στο κεφάλι φορούν βυσινί μαντίλα (το παλιό «τσεμπέρι»), το οποίο περιζώνεται με πούλιες (τα παλιά «σατσάκια»).

Εικ. 3: Συγκέντρωση τροφίμων από τις γυναίκες (Φωτ. 1982).

Εικ. 4: Προετοιμασία του φαγητού για το γλέντι των γυναικών (Φωτ. 1982).

γυναίκας, της μπάμπως, που είναι και το τιμώμενο πρόσωπο της μέρας¹⁵, και, αφού τη «βρέχουν» με το βασιλικό και τη βάζουν να «τάξει», της προσφέρουν δώρα που έχουν συγκεντρώσει (εικ. 5). Ύστερα την τοποθετούν πάνω σε ένα αμάξι¹⁶, κατάλληλα μετασκευασμένο και στολισμένο και τη γυρίζουν στους δρόμους του χωριού χορεύοντας στο ρυθμό της παραδοσιακής γκάιντας¹⁷ (εικ. 6). Το γλέντι πια έχει ανάψει και κατά το μεσημέρι μεταφέρεται ξέφρενο στην κεντρική πλατεία του χωριού, μπροστά στο οίκημα των σύγχρονων αμαζόνων (εικ. 7, 8).

Οι θρακιώτικοι χοροί, το «ζουναράδικο» («κουσάκ χαβασί») και η «μπαϊντούσκα» έρχονται πρώτοι· ακολουθούν ο συρτός και ο καρσιλαμάς. Μην τολμήσει κάποιο αντρικό πόδι να παραβιάσει τα σύνορα, που έχουν ορίσει με σχοινί γύρω από την πλατεία! Τον περιμένει κατάβρεγμα μέχρι το

15. Στην «παλιά Πέτρα» το τιμώμενο και κεντρικό πρόσωπο ήταν η μαμή της κάθε συνοικίας του χωριού. Από τις 6 το πρωί πελάτισσες της μαμής, η οποία συμβολίζει τη διαίωξη της ζωής, άρχισαν να την επισκέπτονται στο σπίτι της. Της πρόσφεραν δώρα, κυρίως σαπούνι, πετσέτα, «τσεμπέρι», κάλτσες («τσουράπια») ή ο,τιδήποτε άλλο, που η μαμή τα δεχόταν και τα τοποθετούσε πάνω στο χαμηλό τραπέζι (το «σινί»). Καθεμιά γυναίκα χωριστά της έπλενε τα χέρια, που βοήθησαν στον τοκετό της, ρίχνοντας νερό με το «μπουντίτσο» (μπακιρένιο σκεύος με λαβή) το οποίο γέμιζε από το «γκιούμ». Οι γυναίκες στο Σταχτοχώρι της περιφέρειας Αγχιάλου, οι οποίες είχαν το ίδιο έθιμο, πίστευαν ότι, αν δεν πλύνουν τα χέρια της μαμής αυτή τη μέρα, θα καίγονται στη φωτιά στον άλλο κόσμο και το θεωρούσαν αχαριστία από τη μεριά τους, αφού τα χέρια της μαμής στάθηκαν χρήσιμα βοηθητικά όργανα στη δύσκολη στιγμή της γέννας τους, βλ. Β. Ν. Δεληγιάννη, Τ'ς βάβως η μέρα, Αρχ. Θρακ. θησ. 3 (1936/37) 199. Στη συνέχεια η μαμή τις έδινε ευχές. Ακολουθούσε το γλέντι μέχρι αργά.

Η σημερινή «μπάμπω» (γριά) της Μονοκκλησιάς αντικατέστησε το πρόσωπο της μαμής στην Πέτρα, η οποία και πάλι είναι ηλικιωμένη και έμπειρη από τους προηγούμενους δικούς της τοκετούς. Στη Ρώμη οι πρώτες μαμές, που είχαν έλθει από την Ελλάδα, δεν περιορίζονταν μόνο στη συμπαράστασή τους κατά τον τοκετό, αλλά εκτελούσαν και θρησκευτικές τελετές. Ίσως στη Μονοκκλησιά, όταν αναβίωσε το έθιμο, από έλλειψη μαμής να αντικατέστησαν το πρόσωπό της από την πιο ηλικιωμένη του χωριού αποδίδοντας τιμές και σεβασμό σε αυτή, όπως παλιότερα στη μαμή, πρβ., Θ. Παπακωνσταντίνου, Μια παράξενη γιορτή στη Μονοκκλησιά, Αρχ. Θρακ. θησ. 27 (1962) 350-351.

16. Η χρήση «άρματος» συνήθίζεται και σε άλλα έθιμα, πρβ. Κ. Κακούρη, Έθιμα αγροτικής μαγείας σε ελληνικά θρακοχώρια, Πρακτικά Γ' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου (Ήπειρος-Μακεδονία-Θράκη), (Αλεξανδρούπολη, 14-18 Οκτωβρίου 1976), Θεσσαλονίκη 1979, 292.

17. Γκάντα έπαιζε ο Πετρινός Ιωάννης Τζαλίδης (ή Τζάλες), ο οποίος παρόλο που μετά το 1928 εγκαταστάθηκε στην περιοχή του Διδυμότειχου, ερχόταν κάθε χρόνο τη μέρα αυτή για να προσφέρει τις υπηρεσίες του. Η προχωρημένη του ηλικία όμως δεν του επιτρέπει πια. Έτσι, από έλλειψη γκαϊντατζή εδώ και λίγα χρόνια η παραδοσιακή γκάντα αντικαταστάθηκε από άλλα μουσικά όργανα (νταούλι, ζουρνά, κλαρίνο και ακορντεόν). Τους οργανοπαίχτες, γόφτους στη καταγωγή, τους καλούν από την κοντινή κωμόπολη της Ηράκλειας.

Εικ. 5: Έξω από το σπίτι της μπάμπως (Φωτ. 1969).

Εικ. 6: Περιφορά της μπάμπως με την άμαξα στο χωριό (Φωτ. 1969).

κόκαλο (εικ. 9). Γυναίκα μεταμφιεσμένη σε τροχονόμο¹⁸ ρυθμίζει την κυκλοφορία των αυτοκινήτων από τους ξένους, που έρχονται να απολαύσουν τους χορούς των γυναικών (εικ. 10). Άλλες γυναίκες ντυμένες με αντρικές ενδυμασίες ασχολούνται με καθαρά αντρικές δουλειές. Παράλληλα οι άντρες στα σπίτια αναγκάζονται να κάνουν τις δουλειές του σπιτιού, αφού η νοικοκυρά λείπει για μια μέρα από αυτό¹⁹ (εικ. 11).

Η διασκέδαση και το συμπόσιο σε οργιαστικό ρυθμό συνεχίζεται προς το σούρουπο μέσα στο οίκημα²⁰ του συλλόγου σε αυστηρά περιορισμένο κύκλο των παντρεμένων γυναικών μέχρι τα ξημερώματα της επόμενης. Μόνες πια, κλεισμένες μέσα στο απόρρητο φρούριό τους, μακριά από κάθε αδιάκριτο μάτι και χωρίς την αντρική παρουσία, κάνουν και λένε τα πιο απίθανα πράγματα²¹. Τα ελευθερόστομα τραγούδια και ανέκδοτα βρίσκονται στην πρώτη θέση. Οι χοροί συνεχίζονται στον ξέφρενο ρυθμό της παννυχίδας. Οι οργανοπαίχτες είναι χωρισμένοι από ένα προπέτασμα για να μη βλέπουν ό,τι γίνεται²². Κατορθώσαμε με μεγάλη δυσκολία να αποσπάσουμε μερικά από τα απόρρητα τραγούδια, που τραγουδούν και χορεύουν μέσα στο άδυτό τους στις ώρες του κεφίου και της ευωχίας.

Η τωρινή πρόεδρος του συλλόγου «Λυσιστράτη» και από τα ιδρυτικά μέλη του, Μαρία Τσομπανίδου, ηλικίας 57 χρονών από τα Καλύβια Αν. Θράκης μας τραγούδησε ένα πολύ χαρακτηριστικό τραγούδι για το έθιμο, που το έμαθε στην Κομοτηνή το 1958 από την Πετρινή Θεοδώρα Θεοχα-

18. Η μεταμφίεση αυτή, καθώς και άλλες που γίνονται, αποτελούν παραφθρά του εθίμου και καθιερώθηκαν για να τραβήξουν το ενδιαφέρον και την προσέλευση των τουριστών επισκεπτών.

19. Παλιότερα τόσο μεγάλος ήταν ο ενθουσιασμός και το πάθος των γυναικών για το έθιμό τους, ώστε δε δίσταζαν να εγκαταλείψουν απροστάτευτο στο κρεβάτι τον άρρωστο σύζυγό τους για να «κάνουν το κέφι τους», όπως μας είπαν χαρακτηριστικά.

20. Το ιδιαίτερο οίκημα του συλλόγου των γυναικών, που βρίσκεται δίπλα στο κτίριο της Κοινότητας, χρησιμοποιείται για την τέλεση του εθίμου από το 1970 και μετά: παλιότερα έβρισκαν καταφύγιο στο καφενείο της εκκλησίας, του Χρήστου Τσομπανίδη, του Δημήτρη Σπένδα και τελευταία του Αντώνη Τσόρλα.

21. Το 1956, όταν κάποιος Ολλανδός δημοσιογράφος τόλμησε να παραβιάσει το απροσπέλαστο, βρέθηκε έρμαιο στα χέρια των γυναικών που, αφού τον μέθυσαν και τον μεταμφίεσαν σε αρκούδα, τον περιέπαιξαν.

22. Παλιότερα μάλιστα έντυναν τον γκαϊντατζή με γυναικεία ενδυμασία, δείγμα υποταγής στη γυναικεία εξουσία. Κάτι ανάλογο εξάλλου μας θυμίζουν οι τοιχογραφίες με τους γυναικοντυμένους μουσικούς που παρευρίσκονταν σε γυναικείες ιερουργίες στη μινωική Κρήτη, όπου η θέση της γυναίκας βρισκόταν και εκεί σε αξιολογή θέση. Παρόλο όμως που οι γυναίκες δεν έχουν μεγάλη εμπιστοσύνη στην εχεμύθεια των μουσικών, που στηρίζεται στο λόγο της τιμής τους, οι ίδιες, όπως και αλλού, δεν αποφάσισαν να μάθουν τη χρήση μουσικών οργάνων, αλλά ούτε πάλι αγνόησαν τη σημασία τους, βλ. Μ. Δέδε, Η μέρα της Μαμής ή Μπάμπως, Αρχείον Θράκης 39 (1976) 197, σημ. 6.

Εικ. 7: Από το χορό των γυναικών (Φωτ. 1969).

Εικ. 8: Από το χορό των γυναικών (Φωτ. 1982).

ρίδου (80 χρονών τώρα), αδελφή του πεθερού της. Το τραγούδι αυτό, με καθαρά γυναικείο χαρακτήρα, βρίσκεται μέσα στο πνεύμα του εθίμου και απευθύνεται στους άντρες. Χορεύεται ως χασάπικο με συνοδεία γκάιντας.

Μπάτε κορίτσια στο χορό τώρα που έχετε καιρό.

Αύριο παντρευόσαστε, σπιτονοικοκυρευόσαστε.

Τριάλαλά, Τριάλαλά, τριάλαλά.

Δε σας αφήνουν οι άντρες σας να πάτε στις μανάδες σας.

Δε σας αφήνουν τα παιδιά να πάτε ως τη γειτονιά.

Δε σας αφήνουν οι πεθερές να πάτε 'κει πούναι χαρές.

Δε σας αφήνουν οι πεθεροί να πάτε 'κει πούναι χοροί.

Τους άντρες τους μεθίζουμε και τους αποκοιμίζουμε

Και τα παιδιά τα δέρνουμε, μαζί μας δεν τα παίρνουμε.

Και την κακιά την πεθερά τη βάζω πάνω στην πυρουστιά.

Και τον κακό τον πεθερό τον κάνω ό,τι θέλω 'γω.

Τριάλαλά, τριάλαλά, τριάλαλά.

Τον στρώνω 'δω, τον στρώνω 'κει, τον στρώνω μέσα στην αυλή

Και για ένα προσκέφαλο τον βάζω γαϊδουροκέφαλο.

Τριάλαλά, τριάλαλά, τριάλαλά.

Το δεύτερο τραγούδι έχει τίτλο «Ο καλόγερος». Μας το τραγούδησε η ίδια, που το έμαθε από τη μητέρα της Παρασκευή Μαγκάκη σε ηλικία 6 χρονών, τότε που συγκεντρώνονταν γυναίκες στα «νυχτέρια» και πλέκοντας τραγουδούσαν διάφορα τραγούδια. Χορεύεται ως συρτός με μια μικρή παραλλαγή.

Ο καλόγερος

Πέντε, δέκα παπαδιές δεκαοχτώ καλογριές

Τα βαμβάκια σκάλιζαν και τα ξεβοτάνιαζαν.

Δίψασε μια παπαδιά πάει να πιει κρύο νερό.

Βρίσκει το νερό ζεστό.

Μια απ' την άλλη λέγανε «άι να κολυμπήσουμε».

Βγάζουν τα ρασάκια τους και τα πουκαμισάκια τους.

Να κι ένας καλόγερος πίσω απ' τον πλάτανο.

Παίρνει τα ρασάκια τους και τα πουκαμισάκια τους.

«Δώστα μας καλόγερε κι ό,τι θέλεις κάνε μας».

«Δε σας κάνω τίποτα»

»Μόνο να χορέψετε ανοιχτά, ανασκελωτά με το 'μύγδαλο μπροστά».

Εικ. 9: Κατάβρεγμα του παραβάτη άντρα (φωτ. 1982).

Εικ. 10: Ρύθμιση της κυκλοφορίας από γυναίκα μεταμφιεσμένη σε τροχονόμο (Φωτ. 1982).

Το τρίτο τραγούδι έχει τίτλο «Σπίτι χτίζει η Μαργιωρή». Μας το τραγούδησε και πάλι η ίδια, που το έμαθε κάτω από τις ίδιες συνθήκες, όπως και το προηγούμενο. Χορεύεται ως συρτός.

Σπίτι χτίζει η Μαργιωρή

Σπίτι χτίζει η Μαργιωρή στη Μητρόπολη καρσι²³
 Κι ο δεσπότης της βικλίζει 'που γυαλένιο παραθύρι.
 Σφιχτό παπουτσάκι βάζει κι ίσα στο δεσπότη πάει.
 «Καλημέρα δεσποτά μου, να σου πω τα βάσανά μου».
 «Καλημέρα Μαργιωρή, που 'ρθες μέσ' την κάμαρη.
 » Έλα, έλα Μαργιωρή μου»
 »Για σένα Μαργιωρή μου χάνω την υπόληψή μου.
 »Για τον άσπρο σου λαιμό δε θα ψάλλω αγιασμό»
 »Για τα κόκκινά σου χείλη δε θα βάλω πατραχείλι».
 Βλέπει τα χεράκια της, βροντούν τα βραχιολάκια της.
 Την έπιασε απ' το λαιμό σκούζει, φωνάζει «όχι από 'δω!»
 Και του λέει παρακάτω, από το λαιμό πιο κάτω.
 Την έπιασε απ' τα βυζιά σκούζει, φωνάζει «κερατά!»
 Και του λέει παρακάτω, από τα βυζιά πιο κάτω.
 Την έπιασε απ' τον αφαλό σκούζει, φωνάζει «όχι από 'δω!»
 Και του λέει παρακάτω, απ' τον αφαλό πιο κάτω.
 Την έπιασε απ' τα γόνατα χαρές και ξελιγώματα.
 Και του λέει παραπάνω, απ' τα γόνατα πιο πάνω.
 «Σκόβω μωρέ, και τι να δω, μια βρυσούλα με νερό
 »Γύρω-γύρω με τα βούρλα και στη μέση μια τρυπούδα».

Το τελευταίο τραγούδι, που φέρνει τον τίτλο «Βασιλικούδα»²⁴, μας το τραγούδησε η Πετρινή Κερατσώ Παπλιοτίδου, 68 χρονώ, από τα ιδρυτικά μέλη του συλλόγου και 16 χρόνια πρόεδρός του. Το έμαθε σε ηλικία 30-35 χρονών στη Μονοκκλησιά από τον Πετρινό επίσης γκαϊντατζή. Είναι από τα πιο γνωστά, γιατί τραγουδιέται και έξω από τον κλειστό χώρο, στην πλατεία. Συνοδεύεται από την γκαϊντα και χορεύεται ως συρτός.

23. Απέναντι.

24. Το τραγούδι αυτό καταγράφηκε και από τη Μ. Πλουμάκη. Λαογραφικά στοιχεία Μονοκκλησιάς Σερρών, Κέντρο Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, Χειρόγραφο, αριθ. 3147/1966, 4^ο.

Βασιλικούδα

«Βασιλικούδ' μ' το ρολόι, σ',
 »Βασιλικούδ' μ' το ρολόι σ' ποιός το χάλασε;
 »Αιντε, Βασιλικούδα ποιός το χάλασε;»
 Γιάννης απ' το Διδυμότ'κο.
 Γιάννης απ' το Διδυμότ'κο κι απ' το Τσαουσλί.
 Αιντε, Βασιλικούδα μ' κι απ' το Τσαουσλί.
 Ι λάλάλάλά
 Γιάννης είχε τρεις γυναίκες κι άλληνη αγαπά
 Αιντε, Βασιλικούδα κι άλληνη αγαπά.
 Του, του, του.

3. Η «γιορτή για τα αντρώγυνα»

Στις 17 του Γενάρη, παραμονή του Αγίου Αθανασίου, τα αντρώγυνα γλεντούν από κοινού και «τρώνε τα βρεξούδια», που περίσσεψαν από το γλεντοκόπι των αντρών που έγινε στις 7 του ίδιου μήνα. Επειδή όμως τα τρόφιμα αυτά δεν επαρκούν, αφού τώρα συγκεντρώνονται διπλάσια πρόσωπα, το κάθε αντρώγυνο φέρνει μαζί του από το σπίτι μαγειρεμένα φαγητά και γλυκά. Η αίθουσα του συλλόγου τους φιλοξενεί και πάλι στο κοινό αυτό συμπόσιο της συμφιλίωσης. Κάθονται κατά παρέες και ανταλλάσσουν τα τρόφιμά τους. Το γλέντι ανάβει μετά το φαγοπότι. Ακολουθούν χοροί, το «ζουναράδικο», η «μπαϊντούσκα» συρτός, ταγκό, βαλς και οι «καντρίλιες»²⁵, χορός που συνηθίζεται μόνο αυτή τη μέρα, σε όλη τη διάρκεια αυτού του γιορταστικού δεκαήμερου, γιατί χορεύεται από τα ζευγάρια των αντρώγωνων.

Τα δύο πρώτα έθιμα τα έφεραν στη Μονοκκλησιά πρόσφυγες από την Πέτρα της Ανατολικής Θράκης. Το πρώτο συνεχίστηκε περιοδικά και μετά την εγκατάστασή τους. Στο δεύτερο είχαμε μια παύση 30 χρόνων περίπου. Η αναβίωσή του έγινε το 1952 και από τότε συνεχίζεται μέχρι σήμερα αδιάκοπα. Τα δύο αυτά έθιμα, τα πρώτα χρόνια τελούνταν αποκλειστικά και μόνο από τους Πετρινούς, χωρίς τη συμμετοχή των ντόπιων ή των Καλυβιωτών. Γρήγορα όμως, μετά την ανάμειξη των οικογενειών με τους γάμους, τα έθιμα τελούνταν ανεξάρτητα από όλους. Το τελευταίο μάλιστα έθιμο ίσως είναι επακόλουθο της κοινής αυτής συμβίωσης, αφού δεν έχουμε κάποια μαρτυρία για παλιότερη τέλεσή του.

25. Το χορό αυτό χόρευαν αρχικά μόνο οι Καλυβιώτες, που τον θεωρούσαν ως επίσημο ευρωπαϊκό (στους στίχους του τραγουδιού διακρίνουμε ξενικές κυρίως λέξεις και προτάσεις ανάμεικτες με γαλλικές), γιατί στους Πετρινούς ήταν άγνωστος.

Εικ. 11: Φύλαξη των παιδιών από τους άντρες (Φωτ. 1969).

Εικ. 12: Η μαμή στη σκηνή του λουτρού του Χριστού (M. Chatzidakis - A. Grabar, Byzantine and early medieval painting).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως το πρώτο έθιμο, καθαρά αντρικό, συμπίπτει με τη μέρα γιορτής του Ιωάννου Προδρόμου, που το όνομά του είναι από τα πιο κοινά αντρικά ονόματα στην Ελλάδα, ενώ το δεύτερο τελείται αντίστοιχα σε μέρα γιορτής γυναίκας Αγίας και μάλιστα προστάτισσας των εγγάμων γυναικών και του τοκετού.

Στην προσπάθειά μας να διερευνήσουμε τις ρίζες του δεύτερου εθίμου, ζητήσαμε πληροφορίες από τη γεροντότερη Πετρινή, Αικατερίνη Κοσιτζίδου, 98 χρονών²⁶. Μετά τις κοπιαστικές δουλειές του Δωδεκαήμερου, μας είπε, κάποτε οι γριές βγήκαν στους δρόμους, έκαναν «ντρουζίνα» (= συγκέντρωση) και αποφάσισαν να καθιερώσουν στο μέλλον μια μέρα που θα ανήκε μόνο σ' αυτές, για να κάνουν το «κέφι» τους και αυτές μια φορά το χρόνο απαλλαγμένες από τις πρόσθετες επιβαρύνσεις τους.

Τις ρίζες όμως του εθίμου πρέπει να τις αναζητήσουμε πολύ πιο παλιά και πιθανά στην αρχαιότητα. Ίσως ξεκίνησε από τη λατρεία κάποιας αρχαίας θεότητας της γονιμότητας. Γνωρίζουμε από τις πηγές πως οι γυναίκες στην αρχαιότητα πρόσφεραν θυσίες στη Γενετυλλίδα, αττική θεότητα του τοκετού, καθώς και στη θεότητα του τοκετού των Αργείων, την Ειλιονεία²⁷. Σύμφωνα πάλι με τον Πausανία (1, 1, 5), η γιορτή που γινόταν προς τιμή της χαρακτηριζόταν ως γιορτή των γυναικών. Στην Ειλείθυια ακόμη, θεότητα των πόνων του τοκετού, πρόσφεραν διάφορα δώρα, όπως ενδύματα, κάλυπτρα για το κεφάλι, δέσμες από τα μαλλιά τους και στεφάνι²⁸.

26. Για τη σύνταξη αυτής της μελέτης πληροφορίες συγκέντρωσα και από τους παρακάτω Μονοκκλησιώτες: Ολυμπία Μανωλίδου, 82 χρονών από την Πέτρα, Κερατσώ Παπλιατίδου, 68 χρονών από την Πέτρα, το σύζυγό της Ιωάννη Παπλιατίδη, 72 χρονών από την Πέτρα, Αναστασία Γιαννακοπούλου, 60 χρονών, Μαρία Τσουμπανίδου, 57 χρονών από τα Καλύβια. Ακόμη από τον πρόεδρο της Κοινότητας Λάμπρο Χατζόπουλο, το γραμματέα Νικόλαο Σπένδα και τέλος από το Γεώργιο Κωστήδη.

27. Βλ. Jessen, «Genetyllis», Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung, VII/1, 1910, στ. 1150.

28. *Ανθολογία Παλατινή*,

VI, 200 Έκ τόκου, Ειλήθυια, πικράν ὠδίνα φυγοῦσα
Ἀμβροσίη κλειῶν θήκατό σοι πρό ποδῶν
δεσμά κόμας καί πέπλον ἐν ᾧ δεκάτῳ μηνί
δισσὸν ἀπὸ ζώνης κῦμ' ἐλόχευσε τέκνων.

VI, 270 Ἀμφορέτας κρήδεμνα καί ὕδατόεσσα καλύπτρα,
Εἰλήθυια, τεὰς κεῖται ὑπὲρ κεφαλᾶς,
ὥς σε μετ' εὐχολᾶς ἐκαλέσσατο λευγαλέας οἱ
κῆρας ἀπ' ὠδίνων τῆλε βαλεῖν λοχίων

VI, 274 Πότνια κου οσόος, ταῦταν + ἐπιποντίδα νόμφαν,
καί στεφάναν λιπαρῶν ἐκ κεφαλᾶς πλοκάμων,
ὀλβία Εἰλήθυια, πολυμνάστοιο φύλασσε
Τισίδος ὠδίνων ῥύσια δεξάμενα.

Η μαμή ίσως θεωρείται προσωποποίηση των παραπάνω θεοτήτων. Το σεβαστό εξάλλου πρόσωπο της μαμής συναντούμε και στη βυζαντινή εικονογραφία, στη σκηνή του λουτρού του Θείου Βρέφους (εικ. 12). Τη σκηνή αυτή, στην οποία συμμετέχουν χωριστά δύο μαμές, η Σαλώμη και η Ζελέμη (ή Ζελώμη), δανείστηκαν οι ζωγράφοι από τα απόκρυφα Ευαγγέλια του Ιακώβου και του Ψευδο-Ματθαίου, στα οποία, όπως είναι φυσικό, πέρασαν πολλές λαϊκές παραδόσεις. Η ηλικιωμένη γυναίκα, μάρτυρας της θείας καταγωγής του Βρέφους, βοηθιέται στο έργο της από μια νεαρή κόρη που αναμιγνύει το νερό στη λεκάνη²⁹.

Το έθιμο λοιπόν αυτό φαίνεται πως πρωτοάρχισε με τιμώμενο πρόσωπο τη μαμή, που αποτελούσε αξιόλογο πρόσωπο της κοινωνίας του χωριού, και από έλλειψη μαμής πιθανά, στα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης των προσφύγων στη Μονοκκλησιά, τη θέση της πήρε η γεροντότερη γυναίκα του χωριού, γιατί το πρόσωπο της γριάς μπορεί να ταυτιστεί με το πρόσωπο της μαμής. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγουμε επίσης και από τη διπλή σημασία της λέξης μπάμπω (μαμή και γριά). Η έντονη γυναικεία παρουσία στο έθιμο αυτό δικαιολογείται και από την ίδια τη σχέση τους με τη μαμή, αφού πολλά λέγονται μεταξύ των γυναικών που έχουν τεκνοποιήσει με κάποια δόση μυστικισμού και έτσι αποκλείουν από την συγκέντρωση τρίτους, ακόμη και τις άγαμες.

Η μετονομασία του εθίμου σε «Γυναικοκρατία», ακόμη και από τους ίδιους τους κατοίκους του χωριού, δεν είναι αποδεκτή. Ίσως το ονόμασαν έτσι από την έντονη γυναικεία παρουσία, καθώς και από το γεγονός πως οι νεότεροι αυτοσχεδιασμοί δίνουν την εξουσία στις γυναίκες και ενισχύουν την εντύπωση αυτής της απόλυτης κυριαρχίας των γυναικών. Η κυριολεκτική σημασία του όρου με την απόλυτη έννοια της εξουσίας από τη μεριά των γυναικών δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αφού μάλιστα το έθιμο αυτό τελείται με τη συναίνεση, την προτροπή και την εγθάρρυνση ακόμη των αντρών και της κοινοτικής αρχής³⁰. Παρόμοια έθιμα με συμμε-

Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τα προσφερόμενα δώρα, βλ. P. Baur, *Eileithya*, Heidelberg Dissertat., 1901, Philol. Suppl. VIII, 479 κε.

29. Βλ. Θ. Παλιούρα, Το λουτρό του Χριστού στην παράσταση της Γέννησης, Φιλολογικά, τεύχ. 2 (Φθινοπ. '79 - Χειμώνας '80) 40, 44.

30. Βλ. ακόμη Μ. Δέδε, Η μέρα της μαμής ή μπάμπως, Αρχείον Θράκης 33 (1976) 204-205 της ίδιας. Οι διαστάσεις της γυναικοκρατίας σε μερικά έθιμα, Πρακτικά από το Γ' Συμπόσιο Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου (Ήπειρος-Μακεδονία-Θράκη), (Αλεξανδρούπολη, 14-18 Οκτωβρίου 1976), Θεσσαλονίκη 1979, 493, 495, 501-502. Η συναίνεση αυτή των αντρών μπορεί να ερμηνευτεί σύμφωνα με την Α. Μπακαλάκη, Η μέρα της μπάμπως ή Γυναικοκρατία: Παραλλαγές μιας γυναικείας γιορτής, Ανθρωπολογικά 3 (1987) 70-71 ως προσωρινή τελετή αντιστροφής των καθιερωμένων κανόνων συμπεριφο-

τοχή γυναικών γίνονται και σε άλλα χωριά της Βόρειας κυρίως Ελλάδας³¹.

Η απουσία των αντρών από τη γιορτή δίνει την ευκαιρία στις γυναίκες να γλεντούν σε αυτή την παννυχίδα του κλειστού χώρου με ένα πνεύμα ευθυμίας και ελευθεροστομίας. Γιορτές με συμμετοχή μόνο γυναικών υπήρχαν και στην αρχαιότητα και μάλιστα με χαρακτήρα ελευθεριότητας και αισχρολογίας. Αναφέραμε πιο πάνω μια γιορτή γυναικών προς τιμή της Γενετυλλίδας³². Για τη γιορτή των Αλών, που έπαιρναν μέρος γυναίκες και από ένα μέρος της γιορτής αποκλείονταν οι άντρες, μας πληροφορούν τα Σχόλια στο Λουκιανό, καθώς και για την ευθυμία τους και για τα αισχρά αστεία τους³³. Για μια άλλη γιορτή προς τιμή της Δήμητρας από την οποία διώχονταν όχι μόνο οι άντρες, αλλά ακόμη και τα αρσενικά σκυλιά, έχουμε μαρτυρία από το Πausanias³⁴. Από τη σημαντική γιορτή πάλι των Θεσμο-

ράς ατόμων που κατέχουν διαφορετική θέση στην κοινωνική ιεραρχία, προσφέροντάς τα έτσι μια προσωρινή εκτόνωση. Πρβ. ακόμη πάνω στο ίδιο θέμα Χ. Κωνσταντόπουλου, Εφημ. «Μακεδονία», 8-1-84.

31. Η Μ. Μιχαήλ-Δέδε, Οι διαστάσεις της γυναικοκρατίας..., 493 εντοπίζει τέσσερα παράλληλα έθιμα: α) Μπάμπω γκιουνού με κέντρα, εκτός από τη Μονοκκλησιά, τη Νέα Πέτρα και Άνω Καμήλα Σερρών, β) Μέρα της μπάμπως ή της μαμής με κέντρα το Κίτρος Πιερίας, τη Μαυροθάλασσα Σερρών, το Σκεπαστό, Ξυλαγανή Ροδόπης και Νέα Κεσάνη Ξάνθης, γ) «Να κάψουμ' τη ρόκα» με κέντρα το Μοσχοπόταμο, Ελατοχώρι και Λαγοράχη Πιερίας και δ) Το πανηγύρι της Παναγίας της Γκούρας, του Βράχου στα Βίλλια της Αττικής. Το έθιμο αυτό γιορτάζεται με τον ίδιο τρόπο και από τις γυναίκες της Βουλγαρίας την ίδια μέρα και το ονομάζουν «μπάμπιν δέν (= μέρα της μπάμπως)» το πήραν, όπως φαίνεται, από τους Έλληνες παρικούς στη Βουλγαρία, βλ. Γ. Μέγα, Έθιμα της ημέρας της μαμής (8 Ιανουαρίου), Λαογραφία 25 (1967) 548-549.

32. Λουκιανού, Έρωτες, 42: «... εὐθὺς ἀπὸ τῆς οἰκίας ἔξοδοι, καὶ πᾶς θεὸς ἐπιτρίβων τοὺς γεγαμηκότας, ὧν ἐνίων οἱ κακοδαίμονες ἄνδρες οὐδὲ αὐτὰ ἴσασι τὰ δνόματα, Κωλιάδας, εἰς τύχοι, καὶ Γενετυλλίδας ἢ τὴν Φρυγίαν δαίμονα καὶ τὸν δυσέρωτα κῶμον ἐπὶ τῷ ποιμένι. τελεταὶ δὲ ἀπόρρητοι καὶ χωρὶς ἀνδρῶν ὑποπτα μυστήρια καὶ — τί γάρ δεῖ περιπλέκειν;— διαφθορά ψυχῆς».

33. Σχόλια στο Λουκιανό, Εταιρικοί διάλογοι, VII, 4: «... Ἀλφὰ ἑορτὴ Ἀθήνησι μυστήρια περιέχουσα Δήμητρος καὶ Κόρης καὶ Διονύσου ἐπὶ τῇ τομῇ τῆς ἀμπέλου καὶ τῇ γεύσει τοῦ ἀποκειμένου ἤδη οἴνου γινόμενα παρὰ Ἀθηναίοις... ἐν ταύτῃ καὶ τελετὴ τις εἰσάγεται γυναικῶν ἐν Ἐλευσίνι καὶ παιδιαὶ λέγονται πολλαὶ καὶ σκώμματα, μόναι δὲ γυναῖκες εἰσπορευόμεναι ἐπ' ἀδείας ἔχουσιν ἃ βούλονται λέγειν· καὶ δὴ τὰ αἰσχίστα ἀλλήλαις λέγουσι τότε, αἱ δὲ ἔρειαι λάθρα προσιοῦσαι ταῖς γυναιξὶ κλεψιγαμίας πρὸς τὸ οὐς ὡς ἀπόρρητόν τι συμβουλευούσιν ἀναφωνοῦσι δὲ πρὸς ἀλλήλας πᾶσαι αἱ γυναῖκες αἰσχρά καὶ ἄσεμνα βαστάζουσαι εἶδη σωμάτων ἀπρεπῆ ἀνδρεῖά τε καὶ γυναικεῖα, ἐνταῦθα οἶνός τε πολὺς πρόκειται καὶ τράπεζαι πάντων τῶν τῆς γῆς καὶ θαλάσσης γέμουσαι βρωμάτων πλήν τῶν ἀπειρημένων ἐν τῷ μυστικῷ... παρατιθέασιν δὲ τὰς τραπέζας οἱ ἄρχοντες καὶ ἔνδον καταλιπόντες ταῖς γυναιξὶν αὐτοὶ χωρίζονται ἔξω διαμένοντες...».

34. Πausanias, VII 27, 9-11: «Πελλήνης δὲ ὅσον στάδια ἑξήκοντα ἀπέχει το Μύσαιον, ἱερὸν Δήμητρος Μυσίας, ἰδρύσασθαι δὲ αὐτὸ Μύσιον φάσιν ἄνδρα Ἀργεῖον· ἐδέξατο δὲ οἴκῳ Δήμητρα καὶ ὁ Μύσιος λόγῳ τῷ Ἀργεῖον. ἔστι δὲ ἄλσος ἐν τῷ Μυσαίῳ, δένδρα

φορίων ήταν αποκλεισμένοι αυστηρά οι άντρες³⁵. Ο οικιστής Βάττος, που θέλησε να παρακολουθήσει τα μυστήρια των Θεσμοφορίων, πλήρωσε την περιέργεια αυτή με τον ευνουχισμό του από τις γυναίκες³⁶. Στη Θεσσαλία τέλος υπήρχε μια ακόμη γιορτή ανοιχτή μόνο στις γυναίκες³⁷.

Όλες οι παραπάνω αρχαίες γιορτές, που σχετίζονται με το έθιμο, έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό την ευφορία και γενικά τη γονιμότητα, όπως και το πρόσωπο της μαμής, που αποτελεί σύμβολο της διαιώνισης της ζωής και για το λόγο αυτό πιθανά γνώρισε την εθιμική του αποτύπωση.

όμοίως τά πάντα, καί ὕδωρ ἄφθονον ἀνεισιν ἐκ πηγῶν. ἄγουσι δέ καί ἑορτήν τῇ Δήμητρι ἐνταῦθα ἡμερῶν ἐπτά· τρίτῃ δέ ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς ὑπεξίστασιν οἱ ἄνδρες ἐκ τοῦ ἱεροῦ, καταλειπόμεναι δέ αἱ γυναῖκες δρῶσιν ἐν τῇ νυκτί ὅποσα νόμος ἐστὶν αὐταῖς· ἀπελαύνονται δέ οὐχ οἱ ἄνδρες μόνον ἀλλὰ καί τῶν κυνῶν τό ἄρρεν. ἐς δέ τήν ἐπιούσαν ἀφικομένων ἐς τό ἱερόν τῶν ἀνδρῶν, αἱ γυναῖκες τε ἐς αὐτούς καί ἀνά μέρος ἐς τάς γυναῖκας οἱ ἄνδρες γέλῳτι τε ἐς ἀλλήλους χράνται καί σκώμασιν».

35. Λουκιανού, Ἑρώτες, 10: «... Χαρικλεῖ γε μήν πολὺς ορχηστρίδων καί μουσουργῶν χορός εἶπετο καί πᾶν τό δωμάτιον ὡς ἐν Θεσμοφορίοις γυναικῶν μεστών ἦν ἀνδρός οὐδ' ἄκαρῃ παρόντος...», ἀκόμη *Αριστοφάνη*, Θεσμοφοριάζουσαι, 1148-1152: «ἤκετ' εὐφρονες Ἰλαοί, / πότνιαί, ἅλσος ἐς ὑμέτερον/ οὐδὲ ἀνδράσιν οὐ θέμις εἰσορᾶν/ ὄργια σεμνά θεοῖν, ἵνα λαμπάσι / φαίνετον ἄμβρατον ὄψιν».

36. Βλ. *W. Southeimer*, Thesmophoria, *Paulys Realencyclopädie...*, VII A, 1936, στ. 19.

37. Βλ. *Ch. Daremberg - E. Saglio*, *Dictionnaire des antiquités Grecques et romaines*, III, 2, Graz / Austria 1963, 2138.

ΣΤΙΛΠΩΝΟΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ
ΑΣΜΑΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ
ΓΚΙΟΥΜΟΥΛΤΖΙΝΑΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ*

1.

Ἡ Κουσταντής

- Ἡ Κουσταντής ἡ λιὸ μικρὸς τοῦ ἄξιου παλληκάρι,
τοὺν πρώτου χρόνου ὅς τοῦ σπαθί, τοῦ δευτέρου δουξάρι,
τοῦ τρίτου καυκήστηκι «κανένα δὲ φοβοῦμι,
μηδὶ Τούρκου, μηδὶ Ῥουμνιό, οὔδι τοὺν βασιλέα.»
- 5 Βασιλουπούλα τ' ἄκουσι ποῦ τοῦ ψηλὸ σαράι.
«Σῶπα σῶπα, ἡρὲ Κούσταντη, κὶ μὴ πουλὸ πινιέσι.
κὶ θὰ τ' ἀκούσ' ἡ βασιλῆς κὶ στείλῃ κὶ σὶ πάρῃ.»
Κ' ἡ βασιλῆς σὰν τ' ἄκουσι πουλὸ τοῦ βαρουφάνη.
Βάνει τιλάλη κὶ φουνάζ', χουριά κὶ βιλαέτια.
- 10 «Ποιὸς εἶνι ἄξιος κὶ ἄβουργός' τοὺν Κούσταντη νὰ φέρῃ;»
Κανέναν δὲ ἀπλουήθηκι ποῦ δλουνοῦ τοὺν κόσμου.
Τσῆς χήρας γιὸς πλουήθηκι, τῆς χήρας παλληκάρι.
«Ἰγὼ μαι ἄξιους κὶ ἄβουργός τοὺν Κούσταντη νὰ φέρου,
ἀπ' τὴν καλούδα τ' ποῦ κουντὰ νὰ πᾶ νὰ τοὺν ἰπάρου.»
- 15 Τοὺν μαύρου τ' καβαλλίκιψι κὶ πήρι κὶ πααίνει.
«Γιὰ σήκου, σήκου, Κούσταντη, κὶ βασιλῆς σὶ θέλει.
— Πές μι ἂν εἶνι γιὰ καλό, νὰ βάνου τὰ χρυσά μου,
πές μι ἂν εἶνι γιὰ κακό, νὰ βάνου τ' ἄρματά μου.»
Τοὺν ἔρραψι τὰ μάτια του ἰννιὰ λογιῶ μιτάξι,

* Τὸ πόνημα αὐτὸ τοῦ σοφοῦ Κομοτηναίου Καθηγητοῦ, δημοσιεύθηκε τὴν ἐποχὴ πού ἦταν φοιτητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς στὸν Β' τόμο (1910) τοῦ περιοδικοῦ «Λαογραφία», ἀπὸ τὸν ὁποῖο τὸ ἀνάτυπο δημοσιεύουμε αὐτοῦσιο, ἐπειδὴ παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν πόλιν μας καὶ εἶναι δυσεῦρετο.

1. Ἄβουργός = γοργός.

- 20 τὸν ἔδισι τὰ χέρια του σαράντα κάτι ᾿αλσίδα,
ἔβανε κι ᾿ς τοῖς πλάτις του τοῦ μύλου τοῦ λιθάρι,
κι ᾿ς τ᾿ ἄλουγου τὸν ἔβαλι, ᾿ς τοῦ βασιλῆ τὸν πάει.
Βασιλοπούλα τ᾿ ἄκουσι, γυρίσθη κι τὸν λέγει.
«Δὲ σ᾿ εἶπα γώ, ἔρῃ Κούσταντη, νὰ μὴ πουλὺ πινιέσι,
25 κι θὰ τ᾿ ἀκούσ᾿ ἡ βασιλῆς κι στείλῃ κι σὶ πάρῃ;»
Δάκρυσανε τὰ μάτια του, κόπηκαν τὰ μιτάξια.
᾿Ανέμιξι τὰ χέρια του, κόπκιν κι οἱ ἄλσιδες.
᾿Ανέμιξι τσοῖ πλάτις του, ἔπισι τοῦ λιθάρι.
Νὰ κ᾿ ἡ καλούδα τ᾿ πῶφτασι μὶ τοῦ σπαθὶ ᾿ς τοῦ χέρι.
30 Δεξιὰ ζιρβάνι ἔκουσι κι κόσμους δὲν ἀπόμνι.
Στέλνει τοῦ βασιλῆ χαβέρ, τοῦ βασιλῆ δυὸ λόγια·
«᾿Αν ἔχη κι ἄλλα πρόβατα νὰ στείλῃ νὰ τὰ κόψου.»

ΣΗΜ. [Παραλλαγή τοῦ ἀκριτικοῦ ὕμνου τοῦ Πορφύρη, περὶ οὗ βλ. Λαογραφ. Α΄ σ. 592-4. — Σ. τ. Δ.].

2.

- ᾿Ενας μικρὸς μικρούτσικος, μικρὸς καὶ χαϊδιμένους
᾿ς τὸν χρόνου ἔμαθι σπαθί, ᾿ς τὸν δεύτερου δουξάρι,
᾿ς τὸν τρίτου ἐπινεύτηκι κανέναν δὲν φουβάτι,
μήτι Τούρκουν μηδὶ ᾿Ρουμινὸν μηδὶ τὸν βασιλέα.
5 Βασιλοπούλα τ᾿ ἄκουσι ποὺ τὰ ψηλὰ παλάτια.
«Γιὰ σῶπα σῶπα, Κούσταντη, κι μὶ πουλυπινιέσι,
νὰ μὴ τ᾿ ἀκούσ᾿ ἡ βασιλῆς κι στείλῃ κι σὶ πάρῃ.»
Σὰν τᾶκουσι ἡ βασιλῆς πουλὸν στρατὸν ἰστέλνει.
Χίλοι τὸν πᾶνι ποὺ ἔρυστὰ κι δυὸ χιλιάδεις πίσου.
10 ᾿Σ τοῖς φυλακῆς τὸν ἔρρηξαν νὰ κάνῃ τρία χρόνια,
κι τὰ κλειδιὰ παρέπισαν, κάνει τριάντα χρόνια.
Λιφτουκαράκι ζήτηξι ἀπ᾿ τῇ διξιὰ του τσέπη,
κι λιφτουκάρι ἔσπειρι, λιφτουκαργιὰ ἐγίνῃ,
κι λιφτουκάρι ἔφαγι κι λιφτιργιὰ δὲν εἶδι.
15 Οὐμήθηκι τὰ νιάτα του, τὴν πρώτη λεβεντιά του,
ἔκατσι κι τραγοῦδῃσι κ᾿ ἔσυρι τῇ λαλιά του.
Βασιλοπούλα τ᾿ ἄκουσι ποὺ τὰ ψηλὰ παλάτια.
«Πάλι ξανατραγοῦδῃσι νὰ σὶ ξιλιφτιρώσου.
— Πολλὰς φουρῆς τραγοῦδῃσα κι λιφτιργιὰ δὲν εἶδα.
20 ᾿Στὴν φυλακὴ μὶ ἔρρηξαν νὰ κάνου τρία χρόνια.

κι παραπέσαν τὰ κλειδιά κάνα τριάντα χρόνια.
 Λιφτουκαράκι ἔσπειρα ποὺ τὴ δεξιὰ μου τσέπη,
 λιφτουκαργιὰ μιγάλουσι, κι λιφτιργιὰ δὲν εἶδα.
 — Πᾶρι, ξέني μ', τὰ ροῦχα σου κι σύρι 'ς τὴ δουλειά σου.»

ΣΗΜ. [Παραλλαγή τοῦ ἀνωτέρω, ἐν συμφυρμῷ μετὰ τοῦ ὅσματος τοῦ φυλακισμένου
 περὶ οὗ βλ. Λαογραφ. Α' σ. 607. — Σ. τ. Δ.].

3.

Τοῦ λιφτουκαράκ'

- Μὴν εἶχα πάου γιὰ νερὸ κι 'ς τὴν κρυὰ τὴν βρύση!
 Βαρειά δικιά μὴ ῥήξανι πῶς φίλησα κουρίτσι.
 'Σ τὴν φυλακὴ μὴ βάλανι νὰ κάνου τρία χρόνια,
 κι τὰ κλειδιά παρέπισαν κάνου τριάντα χρόνια.
- 5 Γίνκαν τὰ νύχια μ' πιθαμὲς κι τὰ μαλλιά μου πῆχισ,
 κι πάλι δὲν μὴ ἔβγαλαν π' τῆς φυλακῆς τὴν πόρτα.
 Λιφτουκαράκι γύρισα 'ς τὴν ἀργυρὴ μου τσέπη,
 τοῦ ἡῦρα κι τοῦ φύτιψα 'ς τῆς φυλακῆς τὴν πόρτα,
 κι γίνηκι κι τράνιψι κι τοὺν καρπὸ τοῦ πῆρα,
- 10 κι πάλι δὲ μὴ βγάλανι π' τῆς φυλακῆς τὴν πόρτα.
 Μνιὰ Κυριακὴ κι μνιὰ γιουρτὴ, μνιὰ πίσημη ἡμέρα
 θυμήθηκα τὰ νιάτα μου κι τὴν παλληκαριά μου,
 ἔκατσα κι τραγούδησα κ' ἔσυρα τὴ λαλιά μου.
 Βασιλουπούλα τ' ἄκουσι ποὺ τοῦ ψηλὸ παλάτι.
- 15 Τοὺν φύλακανι ῥώτισι κι τοὺν καλουξिताζει.
 «Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποῦ τραγουδεῖ κι σέρνει τὴ λαλιά του;
 — Φυλακισμένους εἶν' αὐτὸς τώρα τριάντα χρόνια.
 Γίνκαν τὰ νύχια τ' πιθαμὲς κι τὰ μαλλιά του πῆχισ,
 κι πάλι δὲν τοὺν ἔβγαλαν π' τῆς φυλακῆς τὴν πόρτα.
- 20 — Συρίτι νὰ τοὺν βγάλιτι π' τῆς φυλακῆς τὴν πόρτα,
 νὰ τοὺν χαρίσου ἰννιά χουριά κι δικουχτῶ καζάδισ,
 νὰ τραγουδῇ νὰ χαίρητι, νὰ σέρνη τὴ λαλιά του.»

ΣΗΜ. [Βλ. τὸ ἀνωτέρω].

4.

Τοῦ Ἀη Γεώργη τοῦ τραγοῦδι

- Ἐνα μικρὸ Τουρκόπουλο, τοῦ βασιλὲ κουπέλλι,
 μυιὰ ῥουμνιοπούλ' ἀγάπησι κὶ κείνη δὲν τοὺν θέλει.
 Πῆρι τὰ γόρη τὰ βουνά, τὰ γόρη τὰ λαγκάδια,
 κ' ἡ μοῖρα τσου τὴν ἔρρηξι βρουστά ῥς τοὺν ἄη Γεώργη.
- 5 Ἀη Γεώργη μ' ἀφέντη μου, μιγάλου τ' ὄνουμά σου,
 γιὰ νὰ μὴ κρύψης ἦρτα π' τὰ τούρκικα τὰ χέρια.
 Θὰ φέρου ἀμάξι τοῦ κηρί, κὶ ἀμάξι τοῦ λιβάνι,
 κὶ μὴ τὴν βουβαλόπιτσα θὰ κουβανήσου λᾶδι.»
 Νὰ κὶ ἡ Τούρκους πῶφτασι πὰ ῥςτ' ἄλουγου καβάλλα
- 10 «Ἀη Γεώργη μ' ἀφέντη μου, μεγάλου τῶνουμά σου.
 Τὴν κόρη ἀποῦ ἔκρυψες νὰ μὴ τὴν φανιρώσης,
 νὰ κάνου τὴ γεικὸνα σου οὔλου καθάριο ἀσῆμι,
 νὰ κάνου τοῦ στιφάνι σου ἄδρι μαργαριτάρι,
 θὰ βαφτιστῶ ῥς τὴ χάρη σου, θὰ βάνου τ' ὄνομά σου.»
- 15 Τὰ μάρμαρα ραγίσανι κ' ἡ κόρη ὄξου βγαίνει.
 Κι' ἀπ' τὰ μαλλιά τὴν ἔρπαξι κὶ κείνη τόνι λέγει·
 «Ἄφσι μι, Τούρκου, ἀπ' τὰ μαλλιά κὶ πιάσι μ' ἀπ' τοῦ χέρι.
 Ποιὸς εἶδι ἄγιουν χριστιανὸ κὶ ἄγιουν βαπτισμένους,
 Νὰ παραδίν' τσοῖ χρίστιανοι ῥς τὰ τούρκικα τὰ χέρια;
- 20 Ἰσεῖς δὲν εἰστι χριστιανοί, δὲν εἰστι βαπτισμένοι.
 Νὰ πᾶ νὰ γίνης χριστιανός, νὰ ἴνης βαπτισμένους,
 νὰ μαι πάντα γυναῖκα σου κὶ καρδιακό σου ταῖρι.»

ΣΗΜ. [Βλ. καὶ τὴν κατωτέρω παραλλαγὴν. Περί τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἔσματος
 τούτου βλ. Λαογραφ. Α' σ. 598-600. — Σ. τ. Δ.].

5.

Παραλλαγὴ τοῦ αὐτοῦ

- Ἐνα μικρὸ τουρκόπιδου, τοῦ βασιλὲ κουπέλλι,
 μυιὰ ῥουμνιοπούλ' ἀγάπησι κὶ θέλει νὰ τὴν πάρη,
 κὶ ἡ ῥουμνιοπούλα δὲν τοὺν θέλ', κλαίει κὶ δὲν τοὺν θέλει
 Παίρνει τὰ γόρη τὰ βουνά κὶ ἡ κόρη τὰ βαῖρια,
- 5 κὶ ἡ μοῖρα τῆς τὴν ἔρρηξι βρουστά ῥς τοὺν αἰου Γεώργη.

- «Ἄη Γεώργη μ' ἀφέντη μου, μιγάλου τ' ὄνουμά σου.
 Τούτιαν τὴν ὄρα κρύψι μι, π' τὰ τούρκικα τὰ χέρια,
 νὰ φέρ' οὐκάδης τοῦ κηρί, καντάρι τοῦ λιβάνι,
 κὶ μὶ τὴ βουβαλόπιτσα νὰ κουβαλῶ τοῦ λαδι.»
- 10 Ῥαῖῖσαν τ' ἄγια μάρμαρα κ' ἡ κόρη βῆκε μέσα.
 Νὰ κ' ἡ Τούρκους ἔρχιτι μὶ τοῦ σπαθὶ 'ς τοῦ χέρι.
 «Ἄη Γεώργη μ' ἀφέντη μου, μιγάλου τ' ὄνουμά σου,
 τὴν κουπιλλοῦδα πῶκρυψις νὰ μὶ τὴν φανιρώσης,
 νὰ φέρ' οὐκάδης τοῦ κηρί, καντάρι τοῦ λιβάνι,
- 15 κὶ μὶ τὴ βουβαλόπιτσα νὰ κουβαλῶ τοῦ λαδι.
 Θὰ βαπτισθῶ 'ς τὴ χάρη σου θὰ βάλλου τ' ὄνομά σου.»
 Μὶ τοῦ στόμα ἔλιγι «ποῦ τὴν εἶδα; ποῦ τὴν ξέρου;»
 Κὶ μὶ τοῦ μάτι ἔγνιβι «ποῦ κάτ' π' δὴ βέτρα εἶναι.»
 Ῥαῖῖσαν τ' ἄγια μάρμαρα κὶ βγῆκε ἡ κόρη ἔξου.
- 20 Τν ἀρπάζ' ἡ Τούρκους π' τὰ μαλλιά κὶ τοῦ σπαθὶ του βγάζει.
 «Ἄφς μι, Τοῦρκι, π' τὰ μαλλιά κὶ πιάσι μ' ἀπ' τοῦ χέρι,
 κὶ γὼ ποῦ τώρα κ' ὕστρα εἶμι δικό σου ταῖρι.
 Νὰ ἴν' οἱ ἀκκλησιῆς μανδρὶ σὺ ἀτὸς τσουβάνης.»

6.

Ἡ Ἀριτὴ

- Τρεῖς βασιλέδεις κάθουνταν 'ς τὴν ἄκρη 'ς τοῦ πουτάμι,
 τὴν Ἀρετὴ ἱπάντρευαν τὴν χρυσαραβουνιάξαν.
 Χρόνουν τῆς 'κάναν τὰ προικιά, χρόνου τὰ πανουπροίκια.
 Ἡ μάνα τῆς τὴν ἔδουκε κατὸ χιλιάδης γρόσια,
- 5 βαβὰς τῆς δὲν τοῦ καταδέχτηκε, τίς ἔκανε διακόσες.
 Τῆς μάνας τῆς τὰ μυστικὰ σακκούλες βουλουμενες.
 Γύρισι χρόνους δίσικτους, χρόνους καταραμένους,
 Πτουχύναν τὰ πιθιρικὰ κὶ φάγανι τὴν προίκα.
 Ἡ πιθιρὰ ξινοφῖνι κὶ ἡ νύφη ξινοπλένει.
- 10 Σταύρουσι τὰ χιράκια τῆς, 'ς τοὺν πιθιρό τῆς πάει.
 «Ἰσὺ πατέρα τοῦ γαβροῦ κὶ πιθιρὸ τῆς νύφης,
 γιὰ πᾶρι μι, γιὰ στεῖλι μι πίσου 'ς τὰ γουνικά μου.
 — Νὰ ἡ πιθιρά σου ἄς σὶ πάη, πῆγινι νὰ σὶ στείλῃ.»
 Σταύρουσι τὰ χιράκια τῆς 'ς τὴν πιθιρά τῆς πάει.
- 15 «Ἰσὺ μητέρα τοῦ γαμπροῦ κὶ πιθιρὰ τῆς νύφης,
 γιὰ πάνει μι, γιὰ στεῖλι μι πίσου 'ς τὰ γουνικά μου.

- Νὰ ἡ ἄνδρα σου ἄς σὶ πάη, πῆγινι ἄς σὶ στείλι.»
 Σταύρουνσι τὰ χιράκια τῆς 'ς τοὺν ἄνδρα τῆς πηγαίνει.
 «'Ισὺ εἶσι ἡ ἄνδρας μου, ἰσὺ σι κ' ἡ καλὸς μου,
 20 γιὰ πάνι μι, γιὰ στείλι μι πίσου 'ς τὰ γουνικά μου.
 — Πῶς νὰ σὶ στείλου; δρέπουμι, πῶς νὰ σὶ πάου; λυποῦμι.
 Ποῦ μ' ἔφιρις πουλλὰ προικιά κι φάγαμι τὴν προϊκα.»
 Τὴν πῆρι κι τὴν ἔβγαλι κι τὰ βουνὰ τὴν δείχνει.
 Πέντι μέρις περπάτηνι θιὸ παρακαλοῦσι·
 25 «Θεὲ μ', νὰ βρῶ τοῖς δοῦλες μου κι νὰ μὴ μὶ γνουρίσουν.»
 «Καλημέρα σας, δοῦλες μου. — Καλὸ 'ς τὴ γυφτοπούλα.
 — Γιὰ πάτ' ἀπάνω 'ς τὴ κυρὰ κι ἀπάνω 'ς τοὺν ἀφέντη,
 Ἄν θέλῃ δοῦλα γιὰ νιρὸ κι δοῦλα γιὰ τὰ ξύλα.»
 Κυρὰ τῆς ἄκουσ' ἀποὺ πάν' εὐτὺς τῆς ἀπαντάει.
 30 «Γὼ ἔχου δοῦλα γιὰ νιρὸ κι δοῦλα γιὰ τὰ ξύλα.
 Ἄν ξέρῃς ρόκα κι' ἀργαλειὸ κι δίμτα ἂν ὑφαίνης.
 — Γὼ ξέρου ρόκα κι' ἀργαλειὸ κι' δίμτα γὼ ὑφαίνου.»
 Τὴν βῆραν κι τὴν πῆανι κι 'ς τ' ἀργαλειὸ τὴν κάτσαν.
 Ἄρχισι γιὰ νὰ τραγουδῇ σιγὰ σιγὰ νὰ λέγῃ.
 35 «Πανάκ', ὅταν σὶ διάζουμαν ἦρθαν προυξινιτάδισ,
 κι ὅταν σὶ κουμπουέδινα ἦρθανι κι μὶ πῆραν.»
 Κυρὰ τῆς ἄκουσι ἀποὺ πάν' εὐθὺς τὴν ἐρωτάει.
 «Δοῦλα μ', ποὺ ποῦ εἶνι μάννα σου, ποὺ ποῦ εἶνι κ' ἡ βαβάς σου;
 — Π' τὰ Γιάννινα ἡ μάννα μου, π' τὴ βόλη εἶν' ἡ βαβάς μου,
 40 κι ἰγὼ εἶμ' ἡ μουναχὴ σ' ἡ κόρ' ποῦ μ' ἔστειλις 'ς τὰ ξένα.»
 Τρέχει ἡ μάννα νὰ δῇ διῆ, πέφτει λιγουθυμάει.
 Πάει κ' ἡ κόρη νὰ δῇ διῆ, κ' ἰκείνη ἀποθαίνει.
 Μάννα κι κόρη πέθαναν, μάννα κι' κόρη χάθκαν.

ΣΗΜ. Ὅταν ἔγραφον τὸ ἔσσημα, εἰς τὸν στίχον 10 μία τῶν παρουσῶν γυναικῶν ἔκαμε τὴν ἐξῆς παρατήρησιν «Μοῦρ' θὰ πῆ ποῦ δὴ ψιόκουσαν». Δηλ. ὁ στίχος 10 ἀνεκάλεσε εἰς τὴν μνήμην αὐτῆς τὴν ὑπόθεσιν ἄλλου ἔσσηματος τοῦ τῆς «Βουργάρας», ἣν ἐδηλητηρίασεν ἡ πενθερά τῆς. Εἶναι δὲ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ἐὰν αὐτὴ ἦτο ἡ ὑπαγορευοῦσα θὰ εἴχομεν συμφυρμὸν τῶν δύο ἔσσημάτων, τοῦ ἔσσηματος τῆς Ἀρετῆς καὶ τῆς Βουργάρας. Ἔστω καὶ τοῦτο τεκμήριον τοῦ τρόπου καθ' ὃν γίνονται οἱ συνειρμοί.

[Τοῦ καλλίστου τούτου ἔσσηματος, ὅπερ καὶ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Σ. Ν. Βασιλειάδου διεσκευάσθη εἰς δρᾶμα, τὸν Θάνατον Καλλιθένης, φέρονται πολλαὶ παραλλαγαί, ὧν ἀναγράφομεν τινὰς ὡς: Μανούσου, Τραγοῦδια ἔθνικα σ. 25-29. 33-5. Ἰατρίδου, Συλλογὴ δημοτικῶν ἔσσημάτων σ. 12-4. Passow ἀρ. 459. Jeannarakis σ. 210-1 ἀρ. 272 (κρητικὴ) Ζωγραφ. ἀγών τ. Α'. σ. 83-4 ἀρ. 47 (ἡπειρωτικὴ) σ. 93 ἀρ. 75 (ἐπίσης). Ὁ ἐν Κ. Π. σύλλογος τ. ΙΘ' σ. 224-5 (συμαϊκὴ) Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα σ. 3-4 (χιακὴ) Σταματιάδου, Ἰκαριακὰ σ. 149-150 (ἰκαρία), Ἔστις 1889 τ. ΚΖ' σ. 31. Παραπλησίαν ὑπόθεσιν ἔχει καὶ κρητικὸν παραμῦθιον (Παρνασσός τ. Η' σ. 714-6). — Σ. τ. Δ.]

7.

Οὐ λέβιντας

- Ὁ λέβεντας κατέβαινε πὸ μινὰ ψηλὴ βαχοῦλα,
 ἔχει τοῦ φέσι τοῦ στραβὸ καὶ ψιλοτραγουδοῦσι.
 Κὶ οὐ Χάρους τοὺν διασταύρουσι 'ς τοῦ σταυρουδρόμ τοὺν δρόμου.
 «Λέβενταν μ', πὸ πὸ ἔρχισι καὶ ποῦθιν κατεβαίνεις;
 5 — Ἀπ' τοῦ χουράφι μ' ἔρχομι, 'ς τοῦ σπίτι μου πηγαίνου,
 ψουμὶ φαγὶ νὰ πάρου γὼ καὶ πίσω νὰ γυρίσου.
 — Μένα θεὸς σου μ' ἔστειλε νὰ πάρου τὴν ψυχὴ σου.
 — Χωρὶς ἀσθένεια κι' ἄρρουστια ψυχὴ δὲν παραδίδου,
 Ἄϊδι νὰ πᾶ παλέψομι σὶ μαρμαρένιο ἄλῳνι.»
 10 Ἀρχίνισαν καὶ πάλευαν τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύκτις.
 Κι' ὁ Χάρους καταπόνιεσαι κι' ἀπ' τὰ μαλλιά τοὺν πιάνει.
 «Ἄφσι μι, Χάρι, π' τὰ μαλλιά κι' πιάσι μ' ἀπ' τοῦ χέρι,
 ἔχου δυὸ λόγια νὰ σὶ πῶ, κρυφὰ νὰ σὶ ὁμιλήσω.
 Ἐχου μαννὰ παραγριὰ κι' ποιὸς θὰ τὴν κυττάζη;
 15 Ἐχου πιδιὰ παραμικρὰ κι' ὀρφάνια δὲν τὰ πρέπει,
 ἔχου γυναῖκα παρανιὰ κι' χήρα δὲν τὴν πρέπει.
 Ἄν πουργατῆς ἀγαλινὰ τῆς λέν πὸ καμαρώνει,
 ἄν πουργατῆση γλήγουρα τῆς λέν πῶς θέλει ἄντρα.»
 Τοῦ λόγου τ' δὲν ἀπέσουσι τὴν συντυχιὰ τ' δὲν εἶπι,
 κι' ἡ ψυχὴ τ' βγήκει.

ΣΗΜ. Παραλλαγή τοῦ κοινοτάτου ἔσματος τῆς πάλης τοῦ Χάρου καὶ τοῦ βοσκοῦ ἢ λεβέντη, ὅπερ εἶναι συναφὲς πρὸς τὸ τῆς πάλης τοῦ Χάρου καὶ τοῦ Διγενῆ, μᾶλλον δ' ἐκ τούτου προήλθε. (Βλ. Λαογραφ. Α' σ. 171). — Σ. τ. Δ.].

Γλωσσικαὶ Παρατηρήσεις

Ἡ γλῶσσα τῶν δημοσιευομένων ἁσμάτων διαφέρει τῆς κοινῶς λαλουμένης, μάλιστα μὲν ὡς πρὸς τὸ τυπικόν, καθ' ὅσον ἐν αὐτῇ ἀπαντῶσι τύποι ἐντελῶς ἄχρηστοι ἐν τῷ καθ' ἡμέραν λόγῳ, ἀλλὰ καὶ φθογγικῶς ἐν πολλοῖς. Οὕτω βλέπομεν ἐν τοῖς ἁσμασι τύπους οὐδαμῶς ἐν χρήσει ἐν τῷ κοινῷ λόγῳ. Π.χ. τύπους ῥηματικoὺς καὶ ὀνοματικoὺς εἰς νε- π.χ. Δάκρυσανε- (ὅπερ ὡς πρὸς τὸν τονισμόν ἠκολούθησε τὸ κοινὸν δάκρυσαν)· τούτου- κ.τ.λ. ἔπειτα ἔχομεν τύπους, εἰς αει- π.χ. λιγουθυμαί- παρὰ τὸ κοινὸν λιγουθμᾶ, καὶ ἄλλα πολλὰ ἅτινα καλὸν θὰ ἦτο νὰ μελετηθῶσι κατ' ἰδίαν ἐν ἐκάστη

χώρα. Ὡς πρὸς τὸ φθογγικὸν ἔχομεν ἐν πρώτοις τοὺς πληρεστέρους τύπους τῶν ῥημάτων π.χ. καυκήστηκι- ἀντὶ καυκήσκι- ἄκουσι ἀντὶ ἄκσι κόπηκαν- ἀντὶ κόπκαν καὶ πλείστα ἄλλα. Ἐπίσης ἡ φθογγικὴ τροπὴ τοῦ *ο* εἰς *ου* καὶ *ε* εἰς *ι*- εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι εἰσεχώρησεν εἰς πλείστα, ἀλλὰ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως δύναμαι νὰ βεβαιώσω, ὅτι προκειμένου περὶ ἁσμάτων εἶναι πολλάκις δύσκολον νὰ διαγνώσῃ τις ἂν *ο* ἢ *ου*- *ε*- ἢ *ι*- προφέρουσι. Παρατηρητέον δὲ πρὸς τοῦτοις ὅτι τὰ πρῶτα 6 ἅσματα, ἐν οἷς μείζονα χῶρον ἔχουσιν αἱ ἀλλοιώσεις αὗται, ἐγράφησαν καθ' ὑπαγόρευσιν, τὸ δὲ τελευταῖον ᾄδούσης τῆς γυναικός. Ἐν αὐτῷ δὲ παρατηρεῖται μείζων ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τῶν κοινῶς ἰσχυόντων νόμων. Τὸ *ο*- καὶ τὸ *ε*- διατηροῦνται κάλλιον. Παρ' ἅπασι δὲ τοῖς ἁσμασι δὲν εἰσεχώρησεν εἰσέτι πλὴν κατ' ἐξαιρέσιν ὁ νόμος τῆς τροπῆς τοῦ *τ* τοῦ ἄρθρου τῆς αἰτιατικῆς *τοὺν* καὶ *τὴν* εἰς ἡχηρόν *δ*, ὅπερ παρατήρησα ἐν ταῖς ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν προσώπων συλλεχθεῖσαις δοξασίαις, ὅστις ἐπιφέρει καὶ τὴν τροπὴν τοῦ ἀρκτικοῦ συμφώνου τῆς ἐπομένης εἰς ἡχηρόν.

Θρακικὴ παράδοσις περὶ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου²

Ἐν Γκιουμουλτζίνα ἐπιχωριάζει ἡ ἐπομένη παράδοσις, ἀναφερομένη εἰς δύο λίθους κειμένους ἐν τῇ παρὰ τὴν πόλιν πεδινή τοποθεσίᾳ τοῦ Μολλᾶ Ὁμέρ, παρὰ τὴν ἀρχαίαν ῥωμαϊκὴν ὁδόν, ἧς σώζονται τὰ λείψανα. Εἶναι δ' οἱ λίθοι κυλινδρικοί, ἔχοντες ὕψος ὑπὲρ τὸ 1½ μέτρον, φέρουσι δὲ σταυροὺς γεγλυμμένους, τὸ μέγεθος σπιθαμῆς ἔχοντας. Κεῖνται κατ' εὐθείαν ἀλλήλων ἀπ' Α. πρὸς Δ. εἰς ἀπόστασιν 200 μ. Τὸ Κάρλικ ὁπόθεν κατὰ τὴν παράδοσιν ἐβαλλον τοὺς λίθους εἶναι ἡ παρακειμένη κορυφὴ τῆς Ῥοδόπης.

Καὶ περὶ τρίτου λίθου ὑπάρχει παράδοσις, ὅτι ἔφερεν ἀποτυπώματα πετάλου ἵππου. (Περὶ τοιούτων ἀποτυπωμάτων βλ. Πολίτου, Παραδόσεις σ. 733 κθ. 1139. Περὶ δὲ τῶν παραδόσεων τῆς σφενδονήσεως βράχων ὑπὸ ἀνδρειωμένων βλ. αὐτ. σ. 709, 744).

Ἡ παράδοσις ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἐναν γκιρὸ ἡ ἁγίους Κουσαντίνους κ' ἡ ἁγία Ἐλέν', ποῦ εἶχαν πόλ' μου μὴ δοῦν Ἀράπ', εἶπαν νὰ ῥήξουν πέτρα' ὅποιους θὰ ῥήξ' πιὸ μακριὰ ἰκείνους θὰ κινδίσ'. Ἐρρηξι ἡ ἁγία Ἐλέν' κὶ ἡ πέτρα βλώχκι 'ς τοῦ Μουλλαῖμὲρ ἀπουκάτ' ἂβ' δὸν βλάτανου. Ἐρρηξι ἡ ἁγίους Κουσαντίνους κὶ ἔπισι 'ς τοῦ κираμαργιὸ κουδά' κὶ ἡ Ἀράπς ἔρρηξι κὶ πάει ὡς δοῦ σταθμό. Δὴ βέτρα δὴν ἔρρηχναν ἀποπὰν ἀπ' τοῦ Κάρλικ».

2. Σημείωμα τοῦ ἰδίου Καθηγητοῦ ποῦ δημοσιεύθηκε ἐπίσης στὸν Β' τόμο τῆς «Λαογραφίας».

ΠΕΤΡΟΥ ΓΕΩΡΓΑΝΤΖΗ

ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1821

(τεύχος 3ο)

Η Μητρόπολη Φιλιππουπόλεως
('Από έπιστολές του μητροπολίτου 'Ηρακλείας 'Ιγνατίου
πρός τον μητροπολίτην Φιλιππουπόλεως Νικηφόρου)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

'Η έργασία πού ακολουθεί, όπως και οι 2 άλλες, πού δημοσιεύθηκαν σέ προηγούμενους τόμους της ίδιας 'Επετηρίδας¹, στηρίζεται κατά βάση στον ανέκδοτο (στό σύνολό του) κώδικα άλληλογραφίας του μητροπολίτου 'Ηρακλείας 'Ιγνατίου (1821-1830), ως έφ' όρου, προς τον τότε μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως Νικηφόρο (1824-1850) και πιο συγκεκριμένα αναφέρεται ή φωτίζει την περίοδο Φεβρουαρίου 1825 έως 'Ιανουάριον 1829.

'Αν και είναι κουραστικό νά επαναλαμβάνονται όσα ήδη αναφέρθηκαν σέ προηγούμενες έργασίες, πού δημοσιεύθηκαν στην ίδια έπετηρίδα, εν τούτοις επειδή άφ' ενός μέν κάθε έργασία είναι αυτότελής και άφ' άλλου για νά μή εξαναγκάζονται οι αναγνώστες νά αναδιφοδών παλαιότερους τόμους, ελπίζω νά τύχω της κατανοήσεως για νά λεχθούν και εδώ λίγα λόγια για τον εν λόγω κώδικα.

'Ο κώδικας λοιπόν του 'Ιγνατίου περιέχει 760 περίπου έπιστολές, πού απέστειλε ό εν λόγω ιεράρχης προς 85 και πλέον άλλους συγχρόνους του ιεράρχες, καθώς και σέ πρώην Πατριάρχες, αρχιμανδρίτες, ήγουμένους, μοναχούς αλλά και λαϊκούς (προκρίτους, άρχοντες, δασκάλους κ.λπ.) ακόμα δέ και σέ γυναίκες.

1. Βλέπε: Π. Γεωργαντζή, Πτυχές της εκκλησιαστικής ιστορίας της μητροπόλεως Διδυμοτείχου κατά τους χρόνους της ελληνικής επανάστασεως, Θρακική 'Επετηρίδα, τ. Γ' Κομοτηνή 1982 σ. 225-259 και του ίδιου, Πτυχές εκκλησιαστικής ιστορίας της Θράκης κατά τό 1821, τεύχ. 2ο, Θρακική 'Επετηρίδα, τ. Δ' Κομοτηνή 1983, σ. 361-410.

Κύριο θέμα τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν εἶναι οἱ ποικίλες οἰκονομικές ὑποχρεώσεις καί ὀφειλές τῶν κατ' ἐπαρχίες ἀρχιερέων τόσον πρὸς τὸ τουρκικὸ δημόσιο ὅσο καί πρὸς τὸ Οἶκον. Πατριαρχεῖο² γιὰ τὴν οἶκον. ἐνίσχυση καί συνδρομὴ του, ἐνῶ ταυτόχρονα παρέχονται καί ἱκανὰ στοιχεῖα πού φωτίζουν τὴν καθόλου ἱστορία τῆς 'Εκκλησίας κατ' ἐκείνους τοὺς ἀνωμάλους χρόνους καί πῶς συγκεκριμένα τὴν περίοδο 1824-1829.

Ἀνάμεσα λοιπὸν στοὺς ἀποδέκτες τῶν ἐπιστολῶν τοῦ 'Ιγνατίου συγκαταλέγεται καί ὁ τότε μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Νικηφόρος (1824-1850) γιὰ τὸν ὁποῖο στὴ συνέχεια ὁ λόγος.

Στὶς ἐπιστολές τοῦ 'Ιγνατίου πρὸς τὸν Νικηφόρο ἴσως νά μὴν ὑπάρχουν «συνταρακτικά νέα στοιχεῖα», πού νά μᾶς φωτίζουν ἀπὸ μιά ἄλλη πλευρά καί νά μᾶς δίνουν ἄλλη ἀπόχρωση φωτὸς σχετικὰ μέ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ τῆς ἐπαρχίας-μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως, ἀπὸ ἐκείνην, τὴν ὁποίαν μᾶς ἔδωσε ἤδη ὁ Κ. Μ. 'Αποστολίδης σέ πολλοὺς τόμους τῶν «Θρακικῶν» καί μάλιστα στοὺς Ε' (1938-39) καί ΣΤ' (1939-40) τοῦ «'Αρχείου Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καί γλωσσικοῦ θησαυροῦ», ὅπου δημοσίευσε τὸν κώδικα τῆς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως καί τῶν ἐσναφίων τῆς ἴδιας πόλεως. Ὅπως δὲ ὅμως ὑπάρχουν ΝΕΑ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα, ὡς πρωτοδημοσιευόμενα, α) ἔρχονται νά ἀντιπαραβληθοῦν μέ ὅλα ὅσα ἔχουν καταχωρηθεῖ στὶς παραπάνω ἐργασίες τοῦ 'Αποστολίδη καί β) παρέχεται ταυτόχρονα ἡ δυνατότητα νά ἐνδιατρίψουμε περισσότερο στὴν προσωπικότητα καί στό ἔργο τῶν τότε μητροπολιτῶν τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐλληνικῆς θρακικῆς πόλεως καί ἰδιαίτερα σέ μερικά τουλάχιστον ἀπὸ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα εἶχε νά ἀντιμετωπίσει ὁ ἐκ τῶν ἱεραρχῶν αὐτῆς Νικηφόρος.

Πρὶν εἰσελθoυμε ὅμως στὴν παρουσίαση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ 'Ιγνατίου πρὸς τὸν Νικηφόρο θεωρῶ ἐπιβεβλημένο νά προταχθεῖ κάποια περιγραφή τῆς καθόλου καταστάσεως καί τῶν προβλημάτων τῆς μητροπόλεως ἀλλὰ καί τῆς καθόλου ἐλληνικῆς κοινωνίας τῆς Φιλιππουπόλεως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως, ὥστε ἔχοντας ὑπόψη μας τὴν ἐν γένει ἀτμόσφαιρα μέσα στὴν ὁποία ζοῦσε καί δροῦσε ὁ τότε μητροπολίτης τῆς Φιλιππουπόλεως, νά κατανοήσουμε τίς ἐπὶ μέρους ἐνέργειές του, οἱ ὁποῖες διαφορετικὰ εἶναι δυνατόν νά παρεξηγηθοῦν ἢ παρερμηνευθοῦν.

2. Γιὰ τίς οἶκον. ὑποχρεώσεις τῶν κατ' ἐπαρχίες ἀρχιερέων πρὸς τὸ Τουρκ. δημόσιο καί τὸ Πατριαρχεῖο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως βλέπε ἀναλυτικώτερα: Π. Γ ε ω ρ γ α ν τ ζ ἡ, Οἱ 'Αρχιερεῖς καί τὸ εἰκοσιένα, Ξάνθη 1985, σ. 91-171.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄
ΟΙ ΑΡΧΙΕΡΕΙΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

α) Ὁ Παῖσιος (1818 - 1821)

Οἱ Φιλίππουπολίτες, πού ἀπό τὰ βυζαντινά χρόνια ὑπερηφανεύονταν ὅτι «καθαροὶ τό γένος Ρωμαῖοί εἰσιν»³, στά χρόνια τῆς μακρόχρονης τουρκικῆς καταδυνάστευσής τους δοκίμασαν πολλές καταστροφές καί σφαγές. Μιά ἀπό αὐτές ἦταν καί ἡ τοῦ 1769. Τότε οἱ ἐξαγριωμένοι, ἀπό τίς ἐπιτυχίες τῶν Ἑλλήνων καί Ρώσων στήν Πελοπόννησο καί τό Αἰγαῖο, Τοῦρκοι, μιά καί δέ μπορούσαν νά ἀναμετρηθοῦν μέ τούς ἐπαναστάτες, ἐπέπεσαν κατά τῶν ἀνευθύνων καί ἀνυπερασπίστων Φιλίππουπολιτῶν καί ἀφοῦ στήν ἀρχή συνέλαβαν, ὡς συνενόχους τῶν Ὀρλωφικῶν, τούς προκρίτους τους καί τούς ἔρριξαν στή φυλακή ὅπου τούς ἔδερναν ἀνηλεῶς, ὕστερα, καί γιά πολλές μέρες, ξεχύθηκαν στήν πόλη διαρπάζοντας περιουσίες, κατακαίοντας σπίτια, βιάζοντας γυναῖκες καί φονεύοντας ἢ ἀπαγχονίζοντας τούς Ἕλληνες πού ἔβρισκαν στό δρόμο τους⁴. Τότε μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀπαγχονίσθηκε καί ὁ προπάππος τοῦ μετέπειτα μεγάλου Φιλίππουπολίτη Ἕλληνα εὐεργέτου Γρ. Μαρασλῆ, ὀνόματι Ἰωάννης Σκάρλος⁵.

Ἐξ αἰτίας μάλιστα τῆς μεγάλης τρομοκρατίας καί τῶν φοβερῶν καταπίεσεων πού δοκίμασαν τότε οἱ Ἕλληνες Φιλίππουπολίτες, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀναγκάσθηκαν, ἄλλοι κρυφά καί ἄλλοι δωροδοκώντας, νά ἐγκαταλείψουν τήν πατρίδα τους καί νά καταφύγουν στήν Ὀδησσό, τή Μόσχα καί ἄλλαχοῦ τῆς Ρωσίας.

Ἀλλά κι' αὐτοὶ πού ἔφευγαν κι' αὐτοὶ πού ἔμειναν πίσω στή γενέτειρά τους «κοιμοῦνταν μ' ἓνα ὄνειρο, ξυπνοῦσαν μέ μιά ἐλπίδα», πότε καί πῶς θά μπορούσαν νά δοῦν τήν πατρίδα τους, Ἑλλάδα καί μάλιστα, Φιλίππουπόλη, ἐλεύθερη.

Γιά τό λόγο αὐτόν ὅταν τό ἐλπιδοφόρο μήνυμα καί πρόσκληση τῆς Φιλ. Ἐταιρείας γιά πανεθνικό ξεσήκωμα ἔφτασε στ' αὐτιά τους, ξεχνώντας καί πάλι τὰ ὅσα δοκίμασαν οἱ πατέρες τους τό 1769, μέ ἐνθουσιασμό τήν

3. Γ. Ἀκροπολίτου, Χρονική συγγραφή, ἔκδ. Βόνν. (C.S.H.B.) κ. 43, ὅπου μάλιστα τοῦς χαρακτηρίζει ὡς «ἄνδρες εὐστατεῖς τε καί ἐντιμοὶ κάκ μόνης θέας αἰδοῦς καί τιμῆς ἄξιοι». Παρβλ. Π. Γεωργαντζή, Ἀρχαῖοι καί σύγχρονοι Θράκες, Ξάνθη, 1978, σ. 81.

4. Κ. Κούμα, Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τ. Χ', σ. 384, Βιέννη 1831.

5. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Λόγιοι Θράκες, Θρακικά, παράρτημα Γ' τόμου, Ἀθῆναι 1931, σ. 191.

ἀποδέχθηκαν καί πολλοί Φιλιππουπολίτες ἔγιναν ἐνεργά καί δραστήρια μέλη ὅπως οἱ Μαρασλῆς Γρηγ., 'Αθανασίου Θεόδωρ., Νίκογλους 'Ιωάν. Παπᾶ, Νίκογλους Κωνστ. Παπᾶ, 'Ανώνυμος⁶, κ.λπ. Μεταξύ τῶν ὁποίων βέβαια ξεχωριστή θέση κατέχει ὁ 'Αντών. Κομιζόπουλος ἢ Κοϊμτζῆς ἢ Κοϊμτζόγλου, ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶναι γνωστόν, ἀναδείχθηκε σ' ἓναν ἀπό τοὺς 8 ἔχοντες ἀρχηγούς τῆς Φιλικῆς 'Εταιρείας⁷.

Κεφαλὴ ὅμως ὅλων τῶν Φιλιππουπολιτῶν φιλικῶν ἦταν αὐτός ὁ γέροντας μητροπολίτης τοὺς Παῖσιος⁸, ὁ ὁποῖος ἐμψύχωνε καί καθοδηγοῦσε τοὺς πάντες καί τοὺς προετοίμαζε γιὰ τὴ μεγάλη στιγμή.

Μέ τὴν κήρυξη ὅμως τῆς 'Ελλην. ἐπαναστάσεως στὴ Μολδοβλαχία οἱ Φιλιππουπολίτες, ἂν καί ἐπιθυμοῦσαν διακαῶς τὴ σύμπραξή τους στὸν ἀγῶνα, ἀντελήφθησαν ὅτι ὑπάρχουν ἀντικειμενικὲς ἀνυπέρβλητες δυσκολίες καί κίνδυνοι γιὰ ὅλον τὸν ἑλληνισμό τῆς Θράκης, στὴν πραγματοποίησιν τῶν ὁνείρων τους. Συνειδητοποίησαν λοιπὸν ὅτι δὲν μποροῦσαν νὰ ἐπαναστατήσουν γιὰτὶ ὄχι μόνον ζοῦσαν μεταξύ συμπαγῶς τουρκικοῦ καί βουλγαρικοῦ πληθυσμοῦ, μακριὰ ἀπὸ κάθε ἐλπίδα κάποιας βοήθειας, ἀλλ' ἀκόμα καί γιὰτὶ ἡ πόλη τους ἔγινε σταθμὸς συγκέντρωσης ἢ διέλευσης στά παμπληθῆ φανατισμένα καί ἐξαγριωμένα στίφη τῶν Τούρκων πού κινήθηκαν πρὸς τὸ Δούναβη γιὰ τὴν κατάπιξιν τῆς ἐπαναστάσεως στὴ Μολδοβλαχία.

Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς καί πρὸ τοῦ κινδύνου ὀλοσχεροῦς καταστροφῆς τῆς πόλεως τους καί ἀφανισμοῦ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς περιοχῆς ἀποφασισαν νὰ δώσουν δείγματα ὑποτελείας καί ὑπακοῆς. 'Εβαλαν λοιπὸν τὸν γέροντα καί ἀσθενῆ ἤδη μητροπολίτη τους Παῖσιο κρύβοντας τὰ αἰσθήματά του καί ὑποκρινόμενος τὸν πιστό καί ὑπάκουο ραγιά, νὰ πείσει τὸν Τούρκο διοικητὴ, τὸν κριτὴ μουλά καί τοὺς λοιποὺς ἀγάδες τῆς Φιλιππουπόλεως ὅτι ἐγγυόταν γιὰ τὴν πιστὴ ὑπακοή τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ στὸ σουλτάνο. Ταυτόχρονα οἱ Φιλιππουπολίτες, κάνοντας προφανῶς τὴν ἀνάγκη ζῆλο, ἀπέστειλαν πρὸς τὸν Πατριάρχη καί τὸν περὶ ἐκεῖνον ἐθνικὸ συμβούλιον

6. 'Ανώνυμου, 'Ολίγα περὶ Θράκης, Θρακικά, παράρτημα Γ' τόμ., 'Αθήναι 1931, σ. 16-17. Κ. Μ. 'Αποστολίδου, Λόγιοι Θράκες, δ.π. σ. 191.

7. 'Ι. Φιλήμονος, Δοκίμιον ἱστορικόν περὶ τῆς Φιλ. 'Εταιρείας, 'Ανατύπωσις 1971, σ. 54. Σπ. Τρικοῦπη, 'Ιστορία τῆς 'Ελλην. 'Επαναστάσεως, 'Αθήναι 1971, τ. Ι, σ. 7. Κ. Παπαρρηγοπούλου, 'Ιστορία τοῦ 'Ελλην. 'Εθνους, 'Αθήναι 1925, τ. 7, σ. 410.

7α. 'Ι. Φιλήμονος, Δοκίμιον περὶ τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως, τ. Α', 'Αθήναι 1859, σ. 35-36. 'Εμμ. Ξάνθου, 'Απομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς 'Εταιρείας, ἔκδ. Πάπυρος πρές, 'Αθήναι σ. 18. 'Απ. Βακαλοπούλου, 'Ιστορία τοῦ Ν. 'Ελληνισμοῦ, τ. Ε' Θεσσαλονίκη 1980, σ. 110. Π. Γεωργαντζῆ, Οἱ 'Αρχιερεῖς, δ.π. σ. 224.

τοῦ γένους, πού ἀποτελεῖτο ἀπό συνοδικούς ἀρχιερεῖς καί «πανεκλαμπροτάτους καί τιμιωτάτους προὔχοντας» τήν παρακάτω ἐγγυητική ἐπιστολή τους.

«Ἐδεξάμεθα μετ' εὐλαβείας τήν εἰς ἡμᾶς τοὺς εὐτελεῖς ραγιάδες τῆς Φιλιππουπόλεως σταλεῖσαν πατριαρχικήν καί συνοδικήν ἐπιταγήν, διακελεύουσάν ἡμῖν περί τοῦ καθήκοντος χρέους τοῦ ραγιαλικίου ἡμῶν· ἐφ' ᾧ καί χάριτας ὁμολογοῦμεν τῇ ἀγιωτάτῃ τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ὅτι ὡς κοινὴ μήτηρ νουθετεῖ ἡμᾶς τοὺς ταπεινοὺς αὐτῆς δούλους καί συμβουλεύει τὰ δέοντα. Ὅθεν διὰ τῆς παρουσίας ἡμῶν κοινῆς ἀναφορᾶς κατὰ χρέος ἀποδίδοντες τὰς δουλικὰς ἡμῶν προσκυνήσεις τῇ ὑμετέρᾳ θειοτάτῃ παναγιότητι καί τοῖς σεβασμιωτάτοις ἀγίοις γέρονσι, τοῖς τε πανεκλαμπροτάτοις καί τιμιωτάτοις προὔχουσι καί προκρίτοις τοῦ γένους ἡμῶν ἀναφέρομεν ταπεινῶς, ὅτι ἀφοῦ ἔφθασαν ταῦτα τὰ ἱερά γράμματα ἀνυπερθέτως ἀνεγνώσθησαν ἐπ' ἐκκλησίαις καί ἐδόθη εἰς ὅλους αὕτη ἡ εἶδησις καί κοινῶς καί ἰδίᾳ ἐκάστῳ καί ἔρευναν μεταξύ ἡμῶν ἐποιήσαμεν καί ἐγγυήσει τῇ μετ' ἀλλήλων κατησφαλίσθημεν, ἀλλὰ θείῳ ἔλεει διὰ τῶν ὑμετέρων παναγίων εὐχῶν ὅλοι ἀπλῶς μικροί τε καί μεγάλοι ὡς εὐσεβεῖς ἀνέκαθεν καί ὀρθόδοξοι καί πτωχοὶ μὲν ἀλλὰ πιστοὶ καί σαδικανὲ ραγιάδες τῆς κοινῆς ἡμῶν εὐεργέτιδος κραταιᾶς βασιλείας ὡς δόγμα πίστεως ἀσφαλῶς φυλάττομεν τήν εἰς τοὺς κρατοῦντας ἡμῶν χρεωστούμενην ὑποταγήν καί εὐπειθεῖαν, καθότι εἰς τό ἔα (:) μου τοῦτο τοῦ κραταιοῦ δεβλετίου πλουσιοπαρόχως καθ' ἐκάστην ἀπολαμβάνομεν τὰ βασιλικά ἔλεη ὑπὸ μηδενός διόλου ἐνοχλούμενοι οὔτε εἰς τὰ μικρά ὑποστατικά ἡμῶν οὔτε εἰς τήν τιμὴν οὔτε εἰς τήν θρησκείαν, ἀλλὰ ζῶντες διὰ πάντα ἐν πάσῃ ἀνέσει καί ἡσυχίᾳ καί μάλιστα εἰς τὰς λαμπράς καί εὐτυχεῖς ἡμέρας τοῦ νῦν κραταιοτάτου, δικαιοτάτου καί εὐσπλαχνικωτάτου ἡμῶν ἀνακτος. Ὅθεν ὅλοι ὁμοῦ σὺν γυναιξὶ καί τέκνοις οὐ παύομεν νύκτα καί ἡμέραν καθικετεύοντες αὐτόν τόν ἐπουράνιον καί πολυέλεον Θεόν ὑπὲρ τῆς μακροχρονίου ζωῆς καί υγείας τοῦ κράτους καί ἵνα διαιωνίξει τό κράτος αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ τελείᾳ πανευδαιμόνως καθυποτάττων ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ πάντα ἐχθρόν καί πολέμιον. Οὐχ ἦττον δέ ἐσμέν εὐχάριστοι καὶ δοατζήδες⁸ εἰς τό κράτος αὐτοῦ, καθότι ἠλέησεν ἡμᾶς τόν φακίρ φουκαρᾶν⁹ ραγιάν αὐτοῦ τῇ ἀποστολῇ εἰς τόν τόπον ἡμῶν ἐνός τοιοῦτου φρονίμου, φιλοδικαίου καί φιλοπτώχου διοικητοῦ καί ἡγεμόνος τοῦ ἐνδοξοτάτου ναζήρ ἡμῶν Βελή ἀγᾶ καπητοσήμπαση, ὅστις ὡς σαδικανές¹⁰ τῆς κραταιᾶς βασιλείας εὐθύς, ἀφοῦ ἦλθον εἰς τόν τόπον μας, πρώτην φροντίδα ἀνέλαβε τό σιανέτι ἡμῶν τῶν πτωχῶν ραγιάδων φροντίζων κατὰ πάντα διὰ τήν κοινήν ἡμῶν ἀνέσιν καί ἡσυχίαν.

8. δοατζής: εὐχέτης.

9. φακίρ φουκαράς: δυστυχής, πτωχός.

10. σαδικανές: πιστός.

Ταῦτα μὲν δουλικῶς· αἱ δὲ πανάγιοι καὶ θεοπειθεῖς αὐτῆς εὐχαί εἶησαν πᾶσιν
 ἡμῖν σκέπη διὰ βίου καὶ σωτηρία

·αωκα·, Ἀπριλίου α'

Τῆς ὑμετέρας θειοτάτης καὶ σεβασμιωτάτης ἡμῖν παναγιότητος
 δοῦλοι ταπεινότατοι

Ὁ Φιλιππουπόλεως Παῖσιος»

καὶ ἀκολουθοῦν οἱ ὑπογραφές 5 ἱερέων, 7 δημογερόντων τῆς Φιλιππουπό-
 λεως, 4 δημογερόντων τοῦ Στενημάχου καὶ 69 μαστόρων τῶν διαφόρων
 συντεχνιῶν τῆς Φιλιππουπόλεως ὡς ἑξῆς:

9 τῶν ἀμπατζήδων (τῶν ἐμποροραπτῶν χονδρῶν ρούχων τῶν ἀμπάδων), 6 τῶν
 καυταντζήδων (ἐμποροραπτῶν λεπτῶν ρούχων τῶν καυτάδων), 7 τῶν γουνα-
 ράδων, 10 τῶν μπακάληδων, 2 τῶν κοιμτζήδων (χρυσοχόων), 6 τῶν καζαν-
 τζήδων (χαλκουργῶν), 5 τῶν ραπτάδων, 4 τῶν δουλγκερήδων (οἰκοδόμων), 2
 τῶν ἀσταρτζήδων (ὑφαντῶν), 3 τῶν ψωμάδων (άρτοποιῶν), 1 τῶν καζάσηδων
 (μεταξουργῶν), 3 τῶν παπουτσήδων, 3 τῶν μουμτζήδων (κηροποιῶν), 4 τῶν
 μπακτσεβάνηδων (λαχανοκηπουρῶν), 2 τῶν ταχτατζήδων (ξυλεμπόρων) καὶ
 2 τῶν Παυλικιανῶν¹¹.

Παράλληλα μέ τήν παραπάνω ἐπιστολή ὁ Παῖσιος ἄν καὶ φιλικός
 ἔστειλε πρὸς τὸν Πατριάρχη τήν παρακάτω δική του ἐπιστολή:

«Δύω θεσπεσίας εὐχετικές μοι δεσποτικές αὐτῆς ἐπιστολάς ἐν μιᾷ ἑβδομάδι
 εὐλαβῶς παρέλαβον. τὴν μὲν διὰ Τατάρεως¹² τῆς ὑψηλῆς Πόρτας πρὸ ὀκτώ
 ἡμερῶν. τὴν δὲ διὰ Τατάρεως τοῦ ἐνδοξοτάτου ναζήρ ἀγὰ ἐφένδη μας βελῆ ἀγὰ.
 τὴν αὐτὴν ἔννοϊαν περιέχουσιν ἔνεκεν τῆς κακοτροπίας καὶ ἀγνωμοσύνης εἰς τὸ
 θεοφροῦρητον βασιλεῖον κράτος τῶν δύο ἐκείνων ἀποστατῶν· καὶ παραχρήμα
 ἔκτοτε ὅλαις δυνάμεσιν ἀνεδυσάμην ταύτην τὴν ὑπόθεσιν μέ πᾶσαν σπουδὴν καὶ
 δοκνον ἐπιμέλειαν καὶ μεταφράσας τὰ σταλθέντα μοι συνοδικὰ ἐκκλησιαστικά
 γράμματα εἰς τὴν βουλγαρικὴν διάλεκτον ἀπέστειλα εἰς ἕκαστον μέρος χρειῶδες
 τῆς ταπεινῆς μου παροικίας μέ ἐξεπίτηδες ἀνθρώπους μου καὶ πνευματικούς
 ταξειδιώτας νά ἀναγνωσθῶσιν εἰς ὅλα τὰ μέρη καὶ νά γείνωσι διάδηλα καὶ γνωστά
 τὰ σωτήρια παραγγέλματα τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας εἰς ἅπαντας τοὺς εὐσεβεῖς
 καὶ ὀρθοδόξους χριστιανούς καὶ πιστοὺς ραγιαδες τῆς κραταιοτάτης καὶ ἀηττήτου
 βασιλείας καὶ νά γείνωσι πασίδηλα τὰ ἐπιχειρήματα καὶ χαρεκέτια¹³ τῶν κακο-
 βούλων ἐκείνων καὶ νά φυλαχθῶσιν οἱ χριστιανοὶ ὡς ἀπὸ πυρός ἀπὸ τὰ τοιαῦτα
 ραδιουργήματα καὶ ἐπιβλαβέστατα ἐπιχειρήματα καὶ ζημιώδη ἀποτελέσματα

11. Κ. Μ. Ἀποστολίδου: Ὁ ἀπὸ Σηλυβρίας Φιλιππουπόλεως Παῖσιος,
 Θρακικά, τ. Γ', Ἀθῆναι 1932, σ. 29-30.

12. τάταρος: ὁ βασιλικὸς ταχυδρόμος.

13. χαρεκέτια: κινήσεις.

ψυχῇ τε καὶ σώματι. Καὶ ἔκτοτε πάραντα ἐσύναξα καὶ πάντας τοὺς ἐνταῦθα ἐγκριτωτέρους χριστιανούς τοὺς ἐν Φιλιππουπόλει ἀναγνώσας καὶ ἐπ' ἐκκλησίαις τὰ συνοδικὰ γράμματα, ἔλαβον παρ' αὐτῶν τὰ πιστὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις αὐτῶν ἐγγυήσεως, οἵτινες εἶναι ὅλοι πιστοὶ ραγιάδες καὶ σκλάβοι τοῦ ὑψηλοτάτου δουβλετίου καὶ φυλάττουσιν ὡς δόγμα πίστεως τὴν πρέπουσαν εὐπειθειαν καὶ πᾶσαν ὑποταγὴν εἰς τὸ σατακάτι¹⁴ εἰς τὸν γαληνότατον, δικαιοτάτον, κραταιότατον καὶ εὐσπλαχνικότατον ἡμῶν ἀνακτα, ὡσάν ὅπου ἐν ταύτῃ τῇ ἐποχῇ ζῶσιν ἐν ἀνέσει καὶ ἐλευθερίᾳ εἰς ὅλα τοὺς τὰ χρεῖώδη. Διό καὶ ποιήσας κοινήν ἀναφορὰν ἐνυπόγραφον καὶ ἐνσφράγιστον ὑπέδειξα αὐτὴν τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἀγᾷ ἐφένδῃ μας ναζήρ ἀγά, ὁμιλήσας μετ' αὐτοῦ τὰ δέοντα καὶ τοῦ παρευρεθέντος κριτοῦ μουλᾶ ἐφένδῃ, (ὅστις κατ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας ἀναχωρεῖ διὰ τὰ αὐτόθι, περαιωθείσης τῆς διορίας του) καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν αὐθεντοτόπων μπεϊδῶν, οἱ ὅποιοι ἅπαντες ὡμολόγησαν ὅτι ἀπὸ τὸν ραγιάν τοὺς ἐνταῦθα εἶναι εὐχάριστοι καὶ ἀνύποπτοι λίαν, καθὼς καὶ ὁ ἴδιος ὁ ναζήρ ἀγᾶς ἐφένδῃς μας γράφει ἰδίως εἰς τὴν ὑψηλὴν Πόρταν, ἀποδεικνύων τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ πᾶσαν ὑποταγὴν εἰς τὸ σατακάτι τῶν ἐνταῦθα πιστοτάτων ὑπηκόων· ἡ ὁποία κοινὴ ἀναφορὰ μετὰ τοῦ γράμματος τοῦ ἐνδοξοτάτου ναζήρ-ἀγᾶ ἐφένδῃς μας Βελῆ ἀγᾶ διὰ τοῦ ἰδίου Τατάρεως του προφθάσει ἐντός ὀλίγου εἰς τὴν βασιλεύουσαν, μετὰ καὶ τοῦ ἐκδοθέντος Ἰλαμί¹⁵ παρὰ τῆς βασιλικῆς κρίσεως. Ταῦτα μὲν δουλικῶς εἰς ἀπάντησιν τῶν θεοπεσιῶν εὐχετικῶν μοι πατριαρχικῶν γραμμάτων· αἱ δὲ πανάγιοι καὶ θεοπειθεῖς ὑμῶν εὐχαὶ εἶψαν κάμοι ἐν γήρατι ἤδη διατελοῦντι βαθεῖ καὶ σωματικῶ παθήματι φυλακῆριοι καὶ ὁδηγοὶ διὰ βίου παντός.

Ἐν Φιλιππουπόλει, αὐκα' Ἀπριλίου ἡ'

Τῆς Ὑμετέρας θεοσεβεστάτης καὶ σεβασμιωτάτης μοι Παναγιότητος

δοῦλος εὐλαβέστατος καὶ ὑποκλινέστατος

Ὁ Φιλιππουπόλεως Παῖσιος¹⁶

14. σατακάτι: πίστις.

15. Ἰλάμι: ἀπόφαση γραπτὴ μουσουλμανικοῦ δικαστηρίου.

16. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ὁ ἀπὸ Σηλυβρίας Φιλιππουπόλεως Παῖσιος, δ.π. σ. 27-29.

Μελετώντας τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Παΐσιου νομίζω ὅτι θὰ πρέπει νὰ προσεχθοῦν δύο κυρίως σημεῖα αὐτῆς, ἦτοι:

α) Ὅτι οἱ Πατριαρχικοσυνοδικές ἐπιστολές, καίτοι χριστιανικά ἔγγραφα, δὲν ἐφθασαν στὴ Φιλιππούπολη, ἀσφαλῶς καὶ στίς ἄλλες μητροπόλεις, μὲ εἰδικούς, ἔστω ἀπλοῦς, χριστιανούς ταχυδρόμους ἀλλὰ «διὰ Τατάρεως», ἦτοι ἐμπίστων Τούρκων ταχυδρόμων, πού θὰ πρέπει νὰ κατανοηθεῖ ὅτι οἱ Πατριαρχικὲς ἐπιστολές καὶ στὴ σύνταξιν καὶ στὴν ἀποστολὴν δὲν ἦταν προϊόντα τῆς ἐλευθέρης χριστιανικῆς θελήσεως, οὔτε ἀπλῶς καθ' ὑπόδειξιν τῶν κρατούντων, ἀλλὰ κατ' ἀναντίλεκτὴ ἀστυνομικὴ ὑπαγόρευση καὶ ἐπιταγὴ ἡ δὲ ἀποστολὴ τῆς ὡς σουλτανικό «σημα» ἢ «τέλεξ».

β) Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐγγυητικῆς ἀναφορᾶς τῶν Φιλιππουπολιτῶν, ἀσφαλῶς καὶ τοῦ Παΐσιου, πρὶν ἀποσταλεῖ «ὑπεδείχθη» στοὺς Τούρκους ἀφέντες τῆς Φιλιππουπόλεως,

Παρ' όλες όμως αυτές τις έγγραφες διαβεβαιώσεις των Φιλιππουπολιτών και του αρχιερέως των Παϊσίου, αλλά και τις διακηρύξεις των Τούρκων εφένδηδων της περιοχής ότι είναι «εὐχάριστοι καὶ ἀνύποπτοι λίαν» ἀπὸ τοὺς ὑποτελεῖς τους, φαίνεται ὅτι οἱ Τούρκοι ὄχι μόνον δὲν ἄφησαν ἀνενόχλητους τοὺς Ἕλληνες τῆς Φιλιππουπόλεως ἀλλ' ἀντίθετα μετῆλθαν πλῆθος μέτρων βίας, αὐθαιρεσιῶν, καταπιέσεων καὶ διωγμῶν καὶ τρομοκρατίας, ἂν μὴ καὶ φυλακίσεων, βασανιστηρίων καὶ θανατώσεων, ἔνεκα τῶν ὁποίων ὁ γέροντας καὶ ἀσθενικός ἤδη Παῖσιος δὲ μπόρεσε νὰ ἀντέξει περισσότερο στίς συγκινήσεις, τοὺς κόπους καὶ τίς ταλαιπωρίες, ἂν μὴ καὶ φυλακίσεις, στίς ὁποῖες ὑποβλήθηκε μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὑποκύψει καὶ νὰ πεθάνει στὰ τέλη τοῦ 1821 ἢ ἀρχῆς τοῦ 1822, ἀναδειχθεὶς μάρτυρας ἱεράρχης τοῦ γένους καὶ τῆς πίστεώς του.

β) Ὁ Σ α μ ο υ ῆ λ (1 8 2 2 - 1 8 2 4)

Μετά τὸ θάνατον τοῦ Παϊσίου ἡ Πατριαρχικὴ σύνοδος ἐξέλεξε καὶ ἔστειλε ὡς μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως τὸν ἱερομόναχο Σαμουήλ¹⁷ τοῦ ὁποίου ἡ ἀφιξη καὶ ἀνάληψη τῶν καθηκόντων σημειώθηκε μὲ τὸ παρακάτω πρακτικὸ ἀναλήψεως καθηκόντων στὸν κώδικα τῆς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως:

«Τοῦ πανιερωτάτου ἁγίου Φιλιππουπόλεως κυρίου Παϊσίου γήρα πῖονι καὶ ἀσθενείᾳ τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος καὶ εἰς τὰς αἰωνίους μονὰς μεταστάντος, ψήφοις κανονικοῖς καὶ ἐκλογῇ τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας ἐψηφίσθη καὶ ἐχειροτονήθη ὁ ἤδη εὐκλεῶς ἀρχιερατεύων πανιερώτατος καὶ σεβασμιώτατος ἅγιος Φιλιππουπόλεως κύριος κύριος Σαμουήλ καὶ ἔλαβε τὴν πηδαλιουχίαν καὶ πνευματικὴν ποιμαντορίαν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας· ἐξ ὅτου καὶ ἄρχονται καταγράφεσθαι ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι ἅπασαι αἱ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς αὐτοῦ

πού σημαίνει ὅτι καὶ ἡ ἀπάντηση τῶν Ἑλλήνων τῆς Φιλιππουπόλεως δὲν ἦταν αὐθόρμητη ἀλλ' ὅτι ἔγινε καθ' ὑπαγόρευση τῶν δυναστῶν τους.

Κατὰ συνέπεια μετὰ ἀπὸ αὐτὲς τίς ἀποκαλυπτικὲς μαρτυρίες νομίζω ὅτι κάθε ἀντικειμενικὸς ἐρευνητὴς μπορεῖ νὰ ἀξιολογήσει τοὺς Πατριαρχικοσυνοδικούς «ἀφορισμούς» καθὼς καὶ τίς «δουλικές» ἀπαντήσεις τῶν κατ' ἐπαρχίας ἀρχιερέων καὶ λοιπῶν Ἑλλήνων παραγόντων ἢ δημογερόντων.

17. Π. Κ. τ. 1Δ' σ. 17. Παρβλ. Ἀ ν θ. Ἀ λ ε ξ ο ὕ δ η, Χρονολογικοὶ κατάλογοι τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων κατ' ἐπαρχίαν, Νεολόγος Κων/πόλεως, φ. 6501. Μ. Γ ε δ ε ὡ ν, Συμπλήρωσις τῶν χρονολογικῶν καταλόγων τοῦ Ἀ. Ἀ λ ε ξ ο ὕ δ η, Παν. Λεύκωμα Ἐθν. ἑκατονταετηρίδος, 1821-1921, Ἀθήναι 1928, σ. 217. Β. Μ υ σ τ α κ ῖ δ ο υ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τ. 12 (1936) σ. 229. Ἀ ρ χ. Α ἱ μ. Τ σ α κ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, Ὁρθόδοξ(α), ἔτ. ΛΑ' (1956) σ. 4.

σεβασμιότητος συμπίπτουσαι ὑποθέσεις, τά τε ἐξοφλητικά καί ἐπιτροπικά καί ὅσα ἂν ἔθος ἦν καί γράφεσθαι καί φυλάττεσθαι:

, αωκβ' 'Ιανουαρίου κε' »¹⁸.

Πρὶν ὅμως καλὰ-καλὰ ἐγκατασταθεῖ ὁ Σαμουήλ στήν ἐπαρχία του διαπίστωσε ὅτι οἱ Τοῦρκοι τῆς Φιλιππουπόλεως κατεδίωκαν τοὺς Ἕλληνες τῆς ἐπαρχίας του ὡς μνημένους στή Φιλ. ἔταιρεία καί ὡς συνενόχους στήν Ἑλλην. ἐπανάσταση¹⁹ ἄλλους φυλάκιζαν καί ἄλλους ἀπαγχονίζαν.

Ὁ Σαμουήλ, ἂν καί νέος ἱεράρχης καί παρὰ τοὺς κινδύνους γιὰ «κεφαλικὴ» του τιμωρία, δὲ δίστασε νά ὑψώσει τὸ ἀνάστημά του καί νά διαμαρτηρηθεῖ ἔντονα γι' αὐτές τίς αὐθαιρεσίες καί καταπιέσεις τῶν δυναστῶν καί νά ἔλθει σέ σύγκρουση μ' αὐτούς²⁰.

Αὐτὴ ὅμως ἡ σθεναρὴ στάση τοῦ Σαμουήλ, ὅπως ἦταν εὐνόητο, προκάλεσε τὴν ὀργή καί τὴν ἀγανάκτηση ὡς καί τὴ δυσαρέσκεια τῶν κρατούντων, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀναφυοῦν διενέξεις καί «ἀνωμαλίες» ἀνάμεσα στὸν ἱεράρχη καί τὸν Τοῦρκο διοικητὴ τῆς Φιλιππουπόλεως. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ὁ τελευταῖος δὲ δίστασε νά ζητήσει ἀπὸ τὸ Διβάνι τὴν τιμωρία ἢ ἀποπομπή τοῦ Σαμουήλ ἐνῶ παράλληλα κατόρθωσε νά προσεταιρισθεῖ μερικοὺς «χριστιανούς», οἱ ὁποῖοι, ὑποστηρίζοντας τίς θέσεις τῶν δυναστῶν τους, ἔστειλαν ἐπιστολὴ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον, καταλογίζοντας στὸν Σαμουήλ «κάποια ἀνύπαρκτα» σφάλματά του.

Τὸ Πατριαρχεῖον ὅταν πληροφορήθηκε ὅλα αὐτά καί θέλοντας νά προλάβει μεγαλύτερη διάσταση τῶν διενέξεων ἐσπευσμένα μετακάλεσε τὸ Σαμουήλ στήν Κωνσταντινούπολη. Ἄλλ' οἱ χριστιανοὶ τῆς Φιλιππουπόλεως βλέποντας πόσο ἄδικο καί ἀναίτια πάσχει ὁ μητροπολίτης τους ἀποφάσισαν καί ὑπέβαλαν πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο τὴν παρακάτω ἀναφορά τους, ὅπου συνηγοροῦσαν ὑπὲρ τῆς παραμονῆς τοῦ Σαμουήλ στὸ θρόνο του:

«Τὴν ὑμετέραν θειοτάτην καί σεβασμιωτάτην ἡμῖν παναγιότητα σὺν τῇ περὶ αὐτὴν ἀγία καί ἱερᾷ συνόδῳ τῶν σεβασμιωτάτων ἀγίων γερόντων δουλικῶς προσκυνοῦμεν καί τὴν χαριτόβρυτον αὐτῆς δεξιάν πανευλαβῶς ἀσπαζόμεθα. ἦν διατηροῦν τὸ θεῖον ἐν ἀκροτάτῃ ὑγιείᾳ καί διηνεκεῖ εὐημερίᾳ μετὰ μακροζωίας καί ἀκλονήτου διαμονῆς ἐπὶ τοῦ παναγίου καί οἰκουμενικοῦ αὐτῆς θρόνου πρὸς σύστασιν καί καταρτισμόν παντός τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος, καύχημά τε καί σκέπην ἡμῶν τῶν εὐτελῶν αὐτῆς δούλων. Μετὰ τὴν δουλικὴν ἡμῶν ἐδαφιαίαν

18. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ὁ ἀπὸ Σηλυβρίας Φιλ./λεως Πατσίος, δ.π. σ. 35.

19. Τοῦ Ἰδίου, Ἡ ἱερὰ τῆς Φιλ./λεως μητρόπολις καί οἱ κώδικες αὐτῆς, Ἀρχ. Θρ. λαογραφικοῦ καί γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. ΣΤ', Ἀθῆναι 1939-40, σ. 27.

20. Γ. Τσουκαλᾶ, Ἱστορικογεωγραφικὴ περιγραφή τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, Βιέννη 1851, σ. 84. Παρβλ. Π. Γεωργαντζή, Οἱ Ἀρχιερεῖς καί τὸ εἰκοσιένα, δ.π. σ. 340.

προσκύνησιν ἱκετικῶς ἀναφέρομεν τῇ κοινῇ ἡμῶν μητρὶ ἀγιωτάτῃ τοῦ Χριστοῦ μεγάλη ἐκκλησίᾳ περὶ τοῦ σεβασμιωτάτου ἡμῶν ἀρχιερέως ἀγίου Φιλίππουπόλεως κυρίου Σαμουήλ, ὅτι ὅλοι ἀπλῶς οἱ ἐπαρχιῶνται του καὶ ταπεινοὶ δοῦλοι τῆς, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι, εἴμεθα κατὰ πάντα εὐχαριστημένοι ἀπὸ τῆς αὐτοῦ πανιερότητος, ὡσαύτως καὶ ἡ πανιερότης αὐτῆς ἡμῶν. Διὸ παρὰ πάντων κοινῶς τιμᾶται καὶ ἀγαπᾶται ὡς πνευματικός ἡμῶν πατήρ καὶ νόμιμος καὶ κανονικός ἡμῶν ἀρχιερεὺς διὰ τὴν καλὴν αὐτοῦ καὶ ἔμφρονα ποιμαντικὴν, ἣν ἐδειξε καὶ δεικνύει πάντοτε ἐπαγρυπνῶν καὶ φροντίζων ὑπὲρ τοῦ λογικοῦ αὐτοῦ ποιμνίου κοινῶς τε καὶ ἰδίᾳ ὑπὲρ ἐνὸς ἐκάστου καὶ μὴ διαλείπων καθ' ἡμέραν ἔργῳ τε καὶ λόγῳ διδάσκειν ἡμᾶς τὰ πρὸς σωτηρίαν καὶ ὅσα καθήκοντα εἰς τὸ πιστὸν ραγιαλίκιον· ἀλλὰ καὶ οἱ ταπεινοὶ δοῦλοι τῆς, παναγιώτατε καὶ σεβασμιώτατε αὐθέντα καὶ δεσπότη, ὡς εὐσεβεῖς καὶ ὀρθόδοξοι ἀνέκαθεν, καὶ πτωχοὶ μὲν, ἀλλὰ πιστοὶ ἐκ προγόνων καὶ σαδικανὲ ραγιαῖδες τῆς κοινῆς ἡμῶν τροφῆς καὶ ἐδεργέτιδος κραταιᾶς βασιλείας ὡς δόγμα φυλάττομεν ἀκριβῶς τὴν εἰς τοὺς κρατοῦντας ἡμῶν χρεωστούμενην κατὰ πάντα ὑποταγὴν καὶ εὐπίθειαν. Ὅθεν καὶ ἀπαξάπαντες σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις οὐ παύομεν νύκτα καὶ ἡμέραν καθικετεύοντες αὐτόν τόν ἐπουράνιον καὶ πολυέλεον Θεόν ὑπὲρ τοῦ κραταιοτάτου, δικαιοτάτου καὶ εὐσπλαχνικωτάτου ἡμῶν ἀνακτος (οὐ τὸ κράτος εἴη ἀήτητον καὶ θριαμβεῦον εἰς τοὺς αἰῶνας) καθότι ἀφθονα καὶ πλουσιοπάροχα ἀπολαμβάνομεν καθ' ἐκάστην τὰ βασιλικά αὐτοῦ ἐλέη, οὐχ' ἥττον δὲ καθότι ἐπεσκέψατο καὶ ἠλέησεν ἡμᾶς τὸ φακίρ φουκαρᾶν ραγιαῖν του, ἐξαποστείλας εἰς τὸν τόπον ἡμῶν ἓνα τοιοῦτον σεβάσμιον γέροντα, φρόνιμον κατὰ πάντα, φιλοδίκαιον καὶ φιλόπτωχον διοικητὴν καὶ ἡγεμόνα, τὸν νῦν ἐνδοξότατον ναζήρην μας Χ' Ὁσμάν ἀγά, ὅστις, ὡς σαδικανὲς καὶ πιστὸς καθ' ὅλα τῆς κραταιᾶς βασιλείας, φροντίζει ὅλως δι' ὅλου διὰ τὴν ἄνεσιν καὶ ἡσυχίαν παντός τοῦ τόπου, ἐξαιρέτως δὲ διὰ τὸ σιανέτι τοῦ φακίρ φουκαρᾶ ραγιαῖ, προσπαθὼν κατὰ πάντα τρόπον διὰ τὴν κοινήν ὠφέλειαν μὲ διαφόρους εὐποιίας καὶ χαίρετια²¹. Ταῦτα μὲν δουλικῶς· ἐπειδὴ δὲ εἶναι ὑποψία μήπως τινὲς ἰδιόρρυθμοι ἔγραψαν αὐτόσε εἰς τὴν ἀγιωτάτην τοῦ Χριστοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν κατὰ τοῦ ἀρχιερέως ἡμῶν κάποια ἀνύπαρκτα, θέλοντες νὰ ταραῶσιν τὴν ἡσυχίαν ἡμῶν τε καὶ τῆς ἐκείνου πανιερότητος, διὰ τοῦτο παρακαλοῦμεν θερμῶς, εἴ ἔστι τι τοιοῦτον, τὸ γράμμα ἐκεῖνο, ἂν εἶναι ὀρισμὸς τῆς, νὰ σταλῇ πρὸς ἡμᾶς τοὺς δούλους τῆς διὰ νὰ ἐξελέγξωμεν κατὰ πρόσωπον τοὺς τοιοῦτους φιλοταράχους καὶ νὰ παύσωσι τὰς κακοηθείας των. Οὕτω παρακαλοῦμεν καὶ αὐθις, αἱ δὲ πανάγια καὶ θεοπειθεῖς εὐχαὶ καὶ εὐλογίαι εἴησαν ἡμῖν διὰ βίου παντός σκέπη καὶ σωτηρία.

Τῆς ὑμετέρας θειοτάτης καὶ σεβασμιωτάτης ἡμῖν παναγιότητος δοῦλοι ταπεινότατοι.

,αωκδ' Ἰουλίου θ'»²²

21. χαίρετια· χάριτες.

22. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ὁ ἀπὸ Σηλυβρίας Φιλ/εως Παῖσιος, δ.π. σ. 31-32.

Ἡ ὑψηλή Πύλη ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά καθὼς πληροφορήθηκε τὴν δλη διαγωγή καὶ στάση τοῦ Σαμουήλ φαίνεται ὅτι ἐξοργίσθηκε καὶ ἴσως πρὸς καιρὸν σκέφθηκε νὰ τιμωρήσει παραδειγματικά τὸν Σαμουήλ ἀπαγχονίζοντάς τον, ἀλλὰ προφανῶς «*αἰσχυνομένη δι' οὗς ἤκουε συχνούς παρά τῶν Εὐρωπαίων ἐλέγχους ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ αἰοιδίου Πατριάρχου Γρηγορίου*»²³ ἐξέφρασε τὴν «*ἄκρα δυσαρέσκειά της*» γιὰ τὸν ἐν λόγῳ ἱεράρχη τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ «*δι' ὑψηλοῦ βασιλικοῦ ὀρισμοῦ*» ἀπαίτησε τὴν ἐκθρόνιση καὶ ἔξωση τοῦ Σαμουήλ ἀπὸ τὴ μητρόπολη τῆς Φιλιππουπόλεως.

Ἐτσι τὸ Πατριαρχεῖον, παρά τίς ἀπεγνωσμένες προσπάθειες καὶ ἐκκλησίες τῶν Φιλιππουπολιτῶν, ὑπακούοντας κ α θ α ρ ά στὸν ὑψηλὸ βασιλικὸ ὀρισμὸ, ζήτησε, μὲ πόνον ψυχῆς ἀσφαλῶς, ἀπὸ τὸ Σαμουήλ νὰ ὑποβάλει τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὸ θρόνον τῆς Φιλιππουπόλεως, σημειώνοντας ὅμως ταυτόχρονα, στὸ πρακτικὸ ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου του, ὅτι ὁ Σαμουήλ «*διὰ τὰς ἀναφύεσσας ἐκεῖ διενέξεις τε καὶ ἀνωμαλίας καὶ τὰς ἐκ τούτων δυσαρεσκείας ἐξ ὧς θ ἡ ἀπ' αὐτῆς δι' ὑψηλοῦ βασιλικοῦ προσκνητοῦ ὀρισμοῦ καὶ παραίτησιν ὁμοῦ οἰκειοθελῇ (ἀλήθεια πόσον «οἰκειοθελῇ»;) ἐνυπόγραφόν τε καὶ ἐνσφράγιστον πεποιηκώς*»²⁴.

Κατ' αὐτὸν λοιπὸν τὸν τρόπον ἓνας ἀκόμα ἱεράρχης, πού δὲν ἔγινε ἀρεστός στοὺς δυνάστες του, ἀλλ' εἶχε τὴν παρρησία νὰ ὑψώσει τὸ ἀνάστημά του στὶς αὐθαίρεσies καὶ κατατρεγμούς τους γιὰ νὰ προασπίσει τὸ λαὸ του, ἔχασε τὸ θρόνον του²⁵.

γ) Ὁ Νικηφόρος (1824 - 1850)

Σὲ διαδοχὴ τοῦ «ἐξωσθέντος» Σαμουήλ ἡ Πατριαρχικὴ Σύνοδος «*ἀξιώσει τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Χρυσάνθου*» ἐξέλεξε τὸν τότε Μεγ. Πρωτοσύγκελλον τοῦ Οἴκου. θρόνου «*κύρ Νικηφόρον*»²⁶.

23. Παρβλ. Π. Γεωργαντζή, Οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ τὸ εἰκοσιένα, δ.π. σ. 329.

24. Μητρ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Βορ. Θράκης καὶ ἐν γένει τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ἐξῆς, Θρακικά, τ. 8, Ἀθῆναι 1937, σ. 188. Β. Μυστακίδου, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, δ.π. σ. 229.

25. Π. Γεωργαντζή, Οἱ Ἀρχιερεῖς, δ.π. σ. 341. Ἀπόδειξη τῆς ἐκτιμήσεως ποὺ ἔτρεφε τὸ Πατριαρχεῖον πρὸς τὸ Σαμουήλ εἶναι ὅτι τοῦτο τὸ 1827, ἀφοῦ στὸ μεταξὺ κατευνάσθηκαν κάπως τὰ πνεύματα, τὸν ἐξέλεξε μητροπολίτη Πισιδείας (Π.Κ. τ. ΙΔ' σ. 131) καὶ ὄχι Ἐλασσῶνος ὡς θέλουν (ἐσφαλμένα) πολλοί.

26. Π. Κ. τ. ΙΔ', σ. 64. Μητρ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, δ.π. σ. 188. Β. Μυστακίδου, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, δ.π. σ. 229. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ἡ ὁρθόδοξος ἑλληνικὴ μητρόπολις Φιλιππουπόλεως, Ἀρχ. Θράκης, τ. ΙΔ', Ἀθῆναι 1947-48, σ. 40.

Ἡ ἐκλογή τούτου ἐγίνε στίς 24-9-1824 ἡ δὲ χειροτονία του στό βαθμό τοῦ ἀρχιερέα στίς 26 τοῦ ἴδιου μήνα.

Ὁ Νικηφόρος γεννήθηκε στή Λέσβο καί εἶχε τό παρατσούκλι ὁ Ἄραψ. Δέν εἶναι γνωστή ἡ προηγούμενη βιοτή καί ἡ κατάρτισή του. Δέν φαίνεται ὅμως νά ἔτυχε εὐρείας μορφώσεως, ἔνεκα τοῦ ὁποίου καί ὡς Μ. Πρωτοσύγγελος χαρακτηριζόταν ὡς «πανοσιώτατος» καί ὄχι «πανοσιολογιώτατος».

Πρέπει πάντως ἀπό ἐνωρίς νά εἰσῆλθε στήν αὐλή τοῦ Οἴκου. Μετ' αὐτοῦ, ὅπου, κοντά στά ἄλλα, μέσα σ' ἐκείνη τήν πολυκύμαντη περίοδο τοῦ Πατριαρχείου (1820-1824), φαίνεται ὅτι μνησθήκε στή διπλωματική εὐελιξία καί διοικητική σύνεση πού ἀπαιτοῦσαν οἱ «χαλεποὶ καιροί» πού περνοῦσε τότε τό γένος. Ταυτόχρονα ὁ Πατριάρχης Εὐγένιος τόν ἀνέδειξε σέ ἀρχιδιάκονό του²⁷, ὁπότε μέ τή συνεχή ἐπαφή του μέ αὐτήν τήν κεφαλή τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας ἐξοπλίσθηκε ἀκόμα περισσότερο ὁ Νικηφόρος, ὥστε τελικά ἐφθασε καί στήν ἐπίζηλη, γιά τήν ἐποχή ἐκείνη, θέση τοῦ Μ. Πρωτοσυγγέλλου, καί μάλιστα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ σοφοῦ καί ἱκανοῦ Οἴκου. Πατριάρχου Χρυσάνθου.

Ὅπλισμένος λοιπόν μέ τά καλύτερα —γιά τίς περιστάσεις— ἐφόδια (εὐφυΐα, διπλ. ἱκανότητα καί σύνεση) ὁ Νικηφόρος ἀπεστάλη στή Φιλιππούπολη γιά νά ποιμάνει αὐτήν, ἔχοντας σάν κύρια καί πρώτη ἀποστολή ἀφ' ἐνός μέν νά κατευνάσει μέ ἥπιο ἀλλά καί εὐστροφο τρόπο τά ἐξημμένα πνεύματα τῶν Τούρκων γιά τήν «ἡθῆ» στάση καί συμπεριφορά τοῦ Σαμουήλ, ἀφ' ἑτέρου δέ νά γλυκάνει τήν πίκρα καί ἀπογοήτευση τῶν Ἑλλήνων γιά τήν ἀποπομπή τοῦ προκατόχου του καί νά τοὺς ἐνθαρρύνει σέ ἐκείνες τίς δύσκολες στιγμές τους.

Ταυτόχρονα ὅμως εἶχε νά ἀνταπεξέλθει στίς πρῶτες, ἔστω, ἐθνικές βλέψεις τῶν Βουλγάρων, πού ἄρχισαν νά ἐμφανίζονται καί στή Φιλιππούπολη μετὰ τήν ἐλληνική παλιγγενεσία.

Κοντά σ' αὐτά βέβαια εἶχε νά φροντίσει γιά συνετὴ διοίκηση-διαχείριση τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων τῆς ἐπαρχίας, τῇ μέριμνα γιά τήν ἐξόφληση τοῦ «ἀδλικοῦ» χρέους τῆς μητροπόλεως, πού, σύμφωνα μέ ἓνα πῖνακα ὀφειλῶν τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1825, ἀνερχόταν στό ποσό τῶν 180.000 γροσίων²⁸, τὴν ἐνίσχυση τοῦ κοινοῦ (ἐθνικοῦ) ταμείου τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας, τῇ συντήρηση καί ἀνέγερση νέων Ναῶν, τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια τῶν Φιλιππουπολιτῶν, μέ ἴδρυση καί συντήρηση τῶν ἐλληνικῶν σχολείων, τὴν περίθαλψη τῶν ἀσθενῶν στό ἐλληνικὸ νοσοκομεῖο τῆς ἑδρας του καί

27. Ὁ Μ η τ ρ. Ἀ θ η ν α γ ὁ ρ α ς, Ὁ θεσμός τῶν συγγέλλων ἐν τῷ Οἴκῳ. Πατριαρχεῖω, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, ἔτ. Θ' (1932) σ. 278, λέγει ὅτι ἦταν ἀρχιδιάκονος καί τοῦ Γρηγορίου Ε', τό ὁποῖο ὅμως ὁ ἴδιος δέν τό μνημονεύει.

28. Π. Γ ε ω ρ γ α ν τ ζ ῆ, Οἱ Ἀρχιερεῖς καί τό εἰκοσιένα, δ.π. σ. 110.

πλήθος άλλων προβλημάτων, πού ήταν βέβαιο ότι θα τοῦ δημιουργοῦσε ἡ αἰετοποίηση τουρκική διοίκηση καί ἡ ἀπόθμενη φιλοχρηματία τους (ἄμεσα τῶν ντόπιων ἀγάδων ἔμμεσα δέ —διὰ τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου— δλων τῶν παραγόντων τῆς ὑψηλῆς Πύλης μέχρι καί αὐτοῦ τοῦ σουλτανικοῦ κεμερίου)²⁹.

Ὅντας λοιπόν γνώστης τῶν προβλημάτων πού εἶχε νά ἀντιμετωπίσει ὁ Νικηφόρος στήν ἐπαρχία του, εὐθύς ὡς ἔφθασε στή Φιλιππούπολη κατέστρωσε μέ τά χέρια του στόν κώδικα τῆς μητροπόλεως του τό παρακάτω πρακτικό ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων του:

«Ἀξιῶσει τοῦ παναγιωτάτου οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυρίου κυρίου Χρυσάνθου, ψήφω τε καί ἐκλογῇ τῆς ἱερᾶς συνόδου τῶν σεβασμιῶν ἁγίων γερόντων ἐκ πρωτοσυγγέλλου τῆς αὐτοῦ Παναγιότητος χειροτονήθην ἀρχιερεὺς τιμηθεὶς τῷ θρόνῳ τῆς ἐπαρχίας ταύτης Φιλιππουπόλεως, ἐκδουλεύσας πρότερον καί εἰς τό τοῦ μεγάλου ἀρχidiaκόνου ἀξίωμα ἐν ὧν τῷ διαστήματι τῆς τοῦ ἀοιδίμου κυροῦ Εὐγενίου Φιλιππουπολίτου πατριαρχείας. Γέγονε δέ ἡ τῆς ἀρχιερατείας μοι χειροτόνησις τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ αὐγῶν ἔτει ἀπὸ χριστογονίας, Σεπτεμβρίου κς' κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν τοῖς πατριαρχείοις ἐμπιστευθεὶς ποιμένον δίκην τό λογικόν τοῦτο ποίμνιον· ὅπερ εὐχομαι διὰ παντός πρὸς Κύριον ἐνισχυσαί με ποιμᾶναι εἰς νομὰς σωτηρίους εἰρηνικῶς τε καί ἡσυχῶς βιώσαντα, ὅσον Θεῷ φίλον. Ἐκ τοῦ θρόνου τούτου πρὸς αὐτόν πάλιν ἐκδημῆσαι. Διό εἰς ὑπόμνησιν οἰκείᾳ χειρὶ ὑποβεβαιῶ καί ἔγραψα.

Ὁ Φιλιππουπόλεως Νικηφόρος»³⁰

Πρῶτο μέλημα τοῦ Νικηφόρου ἦταν νά ἐνώσει δλους τοὺς χριστιανούς του (Ἕλληνας καί Βουλγάρους) ὥστε νά παύσουν οἱ διαιρέσεις καί τά παράπονα τῶν μὲν σέ βάρος τῶν δέ. Πρὸς τόν σκοπὸ αὐτὸ προσεταιρίσθηκε καί κάλεσε νά λάβουν μέρος στή διοίκηση τῶν κοινῶν τῆς χριστιανικῆς κοινότητος τῆς Φιλιππουπόλεως καί οἱ βούλγαροι ἀμπλουτοὶ μπεϊγλιτζήδες³¹, οἱ ὁποῖοι λόγῳ τοῦ πλούτου των ἔχαιραν ἐκτιμήσεως καί ἐμπιστοσύνης ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἀγάδες τῆς περιοχῆς.

Μέ αὐτόν τόν τρόπο ἐπέτυχε ἀφ' ἑνὸς μὲν νά παύσουν οἱ νεόπλουτοι

29. Γιά τίς διαφορές ὑποχρεώσεις (τακτικές καί ἔκτακτες) τῶν ἀρχιερέων πρὸς τοὺς Τούρκους βλέπε: Π. Γεωργαντζή, Οἱ Ἀρχιερεῖς, δ.π. σ. 91-104.

30. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ἡ ἱερά τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις, δ.π. σ. 25.

31. Μπεϊγλιτζήδες: Ἡ λέξη τουρκική ἀπὸ τὸ μπεγλίκ καί ὑποδηλώνει ἐκείνους πού προαγόραζαν ἀπὸ τὸ τουρκικὸ δημόσιο τοὺς φόρους τῶν αἰγοπροβάτων μιᾶς μεγάλης περιοχῆς γιὰ νά τοὺς εἰσπράξουν στή συνέχεια οἱ ἴδιοι, μέ τὸ σχετικὸ βέβαια κέρδος, ἀπὸ τοὺς κτηνοτρόφους. (Παρβλ. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Λόγιοι Ὀρῶντες, δ.π. σ. 137, σημ. 1).

Βούλγαροι νά θεωροῦν τόν ἑαυτόν τους ὡς παρημελημένους ἀφ' ἑτέρου δέ κολακευόμενοι ἀπό αὐτήν τήν τιμή, πού ἔβλεπαν νά τοὺς γίνεται, ἀνοιξαν τὰ πολύφερνα βαλάντιά τους γιά τήν ἱκανοποίηση ἀναγκῶν τῆς κοινότητας καί τῆς μητροπόλεως τῆς Φιλιππουπόλεως, ἀλλά καί τοῦ ἰδίου τοῦ Νικηφόρου. Παράλληλα ὁμως μέ τοὺς Βουλγάρους μπεῖγλιτζήδες ἀποδύθηκαν σέ εὐγενικό ἀγώνα ἀμιλλας σέ προσφορές γιά κοινωνικά ἔργα εὐποιίας καί οἱ Ἕλληνες δυνάμενοι, ὥστε νά παρατηρηθεῖ κατὰ τήν ἀρχιερατική θητεία τοῦ Νικηφόρου σύμπνοια ὄλων τῶν χριστιανῶν του καί γενναῖες προσφορές.

Ἔτσι ὁ Νικηφόρος κατόρθωσε σέ ἔρανο ὑπέρ τῆς Ἑλληνικῆς κεντρικῆς σχολῆς τῆς Φιλιππουπόλεως νά συγκεντρώσει τό τεράστιο γιά τήν ἐποχή του ποσό τῶν 33.650 γροσίων (ἀπό τὰ ὁποῖα τὰ 19.000 γρ. τὰ πρόσφεραν οἱ Ἕλληνες τὰ δέ ὑπόλοιπα 14.650 οἱ Βουλγαρῶννοι)³². Ταυτόχρονα ὁ Νικηφόρος φρόντισε (μέ ἔκδοση Πατριαρχικοῦ σιγγιλίου καί κανονισμοῦ) γιά τήν ἱδρυση καί ἀλλης σχολῆς στήν ἐνορία τῆς Ἁγίας Τριάδος, πού χρηματοδοτήθηκε «*ὑπό ἐγγενῶν φιλομούσων Φιλιππουπολιτῶν*»³³.

Ὁ Νικηφόρος φρόντισε ἀκόμα γιά τήν ἀνέγερση νέων ἱερῶν ναῶν, μέσα μέν στή Φιλιππούπολη, πού ἀφιερώθηκε στήν Ἁγία Κυριακή, στά προάστεια δέ τῆς πόλεως τοῦ ἁγίου Γεωργίου καί τοῦ ἁγίου Ἰωάννου³⁴. Ἐπ' αὐτοῦ δέ ἀνεκτίσθηκαν ἐκ βάθρων οἱ ἔρειπώμενες ἐκκλησίες τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καί τῆς Παναγίας τῆς πόλεως³⁵ ὡς καί ἡ μονή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐπὶ τῆς Ροδόπης³⁶.

Ὁ ἴδιος ἱεράρχης συνέταξε καί κανονισμό συμπεριφορᾶς καί τῶν καθηκόντων τῶν ἱερέων³⁷ καί ὄρισε ὅτι οἱ ἐπιθυμοῦντες νά ἱερωθοῦν ὀφείλαν νά δοκιμάζονται καί νά κρίνονται ἀπό τοὺς διδασκάλους τῶν ἑλληνικῶν σχολῶν, ὥστε μέ τή βεβαίωση αὐτῶν καί τή συμμαρτυρία τοῦ πνευματικοῦ νά προβαίνει ὁ ἀρχιερέας στή χειροτονία τοῦ ὑποψηφίου³⁸.

32. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ἡ ἱερά τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις, ὁ.π. σ. 41-42, ὅπου καί τὰ ὀνόματα καί τὰ ποσά τῶν συνδρομητῶν.

33. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ἡ ἱερά τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις, ὁ.π. σ. 50-56.

34. Αὐτοῦ, σ. 43.

35. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ἡ ὀρθόδοξος ἑλληνική μητρόπολις Φιλιππουπόλεως, Ἀρχ. Θράκης, τ. ΙΔ' (Ἀθῆναι 1947-48, σ. 40 καί 54 ἐξ. Τοῦ ἰδίου, Ἡ ἐπὶ τῆς Ροδόπης τοῦ ἁγίου Γεωργίου μονή, Θρακικά, τ. Ε', Ἀθῆναι 1934, σ. 240, σημ. 3 καί σ. 24.

36. Αὐτοῦ, σ. 240-241.

37. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ἡ ἱερά τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις, ὁ.π. σ. 47.

38. Αὐτοῦ, σ. 46-47.

Τέλος ο Νικηφόρος, αν και θεωρείτο ότι ήταν άμοιρος παιδείας³⁹, συνέταξε έμμετρες κτητορικές επιγραφές με λαμβικό μέτρο που έντοιχισε στους έπανοικοδομηθέντας τότε ναούς της 'Αγίας Κυριακής και του 'Αγίου Κωνσταντίνου⁴⁰ καθώς και της μονής του 'Αγίου Γεωργίου της Ροδόπης⁴¹.

Παρ' όλα αυτά όμως ο Νικηφόρος φαίνεται ότι δέχθηκε μομφές και κατηγορίες από τους συγχρόνους του Έλληνες. Έτσι ο λόγιος και διευθυντής επί τριετία (1832-1835) του 'Ελληνικού κεντρικού σχολείου Φιλίππουπόλεως Γ. Τσουκαλός κατηγορήσε τον Νικηφόρο ότι όντας άνίκανος να κρατήσει τά ήνία διοικήσεως της επαρχίας του τά παρεχώρησε στους νεοεισελθόντας τότε στην Φιλίππουπολη Βουλγάρους μπειγλιτζήδες, με αποτέλεσμα να άγεται και να φέρεται από αυτούς και να ύπακούει χωρίς άντιλογία στα κελεύσματα και τίς επιδιώξεις τους. Διατείνεται ακόμα ο Τσουκαλός ότι, ένεκα αυτής της προτιμήσεως των βουλγάρων μπειγλιτζήδων, ήγέρθησαν παράπονα από μέρους των 'Ελλήνων Φιλίππουπολιτών κατά του Νικηφόρου ότι παραθεωρούνταν στην διοίκηση της πολιτείας και της 'Εκκλησίας, οι όποιοι, πάντα κατά τον Τσουκαλό, δέ δίστασαν να κάμουν και δύο μακροσκελείς άναφορές προς την 'Υψηλή Πύλη, διά του Πατριαρχείου, αξιώνοντας την απομάκρυνση του Νικηφόρου. Και ότι ή Μ. 'Εκκλησία προς καιρόν εξόρισε τον Νικηφόρο αλλά μετά από λίγο τά πράγματα και πάλι τά πράγματα έκλιναν υπέρ αυτού και παρέμεινε στην θέση του. Τουτό όμως φαίνεται ότι πίκρανε τουλάχιστον τον Τσουκαλό, ο όποιος και κλείνει γράφοντας «τό χριστιανικόν πλήρωμα και αγαθόν ποίμνιον άπ' εκείνην τότε την εποχήν... δέν καθωδηγείτο εις τούς σκιερούς και πίνοντας λειμώνας της πνευματικής τροφής»⁴².

'Αντίθετα όμως με τον Τσουκαλό ο μεγάλος Φιλίππουπολίτης ιστοριοδίφης Κ. Μ. 'Αποστολίδης, ο όποιος με ιδιαίτερη προσοχή ένέκυψε στην

39. Ο Γ. Τσουκαλός, Βουλγαροσλαβική συμμορία, Κωνσταντινούπολις 1859, σ. 11, χαρακτηρίζει τον Ν. «ώς άμοιρον παιδείας και μη φιλόμουσον». Ο Κ. Μ. 'Αποστολίδης όμως ('Η ιερά της Φιλίππουπόλεως μητρόπολις, δ.π. σ. 26) θεωρεί τίς παραπάνω κρίσεις του Τσουκαλά ως «υπερβολικάς πως και μεροληπτικάς».

40. Κ. Μ. 'Αποστολίδου, 'Η ιερά της Φιλίππουπόλεως μητρόπολις, δ.π. σ. 43. Το υ ί δ ί ο υ, 'Η όρθόδοξος ελληνική μητρόπολις Φιλίππουπόλεως, δ.π. σ. 51 και 55.

41. Το υ ί δ ί ο υ, 'Η επί της Ροδόπης του άγίου Γεωργίου μονή, δ.π. σ. 241 και 244.

42. Γ. Τσουκαλός, 'Η Βουλγαροσλαβική συμμορία, δ.π. σ. 11-13. Παρβλ. Κ. Μ. 'Αποστολίδου, 'Η ιερά της Φιλίππουπόλεως μητρόπολις, δ.π. σ. 25, σημ. 1. Αυτή όμως ή καθαίρεση και έξωση του Ν., που άναφέρει ο Τσουκαλός, από καμιά άλλη πηγή δέν επιβεβαιώνεται. Ούτε στους Π. Κ. ύπομνημάτων έκλογής άρχιερέων ύπάρχει μνεία περί έκπτώσεως του Ν. και έκλογής άλλου άρχιερέως ή έστω επαναποκαταστάσεως του Νικηφόρου. Τέλος ούτε στους κώδικες της μητροπόλεως ή των έσναφίων της Φιλίππουπόλεως αναγράφονται ή άναφέρονται «οί άναφορές» των Φιλίππουπολιτών.

ιστορία της πατρίδος του και μελέτησε έπισταμένα τούς κώδικες της μητροπόλεως και τών έσναφίων της, θεωρεί υπερβολικές και μεροληπτικές τίς σέ βάρος τοῦ Νικηφόρου κρίσεις και μομφές τοῦ Τσουκαλά. 'Αναλύοντας μάλιστα και έπεξηγώντας τούς λόγους τοῦ προσεταιρισμοῦ τών Βουλγάρων μπειγλιτζήδων λέγει ότι προήλθε σέ τοῦτο ὁ Νικηφόρος γιά νά επιτύχει τήν διάσωση τῆς χριστιανικῆς κοινότητας και μάλιστα τών 'Ελλήνων αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι καταδιώκονταν ἀπό τούς Τούρκους ἀλλά και γιά νά επιτύχει τή συνδρομή τους στήν αντιμετώπιση τών πολλαπλῶν χρεῶν και ὀφειλῶν τῆς 'Εκκλησίας, και καταλήγει: «παρά τά ὅσα τοῦ καταμαρτυρεῖ ὁ Τσουκαλάς ὁ Νικηφόρος ἡργάσθη τό κατ' αὐτόν ὑπέρ τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας τῆς Φιλίππουπόλεως και ἀποθανόν ἐκκληροδότησεν αὐτήν τοῖς διαδόχοις του 'Ελληνικήν»⁴³.

Παρά τίς μεψιμοιρίες ὅμως τοῦ Τσουκαλά ὁ Νικηφόρος παρέμεινε στό θρόνο τῆς Φιλίππουπόλεως ἐπὶ 26 συναπτά ἔτη και συγκεκριμένα μέχρι τοῦ θανάτου του, πού ἐπῆλθε στίς 17 Αὐγούστου τοῦ 1850, ὁπότε τόν διαδέχθηκε ὁ ἀπό Κρήτης Χρῦσανθος⁴⁴. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ἀκόμα ὅτι ὁ Νικηφόρος ὑπῆρξε ἕνας ἀπό τούς λίγους ἀρχιερεῖς τῆς τότε ἐποχῆς πού παρέμειναν ἐπὶ τόσα χρόνια στή θέση τους χωρίς νά μετακινηθοῦν ἢ ἐκπέσουν τῆς θέσεώς τους εἴτε «ἀξιῶσει» κάποιου «ὑψηλοῦ βασιλικοῦ ὀρισμοῦ», εἴτε «ἐκπτώτου γενομένου διά κανονικάς αὐτοῦ παρεκτροπᾶς», πρᾶγμα πού μαρτυρεῖ τή διοικητική ἱκανότητα και διπλωματική εὐστροφία του ἀλλά και τήν ἀπαρασάλευτη τήρηση τῶν ὑπὸ τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐκπορευομένων.

43. Κ. Μ. 'Αποστολίδου, 'Η ἱερά τῆς Φιλίππουπόλεως μητρόπολις, δ.π. σ. 26-27.

44. Π. Κ., τ. ΚΒ', σ. 212. Αἰμ. Τσακοπούλου, 'Επισκοπικοί κατάλογοι, δ.π. τ. ΛΓ' (1958) σ. 323. Μητρ. Σάρανδεων Γερμανοῦ, 'Επισκοπικοί κατάλογοι Βορ. Θράκης, δ.π. σ. 188. Εὐαγ. Σαβράμη, 'Ο κώδιξ τοῦ 'Ηρακλείας 'Ιγνατίου, Θρακικά τ. ΣΤ', σ. 243, ὁ ὁποῖος ὅμως σφάλλει γράφοντας ὅτι ὁ Νικηφόρος ἀπέθανε στίς 27 Αὐγούστου, ἀντὶ τοῦ ὁρθοῦ 17 Αὐγούστου, ἐκτός ἐάν εἶναι τυπογραφικόν ἀβλέπημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟ ΝΙΚΗΦΟΡΟ

Καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἀρχιερατείας του στό μητροπολιτικό θρόνο τῆς Φιλιππουπόλεως ὁ Νικηφόρος ἐφορευόταν ἀπὸ τὸν κατὰ καιροὺς μητροπολίτη —ἐφορο τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου— Ἡρακλείας⁴⁵.

Γιὰ τὸ διάστημα δὲ ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς του (26-9-1824) καὶ μέχρι τὸν Ἰούλιον τοῦ 1830 ὁ Νικηφόρος ἐφορευόταν ἀπὸ τὸ μητροπολίτη Ἡρακλείας Ἰγνάτιος⁴⁶ καὶ μέσω αὐτοῦ ἐνεργοῦσε κάθε ἐγγραφο, ἀναφορά ἢ ἐξόφληση ὀφειλῶν πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο, «*τό κοινόν ταμεῖον*» ἀλλὰ καὶ τὴν Ὑψηλὴ Πύλην.

Ὑπῆρχε λοιπὸν κάποια σχέση μετὰξὺ τους, ἀλλ' ἡ σχέση αὐτὴ τῶν 2 ἀνδρῶν δὲν ἦταν ἀπλῶς «ὕπηρεσιακὴ», γιατί, ἀπ' ὅσα μπορεῖ νὰ συναγάγει ὁ μελετητὴς τοῦ κώδικα τοῦ Ἰγνατίου, φαίνεται ὅτι συνδέονταν μετὰξὺ τους μέ φιλία καὶ ἀλληλοεκτίμηση. Ἔτσι ὁ μὲν Νικηφόρος μετὰ προσοχῆς καὶ προθυμίας ἀνταποκρινόταν στίς ὑποδείξεις, ἐκκλήσεις ἢ ἐντολές τοῦ Ἰγνατίου, ὁ δὲ Ἰγνάτιος συμπαθοῦσε καὶ ἔτρεφε ἰδιαίτερα φιλικὰ αἰσθήματα πρὸς τὸ Νικηφόρο⁴⁷.

Πρὸς τὸ Νικηφόρο λοιπὸν ὁ Ἰγνάτιος ἀπέστειλε κατὰ τὸ ἀπὸ 2 Φεβρουαρίου 1825 μέχρι 18 Ἰανουαρίου χρονικὸ διάστημα συνολικά 41 ἐπιστολές⁴⁸ οἱ ὁποῖες, σὲ ἀριθμὸ, εἶναι οἱ περισσότερες, πού ἔστειλε ὁ Ἰγνάτιος πρὸς ἐφορευόμενὸ του ἀρχιερέα.

Συγκεκριμένα ὁ Ἰγνάτιος ἀπέστειλε πρὸς τὸ Νικηφόρο 1 ἐπιστολή κατὰ τὸ 1825, 6 κατὰ τὸ 1826, 13 κατὰ τὸ 1827, 21 κατὰ τὸ 1828 καὶ 1 κατὰ τὸ 1829.

45. Περὶ τῶν Ἐφόρων ἀρχιερέων καὶ τοῦ ἔργου τους βλέπε: Π. Γεωργαντζή, Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ τὸ εἰκοσιένα, δ.π. σ. 101-104.

46. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ὁ κώδιξ τοῦ Νικηφόρου Φιλιππουπόλεως, Θρακικά, τ. 12 (1939) σ. 130, σημ. 2, ὅπου δμως ἐσφαλμένα λέγει ὅτι ὁ Ἡρακλείας ἦταν ἐφορος τῆς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ὅτι ἦταν ἐφορος τοῦ μητροπολίτου, γιατί ὅπως φαίνεται ἀπὸ πολλὰς ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου, ὁ κάθε ἀρχιερέας εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ἀνακαλεῖ τὴν ἐφορεία του ἀπὸ τὸν ἕνα ἐφορο καὶ νὰ τὴν ἀναθέτει σὲ κάποιον ἄλλον, τὸν τῆς ἀρεσκείας του.

47. Ἐγραφε λοιπὸν ὁ Ἰγνάτιος πρὸς ἐξέχοντα Φιλιππουπολίτη «*ἡμεῖς (ὁ Ἰγνάτιος) τὸν Φιλιππουπόλεως τὸν γνωρίζομεν ὡς γνήσιον μας ἀδελφόν καὶ δὲν τὸν ἔχομεν εἰς τόπον ἀπλῶς ἐφορευομένου ἀλλ' εἰς τόπον σχεδὸν τῆς ἀρεσκείας*» (Τῷ Βούλκῳ Τζαλικογλου τῇ η' Ἰαν. 1828, Φ.47β).

48. Ὁ Εὐαγ. Σαβράμης, Ὁ κώδιξ τοῦ μητρ. Ἡρακλείας Ἰγνατίου, δ.π. σ. 243, προφανῶς ἀπὸ λάθος στὴν ἀρίθμηση ἔγραφε ὅτι ἀπεστάλησαν 44 ἐπιστολές.

Ἀκόμα πρὸς τὸν ἴδιο ἀποδέκτη ἀπεστάλησαν μέσω τοῦ Ἱγνατίου καὶ μία Πατριαρχικοσυνοδική ἐπιστολή καὶ μία Πατριαρχική πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ Καλοφεριῦ (καὶ οἱ δύο κατὰ τὸ 1828).

Στὶς ἐπιστολές τοῦ Ἱγνατίου πρὸς τὸ Νικηφόρο κυρίως γίνεται λόγος γιὰ τὰ διάφορα χρέη τοῦ Φιλιππουπόλεως πρὸς τὸ κοινὸν ταμεῖον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τίς συστάσεις τοῦ Ἱγνατίου γιὰ τὴν ἔγκαιρη καὶ ὁλοκληρωτικὴ ἐξόφλησίν τους. Μέσα ὅμως στὶς γραμμές τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν ἐνυπάρχουν καὶ ψήγματα ἄλλων πληροφοριῶν, τὰ ὁποῖα εἶναι ἄξια λόγου καὶ ἐπισημάνσεως, γιατί δι' αὐτῶν φωτίζεται ἐναργέστερα ἡ πραγματικὴ εἰκόνα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τῆς Φιλιππουπόλεως ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ δούλου γένους κατὰ τὴ δύσκολη ἐκείνη περίοδο τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ταυτόχρονα ὅμως μὲ τίς ἐπιστολές πρὸς τὸ Νικηφόρο ὁ Ἱγνάτιος ἀπέστειλε καὶ α) 5 ἐπιστολές καὶ μία Πατριαρχικοσυνοδική πρὸς τοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς τοῦ Μπατσκόβου, πού βρίσκεται στὴν ἐπαρχία τῆς Φιλιππουπόλεως, β) 6 ἐπιστολές πρὸς διαφόρους «τζορπατζήδες» τῆς Φιλιππουπόλεως, γ) 5 ἐπιστολές πρὸς κάποια «ζαβάλισσα» κοκκῶνα Εὐφημίτζα, ἡ ὁποία εἶχε ἐξορισθεῖ καὶ περιορισθεῖ στὸ μοναστήρι τοῦ Καλοφεριῦ, πού βρίσκεται καὶ αὐτὸ στὴν ἐπαρχία τῆς Φιλιππουπόλεως δ) 1 πρὸς τὴ Ζωῖτσα Παπάζογλου, σύζυγο ἐξορισθέντος Φιλιππουπολίτη καὶ ε) 2 πρὸς τὸ διάκονό του (τοῦ Ἱγνατίου) Παῖσιο, ὁ ὁποῖος εἶχε σταλεῖ στὴ Φιλιππούπολη γιὰ διεκπεραίωση ὀρισμένων ἐντολῶν.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἀπὸ τίς ἐπιστολές αὐτές φωτίζονται ἱκανὰ σημεῖα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἱγνατίου πρὸς τὸν Νικηφόρο καὶ ἐπιτυγχάνεται πλέον ὁλοκληρωμένη κατανόηση τῶν κοινωνικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας καθόλου καὶ γιὰ νὰ μὴ ὑπάρχουν κενὰ ἢ περιττές σημειώσεις καὶ παραπομπές γιὰ κάποια ἐνημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν, κρίθηκε ἐπιβεβλημένη ἡ συμπαρουσίαση καὶ αὐτῶν τῶν ἐπιστολῶν, μιά καὶ ὅλες μαζί οὐσιαστικά ἀποτελοῦν «ἓνα σῶμα».

Γιὰ τὴν καλύτερη ὅμως παρακολούθηση τῶν ἐπὶ μέρους σκέψεων, ἐνεργειῶν, ἢ προτάσεων κ.λπ. τοῦ Ἱγνατίου ἢ τοῦ Νικηφόρου, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, προέκρινα διὰ ἔμπροσθέν μου νὰ συμπαρουσιαθοῦν ὅλες κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ γραφῆς αὐτῶν καὶ ὄχι ξεχωριστά κατὰ ἀποδέκτη, ὅπως δηλ. βρίσκονται καὶ στὸν κώδικα τοῦ Ἱγνατίου, φροντίζοντας μόνον νὰ κάμω τίς ἀπαραίτητες παραπομπές γιὰ τὴν πιὸ ἀνετη παρακολούθησή τους.

Τά κείμενα τῶν ἐπιστολῶν

1

(Φ.4β)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

1825 Φεβρουαρ. 3

Τῷ ἐπευχήθημεν περὶ τῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν του συνήθεων (:) "Ὅτι ὁ Παῖσιος διάκονός μας ἔλθων μᾶς ἐμέτρησε τὰ χίλια γρόσια διὰ τὸ ζητομοίριόν⁴⁹ του, τὰ ὁποῖα κατεμετρήσαμεν εἰς τὸ κοινόν λαβόντες καὶ τὴν ἀπόδειξιν. Τὰ τοῦ Γιουσούφ ἀγὰ ἕξ χιλιάδες γρόσια δὲν μᾶς τὰ ἐμέτρησαν οἱ τζορπατζίδες ἀλλ' οὔτε θέλει μᾶς τὰ μετρήσωσιν. "Ὅτι οἱ συγγενεῖς τοῦ πρώην Φιλιππουπόλεως ἀπέδειξαν συνοδικῶς ὅτι 200 κοιλῶν γέννημα ποσότητος 600 γροσίων δὲν ἐπληρώθη παρὰ τῶν ἐπιτρόπων της, τὸ ὁποῖον ἐκρατήθη αὐτόθι καὶ ὅτι στοχαζόμεθα νὰ τῇ σταλῇ καὶ ἐπιστολὴ περὶ αὐτῶν.

2

(Φ.4β)

Τοῖς Βατσκοβινοῖς⁵⁰

1825 Φεβρουαρ. 3

Τοῖς ἀπεκρίθημεν ὅτι ἐφάνη εὐχάριστον εἰς τὴν Παναγιότητά του καὶ ἡμῖν ἡ ὑπὸ τῆς παρουσίας τοῦ ἀποθανόντος Παῖσιου ἐκπλήρωσις τῶν μοναστηριακῶν αὐτοῦ χρεῶν. Ἐπηνέσαμεν τὸν ζῆλον των καὶ τοῖς παρακινήσαμεν εἰς τὰ καθήκοντα ὑπὲρ τοῦ μοναστηρίου. Ὁ καλόγερος, ὅστις δυναμικῶς ἔλαβεν τὸν ὄντα τοῦ ἡγουμένου δυνάμει τοῦ ταπίου⁵¹ τῆς Στενημάχου νὰ προσταχθῇ νὰ τὸν ἀφήσῃ ἐλεύθερον καὶ ἐάν δὲν πεισθῇ νὰ μᾶς ἰδεάσῃ γιὰ νὰ τὸν παιδεύσωμεν. Ἐλάβομεν τὰς μουστολαμπάδας καὶ τὸ μετὰξι, τοῖς ἐπερικλείσαμεν καὶ τὸ ἐπιτίμιον, ὅπου ἐζήτουν».

49. Ζητομοίριον: ἐτήσια δόση τοῦ μητροπολίτη πρὸς τὸ τουρκικὸ δημόσιο ὡς ἐνοίκιο γιὰ τὴν καθόλου ἀκίνητη ἐκκλησιαστικὴ περιουσία τῆς μητροπόλεως του (βλ. Π. Γεωργαντζή, Οἱ ἀρχιερεῖς, δ.π. σ. 94).

50. Βατσκοβινοί ἢ Πατσκοβινοί: Μοναχοὶ τοῦ μοναστηρίου Πατσκοβου ἢ Μπατσκοβου ἢ Παναγίας τῆς Πετριτσονιτίσσης ἐπὶ τῆς Ροδόπης (12 χιλμ. νοτιοδυτικὰ τῆς Στενημάχου). Γιὰ τὸ μοναστήρι αὐτό βλ.: L o u i P e t i t, Typicon de Gregoire Pakourianes pour le monastère de Petritsos (Patskovo) en Bulgarie ἔτος 1904, Βυζαντινὰ χρονικά Πετρουπόλεως, Παραρτ. XI, τ. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Περί τῆς μονῆς τῆς Πετριτσονιτίσσης, Θρακικά, τ. II, σ. 62. Α. Κ. Βογάζλη, Ἑλληνικά μοναστήρια καὶ θέρετρα τῆς Βόρ. Ροδόπης, Ἀρχ. Θράκης, τ. ΙΔ', σ. 110-112, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

51. Ταποῦ ἢ ταπί: τίτλος ἰδιοκτησίας.

(Φ.6β)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

1826 Ἀπριλίου 22

Τῷ ἀπεκρίθημεν εἰς τρία γράμματά του ἀπό Μαρτίου 1η', κε' καί ς' Ἀπριλλίου γεγραμμένα. Περί φερμανίου ὁποῦ ζητεῖ διὰ τρία ἐνοριακά του μοναστήρια⁵², ὁποῦ ὁ κατὰ καιρόν ζαπίτης⁵³ νά μή δύναται νά λαμβάνη, εἰ μή τό σύνηθες κέσμι⁵⁴, ἐπληροφορήθημεν ὅτι τοιοῦτον φερμάνι δυσκόλως δίδεται καί μάλιστα τήν σήμερον. Μόλις παλαιά φερμάνια καί κανονικά ἀνανεοῦνται, πολλῶ μᾶλλον νά ἐκδοθῶσι ἀσυνήθιστα καί νεοφανῆ. Τοιοῦτον φερμάνι καί ἡμεῖς πέρυσι καί προπέρυσι ἠθελησαμεν νά εὐγάλωμεν δι' ἓνα μοναστήριον εἰς τήν ἐπαρχίαν Αἰνίου κείμενον καί ἐπιλεγόμενον τῆς Σκαλωτῆς, ὅπερ ἐφορεῖται παρ' ἡμῶν, πλὴν μέ ὅλους τοὺς κόπους καί ἐξοδα ἐστάθη ἀδύνατον. Λοιπὸν ἐφέτος ἄς οἰκονομήσῃ τό πρᾶγμα ὅπως δυνήθῃ καί διὰ τὰ μετέπειτα, Ἀλλάχ κερὶ⁵⁵. Ὡς ἐρευνήσῃ δέ ποῖος ὁ μουτεβελής⁵⁶ τοῦ βακουφίου⁵⁷ τούτου καί ποῦ εὐρίσκεται, αὐτόθι ἢ ἐνταῦθα, ὅπου δυνάμει τοῦ ρηθέντος ἴσως κατορθωθῇ τι. Ἐπερικλείσαμεν καί τό χρονικόν του κατάστιχον καί τήν ἀπόδειξιν τοῦ ζητομοιρίου τοῦ 1826 ἔτους καί τήν ὁμολογίαν 12.500 τῶν ρέστων τῆς φιλοτιμίας τῆς⁵⁸ ἐξωφλημένην. Ὅτι τὰ 600 γρόσια ὁποῦ εἶναι περασμένα εἰς τό κατάστιχον διὰ σιτάρι τοῦ προκατόχου του, ἐγένετο λογοτριβὴ ἱκανή παρά τῶν συγγενῶν τοῦ Σαμουήλ⁵⁹ συνοδικῶς καί ἐπιστολῇ τῷ εἶχε σταλῇ, τὰ ὅποια ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μας βιασθεὶς ὁ Παῖσιος ἐπλήρωσεν. Ἐτι διὰ τὰ 1500 γρόσια ὁποῦ εἶναι περασμένα διὰ δακτυλίδι ἀρραβάνων τοῦ ἀδελφοῦ σου καί 180 χρονικόν διάφορον⁶⁰ αὐτοῦ πρὸς 60. Τῷ ἐγράψαμεν ὅτι πέρυσι πρὸ δύο ἡμερῶν τῆς ἀπὸ πόλεως ἐξόδου μας, μᾶς ἐστάλη γεγραμμένη ἡ ὁμολογία παρά τῆς Παναγιότητος μέ τοιαύτην προσταγὴν ὅτι νά τήν ὑπογράψωμεν καί νά τήν στείλωμεν εἰς τήν νύμφην τῆς Ἀναστασίας καί οὕτως ἐποιήσαμεν. Ἦδη δέ ζητεῖ ἐπιμόνως τό τε κεφάλαιον καί τὰ διάφορα. Ὅτι

52. Αὐτά ἦταν α) τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Ἀγαθονικείας (Μπελαστίτης) ἐπὶ τῆς Ὀροσ. τῆς Ροδόπης, β) τῶν Ἀγ. Ἀναργύρων Κοσμά καί Δαμιανοῦ Κουκλένης καί γ) Ἀγίων Κηρύκου καί Ἰουλίτης Βοδενῶν (βλ. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ἡ ἱερά τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις, δ.π. σ. 82 σημ.).

53. ζαπίτης: χωροφύλακας, ἀξιωματικός, εἰσπράκτορας φόρου.

54. κέσμι: δόση, τό κατ' ἀποκοπή.

55. Ἀλλάχ κερὶ: Ἐχει ὁ Θεός.

56. μουτεβελής: διαχειριστής.

57. βακούφικο: ἀκίνητη ἐκκλησιαστικὴ περιουσία, ἐκκλησιαστικά κτήματα.

58. φιλοτιμία ἢ φιλότιμον ἢ μουκαρέτι: ἐτήσια φορολογικὴ ὑποχρέωση τῶν ἀρχιερέων πρὸς τό τουρκικὸ δημόσιο (βλ. Π. Γεωργαντζῆ, Οἱ ἀρχιερεῖς καί τό εἰκοσιένα, δ.π. σ. 93).

59. Σαμουήλ: Ὁ προκατόχος τοῦ Νικηφόρου, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως.

60. διάφορον: ὁ τόκος.

νά μᾶς στείλῃ τὰ ρέστα τοῦ καταστίχου τοῦ γρόσια 2805:24 παράδες καί τό ἀντίγραφον τοῦ καταστίχου.

4

(Φ.7β)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

1826 Σεπτεμβρίου 7

Ἀποκρινόμενοι ὅτι ἐλήφθησαν παρά τοῦ τζορπατζή Στογιάννου⁶¹ τὰ πρὸς ἡμᾶς ὀφειλόμενά της κατά τὴν ὁρδινιά⁶² της. Ὅτι ἐλήφθη καί ἡ περὶ κλεισσοῦ πόλιτζα⁶³ δέκα χιλιάδων γροσίων πρὸς τὸν κύρ Κώσταν Σαράφην, ἣν συνάξαντες θέλομεν διανεῖμῃ τὰ ἐφετεινὰ ἀδελφὰ της διάφορα κατὰ τό γράμμα της.

5

(Φ.7β)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

1826 8βρίου 13

Τῷ εἰδοποιήσαμεν τὴν νέαν Πατριαρχεῖαν⁶⁴. Τῷ ἐπερικλείσαμεν καί τὴν ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν ἐτι καί τό χρονικόν τοῦ κατάστιχου, γράφοντες νά μᾶς στείλῃ τὰ ρέστα γρόσια 1127:12. Τῷ ἐπερικλείσαμεν ἐτι καί μίαν ἐπιστολὴν δηλωτικὴν τῆς παραλαβῆς τῶν παπαδικῶν⁶⁵.

61. Στογιάννος: Πρόκειται γιὰ τὸ Στογιάννο ἢ Στογίο Κούρτη Θεοδώροβιτς, μεγαλύτερο ἀδελφὸ τοῦ Βούλκου Κουρτοβίτζη ἢ Τζαλόγλου. Ἦταν παιδιὰ τοῦ ἐκ Κοπρισιτῆς εὐκατάστατου ἀμπατζή ἐμπόρου Κούρτη Θεοδώρου, πού ἐγκαταστάθηκε στὴ Φιλιππούπολη στὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα. Τὰ δύο ἀδέλφια μαθήτευσαν στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς Φιλιππούπολης καί σὲ Ἑλλήνες ἢ ἐλληνίζοντες μάστορες-ἀμπατζήδες. Εὐτυχῆσαντες στὶς ἐμπορικὲς τοὺς ἐπιχειρήσεις καί πλουτήσαντες ἔγιναν μπεϊγλιτζήδες καί ἔχαιραν τιμῆς καί ἐκτιμήσεως ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ἀλλὰ καί τοὺς Τούρκους τῆς Φιλιππούπολης καί κατὰ τὸ 1827 ἀναδείχθηκαν δημογέροντες τῆς πόλεως. Ὁ Στογιάννος ἀναδείχθηκε ταμίας τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς τῆς Φιλιππούπολης ὃ δὲ Βούλκος ὑπῆρξε ὁ ἰδρυτὴς καί μέγας εὐεργέτης τῆς ἰδίας σχολῆς καθὼς καί τῆς ἐνοριακῆς τοὺς ἐκκλησίας τῆς Ἀγ. Κυριακῆς, στὴν ὁποία διέθεσε τὸ ποσὸν τῶν 10.000 γρ. προκειμένου ἀπὸ τοὺς τόκους τοῦ ποσοῦ νά ἐνισχύονται κάθε χρόνο οἱ πτωχοὶ τῆς Φιλιππουπόλεως. Ὁ Βούλκος μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς του εἶχε ἑλληνικὰ αἰσθήματα. Ἀπόδειξη τοῦτου ὅτι ἔδωσε ἐντολὴ στὴ σύζυγο καί τοὺς συγγενεῖς του νά διατηρῶσιν τὴν ἑλληνικὴ σχολή. (Παρβλ. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ἡ ἱερά τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις, ὁ.π. σ. 29, σημ. καί σ. 33).

62. ὁρδινία: ἐντολή, διαταγή.

63. πόλιτζα: συναλλαγματικὴ, γραμμάτιο.

64. Νέα πατριαρχεῖα: Ἡ ἀνάρρηση τοῦ νεοαναδειχθέντος τότε Οἴκουμ. Πατριάρχου Ἀγαθαγγέλου (1826-1830).

65. παπαδικά: τὰ χρήματα πού συνεισέφεραν κάθε χρόνο οἱ ἱερεῖς κάθε μητροπόλεως γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ κοινοῦ ταμεῖου τῆς Ἐκκλησίας. (Παρβλ. Π. Γεωργαντζή, Οἱ ἀρχιερεῖς, ὁ.π. σ. 107).

6

(Φ.7β)

Τοῖς Βατζκοβινοῖς

1826 8βρίου 13

Τοῖς ἀπεκρίθην περικλείοντες καὶ τριῶν ἐτῶν ἀποδείξεις κδ' κε' καὶ κς'.

7

(Φ.8α)

Τῷ Φιλίππουπόλεως

1826 8βρίου 18

Ἀπεκρίθην (μετὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν προγραφέντων) ὅτι ἐλάβομεν τὸ ἀπὸ ζ' 8βρίου γράμμα τοῦ καὶ τὸ συγχαρητήριον πρὸς τὴν Παναγιότητά τοῦ, ὅπερ καὶ ἐγχειρίσοντες θέλομεν ὁμιλήσῃ τὰ δέοντα. Ὅτι κατ' αὐτὰς λαμβάνει ἔκβασιν καὶ τὸ προμεμελετημένον ἐκεῖνο καὶ ἄς μένῃ ἡσυχος. Ἐπερικλείσαμεν, ἀποστείλαντες κατὰ ζήτησίν τοῦ, καὶ τὴν πόλιτζαν τοῦ τζοχατζή Σταυράκι καὶ τὰ λοιπὰ γράμματα, ὅσα μᾶς εἶχε στείλει διὰ νὰ λάβωμεν δυνάμει αὐτῶν τὴν πρὸς αὐτόν ὁμολογίαν τῆς, τὸν ὅποιον ἀφ' οὗ ἀπαξ καὶ δὲς ἐφωνήσαμεν καὶ ἐζητήσαμεν τὴν χρεωστικὴν ὁμολογίαν τῆς, κλαίων καὶ θρηνῶν διότι εἶναι πτωχὸς δυστυχής, ἐπέμενε ζητῶν καὶ ὅσα διάφορα ὁποῦ πρετεντέρει καὶ ἂν ἀποφασίσῃ ἡ πανιερότης τῆς νὰ τῷ δώσωμεν ἀκόμη καὶ κατ' ἔλεος, ἄς μᾶς στείλῃ πάλιν τὰ αὐτὰ ἐγγράφα, εἰς δὲ μὴ ἄς κάμῃ ὅπως ἀγαπᾷ. Ἐτσι τῇ εἰδοποιήσαμεν ὅτι εἰς τὸ μοναστήριον ἐκεῖ τῆς Καλοφериού⁶⁶ ἐξορίζεται ἡ Εὐφημία⁶⁷, δι' οὗς λόγους αὕτη θέλει τῷ εἰπῇ

66. Καλοφериού μονή: γυναικεῖο μοναστήρι ἐπὶ τοῦ δρους Αἵμου, δίπλα στίς πηγές τοῦ ποταμοῦ Τόνζου ἢ Τούντσα καὶ πλησίον τοῦ χωριοῦ Καλοφериού, ἀπ' ὅπου καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ μοναστηριοῦ (Παρβλ. Κ. Οἰκονόμου, Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλίππουπόλεως, Βιέννη 1819. Ἀνατύπωση Ἀρχ. Θράκης, τ. 23, Ἀθῆναι 1958, σ. 50).

67. Εὐφημία ἢ Κοκκώνα Εὐφημίτζα: ἦταν εὐκατάστατη Κωνσταντινουπολίτισσα, ἡ ὁποία κατὰ τὸ 1826, ἄγνωστο γιὰ τοιοῦς ἀκριβῶς λόγους, μᾶλλον ὁμως γιὰ συνδρομὴ τῆς στήν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση, καταδιώχθηκε καὶ κατεξήντητο ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Αὕτη τότε κατέφυγε στὸ Πατριαρχεῖο γιὰ νὰ βρεῖ προστασία. Ἐκεῖ γνωρίσθηκε μὲ τὸν τότε Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Χρῦσανθο, ὁ ὁποῖος φρόντισε καὶ κατόρθωσε νὰ τὴν προστατεύσει καὶ νὰ παύσει ἡ δίωξίς της ἀπὸ τοὺς Τούρκους. (Π. Πέττα, Ἱστορία τῶν Σερρών, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς των ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (1383-1913) Ἀθῆναι 1938, σ. 174).

Ἀργότερα ὁμως καὶ λίγο μετὰ τὴν ἐκθρόνιση καὶ ἐξορία τοῦ Χρῦσανθοῦ (26-9-1828) οἱ Τούρκοι ἐπανελάβαν τὴ δίωξιν τῆς Εὐφημίας, τὴν ὁποίαν μάλιστα συνέλαβαν καὶ φυλάκισαν. Τότε ἡ Εὐφημία (μὴ ἔχοντας τί ἄλλο νὰ κάμῃ προσποιήθηκε καὶ ἰσχυρίσθη κε ὅτι ἦταν Ἀγγλίδα ὀπήκοος. Μετ' ὀλίγον ὁμως ἀποκαλύφθηκε τὸ ψέμα τῆς καὶ ἐξορίσθηκε στὸ γυναικεῖο μοναστήρι τῆς Καλοφериού τῆς Φιλίππουπόλεως. Ἐτσι γράφοντας ὁ Ἱγνάτιος πρὸς τὸν ἐξόριστο στήν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας Πατριάρχη Χρῦσανθο τοῦ ἔλεγε «Περὶ δὲ τῆς κοκ. Εὐφημίτζας θέλω ἀγωνισθῇ τὸ κατὰ δύναμιν. Πολλὰ ἐδοκίμασεν. Δεσπότη μου, καὶ αὕτη ἡ ζαβάλισσα. Ἀφ' οὗ ἐμποδίσθη ἀπὸ τὴν ἐναντιότητα τῶν ἀνέμων καὶ τῆς θαλάσσης, δέν τὴν ἄφησαν πάλιν νὰ ἡσυχάσῃ ἀλλὰ τὴν ἔστειλαν εἰς τὸ ἐν Φιλίππουπόλει γυναικεῖον μοναστήριον τῆς Καλοφериού. Ἐσφαλε δὲ καὶ ἡ εὐγενεία της, δοῦσα

καί νά τήν ἐννοιάζεται ἐνίοτε καί ὅταν λάβῃ καί χρηματικήν χρεῖαν ὡς τῇ εὐρεθῇ ἡ πανιερότης της λαμβάνουσα ὁμοῦ ἕνα τεσκερέ⁶⁸ παρ' αὐτῆς καί θέλει ἀπερνᾶ εἰς λογαριασμόν μας τὰ διδόμενα. Ἡ δὲ δόσις ἐν τῷ μεταξύ διαστήματι ἂν φθάνη μέχρι τῶν χιλίων δὲν πειράζει· πέραν τοῦτου δὲ ἄνευ εἰδήσεώς μας νά μὴ δώσῃ.

8

(Φ.8β)

Τῷ Φιλίππουπόλεως

(1826) 8βρίου 27

Τῷ ἐπερικλείσαμεν τὸν πλίκον⁶⁹ τοῦ γράμματος τοῦ Σαμμακοβίου⁷⁰ καί Βελισσοῦ⁷¹ νά τὰ ἀποστείλῃ ἀσφαλῶς εἰς Σαμμακόβι.

μάλιστα λαβὴν εἰς τοὺς ὑπεναντίους μὲ ἐν ἄτακτον κίνημα, ὅτι ἤθελε νά φανῇ ἐγγλέζα διὰ τοῦ καπετάν Δελλαρόκα, διὰ νά τύχῃ ᾄθην ὑπερασπίσεως, ὥστε καί ὁ μουσιοῦ Ζαπέρ ὕψιγε εἰς τὴν πόρταν ζητώντάς την, ὡς ἐγγλέζαν. Πλὴν ἀφ' οὗ ἐγινε παρά τῶν ἐφένδηδων ἐρευνα καί ἐγνώσθη ὅτι εἶναι ραγιάδισσα, ἦτον πλέον δύσκολος ἡ ἀπάντησις τῆς ἐξορίας της καί οὕτως ἐστάλη». (Κ. Ἰγν. Φ.12α. Τῷ πρώτῳ Πατριάρχῃ Χρυσάνθῳ τῇ 5' Δεκ. αὐκς'). "Ἄλλοτε πάλι (μετὰ 10 μῆνες) ξαναέγραφε ὁ Ἰγνάτιος πρὸς τὸ Χρυσάνθου: «Πρὸς τὸν ἅγιον Φιλίππουπόλεως ἔγραψα προλαβόντως, ἐπιπλήττων τὴν πανιερότητά του, ὡς ἀμελῇ εἰς τὰ γράμματα τῆς τε προσκυνητῆς μοι αὐτῆς Παναγιότητος καί κοκ. Εὐφημίας, ἀλλ' ἡ πανιερότης του γράφει ἤδη ἀπολογούμενος ὅτι ὅλα τὰ πρὸς τὴν εὐγενείαν της γράμματα της (σ.σ. δηλ. τοῦ Χρυσάνθου) ὅσα δι' ἐμοῦ ἀποστελλόμενα, τὰ διευθύνει ἀσφαλῶς καί δὲν ἔδειξε ποτέ ἀμέλειαν εἰς τὸ τοιοῦτον κεφάλαιον καίτοι κατ' ἄλλον τρόπον ὀφείλων νά ἐκπληροῖ τοῦτο προθύμως, πρὸς ἐνδειξιν τῆς πρὸς τὴν Παναγιότητά της χρεωστούμενην ἐγνωμοσύνην του, μοι γράφει καί ἰδιαιτέρως ἡ εὐγενεία της παραπονουμένη πολλά διὰ τὴν παράτασιν τῆς ἀπαλλαγῆς της περικλείουσά μοι καί ἰδιαίτερα γράμματα πρὸς τὴν Παναγιότητά της (σ.σ. τὸ Χρυσάνθου), ἅτινα ἐσωκλείονται εἰς τὸ αὐτὸ ἥδη γράμμα μου. Πολυθρόνλητος κατήντησε Δεσπότη μου ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς ἀθλίας αὐτῆς νέας καί μ' ἔβαλε εἰς ἄκραν ἀνησυχίαν. Πρὸ τινων ἡμερῶν ἀφοῦ πλέον πολλά πρὸς τὴν Παναγιότητα (σ.σ. τὸν Ἀγαθὰγγελο) εἰπὼν καί παρακαλέσας, παραβιάζον εἰς τὸ νά ἐνδώσῃ καί νά κατορθώσῃ τὸ Ἰτλάκι (σ.σ. διάταγμα ἀθωώσεώς) της. Μὴ δυνηθεὶς πλέον νά τὸ ἀποποιήθῃ μ' ἔῃτησε ἐγγυήσεις ὅτι ἐλθοῦσα θέλει ἐφησυχάσῃ καί... καί... Ἐδῶκα τέλος καί τὴν ἐγγυήσιν ταύτην πλαγίως, ἀποκαταστήσας δηλονότι ἐγγυητὰς εἰς ὅλα αὐτὰ τὸν τζελ. Διαμαντάκην, γυναικάδελφον τοῦ Χ' Παναγοῦ, τὸν κύρ Βασιλάκην Ταχστιντζήν καί τὸν κύρ Παναγιωτάκην Κερεστέτζήν. Τοῦτων γενομένων ἄρξι (σ.σ. ἀναφορά) μὲν δὲν ἐνέκρινε νά κάμῃ κατὰ τὴν συνήθειαν, ἔστειλε δὲ τὸν κόμισσον πρὸς τὸν ἐνδοξότατον ρεῖζῃ ἐφένδη (σ.σ. ὑπουργὸ ἐξωτερικῶν) διὰ νά τὸ προλάβῃ ἀμέσως, μ' ὅλον ὅτι ἐγὼ εἶπον ὅτι ὁ πηγαιμὸς του εἶναι ἀσύμφορος καί ἠθέλησα νά ἐμποδίσω τὸ τοιοῦτον, πλὴν δὲν εἰσηκούσθη. Ὅθεν ὕψιγε καθὼς προσετάχθη καί ὠμίλησεν. Ἡ ἀπόκρισις δὲ τῆς ἐνδοξότητός του, τὴν ὅποιαν μᾶς ἔφερεν, ἦτον ὅτι νά μετατεθῇ εἰς ἄλλο μέρος, ὅπου ἤθελε, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅμως νά μὴν ἔλθῃ. Ὡστε ἡπράκτεται πάλιν καί τοῦτο τὸ σχέδιόν μας καί ἐκοπίασα ἐπὶ ματαίῳ. Μ' ὅλον τοῦτο καταγίνομαι νά τὸ ἐνεργήσω κατ' ἄλλον τρόπον ὅπου νά μεσιτευθῇ ὁ ρεῖζῃ ἐφένδης παρ' ἀζιωματικῶν ἐξωτερικῶν μερῶν καί οὕτως ἀναμφιβόλως ἐλπίζω ὅτι θέλει τελειώσῃ σὺν Θεῷ...» (Κ. Ἰγν. Φ.29β Τῷ πρώτῳ Πατριάρχῃ Χρυσάνθῳ, τῇ 1β' Ὀκτωβρ. 1827).

68. τεσκερές: ἀπόδειξη, σημείωμα.

69. πλίκον ἢ πλοῖκον: φάκελλος.

70. Ἐννοεῖ τὸ μητροπολίτη Σαμμακοβίου Βουλγαρίας Ἰγνάτιο.

71. Ἐννοεῖ τὸ μητροπολίτη Βελισσοῦ Σερβίας (σημερ. Τίτο Μπέλες) Ἰγνάτιο.

(Φ.10α)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Τά ἀπό Νοεμβρίου α' σεσημειωμένα γράμματά της περιχαρεῖς ἐλάβομεν καί ἐπὶ τῇ δηλώσει τῆς ἐφετῆς ἡμῖν ἀγαθῆς υγείας της ἐχάρημεν. Ἐλήφθη καί τό τοῦ καταστήχου της ἀντίγραφον. Ἐχει καλῶς ἡ ἀφαίρεσις τῶν τόκων τῶν ἐπ' ὀνόματι Ἐλέγκως λογιστάτου δύω ἀδλικῶν ὁμολογιῶν της περιελθουσῶν εἰς τήν ἐπαρχίαν της, αἵτινες ἐξ ἀγνοίας ἐσημειώθησαν εἰς τό κατάστιχόν της. Περὶ δέ τῶν τεσσάρων κονδυλίων τῶν πρὸς 60, ἐφωνήσαμεν εὐθὺς τόν Παῖσιον καί τόν ἠρωτήσαμεν, ὅστις μᾶς ἀπεκρίθη ὅτι ἐξ αὐτῶν αἱ δύω χιλιάδες εἶναι μιᾶς Φωτεινίτζας, χήρας γείτονός μας, ἥτις ἐπειδὴ προεβίαζε τόν αὐτόν Παῖσιον νά τῆς ἐξαργυρώσῃ, ἠναγκάσθῃ νά τὰς κάμῃ πρὸς 60. Ἔτι 250, ἅπερ καί αὐτά τρέχουσι πρὸς 60 εἶναι τῆς Φωτεινῆς, δούλης τῆς κυρίας Δομνίτζης Μουρούζη, τὰ δέ λοιπά εἶναι τοῦ Παΐσιου, καί ὡς ἐδικήν του ὁμολογίαν τήν ἔγραψε πρὸς 60, διὰ τό ὅποιον τόν ἐπεπλήξαμεν ἱκανῶς καί δέν γίνεται ἄλλοτε. Διὰ τόν τρόπον δέ τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν ἑνδεκα χιλ. καί πεντακοσίων γροσίων τῆς ἐπαρχιώτιδός του, περὶ ὧν μᾶς γράφει, ἂν εὐρίσκονται τινές ἐνταῦθα διὰ νά ἐξαργυρώσουν τὰς ὁμολογίας ταύτας, τῇ ἀποκρινόμεθα ὅτι ἐνταῦθα ὁμολογίας της αὐλικᾶς μᾶς φέρουσι καθ' ἑκάστην, ζητοῦντες ἐξαργυρώσεις. Διὰ νά ἐξαργυρώσῃ δέ τις ὁμολογίαν καί νά μετρήσῃ γρόσια νά τήν ἀγοράσῃ τοῦτο εἰσέτι δέν τό εἶδομεν. Μάλιστα κατ' αὐτάς ἀπό τινος ὑπεροχικοῦ μέρους ἐστάλησαν πρὸς τήν Παναγιότητά του⁷² πέντε χιλιάδες γρόσια αὐλικᾶς ὁμολογίας τῆς ἐπαρχίας μέ ἔντονον διαμήνυσιν ὅτι νά ἐξαργυρωθῶσιν, αἵτινες καί μᾶς ἐδόθησαν παρὰ τῆς Παναγιότητός του. Πάσχομεν δέ νά παῖξωμεν τό πρᾶγμα καί νά ἀπαντήσωμεν τήν ἐξαργύρωσιν, θέλομεν ἀναγκασθῇ ὅμως ἐν τέλει νά τὰς κάμωμεν πρὸς 60. Εἶδομεν καί τήν καταμέτρησιν τῶν χιλίων γροσίων πρὸς τήν Εὐφημίαν κατὰ τό ἐσώκλειστον ἀποδεικτικόν της, αἵτινα καί προσλογισθήσονται ἀκολούθως εἰς τήν μεταξύ λογοδοσίαν.

Ἐλήφθησαν καί τὰ πρὸς ἐξόφλησιν τοῦ χρονικοῦ καταστήχου της γρόσια 1527, παρὰ τοῦ κύρ Στογιάννου καί ἄς μένη ἡσυχος. Ἐζητήσαμεν παρ' αὐτοῦ καί τό βούτυρον, ὅπερ σημειοῖ ὅτι στέλλει καί μᾶς ἀπεκρίθη ὅτι εἰσέτι δέν ἐφάνη, μάλιστα καί ἡ Παναγιότης του ἰδὼν τό περὶ βουτύρου κενάρι της καί ὅτι στέλλει ἰδιαιτέρως καί πρὸς τήν Παναγιότητά του μᾶς τό ἐξήτησε καί τό πρετεντέρι. Ταῦτα κ.τ.λ.

, αωκς' Νοεμβρίου κη'

72. Πρόκειται γιὰ τόν τότε Οἰκουμέν. Πατριάρχη Χρῶσανθο (1824-1826).

(Εὐθύς ἀμέσως ἀλλὰ δι' ἄλλης γραφῆς)

Τὰ χίλια γρόσια, ὅπου ἔδωσε τῇ Εὐφημίτζα θέλουν πιασθῇ εἰς λογαριασμόν ἐξόδων τῆς εἰς Καλόλιμνον ἐξορίας τοῦ Παπάζογλου¹³, ἐπειδὴ τὰ πρῶτα ἐξοδα ἡμεῖς τὰ ἔχομεν κάμει καὶ τὰ ἐπληρώθημεν παρὰ τοῦ κύρ Στογιάννου τὰ δὲ παρόντα δὲν ἠθέλησε νὰ μᾶς τὰ δώσῃ. Καλὸν ὅμως ἔγινε ἐπειδὴ ἔλειψαν ἀπὸ τὴν πόλιν τέτοιες βρώμες.

10

(Φ.12β)

Τῇ κοκκῶνα Εὐφημίτζα

Ἐλάβομεν τό πρὸς ἡμᾶς γράμμα της καὶ ἐχάρημεν μαθόντες ἐξ αὐτοῦ τὴν τε

73. Ἀναστάσιος Παπάζογλου: γιὰ τό ποιός ἦταν ὁ Ἀναστ. Παπάζογλου καὶ γιὰ ποιούς λόγους ζητήθηκε ἡ ἐξορία του ἀπὸ τὴ Φιλιπούπολη διασώθηκε ἡ παρακάτω ἀναφορά τῶν Φιλιππουπολιτῶν πρὸς τὸν Οἰκουμέν. Πατριάρχῃ καὶ τὴν ἱεράν του Σύνοδο μετὰ χρονολογία 20 Σεπτεμβρίου 1827 (δηλ. ἕνα περίπου χρόνον μετὰ τὴν ἐξορία του):

«Τὴν Ὑμετέραν θειοτάτην καὶ σεβασμιωτάτην ἡμῖν Παναγιότητα σὺν τῇ περὶ αὐτὴν ἀγία καὶ ἱερᾷ συνόδῳ τῶν σεβασμιωτάτων γερόντων, δουλικῶς προσκυνούμεν καὶ τὴν χαριτόβρυτον αὐτῆς δεξιάν πανευλαβῶς ἀσπαζόμεθα, ἣν διατηροῖ τὸ θεῖον ἐν ἀκροτάτῃ ὑγείᾳ καὶ διηνεκεῖ εὐημερίᾳ μετὰ μακροζωίας καὶ ἀκλονήτου διαμονῆς ἐπὶ τοῦ παναγίου Οἰκουμενικοῦ αὐτῆς θρόνου πρὸς σύστασιν καὶ καταρτισμὸν παντός τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος, καύχημά τε καὶ προστασίαν ἡμῶν τῶν ἐν Φιλιππουπόλει εὐτελῶν δούλων της.

Μετὰ τὴν δουλικὴν ἡμῶν ἐδαφίᾳ προσκύνησιν ἀναφέρομεν εἰς τὸ ἔνθεον ὕψος της διὰ τῆς παρούσης κοινῆς ἡμῶν δουλικῆς ἀναφορᾶς περὶ τοῦ Ἀναστασίου Παπάζογλου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτός δὲν συμφέρει νὰ ἐπιστρέψῃ πλέον εἰς τὸν τόπον μας, καθότι εἶναι ἄνθρωπος ἀκατάστατος καὶ ταραχοποιός καὶ ἡμπορεῖ μὲ τὸν καιρὸν νὰ προξενήσῃ εἰς τὸν τόπον ἄλλο τι χερίστον. Διὰ τοῦτο παρακαλοῦμεν τὸν παναγιώτατον ἡμῶν ἀθρόον καὶ δεσπότην σὺν τῇ περὶ αὐτὸν ἀγία καὶ ἱερᾷ συνόδῳ, ὡς πατέρα κοινόν καὶ φροντίζοντα διὰ τὴν ἡσυχίαν ὅλων τῶν χριστιανῶν νὰ κάμῃ ἔλεος καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς εὐτελεῖς δούλους της, ὅπου ὁ ρηθεὶς Παπάζογλου νὰ μὴν ἐπιστρέψῃ πλέον οὔτε νὰ πατήσῃ εἰς τὸν τόπον μας· διότι ὅλοι ἀπλῶς οἱ ἐντόπιοι ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου δὲν εἴμεθα εὐχαριστημένοι ἀπὸ αὐτόν. Ταῦτα μὲν προσκυνητικῶς, αἱ δὲ πανάγιοι καὶ θεοπειθεῖς αὐτῆς εὐχαὶ καὶ εὐλογίαι εἴησαν ἡμῖν διὰ βίου σκέπη καὶ σωτηρία.

ἰωκὶ Σεπτεμβρίου 20

Τῆς θειοτάτης καὶ σεβασμιωτάτης ἡμῖν αὐτῆς Παναγιότητος δοῦλοι ταπεινότατοι
(καὶ ὑπογραφές)

Ὁ Φιλιππουπόλεως Νικηφόρος, τὰ ὀνόματα 5 ἱερέων, 5 προκρίτων, 8 ἐκπροσώπων τοῦ ἑσναφίου τῶν ἀμπατζήδων, 3 τῶν μπεϊγλιτζήδων, 4 τῶν γουναράδων, 4 τῶν ραπτάδων, 4 τῶν μπακάληδων, 6 τῶν καυταντζήδων, 3 τῶν ἀσταρτζήδων καὶ 4 τῶν καζαντζήδων. (Συνολικὰ 47 ὑπογραφές).

Ὡς πρὸς τὸ «ἐγκλημα» τοῦ Παπάζογλου, ἐν καὶ δὲν μνημονεύεται ἐπακριβῶς τοῦτο, ἡ φράσις ὅμως τῆς ἀναφορᾶς ὅτι ἦταν «ἀκατάστατος καὶ ταραχοποιός καὶ ἡμπορεῖ... νὰ προξενήσῃ ἄλλο τι χερίστον» ὁ Κ. Μ. Ἀποστολίδης ('Ἡ ἱερά τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις, ὁ.π.σ. 29 σημ.) εἰκάζει ὅτι ἦταν συκοφάντης καὶ καταδόχης τῶν συμπολιτῶν του πρὸς τίς τουρκικὰς ἀρχάς.

ἀγαθὴν ὑγείαν τῆς καὶ τό αἴσιον εἰς Φιλιππούπολιν φθάσιμόν τῆς καὶ ἀποκατάστασιν εἰς τό ἱερὸν μοναστήριον. Ἄς μὴ θλίβεται, ἄς μὴ στενοχωρεῖται. Ὅλα ἄς τὰ λησμονήσῃ καὶ ἄς ἐφησυχάσῃ πρὸς τό παρόν καὶ ἡμεῖς ἔχομεν τὴν φροντίδα τῆς. Ἄς εἶναι βεβαία ὅτι ἐντός ὀλίγου καιροῦ γίνεται τό Ἰτλάκι⁷⁴ τῆς καὶ ἐπανελθοῦσα ἐφησυχάζῃ εἰς τό ὁσπίτιόν τῆς.

Πρὸς τὸν ἅγιον Φιλιππουπόλεως προεγράψαμεν πολλὰ ὑπὲρ τῆς εὐγενείας τῆς, ὅτι νὰ τὴν ἐννοιάζεται, νὰ τὴν ἐπισκέπτηται καὶ ὅταν λαμβάνῃ καὶ χρημάτων χρειαν νὰ τῇ εὐρίσκεται καὶ ἐλπίζομεν ὅτι δὲν θέλει γίνῃ κουσούρι ἀπὸ μέρους τῆς πανιερότητός του. Ὁ Δεσπότης⁷⁵ ὑπῆγεν ὑγιειῶς εἰς Καισάρειαν καὶ μᾶς ἔγραψε τό αἴσιον κατευδιδόν του. Μᾶς γράφει ὅτι νὰ τῇ σημειώσωμεν τὰς ἐκ ψυχῆς ἐσχὰς του καὶ μᾶς παραγγέλλῃ νὰ κατορθώσωμεν τὴν ἀπαλλαγὴν καὶ ἐπιστροφὴν τῆς, τό ὅποιον καὶ θέλομεν ἐξακολουθήσῃ καὶ ἄς μένῃ ἡσυχος ἡ εὐγενεία τῆς καὶ ἄς μᾶς γράφῃ συνεχῶς δηλοποιοῦσα τὴν περιπόθητον ἡμῖν ἀγαθὴν ὑγείαν τῆς. ἥς κ.τ.λ.

,αωκς' Δεκεμ. δ'

11

(Φ.19β)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Ἐλάβομεν περιχαρεῖς τό ἀπὸ δ' Ἰανουαρίου σεσημειωμένον ἀδελφικόν τῆς καὶ ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἀγαθῆς ὑγείας τῆς ὑπερήσθημεν. Τὰ ἔξοδα τῆς ὑπερορίας τοῦ Παπάζογλου ἐδόθησαν πρὸς τὸν Παῖσιον παρὰ τοῦ κύρ Στογιάννου, κατὰ τὴν ὁρδίνιαν τῆς. Περὶ δέ τοῦ ἀκουσθέντος Ἰτλακίου αὐτοῦ εἰς τὴν αὐτόθι, ἡ ἀκοή αὕτη εἶναι σφαλερά καὶ ἄς μὴ ταραττεται εἰς τὰ τοιαῦτα. Μ' ὅλον ὅπου αὐτός ἔγραψε καὶ πρὸς ἡμᾶς παρακαλῶν διὰ τό αὐτό Ἰτλάκι του, πλὴν οὔτε ἀκρόασιν ἐδώσαμεν. Ταῦτα κ.τ.λ.

,αωκς' Ἰανουαρίου κ'

12

(Φ.20α)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Τὰ ἀπὸ ι' Δεκεμβρίου, Ἰανουαρίου ε' καὶ ιβ' ἀδελφικά τῆς γράμματα περιχαρεῖς ἐκομισάμεθα καὶ ἐπὶ τῇ δηλώσει τῆς ἐφετῆς ἡμῖν ἀγαθῆς ὑγείας τῆς ὑπερήσθημεν. Εἶδομεν ὅσα ἐν αὐτοῖς σημειοῖ. Ἐλάβομεν προσωπικὴν ὁμιλίαν καὶ

74. Ἰτλάκι: διάταγμα ἢ ἀπόφασις ἀθώωσης, ἀπολύσεως ἢ ἀπελευθερώσεως.

75. Δεσπότης: ἐννοεῖται ὁ τότε πρῶην Οἰκουμ. Πατριάρχης Χρυσανθος.

μετά τοῦ ἐπαρχιώτου της Χ' Γιοβαννή⁷⁶ περὶ τοῦ Ἀναστασίου Παπάζογλου καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀσύμφορον εἰς τὴν πολιτικὴν τῶν χριστιανῶν της καὶ τῆς πανιερότητός της ἡσυχίαν, ὡς γράφει, ἡ ἐν τῷ παρόντι δι' Ἰτλακίου ἐπιστροφὴν τοῦ αὐτοῦ Παπάζογλου, δὲν θέλομεν ἐνεργήσῃ τὴν ἀπαλλαγὴν του, μέχρις καιροῦ εὐθέτου, καθὼς καὶ προλαβόντως περὶ αὐτοῦ τούτου τῇ ἀπεκρίθημεν. Τὸν κεχαγιά πέη⁷⁷ τοῦ Ναζήρ ἀγὰ ἐφέντη θέλομεν περιποιηθῇ καὶ ὑποχρεώσῃ κατὰ τὰς ἀδελφικὰς παρακλήσεις της καὶ ρητῶς θέλομεν κάμη ριτζάν⁷⁸ εἰς τὸ νὰ τελειοποιῶνται δι' αὐτοῦ αἱ πρὸς τὸν ἐφέντην ἀναφερόμεναι ὑποθέσεις της τε πανιερότητός της καὶ τῶν χριστιανῶν ραγιαδῶν. Ἐλήφθησαν καὶ τὰ ἰχράμια⁷⁹, ὧν τὸ μὲν ἰδικόν μας τακίμι⁸⁰ ἐκρατήσαμεν καὶ τῇ εὐχαριστοῦμεν. Τὰ δὲ λοιπὰ θέλομεν διανεμῇ κατὰ τὰς ἐπισημειώσεις των καὶ ὅταν μᾶς ἔλθωσι παρ' ἐνός ἐκάστου καὶ αἱ ἀποκρίσεις τῇ τὰς στέλλομεν. Τὰ περικλειόμενα γράμματα εἶναι τοῦ ἡγουμένου Κύκκου πρὸς τὸν αὐτόθι ταξειδιώτην⁸¹ Χρύσανθον καὶ ἃς τὰ ἐγχειρίσῃ. Ἐμπερικλείεται ἐν αὐτοῖς καὶ ἐν Πατριαρχικοσυνοδικόν ἐπιτίμιον διὰ τινὰ δικαιώματα τοῦ αὐτοῦ ταξειδιώτου κατὰ τῶν χριστιανῶν της Χὰς κιοϊλίδων⁸², τὸ ὅποιον ἃς διορίσῃ νὰ ἀναγνωσθῇ, ἂν δὲν θελήσωσιν αὐτοὶ νὰ δικαιώσωσιν τὸν αὐτὸν ταξειδιώτην Χρύσανθον. Ταῦτα γράφοντες ἐλάβομεν συγχρόνως καὶ τὸ περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς ὑποθέσεως πραγματευόμενον ἀπὸ Ἰανουαρίου κα' ἀδελφικόν της ἐν ᾧ εἶδομεν νὰ σημειοῖ ὅτι ἔλαβεν ἐπιστολὴν τῆς Παναγιότητός του καὶ μετακαλεσαμένη τοὺς Χὰς κιοϊλούδες, ὡμίλησεν. Δὲν ἐκτεινόμεθα περισσότερον ἐπειδὴ εἶναι βουκούφης(:) τοῦ πράγματος ἡ πανιερότης της καὶ ἃς ἀποφασίσῃ ὡς ἐγκρίνει, χωρὶς νὰ ἀδικηθῶσιν ἀμφοτέρω τὰ μέρη. Ταῦτα κ.τ.λ.

ἰωκζ' Φεβρουαρίου α'

76. Χ' Γιοβαννής: Εἶναι ὁ μεγαλέμπορος καὶ πάμπλουτος (παροιμιώδης ὁ πλοῦτος τοῦ στή Φιλιππούπολη) καραμπατζῆς Χ' Γιοβάννης Χρήστου Κοιτζόγλου, δεῦτερος ἐξάδελφος τοῦ Γρηγ. Μαρασλή, πατρός, καὶ τοῦ Ἀντ. Κομιζοπούλου, τοῦ γνωστοῦ φιλικῶ. (Παρβλ. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Λόγιοι Θράκες, δ.π. σ. 133. Τοῦ ἐδίου, Ἡ ἱερά τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις, δ.π. σ. 36 σημ.).

77. κεχαγιάς: ἀντιπρόσωπος, ἐπιστάτης, κλητήρας.

78. ριτζά: παράκληση, παράσταση, ἐκκληση.

79. ἰχράμια: δισάκκια.

80. τακίμι: δέσμη, φάκελος.

81. ταξειδιώτης: μοναχὸς πού ἐφευγε ἀπὸ τὸ μοναστήρι του γιὰ συλλογὴ ἐράνου ὑπὲρ αὐτοῦ.

82. Χὰς κιοϊλίδες: οἱ κάτοικοι τοῦ Χὰς-κιοϊ, πόλεως μεταξύ Φιλ. καὶ Ἀδριανουπόλεως.

13

(Φ.20β)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Ἐγράψαμεν περικλείσαντες τὰ κατωτέρω γράμματα τῷ Σοφίας⁸³.

Φευρουαρίου κβ' (1827)

14

(Φ.22α)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Τῷ ἀπεκρίθημεν εἰς τό ἀπό ιβ' Ἀπριλλίου γράμμα του καί ὅτι ἄς μὴν ἀμφιβάλλῃ ὅτι πᾶσα ὑπόθεσις του θέλει τελειώῃ κατὰ τό προσῆκον, καίτοι ἡμῶν ἀποδημούντων. Καί ὅτι νά μὴν εἶναι τόσο δειλός εἰς τό περί τοῦ Παπάζογλου διότι πρό τῆς συγκαταβάσεώς του οὔτε γίνεται οὔτε γενήσεται τό ἱτλάκι του, καί ἂν γένη καί τό ἱτλάκι του δέν τόν πειράζει, διότι αὐτός δέν εἶναι πλέον διά νά ἔλθῃ εἰς Φιλιππούπολιν.

κς' Ἀπριλλίου (1827)

15

(Φ.23α)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Τῷ ἐγράψαμεν ὅτι τὰ γρόσια ἑννεακόσια τὰ κατ' ὀρδίνιάν του, τὰ ἐλάβομεν ἀπό τόν τζορπατζῆν Στογιάννον, ἅτινα καί ἐπεράσθησαν εἰς παρτίδα τῆς νέας ληψοδοσίας του μετά τῶν χιλίων καί χιλίων ἑκατόν προσμετρηθέντων ἐκεῖ τῇ Εὐφημίᾳ.

κζ' Ἰουνίου αωκζ'

(Τό ἄνωτέρω διεγράφη καί ἀντ' αὐτοῦ ἐγράφη)

Τῷ ἀπεκρίθημεν ὅτι τὰ χίλια γρόσια καί χίλια ἑκατόν ὅσα προεμετρήθησαν ἐκεῖ τῇ Εὐφημίτῃ ἐπεράσθησαν εἰς τήν παρτίδα τῆς νέας ληψοδοσίας του, τὰ δέ χίλια ἑννεακόσια εἶχε προσμετρήσει ὁ κύρ Στογιάννος τῷ Παῖσιφ ἅτινα συνελογίσθησαν ὁμοῦ.

83. Σοφίας: πρόκειται γιά τό μητροπολίτη Σόφιας Ἰωακείμ.

(Φ.25β) Τζακρέρι⁸⁴ δοθείς διὰ τοῦ Βασιλάκου Ταχμαντζή

Εἰς ὁρδίνιαν καὶ λογαριασμόν τοῦ πανιερωτάτου ἁγίου Φιλιππουπόλεως κυρίου Νικηφόρου ἐλάβομεν παρά τοῦ Χανζατούρι σαράφη υἱοῦ Καραπάζ γρόσια ὀκτῶ χιλιάδες καὶ εἰς ἔνδειξιν.

1827 Σεπτεμβρίου 24

Ὁ Ἡρακλείας Ἰγνάτιος βεβαιοῖ.

16

(Φ.28β) Τῷ Φιλιππουπόλεως

Ἀλλεπάλληλα δύο ἀδελφικά της σεσημειωμένα ἀπὸ ιγ' καὶ κε' τοῦ λήγοντος Σεπτεμβρίου περιχαρέστατα κομισάμενοι, ὑπερήσθημεν ἐπὶ τῇ δηλώσει τῆς ἑφετῆς ἡμῖν ἀγαθῆς ὑγείας της. Ἐλάβομεν καὶ τὰ περίκλειστα γράμματα τῆς κοκ. Εὐφημίτσας. Ἀδελφέ περιπόθητε! τὰ πρὸς ἡμᾶς προλαβόντα παράπονα τοῦ Παναγιωτάτου Δεσπότη κυρίου Χρυσάνθου μᾶς ἐβίασαν νά τὴν ἐπιπλήξωμεν οἷον διότι ὡσαύτως ἐπεπληττόμεθα καὶ ἡμεῖς παρά τῆς Παναγιότητός του ὡς ἀμελεῖς καὶ ἀδιάφοροι εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν γραμμάτων του καὶ λῆψιν τῶν ἀποκρίσεων. Προελήφθη καὶ τὸ ἀπὸ ε' Σεπτεμβρίου γράμμα της, οὕτινος καὶ ἤδη πάλιν ἀναμνησκεται καὶ ὅτι ἐν ἐκείνῳ περιεκλείετο καὶ πόλιτζα ὀκτῶ χιλιάδων γροσίων. Μ' ὅλον ὅτι τῷ προαπεκρίθημεν ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἐλήφθη, πλὴν πόλιτζα δὲν ἦτον ἔγκλειστος, ἡ ποσότης δὲ τῶν ὀκτῶ χιλιάδων, δυνάμει τοῦ γράμματός της ἐλήφθη καὶ ἐπεράσθη εἰς τὴν παρτίδα της καὶ ἄς μένη ἡσυχος. Τὸν τζορπατζή κύρ Βοῦλκον⁸⁵, τὸν ὁποῖον ἀπ' ἀρχῆς ὡς πνευματικόν μας τέκνον ἀγαπῶμεν, εἰς τὸ ἐξῆς θέλομεν λογιζόμεθα σχετικώτερον διὰ τὰς ἀδελφικάς της παρακλήσεις. Ταῦτα κ.τ.λ.

Ὁκτωβρίου ιβ' (1827)

17

(Φ.29α) Τῇ κοκ. Εὐφημίτζα

Ἀλλεπάλληλα δύο γράμματά της ἐσχάτως ἐλάβομεν καὶ ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ δηλώσει τῆς ἀγαθῆς ὑγείας της. Εἶδομεν ὅσα σημειοῖ καθὼς καὶ εἰς τὰ προλαβόν-

84. τζακρέρι: ὁμόλογο.

85. Βοῦλκος: εἶναι ὁ μικρότερος ἀδελφός τοῦ Στογιάννου Κούρτη Θεοδώροβιτς. Μεγάλος εὐεργέτης τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Φιλιππουπόλεως. Περί αὐτοῦ βλέπε καὶ στή σημείωση 61 τῆς τετάρτης ἐπιστολῆς τοῦ Ἰγνατίου.

τα έκτραγωδοῦσα τὰ δεινὰ της καὶ παρακαλοῦσα διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν της. Κοκκῶνα Εὐφημίτζα! ἡ ἀπαλλαγὴ της ἂν ἐξηρτᾶτο ἀφ' ἡμῶν πρό πολλοῦ βέβαια ἤθελε κατορθωθῇ, καὶ μ' ὅλον τοῦτο τὰ ἀδύνατα ἐποιησάμεθα δυνατὰ καὶ πᾶν ἐμπόδιον ἔχομεν ἐξομαλύνει, μ' ὅλον ὅτι ἦσαν πολλὰ καὶ ποικίλα. Τέλος καὶ ἐγγυήσεις ἐδώσαμεν ὑπὲρ τῆς εὐγενείας της καὶ ἐνῶ ἐπεριμένομεν τὴν τελειοποίησιν. ἀφ' ἧς ἠπράκτισε τό σχέδιον ἐκεῖνο παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα. Μ' ὅλον τοῦτο ἄς μὴν ἀπελπίζεται ὅτι θέλομεν μεταχειρισθῇ τοῦ λοιποῦ ἄλλο σχέδιον καὶ θέλομεν ἐπιτύχη σὺν Θεῷ, ὡς ἐλπίζομεν καὶ ἄς μένη ἡσυχος. Τὰ πρὸς τὸν Δεσπότην γράμματα της ἐπέμψαμεν ἀσφαλῶς. Ταῦτα κ.τ.λ.

Ἰουλιου 1827

17α

(Φ.30α)

(Τῷ Φιλίππουπόλεως)

Εἰς τό κατὰ τὴν 18' τοῦ τρέχοντος γράμμα τοῦ Φιλίππουπόλεως προστέθηκαν τὰ ἐξῆς «ἡ ρηθεῖσα Εὐφημίτζα μᾶς παρακαλεῖ ὅπου νά τῇ γράψωμεν διὰ νά τῇ δώσῃ ἔτι χίλια γρόσια καὶ ἄς τῇ δώσῃ ἔτι χίλια, λαμβάνουσα παρ' αὐτῆς τὸν συνήθη ἐνδεικτικὸν τεσκερὲν καὶ τὰ ἀπερνοῦμεν εἰς τὰ διάφορά της.

(Ἰουλιου 1827)

18

(Φ.34α)

Τῷ Φιλίππουπόλεως

Τῷ ἐγράψαμεν ὅτι περὶ τῆς πολιτείας τῶν 8.000 καὶ τῆς Εὐφημίας τῷ ἀπεκρίθημεν κατ' ἑκτασιν προλαβόντως κ.τ.λ. καὶ ὅτι ἡ ἐξαργύρωσις τῶν 2.500 δι' ὁμολογίας τῆς κυρίας Δομνίτζας Σμαράγδ. ἔγινε παρὰ τοῦ ἡμετέρου Παῖσιου, ἀφ' ἧς ὥρας τῷ ἀπεστάλη ἡ περὶ τούτου πατριαρχικὴ ἐπιστολή, θεωρηθέντος αὐτὰ ἐξωθεν καὶ ὅτι ἐλήφθησαν τὰ 1.500 γρόσια τὰ ἐπὶ λόγῳ βοηθείας τοῦ κοινοῦ⁸⁶ παρὰ τοῦ Βούλκου Θεοδώροβιτς, πλην εἰς ἐσνάζικα⁸⁷ καὶ δυσκολεύεται νά τὰ πάρῃ τό κοινόν, περὶ οὗ καὶ τῷ ἀποστέλλεται Πατριαρχικὴ ἐπιστολή

86. Περιέργως στὸν κώδικα τῆς μητροπόλεως Φιλίππουπόλεως ἀναγράφεται ὅτι ἐστάλησαν γιὰ τὴ βοήθεια τοῦ κοινοῦ μέσω τοῦ ἰδίου, τό ποσὸν τῶν 1800 γρ. (Κ. Μ. Ἰ. Α. π. ο. σ. τ. ο. λ. ἰ. δ. ο. υ., Ἡ ἱερά τῆς Φιλίππουπόλεως μητρόπολις, Ἰ. Α. ρ. χ. Θ. ρ. α. κ. ε. τ. 5, σ. 9). Τὰ ὑπόλοιπα 300 φαίνεται ὅτι καταβλήθηκαν ἀργότερα λίγο ἀργότερα (βλ. ἐπιστολή 29 (Φ.46α) παρακάτω).

87. ἐσνάζικα: χρήματα μᾶλλον ἰσπανικά.

διαληπτική τῆς λήψεως αὐτῶν καί νά στείλῃ τήν καταγραφὴν ἀφ' ἐκάστης ἐκκλησίας, ὡς ἔθος, καί ὅτι περὶ τοῦ Ἀναστασίου Παπάζογλου ἐγένετο παράκλησις πρὸς τὴν Παναγιότητά του παρὰ τοῦ κύρ Βούλκου⁸⁸ καί ἐξεδόθη τό ἱτλάκ φερμάνι του, ὅπερ καί ἀποσταλῆσεται, διὰ νά γένῃ τερκίνι⁸⁹ εἰς τὸν μερκεμέ⁹⁰, ἐπὶ τοιαύτῃ ὑποσχέσει τοῦ νά μὴ πατήσῃ τοῦ λοιποῦ οὔτε εἰς τὴν Φιλιππούπολιν οὔτε εἰς κανέν μέρος τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς καί μέ τοιοῦτον νέζρι⁹¹ τοιοῦτον ἂν φερθῇ, διαφορετικῶς νά πληρῶνῃ πέντε χιλιάδ. γρόσια εἰς τὸν ταρσανᾶ⁹² καί ὅτι ἡ κατ' αὐτοῦ ἀναφορά⁹³, ἥς τό ἴσον ἐλάβομεν, εἶτε σταλῇ εἶτε μὴ, δέ βλάπτει κ.τ.λ. καί ὅτι ἐδέχθημεν τὸν ἀρχιδιάκ. Ἀνθιμον, ὃν καί θέλομεν συστήσῃ εἰς τό σχολεῖον κ.τ.λ.

Ἰστορία τοῦ Ὀκτωβρίου καθ' (1827)

19

(Φ.39α)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Ἐκομισάμεθα περιχαρεῖς δὺν ἀδελφικά της γεγραμμένα, τό μέν ἀπό ις' τοῦ παρελθόντος Ὀκτωβρίου τό δέ ἀπό τῆς δ' τοῦ ἤδη λήγοντος, ἐξ ὧν τά περὶ τῆς εὐκταίας ἡμῖν ἀγαθῆς υἱείας της πληροφορηθέντες, ὑπερήσθημεν. Κατείδομεν δέ καί τά ὅσα ἐν αὐτοῖς ἡμῖν γράφει καί περὶ μέν τῆς ὁμολογίας τῶν δὺν χιλιάδων πεντακοσίων γροσίων τῆς ἐκλαμπροτάτης Χ' Σμαράγδας τῇ ἀποκρινόμεθα ὅτι ἕκτοτε ὁ ἡμέτερος Παῖσιος ἐξαργύρωσε τὴν ρηθεῖσαν ὁμολογίαν καταμετρήσας τῇ ἐκλαμπρότητι της τά ἐν αὐτῇ ὡς καί ἐν τῇ προλαβούσῃ μου τῇ ὑπεδηλώσαμεν ἐφιέμενοι τῆς κατὰ ταῦτα ἀγαθῆς ὑπολήψεως της καί ἡ ὁμολογία αὕτη διηρέθη εἰς δὺν, ἡ μέν ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐν Φιλιππουπόλει ἐλληνικῆς σχολῆς δοθήσεται τῷ τζορπατζῇ Βούλκω, ὅστις καί εἰσέτι δέν ἐμέτρησε τά χίλια πεντακόσια γρόσια, πλὴν ὑπεσχέθη νά τά καταμετρήσῃ κατ' αὐτάς, ἡ δέ ἐπ' ὀνόματι Μαριωρίτζας, ἐδόθη τῷ ἀρχidiaκῶν της Ἀνθίμω, ὅστις σήμερον κατεμέτρησε τά χίλια γρόσια καί ἐπληρώθη ἡ ὅλική ποσότης τῶν δὺν χιλιάδων καί πεντακοσίων γροσίων.

88. Περιέργως ὁ Βούλκος, πού φαίνεται νά εἶναι συνήγορος-ὑπερασπιστής τοῦ Παπάζογλου, λίγο ἐνωρίτερα (20 Σεπτεμβρίου) ὑπέγραψε μαζί μέ τοὺς ἄλλους προκρίτους τῆς Φιλιππουπόλεως τὴν ἔκκληση γιὰ τὴ μὴ ἐπάνοδο τοῦ Παπάζογλου. (βλ. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ἡ ἱερά τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις, ὁ.π. σ. 28).

89. τερκίνι: διαγραφὴ, ἀπάλειψη, ἀνάκληση κατηγορίας.

90. μερκεμές: δικαστήριον.

91. νέζρι: τάμα, ὑπόσχεση.

92. ταρσανᾶς: ναύσταθμος, ναυπηγεῖο, ἐδῶ φόρος ὑπὲρ τοῦ τουρκικοῦ ναυστάθμου.

93. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀναφορά πού ἔκαναν οἱ Φιλιππουπολίτες γιὰ τὴ μὴ ἐπάνοδο τοῦ Παπάζογλου (βλέπε σημ. 73 προηγούμενης σελίδας).

Περὶ δὲ τῆς μετὰ τοῦ αὐτόθι σοφολογιωτάτου μολά ἐφένδῃ⁹⁴ διατρεξάσης διενέξεως τῇ λέγομεν ὅτι τοιοῦτον ἴλαμι κατ' αὐτοῦ οὔτε ἔστειλαν οὔτε σταλῆσεται, διότι αὐτὴν τὴν λέξιν τὴν ἐξεφώνησεν ὁ διαληφθεὶς διὰ νὰ τὴν φοβίσῃ μόνον καὶ ὄχι νὰ τὴν βάλλῃ εἰς τὴν πρᾶξιν, ὡς ὄντος τοῦ παρόντος καιροῦ ἀνεπιδέκτου τῶν τοιούτων. Μ' ὅλα ταῦτα ἡ πανιερότης τῆς ἐμφρόνως τὰ τοιαῦτα νὰ οἰκονομῇ διὰ νὰ μὴ γίνωνται πρὸς αὐτὴν παραίτια βλάβης, χρωμένη εἰς τὰς τοιαύτας ἐπερχομένας λαίλαπας τροπολογίας, ὡς οἶδεν. Ἐβαρύνθημεν ἀδελφέ, ἀπὸ τοῦ νὰ μᾶς πονοκεφαλῇ καθ' ἡμέραν ὁ ἡμέτερος Παῖσιος προβάλλων ἀείποτε πρὸς ἡμᾶς διὰ νὰ τῇ γράψωμεν περὶ τοῦ Ἀγιοταφίτου τοῦ ὀφείλοντος πρὸς αὐτόν γρόσια πεντακόσια, περὶ οὗ καὶ ἡ πανιερότης τῆς τὸν ἔγραψε, ὡς λέγει, ὅτι θέλει φροντίσῃ τὴν παραλαβὴν αὐτῶν τῶν γροσίων καὶ ἔκτοτε οὐδεμίαν πλέον εἶδῃσιν ἔχει περὶ αὐτοῦ τοῦ πράγματος. Φαίνεται δὲ πῶς ἐλησμόνησε τὴν ὑπόθεσιν. Διό ἀξιοῦμεν ἀδελφικῶς τῇ πανιερότητί τῆς νὰ προθυμοποιηθῇ νὰ ἀνοίξῃ τὰ κουτεῖα καὶ λαβοῦσα ἐκ τούτων τὴν ρηθεῖσαν ποσότητα νὰ τὴν δώσῃ τῷ αὐτόθι οἰκονόμῳ διὰ νὰ ἐξοφλήσῃ τέλεον τὸ πρὸς αὐτόν χρέος τοῦ Παΐσιου μας καὶ οὕτω ποιήσασα καὶ αὐτόν θέλει ἔχει ἐδγνώμονα, ποιοῦσα καὶ ἡμῖν τὰ κεχαρισμένα. Τῇ ἐξαποστέλλεται, περικλειστος οὖσα ἐν τῷδε μας, καὶ μία Πατριαρχικὴ ἐπιστολή, διαληπτικὴ τῆς παραλαβῆς εἰς τὸ κοινόν τῆς ἐκ τῶν κουτείων⁹⁵ γενομένης συνάξεως, θέλει δὲ λάβῃ πρόνοιαν νὰ ἐξαποστείλῃ καὶ τὸ κατάστιχον ὑπογεγραμμένον ὃν καὶ παρὰ τῶν ἐπιτρόπων, ὡς ἔθος, διὰ νὰ καταστρωθῇ καὶ εἰς τὸν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ κώδικι τοῦ κοινοῦ, εἰς μνημόσυνον αἰώνιον. Ταῦτα μὲν ἐν τοσοῦτῳ, πρὸς ἀδελφικὴν τῆς ἀπάντησιν, τελειωθείσης οὖν, σὺν Θεῷ, τῆς χρονικῆς δοσοληψίας τῆς, μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀδλικῶν διαφόρων τῆς καὶ λοιπῶν χρεῶν. Ἐγένετο καὶ τὸ σὺνηθες χρονικόν τῆς κατάστιχον, ὅπερ καὶ περικλείομεν ἐν τῷ παρόντι μας, ἐπευχόμενοι αὐτῇ καὶ τὰ ἀπὸ χρόνου, εἰς ἔτη πολλά καὶ ἐν υἰείᾳ καὶ εὐτυχίᾳ, ὅπερ ἀνὰ χεῖρας λαβοῦσα καὶ ἐκτενῶς ἐπεξεργασθεῖσα, ἃς μᾶς σημειώσῃ τὸ ἐνδεχόμενον λάθος. Εἰ δὲ μὴ, μᾶς ἐξαποστείλῃ τὸ ἀντίγραφον, ὡς ἔθος, πρὸς ἡσυχίαν μας μετὰ καὶ τῶν δῶν ἐν αὐτῷ φαίνεται ἡμῖν ὀφείλουσα πρὸς τελείαν ἐξόφλησιν, ἡμᾶς δὲ καὶ αὐθις γνωρίζουσα προθύμους εἰς τὰ ἐπ' αὐτῇ νὰ μὴ διαλίπῃ τοῦ νὰ γράφῃ πρὸς ἡμᾶς περὶ παντοίας ὑποθέσεώς τῆς, ἐξαγγέλλουσα ἡμῖν καὶ τὰ περὶ τῆς ἀγαθῆς υἰείας τῆς κ.τ.λ. Τὰ χίλια γρόσια ὅπου δέδωκε κατ' ὄρδινον μας τῇ Εὐφημίτζα, ὡς τῇ προεγράψαμε κατὰ τὴν 10^η τοῦ Ὀκτωβρίου, ἰδοὺ ὅπου τὰ ἀπερῶμεν εἰς τὸ κατάστιχον τῆς δοσοληψίας τῆς, τοῦ ὁποίου τὸν ἐνυπόγραφον ἐνδεικτικόν τῆς

94. μολά ἐφένδης: μουσουλμάνος θρησκευτικὸς δάσκαλος, διευθυντὴς σχολείου.

95. κουτεῖα: σύσταση δίσκων γιὰ προαιρετικὴ συνεισφορά ὅλων τῶν χριστιανῶν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ταμείου τῆς Ἐκκλησίας (βλ. Π. Γεωργαντζῆ, Οἱ ἀρχιερεῖς, ὁ.π.σ. 106).

παραλαβῆς επικυροῦντες νά φροντίζῃ μέ α"ν νά μᾶς τόν ἐξαποστείλῃ. ἐξαποστείλαντες καί τήν ἀπόδειξιν τοῦ ζητομηρίου του.

τῇ κη' Νοεμβρίου (1827)

20

(Φ.42α)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Ὅτι νά ἐγχειρίσῃ τῷ ἐπίτῃδες ἀποστελλομένῳ Παῖσίῳ μας τό διαλυτικόν γράμμα τῶν ἀρραβώνων τῆς Ἀναστασίας μετά τοῦ ἀδελφοῦ του Παναγιώτου κατά τήν συνοδικήν γενομένην διαίτησιν, ὡς πληροφορεῖται ἐκ τῆς Πατριαρχικο-συνοδικῆς ἐπιστολῆς καί ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἦτον ἀνεπίδεκτος καί οἵασον ἐξαλλοιώσεως ἀμετάτρεπτος καί ὅτι ὀλίγον ἔλλειψε νά πάθῃ κ.τ.λ.

τῇ ιδ' Δεκεμβρίου (1827)

21

(Φ.44α)

Τῷ τζορπατζή Στογιάννῳ

Μολονότι ὕλην τινά οὐσιώδη δέν ἔχομεν νά ἐκτανθῶμεν ἐκτός τῆς ἐρωτήσεως τῆς φίλης ἡμῖν ὑγείας της, διά νά τῇ προζενήσωμεν ὅμως εὐχαρίστησιν καί νά τήν κάμωμεν νά ἐγλεντίσῃ, ὅχι ὅμως καί νά συγχισθῇ (καθότι ὅσα μέλλομεν νά τῇ ἐκθέσωμεν, ὡς ἀξιογέλαστα, δέν δύνανται νά ταραξῶσι κρίσιν τοιαύτην, ὅποιαν ἔχει ἡ εὐγενεία της) δέν λείπομεν μετά τάς ἀπό ψυχῆς πατρικάς ἡμῶν εὐχάς καί εὐλογίας νά τῇ εἰδοποιήσωμεν ὅτι ἡ Ἱμπρικτζοῦ καί ἡ θυγάτηρ της Ἀναστασία, ἐκίνησαν πάλιν ἀγωγήν κατά τοῦ ἁγίου Φιλιππουπόλεως μήν εὐχαριστηθεῖσαι νά ζῶσιν ἐν ἡσυχίᾳ καί ἐκινήσασαι ἀγωγήν ζητοῦσιν τόν αὐτάδελφον τῆς πανιερότητός του καί μή δυνάμεναι νά τό κατορθώσουσιν ἀλλέως ἐπέφερον βίαν εἰς τήν ἐκκλησίαν, ζητοῦσαι νά ἀναιρεθῇ τό προεκδοθέν ἐκεῖνο γράμμα τό διαλθόν τούς μετά τῆς Ἀναστασίας καί αὐταδέλφου τοῦ ἁγίου Φιλιππουπόλεως προσυγκροτηθέντας ἀρραβώνας. Διά πολλὰς αἰτίας λοιπόν ἐνέδωκεν ἡ ἐκκλησία εἰς τήν ζήτησιν των καί ἀπεφάσισεν νά στείλῃ ἑξάρχον διά νά λάβῃ τό ἀναιρετικόν ἐκεῖνο γράμμα πρός κατάπαυσιν τῶν σκανδάλων. Ἡμεῖς ὅμως διά νά μή ταραχθῇ ἡ πανιερότης του καί ὑπονοήσῃ τι τέλος μή αἰσιον, μεμακρυσμένος ὢν ἀπό τά πράγματα, ἀπεστείλαμεν τόν ἡμέτερον Παῖσιον διά νά τῷ ἐκθέσῃ περιστατικῶς τά τρέχοντα καί νά τόν πληροφορήσῃ ὅτι δέν εἶναι τι ἀξιον ὑποψίας καί νά ἀναπαύηται ἐν μεγάλῃ ἀταραξίᾳ καθότι ἡμεῖς ἐλάβομεν τά ἀναγκαῖα μέτρα περί αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως. Ταῦτα κ.τ.λ.

τῇ ιδ' (Δε)κεμβρίου (1827)

22

(Φ.44α) Τῷ τζορπατζῆ Βοῦλκω

Τῷ ἐγράψαμεν τά αὐτά τῷ τζ. Στογιάννω. Τῷ ἐπευχήμεν καί διά τὰς ἐορτάς.

τῇ 10' (Δε)κεμβρίου (1827)

23

(Φ.44α) Τῷ Φιλιππουπόλεως

Τῷ ἐγράψαμεν ὅτι νά μήν πτοηθῇ περί τῶν διατρεχόντων καθότι ἡμεῖς περί αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως ἔχομεν ἄγρυπνον ὀφθαλμόν καί ὅτι ὅπως κρίνει ἄξιον νά φερθῇ, νά μᾶς ἰδεάσῃ τήν γνώμην του καί ὅτι, ὡς ἡμῖν δοκεῖ, συμφέρει νά στείλῃ τόν αὐτάδελφόν του, ὅστις ὡς ἔμπειρος καί γεγυμνασμένος δύναται νά παρρησιασθῇ καί εἰς μέρη καί ἐπομένως νά δικαιωθῇ κ.τ.λ.

τῇ 10' Δεκεμβρίου (1827)

24

(Φ.44α) Τῷ Διακόνῳ μας Παῖσιῳ

Ὅτι καθὼς καί διά ζώσης τῷ εἶπομεν νά προσενεχθῇ ὅπως εἶναι ἡ θέλησις τοῦ ἁγίου Φιλιππουπόλεως κ.τ.λ. χωρίς δηλ. νά δείξῃ ἀνθίστασιν τινά.

τῇ 10' (Δε)κεμβρίου (1827)

25

(Φ.44β) Τῇ Ζωῖτζα Παπάζογλου

Ὅτι ὠμιλήσαμεν μετά τῆς Παναγιότητός του περί ὧσων ἔγραφεν ἡμῖν καί τῷ κύρ Ἀθανασίῳ Βάγια καί ἐνεκρίθη παρ' αὐτῆς νά ἐκδοθῇ πατριαρχική ἐπιστολή πρὸς τοὺς διατρίβοντας ἐν Ἀδριανουπόλει τζορπατζίδες τῆς Φιλιππουπόλεως Στογιάννον καί Βοῦλκον, ἥτις τῇ ἀποστέλλεται διά τοῦ κύρ Ἀθανάσιου καί τήν ὁποῖαν νά φροντίσῃ νά ἐγχειρίσῃ πρὸς αὐτοὺς, οἵτινες θέλουν τήν ὁδηγήσῃ τόν τρόπον δι' οὗ δύναται νά ἀπέλθῃ εἰς τήν πατρίδα της, καθότι ἄλλως δέν γίνεταί ἐπειδὴ τό φερμάνι εἶναι μέ νέζρι. κ.τ.λ.

τῇ 10' Δεκ. (1827)

(Φ.44β-45α)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Τῷ ἐγράψαμεν ὅτι ἀπὸ τῆς ἐξαγυρωθείσης ὁμολογίας 2500 γροσίων Δομνίτζης Σμαράγδας ἐγένοντο δύο, ἡ μὲν 1500 ἡ δὲ 1000 καὶ ὅτι τὴν τῶν 1500 ἐπῆρεν ὁ τζορπατζῆς Βοῦλκος ὁ μέγας⁹⁶ καταμετρήσας τὴν ρηθεῖσαν ποσότητα, ἥτις ἦν ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐν Φιλιππουπόλει ἑλληνικῆς σχολῆς, τὴν τῶν 1000 ἐπῆρεν ὁ ἀρχιδιάκονός του Ἀνθιμος, ὁμοίως καταμετρήσας τὴν ρηθεῖσα ποσότητα, ἥν δὲ ἐπ' ὀνόματι Μαριωρίτζας καὶ ὅτι περὶ τῆς ἐπ' ὀνόματι Ρωζάνδρας Μανδραντζόγλου⁹⁷ ὁμολογίας ὅπου μᾶς γράφει ἰδέαν δέν ἔχομεν. Ἐξετάσαντες ὁμῶς εὗρομεν ὅτι εἶναι μία τοιαύτη ὁμολογία καὶ εἰς ἐξηγορημένον μέρος μάλιστα, ἦν ἂν θέλῃ, ἅς μᾶς γράψῃ νὰ ἐξαγυρώσωμεν. Καὶ ὅτι νὰ μὴ πτοηθῇ περὶ τῶν διατρεζάντων ὅτι ἡμεῖς ἔχομεν ἄγρυπνον ὀφθαλμόν κ.τ.λ.

τῇ κα' (Δε)κεμβρίου (1827)

('Ὡς συνέχεια τῆς ἴδιας ἐπιστολῆς)

Καὶ ὅτι ἐπιστρέφων ὁ Ἀναστάσιος Παπάζογλους ἀπὸ τὴν ὑπερορίαν ἀπέθανεν εἰς Ραιδεστόν καὶ ὅτι ἐξεδόθη Πατριαρχικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐν Ἀδριανουπόλει προκρίτους τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ ὅτι ἡ γυνὴ του, ὅπως ὁδηγηθῇ ἐκ τῆς ἀποκρίσεώς των, οὕτω θέλει ἐξακολουθήσῃ κ.τ.λ.

τῇ κα' (Δε)κεμβρίου (1827)

(Φ.45β)

Τῷ σκευοφύλακι καὶ λοιποῖς πατρᾷσι Βατζκοβινοῖς

Ὅτι ἐλάβομεν τὸ γράμμα των κ.τ.λ. καὶ ὅτι θέλομεν δεικνύει τὴν ἀνήκουσαν παράστασιν εἰς πᾶσαν ὑπόθεσιν των μοναστηριακὴν, καθότι ἔχομεν σέβας εἰς τὸ ἱερόν μοναστήριον ἐκεῖνο, καὶ νὰ μᾶς γράψωσι θαρρῶντως περὶ πάσης ὑποθέσεώς των κ.τ.λ. καὶ ὅτι ἐλήφθησαν καὶ τὰ δύο τουλούμια ἐν τυρί καὶ ἐν βούτυρον, ὁμοίως καὶ τὸ ἐτήσιον τοῦ μοναστηρίου των καὶ τοῖς εὐχήθημεν ἐκ ψυχῆς.

τῇ κδ' Δεκεμβρίου (1827)

96. Βοῦλκος: πρόκειται γιὰ τὸ Βοῦλκο Θεοδώροβιτς. (Βλ. σημ. 61, 4ης ἐπιστολῆς).

97. Ρωζάνδρα Μανδραντζόγλου: ἦταν ἀδελφὴ τοῦ μεγάλου εὐεργέτου τῆς Φιλιππουπόλεως Κων. Μανδραντζόγλου (βλ. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ἡ ἱερά τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις, δ.π. σ. 40).

28

(Φ.45β)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Τῷ ἐγράψαμεν ἐπαναλαμβάνοντες ὅσα τῷ ἐγράψαμεν κατὰ τὴν κα'. Τῷ περιεκλείσαμεν καὶ ἓνα γράμμα μας πρὸς τὸν Νύσσης⁹⁸ ἀξιοῦντες αὐτὸν νὰ τὸ ἀποστείλῃ ἀσφαλῶς κ.τ.λ.

τῇ κδ' Δεκεμβρίου (1827)

28α

(Φ.46α)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Ὅτι ἐλάβομεν τὸ γράμμα ὧν καὶ εἶδομεν τὰ ἐν αὐτῷ. Ὅτι ἐλήφθη καὶ τὸ περὶ βοηθείας τοῦ κοινοῦ κατάστιχον καὶ τῷ ἐστείλαμεν τὴν Πατριαρχικὴν ἐπιστολὴν τὴν διαληπτικὴν τῆς λήψεως τῶν γροσίων καὶ ὅτι ἐλάβομεν παρὰ τοῦ μεγάλου τζορπατζῆ Βούλκου ὅσα ἔμενεν νὰ λαμβάνῃ ρέστα ἐκ συνάξεως τοῦ κοινοῦ γρόσια 300⁹⁹ καὶ ὅτι ἂν δὲν ἔλαβε παρὰ τῆς Εὐφημῆτας ἐνδεικτικὸν τεσκερέ τῆς παραλαβῆς τῶν χιλίων γροσίων ὅπου τῇ ἐμέτρησε δι' ὁρδίνιαν μας νὰ φροντίσῃ νὰ τὸν παραλάβῃ καὶ νὰ μᾶς τὸν ἐξαποστείλῃ κ.τ.λ.

τῇ κζ' Δεκεμβρίου (1827)

Τῷ ἀπεστάλῃ περικλείστος καὶ ἡ Πατριαρχικὴ ἐπιστολὴ διαληπτικὴ τῆς λήψεως τῶν γροσίων τῆς συνάξεως τοῦ κοινοῦ κ.τ.λ.

29

(Φ.46α)

Τῷ Βούλκῳ Τζαλίκογλου¹⁰⁰

Ὅτι ἐλάβομεν τὸ γράμμα του κ.τ.λ. καὶ ὅτι περὶ τῶν κατὰ (τοῦ) Φιλιππουπόλεως λεχθέντων ὑπὸ τῆς Ἱμπρικτζούς καὶ προλαβόντως τῷ ἐγράψαμεν ἰδεάζοντες τὸν καὶ ὅτι ἡμεῖς ἐλάβομεν τὰ ἀναγκαῖα μέτρα εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν καὶ νὰ μὴ συγχισθῇ ὅτι ἡμεῖς ἀγρυπνοῦμεν περὶ τοῦτου καὶ διὰ χατήρι του καὶ διότι

98. Νύσσης: πρόκειται γιὰ τὸ μητροπολίτη Νύσσης Σερβίας Ἰωάσαφ.

99. Βλέπε πρὶν μπροστὰ 18 ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνατίου (Φ.34α).

100. Ὁ Βούλκος Τζαλίκογλου εἶναι ὁ γιὸς τοῦ Θεοδώρου Τζαλίκογλου ἀπὸ τῆς Ἀβρασάδης. Εἶναι καὶ αὐτὸς μεγάλεμπορος μπεϊλιτζῆς, ἀρχιμάστορας τῶν ἀμπατζήδων τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ ἐξάδελφος τῶν Στογιάννου καὶ Βούλκου Κούρτη Τσαλόγλου. Λόγω τοῦ πλοῦτου του ἀναδείχθηκε καὶ ὁ Τζαλίκογλου σὲ δημογέροντα τῆς πόλεως καὶ χορηγὸ τῆς ἑλλην. σχολῆς (Κ. Μ. Ἀποστολίδου, δ.π. σ. 29 σημ.).

ἀγαπῶμεν τόν Φιλίππουπόλεως κ.τ.λ. καί περί τῆς Ζωίτζας Παπάζογλου ὅτι ἡ Παναγιότης του ἐξέδωκε ἐπιστολήν πρός τήν εὐγενεῖαν του, μεσολαβησάντων ἡμῶν, καί ἀφήνει τό πρᾶγμα νά τό ἀποφασίσουν μόνοι καί ὅπως τό ἐγκρίνουν οὕτω νά γένη καί ὅτι δέν στοχαζόμεθα νά τελειώσῃ τό ζήτημά της, νά ἀπέλθῃ δηλ. εἰς Φιλίππουπολιν, καθότι τό φερμάνι εἶναι μέ νέζρι, πλήν ὅπως τό στοχασθοῦν πάλιν κ.τ.λ.

τῇ κη' Δεκεμβρ. (1827)

30

(Φ.47β-48α) Τῷ τζορπατζῇ Βούλκῳ Τζαλίκογλου

Τό ἀπό καθ' τοῦ παρελθόντος (Δε)κεμβρίου υἱόν της μετά πολλῆς τῆς περιχαρείας ἐλάβομεν καί ἐπὶ τῇ δηλώσει τῆς ἀγαθῆς ὑγείας της ὑπερεχάρημεν. Ἀποροῦντες δέ ἀνέγνωμεν καί τά ἐν αὐτῷ. Ἡ εὐγενεῖα της, ὡς φαίνεται, στοχάζεσθε ὅτι ἡμεῖς εἴμεθα δαβατζίδες αὐτοῦ τοῦ γράμματος τῆς βδελυρᾶς ἐκείνης ἢ ὅτι πρετεντέρουμεν ἡμεῖς νά τελειώσῃ ὁ ἀρραβών ἐκεῖνος, ὁ ἀπ' ἀρχῆς κακῶς γενόμενος παρά τοῦ ἁγίου Φιλίππουπόλεως παρά γνώμην τοῦ ἀδελφοῦ του καί ἔχομεν τώρα ὅλοι μας πονοκεφαλισμούς καί διὰ τοῦτο μᾶς γράφει τοιοῦτο-τρόπως. Ἡμεῖς ἀγαπητέ καί περιπόθητε υἱέ! διὰ νά μή ταραχθῇ ἀκούσασα τήν φωνήν αὐτήν παρ' ἄλλων καί ὑπονοήσῃ ἄλλα τινά καί διὰ νά ἐγλεντίσῃ μᾶλλον, προλαβόντες διὰ γραμμάτων μας, δὲς τῇ τᾷ ἐπληροφορήσαμεν περιστατικώτερον. Βλέπομεν ὅμως τήν εὐγενεῖαν της νά μή μᾶς ἀποκρίνεται εἰς ἐκεῖνα τά γράμματά μας καί διὰ τοῦτο μᾶς κάμνῃ νά ἐμβαίνωμεν εἰς ἰδέας διαφορετικές καί νά φρονῶμεν ὅτι φρονεῖ ἡμᾶς ἐναντίους εἰς τόν ἅγιον Φιλίππουπόλεως, πρᾶγμα ἀπαράδεκτον πρός ἡμᾶς, ὡς ἀνοίκειον τῷ χαρακτῆρί μας, καθότι ἡμεῖς τόν Φιλίππουπόλεως τόν γνωρίζομεν ὡς γνήσιον μας ἀδελφόν καί δέν τόν ἔχομεν εἰς τόπον ἀπλῶς ἐφορευομένου ἀλλ' εἰς τόπον σχεδόν τζιρακίου μας καί δέν ἀνεχόμεθα νά πειραχθῇ εἰς τό παραμικρόν. Ἀλλά μάλιστα ἔχομεν ἄγρυπνον ὀφθαλμόν εἰς τὰς ὑποθέσεις του καί διότι τόν ἀγαπῶμεν καί διότι φυλάττομεν καί τό χατήρι τῆς εὐγενείας της καί ἀπάντων τῶν εὐπατρίδων τῆς Φιλίππουπόλεως καί τῶν καλοθελητῶν τῆς πανιερότητός του. Ἡ εὐγενεῖα της ἐπληροφορήθη καί ἐκ τῶν προλαβόντων μας γραμμάτων καί ἐξ ἄλλων φίλων, κατ' ἐξοχήν δέ καί ἐκ τοῦ κατὰ πνεῦμα ἡμῖν υἱοῦ τζορπατζῇ Βούλκου, ἐξαδέλφου της, ὅστις καί ἤδη πάλιν τήν πληροφορεῖ, τό πῶς διέτρεξεν ἡ ὑπόθεσις αὕτη. Μ' ὅλα ταῦτα καί αὖθις δέν διαλείπομεν διὰ τοῦ εὐχετικοῦ μας τούτου, ἐρωτῶντες πρῶτον τά τῆς ὑγείας της νά τῇ εἰδοποιήσωμεν πλατύτερον, πῶς ἐξῆλθεν πάλιν εἰς τό μέσον αὕτη ἡ βρωμερά ὑπόθεσις. Ἡ Ἰμπρικτζοῦ μετά τῆς πολυθυλλήτου θυγατρὸς της, μή ὑποφέρουσαι νά ἐφησυχάζωσι, χάσασαι τήν συστολήν καί τήν ἐντροπήν, ὠργάνισαν μέ μέσα ὑπεροχικά, ἅτινα ὁ εἰρημένος τζορπατζῆς Βούλκος τῇ ἔγραψε καί

πάλιν τῇ γράφει, νά διασειώσωσι τόν Φιλίππουπόλεως καί τόν καταστήσωσιν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νά ἔλθῃ ἐνταῦθα καί νά κριθῇ. 'Ημεῖς ὁμως μ' ὅλα ταῦτα οὐδόλως μὴν ἀνεχόμενοι τό τοιοῦτον καί διά μίαν τοιαύτην φαυλόβιον γυναῖκα, ὡς ἀνοίκειον τῷ ἀρχιερατικῷ χαρακτήρῳ του λογίζόμενοι, ἐστοχάσθημεν νά μεταχειρισθῶμεν ἄλλους τρόπους. Καί δὴ ἐξ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως μ' ὅλον ὅτι ἡσθενήσαμεν καίτοι κλινηπετοῦντες // ὡς αὐτά τὰ πράγματα μαρτυροῦσι τῶν γραφομένων τήν ἀλήθειαν, ὑπήγομεν εἰς τόν Πατριάρχην, πρὸς ὃν εἰπόντες τὰ εἰκότα ὑπὲρ τοῦ Φιλίππουπόλεως καί τήν σύνοδον ὑπὲρ αὐτοῦ διαθέσαντες, τέλος ἀπεφασίσθη πρὸς ἡσυχίαν τοῦ ἁγίου Φιλίππουπόλεως νά σταλῇ ἑξαρχος νά παραλάβῃ τό διαλυτήριον ἐκεῖνο γράμμα, διά νά καταπαύσωσι αἱ φωνασκίαι αὐτῶν, ἕως ὅτου νά οἰκονομηθῇ τό πρᾶγμα. Καί διά νά μὴ ἐξαποσταλῇ ἄλλος ἑξαρχος καί ταραχθῇ ἡ πανιερότης του καί ταραξῇ καί τήν ἐπαρχίαν, ἐξαποστελάμεν τόν Παῖσιον, ὡς καλλίτερον καί ὡς ἀνθρωπον ἐδικόν μας, ὅστις μ' ὅλον ὅτι εἶχε ρητὴν προσταγὴν μέ ἀφορισμόν ἀπὸ τόν Πατριάρχην, διά νά μὴν εἰπῇ τινί τι, ὡς ἐπληροφορήθημεν ὕστερον, περιοδεύων αὐτόθεν, ἔπρεπε νά τῇ τὰ εἰπῇ, καθότι ἡμεῖς τήν εὐγενεῖαν της τήν ἔχομεν ὡς ἄλλους ἡμᾶς καί δέν ἔπρεπε νά κρύψῃ τό παραμικρόν καί ἡμεῖς ἐλαμβάνομεν τήν συγχώρησιν ἀπὸ τὴν Παναγιότητά του. Πλὴν γιὰ πανά σείλεμς. Χαλτ εἰμῆς¹⁰¹ καί ὄχι ἄλλο. Ὡς τόσον ἡμεῖς πρὸς τήν πανιερότητά του ἀμέσως ἐγράψαμεν ὅτι νά κυττάξῃ τό ἔργον του καί ὅτι ἂν τό ἔχῃ ἐκεῖνο τό γράμμα, ἄς τό δώσῃ, διά τό ἀσκανδάλιστον. Ὅθεν ματέμ καί δέν τό ἔχει ἄς ἐξαποστελῇ τό καρσιλίκι¹⁰² τῆς ἐπιστολῆς καί ἄς κινήσῃ τόν Παῖσιον καί τί μᾶς μέλλει ἢ ὁ καραπέτης τό ἔχει ἢ ἄλλος. 'Ημεῖς οὔτε δαβατζίδες εἴμεθα οὔτε ἐνάντιοι αὐτῷ, ὡς τό γράφομεν σήμερον, ἀλλὰ μάλιστα ὑπερασπισταί του. Ἐπρεπεν ὁμως καθὼς διελύθη ὁ ἀρραβών, τότε νά ὑπανδρεύσῃ τόν ἀδελφόν του, διά νά ἡσυχάσῃ τὰ πράγματα καί κανένας δέν ἡδύνατο νά τόν ἐμποδίσῃ. Πλὴν ὃ γέγονε, γέγονε! Ἡ εὐγενεῖα της ὁμως ἄς ἀπορρίψῃ τὰ τοιαῦτα φρονήματα καί ἄς φρονῇ ὅ,τι ἡμεῖς διά τόν Φιλίππουπόλεως, χαρίζόμενοι τῇ εὐγενείᾳ της καί ἅπασιν τοῖς περὶ αὐτήν, θυσιάζομεν τό πᾶν καθὼς ὁ καιρός θέλει τό ἀποδείξῃ καί δέν καταδεχόμεθα εἰς τὰς ἡμέρας μας νά πάθῃ, καθὼς ἀδελφός μας, ὡς προείπομεν καί ἄς ἀμεριμνῇ διότι ἐπαγρυπνοῦμεν. Ταῦτα κ.τ.λ.

τῇ η' Ἰανουαρίου (1828)

Τῷ ἐγράψαμεν ὅτι ἐλάβομεν τό γράμμα του, ὁμοίως καί τόν τεσκερέν διά νά

101. γιαπανά σείλεμς. Χαλτ εἰμῆς: τὰ εἶπε σέ μένα ἀλλά τὰ θαλάσσωσε.

102. καρσιλίκι: ἀντίγραφο.

μήν δεκατισθῶσι τά εἰς Ἡράκλειαν πρόβατα τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἀνθ' οὗ καί τῳ ἐπευχίθημεν καί ὅσα ἐγράψαμεν ἀνωτέρω τῳ Βούλκῳ Τζαλίκογλου. Ταῦτα κ.τ.λ.

τῇ η' Ἰανουαρίου (1828)

32

(Φ.48α)

Τῳ Φιλιππουπόλεως

Ὅτι ἐπειδὴ τό διαλυτήριον γράμμα δέν εὑρίσκεται εἰς χεῖράς του, ὡς ἐπληροφορήθημεν, ἄς ξεκινήσῃ τόν Παῖσιον ἀποκρινόμενος εἰς τήν Ἐκκλησίαν τά εἰκότα καί ὅτι διὰ νά παύσωσιν αἱ ταραχαί ἐπρεπε ἀμέσως ὁποῦ διελύθη ὁ ἀρραβὼν νά ὑπανδρεύσῃ τόν ἀδελφόν του κ.τ.λ.

τῇ η' Ἰανουαρίου (1828)

33

(Φ.48α)

Τῳ Παῖσίῳ μας

Ὅτι νά ἐπιταχύνῃ τόν ἐρχομόν του, λαβὼν ἀποκριτικά πρὸς τήν Ἐκκλησίαν παρὰ τοῦ Φιλιππουπόλεως, ἐπειδὴ τό διαλυτήριον γράμμα δέν εἶναι εἰς χεῖράς του κ.τ.λ.

τῇ η' Ἰανουαρίου (1828)

34

(Φ.49β)

Τῳ Φιλιππουπόλεως

Ὅτι ἐλήφθη τό ἀντίγραφον τοῦ χρονικοῦ καταστήχου του καί ἔχει καλῶς καί ὅτι περὶ τοῦ διαλυτικοῦ τοῦ ἀρραβώνων γράμματος ἐπληροφορήθημεν ὅτι εὑρίσκετο εἰς τόν Χοτζά Καραπέτην Σαράφην, ὅστις ἀπεταμίευσεν αὐτό εἰς τήν κασσετίναν του καί ὅτι ἐγραψαν πρὸς αὐτόν οἱ υἱοὶ του διὰ νά δώσῃ ὁρδινον πρὸς αὐτούς νά μᾶς ἐγχειρίσωσιν, ὅπερ λαβόντες θέλομεν ἐγχειρίσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ κ.τ.λ.

τῇ κδ' Ἰανουαρίου (1828)

35

(Φ.53α)

Τῳ Φιλιππουπόλεως

Ὅτι ἐλάβομεν διὰ τοῦ Χ'' Χριστοδούλου γρόσια χίλια ἀκόντο¹⁰³ διαφόρων

103. ἀκόντο: ἔναντι.

τον τοῦ τρέχοντος ἔτους μὴ ἀμφιβάλλοντες ὅτι θέλει λάβῃ πρόνοιαν καὶ περὶ τῶν λοιπῶν.

Φεβρουαρίου 2 (1828)

36

(Φ.53α)

Τῷ τζορπατζῆ Στογιάννῳ

Ὅτι ἐλάβομεν τό γράμμα του κ.τ.λ. καὶ ὅτι ἐλυπήθην διὰ τόν θάνατον τοῦ οἰκονόμου καί... καὶ ὅτι περὶ διδασκάλου τῷ ἀπεκρίθην ὅτι ὁ μόνος ἄξιος διὰ νά σχολαρχήσῃ εἰς τό σχολεῖον τῆς Φιλιππουπόλεως καί... καί... καί... ἦτον ὁ μακαρίτης Ἰωάννης, ὅστις περὶ τὰ μέσα τοῦ παύσαντος ἔδωκε τό κοινόν χρέος καὶ ὅτι διδάσκαλον τῷ γε νῦν ἔχον καλῶς συγκεκριμένον τε καὶ μέ ἄλλα προτερήματα κεκοσμημένον δέν εὐρίσκομεν ἤδη, ὡς διασπαρέντες τῇδε κακεῖσε, πλὴν λαμβάνομεν πρόνοιαν διὰ νά εὐρωμεν τοιοῦτον οἷον θέλει καὶ ὅταν ἐπιτύχωμεν θέλομεν τόν ἐξαποστείλῃ. Τόν εἰδοποιήσαμεν προσέτι ὅτι διορίζεται καὶ ἡ εὐγενεία του ἐπίτροπος εἰς τό μοναστήριον τοῦ Πασκόβου, ὡς πληροφορεῖται ἐκθετικώτερον καὶ ἐκ τῶν περὶ τοῦτον ἐκδοθέντων πατριαρχικοσυνοδοικῶν ἐπιστολῶν ὡς κάτωθι κ.τ.λ.

Φεβρ. 2 (1828)

37

(Φ.53α)

(Π α τ ρ ι α ρ χ ι κ ο σ υ ν ο δ ι κ ῆ)

(Ἐπιστολή πρὸς τόν Φιλιππουπόλεως καὶ τζορπατζῆδες)

Ἰερῶτατε μητροπολίτα Φιλιππουπόλεως κ.τ.λ. καὶ τιμιώτατοι ὅτι τζορπατζῆς Στογιάννος πειλικτζῆς, ὁ τζορπατζῆς Βοῦλκος πειλικτζῆς Κουρτοβίτζης, ὁ τζορπ. Βοῦλκος πειλικτζῆς Θεοδωροβίτζης¹⁰⁴, ὁ κύρ Κωνσταντῖνος Μανώλκογλου ἀπὸ Στενήμαχον καὶ ὁ κύρ Κωνσταντῖνος Φώτζογλου ἀπὸ Ἀμπελῖνον, τέκνα... ἐπειδὴ τό ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ κείμενον ἱερόν ἡμέτερον Πατριαρχικόν καὶ σταυροπηγιακόν μοναστήριον ἐπιλεγόμενον τοῦ Πασκόβου ἐκ τῶν καιρικῶν περιστάσεων καὶ τῶν κακῶν οἰκονομιῶν τῶν ἐνασκουμένων πατέρων κατήντησε εἰς τε ὀλίγην ἀταξίαν καὶ εἰς χρέη καθυπεβλήθη ὑπέρογκα. Διὰ τοῦτο προνοοῦντες κατὰ χρέος ὑπὲρ αὐτοῦ γράφομεν ἤδη τοῖς ὀσιωτάτοις πατρᾷσι ρυθμίζοντες τόν

104. Οἱ δύο πρῶτοι ἦταν ἀδελφία, παιδιά τοῦ Κούρτη ἢ Τζαλόγλου Θεοδώρου, περὶ τῶν ὁποίων βλεπε σημ. 61, ὁ δὲ τρίτος ἦταν ἐξάδελφος τῶν προηγούμενων.

τρόπον αὐτῶν καί ἐπιπλήττοντες τὴν ἰδιορρυθμίαν των καθὼς ἐπληροφορήθημεν ὅτι ἐπεχείρησαν καί εἰς τὰ μοναστηριακά κτήματα, πωλήσαντες προλαβόντως μὲν ἓνα μῦλον ἐσχάτως δὲ ἓνα ταρλά¹⁰⁵ ἀρχαιότατον ἀφιέρωμα τοῦ μοναστηρίου, χωρὶς νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι αὐτοὶ δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἀπόλυτον ἄδειαν νὰ πωλῶσι πρᾶγμα μοναστηριακόν. "Ὅθεν γράφοντες ἤδη πρὸς τὸν ἐνδοξότατον Ναζήρ ἀγὰ τῆς Φιλίππουπόλεως διὰ νὰ βιάσῃ τὸ ἀγοράσαν μέρος νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ μοναστηριακόν αὐτὸ κτῆμα ἐπιτάττομε καί αὐτοὺς νὰ προσπαθήσωσι νὰ τὸ λάβωσι δίδοντες ὀπίσω τὰ ἄσπρα καί ἐφεξῆς καταρτίζομεν αὐτοὺς μὲ τὰς δεούσας συμβουλὰς περὶ τῆς εἰς τὸ ἐξῆς εὐταξίας των, διορίζοντες αὐτοὺς ἵνα ἐκλέξωσι καί ἡγούμενον ἐκ τῆς ὁλομελείας των τὸν μᾶλλον ἄξιον καί ἱκανόν. 'Επειδὴ δὲ ἐνεκρίναμεν ὅτι διὰ νὰ ἐπικρατῇ μία καλὴ τάξις εἰς τὰς δοσοληψίας καί τὴν λοιπὴν κατάστασιν τοῦ μοναστηρίου εἶναι ἀνάγκη μιᾶς ἐπιτροπῆς ἐκ τοῦ σύνεγγυς, ζῆλον ἐχούσης χριστιανικόν καί φιλοτιμίαν, ἐφάνητε δὲ τοιοῦτοι ἦτε φίλη ἡμῖν ἱερότης σου καί οἱ τιμιότητες ὑμῶν, πεπλουτισμένοι μὲ θεοσεβῆ προτερήματα, διὰ τοῦτο γράφοντες διὰ τῆς παρούσης 'Εκκλησιαστικῆς ἡμετέρας ἐπιστολῆς διορίζομεθα καί ἀποκαθιστῶμεν ὑμᾶς ἐπιτρόπους τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ μοναστηρίου τοῦ Πασκόβου καί προτρεπόμεθα καί ἐντελλόμεθα ὑμῖν ὅπως ἀναλαβόντες τὸν θεοφιλεῖ τόπον καί τὴν ἐπιστάσιαν τῶν ἐπιτροπῶν νὰ λάβητε κατὰ πρῶτον λογαριασμόν γενικόν τοῦ μοναστηρίου τῶν τε ἐσόδων καί ἐξόδων καί τῆς λοιπῆς καταστάσεως ἐν γένει καί θεωρήσαντες αὐτοὺς ἀκριβῶς νὰ τοὺς καταστρώσητε καί ἀκολούθως ἀποστείλῃτε καί πρὸς ἡμᾶς διὰ νὰ τοὺς παρατηρήσωμεν. Οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καί εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἐξακολουθῇτε εἰς τὸ νὰ λαμβάνητε κατ' ἔτος λογαριασμόν καταγράφοντες τὴν ἐτήσιον δοσοληψίαν ἐν καταστίχοις καί ἐξακριβοῦντες κατὰ τὸ πρέπον, εἰς τρόπον ὅπου νὰ μὴ συμβαίνωσι καταχρήσεις, καί καθυποβάλλεται τὸ ἱερὸν μοναστήριον εἰς χρέη, καθὼς συνέβαινε μέχρι τοῦ νῦν. Μάλιστα δὲ νὰ προσέχητε νὰ μὴ δανεῖζονται οἱ πατέρες ἄσπρα πολλὰ ἢ ὀλίγα ἀνευ τῆς εἰδήσεως ὑμῶν τῶν ἐπιτρόπων. Καί διὰ νὰ φυλαχθῇ τοῦτο γράφομεν τῇ ὁσιότητι των ὅπου νὰ σᾶς ἐγχειρίσωσι καί ἐν τεμάχιον τῆς τετραμεροῦς μοναστηριακῆς σφραγίδος, τὸ ὅποῖον νὰ σώζηται εἰς χεῖράς σας καί εἰς μόνην κατεπεύγουσαν ἀνάγκην χρέους ὁμολογουμένην σφραγίζοντες, πάλιν νὰ τὸ λαμβάνητε. Συγχρόνως προτρεπόμεθα ὑμῖν ὅπου νὰ ἐπιστατήσητε εἰς τὸ νὰ ληφθῇ καί νὰ ἐπιστραφῇ εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ μοναστηρίου ὁ ἀποξενωθείς ταρλᾶς, ὁδηγοῦντες εἰς τοῦτο τὴν ἐκείνων ὁσιότητα, καθ' ἣν ἔχετε φρόνησιν καί ἐμπειρίαν. 'Εν συντόμῳ ἡ 'Εκκλησιαστικὴ πρόνοια σκοπὸν ἐνστησαμένη τὴν καλὴν τάξιν καί εὐρρυθμίαν τοῦ ἱεροῦ καταγωγίου, δὲν ἀνέχεται εἰς τὸ ἐξῆς οὐδεμίαν ἀταξίαν καί ἰδιορρυθμίαν. "Ὅθεν καί ἡμεῖς ἐνδεικνύμενοι τὸν ἐπιτροπικόν λόγον σας καί ἐπιστατοῦντες μετὰ ζήλου χριστιανικοῦ νὰ παρατηρῇτε ἀγρύπνοις ὅμμασι ὅλην

105. ταρλάς: χωράφι.

τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν αὐτοῦ κατάστασιν καὶ νά ἀναγγέλλητε πρὸς ἡμᾶς περὶ πάντων διὰ νά ἐνεργῶμεν ἐγκαίρως τὰ πρέποντα διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κυριαρχικὴν ἡμῶν ἐξουσίαν. Οὕτω κ.τ.λ.

Φεβρουαρίου α' (1828)

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός καὶ εὐχέτης (Ἀγαθάγγελος),
Ἐφέσου Μάκαριος, Ἡρακλείας Ἰγνάτιος, Κυζίκου Ματθαῖος, Νικομηδείας Πα-
νάρετος, Νικαίας Ἰωσήφ, Δέρκων Νικηφόρος,
ἐν Χριστῷ ἀδελφοί καὶ εὐχέται.

38

(Φ.53α-β)

(Π α τ ρ ι α ρ χ ι κ ο σ υ ν ο δ ι κ ή)

(Πρὸς τοὺς πατέρας τῆς μονῆς Πασκόβου)

Ὅσιώτατοι, ὅτε σκευοφύλαξ κύρ Σίλβεστρε καὶ λοιποὶ πατέρες τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Φιλιππουπόλεως κειμένου ἱεροῦ καὶ σεβασμίου ἡμετέρου Πατριαρχικοῦ καὶ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τοῦ Πασκόβου ἐπιλεγόμενου, τέκνα κ.τ.λ. τὴν ἀταξίαν καὶ ἰδιορρυθμίαν σας καὶ τὴν λοιπὴν κακοοικονομίαν ὅπου ἐπιπολάζει εἰς τὸ ἱερὸν αὐτὸ μοναστήριον σας μέ τὸν πλέον ἐσχατον βαθμὸν καὶ πρό ἱκανοῦ καιροῦ μέ μεγάλην μας ἀπορίαν ἐπληροφορούμεθα καὶ ἤδη ἐσχάτως βεβαιούμεθα ὅτι ἕκαστος ὑμῶν τῶν ἐν αὐτῷ ἀσκουμένων τὸ ἴδιον συμφέρον δεικνύων ὅχι μόνον ἀδιαφορεῖτε καὶ οὐδόλως φροντίζετε ὑπὲρ τῆς κοινῆς ὠφελείας τῆς ἱερᾶς μετανοίας σας ἀλλ' ἐτι τοσοῦτον παρεκτράπητε καταχρώμενοι τῶν ἱερῶν συμφερόντων, ὥστε ἀφ' οὗ τὸ καθυποβάλλατε εἰς χρεὴ ὑπέρογκα ἐπιχειρήσατε καὶ εἰς τὸ νά τὸ ἀπογυμνοῦτε ἀποξενώνοντες αὐτὰ τὰ ἀνέκαθεν ἀφιερωμένα κτήματα αὐτοῦ. Καὶ προλαβόντως μὲν ἐπωλήσατε ἕνα μύλον, ἐσχάτως δέ ἐτολήσατε νά πωλήσητε καὶ ἕνα ταρλάν. // κείμενον εἰς Στενίμαχον, ἀφιέρωμα τοῦ μοναστηρίου, ἀφ' οὗ ἐκτίσθη. Ὅθεν καὶ ἀγανακτήσαντες σφόδρα καθ' ὑμῶν καὶ ἐμέλλομε νά σᾶς μετακομίσωμεν ὅλους δημοθυμαδόν καὶ νά σᾶς παιδεύσωμεν μέ τὴν πρέπουσαν ποινὴν καθότι πῶς ἐτολήσατε νά φαντασθῆτε ὅτι ἔχετε τοιαύτην ἀπόλυτον ἐξουσίαν εἰς τὸ νά πωλῆτε τὰ μοναστηριακὰ κτήματα χωρὶς τὴν ἀδείαν ἡμῶν καὶ Πατριαρχικῆς γνώμης. Ἀγκαλὰ λοιπόν καὶ ἔπρεπε νά δοκιμάσητε τὰπίχειρα τῆς ἰδιορρυθμίας σας καὶ ἦτον ἐπόμενον νά στείλωμεν καὶ ἡγούμενον ἐντεῦθεν διὰ νά λάβῃ εἰς χεῖράς τὴν διοίκησιν τοῦ μοναστηρίου. Μ' ὅλον τοῦτο ἐμακροθυμήσαμεν κατὰ τὸ παρόν συγκαταβάσει χρησάμενοι καὶ ἰδοὺ γράφοντες διὰ τῆς παρούσης ἐκκλ. ἡμῶν ἐπιστολῆς ἐπιτάττομεν ἡμῖν σφοδρῶς καὶ ἀμεταθέτως ἅμα τῷ λαβεῖν αὐτήν, ἀπελθόντες εἰς τὸ μέρος ὅπου ἐπωλήσατε τὸν εἰρημένον ταρλάν νά δώσητε ὀπίσω τὰ γρόσια ὅπου ἐλάβετε λέγοντες ὅτι ἡ ὁσιότης σας κακῶς ἐπωλήσατε ἐπειδὴ δὲν εἴχατε τὴν ἀδείαν μας καὶ ἡ ἀνεὺ ἀδείας

καὶ γνώμης ἡμῶν πώλησις μοναστηριακοῦ πράγματος ὅταν δὲν φανῇ δεκτὴ πρὸς ἡμᾶς δὲν ἔχει κανένα κύρος, καὶ οὕτω νὰ ἐπιμεληθῇτε ὁλαῖς δυνάμεσι καὶ νὰ λάβητε τὸν ταρλάν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ μοναστηρίου, πληροῦντες τὰ ἄσπρα ὅπου ἐλάβετε. Γράφομεν περὶ τούτου καὶ τῷ ἐνδοξοτάτῳ Ναζίρ τῆς Φιλιππουπόλεως διὰ νὰ βιασθῇ ὁ ἀγοράστης νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ κτῆμα τοῦ μοναστηρίου καὶ ἐὰν δὲν κατορθωθῇ μὲ αὐτόν τὸν τρόπον νὰ μᾶς εἰδοποιήσῃτε διὰ νὰ λάβωμεν ἀκολουθῶς ὑψηλὸν ὀρισμὸν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ προσέχητε καλῶς εἰς τὸ νὰ μὴν ἤθελε παρεκτραπῇτε εἰς τοιαύτην ἀνοιαν ὥστε νὰ πωλήσῃτε κτῆμα μοναστηριακόν παρά γνώμῃ τῆς ἐκκλησίας καθότι ὄχι μόνον δὲν θέλει τελεσφορήσῃ ἡ πώλησις ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς θέλετε καθυποβληθῇ εἰς ἐσχάτην παιδείαν. Ἐπειδὴ δὲ διορίζομεν ἤδη ἐπιτρόπους τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου τὸν τε ἱερώτατον μητροπολίτην Φιλιππουπόλεως κύρ Νικηφόρον καὶ τοὺς τιμιωτάτους, τὸν τε τζορπατζὴ Στοιγιάννον καὶ τὸν τζορκ. Βοῦλκον Κουρτοβίτζαν καὶ Θεοδωροβίτζην τζορκ. Βοῦλκον, τοὺς πείλικ-τζίδες, ἔτι δὲ καὶ τὸν κύρ Κωνσταντῖνον Μανώλογλου ἀπὸ Στενημάχου καὶ τὸν κύρ Κωνσταντῖνον Φώτζογλου ἀπὸ Ἀμπελῖνον, γράφοντες αὐτοῖς τὰ δέοντα δι' ἐπίτηδες ἐκκλησ. ἡμῶν ἐπιστολῆς. Διὰ τοῦτο ἐπιτάττομεν καὶ τὴν ὀσιότητα σας ὅπως γνωρίζοντες αὐτοὺς ἐπιτρόπους τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου διοριζομένους παρ' ἡμῶν νὰ παραδώσῃτε ἤδη πρὸς αὐτοὺς γενικὸν λογαριασμὸν τοῦ μοναστηρίου διὰ νὰ παρατηρήσωσι καλῶς τὴν κατάστασιν αὐτοῦ καὶ νὰ μᾶς ἀποστείλωσι τὰ κατάστιχα ἐνταῦθα πρὸς πληροφориαν καὶ ἡμῶν καθὼς καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἐξακολουθῇτε εἰς τὸ νὰ παραδίδητε πρὸς αὐτοὺς κατ' ἔτος λογαριασμούς διὰ νὰ φυλάττεται καλὴ τάξις εἰς τὰς δοσοληψίας τοῦ μοναστηρίου. Συγχρόνως δὲ ἐπιτάττομεν ὑμῖν ὅπου διὰ κοινῆς συμπνοῆς νὰ ἐκλέξῃτε ἐκ τῆς ὁλομελείας σας καὶ ἡγούμενον τὸν συνετώτερον καὶ παλαιότερον ἐν τῷ μοναστηρίῳ, ζῆλόν τε ἔχοντα κατὰ πάντα ἀξίον καὶ ἱκανόν, διὰ νὰ ἐπισκέπτηται τὸ ἱερόν μοναστήριον μετ' ἐπιμελείας, εἰς τὸν ὅποιον καὶ ὅλοι ὑμεῖς οἱ λοιποὶ ὀφείλετε νὰ πειθαρχῇτε καὶ νὰ ὑποτάσσησθε, ἀπονέμοντες τὸ προσῆκον σέβας αὐτῷ ὡς κεφαλὴ ὑμῶν καὶ διὰ τῆς κοινῆς ἀναφορᾶς σας νὰ τὸν δηλοποιήσῃτε πρὸς ἡμᾶς διὰ νὰ ἐπικυρώσωμεν τὰ τῆς ἡγουμενείας του καὶ δι' ἐκκλ. ἐπιστολῆς ἡμῶν καὶ νὰ τὸν καταρτίσωμεν μὲ τὰς δεούσας ὁδηγίας. Πρὸς τοῦτοις δὲ ἐπιτάττομεν ὑμῖν ὅπου νὰ μὴ δανείζεσθε ἄσπρα πολλὰ ἢ ὀλίγα ἀνευ τῆς εἰδήσεως τῶν διορισθέντων ἤδη ἐπιτρόπων καὶ καθυποβάλλετε εἰς χρῆν τὸ ἱερόν μοναστήριον ἀνευ ἀνάγκης κατεπειγούσης περὶ τοῦ ὁποίου προνοοῦντες ἐπιτάττομεν ὑμῖν ὅπου νὰ κατασκευάσῃτε τετραμερὴ σφραγίδα μοναστηριακὴν, ἐὰν δὲν ἔχητε, καὶ τὸ ἐν τεμάχιον νὰ κρατῇ ὁ ἡγούμενος, τὸ ἕτερον ὁ σκευοφύλαξ τὸ δὲ ἄλλο νὰ σώζῃται εἰς ἓνα τῶν προκριτωτέρων πατέρων καὶ τὸ τέταρτον νὰ δοθῇ τοῖς ἐπιτρόποις, εἰς τρόπον ὅπου ὅταν γένηται χρεῖαν νὰ σφραγισθῶσι ὁμολογαί δι' ἀνάγκην χρέους κατεπεύγουσαν συνερχόμενοι νὰ σφραγίζῃτε καὶ πάλιν ἕκαστος νὰ λαμβάνῃ τὸ τεμάχιον τῆς βούλλας. Ταῦτα ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐντελλόμεθα καὶ ἐπιτάττομεν ὑμῖν, τὰ ὅποια καὶ ἀμέσως νὰ βάλλῃτε εἰς πρᾶξιν καὶ πρό πάντων νὰ προσπαθήσῃτε διὰ

νά λάβητε ὀπίσω τόν μοναστηριακόν тарλάν, λαμβάνοντες καί τήν ὁδηγίαν τῶν ἐπιτρόπων διά νά κατορθωθῇ εὐφήμως καί μέ α" νά ἔχωμεν ἀποκρίσεις περί πάντων τῶν γραφομένων καί τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου ἡγουμένου μονάζοντες καλῶς ὅτι ἐάν καθ' οἷονδῆτινα τρόπον φανῇτε ἀντιπράττοντες καί ἐπιμένοντες εἰς τὰς προτέρας καταχρήσεις καί ἀταξίας θέλετε δοκιμάσῃ ὅσα οὐδέ καθ' ὕπνους ἐφαντάσθητε καί θέλετε μετανοῇ ἀνωφελῶς. Ταῦτα γοῦν καθὼς ἐκκλησιαστικῶς ὑμῖν γράφοντες ἐντελλόμεθα καί μὴ ἄλλως κ.τ.λ.

Φευρ. α' (1828)

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως καί ἐν Χριστῷ εὐχέτης
ὁ Ἐφέσου Μακάριος, Ἡρακλείας Ἰγνάτιος, Κυζίκου Ματθαῖος, Νικομηδείας Πανάρετος, Νικαίας Ἰωσήφ, Δέρκων Νικηφόρος καί ἐν Χριστῷ εὐχέται.

39

(Φ.54α) τοῖς Βατζικοβινοῖς

Τοῖς ἐγράψαμεν συμφώνως τῇ ἐπιστολῇ ὡς ἀντικρυς εἰς δέ τό κενάρι ὅτι νά γνωρίζωσι πάλιν τόν σκευοφύλακα ὡς κεφαλὴν των καί νά πείθωνται εἰς αὐτόν καί ὅτι ἂν δέν διορίζεται καί ἡγούμενος ἐξ αἰτίας τοῦ γήρατός του πάλιν νά τόν ἐρωτῶσι καί... καί... καί...

τῇ θ' Φεβρουαρ. (1828)

40

(Φ.54α) Τῷ Φιλιππουπόλεως

Ὅτι εἶδομεν καί ὅσα ἡμῖν γράφει εἰς τὰ δύο ἀδελφικά του καί ὅτι ἐλήφθη καί ἡ ἀπόδειξις τῆς Εὐφημίας τῶν πεντακοσίων γροσίων καί νά μᾶς ἀποστείλῃ καί τήν ἄλλην τῶν πεντακοσίων καθότι ἡμεῖς ἔκτοτε ἐπεράσαμεν εἰς τόν λογαριασμόν του τὰ χίλια γρόσια κ.τ.λ. γράψαντες καί τῇ πανιερότητί του συμφώνως τῇ ὀπισθεν ἐπιστολῇ ὅτι δηλ. διορίζεται ἐπίτροπος καί ἡ πανιερότης του εἰς τό μοναστήρι τοῦ Πασκόβου καί... καί... καί... καί.

τῇ θ' Φεβρουαρίου (1828)

41

(Φ.54β) Τῷ Φιλιππουπόλεως

Ὅτι νά μετακαλέσῃ τοὺς προκριτοτέρους τῶν ἐγχωρίων τοῦ χωρίου Καλόφε-

ρου καὶ νά τοὺς νουθετήσῃ ὅτι νά μὴν ἐσεκλετίζωσι¹⁰⁶ τὴν φαμίλιαν τοῦ θανατωθέντος Πέτρου ἀλλὰ μάλιστα νά τὴν περιποιῶνται καὶ νά δώσουσι χεῖρα βοηθείας εἰς αὐτήν, ἐπειδὴ καὶ ὁ διαληφθεὶς ἐκρημάτισε ἄνθρωπος τοῦ ἀρχοντος Καμηνάρι¹⁰⁷ Πασχάλογλου καὶ ὅτι μεσιτευόμεθα παρὰ τῆς εὐγενείας του κ.τ.λ.

τῇ ιε' Φεβρουαρίου (1828)

42

(Φ.56β)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Καὶ μετὰ τὴν ἐπερώτησιν τῆς ἐφετῆς ἡμῖν ἀδελφικῆς ἀγαθῆς ὑγείας τῆς τῇ εἰδοποιούμεν ὅτι ἡ κοκ. Εὐφημίτζα, ὅσα τότε περιορισμένη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, εἶχεν εἰπῇ συνοδικῶς ὅτι ἔχει νά λαμβάνῃ εἴκοσι τέσσαρας χιλιάδας γρόσια ἀπὸ τὸν πρῶν Κωνσταντινουπόλεως κύρ Χρῦσανθον. Σταλέντες δὲ ἡμεῖς ἐκ μέρους τῆς συνόδου πρὸς τὴν Παναγιότητά του, οὖσαν τότε εἰς Κατήκιοι καὶ δι' ἄλλας ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις ἐρωτήσαντες ἠρωτήσαμεν τῇ Παναγιότητί του καὶ περὶ ταύτης τῆς ὑποθέσεως, ἃν δηλ. τῷ ὄντι χρεωστῇ τῇ εἰρημένη εἴκοσι τέσσαρας χιλιάδας γρόσια, ὃ δὲ ἀπεκρίνατο ὅτι ναι μάλιστα χρεωστεῖ. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν οὖν ταύτην τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τῆς Παναγιότητός του εἰπομεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν σύνοδον. Περί αὐτῆς ταύτης τῆς ὑποθέσεως ἔγραψεν ἰδίως καὶ ἡ Παναγιότης του τῷ τε Παναγιωτάτῳ ἡμῶν Δεσπότη ἀγίῳ τε καὶ ἱερᾷ συνόδῳ, ἐπικυροῦσα δι' ὑπογραφῆς του, ὅσα καὶ ἡμῖν ἰδιαιτέρως ὡμολόγησεν. Ὁμοίως ἔγραψε καὶ τῇ εἰρημένη Εὐφημίτζα λέγουσα ὅτι τὰς εἴκοσι τέσσαρας χιλιάδας γρόσια ἐπειδὴ καὶ εἶναι εἰς ὁμολ. Βιζύης καὶ Ἐλευθερουπόλεως νά τὰς δώσῃ ἡμῖν καὶ νά ἐξοφλήσῃ ἡ Παναγιότης του μέ τὴν εὐγενείαν τῆς ὥς καὶ ἐγένετο, καὶ νά λάβῃ παρ' ἡμῶν χρεωστικὴν ὁμολογίαν ταυτόποσον πρὸς ἀσφάλειάν τῆς καὶ οὕτως ἠκολούθησε καὶ ἡ μὲν Παναγιότης του μᾶς ἔδωκεν εἴκοσι δύω χιλιάδας γρόσια ὁμολογίας ἀλλικὰς τῶν ἀνωτέρω ἐπαρχιῶν, ὑποχρεώσασα ἡμᾶς νά καταμετρήσωμεν τὰς δύω χιλιάδας γρόσια ἐκ τοῦ παρατίκα εἰς μετρητὰ πρὸς ἀποπλήρωσιν τῆς ὀλικῆς ποσότητος τῶν εἴκοσι τεσσάρων χιλιάδων πρὸς τὴν εὐγενείαν τῆς. Ἡμεῖς δὲ δεδώκαμεν ὁμολογίαν ταυτόποσον ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τότε εἰς τὸν καιρὸν τῆς ὑπερορίας¹⁰⁸ τῆς ἐπληρώσαμεν ἱκανὰ γρόσια εἰς πουμεπασιριάτικα¹⁰⁹ καὶ εἰς μετρητὰ τῇ ἰδίᾳ ἄτινα καὶ ἀπεράσθησαν ὀπισθεν τῆς ὁμολογίας, διὰ τοῦτο μὴν

106. σεκλετίζω: στενοχωρῶ, λυπῶ.

107. Καμηνάρις: ἄρχοντας β' τάξεως τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν, ὁ ἐντεταλμένος γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τῶν φόρων τῶν οἰνοπνευματωδῶν ποτῶν, τοῦ ταμπάκου καὶ τοῦ καπνοῦ.

108. ὑπερορία: ἐξορία.

109. πουμεπασιριάτικα: ὁδοιπορικὰ ἐξοδα ἢ ἐξοδα κινήσεως.

ἔχων ἀνά χειρας γρόσια ὁ ἄνθρωπος μας ἠναγκάσθη διὰ νὰ εὐκολύνῃ τὰ κατ' αὐτὴν νὰ πωλήσῃ μερικὰς ὁμολογίας μὲ ἔκπτωσιν διὰ νὰ μὴ παρέξῃ δυσκολίας εἰς τὴν εὐγενεῖαν τῆς. Ἐλθὼν δὲ ἤδη ὁ τιμιώτατος κύρ Παναγιωτάκης Κερεστεντζῆς ἐπαρρησιάζετο ἡμῖν ἕνα τζαῖρέ¹¹⁰ τῆς εὐγενείας τῆς γεγραμμένον ἀπὸ τῆς κα' Ἰανουαρίου τοῦ τρέχοντος ἔτους ἐν ᾧ μᾶς γράφει νὰ ἐγχειρίσωμεν τῇ τιμιότητί του δέκα χιλιάδας γρόσια ὁμολογίας Βιζύης καὶ Ἐλευθερουπόλεως καὶ ἐξηπορήσαμεν εἰς τὸν τρόπον τοῦ πράγματος καὶ πῶς ἐν ᾧ ἡ εὐγενεῖα τῆς βασιτῆς ἐδικὴν μας ὁμολογίαν τόσων χιλιάδων γροσίων νὰ ζητῇ ἄνευ τῆς ὁμολογίας μας δέκα χιλιάδας γρόσια ὁμολογίας. Τοῦτο μᾶς ἐφάνη παράδοξον. Περὶ τοῦτου τῇ γράφει καὶ ὁ εἰρημένος Παναγιωτάκης ἐπειδὴ καὶ ἐκατάλαβεν ὅτι αὐτὸ ὅπου γράφει ἡ εὐγενεῖα τῆς εἶναι ἀτακτον καὶ παράχορδον καὶ δὲν γίνεται μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον. Ἀξιοῦμεν δὲ ἀδελφικῶς καὶ τὴν πανιερότητά της ἀφ' οὗ δώσει καὶ τό πρὸς αὐτὴν γράμμα μας μετὰ καὶ τῶν ἄλλων, νὰ τὴν ὁμιλήσῃ ὅτι ἂν θέλῃ νὰ λάβῃ τὴν ὁμολογίαν, ἥς ἐξαποστείλῃ τὴν πρὸς αὐτὴν ὁμολογίαν μας ἢ εἰς τὸν διαληφθέντα Παναγιωτάκην ἢ εἰς ὅντινα ἄλλον βούληται, διορίζουσα αὐτὸν πληρεξούσιον ἐπίτροπον εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν διὰ νὰ τὴν θεωρήσῃ. Ἡ εὐγενεῖα τῆς ὁμῶς ἐξ ὧν τῶν ὀπισθεν τῆς ὁμολογίας ἔχει καὶ τρεῖς χιλιάδας γρόσια καὶ ἑκατὸν ὅπου ἔλαβεν ἀπὸ τὴν πανιερότητά της. Ταῦτα οὖν μετὰ καὶ τῶν δύο χιλιάδων γροσίων τῶν καταμετρηθέντων παρ' ἡμῶν τῇ εἰρημένῃ πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν εἴκοσι τεσσάρων χιλιάδων καὶ τῶν εἰς τὸν καιρὸν τῆς ὑπερορίας τῆς δαπανηθέντων πιάνοντες, παρατηροῦμε τί μέλει νὰ τῇ χρεωστοῦμε καὶ τότε κάνομε τελείως τὴν ἐξόφλησιν καὶ λαμβάνομεν ὀπισθεν τὴν ὁμολογίαν μας ἐξοφλημένην. Ἄλλως δὲ οὐ δύναται γενέσθαι καθότι εἶναι παρά ρυθμόν. Ταῦτα κ.τ.λ. Εἰς δὲ τό κενάρι ὅτι ὁ Βέλκος μήτου υἱός(;) μουταφτζῆς εἰσέτι δὲν εὐρέθη μ' ὅλον ὅτι ἀπεστάλῃ ἐκ μέρους τοῦ πρωτοσυγκέλλου πολλάκις εὐταξίας. Εὐρεθεὶς δὲ θέλομεν ἐξακολουθήσῃ ὡς μᾶς γράφει καὶ μέ β' τῇ εἰδοποιούμεν.

τῇ κη' Φεβρουαρίου (1828)

Παρ' ἐλπίδα ἐνεφανίσθη ἡμῖν σήμερον παρὰ τοῦ τιμιωτάτου κύρ Παναγιωτάκη Κερεστεντζῆ ἕν ἐνδεικτικόν (τό ὁποῖον καὶ δὲν ἠξεύρομεν πῶς νὰ ὀνομάσωμεν καθότι μήτε τακτικόν γράμμα τῆς ἦτον μήτε ραβασιον ἄλλ' ἐν ἀλλόκοτον χαρτί) διαλαμβάνον ὅτι νὰ ἐγχειρίσωμεν εἰς τὸν εἰρημένον κύρ Παναγιωτάκην δέκα χιλιάδας γρόσια ὁμολογίας Βιζύης καὶ Ἐλευθερουπόλεως μόνον χωρὶς νὰ

110. τζαῖρες: σημεῖωμα.

μᾶς γράφῃ τι περισσότερον περί ὧν καί ἐπαπορήσαμεν μεγάλως. Ἡ εὐγενεία της κοκ. Εὐφημίζα, ἔπρεπε πρῶτον νά στείλῃ τήν ὁμολογίαν μέν ὅπου ἔχει ἀνά χεῖράς της καί ἔπειτα νά ζητῇ ὁμολογίας καί τοῦτο εἶναι τό τακτικόν καί ὀρθόν καί ὄχι ἀνευ αὐτῶν νά μᾶς διορίζῃ, καθότι εἶναι παρά κανόνας. Οὕτως ἀπεκρίθην καί τῷ κύρ Παναγιωτάκη ὡς καί ἰδίως καί ἡ τιμιότης του τῇ γράφῃ ἐκθετικώτερον. Ὡς τόσον ἂν θέλῃ νά λάβῃ τὰς ὁμολογίας της νά στείλῃ κατ' εὐθείαν πρὸς ἡμᾶς τὰς ὁμολογίας μας καί ἡμεῖς ἐκπίπτομεν πρῶτον ὅσα δεδώκαμεν διὰ λογαριασμόν της. τὰ ἐναπολειφθέντα νά τὰ στέλλομεν εἰς ὁμολογίας διὰ τοῦ ἀγίου Φιλιππουπόλεως. Ἡμεῖς δὲν τήν ἀδικῶμεν καί ἄς ἀφίσῃ κατὰ μέρος τὰς ὑπονοίας της καί ἄς ἀναφέρηται κατ' εὐθείαν πρὸς ἡμᾶς καί ὄχι δι' ἄλλων μέσων νά θέλῃ νά διευθύνῃται, τό ὅποιον καί δὲν πρέπει. Μὲ α" λοιπόν ἄς μᾶς ἀποκριθῇ τακτικῶς διὰ ρέγουλάν μας. Ταῦτα καί ἤδη εὐχετικῶς κτλ.

τῇ κη' Φεβρουαρίου (1828)

44

(Φ.59α)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Ὅτι ἐλάβομεν ἀλλεπάλληλα δύο γράμματά του, εἰς ἃ εἶδομεν ὅσα μᾶς γράφει καί ὅτι περί τοῦ κακῶς πωληθέντος ταρλά, ὀφείλουσιν οἱ πατέρες ὡς καί ἡ ἐπιστολή τοῖς ἐπέβαλε καί ἡμεῖς ἰδίως τοῖς ἐγράψαμε νά προσέλθωσιν εἰς τό ἀγοράσαν μέρος καί ἀποδώσαντες τὰ χίλια γρόσια νά τόν λάβωσι παρ' αὐτοῦ ὀπίσω λέγοντες μάλιστα ὅτι ὁ Πατριάρχης μας ἡγανάκτησε κατ' αὐτῶν διὰ τοῦτο τό κίνημα καί ἂν αὐτό ἐνδημῇ (:) ἢ ἄς ἀναφέρουσι τήν ὑπόθεσιν εἰς τόν αὐτοῦ ἐπιτροπικῶς θεωροῦντα τὰς ὑποθέσεις του ἢ πάντῃ ἄς ἀναβληθῇ τό πρᾶγμα μέχρι τῆς ἐλευσεώς του καί ὅτι ἡ Ἐκκλησία διὰ εὐκολίαν των λαβοῦσα πρόνοιαν ἔγραψε διὰ πατριαρχικοῦ μεκτουπίου¹¹¹ πρὸς τόν ἐνδοξότατον Ναζήρ ἀγᾶ διὰ νά βιάσῃ τό μέρος ἐκεῖνο εἰς τό νά τόν ἀποδώσῃ ὀπίσω ἀνευ ἀντιστάσεως καί ἦτον παρόν τό καποῦ ὀγλάνι¹¹² ὅπου βουλλώσας αὐτό εἰς γράμματά του ὁ ἐνταῦθα σαρράφης του τό ἐξαπέστειλεν κ.τ.λ. καί ὅτι ἂν ἴδωσι τοῦτον παραπειθόμενον ἄς ἀναγγείλωσιν οἱ πατέρες δι' ἡμῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ πρακτικά τῆς ὑποθέσεως διὰ νά ἐνεργήσῃ ἐκεῖνη ἐγκαίρως τὰ δέοντα κ.τ.λ. καί ὅτι ἡ πανιερότης της ἄς μὴν ἀποδειλιάσῃ εἰς τό μικρόν ἀλλ' ἐρωτουμένη ἄς ἀποκρίνεται ὅτι ὁ Πατριάρχης ἔμαθε ὅτι ἐπωλήθη αὐτός ὁ ταρλάς, ὃν πρᾶγμα βακούφικον καί διὰ τοῦτο τόν ζητεῖ. Οὕτω γράφει καί εἰς τό μεκτούπι.

τῇ ιγ' Μαρτίου (1828)

111. μεκτούπ: γράμμα.

112. καποῦ ὀγλάνι: κλητήρας, θυρωρός.

(Φ.61β)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Δύω ἀδελφικά της γεγραμμένα τό μέν ἀπό ιγ' τό δέ ἀπό τῆς κ' τοῦ ἤδη λήξαντος μετὰ περιχαρείας κομισάμενοι κ.τ.λ. Εἶδομεν ἀκολούθως καί ὅσα ἐν ἀμφοτέροις γράφουσα ἐνσημειοῖ, ἐξηγορήσαμεν δέ ἰδόντες νά μᾶς ἀποκρίνεται ὅτι τό ἐκ μέρους τῆς Παναγιότητός του ἐξαποσταλέν μεκτοῦπι πρὸς τόν αὐτόθι ἐνδοξότατον Ναζήρ ἀγᾶ δέν περιῆλθεν εἰσέτι εἰς χεῖράς του. Τῇ ἀληθείᾳ ἀδελφέ! Τοῦτο πάντῃ ἄπορον μᾶς ἐφάνη καί δέν δυνάμεθα τί ἐκ τοῦτου νά συμπεράνωμεν. Ἡμεῖς ἀφ' ἧς ὥρας ἔγινε τό μεκτοῦπι δέν ἐλλείψαμεν ἀπό τοῦ νά τό διευθύνωμεν ἀμέσως πρὸς τόν ἐνταῦθα σαρράφην του μέ ἀνθρωπον ἰδικόν μας διά νά τό ἐξαποστείλῃ ἀσφαλῶς καί ἦσαν ἐκεῖ παρόντες ὅ,τε Νικολάκης ὁ υἱός τοῦ Χ' Κωνσταντῇ Καζαντζῇ καί τό καποῦ ὀγλάνι, ὅπου ἦνοιξε τόν ἰδικόν του πλοῖκον καί τόν ἔβαλλεν ἐν αὐτῷ, ὃν καί βουλλώσας αὐθμερόν ἀπέστειλε χωρίς νά ἀναβάλλῃ τόν καιρόν καί δέν εἶναι τρόπος νά μὴν τό ἔλαβεν. Ὡς φαίνεται ὅμως δέν ἠθέλησεν νά ἀποδείξῃ τι εἰς τήν πανιερότητά της, ἔχων ἴσως τούς σκοπούς του, καί διά τοῦτο ἔδειξε τοιαύτην προσποίησην. Ἐπρεπε δέ νά συμπεράνῃ ἐκ τῶν τρόπων του ὅτι ἂν ἡ ἐνδοξότης του δέν ἐλάμβανε τό μεκτοῦπι δέν ἠθελεν ἀποφασίσῃ νά δοθῶσιν ὀπισθεν τά κακῶς πωληθέντα ἀλλ' ἠθελε φερθῇ ἄλλως. Ἀλλ' ἐπειδὴ καί τό ἔλαβε διά τοῦτο καί ἐφέρθη μέ αὐτόν τόν τρόπον. Ἡ πανιερότης της ὅμως ἄς τόν πληροφωρήσῃ ὅτι τό μεκτοῦπι ἦλθεν εἰς χεῖράς του καί δέν παρέπεσεν ἀλλ' οὔτε ἐχάθη καί ἄς διενεργήσῃ τά ἐν τῷ μεκτοῦπι περὶ ὧν καί περιμένομεν ἀπόκρισίν της, δηλωτικὴν τῆς τελείας αὐτοῦ ἐκβάσεως πρὸς ἡσυχίαν μας. Ἐνεχειρίσαμεν καί τό πρὸς τήν Παναγιότητά της γράμμα της καί ἐξηπόρησεν μεγάλως καί ἡ Παναγιότης του. Ἐλήφθη καί ὁ τῶν πεντακοσίων γροσίων τεσκερές τῆς κοκ. Εὐφημίτζας, ὅστις καί προαπεράσθη εἰς τόν λογαριασμόν της, ὡσαύτως καί τό περὶ τῆς προδιαληφθείσης ὑποθέσεως ἀποκριτικόν της μετὰ καί τοῦ πρὸς τόν Π(ατριάρχην) Κωνσταντινουπόλεως κύρ Χρῦσανθον γράμματός της οὕτινος τήν ταχεῖαν ἀποστολήν θέλομεν φροντίσῃ καί ἐφησυχάζετω. Ἄς φροντίσῃ δέ καί ἡ πανιερότης της νά ἐξαποστείλῃ τό παρόν ἐγκλειστον πρὸς τήν εὐγενεῖαν της. Ταῦτα κ.τ.λ.

τῇ ε' Ἀπριλλ. (1828)

Ἐξαποστειλάντες καί τήν περὶ τοῦ κατὰ δωρεάν ξεπεσμοῦ του τριῶν χιλιάδων γροσίων Πατριαρχικὴν ἐπιστολήν, παρ' ἧς καί πληροφορεῖται τά εἰκότα ἀκριβέστερον κ.τ.λ.

τῇ (αὐτῇ)

(Φ.61β)

Τῇ κοκ. Εὐφημίᾳ

Τό ἀπό 19^ο Μαρτίου υἱκόν της περιχαρῶς ἐλάβομεν κ.τ.λ. Εἶδομεν ἀκολουθῶς καί ὅσα ἐκθετικώτερον μᾶς ἀποκρίνεται περί τῆς ὑποθέσεως ὅπου τῇ προεγράφομεν. Ἡ εὐγενία της κοκ. Εὐφημία, πάνυ καλῶς ἐστοχάσθη διὰ τὰς δέκα χιλ. γρόσια ὁμολογίας Βιζύης καί Ἑλευθερουπόλεως καί καλῶς ποιῶσα ἀκυροῖ τὰ παρ' αὐτῆς προαποφασισθέντα, καθότι τώρα εἶναι καλοκαίρι καί εἰς τήν πόλιν ἂν εὐρίσκεται τινάς(;) εἶναι ἀναγκασμένος νά κάμῃ γκιότζι¹¹³ ἐπειδὴ καί δέν ὑποφέρεται ἤδη, καί διὰ τόν χειμῶνα, ἀλλάχ κερσίμ, ἕως τότε ἐφησυχάζουσιν ὀλίγον καί τὰ πράγματα καί γίνεται καί ἡ ἀπαλλαγὴ της εὐφημοτέρα. Ἡ εὐγενία της ὅμως δέν πρέπει νά ἐνδίδῃ ἀμέσως εἰς τὰ παρά τοῦ μέν καί δέ γραφόμενα καθότι ἐγνώρισε τὰ πράγματα, ὡς καί μόνη της ὁμολογεῖ, ἀλλά γνωρίζουσα τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ καιροῦ, πρέπει νά ἐφησυχάζῃ ἤδη. Ἡμεῖς γνωρίζομεν τόν πρέποντα καιρόν καί ἔχομεν τήν ἐννοίαν της καί δέν θέλομεν τήν ρίψη ἀπό τήν προστασίαν μας καί περιμένομεν εὐκαιρίαν καλήν διὰ νά κατορθώσωμεν καθῶς πρέπει τήν ἀπαλλαγὴν της, τόν δέ λογαριασμόν της ἠθέλαμεν δώσῃ τῷ ἀρχιδιακ. Κυρίλλῳ ὡς γράφει, πλὴν ἐπειδὴ καί ἡ εὐγενία της γνωρίζει πόσα γρόσια εἶναι ὀπισθεν τῆς ὁμολογίας διὰ τοῦτο καί δέν τόν ἐδώσαμεν κατὰ τό παρόν. Ἄς μᾶς γράψῃ δέ πόσα γρόσια εἶναι ὀπισθεν τῆς ὁμολογίας διὰ νά ἰδῶμεν καί ἡμεῖς ἂν συμφωνοῦσι μέ τὰ γρόσια ὅπου εἶναι ἀπερασμένα εἰς τὰ ἰδικά μας κατὰστιχα διὰ νά μὴν ἀκολουθήσῃ κανέν λάθος. Τό κομπολόγι πρό καιροῦ ἐλήφθη περί οὐ καί ἀμέσως ἐγράψαμεν τῷ ἀγίῳ Φιλιππουπόλεως. Ταῦτα

τῇ ε' Ἀπριλίου (1828)

(Φ.62α)

Τοῖς Βατζκοβινοῖς

Ὅσιώτατοι, ὅτε καθηγούμενος κύρ Γεδεών καί ὁ σκευοφύλαξ κύρ Σίλβεστος καί λοιποὶ πατέρες οἱ ἐν τῷ ἱερῷ καί σεβασμῷ μοναστηρίῳ τοῦ Βατζκόβου ἐνασκούμενοι κ.τ.λ. τό σταλὲν ἡμῖν υἱκόν σας εὐμενῶς κομισάμενοι ἤσθημεν ἐπὶ τῇ δηλώσει τῆς ἀγαθῆς κοινῆς ἡμῶν υγείας, ἀναγνόντες δέ κατείδομεν καί ὅσα ἐν αὐτῷ ἡμῖν γράφοντες εἰδοποιεῖτε περί τε τοῦ προπωληθέντος ταρλά καί τοῦ μύλου καί ἔχει καλῶς. Ὅφειλετε ὅμως ἅμα ὅπου ἤθελεν ἔλθῃ ἡ περιμενομένη παρ' ὑμῶν ἀπόκρισις παρά τοῦ ἀγοραστοῦ νά τήν εἰδοποιήσῃτε ἐγκαίρως καί πρὸς ἡμᾶς πρὸς πληροφορίαν μας καθότι ἔχομεν διάθεσιν μαθεῖν τήν τελείαν ἔκβασιν αὐτῆς τῆς

113. γκιότζι: μετακόμιση, μετοικεσία.

ὑποθέσεως. Δέν ἀμφιβάλλομεν ἤδη ὁσιώτατοι πατέρες μέ τήν ἀποκατάστασιν ἐπιτρόπων καί ἡγουμένων εἰς τό ἱερόν ὑμῶν μοναστήριον ὅτι θέλουσι διευθετηθῇ ἅπαντα τά καθ' ὑμᾶς καί θέλει ἔλθῃ πάλιν τό ἱερόν τοῦτο καταγώγιον εἰς τήν προτέραν του εὐκλείαν καί λαμπρότητα, εἰς ὃν καί πρέπει νά πείθεσθε ὡς κεφαλῇ ὑμῶν, δεικνύοντες τῇ ὁσιότητί του τήν ἀπαιτούμενην ὑποταγήν καί εὐπειθειαν, ἀφίνοντες κατά μέρος πλέον τάς ἰδιορρυθμίας. Ὅμοίως καί εἰς τόν σκευοφύλακα, τόν ὁποῖον καί δέν πρέπει νά ἀπορρίψῃτε ἤδη διότι ἀποκαταστήσατε ἡγούμενον ἀλλά μάλιστα ὡς γηραιότερον καί παλαιότερον καί εἰδήμονα τῶν μοναστηριακῶν ὑποθέσεών σας νά τόν διευλαβῆσθε ὡς δεῖ καί νά τόν ἐρωτᾶτε εἰς τό μικρόν, διά νά εὐθυδρομῶσιν ἐντάκτως αἱ μοναστηριακαί ὑποθέσεις σας. Ἐπομένως δέ ἐπειδὴ καί τό πρᾶγμα δεῖται πολυχειρίας καί τῆς παρά τῶν λοιπῶν πατέρων συνδρομῆς τε καί χορηγίας οὐκ εἰς ἀνόρθωσιν μόνον ἀλλά καί στηριγμόν τοῦ μοναστηρίου διά τοῦτο προτρεπόμεθα πατρικῶς τήν ὁσιότητά σας νά ἐπιδείξητε τήν ἀναγκαίαν συνδρομήν εἰς τό ἱερόν τοῦτο καταγώγιον τῆς ἱερᾶς μετανοίας σας χωρίς νά δείξητε πάλιν μικράν τινα ἀδιαφορίαν εἰς τά κατ' αὐτό καί ἀφήνοντες κατά μέρος τά πρός ἀλλήλους πάθη καί τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης καί κοινῆς ὁμονοίας τε καί συμπνοίας συνδεόμενοι νά κοιτάζητε καλῶς τό ἱερόν ὑμῶν μοναστήριον προσέχοντες τοῦ λοιποῦ ἵνα μή προσκροῦσθε εἰς τό μικρόν καί τότε ἡ ἐσχάτη πλάνη χείρων τῆς πρώτης γενήσεται. Ἡμεῖς ἀγαπητοί ὄντες αὐθόρμητοι εἰς τάς ὑποθέσεις τοῦ σεβασμίου τούτου καταγώγιου, τάς ὁποίας καί ὅλως οἰκείας λογιζόμεθα διά τοῦτο καί προθυμοποιούμεθα εἰς τά ἐπ' αὐτῷ. Ὅθεν καί γράφετε ἐλευθέρως πρός ἡμᾶς εἰδοποιούντες ἅπαντα τά καθ' ἡμᾶς, καθότι γνωρίζετε πόσον ζῆλον τρέφομεν εἰς τό νά βλέπωμεν εὐοδούμενα καί τά κοινά ἡμῶν καί τά ἴδια ἑνός ἐκάστου ὑμῶν. Ταῦτα κ.τ.λ.

τῇ ι' Ἀπριλλίου (1828)

τῷ σκευοφύλακι

(ἐν συνεχείᾳ τοῦ προηγουμένου)

Ὅσιώτατε σκευοφύλαξ κύρ Σίλβεστρε κ.τ.λ. ἐλάβομεν εὐμενῶς τό ἀπό ις' Μαρτίου... εἶδομεν ἀκολούθως τά ὅσα ἡμῖν γράφεις περί ὧν καί ἀποκρινόμενοι, σοί λέγομεν ὅτι ἡμεῖς μεμνημένοι τῆς παλαιᾶς ἐκείνης μετά τῆς ὁσιότητός σου σχέσεώς μας δέν σέ λησμονήσαμεν οὐδόλως ἀλλά μάλιστα σέ ἐνθυμούμεθα διασώζοντες καί ἤδη ἀπαράτρεπτον τήν πρός τό ὑποκειμένόν σου ἀνέκαθεν ἰδιάζουσαν κλίσιν καί ἀγαθὴν ὑπόληψιν ὡς καί πραγματικῶς ἐγνώρισες, ἐφ' ᾧ καί δέν πρέπει νά μένης παντελῶς ἀμφιβάλλων καί πρός ἐνδειξιν τοίνυν τῆς ἀγαθῆς διαθέσεώς μας ἰδοῦ ὅπου γράφομεν καί αὖθις τά δέοντα πρός ἅπαντας τοὺς συμμοναστηριακοὺς σου. Ὅφείλεις ὅμως καί ἡ ὁσιότης σου νά δείξῃς τήν ἀνήκουσαν προθυμίαν εἰς τάς παρεμπесούσας μοναστηριακάς ὑποθέσεις συμ-πράττων καί συνεργῶν εἰς τε τήν λῆψιν τοῦ προπωληθέντος ταρλά καί μύλου καί

εἰς ὅσα ἄλλα δεῖ, χωρὶς νὰ δείξης μικράν τινά ἀδράνειαν διὰ νὰ λησμονηθῶσιν ἅπαντα τὰ προημάρτημένα. Ταῦτα κ.τ.λ.

τῇ ι' Ἀπριλλίου (1828)

48

(Φ.65α)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

“Ὅτι ἐλάβομεν κατὰ ταῦτόν δύο γράμματά του καί εἶδομεν ὅσα μᾶς γράφει. Ἐνεχειρίσαμεν τό πρός τήν Παναγιότητά του, ἅγιαν τε καί ἱεράν Σύνοδον γράμμα της μετά καί τῶν ἐν αὐτῷ, ὅπως καί ἀνεγνώσθη καί ἐπηνέθη μεγάλως διὰ τήν μετά προθυμίας καί συνέσεως προσφοράν της εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά ἐντάλματα κ.τ.λ. Ἐπληροφορήθημεν καί τήν παρά τοῦ Ναζήρ ἀγᾶ λῆσιν τοῦ μεκτουπίου τῆς Παναγιότητός του καί ὅτι οἱ πατέρες πρέπει αὐτό τοῦτο καί εἰς τήν Παναγιότητά του ὁμοίως καί τήν ἔκβασιν τῶν ὑποθέσεων ἀκριβέστερον κ.τ.λ.

τῇ ι' Ἀπριλλίου (1828)

49

(Φ.67α)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

“Ὅτι ἐλάβομεν τό γράμμα του καί εἶδομεν ὅσα ἡμῖν γράφει καί ὅτι ἐλήφθη καί τό φερμάνι τοῦ μοναστηρίου τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλένης, τό ὁποῖον καί ἀπεδόθη τῷ καποῦ κεχαγᾶ διὰ νὰ ἀνακαινισθῇ(;) καί ἀφ' οὗ τελειώσει θέλομεν τό ἀποστείλῃ ἀμέσως καί ὅτι περὶ τῶν ὧν ἡμῖν προλαβόντως ἔγραφε τῷ ἀπεκρίθημεν ἐν ἐκτάσει κατὰ τήν ι' τοῦ αὐτοῦ κ.τ.λ.

τῇ κδ' Ἀπριλλίου (1828)

50

(Φ.68α-β)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Δύο ἀδελφικά της γεγραμμένα τό μέν ἀπό τῆς ιε' τό δέ ἀπό τῆς ιη' τοῦ Ἀπριλλίου κ.τ.λ. Ἐγνώμεν δέ καλῶς καί τὰ ἐν αὐτοῖς. Μεγάλως μᾶς κατετάραξεν ὁ τρόπος, ἡ κακοήθεια καί τό ἄκριτον κίνημα τῶν Χιλιανδαρινῶν, πλὴν ἔπρεπε ἡ πανιερότης της νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὰς ἀκοάς τῶν κλεισουριωτῶν ὅτι αἱ ἀραὶ καί τὰ ἐπιτίμια καί αἱ μετ' αὐτῶν συγχωρήσεις τε καί ἀφέσεις οὐ παντὶ δίδονται ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς γνησίους καί κανονικοὺς κυριάρχας τῶν ἐπαρχιῶν καί ἔπρεπε καθὼς ἠκολούθησε τό τοιοῦτον νὰ τοῖς συγχωρήσῃ κυριαρχικῶς καί νὰ τοὺς εὐλογήσῃ ἀρχιερατικῶς χωρὶς νὰ παρεκτείνῃ τόν καιρόν. Μ' ὅλα ταῦτα ἡμεῖς ἐπειδὴ καί ἐταράχθημεν ἀπὸ τόν κακοήθη τρόπον τῶν εἰρημένων, ὥς προέφημεν,

ἀμέσως ἀνηγγελάμεν τῇ Παναγιότητί του τὰ πρακτικά τῶν καλογήρων ἐπιδείξαντες καί τό ἴδιον γράμμα τῶν μετὰ καί τῆς μεταφράσεως, παρ' ἧς, ἐπειδὴ καί ἡ Παναγιότης του ἡξέθρει βουλγάρικα γράμματα ἐννόησε καλῶς καί ἐληροφορήθη τὰ πάντα περιστάτικώτερον. Ὅθεν καί εὐθύς μετακαλεσθεῖς ὁ εἰς τὰ ἐνταῦθα εὐρισκόμενος Χιλανδαρινός καί ἐλεγχθεὶς δεόντως διὰ τόν ἀνάρμοστον τρόπον τῶν συμμοναστηριακῶν του, τέλος ἐπετάχθη νά γράψῃ πρὸς αὐτοὺς διὰ νά στείλωσιν ἀναιρετικόν τῶν προεκδοθέντων καί διασαλπισθέντων παρ' αὐτῶν ἀρῶν. Ἡ πανιερότης τῆς ὁμῶς ἄς τοῖς συγχωρήσῃ καί ἤδη καί εἶναι εὐλογημένοι καί συγχωρημένοι. Ταῦτα μὲν περὶ τούτου. Εἶδομεν δέ καί ὅσα ἡμῖν γράφει πάλιν περὶ τοῦ ταρλᾶ περὶ οὗ καί ἀποκρινόμενοι τῇ εἰδοποιούμεν ὅτι, πληροφορηθεῖσα καί ἡ Ἑκκλησία καί ἡμεῖς τὰς ἀποκρίσεις τοῦ Καμήλ βέη διεμηνύσατο αὐτόν νά τόν ἐπιστρέψῃ ὀπίσω ἐπὶ λόγοις ὅτι εἶναι βακούφι καί ὅτι κακῶς ἐπωλήθη παρά τῶν // πατέρων, ὅστις καί ἀπεκρίθη ὅτι δὲν ἠγόρασε κτῆμα μοναστηριακόν ἀλλὰ τῶν καλογήρων καθὼς διαλαμβάνουσι καί τὰ ἀνά χεῖράς του ἀποδεικτικά. Μ' ὅλα ταῦτα τόν ἐπιστρέφει ὀπισθεν ἀφ' οὗ τῷ δοθῇ ἐντελῶς ἀποζημίωσις τῶν ὧν ἔχει ἐξοδευμένων. Καί διὰ τὰς τρεῖς χιλιάδας δένδρα καί διὰ χανδάκια. Οὕτως ἀπεκρίθη ἀδελφέ καί ἡμῖν. Ἡμεῖς δέ παρατηρήσαντες τό περίκλειστον ἴσον τοῦ ταπίου εὗρομεν ἐν αὐτῷ ὅτι εἶναι τῶν καλογήρων καί ὄχι τοῦ μοναστηρίου. Μ' ὅλον τοῦτο τώρα πρῶτον πρέπει νά μᾶς σταλῶσιν ὅσα γράμματα ἔχουσι περὶ τοῦ ταρλᾶ διαλαμβάνοντα ὅτι εἶναι κτῆμα τοῦ μοναστηρίου, ἅτινα ἂν εἶναι καί ρωμαϊκά δὲν βλάπτει, πρὸς ἐνδείξιν, εἴτα δέ νά μᾶς ὑποδειχθῇ καί τρόπος περὶ τῶν ἐξοδευθησομένων γροσίων διὰ νά πιάσωμεν τὴν δουλειά σίγουρην καθότι ἡμπορεῖ νά καταντήσῃ τό πρᾶγμα καί εἰς τὴν κρίσιν καί τότε χρειάζονται γρόσια εἰς τό μέσον. Ἐπειδὴ αὐτός λέγει ὅτι ἔχει φυτευμένα τρεῖς χιλιάδας φυτεύματα συκαμινίων. Ἡ πανιερότης τῆς γράφει ὅτι δὲν εἶναι οὔτε δύο χιλιάδες. Εἰς αὐτό δέ δὲν μᾶς μέλλει καθότι μετροῦνται καί ὅσα εὔγουν τόσα καί θέλουν πληρωθῇ καί ἀπὸ πέντε γρόσια εἰς τό φύτευμα ὥς νενόμισται τῇ ἱερᾷ κρίσει. Ἄς κάμη λογαριασμόν πόσα γρόσια χρειάζονται μόνον διὰ τὰ δένδρα καί ἀκολουθῶς διὰ τὰ χανδάκια καί δι' ὅσα ἔχει καμωμένα. Ἀδελφέ! γρόσια χρειάζονται εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν καί πρέπει νά μᾶς δειξῶσι κανέν μέρος διὰ νά λάβωμεν διὰ νά τελειώσῃ. Εἰ δέ, οὕτω θέλει μένῃ ἐπειδὴ ὅταν δὲν ἔχομεν γρόσια εἰς τό χέρι οὔτε νά τὴν κινήσωμεν δυνάμεθα οὐδέ νά τὴν τελειώσωμεν οὔτε κἂν κανέναν συμβιβασμόν μετ' αὐτοῦ νά κάμωμεν καί εἰς ἰδέαν τῆς. Ἄς λάβῃ δέ μετ' αὐτῶν ὀμιλίαν καί ἄς μᾶς ἀποκριθῇ μέ α" ἀποτελεσματικῶς διὰ ῥεγουλλάν μας. Ταῦτα μὲν ἀδελφικῶς. Τό φερμάνι τοῦ μοναστηρίου Κουκλαίνης ἐκτοτε ἀπεδόθη τῷ καποῦ κεχαγιᾷ διὰ νά ἀνενεωθῇ τό ὁποῖον καί ἀφ' οὗ τελειώσῃ εὐθύς θέλομεν τό ἀποστείλῃ καί μενέτω ἐφησυχάζουσα... καί ὅτι ζητοῦνται ἀπὸ τὰ καλέμια ἕως τετρακόσια γρόσια.

(Φ.70α)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Ὅτι ἐλάβομεν τό γράμμα του κ.τ.λ. καί ὅτι αἱ τρεῖς χιλιάδες γρόσια ἐλήφθησαν παρά τοῦ κύρ Βλασάκη, τῇ ἡμέρᾳ δέ καθ' ἣν τά ἐμέτρησε τῇ τήν ἐσημείωσε ὁ Παῖσιος καί ὅτι ἡμεῖς ἔκτοτε, δηλ. τήν β' ἡμέραν ὁποῦ ἀπεφασίσθη διὰ νά πληρώσῃ τρεῖς χιλιάδας γρόσια διὰ τόν κατά δωρεάν ξεπεσμόν της, ὑποχρεωθέντες τά ἀπεπληρώσαμεν καί ὕστερον ἐλάβομεν τήν Πατριαρχικήν ἐπιστολήν κ.τ.λ.

τῇ β' Ἰουνίου (1828)

(Φ.71α-β)

Πατριαρχική ἐπιστολή

(Στούς τζορπατζήδες Καλοφεριού)

Τιμώτατοι τζορπατζίδες τῆς χώρας Καλοφериоῦ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, ὅτε κύρ Σῖμος, ὁ κύρ Νέτος, ὁ κύρ Βάλιος καί ὁ κύρ Στόικος καί οἱ λοιποί, πρόκριτοι τῆς χώρας ταύτης, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις εἴη ὑμῖν καί εἰρήνη παρά Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δέ εὐχή, εὐλογία καί συγχώρησις. Ἡ μήτηρ, ἡ γυνή καί τό ὄρφανόν τοῦ προαποθανόντος συμπατριώτου σας Πέτκου ἐνεφανίσθησαν πρό ὀλίγου δι' ἀναφορᾶς αὐτῶν πρός τήν καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλην Ἐκκλησίαν καί μέ πόνον ψυχῆς προσκλαύθησαν ἀναγγέλλασαι ὅτι μετά θάνατον ἐκείνου ἡ τιμιότης σας ἐπὶ λόγῳ ὅτι ἄφησε χρέος ἀπλήρωτον, τάς ἀποξενώσατε ἀπό ὅλην τήν περιουσίαν του, χρηματικήν τε καί κτηματικήν καί τάς ἀφήσατε εἰς ἐσχάτην ἀμνησίαν καί ἀθλιότητα, ὥστε στεροῦνται καί αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου καί δοκιμάζουσι μεγάλην θλίψιν καί τάλαιπωρίαν, κατατροχόμεναι ὑπό πενίας ἄκρας καί δυστυχίας. Ὅθεν καί ἐξητήσαντο τήν ἐκκλησιαστικήν φιλάνθρωπον συναντίληψιν. Ταῦτα πληροφορηθέντες ἀπό τῆς ἀναφορᾶς τῶν εἰρημένων, ἠπορήσαμεν οὐ μικρόν πῶς ὑποφέρετε νά δείξητε τόσην σκληρότητα κατά τῶν ἀσθενῶν τούτων μερῶν καί τοῦ ἀθλίου ὀρφανοῦ καί νά ἐπισύρρεται εἰς τήν ψυχὴν σας ἓνα τοιοῦτον ἀμάρτημα, προξενήσαντες τήν δυστυχίαν καί ἀπόγνωσιν αὐτῶν καί γινόμενοι αἴτιοι τῆς ζημίας καί ἀδικίας των. Ὁ ἄτεγκτος αὐτός τρόπος δέν ἀνήκει εἰς εὐσεβεῖς χριστιανούς καί καλοὺς συμπατριώτας, οἱ ὅποιοι ἔχουν χρέος νά περιθάλλωσι μάλιστα καί νά βοηθῶσι τάς χήρας καί τά ὄρφανά, οἰκονομοῦντες μέ συμπάθειαν ψυχῆς καί κοινήν σύμπνοιαν, ἐάν δηλονότι ἀνεφαίνοντο καί χρέη καί ὅχι νά ἐπιφέρωσι τοσαύτην ζημίαν καί γύμνωσιν καί ἀποξένωσιν. Ἐπειδὴ λοιπόν δέν ἀνεχόμεθα κατ' οὐδένα τρόπον μήτε τήν θλίψιν καί ζημίαν τῶν εἰρημένων μήτε τήν ἐκ τούτου ψυχικὴν βλάβην τῆς τιμιότητός

σας, διά τούτο γράφοντες διά της παρούσης Πατριαρχικής ἡμῶν ἐπιστολῆς ἐντελλόμεθα καί παραγγέλλομεν εὐχετικῶς τῇ τιμιότητι σας νά λάβητε σπλάγχνα συμπαθείας χριστιανικῆς καί ἀδελφικῆς καί νά παρηγορήσῃτε τήν χήραν καί τό ὀρφανόν τέκνον καί τήν μητέρα τοῦ ρηθέντος ποτε Πέτκου, ὁποῦ εὐρίσκονται εἰς ἀθλίαν κατάστασιν καί στεροῦνται καί αὐτῆς τῆς ἐφημέρου τροφῆς καί νά ἐπιστρέψῃτε καί νά δώσῃτε εἰς τήν ἐξουσίαν των δύο κτήματα ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ ἀποθανόντος, δηλ. τόν κιοιουλχανέ καί τό πογατζίδικον. ἐργαστήριον διά νά ζωοτρέφονται καί νά ἐξοικονομῶσι τά πρός τό ζῆν ἀναγκαῖα των καί νά μή βαρυνθῶσι καθ' ὑμῶν ὡς αἰτίων τῆς δυστυχίας των, πρᾶγμα τό ὅποιον ἡ τιμιότης σας, ὡς εὐσυνείδητοι χριστιανοί καί συμπαθεῖς συμπολίται δέν πρέπει νά ὑποφέρῃτε γνωρίζοντες πρός τούτοις ὅτι εἶναι καί ἀμάρτημα οὐ μικρόν τό νά βλέπητε ἐξ αἰτίας σας χήραν καί ὀρφανόν γυμνοῦς καί τετραχηλισμένους. "Οθεν διά νά ἔχητε καί τās ἡμετέρας εὐχάς καί εὐλογίας νά ἐπιστρέψῃτε τά εἰρημένα δύο κτήματα πειθόμενοι καί εἰς τās ἐδικάς μας πατρικάς συμβουλὰς καί ἐπιταγάς, ὡς εὐπειθῇ τέκνα ἡμῶν // νά ἔχητε δέ καί μισθόν παρά Θεοῦ ὡς φιλόπτωχοι καί συμπαθεῖς, εἰ δέ καί, ὅ μή γένοιτο, ἄτεγκτοι φανῇτε καί σκληροκάριοι καί παρακούσῃτε καί δέν θελήσῃτε νά ἐπιστρέψῃτε ἀμφοτέρα τά εἰρημένα ὑποστατικά, γινώσκετε καλῶς ὅτι θέλει ἐκδοθῇ καθ' ἡμῶν φρικτόν συνοδικόν ἀφοριστικόν καί θέλετε ὑποπέσῃ εἰς ἀλύτους ἀράς καί ἐπιτίμια, ἐκτός τοῦ ὅτι καί καθ' ἄλλον τρόπον θέλομεν ἐνεργήσῃ τήν ἐπιστροφὴν τῶν κτημάτων αὐτῶν καί τήν δικαίωσιν τῶν ὀρφανῶν. "Οθεν πρός ἀποφυγὴν τῶν τοιούτων καί διά νά ἀξιωθῇτε τῶν ἐκκλησιαστικῶν εὐχῶν καί ἐπαίνων ποιήσατε καθὼς ἡμεῖς γράφοντες συμβουλευόμεν καί μή ἄλλως ἐξ ἀποφάσεως, ἵνα καί ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις εἴη μεθ' ἡμῶν.

('Ιουνίου 18' 1828:)

Καί μετὰ τήν ἐπερώτησιν τῆς ἀδελφικῆς ἀγαθῆς υἱείας της τῇ εἰδοποιούμεν ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ προτελευτήσαντος Πέτκου ἀπό χωρίου Καλλόφερο τῆς ἐπαρχίας της ἀνήγγειλε τῇ 'Εκκλησίᾳ δεινοπαθῶς ὅτι οἱ ἐγχώριοι αὐτῶν, κατ' ἐξοχήν δέ οἱ ἐν τῷ χωρίῳ προεστεύοντες ἤδη τέσσαρες τζορπατζίδες ἐχθροπαθῶς φερόμενοι πρός τόν μακαρίτην διά τās πρός ἀλλήλους πάθη των μὴν εὐχαριστηθέντες μόνον μέ τόν θάνατον ἐκείνου ἠθέλησαν καί μετὰ τήν ἀποβίωσιν του κακά διανοήματα διανοῆσαι κατὰ τῆς φαμελιάς του καί ὅτι ἐπὶ λόγῳ δῆθεν ὅτι ὀφείλει ἀρκετὴν ποσότητα γροσίων εἰς τό χωρίον των ἐφήρπασαν τά πράγματά του κινητά τε καί ἀκίνητα καί ἄλλα μὲν δημόσια(;) ἐπώλησαν ἄλλα δέ διέφθειραν καί ἄλλα κακεῖν κακῶς διεσκόρπισαν καί εἰς τόσον μέγαν βαθμόν ἀθλιότητός τε καί δυστυχίας

The first of these is the fact that the
 second of these is the fact that the
 third of these is the fact that the
 fourth of these is the fact that the
 fifth of these is the fact that the
 sixth of these is the fact that the
 seventh of these is the fact that the
 eighth of these is the fact that the
 ninth of these is the fact that the
 tenth of these is the fact that the
 eleventh of these is the fact that the
 twelfth of these is the fact that the
 thirteenth of these is the fact that the
 fourteenth of these is the fact that the
 fifteenth of these is the fact that the
 sixteenth of these is the fact that the
 seventeenth of these is the fact that the
 eighteenth of these is the fact that the
 nineteenth of these is the fact that the
 twentieth of these is the fact that the
 twenty-first of these is the fact that the
 twenty-second of these is the fact that the
 twenty-third of these is the fact that the
 twenty-fourth of these is the fact that the
 twenty-fifth of these is the fact that the
 twenty-sixth of these is the fact that the
 twenty-seventh of these is the fact that the
 twenty-eighth of these is the fact that the
 twenty-ninth of these is the fact that the
 thirtieth of these is the fact that the
 thirty-first of these is the fact that the
 thirty-second of these is the fact that the
 thirty-third of these is the fact that the
 thirty-fourth of these is the fact that the
 thirty-fifth of these is the fact that the
 thirty-sixth of these is the fact that the
 thirty-seventh of these is the fact that the
 thirty-eighth of these is the fact that the
 thirty-ninth of these is the fact that the
 fortieth of these is the fact that the
 forty-first of these is the fact that the
 forty-second of these is the fact that the
 forty-third of these is the fact that the
 forty-fourth of these is the fact that the
 forty-fifth of these is the fact that the
 forty-sixth of these is the fact that the
 forty-seventh of these is the fact that the
 forty-eighth of these is the fact that the
 forty-ninth of these is the fact that the
 fiftieth of these is the fact that the
 fifty-first of these is the fact that the
 fifty-second of these is the fact that the
 fifty-third of these is the fact that the
 fifty-fourth of these is the fact that the
 fifty-fifth of these is the fact that the
 fifty-sixth of these is the fact that the
 fifty-seventh of these is the fact that the
 fifty-eighth of these is the fact that the
 fifty-ninth of these is the fact that the
 sixtieth of these is the fact that the
 sixty-first of these is the fact that the
 sixty-second of these is the fact that the
 sixty-third of these is the fact that the
 sixty-fourth of these is the fact that the
 sixty-fifth of these is the fact that the
 sixty-sixth of these is the fact that the
 sixty-seventh of these is the fact that the
 sixty-eighth of these is the fact that the
 sixty-ninth of these is the fact that the
 seventieth of these is the fact that the
 seventy-first of these is the fact that the
 seventy-second of these is the fact that the
 seventy-third of these is the fact that the
 seventy-fourth of these is the fact that the
 seventy-fifth of these is the fact that the
 seventy-sixth of these is the fact that the
 seventy-seventh of these is the fact that the
 seventy-eighth of these is the fact that the
 seventy-ninth of these is the fact that the
 eightieth of these is the fact that the
 eighty-first of these is the fact that the
 eighty-second of these is the fact that the
 eighty-third of these is the fact that the
 eighty-fourth of these is the fact that the
 eighty-fifth of these is the fact that the
 eighty-sixth of these is the fact that the
 eighty-seventh of these is the fact that the
 eighty-eighth of these is the fact that the
 eighty-ninth of these is the fact that the
 ninetieth of these is the fact that the
 ninety-first of these is the fact that the
 ninety-second of these is the fact that the
 ninety-third of these is the fact that the
 ninety-fourth of these is the fact that the
 ninety-fifth of these is the fact that the
 ninety-sixth of these is the fact that the
 ninety-seventh of these is the fact that the
 ninety-eighth of these is the fact that the
 ninety-ninth of these is the fact that the
 hundredth of these is the fact that the

**Η 53η επιστολή τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὸν Φιλιππουπόλεως.*

τρόπου τινῶν ἐθελοκάκων τε καὶ χαιρεκάκων, διὰ καὶ ἐπαπορεῖ τοῖς ὄλοις, προσενεχθῇ ἀμέσως ὥς ἐν τῇ ἐπιστολῇ διακελεύεται. Ἡ εἰρημένη μήτηρ, ἀδελφέ, μετὰ τῆς χήρας νύμφης της καὶ ὄρφανου, δὲν ἐξήτησεν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν μήτε ἐκδίκησιν τοῖς ἐπηρεάζουσι, μήτ' ἄλλην τινὰ ἀποζημίωσιν ἢ ἐπιστροφὴν τῶν προαρπασθέντων πραγμάτων τοῦ υἱοῦ της, ἀλλ' ἀποδίδουσα καὶ τὰ αἴτια καὶ τὰ αἰτιατά εἰς τὴν πρὸς τό συμφέρον διεξάγουσαν πρόνοιαν τοῦ ὑψίστου, ἐξήτησε μόνον τό ἔλεος καὶ τὴν φιλαν(θρωπ)ίαν της Ἐκκλησ(ιας) διὰ νά ζήσωσι τό ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς των τιμῶς. Ἐφ' ᾧ καὶ οἰκτω καμφθεῖσα ἡ Ἐκκλησία ἀπεφάσισε νά τοῖς δοθῇ ὀπισθεν ὁ προληφθεὶς παρ' αὐτῶν γκιουλ χανές¹⁴ καὶ τό πογιατζάδικον διὰ νά ἔχωσι κἂν αὐτά μικράν τινα ἀναψυχὴν τῶν ἀνυποστών αὐταῖς συμφορῶν καὶ θλίψεων. Ἡμεῖς ἀδελφέ δὲν ἐπεριδόμεθα εἰς τὴν ἐξαπο-

114. γκιούλ χανές: αρωματοπωλείο.

στελλομένην ἐπιστολήν ἄλλ' εἰς τὴν θέλῃσιν τῆς πανιερότητός της, δι' ὃ ἐπειδὴ καὶ περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς ὑποθέσεως ἐμεσιτεύθημεν καὶ ἀπὸ τινος εἰλικρινεστάτους φίλους μας. Διὰ τοῦτο, νὰ ζῇ ὁ ἀδελφός, ἅμα τῷ λαβεῖν τὰς ἐπιστολάς διὰ χατήρι μας νὰ σηκωθῇ μόνη της καὶ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Καλλόφερο καὶ δυνάμει τῆς πρὸς τοὺς τζορπατζίδες ἐπιστολῆς, ἀφ' οὗ τοῖς συμβουλευσῇ πρῶτον τὰ εἰκότα καὶ ἡ πανιερότης της, τέλος διὰ τῆς ἐμφρόνου προστασίας της νὰ κατορθώσῃ νὰ τοῖς δοθῇ ὀπισθεν ὁ γκιουλ χανές καὶ τὸ πογιατζάδικον διὰ νὰ παρηγοριῶνται μὲ αὐτὰ εἰς τὰς δεινοπαθείας καὶ δυστυχίας των. Τὴν τελείαν ἔκβασιν αὐτοῦ τοῦ πράγματος τὴν πρετεντέρομεν ἀπὸ τὴν πανιερότητά της καὶ ὅπως στοχασθῇ ἅς κάμῃ. Χρὲς βαρέντζας ἂν ἔχῃ καὶ ἂν διὰ τὰ χρὲς του κρατοῦνται τὰ εἰρημένα μούλκια¹¹⁵ νὰ πασχίσῃ μὲ οἷους τρόπους δυνῇ νὰ τὰ ἀλιβερδίσῃ εἰς τὴν φαρμαλίαν ταύτην καὶ ἔνεκα τούτου τοῦ καλοῦ καὶ αὐτός θέλει ἔχῃ δοβατζίδας πρὸς Θεόν διὰ τὴν ὑγείαν της, ποιῶσα καὶ ἡμῖν τὰ κεχαρισμένα. Ταῦτα κ.τ.λ.

Ἰουνίου 16 (1828)

54

(Φ.74α)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Ὅτι ἐκ τῆς περικλείστου Πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς πληροφορεῖται τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐκκλησίας. Ὅθεν καὶ δὲν ἐκτεινόμεθα, τοῦτο δὲ μόνον τῇ λέγομεν, ὅτι ἀναγνώσας αὐτήν, ἀμέσως νὰ προσενεχθῇ ὡς ἐπιτάτῃται κ.τ.λ. Ἡ δὲ ἐπιστολὴ διελάμβανεν ὅτι νὰ στείλῃ ἐπίτηδες ἀνθρωπὸν τοῦ διὰ νὰ λάβῃ τὴν παραίτησιν τοῦ πρώην Σκοπεῖων Ἀνανίου¹¹⁶, τοῦ ὄντος ὑπερρῶν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Πασκόβου καὶ νὰ τὴν στείλῃ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν κ.τ.λ.

τῇ κζ' Ἰουνίου (1828)

53

(Φ.79α)

Τῷ Φιλιππουπόλεως

Τὰ ἀπὸ θ' καὶ ιγ' Ἰουλίου ἀδελφικά του κ.τ.λ. καλῶς ἐποίησεν ὁποῦ ὁ ἅγιος

¹¹⁵. μούλκια: κτήματα.

¹¹⁶. Ὁ Σκοπεῖων Ἀνανίας κατὰ μὲν τοὺς Π. Κ. (τ. ΙΔ', σ. 142) «ἐξώσθηκε καὶ ἀπομακρύνθηκε διὰ κανονικοὺς λόγους», ἀλλὰ κατ' ἐπιστολὴν τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὸν Σοφίας (Φ.80β-81β) στίς 3-8-28 ἐξώσθηκε διότι δὲμποροῦσε νὰ ἀνταποκριθεῖ σὲ δυσβάστακτα χρὲς του. Σύμφωνα δὲ μὲ τὴν παροῦσα καὶ ἐπόμενη ἐπιστολὴν τοῦ Ἰγνατίου ὁ Ἀνανίας δὲν ἐξώσθηκε ἀλλὰ α) ἀπηλλάγη τῶν καθηκόντων του καὶ περιορίσθηκε στὴ μονὴ Μπατσκόβου καὶ β) τοῦ ζητήθηκε καὶ ὑπέβαλε τὴν «παραίτησή» του. Πάντως τὸ 1830 ὁ ἴδιος ἐκλέχθηκε καὶ ἀναδείχθηκε ὡς Ρασκοπρεσρένης (σημερ. Ρίσρεν Γιουγκοσλαβίας) (Π. Κ. τ. ΙΔ', σ. 160).

Σκοπείων έδωσε τήν παραίτησίν του κ.τ.λ. και ότι εύρόντες εύκαιρίαν ώμιλήσαμεν τά θέοντα και ήμεϊς πρός τήν Παναγιότητά του περί τοῦ εἰρημένου ἀδελφοῦ, εἰς ᾧ και γενομένη εὐήκοος ἐξέδωκε τήν περί τῆς ἐλεύσεώς του ἐπιστολήν, τήν ὁποῖαν λαβών, ἄς ἐτοιμασθῇ νά ἔλθῃ κ.τ.λ. 'Ενεχειρίσαμεν και τά πρός τοὺς γέροντας Χαλκηδόνος¹¹⁷ και Νικαίας¹¹⁸ γράμματά του. 'Ομοίως και τό πρός τόν Μ. Πρωτοσύγκελλον¹¹⁹ κ.τ.λ.

τῇ λα' 'Ιουλίου (1828)

56

(Φ.82α)

Τῷ Φιλίππουπόλεως

"Οτι ἐλάβομεν τρία γράμματά του και εἶδομεν ὅσα ἐν αὐτοῖς μᾶς γράφει και ὅτι ἐλυπήθημεν διά τόν θάνατον τοῦ 'Αγαθονικίας¹²⁰ (S) και καλῶς ἔκαμεν, ὅπου διώρισεν ἐκεῖ ἐντόπιον ἐπίτροπόν της κατά τήν θέλησιν τοῦ ἡγεμῶνος(S) και τῶν χριστιανῶν. 'Ομοίως και εἰς τήν ὑπόθεσιν ὁποῦ τῇ ἔγραφεν ὁ ἅγιος Καισαρείας καλῶς προσηνέχθη, πλὴν εἰς τήν διορίαν νά βιάσῃ αὐτόν τόν 'Αβραάμ νά ἀπέλθῃ εἰς τήν πατρίδα του. 'Επληροφορήθημεν και τήν διεύθυνσιν τοῦ γράμματος τοῦ κύρ Χρυσάνθου εἰς τό ἐπιγραφόμενον μέρος πλὴν ἔπρεπε νά λάβῃ και τό ἀποκριτικόν του διά νά τό στείλωμεν και ὅτι ὁ πρώην Σκοπείων, χθές ἦλθεν ἐνταῦθα κ.τ.λ. Εἶδομεν και ὅσα μᾶς γράφει περί τοῦ ἀποθανόντος Πέτκου και ἄς τοῖς ὁμιλήσῃ πάλιν συμβουλευτικῶ τῷ τρόπῳ διά νά βοηθήσωσι τήν φαμελίαν του, ἥτις και ἐπιμόνως ζητεῖ τά δίκαιά της και... και ὅτι ἐλάβομεν και τό ἀπό κθ' Αὐγοῦστου γράμμα της και εἶδομεν τά ἐν αὐτῷ. Τό πρός τόν κύρ Χρυσάνθον περίκλειστον ἐξαποσταλοῦμεν. Εἶδομεν και τά ἐκτός τοῦ καταστήχου δοθέντα παρ' αὐτῆς τῇ κοκ. Εὐφημίτζα γρόσ. 1000 και ἄς εἶναι. 'Εκτός ὅμως τούτων νά μή δώσῃ ἄλλοτε χωρίς ὀρδεῖνόν μας.

τῇ α' 7βρίου (1828)

117. Χαλκηδόνας: ὁ μητροπολίτης Χαλκηδόνας Ζαχαρίας (1826-1834).

118. Νικαίας: ὁ μητροπολίτης Νικαίας 'Ιωσήφ (1825-1859).

119. Μ. Πρωτοσύγκελλος: πρόκειται γιά τό Μελέτιο τόν μετέπειτα 'Αμασειας (1828-1830), Θεσσαλονίκης (1830-1841), Κυζίκου (1841-1845) και τέλος Οἰκουμενικό Πατριάρχη (1845). Πρόκειται γιά τοὺς 3 ἀπεσταλμένους τοῦ Πατριαρχείου.

120. 'Αγαθονικίας: Τιτουλάριος βοηθός ἐπίσκοπος τοῦ Φιλίππουπόλεως. Δυστυχῶς δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα τοῦ θανόντος ἐπισκόπου. Δέ γνωρίζω πόσο μπορεῖ νά εἶναι ὁ Διονύσιος, ὁ ὁποῖος ἐκλέχθηκε ὡς 'Αγαθονικίας «αἰτήσῃ τοῦ Φιλίππουπόλεως» τό 1804 (Π. Κ. τ. Θ', σ. 212) γιάτι τό μεταξύ διάστημα (1804-1828) εἶναι ἀρκετά μεγάλο (24 ὁλόκληρα χρόνια).

(Φ.84β)

(Τῷ Φιλιππουπόλεως)

Ὅτι ἐλήφθη ἡ πόλις τῶν 8000 γροσίων εἰς βάρος οὕσα τοῦ Χοτζά Πογόρι Χ' ὄγλου εἰς Ἀστάρτζηλάρ Χάνι, ἥτις καὶ ἀνζιταρίσθη¹²¹ ... καὶ ὅτι νά λάβῃ τὴν φροντίδα νά μᾶς ἐμβάσῃ καὶ ἄλλα γρόσια καθότι ἡ προθεσμία τῶν διαφόρων της οὐ μόνον ἤγγισεν ἀλλὰ καὶ παρῆλθεν καὶ οἱ δανεισταὶ της μαζωμένοι ἔρχονται καὶ ζητοῦν τὰ διάφορά τους καὶ ὅτι νά μὴ κλαίηται καθότι τοῦτο δέν πρέπει εἰς τό ὑποκειμενόν του. Ἔτι διὰ τῆς Ραιδεστοῦ νά μᾶς στείλῃ ρύζι.

τῇ κα' 7βρίου (1828)

(Φ.86α)

(Τῷ Φιλιππουπόλεως)

Κατ' ἐπανάληψιν τῶν ὧν καὶ προλαβόντως τῷ ἐγράψαμεν περὶ τοῦ μακαρίτου Πέτκου... καὶ ὅτι ὁ εἰρημένος ὀφείλει δι' ὁμολογίας πρὸς τὸν ἀρχ. Καμηνάρην γρόσ. 1300 καὶ νά πασχίσῃ ὅπως δυνήθῃ νά τὴν ἐξοφλήσῃ... ἐξαποστείλαντες καὶ τὴν ἰδίαν ὁμολογίαν του κ.τ.λ.

τῇ ε' 8βρίου (1828)

(Φ.87α)

Τῷ Εὐφημίτζα

Ὅτι πρὸ καιροῦ ἐλάβομεν ἓν γράμμα της... καὶ ὅτι ἰδοὺ ὁποῦ γράφομεν τῷ Φιλιππουπόλεως νά τῇ δώσῃ ἄλλα 500 γρόσ. καὶ ὥς τὰ λάβῃ, πλὴν ἐπειδὴ καὶ μᾶς γράφει ὅτι ἔχει ἀνάγκας, ὥς μᾶς ἐξαποστείλῃ τὴν ἀνά χειράς της χρεωστικὴν μας ὁμολογίαν ἢ διὰ τοῦ Φιλιππουπόλεως ἢ δι' οὐτινος ἄλλου ἢθελε θελήσῃ, ὁμοῦ μέ τὸν λογαριασμόν της, διορίζουσα αὐτόν, ὅστις ἂν ἡ νά θεωρήσῃ τὸν μεταξύ μας λογαριασμόν καὶ μετὰ τὴν θεώρησιν αὐτοῦ νά παρατηρήσωμεν τί μένει παρ' ἡμῶν νά λάβῃ ἀφ' οὗ ἐκπέσωμεν πρῶτον τόσον τὰ εἰς τὸν καιρόν της ὑπερορίας της δαπανηθέντα, ὅσον καὶ τὰ ὅσα κατὰ διαφόρους καιροὺς τῇ ἐμετρήσαμεν εἰς μετρητὰ καὶ τὰ ρέστα νά τῇ τὰ ἐξαποστείλωμεν δι' ὁμολογίας πρὸς ἡσυχίαν της καὶ ὥς μὴ στοχασθῇ ὅτι δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου θέλομεν τὴν λησμονήσῃ. Ὅχι! ἀλλὰ πάλιν θέλομεν φροντίσῃ περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς της κ.τ.λ. καὶ ὅτι νά μᾶς ἀποκριθῇ.

τῇ κη' 8βρίου (1828)

121. ἀνζιτάριο: ἀντικρύζω.

Τῷ Φιλίππουπόλεως

(Φ.87α)

᾽Οτι ἐλάβομεν τό γράμμα του καί εἶδομεν τά ἐν αὐτῷ. Εἰς τόν Ἀργύριον Κουγιουμτζόγλου¹²² καί εἰς τόν γυναικάδελφόν του Νικόλαον Χ' Ἀναστασίου κατά τήν ἀξίωσίν της δεδώκαμεν τόν τεσκερένι¹²³ διά τήν ἀνατολήν καί ὅτι ὡς λάβῃ τό χρονικόν του κατάστιχον κ.τ.λ. Ἀς δώσῃ ἔτι τῇ Εὐφημίτζα γρόσ. 500 καί ὡς τῇ εἰπῇ νά μᾶς ἐξαποστείλῃ τήν ἀνά χειράς της χρεωστικήν μας ὁμολογίαν ἢ δι' αὐτῆς ἢ δι' οὐτινος ἄλλου ἤθελε θελήσῃ ὁμοῦ μέ τόν λογαριασμόν της, ὡς ἀνωτέρω τῇ ἰδίᾳ γράφομεν, κ.τ.λ. καί ὅτι ὁ -μενος κύριος Στέφανος Τσοβαρίδης παρεκάλει τήν Παναγιότητά του καί ἡμᾶς διά νά ἐξαργυρώσωμεν μίαν ἀδλικήν ὁμολογίαν τῆς ἐπαρχίας της γρόσ. 2000 προβάλλων τήν χρηματικήν του δυσκολίαν κ.τ.λ. καί ὅτι μή δυνηθέντες πρᾶξαι διαφορετικῶς τήν ἐξαργυρώσαμεν καί ὅτι ὅταν εὐκολυνθῇ νά μᾶς τά ἐξαποστείλῃ καί ὅτι ἡ εὐγενεία του ἐξαργύρωσεν ὁμολογίας καί τοῦ Ἐφέσου καί λοιπῶν καί τῆς ἐδικῆς μας ἐπαρχίας διά τούς προεκτεθέντας λόγους καί νά μᾶς ἀποκριθῇ.

τῇ κθ' 8βρίου (1828)

Τῷ Φιλίππουπόλεως

(Φ.89α)

᾽Οτι ἐλήφθη τό γράμμα του καί ὅτι αἱ τρεῖς βουτζίδες(;) βούτυρον τά τρία τζουβάλια ρύζι καί τό ἄλλο τό γραμμένον(;) εἰσέτι(;) δέν ἦλθον. Ἐγράψαμεν δ' ἀμέσως περί τούτου τῷ ἐν Ραιδεστῷ ἐπιτρόπῳ μας καί ὅταν ἔλθουν θέλομεν τῇ εἰδοποιήσῃ τήν πρὸς ταῦτα προσφοράν μας καί ὅτι νά στείλῃ τό ζητομήριον τοῦ κθ' ἔτους καί τούς ἀμελέδες του κ.τ.λ.

τῇ κα' Νοεμβρίου (1928)

Τῷ Φιλίππουπόλεως

(Φ.91β)

᾽Οτι ἐλάβομεν τά γράμματά του καί εἶδομεν τά ἐν αὐτοῖς καί ὅτι ὁ ἐν

122. Ἀργύριος Κουγιουμτζόγλου: μεγαλέμπορος Φιλίππουπολίτης ἀπό τῆ μεγάλης οἰκογένειας τῶν Κουγιουμτζογλαίων. Συγγενῆς (β' ἐξάδελφος) τοῦ φιλικοῦ Ἀντωνίου Κομιζοπούλου καί ἀδελφός τοῦ πάμπλουτου Χ' Γιοβαννῆ Χρ. Κουγιουμτζόγλου (Παρθλ. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Λόγιοι Θράκες, δ.π. σ. 133).

123. τεσκερές: ἀπόδειξη, γράμμα, ἐντολή, γραπτή ἀδεια (ἐδῶ).

Ραιδεστώ ἐπίτροπός μας γράφει ὅτι δέν ἦλθον τό ρίζι καί τό βούτυρον. Ἐστείλαμεν καί ἄνθρωπόν μας ἐπίτηδες καί αὐτός μᾶς ἀποκρίνεται ὅτι δέν ὑπάρχουν τοιαῦτα πράγματα. Ὅθεν ἄς ἐξετάσῃ. Περὶ δὲ τοῦ Πέτκου ὅπως θέλουν ἄς κάμουν οἱ χριστιανοί, πλὴν ἄς ὄψωνται τὴν ἡμέραν κρίσεως οἱ ἀδικοῦντες. Παρά τοῦ Δημητράκη δέν ἐλήφθησαν εἰσέτι αἱ 2000 γρόσ. τῆς ἐξαργυρωθείσης ὁμολογίας καί ὅταν ληφθοῦν τῇ εἰδοποιούμεν καί ὅτι ἐλήφθη καί ἡ πόλιτζα τῶν 1400 γροσ. ἥτις καί ἀνζιταρίσθη, πλὴν εἰσέτι δέν ἐμετρήθησαν τὰ γρόσια. Ἡμεῖς ὅμως τὰ ἐμετρήσαμεν εἰς τό κοινόν διὰ δίσκους τῆς, ὡς γράφει, ὁμοῦ καί τὰ 15 γρόσια καθὼς διαλαμβάνει καί ἡ ἐπιστολή¹²⁴, μὴ δεχθέντες νά προβάλλωμεν ὅτι ἐκράτησε τὰ 15 γρόσια διὰ πολιτζίاتيκα καί ὅτι νά ἡξεύρωμεν τί τῇ γράφουν ἔξωθεν οἱ ἄλλοι καί εἰς ὅσα τῇ γράφουν νά ἀδιαφορῇ κ.τ.λ.

τῇ λα' (Δε)κεμβρίου (1828)

63

(Φ.93α)

Τῷ Φιλίππουπόλεως

Ἐλήφθη τό γράμμα του καί ἀνεγνώσθησαν ὅσα περὶ τῆς ἐξοικονομήσεως τοῦ μηρίου του ἔγραφε καί ἔχει καλῶς καί ὅτι ἦλθεν ὁ Ἀργυράκος(;) καί μᾶς ἐξήτει τὰ ἀποσταλέντα, εἰς ὃν καί ἀπεκρίθημεν ὅτι εἰσέτι δέν ἦλθον καί ὅτι δέν ἔπρεπε νά γράφῃ χωρὶς νά πληροφορηθῇ τὴν ἐντελῇ ἀφίξιν τῶν πραγμάτων, δι' ὃ καί ἄς ἐξετάσῃ ποῦ παραμένουν εἰσέτι... Τῷ ἀντεπευχῆθημεν διὰ τὰς ἐορτάς κ.τ.λ.

τῇ ιη' Ἰανουαρίου (1829)

Οἱ ὑπογραφές: τοῦ Ἡρακλείας Ἰγνατίου (ἀριστερά) καί τοῦ Φιλίππουπόλεως Νικηφόρου (δεξιά).

124. Πράγματι τό ποσό τῶν 1415 γροσ. μαρτυρεῖται καί ἀπό τόν κώδικα τῆς μητροπόλεως Φιλίππουπόλεως ὅτι ἀπεστάλη στό κοινό ταμεῖο τῆς Ἐκκλησίας (Παρβλ. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ἡ ἱερά τῆς Φιλίππουπόλεως μητρόπολις, Ἀρχεῖον Θράκης, τ. 5, σ. 9).

ΕΠΙΛΟΓΙΚΑ — ΕΠΙΛΕΚΤΙΚΑ

Ἄν θά ἔπρεπε νά γίνει μιά πολύ συνοπτική ἀξιολόγηση τῶν παραπάνω ἐπιστολῶν τοῦ Ἱγνατίου «*πετῶντι καλάμῳ*», θά μπορούσε νά ἐπιστηθεῖ ἡ προσοχή τοῦ ἀναγνώστη σέ μερικές τουλάχιστον μαρτυρίες, πού εἶναι, νομίζω, βασικές γιά τήν ἐκτίμηση τῆς ἀτμόσφαιρας ζωῆς καί δραστηριότη-
τας τῆς μητροπόλεως (καί χριστιανικῆς κοινωνίας) τῆς Φιλιππουπόλεως ἀλλά καί τῆς Ἐκκλησίας καθόλου, κατ' ἐκείνη τήν ἀνώμαλη καί κρίσιμη περίοδο τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Ὡς τέτοιες θά μπορούσαν νά ἐπισημανθοῦν:

1) Μέ τίς ἐπιστολές τοῦ Ἱγνατίου πρὸς τὸ Νικηφόρο ἐπιβεβαιώνεται γιά μιά ἀκόμα φορά ἐκεῖνο πού ἐπισημάνθηκε καί ἄλλοτε¹²⁵, ὅτι δηλ. ὁ κατὰ τόπους μητροπολίτης ἀλλά καί οἱ μητροπόλεις γενικώτερα ὄχι μόνο δέν εἶχαν κάποια συνδρομή, ἔστω ἡθικὴ ἢ οἰκονομική, ἀπὸ μέρους τῶν κρατούντων, ἀλλ' ἦταν ὑποχρεωμένοι νά καταβάλλουν συνεχῶς τεράστια, γιά τήν ἐποχὴ τους, χρηματικά ποσά γιά τήν ἐνίσχυση τοῦ σουλτανικοῦ ταμείου.

Ἔτσι π.χ. ὁ Νικηφόρος μαρτυρεῖται νά καταβάλλει πρὸς τὸ τουρκικὸ δημόσιο, μέσω τοῦ Ἱγνατίου, μ ὁ ν ο γιά τὸ 1826 τὰ ποσά:

α) « <i>διὰ ρέστα</i> ¹²⁶ (σ.σ. ὑπόλοιπα) <i>τῆς φιλοτιμίας του</i> »	γρόσ. 12.500	(3η ἐπ.)
β) « <i>διὰ ρέστα</i> ¹²⁶ <i>τοῦ καταστήχου του</i> »	» 2805:24	(3η ἐπ.)
» » » » »	» 1127:12	(5η ἐπ.)
γ) « <i>διὰ αὐλικά χρῆν</i> »	» 10.000	(4η ἐπ.)
» » »	» 5.000	(9η ἐπ.)
Συνολικά λοιπόν	» 31432:36	

πού ἀντιστοιχοῦν τοῦλάχιστον μέ 31.432.000 σημερινές δραχμές¹²⁷.

Καί αὐτά χωρὶς νά συνυπολογίζονται τὸ ζητομήριο (3η ἐπιστολή, ὅμως χωρὶς προσδιορισμὸ τοῦ ποσοῦ) καί τὰ διάφορα πεσχεσλίκια πού ἦταν ὑποχρεωμένος νά καταβάλλει πρὸς τοὺς ἐπιτόπιους τουλάχιστον ἀγάδες κατὰ τίς μουσουλμανικὲς ἀλλά καί χριστιανικὲς γιορτές¹²⁸.

Ἔτσι λοιπόν ὁ Νικηφόρος, ὅπως καί κάθε ἄλλος ἀρχιερέας, καθημερινά

125. Βλ. Π. Γεωργαντζή, Πτυχές τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Διδυμοτείχου, δ.π. σ. 252-253. Τ. ο ὕ ι δ ί ο υ, Πτυχές ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Θράκης, δ.π. σ. 404 καί Τ. ο ὕ ι δ ί ο υ, Οἱ ἀρχιερεῖς, δ.π. σ. 83 ἐξ.

126. Πού σημαίνει ὅτι κατέβαλε καί ἄλλα ποσά γιά τὸν ἴδιο σκοπὸ.

127. Γιά τήν σχέση γροσίου καί δραχμῆς βλέπε: Π. Γεωργαντζή, Οἱ ἀρχιερεῖς, δ.π. σ. 87.

128. Βλέπε ἐνδεικτικά: Π. Γεωργαντζή:

ς, δ.π. σ. 96.

είχε τό ἄγχος νά συγκεντρώνει καί νά στέλνει γρόσια καί μόνο γρόσια, καθώς μάλιστα ἔβλεπε τόν Ἰγνάτιο νά τοῦ γράφει:

« Ἀδελφέ! γρόσια χρειάζονται εἰς αὐτήν τήν ὑπόθεσιν. Ὅταν δέν ἔχομεν γρόσια εἰς τό χέρι οὔτε νά τήν κινήσωμεν δυνάμεθα οὔτε νά τήν τελειώσωμεν οὔτε κἄν κανέναν συμβιβασμόν νά κάμωμεν, καθότι ἡμπορεῖ νά καταντήσῃ τό πρᾶγμα καί εἰς κρίσιν καί τότε χρειάζονται γρόσια εἰς τό μέσον» (50 ἐπ.).

« Ὅτι ἐλήφθη ἡ πόλιτις τῶν 8000 γροσίων... καί ὅτι νά λάβῃ τήν φροντίδα νά μᾶς ἐμβάσῃ καί ἄλλα γρόσια, καθότι ἡ προθεσμία τῶν διαφόρων της οὐ μόνον ἡγγισεν ἀλλά καί παρῆλθεν καί οἱ δανεισταί της μαζωμένοι ἐρχονται καί ζητοῦν τά διάφορά τους» (57 ἐπιστολή).

2) Ἄλλο χαρακτηριστικό δείγμα τῆς οἰκονομικῆς δυσχερείας, τήν ὁποίαν ἀντιμετώπιζαν οἱ ἀρχιερεῖς —πολύ περισσότερο βέβαια οἱ ὑπόλοιποι χριστιανοί— αὐτῆς τῆς πρωτεύουσας τῆς αὐτοκρατορίας δηλ. τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ὑποτίθεται ὅτι συγκεντρώνονταν τά ἀγαθά τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι ὅτι, ὄχι μόνον ὁ Ἰγνάτιος δέχεται εὐχαρίστως τίς ἀποστελλόμενες σ' αὐτόν προσφορές ἀπό τή Φιλιππούπολη σέ βούτυρο ἢ τυρί (27 ἐπιστολή) ἢ μουστολαμπάδες καί μετάξι (2η ἐπιστολή), ἀλλά καί ὅτι ζητοῦσε νά τοῦ στείλουν ἀπό τή Φιλιππούπολη λίγο ρύζι (57η ἐπιστολή) καί νά παραπονεῖται πρὸς τό Νικηφόρο κατ' ἐπανάληψιν ὅτι «δέν ἐφάνησαν εἰσεῖτι», (61η ἐπιστολή).

Αὐτός δέ ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ὅταν πληροφορήθηκε ὅτι τοῦ ἀποστέλλεται λίγο βούτυρο, κάμνοντας σάν πεινασμένο παιδί, τό ζητοῦσε «καί τό πρετεντέρει» (9η ἐπιστολή).

3) Δέν ἦταν ὅμως μόνον οἱ ἀρχιερεῖς καί οἱ μητροπόλεις πού μαστίζονταν ἀπό τήν τουρκική φιλαργυρία καί βουλημία ἀλλά καί αὐτά τά μοναστήρια καταπιέζονταν ἀφόρητα ἀπό τήν τουρκική ἀρπακτικότητα καί πλεονεξία, καί μάλιστα τῶν κατὰ τόπους ἀγάδων, μουτεβελίδων ἢ ζαπίτηδων, ὥστε ὁ Νικηφόρος ἀναγκάσθηκε νά ζητήσῃ ἀπό τόν Ἰγνάτιο νά φροντίσῃ νά ἐκδοθεῖ φερμάνι, ὥστε «ὁ κατὰ καιροῦς ζαπίτης νά μὴ δύναται νά λαμβάνῃ εἰ μὴ τό σύνθηρες κέσμι» καί ὁ Ἰγνάτιος μελαγχολικά νά τοῦ ἀπαντᾷ «τοιοῦτον φερμάνι δυσκόλως δίδεται καί μάλιστα τήν σήμερον. Μόλις παλαιά φερμάνια καί κανονικά ἀνανεοῦνται, πολλῶ μᾶλλον νά ἐκδοθῶσι ἀσυνήθιστα καί νεοφανῆ. Τοιοῦτον φερμάνι καί ἡμεῖς πέρνουμε καί προπέρνουμε ἡβελήσαμεν νά ἐδγάλωμεν δι' ἓνα μοναστήριον εἰς τήν ἐπαρχίαν Αἰνίου κείμενον καί ἐπιλεγόμενον Σκαλωτῆς, ... πλήν μέ ὅλους τοὺς κόπους καί ἐξοδα ἐστάθη ἀδύνατον» (3η ἐπιστολή).

Ἄλλη ἀπόδειξις τῆς οἰκονομικῆς ἀθλιότητος τῶν μοναστηριῶν εἶναι ὅτι καί αὐτό τό περίφημο μοναστήρι τοῦ Μπατσκόβου ἀναγκάσθηκε νά πωλήσῃ ἓνα μύλο καί ἓνα χωράφι του, προφανῶς γιὰ νά ἀνταποκριθεῖ στίς δόσεις του (37η καί 38η ἐπιστολές).

4) Παρά τόν οικονομικό ὁμως πόλεμο πού εἶχε νά ἀντιμετωπίσει ἡ 'Εκκλησία, αὐτή δέν ἔπαυε νά ἐπαγρυπνεῖ καί νά φροντίζει ὡς «φιλόστοργος μήτηρ» γιά κάθε πρόβλημα πού ἀνέκυπτε ἀκόμα καί στήν ἐσχρατία τῆς πνευματικῆς τῆς μέριμνας. Ἄλλοτε μέ γράμματα, ἄλλοτε μέ συστάσεις εὐλογίες, εὐχές ἀλλά καί ἀπειλές, ἀρές καί ἀφορισμούς ἀκόμα καί ἐξορίες φρόντιζε νά παύουν οἱ διχοστασίες, οἱ ξιρίδες καί οἱ φατριασμοί, ὥστε ὅλοι μαζί σύμφυχοι καί ἐνωμένοι νά μποροῦν νά ἀνταπεξέρχονται στίς τραγικές περιστάσεις πού ζοῦσαν, βάζοντας κατά μέρος τά προσωπικά ὠφέλη ἢ φιλοδοξίες.

Καί τό πλεον θαυμαστότερο εἶναι ὅτι καί αὐτός ὁ Πατριάρχης παρά τήν πληθώρα τῶν ποικίλων προβλημάτων καί φροντίδων μέ τά ὁποῖα καθημερινά ἦταν ἐπιφορτισμένος ἔβρισκε χρόνον καί μάλιστα διάθεση, νά ἀσχοληθεῖ μέ ὅλες αὐτές τίς «λεπτομέρειες» καί νά γράφει παραινετικά γράμματα.

Ἔτσι στήν περίπτωση τοῦ «θανόντος Πέτκου» δέ δίστασε νά ἔλθει ἀντιμέτωπος πρός αὐτούς τοὺς τζορπατζήδες καί προεστούς τοῦ Καλοφεριίου, γιά νά τοὺς συστήσει νά ἀποδοθεῖ τό δίκαιο καί νά ἐπιδειχθεῖ φιλανθρωπία σέ ὀρφανό καί χήρες (52ῃ ἐπιστολή). Μέ τό ἴδιο πνεῦμα γράφει καί ὁ Ἰγνάτιος καί ζητεῖ ἀπό τόν Νικηφόρο νά «προσενεχθῇ ὡς ἐν τῇ ἐπιστολῇ διακελεύεται» (53ῃ ἐπιστολή), ὁ δέ Νικηφόρος, ἂν καί δέν τοῦ συνέφερε οἰκονομικά νά ἔλθει σέ ἀντίθεση μέ τοὺς χρηματοδότες τοῦ τζορπατζήδες, δέν ὀλιγόρησε ἀλλ' ἔσπευσε στό Καλόφερο γιά νά τοὺς ὑποδείξει τό χριστιανικό τους χρέος καί πρέπον (56ῃ καί 62ῃ ἐπιστολές).

Στήν περίπτωση ὁμως τοῦ Παπάζογλου ἡ αὐστηρότητα πού ἐπιδείχθηκε (κατηγορία ὅτι ἦταν ἀκατάστατος καί ταραχοποιός καί ἐξορία του), θά πρέπει νά κατανοηθεῖ ὡς ἀναγκαία καί ἐπιβεβλημένη ἐνέργεια προκειμένου νά διαφυλαχθεῖ ἡ ἐνότητα καί τό σύμφυχο τῶν χριστιανῶν τῆς περιοχῆς σ' ἐκείνην τήν κρίσιμη περίοδο ἀπό λόγια, κρίσεις καί κηρύγματα — ἂν ὅχι καί πράξεις — ἂν μή συκοφαντικά ὁπωσδήποτε διασπαστικά καί φατριαστικά μέ ἄγνωστες — πάντως ἐπικίνδυνες — συνέπειες.

Ἐδῶ ἐνδεχομένως θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι κατά τή γνώμη μου ὁ Παπάζογλου 1) δέ μπορεῖ νά ἦταν καταδότης τῶν συμπολιτῶν του στοὺς Τούρκους (ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Ἀποστολίδης), γιατί τότε αὐτοί δέ θά ἐπέτρεπαν στό Νικηφόρο καί τοὺς λοιπούς Φιλιππουπολίτες νά ζητήσουν τήν ἐξορία του ἀλλ' ἀντίθετα θά τόν προστάτευαν καί θά τόν κρατοῦσαν μέ τό δίκαιο τοῦ δυνάστη. Ὅτε ὁμως, 2) μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀπόστολος ἢ ὑποκινητής κάποιας ἐπαναστατικῆς-ἀπελευθερωτικῆς κινήσεως τῶν Φιλιππουπολιτῶν γιατί τότε ἡ ἀναφορά τῶν συντοπιτῶν του δέ θά ἀπευθύνονταν στήν Πατριαρχική σύνοδο ἀλλά στοὺς κρατούντας καί ἡ τιμωρία δέ θά ἦταν ὑπόθεση τῆς 'Εκκλησίας ἀλλά τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἡ ὁποία δέ θά

περιοριζόταν σέ άπλή ύπερορία αλλά δέ θά δίσταζε νά στήσει καί τήν άγχώνη.

Κατ' έμέ ό Παπάζογλου ήταν κήρυκας κάποιας φυλετικής ή γλωσσικής διακρίσεως-διασπάσεως τών χριστιανών τής Φιλιππουπόλεως, πράγμα όμως πού γιά κανένα λόγο δέν ένδεικνυτο νά άνακινήθει εκείνη τή δύσκολη περίοδο καί γι' αυτό όλοι οι Φιλιππουπολίτες άντέδρασαν (βλ. 73 σημείωση) ή ήταν άπλώς ένας φιλόδοξος καί φιλαρχομανής Φιλιππουπολίτης, πού προσπάθησε νά δημιουργήσει φατριασμούς, σχίσματα, ρήγματα και διαιρέσεις μέσα στη χριστιανική κοινότητα καί τήν Έκκλησία τής Φιλιππουπόλεως καί νά ύποσκάψει καί διαβάλλει τό έργο τοῦ Νικηφόρου.

Άνεξάρτητα όμως πρός τά έλατήρια καί κίνητρα πού τόν ώθησαν σ' αυτές τίς δολιοφθορικές του ενέργειες φαίνεται —άπό τήν Έκκληση τών συμπατριωτών του— ότι δέν υιοθετήθηκαν αυτά άπό τούς συντοπίτες του, οι όποιοι, αντίθετα, συνειδητοποίησαν ότι οι καιροί άπαιτούσαν όμόθυμη συσπείρωση καί άρραγή ένότητα όλων τών χριστιανών γιά νά ξεπεράσουν νικηφόρα τόν μεγαλύτερο, μετά τόν κατατρεγμό τοῦ Διοκλητιανού, διωγμό καί κλυδώνιο τής Έκκλησίας.

Βέβαια ήταν καί τό γεγονός τής διαλύσεως τών άρραβώνων τοῦ άδελφοῦ τοῦ Νικηφόρου πού πρός στιγμή φάνηκε ίκανό νά κλονίσει τό Νικηφόρο άπό τή θέση του «καί τό καταστήσωσιν εις τοιοῦτον βαθμόν, ώστε νά έλθῃ ένταῦθα καί νά κριθεῖ» (βλ. 30η επιστολή), πράγμα πού δείχνει πόσο προσεκτικός έπρεπε νά είναι ό άρχιερέας αλλά ταυτόχρονα μās φωτίζει καί γιά τήν καθόλου κοινωνική αντίληψη τής τότε εποχῆς περί τοῦ άρραβώνος.

Τέλος περί τής «Κοκκώνας Εδφημίτζας» νομίζω ότι είναι άρκετά τά όσα διαλαμβάνουν οι επιστολές τοῦ Ίγνατίου, αλλά καί όσα αναφέρονται στις ύποσημειώσεις, γιά νά όμολογηθεί ότι καί οι γυναίκες τής Κωνσταντινουπόλεως είχαν «μοῖρα» συνεισφορās στόν άπελευθερωτικό άγώνα τών Έλλήνων αλλά καί στις δοκιμασίες —πέρα άπό βιασμούς, αίχμαλωσίες καί λοιπούς έξευτελισμούς— τής έξορίας καί άπομόνωσης.

Συμπερασματικά καί έν κατακλείδι θά μπορούσε νά λεχθεῖ ότι ή έπαλη τής χριστιανικής κοινότητας τής Φιλιππουπόλεως, παρά τό φοβερό οικονομικό πόλεμο καί κατατρεγμό πού δοκίμασε άπό μέρος τών κρατούντων αλλά καί τίς όποιεσδήποτε δολιοφθορές δέχθηκε άπό ιδιοτελείς τζορπατζήδες ή «φιλοτάραχους καί άκατάστατους» ιδιοτελείς καί διασπαστές «χριστιανούς» της, κατόρθωσε χάρη στην άρραγή της ένότητα καί τήν άνύστακτη φροντίδα καί μέριμνα τοῦ «δεξιού» πηδαλιούχου της, επισκόπου Νικηφόρου, νά ξεπεράσει όλους τούς σκοπέλους καί τούς ύφάλους τής κρίσιμης εκείνης περιόδου Νικηφόρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ — ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ

Ὁ κώδικας ἀλληλογραφίας τοῦ Ἡρακλείας Ἰγνατίου.
Πατριαρχικοὶ κώδικες ὑπομνημάτων ἐκλογῆς ἀρχιερέων.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- Ἀθηναγόρα, Μητρ. Παραμυθίας. Ὁ θεσμός τῶν συγκέλλων ἐν τῷ Οἰκουμένικῳ Πατριαρχείῳ. Ἐπετηρ. Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν ἔτος Θ' (1932).
- Ἀλεξούδη Ἀνθ. Μητρ. Ἀμασείας. Χρονολογικοὶ κατάλογοι τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων κατ' ἐπαρχίαν, Νεολόγος Κων/πόλεως.
- Ἀνωνύμου. Ὀλίγα περὶ Θράκης, Θρακικά τ. Γ', παράρτημα, Ἀθῆναι 1931.
- Ἀποστολίδου Μυρτ. Κ.. Περὶ τῆς μονῆς τῆς Πετριτσονιτίσσης, Θρακικά, τ. 2 Ἀθῆναι 1929.
- Λόγιοι Θράκες, Θρακικά τ. 3, παράρτημα, Ἀθῆναι 1931.
 - Ὁ ἀπὸ Σηλυβρίας Φιλιππουπόλεως Παῖσιος, Θρακικά, τ. 3, Ἀθῆναι 1932.
 - Ἡ ἐπὶ τῆς Ροδόπης τοῦ ἁγίου Γεωργίου μονή, Θρακικά, τ. 5, Ἀθῆναι 1934.
 - Ἡ ἱερά τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις καὶ οἱ κώδικες αὐτῆς, Ἀρχεῖον Θράκης, τ. 5, Ἀθῆναι 1938 καὶ τ. 6, Ἀθῆναι 1939-40.
 - Ὁ κώδιξ τοῦ Νικηφόρου Φιλιππουπόλεως, Θρακικά, τ. 12, Ἀθῆναι 1939.
 - Ἡ ὁρθόδοξος ἐλληνικὴ μητρόπολις Φιλιππουπόλεως, Ἀρχεῖον Θράκης, τ. 14, Ἀθῆναι 1947-48.
- Βακαλοπούλου Ἀποστ., Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Ε' Θεσσαλονίκη 1980.
- Βογαζλή Κ. Α., Ἑλληνικά μοναστήρια καὶ θέρετρα τῆς βόρ. Ροδόπης, Ἀρχεῖον Θράκης, τ. 14, Ἀθῆναι 1947-48.
- Γεδεών Μαν., Συμπλήρωσις τῶν χρονολογικῶν καταλόγων τοῦ Ἀνθ. Ἀλεξούδη, Πανελλήν. Λεύκωμα Ἑθνικῆς ἑκατονταετηρίδος 1821-1921, Ἀθῆναι 1928, τ. Δ'.
- Κοσμᾶ Βιζύης, ἐπτά ἐπιτολαὶ ἄξιαι λόγου, Θρακικά, τ. 1, Ἀθῆναι 1928.
- Γερμανοῦ Μητροπ. Σάρδεων. Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς βορ. Θράκης καὶ ἐν γένει τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ἐξῆς, Θρακικά, τ. 8, Ἀθῆναι 1937.
- Γεωργαντζῆ Πέτρου, Ἀρχαῖοι καὶ σύγχρονοι Θράκες, Ξάνθη 1978.
- Πτυχές τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς μητροπόλεως Διδυμοτείχου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, Θρακικὴ Ἐπετηρίδα, τ. 3, Κομοτηνὴ 1982.
 - Πτυχές ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Θράκης, τεῦχος 2, Θρακικὴ Ἐπετηρίδα, τ. 4, Κομοτηνὴ 1983.
 - Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ τὸ εἰκοσιένα, Ξάνθη 1985.
- Κούμα Κων., Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τ. Χ, Βιέννη 1931 καὶ τ. XII, Βιέννη 1832.
- Μυστακίδου Βασ., Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ. 12, Ἀθῆναι 1936.
- Ξάνθου Ἐμμ., Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἐκδ. Παπυρος, Ἀθῆναι.
- Οἰκονόμου Κωνστ., Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, Βιέννη 1819, Ἀνατύψεις Ἀρχ. Θράκης τ. 23, Ἀθῆναι 1958.

Παπαρρηγοπούλου Κ.. 'Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, Ἀθῆναι 1925.

Πέννα Πέτρ., 'Ιστορία τῶν Σερρῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς των ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (1383-1913), Ἀθῆναι 1938.

Σαβράμη Εὐαγγ., 'Ο κώδιξ τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας Ἰγνατίου, Θρακικά τ. 5, Ἀθῆναι 1934 καὶ τ. 6, Ἀθῆναι 1935.

Τρικούπη Σπυρ., 'Ιστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀνατύπωσις, Ἀθῆναι 1971.

Τσακοπούλου Αἰμιλ., 'Επισκοπικοὶ κατάλογοι ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου ἀπὸ τοῦ 1800 καὶ ἐντεῦθεν, Ὁρθοδοξία, τ. ΛΑ΄.

Τσουκαλὰ Γεωργ., 'Ιστοριογεωγραφικὴ περιγραφή τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, Βιέννη 1851.

— Βουλγαροσλαβικὴ συμμορία, Κωνσταντινούπολις 1859.

Φιλήμονος Ἰ., Δοκίμιον ἱστορικόν περὶ τῆς Φιλ. Ἐταιρείας, Ἀνατύπωσις, Ἀθῆναι 1971.

— Δοκίμιον παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. Α΄, Ἀθῆναι 1859.

ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ ΖΕΓΚΙΝΗ

ΤΟ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 167 ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΚΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ ΤΟΥ
ΑΡΧΕΙΟΥ ΒΑΣΒΑΚΑΝΛΙΚ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΕΤΙΚΕΣ
ΜΕ ΤΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΝΑΟ ΤΗΣ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΤΟΥ

Στο αρχείο Basbakanlik (ή Basvekâlet) της Κωνσταντινουπόλεως διατηρούνται διάφορα σουλτανικά και άλλα υπηρεσιακής κυρίως φύσεως οθωμανικά έγγραφα, στα οποία περιέχονται χρησιμότητες πληροφορίες, αναφορικά με τα εκκλησιαστικά πράγματα της περιόδου της Τουρκοκρατίας στην Ελλάδα.

Ένα από τα έγγραφα του είδους αυτού είναι και το υπ' αριθ. 167 κτηματολογικό κατάστιχο (Tapu Defteri No 167), το οποίο είναι μεν αχρονολόγητο, αλλά από εσωτερικές μαρτυρίες των κειμένων του γίνεται φανερό ότι συντάχτηκε την εποχή του σουλτάνου Σουλεϊμάν Α' (1520-1566) και συγκεκριμένα κατά την πρώτη δεκαετία της βασιλείας του. Το ανωτέρω κατάστιχο μαζί με μια σειρά άλλων καταστίχων, δίδουν τη γενική εικόνα της κτηματικής περιουσίας, των οικονομικών πόρων και της πληθυσμιακής καταστάσεως του οθωμανικού κράτους κατά περιφέρειες, της δεύτερης δεκαετίας του 16ου αιώνα.

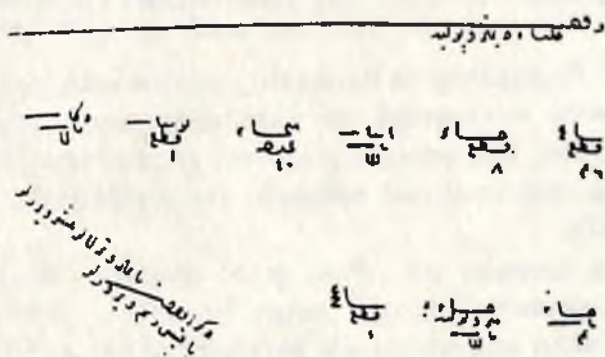
Συγκρίνοντας τα στοιχεία του καταστίχου αυτού με τα αντίστοιχα στοιχεία του υπ' αριθ. 70 καταστίχου, το οποίο συντάχτηκε το έτος 1519 καθώς και του αρχαιότερου για την περιοχή της Κομοτηνής καταστίχου, το οποίο συντάχτηκε το έτος 1516, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι ο συντάκτης του καταστίχου 167 στηρίχτηκε σε πρόσφατα στοιχεία και πιθανότατα στην πληθυσμιακή και κτηματική καταγραφή που πραγματοποιήθηκε το έτος 1521, δηλαδή λίγο μετά την ανάληψη της εξουσίας από το σουλτάνο Σουλεϊμάν Α' (1520).

Από ιστορικής σκοπιάς πολλά από τα στοιχεία του καταστίχου 167 αποδεικνύονται χρησιμότητα για την αποσαφήνιση ορισμένων ζητημάτων, όπως της αριθμητικής υπεροχής του ελληνικού στοιχείου στο χώρο της Θράκης κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, παρά τις προσπάθειες των σουλτάνων για την αραιώσή του. Συγκεκριμένα στη σελ. 18, όπου γίνεται μια σύντομη περιγραφή των βακουφικών κτημάτων της περιοχής της

Κομοτηνής, της Αίνου και 23 άλλων χωριών της Δυτικής Θράκης, σημειώνεται ότι στις εκτάσεις αυτές κατοικούσαν 1080 χριστιανικές και μόνο 772 μουσουλμανικές οικογένειες. Το σύνολο των φόρων, τους οποίους συγκέντρωνε το οθωμανικό κράτος από τους χριστιανούς κατοίκους και τους καλλιεργητές των βακουφικών κτημάτων ήταν 466.437 άσπρα.

Σχετικά με το μητροπολιτικό ναό της Κομοτηνής στις σσ. 16 και 17 του καταστίχου υπάρχει μια συνοπτική αναγραφή της ακίνητης περιουσίας, την οποία διέθετε ο ναός αυτός.

Η αναγραφή έχει ως εξής:

(Μεταγραμματισμός παλαιστουρκικού κειμένου με αραβική γραφή).

Τέλος της σελ. 16: «Vakf-ı Kilise-i Dimitropolit».

Σελ. 17:

«bağ	çayır	asyâb	meyhâne	bostan	dükkân
kit'a	kit'a	bâb	âded	kit'a	bâb
46	8	3	10	1	2

hâne	hâne-i Metropolit	bağçe	Zikr olunan bağlar ve tarlalar ösr verürler, bakisi resm verürler.

bâb	bâb	kit'a
4	3	1

Μετάφραση:

— «Βακούφι του μητροπολιτικού ναού»

«αμπέλια	βοσκότοποι	νερόμυλοι	κρασοπωλεία	μποστάνο- τοποι	καταστήματα
τεμάχια	τεμάχια	μονάδες	μονάδες	τεμάχια	μονάδες
46	8	3	10	1	8

σπίτια μονάδες 4	σπίτια μητροπολίτη μονάδες 3	κήποι τεμάχια 1	Για τα αναφερθέντα αμπέλια και χωράφια εισπράττεται ο φόρος της δεκάτης, για δε τα υπόλοιπα εισπράττεται ο κανονικός φό- ρος».

Όπως προκύπτει από την επικεφαλίδα της αναγραφής (σελ. 16 του καταστίχου) η περιουσία του ναού αυτού είχε αναγνωρισθεί από το οθωμανικό κράτος ως βακουφικής (Vakf-i Kilise-i Dimitropolit). Το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να σχηματίσουμε την άποψη ότι ο εν λόγω ναός ήταν μεγάλης σημασίας, γιατί για χριστιανικά ιδρύματα, βακούφια συναντάμε μόνο στην περίπτωση σημαντικών μονών και εκκλησιών. Βεβαίως δε μας είναι γνωστό το έγγραφο με το οποίο οι οθωμανικές Αρχές αναγνώρισαν την περιουσία του μητροπολιτικού ναού ως βακουφική. Η ανεύρεση του εγγράφου αυτού θα φώτιζε πολλές ιστορικές πτυχές και θα μας αποκάλυπτε τους λόγους για τους οποίους το κράτος αποφάσισε να αναγνωρίσει την περιουσία αυτή ως βακουφική. Μολονότι στην αναγραφή δεν προσδιορίζεται το ύψος του ετήσιου εισοδήματος των ακινήτων, γεγονός που κατά την άποψή μου οφείλεται στο ότι το κατάστιχο δε συντάχτηκε για λεπτομεριακή, αλλά για γενική ενημέρωση των αρμοδίων, όμως αν λάβουμε υπόψη μας αναλυτικότερες αναγραφές άλλων καταστίχων, το εισόδημα από ένα κατάστημα ήταν 150 ως 200 άσπρα, από ένα σπίτι ανάλογα με το μέγεθός του 100 ως 200 άσπρα, από ένα κήπο π.χ. του έτους 1525, 420 άσπρα. Τα παραπάνω μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το ετήσιο εισόδημα του μητροπολιτικού ναού από τη βακουφική περιουσία του ανερχόταν σε 5.000-10.000 άσπρα.

Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, οι χριστιανοί της Κομοτηνής στις αρχές του 16ου αιώνα δεν είχαν στη διάθεσή τους άλλο ναό εκτός από αυτόν που αναφέρεται στο κατάστιχο. Γιαυτό πρέπει να θεωρήσουμε σχεδόν βέβαιο ότι τα μόνα έσοδα από κτηματική περιουσία, τα οποία είχε η εκκλησιαστική διοίκηση στο χώρο αυτό περιοριζόταν στα ποσά του βακουφίου του μητροπολιτικού ναού. Από τα ποσά αυτά το κράτος έπαιρνε το μερίδιό του εφαρμόζοντας δύο διαφορετικούς τρόπους είσπραξης φόρων. Για μεν το εισόδημα από τα αμπέλια και τα χωράφια εισέπραττε το φόρο της δεκάτης, για δε τα υπόλοιπα ακίνητα τους κανονικούς φόρους. Οι παραπάνω φόροι, καθώς και οι φόροι από τα διάφορα άλλα βακούφια της Κομοτηνής, του Περιθεωρίου, όπως επίσης οι εισπράξεις από διόδια και τελωνιακά τέλη της λίμνης Μπορού (Πόρτου Λάγο) αποστέλλονταν στο βακουφικό ταμείο, το οποίο είχε συσταθεί για την κάλυψη των εξόδων λειτουργίας του τεμένους και του πτωχοκομείου, τα οποία ίδρυσε ο σουλτάνος Μουράτ γύρω

χαλνοῦν τοῦ τρίμιρου, κι κάνουν σ' ἰρβέτ (πιτμέζ', κανέλλα, χαρδάλ' κι καραφύλλ') κι μοιράζουν γιὰ τσοῖ ψχές.

9. Τοῦ Βαιῶ βλέπουν δὴ βάια. "Αμα ἔχ' πουλλὰ λουλούδια «θὰ κάντι πουλλὰ κουκούλια» λέν.

10. Τοῦ Πάσχα ἅμα θὰ ἔρτουν ἄβ δὴν ἀγλησιὰ κι κοιμθοῦν πρέπ ὅστρα νὰ κοιμθοῦν κι τ' ἄη Γιουργιοῦ, γιὰτὶ δοῦν ἀγουράζ' δοῦν ὕπνου τοῦ Πάσχα, κι δοῦ ἂλῃ τ' ἄη Γιουργιοῦ.

11. Τοῦ Πάσχα τοῦ τραπέζ' οὐλ' δὴ μέρα δὲ τοῦ σ' κών' κ' ὅστρα τὰ σκουπίδια τὰ ρήχνουν 'ς τ' ἀμπέλια.

12. "Ὑστρα π τοῦ Πάσχα πένδι μέρις δὲ πλύν, δὲ πηγαίνουν στ' ἀμπέλια· δὴ νύχτα δὲν ἀφίνουν ροῦχα δῆξο ἀπλουμένα ἄσπρα, γιὰτὶ σαράντα μέρις οἱ πιθαμέν' οἱ γιζ' ἱρνοῦν δὴ νύτα στὰ κιραμίδια κι ἅμα διοῦν ἄσπρα ροῦχα σκαλώνουν κι πέφτουν.

13. Τσῆ πirs' νῆς τσῆ πασκαλιᾶς τ' αὐγὸ τοῦ ἔχουν οὐλ' δοῦ χρόνου, κι ὅστρα οὐλ' δὴ μιγάλ' βδουμάδα τοῦ παίρνουν 'ς δὴν ἀγλησ' ἃ κι διαβάζι-δι, κι τοῦ πάσχα τοῦ στρίβουν τρεῖς φουρὲς κατὰ γ' ἦς κι τοῦ σπάζουν, τοῦ βρίσ' κουν μέσα καλὸ κι τοῦ τρων γιὰ γιαιτρικὸ γιὰ δοῦ λιμό. Κι ἅμα χαλαζών', τότες βγάζουν αὐτὸ τσῆ πασκαλιᾶς τ' αὐγὸ κι δὴ βυρουσιὰ 'ς δὴν αὐλὴ γιὰ νὰ παύσ' τοῦ χαλάζ'.

14. Δὴ παραμουνὴ τῆς 'Αναλήψεως δὴ λέν «'Αποὺ σ' κώνδι τοῦ Χριστὸς ἀνέστη» κι εἶνι ψχοῦ, μοιράζουν κιράσ' α κι ψουμί. Δὴν ἀλλ' δὴ μέρα δὴ λέν τὰ σαράντα τσῆ Πασκαλιᾶς.

15. Δὴ βιντηκουστὴ δὴ λέν «Τοῦ γουννατιστῆ». Παίρνουν καρόφλα κι γουνατίζουν' κι τὰ καρόφλα τὰ κρύβουν 'ς τοῦ σιδουκ' γιὰ τσοῖ βουτ' κοῖ κι τσοῖ βώτριδς.

16. Κι τ' αἴου Πνέμα δὲ κοιμούδουν, γιὰ νὰ μὴ κοιμᾷτι τοῦ πνέμα τς οὐλ' δοῦ χρόνου.

17. Τὰ μισάνυχτα δοῦν ἄη Βασίλ' ἀνοίγουν τρεῖς βρύσις, ὅπους τρέχουν οἱ βρύσις ἔτσι νὰ τρέχουν κι τὰ κέρδη, κι ὅπους ἀνοίγουν οἱ βρύσις ἔτσι ν' ἀνοίγουν κι οἱ τύχης. Ζ' μώνουν πίττις ποῦ βραδὺς κι βάζουν μέσα παρᾶ κι λέν ὅποιους εἶνι τυχηρὸς ἐκείνους θὰ βρῇ τοῦ βαρᾶ. Τοῦ προῦ ἅμα νιφτοῦν, μν' ἃ πέτρα κι κάθουδουν ἀποὺ πᾶν κι λέν «"Ὅπους εἶνι γιρὴ αὐτὴ ἡ πέτρα ἔτσι νὰ εἴμαστι κι μεῖς γεροὶ οὐλουν δοῦ χρόνου κι ὅπους εἶνι βαρεῖα ἔτσι νὰ εἶνι βαρεῖα κι ἡ σακκούλα μας.

18. Τ' ἄη Γιαν' οὔ βγαίνουν πιδιά κι ἄδρσι ἀποὺ δυὸ δυὸ, ἔχουν κι ἕνα σκαμνὶ κι ἄξ' ὧνουν —(πααίν 'ς τὰ σπίτια, κι οἱ ἀνθρώπ τοῦ σπιτιοῦ κάθουδουν ἀποὺ ἕνας ἕνας ἀπᾶν 'ς τοῦ σκαμνὶ κι ἰκεινοὶ τσοῖ σ' κώνουν τρεῖς φουρὲς κι λέν —ἀξιους ἀξιους κι ἄπου χρόν).

19. Τοῦ ἄη Τρύφου δὲ κλαδεύουν, γιὰτὶ: "Ὅταν ἡ Παναγία πῆγι νὰ παραδίς', ἡῶρι στ' ἀμπέλ' δοῦ Δρύφου ποῦ κλάδιβι. Δοῦ λέγ' ἡ Παναγία·

«Τί κάν'εις Τρύφου;». «Κλαδεύου. Ἄμ' ἰσὺ ποῦ πηγαίν'εις;» «Πηγαίνου νὰ σαραδίσου». «Ἄμ' πῶς πηγαίν'εις», δὴ λέγ' ἡ Τρύφους, «ἀποῦ 'ν ἡ ζών'ισ λιρουμέν'ι»; Ἡ Παναγία θύμουσι κὶ πααίν'ει κὶ λέγ' δὴ γυναῖκα τοῦ Τρύφου· «Πᾶρι προυζ'οὐμ κὶ λᾶδ κὶ πάνι στ' ἀμπέλ', γιατί ἡ Τρύφους ἔκουσι δὴ μύτη τ». Παίρνει ἡ γυναῖκα τ' ὅ,τι δὴν εἶπι ἡ Παναγία κὶ πααίν'ει στ' ἀμπέλ'. Βλέπ' δοῦ Δρύφου κλαδεύει «Ἄμ' ἰμένα ἡ Μαρία μὶ εἶπι ὅτι ἔκουσι δὴ μύτ' σ.» «Ἄ!» λέγ' οἱ Τρύφους «Ἰγὼ δὲ κλαδεύου ἔτσι (δείχνει δὴ μύτη τ), κλαδεύου ἔτσι». Λέγοντας αὐτὸ κόπκι ἡ μύτη τ, κὶ ἦταν ἔτοιμου τοῦ προυζ'οὐμ κὶ τοῦ λᾶδ κὶ δὴ γόλ'σαν.

20. Δὴ δελευταῖα δὴ μέρα τοῦ μικροῦ τοῦ μήνα παίρνουν δυὸ χρώματα μιτάξ', ἄσπρου κὶ κόκκινου, πηγαίνουν τοῦ σκαλώνουν 'ζ δὴ δραδαφλ'ά, τοῦ κλώθουν κὶ λέν:

«Ἄσπρι νὰ σὶ σὰν βαμβάκι,
κόκκινη σὰν δοῦ κιράσι,
τρυφιρὴ (ἢ δροσιρὴ) σὰν δοῦ νιράκι,
οὐλουν δοῦ Μάρτ κὶ τοῦ καλουκιράκι».

Κὶ τοῦ δένουν 'ς τὰ χέρια, γιὰ νὰ μὴ τσοὶ τρῶν οἱ ψύλλ' τοῦ καλοκαίρ. Ὑστρα ἅμα διοῦν χιλ' δόνα ἢ λέλικά τοῦ κόφτουν κὶ τοῦ βάν ἀπὸ κάτ ἀποῦ μν'ιὰ πέτρα. Δοῦν ἕναν ἅμα διοῦν λέλικά, κὶ δοῦν ἄλλουν χιλ' δόνα. Ὑ τσοὶ σαράντα τσοὶ μέρις, σ' κώνουν δὴ βέτρα κὶ ἅμα βροῦν μυρμήνγ'ια θὰ γίνουν πλούσιοι, θὰ ἀρχουδέψουν, κὶ ἅμα βροῦν σκληκ'α θὰ πιθάνουν.

21. Ἡ πρώτη ἡ μέρα εἶνι τοῦ Μάρτ. Ἡ δεύτηρ —βάζουν μν'ιὰ γυναῖκα ποιοὶ σπὶτ' εἶνι 'ζ δοῦ μαχαλᾶ, κὶ ἅμα καν' καλὴ μέρα λέν «Τί καλὸν γιρὸ ποῦ μᾶς ἔκανι ἡ τάδι!». Ἔτσι οὐλις τσοὶ μέρις τσοὶ μοιράζουδουν οἱ γυναῖκις, 'ς τσοὶ ἀρχὲς οἱ ν'ἔς κὶ καταπόδ οἱ γρηές.

22. Τρεῖς μέρις 'ς τσοὶ ἀρχὲς δοῦ Μάρτ δὲ δλεῦουν οἱ γυναῖκις, ὅσις ἔχουν τὰ πρῶτα πιδιά τς, κὶ οἱ κλαδιφτᾶδις δὲ κλαδεύουν τ' ἀμπέλ'α, γιατί εἶνι δρίμις. Κὶ 'ς τοῦ τέλους τρεῖς μέρις δὲ πλὺν κὶ δὲ λούζδουν· ὅλουν δοῦ Μάρτ δὲ διάζδουν πανί.

23. Τ' ἄη Σαράνδ σπέρνουν λουλούδια κατὰ πῶς τοῦ λέν «Σαράντα νὰ φᾶς, σαράντα νὰ πιῆς, σαράντα νὰ βάλ'ις 'ζ δὴ γῆ, γιὰ δὴ βρυχή σ». Κὶ τὰ λουλούδια ἀποῦ θὰ σπείρουν ἰκείν'ι δὴ μέρα προυγουδεύουν πουλύ.

24. Δὴ προυταπριλ'ὰ γιλοῦν κὶ τοῦ ἔχουν γιὰ καλὸ, γιὰ νὰ γίνουν τὰ κουκούλ'α τς.

25. Τσῆ προυταπριλιᾶς ἡ βρουχή εἶνι μεγάλου γιαιτρικὸ γιὰ δὴ θέριμ, δὴ βάζουν σ' ἕνα βουκάλ' κὶ πουτίζουδι ἅμα ἔχουν θέριμ γιὰ γιαιτρικὸ.

26. Τοῦ Χριστουφόρου δὲ δλεῦουν· εἶνι γιὰ τοῦ χαλάζ.

27. Τ' ἄη Γιουργιοῦ ποῦ σπιρὸ μαζεῦουν τσουκνίδις κὶ βάν 'ζ δὴ βόρτα, γιατί δὴ νύχτα βγαίν' τζ'αντί, κὶ παίρνει τοῦ οὐρ τοῦ σπιτιοῦ. Βγαίν

δὴ νύχτα κὶ γυναικὶς κὶ πηγαίνουν κὶ κόφτουν ἀπ' τσοὶ ξένις τσοὶ πόρτις μν' ἰὰ πιλικούδα γιὰ νὰ πάρουν τοῦ οὐρ τοῦ σπιτιοῦ.

28. Δὴ βρουτουμαγ' ἄ τρῶν σκόρδου, γιὰ νὰ μὴ τσοὶ γιλᾶς' ἡ γάδα-
ρους.

29. Τ' αἰ Γιαννιοῦ βὰν κλήδουνα. Μαζεύουν τὰ ἀμανέτια, τὰ βάζουν μέσα ς' ἓνα τσκάλι, τὰ σκιπάζουν μὴ μν' ἰὰ κόκκινη φλούδα, τὰ κλειδῶν μὴ κλειδαριὰ (τὰ κλειδῶν' ἓνα κορίτσ' ποῦ εἶνι πρῶτου) κὶ δοῦ βάνουν δοῦ γλήδουνα κάτ' ἀποῦ μν' ἰὰ τραδαφλλ' ἄ. Τοῦ προῦ σ' κώνδουν νύχτα, γιὰ νὰ διοῦν δοῦν ἡλίου ποῦ γυρίζ' σὰ μύλους. "Υστρα ἀνοίγουν τὰ σιδούκια κὶ βγάζουν οὔλα τὰ ροῦχα κὶ τὰ τνάζουν γιὰ δὴ βώτριδα, τὰ κριμνοῦν κὶ 'ζ δοῦν ἀέρα κὶ λέν «Σήμιρα εἶν' τ' ἄη Γιαννιοῦ ἡ χάρ, ὅσα σιδούκια ἀνοίξαν, οὔλα δικά μου νὰ ν». "Αμα ἀπουλύκ' ἡ ἀκκλησ' ἄ καλνοῦν ὅσνοι ἔβαλαν ἀμανέτια 'ζ δοῦ γλήδουνα διὰ νὰ ἀνοίξουν δοῦ γλήδουνα. Δοῦ γλήδουνα δοῦν ἀνοίγ' πάλι ἱκείνου τοῦ κουρίτσ μὴ ἓνα κόκκινου παννί, τοῦ δίνουν κ' ἓναν γαθρέφτ' νὰ κυτάζ' μέσα κὶ λέν:

«'Ανοίξιτι τοὺν γλήδουνα 'ς τοῦ ἄη Γιαννιοῦ τὴν χάρη
κὶ ὅποιους εἶνι καλουρίζικους νὰ βρῇ τοῦ ριζικάρη».

"Υστρα λέν μανέδες καὶ βγάζουν τὰ ἀμανάτια.

Τοῦ κλήδουνα τοῦ τραγοῦδ:

«'Ανοίξιτι τοὺν γλήδουνα κὶ στρώσ' τι τὰ βελουδα,
γιὰ νὰ περάσ' ἡ βασιλιάς κὶ ἡ βασιλουπούλα.
'Ανοίξιτι τοὺν γλήδουνα μὴ τ' ἄη Γιαννιοῦ τὴν χάρη,
κὶ' ὅποιους εἶνι καλουρίζικους ὅς ἔρτη νὰ τοὺν βάρη».

Τ' ἄη Γιαννιοῦ τοῦ κλήδουνα ποῦ σ' πιρὺ σ' τίζουν στάχτ' μέσα 'ς ἓνα ταψί, τ' ἀστρουφιγ' ἄζουν κὶ τοῦ πουρνὸ σ' κώνδουν κὶ κυττάζουν μέσ' 'ς τοῦ ταψὶ ἐκείνου ποῦ θὰ πάρουν, ζγουραφσζμένους. "Αλλους πάλι σπάζ' ἓνα αὐγὸ κὶ τ' ἀσπράδ τοῦ χύν' μέσα 'ς ἓνα πουτῆρ κὶ τ' ἀστρουφιγ' ἄζ' κὶ τοῦ πουρνὸ ἅμα θ' ἀρχίσ' νὰ βγαίν' ἡ ἡλ' ους, θὰ τοῦ πάρ, νὰ τοῦ βάν' καρσι 'ς δοῦν ἡλ' ου χουρίς νὰ χουρατέψ', κὶ βλέπ μέσα 'ς τ' αὐγὸ, ἱκείνου ἀπ' θὰ πάρ τι τέχνη θὰ κάν ζγουραφίζιδι μέσα. "Αλλους πάλι τοῦ πουρνὸ ἅμα θὰ σ' κουθῇ χουρίς νὰ χουρατέψ' θὰ νιφτῇ καὶ θὰ πααίν' 'ζ δὴ βόρτα, κὶ' ὅτι ὄνουμα θ' ἀκούσ', ἔτσι θὰ δοῦ λέν ἱκείνου ποῦ θὰ πάρ.

30. Τς ἄη Βαρβάρας βράζουν μισίρ (καλαμβόκ') κὶ τρῶν, γιὰτὶ ἱκείν δὴ μέρα οὔλα τὰ χαϊβάνια χουρατεύουν. Τοῦ βραζμένου τοῦ μισίρ τοῦ λέν βουβόλ' α.

31. Τὰ δουδικάμιρα δὲ βαλώνουν, γιὰ νὰ μὴ βαλώνουν τὰ σύννιφα, δὲ φαίνουν κὶ δὲ χειρουμλίζουν γιὰ τοῦ βουβουντί, δὲ κλώθουν γιὰ τσοὶ καρκατζέλ', δὴ νύχτα δὲ σφυρίζουν γιὰ νὰ μὴ μαζουχτοῦν οἱ καρκατζέλ'.

32. Τὰ δουδικάμιρα ἔβαζαν δώδικα ἀδράχτια 'ς τοῦ βατζ' πάν' ἀράδ' ἀράδα γιὰ τσοὶ καρκατζέλ', γιὰ νὰ τὰ διοῦν, γιὰτὶ ἄλλ' ὡς ἤρχουσαν ἡ καρκάτζαλους κὶ ἔκανι ἄνι κάτ. 'Ακούουσαν ποῦ πουρπατοῦσαν δέξου.

33. Τὰ δουδικάμιρα δώδικα μέρις δὲ δὴ σ' κώνουν δὴ στάχτ' ἀπ' τοῦ οὐδζ ἀκ', κὶ δὴ δουδικαμιρίτκ δὴ στάχτ' δὴ βέταζαν 'ς τ' ἀβέλ' α γιὰ γ' ατρίκó.

34. Δὴ νύχτα νὰ μὴ σφυρίηζς, γιὰτὶ χουρεῦουν οἱ διαβόλ'. Εἶνι κὶ γιὰ δὴ Βλουγ' α.

35. 'Η Βλουγ' α ἦσαν γυναῖκα, ἔχ' κὶ πιδιά κὶ γι' αὐτὸ οὔτι χροῦν οὔτι τιματοῦν, οὔτι καθαρίζουν, οὔτι τσιγαρίζουν γιὰ νὰ μὴ πειράξουν τὰ πιδιά τς. Κ' ἰκεῖν ποῦ ἔβγαλαν βλουγ' α, σαράντα μέρις δὲ τσοὶ ξ' αλλάζουν, γύρου γύρου 'ς τοῦ στρῶμα τς βάζουν ζάχαρ.

36. Κ' ἡ Πανούκλα εἶνι γυναῖκα κὶ ἔρχιδι μὶ τὰ τ' ουμπ' οὐλέκ' α.

37. "Αμα λουστῆς δὴ Μιγάλ' Παραскиβή γιὰ δοῦ γιφαλόπουνου, ὅστρα νὰ μὴ λουστῆς οὐλ' δοῦ χρόνου παραскиβή μέρα.

38. "Αμα κανένας ἀρρουστής', ῥῆξι 'ς τοῦ σταυρουδρόμ' τιτράδι κὶ παραскиβή δὴ νύχτα ἅμα φουνάζ' τοῦ πρώτου πιτνάρ, κριθάρ, ζάχαρ κὶ ἓνα καρφί, γιὰ νὰ πιράσ' κὶ νὰ καρφουθῇ ἰκεῖνου ποῦ ἔλαχι. Τότι ἅμα πιράσ' τὰ μισάνυχτα κανένας ἀποῦ κεῖ λαχαίν'.

39. "Οταν ἔχουν τὰ πιδιά γ' ουργadj' α, τὰ πιρνοῦν ἀποῦ μν' ιὰ καρυδιά τρύπια κὶ δένουν κὶ ἓνα τσατζαλοῦδ 'ζ δὴ γαρυδιά κὶ τὰ δὶν ἀποῦ γαδούρα γάλα.

40. "Αμα ἔχ'ς 'ς τὰ χέρια σ' κότσις, ἅμα τσοὶ τρίψς 'ς τὰ καπούλ' α 'ς ἓνα ἄλουγου ποῦ νὰ κάδουν ἀπὸν τρεῖς νουματοὶ, πιρνοῦν.

41. "Αμα ἔχ'ς πόνουν γιὰ ἄλλου κακό, ἅμα τοῦ τρίψς ὅταν λέγ' παπᾶς τοῦ «ἐξαιρέτως» πιρνᾶ.

42. "Αμα ἔχ'ς σπυρί, νὰ τοῦ τρίψς δὴ χάσ' τοῦ φιγαριοῦ μὶ ἄμμου γιὰ μὶ χῶμα δὴ νύχτα κὶ νὰ πῆς.

«"Οπους χάνιδι τοῦ φιγᾶρ ἔτσι νὰ χαθῇ κὶ τοῦ σπυρί».

43. Γιὰ δὴ θέριμ ὅταν σᾶς πιασ', νὰ πάρτι καβόσου σιδέφ, νὰ τοῦ ἀστρουφιγ' ἄστι κὶ νὰ τοῦ πιῆτι τοῦ προῦ. "Ετσι θὰ κάντι τρεῖς μέρις κὶ ἡ θέριμ ξιλ' ὦνδι ἡ ρίζα τς.

44. "Αμα πάλι σὶ πουνεῖ τοῦ κιφάλ' σ, νὰ βάν' ις καβόσις πιροῦσις 'ς τὰ μαλλ' α σ, πιρνᾶ —κὶ τρία κ' κιά ἄλας νὰ ῥῆξι 'ζ δὴ φουτιά, θὰ πατλαδίσουν κὶ θὰ πιράσ' τοῦ κιφάλ'.

45. "Αμα σᾶς πιάσ' ζαλίδα νὰ πάρτι ἄβ δὴν ἀνιμουστᾶτ' κλουστὲς κὶ τοῦ ἦλ' ου τοῦ λουλοῦδ κὶ νὰ καπνιστῆτι, εἶνι birabir γιὰ δὴ ζάλ'.

46. "Οταν εἶνι βασκαμέν' καπνίζουδουν караφύλλ' α. Τὰ βλώχνου 'ς' ἓνα βιλόν', ἀνάφτου κὶ τς 'Ανάσταῖς δὴ λαβάδα, ὅστρα δοῦ σταυρώνουν μὶ τοῦ караφύλλ' κὶ λέν τρεῖς φουρς. «"Αν εἶνι βασκαμένους νὰ σκάσ' τοῦ

καραφύλλ' κι τοῦ κακὸ ποὺ παναθιώ τ». Ὑστρα νουματίζουν κι βάζουν τοῦ
καραφύλλ' 'ζ δὴ φλόγα, ἰκείνου ἅμα ἀνάψ' κι βγάζ' πολλές φλόγες λέν
«εἶπαν λόγ' α γιὰ σένα». Κι' ἅμα πατλαδίσ' λέν «εἶνι βασκαμένους».

47. Τὰ μικρὰ ἅμα βασκαίνουδι τὰ γλύφουν 'ζ δὴ γούτρα τς κι λέν:

«Λαφίνα γέννησι,
'ζ δοῦ γάμβου τοῦ κατέβασι,
τοῦ εἶδαν ἄρσινικοί,
τοῦ εἶδαν θηλυκοί,
τοῦ εἶδαν κι τοῦ βάσκαναν.
'Ab δὴ μάννα τ γιννημένου,
ἄb δὴ μάνα τ λατριμένου,
ἄb δοῦ Χριστὸ κι' ἄb δὴ βαναγ' ἄ γιατριμένου».

«Λαφίνα γέννησι ἰννιά κτάβια. 'Ap' τὰ ἰννιά ἀπόμναν οὐκτώ, ἄπ' τὰ
οὐκτώ ἰπτά, ἄπ' τὰ ἰπτά ξξ', ἄπ' τὰ ξξ' πένδι, ἄπ' τὰ πένδι τέσσιρα, ἄπ' τὰ
τέσσιρα τρία, ἄπ' τὰ τρία δύου, ἄπ' τὰ δύου ἕνα, γάγανένα».

«Εἶπ' ἡ Χριστὸς κ' ἡ Παναγ' ἄ νά γιννηθῇ, νά προυφταστῇ, νά παύσ'
ποὺ τὰ μνιαλά τ, ἄπ' τὰ εἴκουσ' τὰ νύχ' α τ, 'ς τὰ ὄρ 'ς τὰ β' νά τοῦ κακού,
ἰκεῖ 'b' δὲ λαλεῖ πιτνός, ἰκεῖ 'b' δὲ μνιαρίζ' γάτα, ἰκεῖ 'b' δὲ πιάνδι
προοζ' οὐμ». Αὐτὸ εἶνι τοῦ γίτιμα (γιτεύου). Κι' ἅμα χατζμουρίζουν, τοῦ
πιδι εἶνι βασκαμένου.

Κι γιὰ νά μὴ βασκαίνδουν, παίρνουν μουτζούρα ἄb δὴ βυροστιὰ κι τὰ
κάνουν μὶ δὴ μουτζούρα σταυρὸ ἀποὺ πίσου ἄπ' τ' αυτιά τς. Κι' ἅμα διοὺν
κανένα πιδί, γιὰ νά μὴ βασκαθῇ τοῦ φτοῦν τρεῖς φουρὲς κι λέν «τφοῦ τφοῦ,
σκόρδα νά μὴ βασκαθῇ».

48. Ὑμα φουφθῇ κανένας, τὸν γάνουν δὴ ἠψχῇ τ'. Δοῦ ξαπλώνουν κατὰ
γῆς ἀνάσκαλα κι λέν: «Μέσα 'ζ δὴ μέσ' δὴ θάλασσα τ' 'Αλέξανδρου τοῦ
ἄλουγου χιλ' ουμίδρισι, κι τοῦ τιρέκ τοῦ λίγισι, κι ἡ ψχῇ τοῦ τάδι νά φύγ'
νά πάη 'ζ δοῦ δόπου. Ὑν εἶνι 'ς' ἄ πάν, νά φύγ' νά πάη 'ζ δὴ μέσ', ἄν εἶνι
'ς' ἄ κάτ νά πάη 'ζ δὴ μέσ'. Πῶς τλίγ' δι τοῦ φίδι 'ς δὴ βέτσα τ, νά τλιχτῇ κι
ἡ ψχῇ, νά ἔρτ 'ζ τοῦ δόπου. 'Ab δοῦ Θιδ διρμάν' κι' ἄπ' δὴ βαναγ' ἄ
σεβέπ» κι χτυποῦν 'ς τὰ πουδάρια κι 'ς τοῦ κιφάλ'.

49. Ὑμα φουφθῇτι, τοῦ γιατρικὸ τί εἶνι; Ἀποὺ τρεῖς προυτουστέφανις
νά πάρτι ἀλεύρι, ἀποὺ μνιά χιροῦδα, νά τοῦ σ' τίστι ἀπὸ πίσου ἄb δὴ ράχ'
σας, νά πάρτι μὶ τρία δάχλα λίγου ἄ' τοῦ κουσ' γ' νιζμένου (κουσ' κινζμέ-
νου) τοῦ ἀλεύρι, νά τοῦ βάντι 'ς τοῦ φιλτζ' ἄν' κι νά πιῇτι, εἶνι καλό. Γιὰ νά
βάλτι τοῦ φιδιοῦ τοῦ κέρατου 'ς' ἕναν μαστραπᾶ νιρό, νά τ' ἀφίσ' τι δὴ
νύχτα 'ς τ' ἄγ' ἄζ', κι τοῦ προυῖ νά πιῇτι.

50. Γιὰ δοῦ βόνου γήτιμα:

Πῆγα 'ς τοῦ τρυπουβουνό
 κί πῆρα τρυπουκάλαμου
 κί ἐπλιξα τρυπουκάλαθου,
 ὅσου θὰ πιασ' τοῦ τρυπουκάλαθου νιρό,
 τόσου νὰ πιάσ' κί ἡ πόνους τόπου.

51. Οἱ γριὲς ἅμα δὲ τσοὶ πιάνει γῦπνους λὲν τρεῖς φουρές:

«'Αγ'ὰ Μαρία Μαγδαληνή,
 πῶς κοιμᾷσι μονναχή;»
 «'Αχ! ἀφέντη μου Χριστέ,
 δὲ κοιμοῦμι μονναχή.
 Ἔχου Ναύλου, ἔχου Παύλου,
 ἔχου δώδικ' Ἀπουστόλ'.
 Φυλάγου νὰ ἔρτ' ἡ δρίμ,
 νὰ φάγ' ἱλιά φύλλου νὰ σκάσ'.»

52. "Ἀμα φουνάζ' οἱ πιτνὸς ἀπάν 'ς τοῦ κατέφλ'ου «Μισαφίρς θὰ μᾶς ἔρτ'» —κί ἅμα διοῦν λουγαρίδα.

53. "Ἀμα ἡ ἀρνίθα φουνάζ' σὰ πιτνός, ἂν εἶνι κατὰ ἡλιοῦ εἶνι καλό, ἅμα εἶνι σ'α κεῖ ποῦ βασιλεύ' ἡ ἡλ'ους εἶνι κακό.

54. "Ἀμα φουνάζ' κουκουβάγ'α εἶνι κακό, κί ἅμα ἀκούσουν, λὲν τρεῖς φουρές:

"Ὅσα ῥέματα πιρνᾶς,
 μαῦρο αἷμα νὰ ξιρνᾶς,
 ψαλίδ 'ζ δὴν οὐρά σ,
 κόκκαλου 'ζ δοῦ λιμό σ.

κί φτοῦν τρεῖς βουλές.

55. Δοὖν Ἰανουάριου γιὰ δοῦ Φιβρουάριου ἅμα προτουδιοῦν μικρὸ ἀρνούδ, ἂν εἶνι ἄσπρου τό χουν γιὰ καλὸ κί χαίρουδι, τοῦ μαύρου εἶνι κακὸ σ'μάδ κί λυποῦνδι.

56. Δέ νι καλὸ νὰ ἔχ' κανένας τὰ χέρια τ'ς τὰ μάγλα τ, γιὰτὶ πιθαίνει ἡ μητέρα τ —κί νὰ μὴ τὰ ἔχ' πιασμένα, γιὰτὶ κλείν' δὴ δύχη τ'.

57. "Ἀμα σ'ι φαβουρίζ' τοῦ χέρ σ, θὰ πάρς παράδης.

58. "Ἀμα σ'ι φαβουρίζ' ἡ μύτ σ θὰ φᾶς ξύλου.

59. "Ἀμα σ'ι φαβουρίζουν τὰ φρύδια σ, θὰ δρουπιαστῆς.

60. "Ἀμα σφυρίζ' τ' αὐτί σ, θ' ἀκούσης καλό, ἢ ἔχουν δὴν ἔννοια σ. Κί ρουτοῦν «Ποιὸ αὐτὶ μ' σφυρίζ';» Κί' ἅμα τοῦ βρῆς, λὲν «μαζὶ θὰ τ' ἀκούσοιμι».

61. "Ἀμα παίζ' τοῦ μάτ σ, ἅμα εἶνι τοῦ ζιρβὶ (ἂν ἰκείνου ἔχ'ς γιὰ καλό) θὰ διῆς καλό, ἅμα τοῦ διξί, κακό.

62. Τὰ κουρίτς' αἶμα διοῦν τοῦ Θιοῦ τοῦ ζνάρ, τραυοῦν τσοὶ βουρδίλις τς κὶ λέν:

Νιὸ φιγάρ, νιὸ παλ' κάρ,
τὰ μαλλ' ἅ μ' σὰ φουρκάλ'.

63. "Αμα διῆς κινούργ' ου φιγάρ, πρέπ βρουστὰ νὰ διῆς τρεῖς βατζ' ἄδες κὶ ὕστρα νὰ διῆς ἄνθρουπου, γιατί γ' ουμόζουν τὰ μοῦτρα τ οὔλου σφυριά.

64. "Αμα βγαίν' τοῦ φιγάρ, χώνουν 'ς τσοὶ τσέπης τς τὰ χέρια τς κὶ πιάνουν παράδις κὶ λέν: «"Οπουσ θὰ γιμίς' τοῦ φεγγάρ, ἔτσ' νὰ γιμίς' κὶ ἡ τσέπη μ' παράδις».

65. "Αμα ἡ νῦφ διῆ βατζ' ἅ ὅταν γυρίζ' ἄβ δὴν ἀγλησ' ἅ τότε πιθαίν' ἡ πιθιρά τς.

66. "Αμα βρῆτι καρφίτσα θὰ κάντι ἀγόρ.

67. "Αμα βρῆς βιλόν' θὰ κάν'ς κουρίτσ.

68. "Αμα βρῆτι καρφίτσα νὰ μὴ δὴ βλῶξι ἀπαναθιώ σας, γιατί ἅμα θὰ σᾶς πιάν' πόνους θὰ δζιτῶ σὰ βιλόν'.

69. Νὰ μὴ ράφτς κουβιά ἀπαναθιώ σ, γιατί θὰ ξιχνᾶς τὰ γράμματα, κὶ νὰ μὴ θουρῆς νὰ κόφτουν ἀρνίθα γιὰ ἄλλου τίπουτα.

70. Τοῦ παννὶ τοῦ κόφτουν Σαββάτου γιὰ νὰ κουποῦν τὰ λόγια τοῦ κόσμου.

71. Σαββάτου δὲ γίνιδι νὰ τιλειώης ρούχου, γιατί κόφτουν οἱ μέρις —κὶ Τρίτ' νὰ μὴ κόψς.

72. Τοῦ ψαλίδ νὰ μὴ τοῦ ἀνοίγ'ς κὶ τοῦ σφαλνᾶς, γιατί κόφτς δς δύχ'σ.

73. Τοῦ ψαλίδ νὰ μὴ μέν' ἀνοιχτό, γιατί ἀνοίγουν τοῦ κόσμου τὰ στόματα, —κὶ τοῦ σιδούκ'.

74. "Αμα στρών'ς τοῦ τραπέζ κὶ δὲ βάν'ς τίπουτα ἀπάν, δὲ νι καλό, γιατί πιθαίνει κανένας.

75. Δέ νι καλὸ νὰ εἶνι ἡ παντόφλα ἀνάπουδα, γιατί πιθαίν' κανένας ἀπ' τοῦ σπít', κὶ τοῦ πιδι νὰ μὴ ἀνοίγ' λύκβις μίσ' 'ζ δὴν αὐλή.

76. Δέ νι καλὸ νὰ κατρᾶ κανένας κατ' ἄβ δὴ σ' κιά, οὔτι νὰ κοιμθῇ, γιατί ἔχ' κακὸν ἦσκ'ου.

77. "Αμα κατρᾶς νὰ φτᾶς κὶ βρουστὰ κὶ ὕστρα ἅμα θὰ κατρήιης, γιὰ νὰ μὴ λάχ'ς.

78. Ζῆστι χρουνίστι, πιδιά μ, δὴ νύχτα νὰ μὴ κυττάζτι 'ζ δοῦ γαθρέφ', χαλνοῦν τὰ νιάτα σας.

79. Τὰ μισάνυχτα δὲ νι καλὰ νὰ βγαίν' κανένας ὀξου' κὶ ἅμα βγῇ νὰ μὴ πιάσ' νιραγό, γιατί λαχαίν'.

80. "Αμα ἓνα δέδρου δὲ κάν' τίπουτα, τότε κρινοῦν ἀπάν, «"Αποῦ πρώτου πιδί, πρώτου παπούτσ'»· κὶ δὴ βρουτανάστας' παίρνουν δὴ λαβάδα κὶ δὴ βάν' 'ζ δὴ ρίζα τ, κὶ λέν: «Θὰ σὶ κάψου.» — «Μὴ τοῦ καίς» τρεῖς

φουρές. Κι τ' ἤ Γιουργιοῦ παίρνουν δοῦ βαλτὰ κι λέν «θὰ σὶ κόψου» — «μὴ τοῦ κόφτς».

81. Ἡ λιχοῦσα νὰ μὴ ἀπουμν' εἰσκ' μοναχὴ τς, γιατί ἀρμιν' ἄζ'. Γι' αὐτὸ ἄμα φεύγουν ἀβ δοῦν οὐδὰ τς, βάζουν κουδά τς ἓνα φουρκάλ', μτάρια κι πάλ' ες παντόφλις.

82. Ἄμα εἶνι γιὰ νὰ βγῇ πρώτ' βουλὰ ἀβ δὴ γάμαρα τς ἢ λιχοῦσα, δὴ δίνουν ἀδράχτ', ἀλικάτ κι σ' φιδύλ'.

83. Ὅταν πηγαίν νὰ κάνουν βίζιτα 'σὶ μν' ἰὰ λιχοῦσα, παίρνουν μαζί τς ζάχαρ, καρύδια κι ῥόδια, κι ἄμα βοῦν 'ζ δοῦν οὐδὰ τὰ κουρτουκλοῦν κατὰ γῆς γιὰ νὰ πουργατῇσ' τοῦ πιδὶ ἀγλήγουρα. Πααίνουν κι παρᾶ μὴ κλουστή.

84. Ὑστρα ἀπ' τοῦ σαράδζμα ἢ λιχοῦσα κὰν' βίζιτις, κι τότε δίνουν 'ς τοῦ πιδὶ αὐγά, βαβάκ κι ζάχαρ κι παρᾶ (τ' ἀσμώνουν τοῦ πιδὶ).

85. Ἄμα δὲ ζοῦν τὰ πιδιά, τότε τοῦ βάζουν τοῦ πιδὶ 'ς τοῦ σταυρουδρόμι (τρίστρατου) κι ὅποιους τοῦ διῇ πρώτους ἱκείνους θὰ τοῦ βαφτίσ'.

86. Ἄμα μν' ἂ γυναικα δὲ θέλ' γινηθῇσ' κι' ἄλλου πιδὶ, νὰ σαδίς' Σαββάτου.

87. Ἄμα πέσ' κανένα πιδὶ κατὰ γῆς, τοῦ βάν νὰ φτύς', χύνουν κι νιρὸ γιὰ νὰ μὴ λάχ' (κακὴ ὥρα).

Παράφρασις

1) Τὴν Δευτέρα δὲν λούζονται γιὰ νὰ μὴ δευτερώσουν (νὰ μὴν πάρουν δύο ἄνδρες).

2) Τὴν Τετάρτη καὶ τὴν Παρασκευὴ δὲν κόψουν νύχια γιὰ νὰ προκόβουν ὅπως τὸ λέει καὶ τὸ τραγοῦδι.

«Τετράδῃ καὶ Παρασκευῇ τὰ νύχια σου μὴ κόψῃς
καὶ Κυριακῇ νὰ μὴ λουστῇς, ἃ θέλῃς νὰ προκόψῃς».

3) Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ δὲν κλώθουν, εἶναι γιὰ ταῖς ψυχαῖς!

4) Τὴν Τυρινὴ (ἐβδομάδα τῆς Τυροφάγου) δὲν λούζονται ὅλη τὴν ἐβδομάδα, γιατί τινάζουν τὰ ἄσκια ἀπὸ τὰ τυριά, καὶ ἀσπρίζουν τὰ μαλλιά.

5) Τὴν τελευταία Ἀποκριὰ 'ς τὸ φαγητὸ ἐπάνω, ὅποιος φτερνιστῇ θὰ

1. Ἡ φράσις δηλοῖ ὅτι ἡ ἡμέρα εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὰς ψυχάς, ἐπομένως ἐορτάσιμος καὶ ὀφείλουν νὰ σχολάζουν. Πλὴν τῶν ἡμερῶν δηλ. τῶν προωρισμένων διὰ δεήσεις πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν ψυχῶν, καθ' ὅς μοιράζον διάφορα μοιράσματα π.χ. κόλλυβα, σταφύλια, χαλβά κ.τ.τ. ὑπάρχουν καὶ ἡμέραι ἀπλᾶ ἀφιερωμέναι εἰς τὰς ψυχάς, ὁμοίως καὶ εἰς τοὺς ἁγίους, εἶδος δηλ. ἐορτῶν τῶν ψυχῶν. Ὁ λαὸς ἐρωτώμενος δὲν ἔχει σαφὴ ἰδέαν, ὅπως δὴποτε δ' ὁμοῦς ἐκείνας τὰς ἡμέρας δὲν ἐργάζονται αἱ γυναῖκες.

κάμη τὸ Πάσχα ἄσπρη φορεσιά. Κατόπι ἀπὸ τὸ φαγητὸ βουλλώνουν τὸ στόμα τους μὲ τὸ αὐγὸ, γιὰ νὰ τὸ ξεβουλλώσουν τὸ Πάσχα πάλι μὲ αὐγὸ (δηλ. εἰς τὸ τέλος τοῦ δείπνου τρώγουν ψὸν καὶ αὐτὸ λέγεται βούλλωμα). Ἔπειτα δένουν ᾽ς τὸ τυλιγάδι (μικρὸν δίκρανον χρησιμεῦον ἵνα τυλίσσουν τὸ μαλλὶ ὅταν κλώθουν) κλωστή καὶ ᾽ς τὴν κλωστή χαλβᾶ καὶ τὴ γυρίζουν τὴν κλωστή, νὰ ἰδοῦμε ποιὸς θὰ μπορέσῃ νὰ δαγκάσῃ τὸν χαλβᾶ.

6) Τὴν πρώτη ἐβδομάδα τῆς Σαρακοστῆς βαστοῦν τρίμερο καὶ τρώγουν τὴν τετάρτην (δηλ. ἀπέχουν παντὸς φαγητοῦ καὶ ποτοῦ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας). Μερικαῖς τὸ βαστοῦν διπλό· τρώγουν τὴν τετάρτη, καὶ πέμπτη καὶ παρασκευὴ πάλι δὲν τρώγουν. Καὶ ἂν τυχὸν καμιὰ ἀποθάνῃ, τότε δὲν τὴν θάφτουν ᾽ς τὸ νεκροταφεῖο, ἀλλὰ τὴν στέλλουν μὲ τὸ ἀμάξι τῶν σκουπιδιῶν.

7) Τὴν καθαρὴ Δευτέρα ξεβράζουν ὅλα τὰ ἀγγεῖα (= μαγειρικά σκεύη), γιὰ νὰ μὴ μείνῃ λίγδα μέσα ᾽ς τὸ σπῖτι καὶ ἔπειτα πηγαίνουν ᾽ς τὰ τρυφίρτσια (οὕτω καλοῦσι τὴν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐκδρομὴν εἰς τὴν ἐξοχήν).

8) Τὴν καθαρὴ Τετάρτη εἶναι τῶν ψυχῶν· ἀνοίγουν τὰς σταφυλαρμιαῖς (= τὰς σταφυλάς, τὰς ὁποίας ἔχουν εἰς τὴν ἄλμην) καὶ παύουν τὸ τρίμερο καὶ κάνουν σερμπέτι καὶ μοιράζουν γιὰ ταῖς ψυχαῖς.

9) Τῶν Βατῶν βλέπουν τὰ βάϊα (= κλάδος δάφνης). Ἄν ἔχῃ πολλὰ λουλούδια «θὰ κάμετε πολλὰ κουκούλια» λέγουν.

10) Τὸ Πάσχα ὅταν ἔλθουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ καὶ κοιμηθοῦν, πρέπει κατόπι νὰ κοιμηθοῦν καὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, γιὰ τὸν ὕπνο τὸν ἀγοράζει τὸ Πάσχα, καὶ τὸν πωλεῖ τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

11) **Τὸ Πάσχα** τὸ τραπέζι δὲν τὸ σηκώνουν ὅλη τὴν ἡμέραν καὶ κατόπι τὰ σκουπίδια τὰ ῥήχνουν ᾽ς τὰ ἀμπέλια.

12) Ἐπειτα ἀπὸ τὸ Πάσχα πέντε ἡμέραις δὲν πλύνουν, δὲν πηγαίνουν ᾽ς τὰ ἀμπέλια, τὴν νύκτα δὲν ἀφίνουν ἀπλωμένα ἄσπρα ῥοῦχα, γιὰ τὴν σαράντα ἡμέραις οἱ πεθαμένοι γυρίζουν τὴν νύκτα ᾽ς τὰ κεραμίδια καὶ ἅμα ἰδοῦν ἄσπρα ῥοῦχα σκοντάφτουν καὶ πέφτουν.

13) Τῆς περυσινῆς τῆς Πασκαλιᾶς τὸ αὐγὸ, τὸ ἔχουν ὅλον τὸν χρόνον καὶ ἔπειτα ὅλην τὴ μεγάλη ἐβδομάδα τὸ παίρνουν εἰς τὴν ἐκκλησιὰ καὶ διαβάζεται καὶ τὸ Πάσχα τὸ στρίβουν τρεῖς φοραῖς κατὰ γῆς καὶ τὸ σπάζουν, τὸ βρίσκουν μέσα καλὸ καὶ τὸ τρώγουν γιὰ γιαιτρικὸ γιὰ τὸ λαιμό. Καὶ ὅταν πέφτῃ χαλάζι, τότε βγάζουν αὐτὸ τὸ αὐγὸ τῆς Πασχαλιᾶς καὶ τὴν πυρουστῖα (= τρίποδα, ἐφ' οὗ στηρίζονται τὰ μαγειρικά σκεύη ὑπεράνω τοῦ πυρός) ᾽ς τὴν αὐλὴν γιὰ νὰ παύσῃ τὸ χαλάζι.

14) Τὴν παραμονὴ τῆς Ἀναλήψεως τὴν λέν «Ποῦ σηκώνεται τὸ Χριστὸς Ἀνέστη» καὶ εἶναι τῶν ψυχῶν, μοιράζουν κεράσια καὶ ψωμί. Τὴν ἄλλη ἡμέρα τὴν λέγουν τὰ Σαράντα τῆς Πασχαλιᾶς.

15) Τὴν Πεντηκοστὴ τὴν λέγουν «Τοῦ γουνατιστῆ». Παίρνουν φύλλα

καρυδιᾶς καὶ γονατίζουσιν καὶ τὰ φύλλα τὰ κρύβουν μέσα ᾽ς τὸ σεντοῦκι γιὰ τοὺς ποντικούς καὶ ταῖς βώτριδες.

16) Καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δὲν κοιμοῦνται, γιὰ νὰ μὴ κοιμᾶται τὸ πνεῦμα τους ὅλον τὸν χρόνον.

17) Τὰ μεσάνυχτα τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἀνοίγουν τρεῖς βρύσαις ὅπως τρέχουν οἱ βρύσαις, ἔτσι νὰ τρέχουν καὶ τὰ κέρδη καὶ ὅπως ἀνοίγουν οἱ βρύσαις ἔτσι νὰ ἀνοίγουν καὶ οἱ τύχαις. Ζυμώνουν πίτταις ἀπὸ βραδύ (= ἡ φράσις σημαίνει τὸ ἐσπέρας τῆς προηγουμένης ἡμέρας π.χ. τὸ Πάσχα ἀπὸ βραδύ = τὸ ἐσπέρας τοῦ Σαββάτου. Ὅμοια φράσις εἶναι ᾽ς τὸ που σπιρὺ = ἀπὸ βραδύ. Ὅπερ πιθανῶς εἶναι ἀναλογικόν, σχηματισθὲν κατὰ τὸ ἀπὸ βραδύ ἐκ τοῦ ἀρχικῶς ἀπὸ ἐσπέρας, ἀποὺ ἐσπέρας². Σημασιολογικῶς κατήντησεν ἡ φράσις νὰ σημαίνει τὸ ἐσπέρας τῆς προηγουμένης ἡμέρας φαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν αἱ ἑορταὶ ἀρχίζουσιν ἀπὸ τὸ βράδυ, καθ' ὅσον εἰς τὸ ἡμερονύκτιον προηγείται ἡ νύξ. Ὅθεν καὶ πολλάκις καταλύουσιν τὴν νηστείαν ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς προηγουμένης ἡμέρας, ἐπομένης ἑορτῆς τινος, καταλυοῦσης ἐπὶ τῷ λόγῳ —ὅτι «βγήκαν τ' ἄστρα» δηλ. ἐνύκτωσε). Μέσ' ᾽ς τοῖς πίττες βάζουν καὶ παρὰ καὶ λέγουν ὅποιος εἶναι τυχερὸς ἐκεῖνος θὰ βρῇ τὸν παρὰ. Τὸ πρῶτ' ἀφ' οὗ νιφτοῦν παίρνουν μιὰ πέτρα καὶ κάθονται ἀπ' ἐπάνω καὶ λέν. «Ὅπως εἶναι γερὴ αὐτὴ ἡ πέτρα ἔτσι νὰ εἴμαστε καὶ ἡμεῖς γεροὶ ὅλον τὸν χρόνον καὶ ὅπως εἶναι βαρεῖα ἔτσι νὰ εἶναι βαρεῖα καὶ ἡ σακκούλα μας».

18) Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου βγαίνουν παιδιὰ καὶ ἄνδρες ἀπὸ δύο δύο, ἔχουν καὶ ἓνα σκαμνὶ καὶ ἀξιῶνουν· δηλ. (πηγαίνουν ᾽ς τὰ σπίτια, καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ κάθονται ἀπὸ ἓνας ἓνας ἐπάνω ᾽ς τὸ σκαμνὶ καὶ ἐκεῖνοι τοὺς σηκώνουν τρεῖς φοραῖς καὶ λέγουν: ἄξιος ἄξιος καὶ ἀπὸ χρόνου.

19) Τ' ἄη Τρύφου δὲν κλαδεύουν, γιατί: ὅταν ἡ Παναγία πῆγαινε νὰ σαραντίσῃ βρῆκε ᾽ς τ' ἀμπέλι τὸν Τρύφο ποῦ κλάδευε. Τοῦ λέγει ἡ Παναγία. «Τὶ κάνεις Τρύφο;» «Κλαδεύω. Ἄμ ἐσὺ ποῦ πηγαίνεις;» «Πηγαίνω νὰ σαραντίσω.» «Ἄμ πῶς πηγαίνεις, τῆς λέγει ὁ Τρύφος, ἀφοῦ εἶναι ἡ ζώνη σου λερωμένη;» Ἡ Παναγία θύμωσε καὶ πηγαίνει καὶ λέγει τῆς γυναικὸς τοῦ Τρύφου. «Πᾶρε προζύμι καὶ λάδι καὶ πῆγαινε ᾽ς τὸ ἀμπέλι γιατί ὁ Τρύφος ἔκοψε τὴ μύτη του». Παίρνει ἡ γυναῖκα του ὅτι τῆς εἶπε ἡ Παναγία καὶ πηγαίνει ᾽ς τὸ ἀμπέλι. Βλέπει τὸν Τρύφο, κλαδεύει. «Ἄμ (= ναί, ἀλλά, μόριον δηλοῦν ἀπορίαν ἐπὶ ἀπροσδοκῆτῳ τινί) ἔμένα ἡ Μαρία μοῦ εἶπε, πῶς ἔκοψες τὴ μύτη σου.» «Ἄ» λέγει ὁ Τρύφος. «Ἐγὼ δὲν

2. Ἐν Χίῳ λέγεται ἀπὸ ἐσπερῆς, ἐπίσης ἀπὸ βολῆς —πανταχοῦ, λογιῆς λογιῆς— παντὸς εἶδους ὅθεν ἐλέχθη καὶ ἀπὸ βραδύς —κατὰ τὸ ἀπὸ ἐσπερῆς— ἐν ᾧ παρ' ἡμῖν ἀντιστρόφως. Πάντως δὲ εἶναι ἀναλογικὸν διότι φωνητικῶς δὲν νοεῖται ἡ ἑκπτώσις τοῦ ζ.

κλαδεύω ἔτσι (δείχνει τὴ μύτη του), κλαδεύω ἔτσι.» λέγοντας αὐτὸ κόπηκε ἡ μύτη του καὶ ἦταν ἔτοιμο τὸ προζύμι καὶ τὸ λάδι καὶ τὴν κόλλησαν.

20) Τὴν τελευταία ἡμέρα τοῦ μικροῦ τοῦ μηνᾶ (= τοῦ Φεβρουαρίου) παίρνουν δυὸ χρώματα μετάξι, ἄσπρο καὶ κόκκινο, πηγαίνουν τὸ σκαλώνουν 'ς τὴν τριανταφυλλιά, τὸ κλώθουν καὶ λέγουν «ἄσπρη νάσαι σὰν μπαμπάκι, κόκκινη σὰν τὸ κεράσι, τρυφερὴ (ἢ δροσερὴ) σὰν τὸ νεράκι, ὅλον τὸν Μάρτη καὶ τὸ καλοκαιράκι.» Ἐπειτα ἅμα (= εὐθὺς ὥς) ἰδοῦν χελιδόνα ἢ λέλεκα (= πελαργός, λ. τουρκ. *λεϊλέκ*), τὸ κόβουν καὶ τὸ βάζουν κάτω ἀπὸ μία πέτρα. Τὸν ἕνα (= ἐννοεῖ τὸν Μάρτη, ὅπως καλεῖται ἡ κλωστή) ἅμα ἰδοῦν λέλεκα καὶ τὸν ἄλλον ἅμα ἰδοῦν χελιδόνα 'ς ταῖς σαράντα ἡμέραις (= μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀκριβῶς) σηκώνουν τὴν πέτρα, καὶ ἅμα (= ἐν ἡ περιπτώσει) βροῦν μυρμήγκια θὰ γίνουν πλούσιοι, θὰ ἀρχοντύνουν, καὶ ἅμα βροῦν σκωλήκια θὰ ἀποθάνουν.

21) Ἡ πρώτ' ἡ ἡμέρα εἶναι τοῦ Μάρτη· ἡ δευτέρη —βάζουν μία γυναῖκα, ὅποιο σπίτι εἶναι πρῶτο 'ς τὴ συνοικία, καὶ ἂν κάνη καλὴ ἡμέρα λέγουν «τὶ καιρὸ μᾶς ἔκαμε ἡ τάδε» ἔτσι ὅλαις ταῖς ἡμέραις ταῖς μοιράζονται οἱ γυναῖκαις πρῶτα πρῶτα οἱ νιαῖς καὶ ἔπειτα οἱ γριαῖς.

22) Τρεῖς ἡμέραις 'ς ταῖς ἀρχαῖς τοῦ Μάρτη δὲν δουλεύουν οἱ γυναῖκαις ὅσαι ἔχουν τὰ πρῶτα παιδιὰ τῶν καὶ οἱ κλαδευτᾶδες δὲν κλαδεύουν τ' ἀμπέλια, γιατί εἶναι δρίμαις. Καὶ 'ς τὸ τέλος τρεῖς ἡμέραις, δὲν πλύνουν καὶ δὲν λούζονται. Ὅλον τὸν Μάρτη δὲν διάζονται παννί.

23) Τῶν ἁγίων Σαράντα σπέρνουν λουλούδια κατὰ πῶς τὸ λέν³ «σαράντα νὰ φᾶς, σαράντα νὰ πιῇς, σαράντα νὰ βάλῃς 'ς τὴ γῆ γιὰ τὴν ψυχὴ σου». Καὶ τὰ λουλούδια ποῦ θὰ σπείρουν ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα προσδεύουν πολὺ.

24) Τὴν πρωταπριλιά γελοῦν καὶ τὸ ἔχουν γιὰ καλὸ, γιὰ νὰ γίνουν τὰ κουκούλια τους.

25) Τῆς πρωτοπριλιάς ἡ βροχὴ εἶναι μεγάλον γιατρικὸ γιὰ τὸν πυρετό, τὴν βάζουν 'ς ἕνα μπουκάλι καὶ ποτίζουνται (= πίνουν), ὅταν ἔχουν πυρετό, γιὰ γιατρικόν.

26) Τοῦ Χριστοφόρου δὲν δουλεύουν εἶναι γιὰ τὸ χαλάσι (δηλ. ἐν ἡ περιπτώσει δουλέψουν ὑπάρχει φόβος, μὴ ἡ ὀργὴ τοῦ ἁγίου ἐπιφέρει χάλαζαν, ἐν ᾧ ἡ ἀργία ἔχει πάντοτε ἀποτρεπτικὰ ἀποτελέσματα ἕνεκα τῆς εὐνοίας τοῦ ἁγίου).

27) Τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀπὸ βραδὺ μαζεύουν τσουκνίδαις καὶ βάζουν

3. Ἡ φράσις κατὰ πῶς τὸ λέν, ἐνέχει τὴν ἐξῆς σημασίαν: ὅτι τὸ λεγόμενον καὶ λέγεται ἀδιάφορον διὰ ποῖον λόγον αὐτὸ δὲ ἀκολουθοῦντες πράττομεν κάτι τι, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἔχῃ σχέσιν μὲ τι τῶν λεγομένων, ὅπως ἐδῶ π.χ. τὸ «σαράντα νὰ βάλῃς 'ς τὴ γῆ γιὰ τὴν ψυχὴ σου» ἐρμηνεύοντες καὶ ἀκολουθοῦντες σπείρουν τὰ λουλούδια.

ἔς τὴν πόρτα, γιατί τὴν νύχτα βγαίνει τζάντι (ἀορίστου χαρακτηρισμοῦ ἴσως δαιμονοειδές τι δν ἀνατολικῆς προελεύσεως) καὶ παίρνει τὸ οὖρι (λ. τουρ. = εὐτυχία) τοῦ σπιτιοῦ. Βγαίνουν τὴ νύχτα καὶ γυναῖκες καὶ πηγαίνουν καὶ κόβουν ἀπὸ ταῖς ξέναις πόρταις ἀπὸ μιὰ πελεκοῦδα (= κομματάκι τόσον, ὅσα εἶναι τὰ μικρὰ τεμάχια τὰ ὁποῖα πετιοῦνται, ὅταν ἀποκόπτουσι ξύλον διὰ πελέκεως) γιὰ νὰ πάρουν τὸ οὖρ τοῦ σπιτιοῦ.

28) Τὴν πρωτομαγιά τρώγουν σκόρδο, γιὰ νὰ μὴ τοὺς γελάσῃ ὁ γαῖδαρος (ἀγνοῶ τί ἐννοοῦν).

29) Τ' ἄη Γιαννιοῦ βάζουν κλήδονα. Μαζεύουν τὰ ἀμανέτια (τουρκ. λ. σημαίνουσα ἐνέχειρον καὶ εἶτα πᾶν μικρὸν ἀντικείμενον πολύτιμον ἢ μὴ) τὰ βάζουν μέσα ἔς ἓνα τσουκάλι, τὰ σκεπάζουν μὲ μία κόκκινη φλοῦδα (= ἀραχνοῦφες ὕφασμα), τὰ κλειδώνουν μὲ κλειδαριά· τὰ κλειδώνει ἓνα κορίτσι ποῦ εἶναι πρῶτο (= πρωτότοκον) καὶ τὸ βάζουν τὸν κλήδονα κάτω ἀπὸ μία τριανταφυλλιά. Τὸ πρωῒ σηκώνονται νύχτα (= πρωτοῦ νὰ φέξῃ) γιὰ νὰ ἴδουν τοῦ ἡλίου ποῦ γυρίζει σὰν μύλος. Ἐπειτα ἀνοίγουν τὰ σεντούκια καὶ βγάζουν ὅλα τὰ ρούχα καὶ τὰ τινάζουν γιὰ τὴν βώτριδα· τὰ κρεμοῦν καὶ ἔς τὸν ἀέρα καὶ λέγουν «σήμερα εἶναι τ' ἄη Γιαννιοῦ ἡ χάρη, ὅσα σεντούκια ἀνοιξαν ὅλα δικά μου νὰ ναι». Ἀφ' οὗ τελειώσῃ ἡ ἐκκλησία καλοῦν ὅσοι ἔβαλαν ἀμανέτια ἔς τὸν κλήδονα, γιὰ νὰ ἀνοίξουν τὸν κλήδονα. Τὸν κλήδονα τὸν ἀνοίγει πάλιν ἐκεῖνο τὸ κορίτσι ποῦ τὸν κλείδωσε, καὶ ὅταν τὸν ξεκλειδώνουν, τὸ σκεπάζουν τὸ κορίτσι μὲ ἓνα κόκκινο παννί, τοῦ δίδουν καὶ ἓναν καθρέφτη νὰ κυττάξῃ μέσα καὶ λέγουν. «Ἀνοίξετε τὸν κλήδονα ἔς τοῦ ἄη Γιαννιοῦ τὴ χάρη, κι' ὁποῖος εἶναι καλορίζικος νὰ βρῇ τὸ ριζικάρι»· ἔπειτα λέγουν μανέδαις (= δίστιχα) καὶ βγάζουν τὰ ἀμανέτια.

Τὸ τραγοῦδι τοῦ κλήδονα:

«Ἀνοίξετε τὸν κλήδονα καὶ στῶστε τὰ βελούδα
γιὰ νὰ περάσῃ ὁ βασιλιάς καὶ ἡ βασιλοπούλα.

Ἀνοίξετε τὸν κλήδονα μὲ τ' ἄη Γιαννιοῦ τὴ χάρη
κι' ὁποῖος εἶν' καλορίζικος ὅς ἔρθῃ νὰ τὸν πάρῃ».

Τ' ἄη-Γιαννιοῦ τοῦ κλήδονα ἀπὸ βραδὺ σητίζουν (= κοσκινίζουν μὲ πολὺ λεπτὸ κόσκινο, τὸ ὁποῖον λέγεται σήτα) στάχτη μέσα ἔς ἓνα ταψί, τ' ἀστροφεγγιάζουν (= θέτουν ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἀστέρων) καὶ τὸ πρωῒ σηκώνονται καὶ κυττάζουν, μέσα ἔς τὸ ταψί ἐκεῖνον ποῦ θὰ πάρουν, εἶναι ζωγραφισμένος. Ἄλλος πάλι σπάζει ἓνα αὐγὸ καὶ τὸ ἀσπράδι τὸ χύνει μέσα ἔς ἓνα ποτήρι καὶ τὸ ἀστροφεγγιάζει καὶ τὸ πρωῒ, μόλις θ' ἀρχίσῃ νὰ βγαίῃ ὁ ἥλιος, θὰ τὸ πάρῃ νὰ τὸ βάλλῃ ἀντίκρυ ἔς τὸν ἥλιο χωρὶς νὰ ὁμιλήσῃ, καὶ βλέπει μέσα ἔς τὸ αὐγὸ, ἐκεῖνον ποῦ θὰ πάρῃ, τί τέχνη θὰ κάνῃ, ζωγραφίζεται. Ἄλλος πάλι τὸ πρωῒ ἄμα (εὐθὺς ὥς) θὰ σηκωθῇ, χωρὶς νὰ ὁμιλήσῃ θὰ

νιφτή καὶ θὰ πηγαίνει ὅς τὴν πόρτα καὶ ὅτι ὄνομα θὰ ἀκούσῃ, ἔτσι θὰ τὸν λέν ἐκεῖνον, ποῦ θὰ πάρῃ.

30) Τῆς ἀγίας Βαρβάρας βράζουν καλαμπόκι καὶ τρώγουν, γιατί ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα ὅλα τὰ ζῶα ὁμιλοῦν. Τὸ βρασμένο καλαμπόκι τὸ λέγουν βου-βόλια.

31) Τὰ δωδεκάμερα δὲν μπαλώνουν γιὰ νὰ μὴ μπαλώσουν τὰ σύννεφα, δὲν ὑφαίνουν καὶ δὲν ἀλέθουν ὅς τὸ χειρόμυλο γιὰ ταῖς βρονταῖς, δὲν κλώθουν γιὰ τοὺς καλλικαντζάρους, τὴν νύχτα δὲν σφυρίζουν γιὰ νὰ μὴ μαζεθοῦν οἱ καλλικάντζαροι.

32) Τὰ δωδεκάμερα ἔβαζαν δώδεκα ἀδράχτια (ἀτράκτους) ὅς τὸ παννὶ τοῦ βατζίᾶ (καπνοδόχους) ἀράδα ἀράδα γιὰ τοὺς καλλικαντζάρους, γιὰ νὰ τὰ ἴδουν, γιατί ἀλλέως ἤρχονταν ὁ καλλικάντζαρος καὶ ἔκανε ὅλα ἄνω κάτω. Ἀκούονταν ποῦ περιπατοῦσαν ἔξω.

33) Τὰ δωδεκάμερα, δώδεκα ἡμέραις δὲν τὴν σηκώνουν τὴν στάχτη ἀπὸ τὸ οὐτζιάκι (= ἐστία, λ. τουρκ.) καὶ τὴν δωδεκαμερήτικη τὴν στάχτη τὴν πέταγαν ὅς τὰμπέλια γιὰ γιαιτρικό.

34) Τὴν νύχτα νὰ μὴ σφυρίζῃς, γιατί χορεύουν οἱ διαβόλοι. Εἶναι καὶ γιὰ τὴν Εὐλογία. (δηλ. ἐρεθίζεται ἡ Εὐλογία.)

35) Ἡ Εὐλογία ἦταν γυναῖκα, ἔχει καὶ παιδιὰ καὶ γι' αὐτὸ οὔτε χρίζουν, οὔτε ζεματίζουν, οὔτε καθαρίζουν, οὔτε τσυγαρίζουν, γιὰ νὰ μὴ πειράξουν τὰ παιδιὰ της. Καὶ ἐκεῖνοι ποῦ ἔβγαλαν εὐλογία σαράντα ἡμέραις δὲν τοὺς ξαλλάζουν ροῦχα γύρω γύρω ὅς τὸ στῶμα τους βάζουν ζάχαρη.

36) Καὶ ἡ Πανοῦκλα εἶναι γυναῖκα καὶ ἔρχεται μὲ τὰ τιουμπιουλέκια (= ὄργανον τῶν Γενιτσάρων ἐκ τεταμένου δέρματος, πληττομένου διὰ τῶν δακτύλων).

37) Ἄν λουστῆς τὴ Μεγάλῃ Παρασκευῇ γιὰ τὸν κεφαλόπονο, ἔπειτα νὰ μὴ λουστῆς ὅλον τὸν χρόνον Παρασκευῇ ἡμέρα.

38) Ὅταν κανένας ἀρρωστήσῃ, ρήξετε ὅς τὸ σταυροδρόμι τετάρτη καὶ παρασκευῇ τὴν νύχτα, ἅμα φωνάξῃ τὸ πρῶτο πετεινάρι, κριθάρι, ζάχαρη, καὶ ἓνα καρφί, γιὰ νὰ περάσῃ καὶ νὰ καρφωθῇ ἐκεῖνο, ποῦ ἔλαχε. Τότε, ἂν περάσῃ τὰ μεσάνυχτα ἀπ' ἐκεῖ κανένας, λαχαίνει (= καταλαμβάνεται ὑπὸ δαιμονοειδοῦς ὄντος, οἷον Νεράιδας κ.τ.τ.)

39) Ὅταν ἔχουν τὰ παιδιὰ σκυλλόβηχα (= κοκκύτιν), τὰ περνοῦν ἀπὸ μιὰ τρύπια καρυδιὰ καὶ δένουν καὶ ἓνα κομματάκι παννὶ ὅς τὴν καρυδιὰ καὶ τοὺς δίνουν νὰ πίνουν γάλα γαϊδούρας.

4. Δι' αὐτοῦ νοεῖται ἴσως ὅτι τὰ σύννεφα ραπτόμενα θὰ ἀκίνητοῦν καὶ οὕτως αἰωνίως θὰ βρέχῃ.

5. Δηλ. διὰ νὰ μὴ γίνουν πολλαῖς βρονταῖς. Ἡ ἀναλογία ἐκ τοῦ κρότου τοῦ ἀργα-λειοῦ καὶ τοῦ χειρομύλου.

40) Ὃταν ἔχῃς ἔς τὰ χέρια σου κότσαις (= τυλώματα), ἅμα ταῖς τρίψῃς ἔς τὰ πισινὰ ἔς ἓνα ἄλογο, ποῦ νὰ κάθωνται τρεῖς νομάτοι, περνοῦν.

41) Ὃταν ἔχῃς πόνο ἢ ἄλλο κακό, ἅμα τὸ τρίψῃς, ὅταν λέγῃ ὁ παππᾶς τὸ «ἐξαιρέτως» περνᾷ.

42) Ὃταν ἔχῃς σπυρί, νὰ τὸ τρίψῃς τὴν χάση τοῦ φεγγαριοῦ (= νέαν σελήνην) μὲ ἄμμο ἢ μὲ χῶμα τὴν νύχτα καὶ νὰ πῇς:

«Ὅπως χάνεται τὸ φεγγάρι, ἔτσι νὰ χαθῇ καὶ τὸ σπυρί».

43) Γιὰ τὴν θερμὴν, ὅταν σᾶς πιάσῃ, νὰ πάρετε καμπόσο σιδέφι⁶ νὰ τὸ ἀστροφεγγιάσετε καὶ νὰ τὸ πιῇτε τὸ πρωτῖ. Ἐτσι θὰ κάμετε τρεῖς ἡμέραις καὶ ἡ θερμὴ ξηλιώνεται (= φεύγει μὲ τὸ στανιὸ) ἀπὸ τῆ ρίζα.

44) Ὃταν πάλι σὲ πονῇ τὸ κεφάλι σου, νὰ βάλῃς ὀλίγαις πυρούσαις (ἀγνοῶ τί σημαίνει) ἔς τὰ μαλλιά σου, περνᾷ καὶ τρία κουκκιά ἄλας νὰ ῥήξετε ἔς τὴν φωτιά, θὰ σπᾶσουν καὶ θὰ περάσῃ τὸ κεφάλι.

45) Ὃταν σᾶς πιάσῃ ζάλη, νὰ πάρετε ἀπὸ τὴν ἀνεμοστάτη κλωσταῖς καὶ τοῦ ἡλίου τὸ λουλοῦδι (= ἡλιοτρόπιον) καὶ νὰ καπνισθῇτε, εἶναι bigabir (λ. τουρκ. = δραστηκώτατον) γιὰ τὴν ζάλη.

46) Ὃταν εἶναι βασκαμένοι καπνίζονται μὲ καρυοφύλλια. Τὰ μπῆγουν σὲ μιὰ βελόνα, ἀνάπτουν τὴν λαμπάδα τῆς Ἀναστάσεως, ἔπειτα τὸν σταυρώνουν (= κάμνουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ εἰς τὸν ἀέρα) μὲ τὸ καρυοφύλλι, καὶ λέγουν τρεῖς φοραῖς. «Ἄν εἶναι βασκαμένος, νὰ σκάσῃ τὸ καρυοφύλλι καὶ τὸ κακὸ ἀπὸ πάνω του.» Ἐπειτα ὀνοματίζουν καὶ βάζουν τὸ καρυοφύλλι ἔς τὴ φλόγα, ἐκεῖνο ἅμα ἀνάψῃ καὶ βγάξῃ πολλαῖς φλόγαις λέγουν «εἶπαν λόγια γιὰ σένα.» Καὶ ἂν σκάσῃ λέγουν «εἶναι βασκαμένος.»

47) Τὰ μικρὰ ὅταν βασκαίνωνται τὰ γλύφουν ἔς τὸ μέτωπο τῶν καὶ λέγουν.

«Λαφίνα γέννησε

ἔς τὸν κάμπο τὸ κατέβασε

τὸ εἶδαν ἄρσενικοί,

τὸ εἶδαν θηλυκοί,

τὸ εἶδαν καὶ τὸ βάσκαναν.

Ἀπὸ τὴν μάννα του γεννημένο,

ἀπὸ τὴν μάννα του λατρεμένο (ἀνατεθραμμένον)

ἀπὸ τὸν Χριστὸ καὶ τὴν Παναγία γιαιτρεμένο.»

«Λαφίνα γέννησε ἐννιὰ κουτάβια, ἀπὸ τὰ ἐννιὰ ἀπόμειναν ὀκτώ, ἀπὸ τὰ ὀκτὼ ἐπτά, ἀπὸ τὰ ἐπτά ἕξ, ἀπὸ τὰ ἕξ πέντε, ἀπὸ τὰ πέντε τέσσερα, ἀπὸ τὰ τέσσερα τρία, ἀπὸ τὰ τρία δύο, ἀπὸ τὰ δύο ἓνα, κᾶν κανένα». «Εἶπ' ὁ Χριστὸς

6. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ θέτουν ἐντὸς ποτηρίου ὕδατος καὶ τὸ ὕδωρ τὸ πίνουν.

καὶ ἡ Παναγία, νὰ γεννηθῇ, νὰ προυφταστῇ (= νὰ μεγαλώσῃ) νὰ παύσ' ἀπὸ τὰ μυαλά του, ἀπὸ τὰ εἴκοσι τὰ νύχια του, 'ς τὰ ὄρη 'ς τὰ βουνὰ τὸ κακό, ἐκεῖ ποῦ δὲν λαλεῖ πετεινός, ἐκεῖ ποῦ δὲν μιουρίζεῖ γάτα, ἐκεῖ ποῦ δὲν πιάνεται προζύμι.» Αὐτὸ εἶναι τὸ γήτευμα. Καὶ ἂν χασμουρίζονται (= χασμῶνται) τὸ παιδί εἶναι βασκαμένο.

48) Ὅταν φοβηθῇ κανένας, τὸν κάνουν τὴν ψυχὴ του. Τὸν ξαπλώνουν κατὰ γῆς ἀνάσκελα καὶ λέγουν.

«Μέσα 'ς τὴν μέση τῇ θάλασσα τ' Ἀλέξανδρου τὸ ἄλογο χλιμίντρισε (= ἐχρεμέτισε) καὶ τὸ τιρέκ (= ἴσως ὁ ῥυμός) τὸ λύγισε καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ τάδε νὰ φύγῃ, νὰ πάῃ στὸν τόπο', ἂν εἶναι πρὸς τὰ πάνω νὰ φύγῃ, νὰ πάῃ 'ς τὴ μέση, ἂν εἶναι πρὸς τὰ κάτω νὰ φύγῃ, νὰ πάῃ 'ς τὴ μέση, ὅπως τυλίγεται τὸ φίδι 'ς τὴν πέτσα του, νὰ τυλιχθῇ καὶ ἡ ψυχὴ νὰ ἔρθῃ 'ς τὸν τόπο. Ἀπὸ τὸν θεὸν ἱατρικὸν (dérman λ. τουρκ. = φάρμακον) καὶ ἀπὸ τὴν Παναγία ἀφορμὴ (seber λ. ἀραβ. = κυρίως αἰτία) καὶ χτυποῦν 'ς τὰ πόδια καὶ 'ς τὸ κεφάλι.

50) Γιὰ τὸν πόνο γήτευμα.

«Πῆγα 'ς τὸ τρυποβουνό,
καὶ πῆρα τρυποκάλαμο,
καὶ ἐπλεξα τρυποκάλαθο,
ὅσο θὰ κρατήσῃ τὸ τρυποκάλαθο νερό,
τόσο νὰ βαστάξῃ καὶ ὁ πόνος».

51) Οἱ γριές, ὅταν δὲν ταῖς πιάνῃ ὕπνος, λέν τρεῖς φοραῖς·

«Ἀγία Μαρία Μαγδαληνή,
πῶς κοιμᾶσαι μοναχή;
— Ἀχ! ἀφέντη μου Χριστέ,
δὲν κοιμοῦμαι μοναχή.
Ἐχω Ναῦλο ἔχω Παῦλο,
ἔχω δώδεκ' Ἀποστόλους.
Φυλάγω νὰ ἔρθῃ ἡ δρίμη,
νὰ φάγῃ ἔλαια φύλλο νὰ σκάσῃ».

52) Ὅταν φωνάζῃ ὁ πετεινὸς ἐπάνω 'ς τὸ κατώφλιο «Μουσαφίρης (λ. τουρκ. = φίλος, ξένος) θὰ μᾶς ἔρθῃ» — καὶ ὅταν ἰδοῦν ἀράχνη.

53) Ὅταν φωνάζῃ ἡ ὄρνιθα σὰν πετεινός, ἂν εἶναι κατὰ ἡλίου (= πρὸς τὸν ἥλιον ἐστραμμένη) εἶναι καλὸ, ἂν εἶναι πρὸς τὰ ἐκεῖ, ποῦ βασιλεῦει ὁ ἥλιος, εἶναι κακό.

54) Ὅταν φωνάζῃ ἡ κουκουβάγια εἶναι κακό, καὶ ἅμα ἀκούσουν λέγουν

τρεις φοραίς:

«Ὅσα ῥέματα περνᾷς,
μαῦρο αἷμα νὰ ξερνᾷς,
ψαλίδι ὅς τὴν οὐρά σου
κόκκαλο ὅς τὸν λαιμό σου».

καὶ φτοῦν τρεῖς φοραίς.

55) Τὸν Ἰανουάριο καὶ τὸν Φεβρουάριο, ὅταν πρωτοῖδουν μικρὸ ἄρνάκι, ἂν εἶναι ἄσπρο, τό χουν γιὰ καλὸ⁸ καὶ χαίρονται, τὸ μαῦρο εἶναι κακὸ σημάδι καὶ λυποῦνται.

56) Δὲν εἶναι καλὸ νὰ ἔχη κανεῖς τὰ χέρια του εἰς τὰ μάγουλά του (δηλαδὴ νὰ στηρίξη τὴν κεφαλὴν του εἰς τὰς δύο χεῖρας), γιὰτὶ πεθαίνει ἡ μητέρα του· καὶ νὰ μὴ τὰ ἔχη πιασμένα (= συμπεπλεγμένα), γιὰτὶ κλείνει τὴν τύχη του.

57) Ὅταν σὲ τρώγῃ τὸ χέρι σου, θὰ πάρῃς χρήματα.

58) Ὅταν σὲ τρώγῃ ἡ μύτη σου, θὰ φᾶς ξύλο.

59) Ὅταν σὲ τρῶν τὰ φρύδια σου, θὰ ντροπιασθῇς.

60) Ὅταν σφυρίζῃ τὸ αὐτί σου, θὰ ἀκούσῃς καλὸ, ἢ ἔχουν τὴν ἔννοια σου (ἀσχολοῦνται μὲ τὸ πρόσωπόν σου). Καὶ ῥωτοῦν: «Ποιὸ αὐτί μου σφυρίζει;» Καὶ ἂν τὸ βρῇς, λέγουν· «Μαζὶ θὰ τ' ἀκούσουμε».

61) Ὅταν παίξῃ τὸ μάτι σου, ἂν εἶναι τὸ ἀριστερὸ (ἂν ἐκεῖνο ἔχῃς γιὰ καλὸ) θὰ ἰδῇς καλὸ, ἂν τὸ δεξιὸ κακὸ.

62) Τὰ κορίτσια ἄμα ἰδοῦν τοῦ Θεοῦ τὸ ζουνάρι (= οὐράνιον τόξον) τραποῦν ταῖς κοτσίδαις τους καὶ λέγουν·

Νέο φεγγάρι, νέο παλληκάρι,
Τὰ μαλλιά μου σὰν φουρκάλι (= σκουπα).

63) Ὅταν ἰδῇς καινούργιο φεγγάρι, πρέπει πρῶτα νὰ ἰδῇς τρεῖς βατζίαι καὶ ἔπειτα νὰ ἰδῇς ἄνθρωπον, γιὰτὶ γεμίζουν τὰ μούτρα σου ὅλο σπυριά.

64) Ὅταν βγαίῃ τὸ φεγγάρι (ἐννοεῖται τὸ νέον) χώνουν τὰ χέρια τους ὅς ταῖς τσέπαις τους καὶ πιάνουν παῖδες καὶ λέγουν· «Ὅπως θὰ γεμίσῃ τὸ φεγγάρι, ἔτσι νὰ γεμίσῃ καὶ ἡ τσέπη μου παῖδες».

65) Ὅταν ἡ νύφη ἰδῇ βατζίαν (καπνοδόχον), ὅταν γυρίξῃ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, τότε πεθαίνει ἡ πεθερά της.

8. Ἡ φράσις δύναται νὰ σημαίῃ ἢ τὸν οἰωνὸν ἢ ὅτι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἔχει ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς τοιαύτης ἐκβάσεως τῶν πραγμάτων. Ὅπωςδὲποτε ὁ οἰωνὸς συγγέεται πάντοτε μέχρι δυσδιακρίτου βαθμοῦ μετὰ τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα πιστεύονται ὡς οὐ μόνον προοιωνίζοντα ἀλλὰ καὶ προκαλοῦντα τὸ καλὸν ἢ κακόν.

66) "Αν βρῆτε καρφίτσα, θὰ κάμετε ἀγόρι.

67) "Αν βρῆς βελόνι θὰ κάμης κορίτσι.

68) "Όταν βρῆτε καρφίτσα, νὰ μὴ τὴν μπῆξετε ἐπάνω σας, γιατί ὅταν θὰ σᾶς πιάνη πόνος, θὰ κεντᾷ σὰν βελόνι.

69) Νὰ μὴ ράφτης κουμπιὰ ἐπάνω σου, γιατί θὰ ξεχνᾷς τὰ γράμματα καὶ νὰ μὴ βλέπης νὰ σφάζουν ὄρνιθα ἢ ἄλλο τίποτε.

70) Τὸ παννὶ τὸ κόβουν Σάββατο, γιὰ νὰ κοποῦν τὰ λόγια τοῦ κόσμου.

71) Δὲν πρέπει νὰ τελειώσης φόρεμα Σάββατο γιατί κόβονται οἱ ἡμέραις σου καὶ Τρίτη νὰ μὴ κόψης.

72) Τὸ ψαλίδι νὰ μὴ τὸ ἀνοίγης καὶ τὸ κλείης, γιατί κόβεις τὴν τύχη σου.

73) Τὸ ψαλίδι νὰ μὴ μένῃ ἀνοιχτό, γιατί ἀνοίγουν τὰ στόματα τοῦ κόσμου· καὶ τὸ σεντοῦκι.

74) "Όταν στρώνῃς τραπέζι καὶ δὲ βάξης τίποτε ἐπάνω, δὲν εἶναι καλὸ, γιατί πεθαίνει κανένας.

75) Δὲν εἶναι καλὸ ἢ παντοῦφλα νὰ εἶναι ἀνάποδα, γιατί πεθαίνει κανένας ἀπὸ τὸ σπῖτι, καὶ τὸ παιδί νὰ ἀνοίγῃ λάκκους μέσα 'ς τὴν αὐλή.

76) Δὲν εἶναι καλὸ νὰ κατουρῇ κανεὶς κάτω ἀπὸ τὴν συκιᾶ, οὔτε νὰ κοιμηθῇ, διότι ἔχει κακὴ σκιὰ.

77) "Όταν κατουρῇς νὰ φτύνης καὶ προτύτερα καὶ κατόπι ἀφ' οὗ θὰ κατουρήσης, γιὰ νὰ μὴ λάχης.

78) Ζῆστε χρονίστε, παιδιὰ μου, τὴ νύχτα νὰ μὴ βλέπετε 'ς τὸν καθρέφτη, χαλνοῦν τὰ νιάτα σας.

79) Τὰ μεσάνυχτα δὲν εἶναι καλὸ νὰ βγαίνει κανένας ἔξω, καὶ ὅταν βγῇ, νὰ περάσῃ νεραγό, γιατί λαχαίνει.

80) "Όταν ἓνα δένδρο δὲν κάνει τίποτε, τότε κρεμοῦν ἐπάνω «ἀπὸ πρῶτο παιδί πρῶτο παποῦτσι» καὶ τὴν Πρωτανάσταση παίρνουν τὴν λαμπάδα καὶ τὴν βάζουν 'ς τὴ ρίζα του καὶ λέγουν «θὰ σὲ κάψω» — «Μὴ τὸ καῖς», τρεῖς φοραῖς, καὶ τοῦ ἀγίου Γεωργίου παίρνουν τὸν βαλτᾶ καὶ λέν «Θὰ σὲ κόψω» — «Μὴ τὸ κόβης».

81) Ἡ λεχοῦσα νὰ μὴ ἀπομνείσκει μοναχὴ της, γιατί ἀρμενιάζει (= λαχαίνει). Γι' αὐτὸ ὅταν φεύγουν ἀπὸ τὴν κάμαρά της, βάζουν κοντά της ἓνα φουρκάλι, μιτάρια (ὄργανον τοῦ ἀργαλιοῦ) καὶ πολλαῖς παντούφλαις.

82) "Όταν εἶναι γιὰ νὰ βγῇ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὴν κάμαρά της, τῆς δίνουν ἀδράχτι, ἀλακότη καὶ σφονδύλι.

83) "Όταν πηγαίνουν νὰ κάμουν βίζιτα (ἐπίσκεψη) σὲ μιὰ λεχοῦσα, παίρνουν μαζί τους ζάχαρη, καρύδια καὶ ρόδια, καὶ ἅμα ἔμπουν εἰς τὴν κάμαρα τὰ κατρακυλοῦν κατὰ γῆς, γιὰ νὰ περιπατήσῃ τὸ παιδί γρήγορα. Πηγαίνουν καὶ παρᾶ μὲ κλωστή.

84) Ἐπειτα ἀπὸ τὸ σαράντισμα ἡ λεχοῦσα κάνει βίζιταις, καὶ τότε

δίνουν 'ς τὸ παιδί αὐγά, βαμπάκι καὶ ζάχαρη καὶ παρὰ (τ' ἀσημώνουν τὸ παιδί).

85) Ὄταν δὲ ζοῦν τὰ παιδιὰ, τότε τὸ βάζουν τὸ παιδί 'ς τὸ σταυροδρόμι (ἢ τρίστρατο) καὶ ὅποιος τὸ ἰδῇ πρῶτος, ἐκεῖνος θὰ τὸ βαπτίσῃ.

86) Ὄταν μιὰ γυναῖκα δὲ θέλει νὰ γεννήσῃ καὶ ἄλλο παιδί, νὰ σαραντίσῃ Σαββάτο.

87) Ὄταν πέσῃ κανένα παιδί κατὰ γῆς, τὸ βάζουν νὰ φτύσῃ, χύνουν καὶ νερὸ γιὰ νὰ μὴ λάχῃ (κακὴ ὥρα).

Γλωσσικαὶ τινες παρατηρήσεις

Ἡ γλῶσσα τῶν ἀνωτέρω, ἅτινα πάντα ἀντεγράφησαν πιστῶς καὶ μετὰ πάσης δυνατῆς ἀκριβείας, συμφώνως πρὸς τὰ διδάγματα τῆς φωνητικῆς ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν ἐγχωρίων, ἀνήκει, ὡς εὐκόλως διαγινώσκεται, εἰς τὰς βορείους διαλέκτους. Ὅθεν ἀπαντῶσι παρ' αὐτῇ τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τούτων, τοῦτ' ἔστιν ἡ ἀπολέπτυνσις (attenuation) καὶ ἀπώλεια τῶν φωνηέντων ο, ε, ι ἐν ταῖς ἀτόνοις χώραις.

Ἡ ἀπώλεια αὕτη, ἰδίως ὅταν τὸ ἐκπίπτον φωνῆεν εἶναι τὸ ι, ἐπιδρᾷ καὶ ἐπὶ τῆς προφορᾶς τῶν παρακειμένων συμφώνων καταλείπουσα οὕτως ἀσφαλὲς τεκμήριον τῆς προτέρας τοῦ ι ὑπάρξεως ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ. Ἀλλοιοὶ δὲ τὴν προφορὰν κατὰ τοῦτο, καθ' ὅσον ὁ προφερόμενος φθόγγος καθίσταται οὐρανικὸς (palatale) διὰ τῆς προσκολλήσεως τῆς ῥάχεως τῆς γλῶσσης ἐπὶ τοῦ οὐρανίσκου. Τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συμβῇ ἐπὶ τῶν χειλικῶν φθόγγων π, β, φ, τοῦ ρ, τοῦ δ καὶ τοῦ μ, ὧν ἡ προφορὰ οὐδεμίαν ἐπιτρέπει ἐπίδρασιν. Ὑφίστανται ὅμως ταύτην πάντες οἱ λοιποὶ σύμφωνοι φθόγγοι, οἱ προηγούμενοι ἀμέσως τοῦ ἐκπεσόντος ι. Οὕτω π.χ. τὸ ν, — ὅπερ κυρίως εἶναι ὀπισθοδοντικὸν καθίσταται οὐρανικόν (palatale) ν', οἷον τὸ Γαλλικὸν gn. π.χ. οἱ πιθαμέν' (οι), κάν' (ει), πηγαίν' (εις), ζών' (η), λιρυνέν' (η), ἱκεῖν' (οι), μείν' (η), κλειδών' (ει), ν' (ι)ές, ξεν' (οι)άζουμι, χαλαζών' (ει), ἄρσιν' (ι)κοί, βάν' (εις), σκόν' (ι).

Ἀλλὰ ὅπου διατηρεῖται τὸ ι, ἢ ἐκπίπτει ἄλλο φωνῆεν διατηρεῖ τὸ ν τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ προφορὰν, π.χ. παίρνει, παννί, τσακών(ου)dan.

Τὸ λ γίνεται λ' ἀμπέλ' (ι), κόλλ' (η)σαν, καρκατζέλ' (οι) νὰ βάλλ' (η)ς, χαρδάλ' (η), χιλ' (ι)δόνα, οὔλ' (η), ἄλλ' (η), τσκάλλ' (ι), ψύλλ' (οι), καραφύλλ' (ι), ἀλλὰ οὔλ(ου)ν δοῦ χρόνου καὶ οὔλ δοῦ χρόνου.

Τὸ ζ — γίνεται ζ' γυρίζ' (ει), τραπέζ' (ι), κυττάζ' (ει), ζ' (υ)μώνου. Ἀλλὰ ζ(ου)νάρ.

Τὸ ς καθίσταται ς' ἐλαφρῶς ὅμοιον τῷ γερμανικῷ sch. π.χ. νὰ σαπαδί-σ' (η), σ' (η)μάδ(ι), ἀσ' (η)μώνου, δαγάσ' (η), σ' κ' (υ)λί, σ' (η)κόνδουν. Ἀλ-

λά άσήμουσα, δάγασι, σκύλλα, σήκουσα.

Τό γ- καί χ- έπί τοσοϋτον λεπτϋνονται ὥστε άκούονται σχεδόν ὡς ήμίφωνοι φθόγγοι παρεμφερείς τῷ ι ἔχ'(ει) - ὅπερ ἔν τισι τῶν πέριξ χωρίων κατήντησεν ἔεις, - νά μή λάχ'(η)ς (ὡς εἰ ήτο λάης) τλίγ'dι (τλίιδι) ή ράχ'(η) σ' (ή ράη σ').

Ἐάν δέ μετὰ τήν πτῶσιν τοῦ ι άποτελεσθῇ σύμπλεγμα συμφώνων τότε ή ή προφορά άπό τοῦ παθόντος συμφώνου μεταβιβάζεται καί έπί τὸ ἕτερον κατ' άφομοίωσιν προχωρητικήν (progressive) ή επανέρχεται ή άρχική προφορά εκ τοῦ άκολουθοῦντος φωνήεντος κατ' άφομοίωσιν ὀπισθοχωρητικήν (regressive) π.χ. σ'κ'λί (σκυλλι) ή σ'κ'ους (σκιά) άπουμνεῖς κ'(ει). σκουτ'(ει)ν'η, γνουστ'κ'ά, καί εἶναι γνουσκ'ά (γνωστική) νηστ'κός νησ'κός, νησ'κ'ά, άλλα άλλ(οι)νοί, ίκειν(οι)νοί. Δύναται δέ ή άφομοίωσις νά προχωρήσει καί μέχρι τῆς παρακειμένης συλλαβῆς οὕτως ὥστε τὸ πλεῖστον τῆς λέξεως λαμβάνει οὐρανικόν χαρακτήρα, π.χ. άρσ'ιν'κοί τλ'ι'ιδι. Ἴνα ὁμως προβῇ μέχρι τοσοῦτου πρέπει ή πάσχουσα συλλαβή νά ἔχη λεπτὸν καί οὐχι άδρὸν φωνῆεν, ὅτε μένει άθικτος, π.χ. λάχ'(η)ς ράχ'(η) σ.

Ἡ άλλοίωσις αὕτη τῆς προφορᾶς ἔνεκα τῆς εκπτώσεως τοῦ φθόγγου ι ἔχει σημασίαν διὰ τήν έτυμολογίαν, ὡς παράδειγμα δέ ἔστω τὸ ἐξῆς. Ἐλέχθη *ξιλ'ώνιδι ή ρίζα τς*. Τοῦτο οὐδέποτε δύναται νά ταυτισθῇ πρὸς τὸ ξηλῶνω, διότι μετὰ τὸ λ προϋποθέτει τήν ὑπαρξιν ι. Θά ήτο λοιπὸν ξιλίωνιδι - ξιλιώνεται - τὸ ι κατ' άπολέπτυνσιν εκ τοῦ ε ξιλεώνεται - ἐξιλεώνεται, ὅπερ βεβαίως οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ξηλῶνω ὅπερ εκ τοῦ ἐξηλῶω (ῶ). Καί ή σημασία δέ ἄγει εἰς αὐτήν τήν έτυμολογίαν. Τὸ ἐξιλεῶνω ἐτίθετο ἐν φράσεσιν, οἶον, *ξιλ'ώθηκ τοῦ κακὸ ποῦ παναθιῶ τ'*, αἵτινες προϋποθέτουσι τήν δι' ἐξιλασμῶν καί τῶν τοιούτων άποπομπήν τοῦ δαιμονίου τῆς άσθε- νείας ἐξ οὗ εὐκόλως ἔλαβεν εἴτα τήν σημασίαν τοῦ εκτρίβεσθαι, εκδιώκε- σθαι π.χ. *ξιλ'ώθηκ πλ'ά άπ' τοῦ σπίτ'* = ἔφυγε, γκρεμίσθηκε· καί *ξιλ'ώνω - ξιλ'ῶσα* - διὰ τῆς βίας καί οἶονεἰ διὰ μοχλῶν τὸν ἔβγαλα καί τὸν ἐδίωξα, τοῦθ' ὅπερ μὲ άνακουφίζει πολύ.

Περὶ τοῦ γ'. πλ. πρ. τοῦ ἔνερ. ἐν. παρατηρητέον ὅτι ὅσα βαρύτονα λήγουσιν εἰς -νω δύνανται νά σχηματισθῶσι καί ἄνευ τοῦ ουν· π.χ. πλὺν πλύνουν, πααῖν πααίνουν, σκαλῶν σκαλώνουν, ἄσ'μῶν ἄσ'μώνουν, βαλῶν βαλώνουν, φαῖν φαίνουν, ζ'μῶν ζ'μώνουν, δέν δένουν, σ'κῶν σκώνουν, βάν βάνουν, κλειδῶν κλειδώνουν. Ἄλλα δλεῦουν, κλαδεῦουν, χειρουμλίζουν, κλώθουν, σφυρίζουν κ.τ.τ. Ἐπίσης δέν εκπίπτει τὸ ουν ὅταν φέρῃ τὸν τόνον π.χ. γιζιρνοῦν. Ὁ λόγος τῆς εκπτώσεως φαίνεται ἀναλογικός. Οἱ ἄνευ δηλ. τοῦ ουν τύποι ὠρμήθησαν εκ τύπων ηγόντων εἰς ν ἄνευ τοῦ ουν π.χ. *τρῶν κί πίνουν* - ἔγινε *τρῶν καί πίν'* ὑπεβοήθησε δέ τήν τοιαύτην ἀναλογίαν καί τοῦτο, ὅτι καί οἱ άκέραιοι τύποι λήγουσιν εἰς ν. Ὁ σχηματισμὸς δ' ὁμως τῶν τύπων τούτων δέν παρεκώλυσε τήν ὑπαρξιν καί τήν χρῆσιν καί τῶν

πληρεστέρων οὕτως, ὥστε ἔχομεν ἐν τῇ νῦν λαλουμένη γλώσσῃ διτυπίαν, μετὰ ποιᾶς δ' ὁμῶς τινὸς διαφορᾶς ἐν τῇ χρήσει. Καθὼς δηλ. ἡδυνήθην νὰ παρατηρήσω παρὰ τοῖς λαλοῦσιν, ἢ χρήσις τοῦ πληρεστέρου ἢ τοῦ ἀσθενεστέρου τύπου ἔχει πάντοτε σχέσιν ἀφ' ἐνὸς μὲν πρὸς τὸν χρόνον τῆς ταχύτητος τοῦ ὁμιλοῦντος, ἀφ' ἑτέρου δέ, τὸ καὶ σπουδαιότερον, πρὸς τὸν τύπον τῆς προτάσεως. Καθ' ὅσον, ὡς ἐν ἐκάστῃ λέξει ὁ τόνος συλλαβῆς τινος, ἐντατικὸς λίαν ὢν, δύναται νὰ ἐξασθενήσῃ τὰ ἐν ταῖς λοιπαῖς συλλαβαῖς φωνήεντα, οὕτω καὶ ἐν τῇ φράσει ὁ τόνος περιορίζεται εἰς τὴν κυρίαν λέξιν, ἣτις καὶ πλήρης προφέρεται, ἐν ᾧ αἱ λοιπαὶ ἐξασθενοῦνται καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔντασιν, καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς προφορᾶς, ὅθεν ἢ γίνεται χρήσις ἀσθενεστέρων τύπων ὑπαρχόντων ἢ ἐπιτείνεται ἔτι μᾶλλον ἢ μεταπτώσεις ἐν τοῖς ὑπάρχουσι δευτερευούσι φθόγγοις τῶν δευτερευουσῶν λέξεων. Τοῦτο κατανοεῖται ἐκ τοῦ ἐξῆς παραδείγματος.

«χὼν τὰ χέρια τς, μέσ' ὅζ δὴ τζέπη τς.»

ἐνταῦθα ὁ τόνος ἐπὶ τὸ τὰ χέρια· ἀλλὰ

«χώνουν μέσ' ὅζ δὴ τζέπη τς τὰ χέρια τς.»

ἐνταῦθα ὁ τόνος εἰς τὸ χώνουν.

«ἴσ' α χων μέσ' ὅζ δὴ τζέπη τς τὰ χέρια τς.»

ἐνταῦθα ὁ τόνος εἰς τὸ ἴσ' α = ἀμέσως.

Ἐπίσης «δὴ γυριακὴ δὲ πλύν.»

Ἀλλὰ πάντοτε «πλύνουν σήμερα;»

οὐδέποτε δὲ «πλύν σήμερα.»

Ἐπίσης

«φεύγει, πάλι ἔρδι»

«τούτου τσῆ Σημιν' ἄς μπαρι νὰ ἦρδαν» (αὐτὸ τὸ παιδί τῆς Σημιν' ἄς τοῦλάχιστον νὰ ἦρχετο).

τουτανὰ τὰ μάτια μ' —κράζουδουν πλεια, κράζουδουν, —
τοῦ φώσιμ κράζδι.

κείνου πλειά, - τοῦ νιρὸ δὲν ἀραίν.

Ἔ! μὴ δυὸ μέρις δὲ ἴνδι τίπουτα.

Ὁ τόνος οὗτος τῆς προτάσεως ἐξηγεῖ ἴσως καὶ τὴν ὑπαρξιν διπλῶν τύπων φωνητικῶν, τῶν μὲν πληρεστέρων τῶν δὲ ἀσθενεστέρων φωνητικῶς.

Π.χ.

ἴσινὰς -

ἴδουνὰ

ἴσινὰ - τσινὰ = ἔτσι

δουνὰ = ἐδῶ νὰ

ἰκεινὰ	κεινὰ = ἐκεῖ νὰ
ἰκείνους	κείνους = ἐκείνους
οὕλουν δοῦ χρόνου	οὕλ δοῦ χρόνου = ὅλον τὸν χρόνον
ὑστιρα	ὑστρα = ὑστερον
αὐτοῖνοι	αὐνοὶ = αὐτοὶ
τατανὰ	τανὰμ' πλεια
ἰκεινουνὰς	κεινουνὰς.
τέτοινα	τέτ' ν' α.

Π.χ. Ἡ Δημήτρης κεινὰ - (ὅπου τὸ κεινὰ ἐντελῶς ἀμετάφραστον, καταντήσαν μᾶλλον γραμματικὸν στοιχεῖον, ὡς περίπου τὸ ἀρχαῖον οὐτοσί).

ἀλλὰ -	νὰ ἰκεινὰ εἶνι	αὐτὸ ποῦ	γυρεύς.
Ἐπίσης -	Βάλτου	κεινὰ	πέρα.
Ἀλλὰ	Νὰ	ἰκεινὰ	βάλτου.

Φθογγικῶς ἐπίσης διπλοῦς τύπους ἔχομεν καὶ ἐν τῷ γ' ἐν. προσώπῳ τοῦ παθ. ἐν. διὰ τὸν αὐτὸν πιθανῶς φωνητικὸν λόγον.

διάβαζιδι	διαβάζδι
ξιλ' ὦνιδι	ξιλ' ὦνδι
τλίιδι	τλίιδι
κάθηδι	κάδι
ἐρχιδι	ἐρδι κ.τ.τ.

Καὶ ἐν τῷ πληθ. διὰ τῆς ἐκπτώσεως τοῦ ου, ὅπερ ὅμως δύναται νὰ ᾗ καὶ ἀναλογικὸν σχηματιζομένων τῶν ἀσθενεστέρων τύπων κατὰ τοὺς ἀσθενεῖς τοῦ γ' ἐν. προσώπου.

λούζουδουν	λούζδουν
πουτίζουδουν	πουτίζδουν
διάζουδουν	διάζδουν
κάθουδουν	κάδουν
μοιράζουδουν	μοιράζδουν
σκώνουδουν	σκώνδουν

Ἀλλὰ κοιμοῦδουν καθ' ὅσον τὸ ου φέρει τὸν τόνον. Πρὸς τούτοις παρατηρητέον ὅτι πλην τῶν τύπων εἰς ουν, οἵτινες ἐσχηματίσθησαν ἀναλογικῶς κατὰ τὸν ἑνερ. ἐν., ἔχομεν καὶ τύπους εἰς ι (αι), ὧν ποιοῦνται χρῆσιν ἀποκλειστικῶς αἱ γραφαί.

λούζουδι	κοιμοῦδι	πουτίζουδι	γίνουδι
διάζουδι	κάθουδι	μοιράζουδι	κ.τ.τ.

Τὸ τ τοῦ ἀρσενικοῦ καὶ θηλυκοῦ ἄρθρου ἐν τῇ αἰτιατικῇ κατέστη ἡχηρόν δοῦ καὶ δῆ. Τούτου λόγος φαίνεται ὁ ἐξῆς: τὸ ν τοῦ τὸν καὶ τὴν συμπλεκόμενον μετὰ τῶν ἀρκτικῶν συμφώνων φθόγγων τῶν ἐπομένων λέξεων ἐποίει αὐτοὺς ἡχηροὺς, ἐὰν ἦσαν ἀηχοι, τοῦθ' ὅπερ συμβαίνει εἰς πάντα τὰ συμπλέγματα ν + ἀήχῳ⁹. Εἶτα δὲ κατ' ὀπισθοχωρητικὴν ἀφομοίωσιν ἐτράπη καὶ τὸ τὸν εἰς δοῦ καὶ τὸ τὴν εἰς δῆ, ἀπόδειξις δὲ ὅτι τὸ οὐδέτερον τοῦ (τὸ) ὥς μὴ ἔχον ν οὐδὲν ἔπαθε, λέγεται λοιπόν

δὲ δῆ βλῶ (πουλῶ)
γιὰ δῆ βσχῆ σ' (ψυχῇ).

Τὸ δοῦ καὶ δῆ τοῦτο ἐπέδρασεν καὶ ἐπὶ τῶν προηγουμένων φθόγγων τρέψαν αὐτοὺς εἰς ἡχηροὺς ὅθεν ἔχομεν ἀβ δὴν ἀλλ' δῆ μέρα - 'ζ δὴν ἀπάν μρά. Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀποστάσεως π.χ. 'ζ δὴν ἀγλησ' ἀ (ἐκκλησίαν). Καὶ ἄλλως ὁμοῦς ἀφομοιοῦνται τὰ ἀηχα πρὸς τὰ ἡχηρά καὶ τάνάπαλιν π.χ. γδῶ (κουνδῶ-κουνδῶ), γάγανένα (κὰν κανένα, κὰ γνένα-γάγανένα)· ἀλλὰ καὶ θκὸ μ' (ιδικό μου-) νὰ μὴ φουφθῆς (φοβηθῆς).

Ἐν ταῖς ἀντωνυμίαις ταῖς δεικτικαῖς παρὰ τοὺς τύπους αὐτός, τούτους, ἰκεῖνους, τέτοιους, ὧν αἱ γενικαὶ σχηματίζονται αὐτουνοῦ¹⁰, αὐτνοῦ-τουτουνοῦ, τουτνοῦ, ἰκεινουνοῦ ἰκεινουῦ, τέτοιουνοῦ¹¹ ἔχομεν καὶ τοὺς τύπους αὐτουνάς, ἰκεινουνάς, τέτοιουνας, τόσουνας, οἵτινες προῆλθον ἐκ τῶν συμπλεγμάτων τούτους-νὰ¹² αὐτός-νὰ, τέτοιους-νὰ, ἰκεῖνους-νὰ, κατὰ μετὰθεσιν τῆς κλίσεως ἀπὸ τοῦ κλιτοῦ ἐπὶ τὸ ἀκλιτον. Ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι σχηματισμοὶ ἀναλογικοὶ ἐκ τῆς γενικῆς, δεικνύει καὶ τοῦτο, ὅτι ἔπρεπε νὰ σχηματισθῶσιν εἰς *ος* καὶ οὐχὶ εἰς *ας*, ὅπως ἐσχηματίσθησαν πράγματι ἀλλαχοῦ π.χ. αὐτῆνος, αὐτοῦνος κτλ. ἔτι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἔχομεν καὶ ἄλλην δεικτικὴν ἀντωνυμίαν προδήλως σχηματισθεῖσαν διὰ μεταθέσεως τῆς κλίσεως ἐπὶ τὸ ἀκλιτον — εἶναι δὲ αὕτη ἡ ἀντωνυμία *νάτουκεις* (= νάτος ἐκεῖ) νὰ τηκ' α, νὰ τουκει - πλ. θηλ. νὰ τηκ' αἰς.

Γίνεται δὲ χρῆσις τῶν τύπων ἐν ἀγανακτήσει καὶ καθόλου ἐν ζωηροτέρῳ λόγῳ. Ἐκ τῶν τύπων τούτων ἐσχηματίσθησαν εἶτα ἡ γεν. τοῦ θηλυκοῦ-αὐτην' ἄς, τουτην' ἄς, τέτοι' ἄς, τόσην' ἄς ἔτι δὲ καὶ αἱ αἰτ. τουτουνά, αὐτουνά, ἰκεινουνά, τέτοιουνα, τόσουνα, τουτην' ἄν, αὐτν' ἄν καὶ αὐ-

9. Χατζηδάκι. Μεσ. καὶ Νεοελ. σελ. 164.

10. Τὴν ἑρμηνείαν τῶν τύπων ὅρα ἐν Μεσαιωνικοῖς καὶ Νεοελληνικοῖς, Χατζηδάκι τ. Β' σ. 155 κ.ε.

11. Ἡ κατάληξις αὕτη τοῦ -ι ἐξετάσθη καὶ ἐπὶ τὸ ποιός-ποιανοῦ ποιανῆς-ἀθρουνοῦ-ἀλλνοῦ. Καὶ εἰς τὸν πληθ. ὄσνοι, ἄλλνοί.

12. Τὸ νὰ τοῦτο προστίθεται ἵνα καταστήσῃ δεικτικωτέραν τὴν λέξιν καὶ παρὰ τὰ ἐπιρρήματα -ἰδουνά-ἰκεινά κ.τ.τ.

τήν'αν (κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ αὐτήν), ἰκειν'άν, ἰκεινν'άν, ἔτι δὲ καὶ ἡ γεν.
τοῦ τέτοιουνα. Ὁ πληθ. τοῦ οὔδετ. τοῦ τουτουναῶς ἐσχηματίσθη εἰς τουτανά
καὶ τατανά καὶ ἐν βραχυτέρῳ τύπῳ ττανά- ἀκουσμένου σαφῶς ὅπωςδὴποτε
τοῦ διπλοῦ ττ.

XPONIKA

ΠΟΝΤΙΚΗ ΘΡΑΚΗ ΙΙΙ
ΣΩΖΟΠΟΛΙΣ (ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ), 6-12 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1985

Στήν παλιά και δμορφη μαυροθαλασσίτικη Σωζόπολι, τήν άρχαία 'Απολλωνία, άποικία τής Μιλήτου, έγινε γιά τρίτη φορά τό 1985 τό τρίτο διεθνές συμπόσιο «Thracia Pontica», Ποντική Θράκη, τό όποιο διοργανώνεται έδω άνά τριετία. Τό έφετινό συμπόσιο διήρκεσε άπό 6 έως 12 'Οκτωβρίου 1985 και στήν όργάνωσί του βοήθησαν ή 'Επιτροπή (= 'Υπουργείο) Πολιτισμοϋ, ή Βουλγαρική 'Ακαδημία 'Επιστημών, τό Λαϊκό Συμβούλιο τοϋ Νομοϋ Bourgas (Πύργου), τό Δημοτικό Συμβούλιο τής Σωζοπόλεως και τό Κέντρο Ναυτικής 'Ιστορίας και 'Υποβρυχίου 'Αρχαιολογίας τής Βουλγαρίας. Τά θέματα τοϋ συμποσίου ήταν έφέτος δύο, «Οί Θράκες και οι έλληνικές άποικίες (7ος-5ος αι. π.Χ.)» και μία εξειδικευμένη στρογγυλή τράπεζα «Οί άρχαίες άγκυρες».

Τό θέμα τών σχέσεων τών Θρακών και τών έλληνικών άποικιών κατά τούς τρεις πρώτους αιώνας ύπάρξεως τών τελευταίων. άπησχόλησε ιστορικούς, άρχαιολόγους και γλωσσολόγους άπό διάφορες χώρες, ένω συγχρόνως σέ ώρισμένες άνακοινώσεις συνδέθηκε μέ τό γενικώτερο φαινόμενο τοϋ έλληνικοϋ άποικισμού τήν εποχή αϋτή.

'Ο Stanimir Kalojanov («Οί έλληνικές άποικίες τής θρακικής άκτής και τό σύστημα πόλεως-χώρας») προσπάθησε νά ιδή, μέ τά ύπάρχοντα σήμερα στοιχειά, ποιά ήταν ή σχέσις τών παραλίων έλληνικών πόλεων μέ τήν άμεση ένδοχώρα τους και κυρίως άν είχε έδω εφαρμογή τό σύστημα τής πόλεως μέ όχυρωμένα άκρα και τής χώρας, όπου κατοικοϋν διάφοροι πληθυσμοί. Στήν περιοχή τής αίγαιακής Θράκης, οι άποικοι άντιμετώπισαν τήν άντίστασι τών Θρακών και όργανώνουν τήν όχύρωσι ζητώντας σύν τῷ χρόνῳ νά έλθουν σέ κάποια συμφωνία μέ τούς Θράκες τοϋ έσωτερικοϋ. Χωρίς νά εισέλθη σέ γενικώτερη συζήτησι τών δύο θεωριών γιά τόν προέχοντα χαρακτήρα (έμπορικός ή άγροτικός) τοϋ άποικισμού, ό Kalojanov διέκρινε δύο τύπους σχέσεων άποικων και αϋτοχθόνων στόν Εῴξεινο. 'Ο πρώτος τύπος τής συμβίωσης προϋποθέτει τήν ύπαρξι μιās ειδικής συμφωνίας, όπως στήν περίπτωσι τοϋ Βυζαντίου ή 'Ηρακλείας και Μαρνανδιτών. 'Ο δεύτερος τύπος, πού συναντάται στό βασίλειο τοϋ Βοσπόρου, έχει πολυσύνθετη μορφή και προϋποθέτει τήν ύπαρξι συμφωνίας μέ τόν τοπικό

ήγεμόνα. Τά στοιχεῖα πού ἔχομε γιά τήν πρώτη περίοδο τοῦ ἀποικισμού εἶναι ἐλάχιστα. Βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ ἐξηρητημένη χώρα ἐφοδίαζε διά τῆς «ἐξαγωγῆς» δούλων μέ ἐργατικό δυναμικό τήν πόλι. Ἡ χώρα δέν ἦταν ἀσφαλῶς ἐνιαία, ἀλλά θά διεκρίνετο σέ κρατική, δημοτική καί ἰδιωτική. Στήν ἑλληνιστική ἐποχή εἶναι γνωστή ἡ σχέσις βασιλέως καί ἑλληνικῶν πόλεων πού καταβάλλουν στόν βασιλέα φόρους. Τό σύστημα αὐτό ὅμως δέν ἔχει κάποια μεγάλη ἀναλογία στίς σχέσεις Θρακῶν δυναστῶν καί παραλίων πόλεων, διότι στήν Θράκη ποτέ δέν ἐπῆλθε κάποια ἔνωσης τῆς θρακικῆς «μοναρχίας» μέ τό σύστημα τῶν πόλεων.

Ὁ καθ. Mario Torelli («Προβλήματα τῶν ἀρχαϊκῶν ἀνταλλαγῶν στήν Μεσόγειο θάλασσα καί στόν Εὐξεινο Πόντο») γενίκευσε, μέ βάσι τίς εἰσαγωγές κεραμεικῆς ἀπό τήν Ἀνατολή στήν Ἑτρουρία, τά συμπεράσματα σχετικά μέ τό ἐμπόριο τῆς ἐποχῆς. Παρετήρησε ἔτσι ὅτι πρίν ἀπό τόν 6ο αἰ. π.Χ. τό ἐμπόριο στήν Ἑτρουρία ἦταν στά χέρια τῶν ἰθυνόντων γενῶν ἐκεῖ, ὅπως καί στό Αἰγαῖο. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι τά ὀνόματα τῶν ἀναθετῶν στά ἱερά συμπίπτουν π.χ. στήν Ἑτρουρία καί τήν Ναύκρατι καί εἶναι βέβαιο ὅτι πρόκειται γιά τούς ἴδιους ἐμπόρους. Οἱ συνθῆκες στόν Εὐξεινο Πόντο πρέπει νά ἦταν συγκρίσιμες μέ τό προαποικιακό ἐμπόριο στήν Ἑτρουρία ἢ τήν Αἴγυπτο. Ἡ κεραμεική δείχνει ὠρισμένες εἰδικές σχέσεις, ὅπως π.χ. τῆς Λακωνίας μέ τήν Ἰταλία καί τήν Ναύκρατι.

Στήν συζήτησι ἀντιτάχθηκε στόν καθ. Torelli ὅτι πρέπει νά γίνεται διάκρισις μεταξύ φορτίου καί τόπου παραγωγῆς, διότι ἡ ἀνταλλαγή μποροῦσε νά γίνη σέ ἄλλο τόπο. Ἄλλοι μπορεῖ νά ἦσαν οἱ παραγωγοί καί ἄλλοι οἱ μεταφορεῖς. Στήν ἀνταπάντησί του ὁ καθ. Torelli ὑπεραμύνθηκε τῆς ἀπόψεώς του ὅτι κατά τήν ἀρχαϊκή ἐποχή τά ἰσχυρά γένη ἐλέγχουν τό μακρινό ἐμπόριο καί ὅτι τά κεραμεικά κ.ἄ. εὐρήματα, μᾶς δείχνουν τούς δρόμους τοῦ ἐμπορίου. Βεβαίως ἀργότερα ἡ κατάστασις ἀλλάζει. Τόν 4ο αἰ. π.Χ. ἔχομε λόγου χάριν μία περίπτωσι ὅπου ὁ πλοίαρχος εἶναι Σάμιος, τό πλοῖο ἀπό τήν Φάσηλι καί τά κεφάλαια ἀθηναϊκά. Τό γράμμα ἀπό τό Berezan δείχνει τήν ἀριστοκρατία τῶν ἐμπόρων στόν Εὐξεινο Πόντο.

Ἡ Μαρία Reho («Εἰσηγμένη ἀνατολική ἑλληνική κεραμεική στήν βουλγαρική Θράκη») παρετήρησε ὅτι ἡ μαρτυρία τῶν ὀστράκων πού ἀνευρίσκονται στήν βουλγαρική Θράκη, διαφόρων τύπων (χιακά, Φικελλούρας κλπ.) δείχνουν τίς πυκνές ἐπαφές μέ τήν Ἰωνία, πού συνεχίσθηκαν καί ἀργότερα κατά τήν ἐποχή τῆς ἀθηναϊκῆς θαλασσοκρατίας.

Ὁ Rumyan Lazov («Περί τῶν πρωῒμων οἰκονομικῶν σχέσεων τῆς Δοβρουτσᾶς: Ἀποικίες τοῦ Α. Πόντου ἔναντι νήσων τοῦ Αἰγαίου») εἶπε ὅτι ἡ διείσδυσις στήν περιοχή, τῶν Χίων, Θασίων, Κῶων καί ἀργότερα τῶν Ροδίων (γιά τούς τελευταίους αὐτούς ὁ καθ. Torelli ἀντέτεινε στήν συζήτησι ὅτι δέν εἶναι ἀσφαλές νά βασίσωμε χρονολογήσεις σέ ροδιακές ἐνσφράγι-

στες λαβές ἀμφορέων) ἀρχίζει στό δεύτερο μισό τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. Κάθε πόλις διεκδικεῖ γιά τόν ἑαυτό της καί ἄλλες ἀγορές, ὅπως δείχνουν οἱ ἀμφορεῖς καί τά εἰσηγμένα γενικῶς εἶδη, καί ἐπικρατεῖ σ' αὐτές λιγώτερο ἢ περισσότερο. Στήν διείσδυσι παρατηροῦνται μεταπτώσεις καί βλέπομε π.χ. ὅτι τῆς Ποντικῆς Ἑρακλείας ἐγινε σέ δύο φάσεις. Τά αἰγαιακά νησιά εἶναι ἀδιάκοπα, ἀπό τόν 6ο αἰ. π.Χ. ἕως τήν ρωμαϊκή ἐποχή, παρόντα στόν Εὐξεινο Πόντο καί μόνο ἀργότερα ἀντιμετωπίζουν τόν ἀνταγωνισμό τῶν ἀνατολικῶν ποντικῶν ἀποικιῶν πού προσπαθοῦν νά τα ἐκτοπίσουν ἀπό τίς ἀγορές τοῦ δυτικοῦ καί βορείου Πόντου.

Στήν συζήτησι πού ἐπακολούθησε ὁ καθ. Οἱ. Picard ἔθεσε ἐπὶ τάπητος τήν προβληματική τῶν σχετικῶν συμπερασμάτων. Ἔτσι, εἶπε ὅτι τόν 4ο καί 3ο αἰ. π.Χ. τά νομίσματα τῆς Θάσου δέν κυκλοφοροῦν ἔξω ἀπό τό νησί, ἀλλά αὐτό δέν σημαίνει ὅτι σταμάτησε τότε τό ἐμπόριο τοῦ οἴνου. Ὑπάρχει μία πλήρης διάστασις μεταξύ τῶν χαρτῶν ἐξαπλώσεως τῶν νομισμάτων καί τῶν λαβῶν ἀμφορέων. Ἡ μαρτυρία τῶν ἀμφορέων δέν πρέπει νά ὑπερεκτιμᾶται: μᾶς δίνει μόνο μία μερική εἰκόνα τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων. Ὁ Μ. Lazaron, πού παρενέβη στήν συζήτησι, προσπάθησε νά δώσῃ κάποιες πιθανές ἀπαντήσεις στά ἐρωτήματα αὐτά. Ἔτσι εἶπε ὅτι τά νομίσματα τῆς Θάσου λείπουν στήν Θράκη ἴσως διότι τό ἐμπόριο μέ τό ἐσωτερικό ἦταν στά χέρια τῶν ποντικῶν ἀποικιῶν. Ἐξ ἄλλου ἀπό τόν 3ο αἰ. π.Χ. δέν ὑπάρχουν καί θασιακές λαβές ἀμφορέων. Φαίνεται ὅτι τόν 4ο αἰ. π.Χ. τό ἐμπόριο μοιράζεται κυρίως ἡ Σινώπη μαζί μέ τήν Θάσο, ἐνῶ τόν 3ο αἰ. π.Χ. ἡ Σινώπη μαζί μέ τήν Ρόδο. Βεβαίως τόν 2ο αἰ. π.Χ. ἔχομε πληθώρα θασιακῶν νομισμάτων στήν Θράκη, ἀλλά ὁ χαρακτήρ αὐτῶν τῶν νομισμάτων εἶναι κατ' ἐξοχήν «ρωμαϊκός» καί μαρτυροῦν γιά τό ρωμαϊκό ἐμπόριο. Στήν ἀνταπάντησί του ὁ καθ. Picard ἐπέμεινε στήν περίεργη ἔλλειψι χαλκῶν θασιακῶν νομισμάτων, παρ' ὅλον ὅτι ἡ Θάσος ἤρχετο σέ ἀπ' εὐθείας ἐπαφή μέ τίς παράλιες πόλεις. Μήπως λοιπόν δέν ἤρχοντο θασιακά πλοῖα στόν Πόντο καί ἀντιστρόφως; Ὁ καθ. Prenda εἶπε ὅτι τά χαλκᾶ νομίσματα κόβονται, ὡς γνωστόν, γιά τίς τοπικές ἀνάγκες καί μόνο ἀπό τήν ὕστερη ἐλληνιστική ἐποχή κυκλοφοροῦν εὐρύτερα. Ὅσον ἀφορᾷ στήν ἔλλειψι τῶν θασιακῶν νομισμάτων, παρετήρησε ὅτι ὁμοία εἶναι ἡ κατάστασις καί ὡς πρός τά ρωμαϊκά δηνάρια πού δέν εὐρίσκονται στίς ἐλληνικές ἀποικίες τοῦ Πόντου.

Ὁ καθ. Jan Bouzen («Οἱ ἐπαφές Ἑλλήνων μέ τούς Θράκες: Χάλκινα ἀντικείμενα καί κεραμική, 8ος-7ος αἰ. π.Χ.») χάρις στήν τεράστια γνῶσι τῶν χαλκῶν πού διαθέτει, χαρτογράφησε τήν διάδοσι διαφόρων τύπων χάλκινων ἀντικειμένων στήν ΝΑ Εὐρώπη καί σ' ἄλλες περιοχές γύρω ἀπό αὐτή. Οἱ σχέσεις Ἑλλήνων καί Θρακῶν μαρτυροῦνται τήν ἐποχή αὐτή καί στίς θρησκευτικές καί τίς ἱστορικές πηγές, οἱ ὁποῖες φαίνεται νά συμπληρώνονται ἀπό τά ἀρχαιολογικά εὐρήματα, ὅπως διάφορα χάλκινα ἀντικεί-

μενα. Ἐτσι πόρπες τοῦ τύπου τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου βρέθηκαν π.χ. μέχρι καί τόν Καύκασο. Γεγονός εἶναι ὅτι ἡ περσική κατάκτησις διέκοψε κάπως τήν εἰσαγωγή ἰωνικῶν ἀντικειμένων στήν Θράκη, καί ἀργότερα τήν θέσι τους ὑποκαθιστοῦν τά ἀθηναϊκά. Κορινθιακή κεραμεική ἐξάγεται ἐπίσης πρὸς τήν Θράκη, ὄχι ἀπὸ τήν ἴδια τήν Κόρινθο, ἀλλὰ ἀπὸ τά Μέγαρα καί τήν Αἴγινα, πόλεις γνωστές ὡς ἐξαγωγεῖς κορινθιακῆς κεραμεικῆς κατὰ τήν ἀρχαϊκή περίοδο. Βεβαίως στήν Θράκη δέν συναντοῦμε κάποια μνημειακή ἀρχιτεκτονική ἀντίστοιχη π.χ. τῶν ἰωνικῶν πόλεων, ἀλλὰ καί σέ μία ἄλλη βόρεια περιοχή, τήν Μακεδονία, ἡ μνημειακή ἀρχιτεκτονική ἀρχίζει μέ τόν Φίλιππο Β'. Ὡστόσο στά χάλκινα ἀντικείμενα (ἱπάρια, πουλιά, ἐξαρτήματα) βλέπομε μία μεγάλη διάδοσι ἀπὸ τήν Ἑλλάδα ὡς τήν Θράκη καί τοὺς Κιμμερίους καί εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ἓνα τύπο ἐπίππου τόν βρίσκομε τόσο στήν Σάμο ὅσο καί στήν Κολχίδα.

Ὁ Anthony Parker («Οἱ μαρτυρίες πού μᾶς δίνουν τά ναυάγια γιά τήν ἀρχαία οἰκονομία») ἀσχολήθηκε γενικῶς μέ τό εἶδος τῶν πληροφοριῶν πού μπορεῖ νά ἀρυσθῇ κανεῖς ἀπὸ τά ἀρχαῖα ναυάγια, δεδομένης μάλιστα τῆς συνήθους διατηρήσεως τοῦ ναυαγισμένου πλοίου στόν βυθό — τό ἐπάνω μέρος διαλύεται, τό μεσαῖο ἔχει κάποια συνοχή καί μόνο τό κάτω διατηρεῖται τέλεια. Ἡ χαρτογράφησις τῶν ναυαγίων δείχνει μία ἄνιση κατανομή τους στίς ἀκτές τῆς Μεσογείου, πρᾶγμα πού ὀφείλεται σέ διάφορους λόγους (ἐπικίνδυνες ἀκτές, περιορισμένη ἔρευνα κλπ.). Ἡ πυκνότητά τους στίς ἀκτές τῆς Ν. Γαλλίας καί τοῦ Ἰσραήλ π.χ. ὀφείλεται πιθανότατα στό ὅτι οἱ ἀκτές αὐτές εἶναι οἱ καλύτερα ἐρευνημένες. (Παραπιμπτόντως ὁ κ. Parker ἔκανε ἔκκλησι γιά κάποια χαλάρωσι τῶν περιορισμῶν πού ἰσχύουν ὡς πρὸς τίς καταδύσεις στίς ἑλληνικές θάλασσες, πού πρέπει νά εἶναι ἀπὸ τίς πλουσιώτερες σέ ἀρχαῖα ναυάγια, ἀλλὰ στήν συζήτησι ἀργότερα ἔγινε δεκτὴ μέ κατανόησι ἡ ἀποψις, ὅτι τά μέτρα αὐτά εἶναι ἀναγκαῖα γιά τήν προστασία τῶν ναυαγίων ἀπὸ ἀρχαιοκαπήλους). Τά περισσότερα ἀπὸ τά γνωστά ναυάγια εἶναι ἑλληνιστικῆς καί ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καί εἶναι περίεργο ὅτι δέν ἔχομε σχεδόν κανένα τῆς περιόδου τοῦ ἑλληνικοῦ ἀποικισμού. Τά περισσότερα ναυάγια στήν Ν. Γαλλία σχετίζονται μέ τοὺς Ἑτρούσκους. Τά ναυάγια, πού δείχνουν τήν ποικιλία τῶν μεταφερομένων εἰδῶν, μποροῦν νά διαφωτίσουν τό πρόβλημα τοῦ ἐμπορίου μητροπόλεως καί ἀποικίας. Γιά τήν ἀρχαία οἰκονομία οἱ διαφορές παρά οἱ ὁμοιότητες μεταξύ τῶν ναυαγίων εἶναι πού ἔχουν σημασία.

Οἱ Ρουμᾶνοι καθηγητές Nicolae Hartuche καί Octavian Bonegru («Οἱ ἐπιδράσεις τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας ἐπὶ τῶν ἀνταλλαγῶν Ἑλλήνων καί γηγενῶν στόν κάτω Δούναβι κατὰ τόν 5ο-3ο αἰ. π.Χ.»), ἀφοῦ ἀνέφεραν τίς διάφορες μαρτυρίες πού ἔχομε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καί τοὺς διαφορετικούς τύπους πλοίων πού χρησιμοποιήθηκαν στίς διάφορες ἐποχές,

παρετήρησαν ότι η ελληνική διείσδυσις στο έσωτερικό από τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. διευκολύνθηκε κατά πολύ από τό γεγονός ότι ὁ Ἰστρος ἦταν πλωτός. Στήν υπόλοιπη δακογετική περιοχή τὰ ἀγαθὰ διαδίδονται ἀπό Ἑλληνες ἢ αὐτόχθονες ἐμπόρους.

Τέλος ὁ καθ. Kiril Vlahov («Ἡ θρακική καταγωγή τῶν τοπωνυμίων στά παραλία τοῦ Εὐξείνου Πόντου κατά καί μετά τόν ἑλληνικό ἀποικισμό») θέλησε νά ἐρμηνεύσῃ τὰ ὀνόματα διαφόρων πόλεων. Ἔτσι ὑπεστήριξε ότι ἡ Μεσ(σ)αμβρία δέν εἶναι ἡ πόλις τοῦ (οἰκιστοῦ) Μέλσα, ἀλλά ἡ πόλις (βρία) πού δημιουργήθηκε ἐπάνω σέ «νησί» ἀπό τήν καταστροφή (*melsam = ἐκρίζω -σις, καταστροφή) τῆς ξηρᾶς πού συνέδεε τήν χερσόνησο μέ τήν ἡπειρωτική ἀκτὴ. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη ἰσχύει καί γιά τήν σημερινή ὀνομασία Nessekar (< Νεσαμ-βρία, Νεκαμ-βρία), πού σημαίνει λόφος καταστρεφόμενος ἀπό τὰ κύματα. Κατά τόν καθ. Vlahov ἡ Ὁδησσός ἔχει ἐφθαρμένη μορφή κάποιου θρακικοῦ ὀνόματος, ἐνῶ τό μεταγενέστερό της ὄνομα Varna (ἀπό τοῦ 9ου αἰ. μ.Χ.) τό συσχέτισε μέ μία Ἰνδοευρωπαϊκή ρίζα (*yog > var, πρβλ. ἑλλ. ἔρυμα) καί τό ἐρμήνευσε ὡς φρούριο ὀχυρό, ἀποκλεισμένο μέ τεῖχος. Τέλος ἀρνήθηκε ότι τό ὄνομα Burgas προέρχεται ἀπό τό Πύργος καί ἀνεζήτησε Ἰνδοευρωπαϊκές ρίζες πού ὑπάρχουν καί σέ ἑλληνικές λέξεις, ὅπως φύρκ-ος, ὀ-χύρωμα. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ καθ. Vlahov εἶναι δύσκολο νά κριθοῦν ἀπό μή εἰδικούς γλωσσολόγους, ἀλλά δέν φάνηκε νά πείθουν καί πολύ τούς συνέδρους. Ἀναπάντητη στήν οὐσία της ἔμεινε κατά τήν συζήτησι ἡ ἐρώτησις πού τέθηκε ἀπό τήν L. Ognepova-Marinova, πῶς ἐνῶ διάφορα τοπωνύμια, π.χ. Θυνιάς ἄκρα, δείχνουν τήν ὑπαρξί Θρακῶν στήν παραλία, τὰ ὀνόματα ὠρισμένων θρακικῶν φύλων, πού κατοικοῦν στήν ἐνδοχώρα, ὅπως Μελανδίτες, Μελινοφάγοι, εἶναι ἑλληνικά.

Ἡ ἑλληνική συμμετοχή στό συμπόσιο τῆς Σωζοπόλεως ἦταν κυρίως ἀρχαιολογική (Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων Χάϊδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Ἐπιμελητές Ἀρχαιοτήτων Διαμ. Τριαντάφυλλος, Πάντος Πάντος, Εὐη Σκαρλατίδου, Καίτη Ὁτατζή-Περιστέρα), ἐνῶ ἀνακοίνωσι ἱστορική ἀπέστειλε καί ὁ καθ. Δ. Σαμάρης. Ὁ τελευταῖος («Οἱ ἑλληνικές ἀποικίες τῆς Θάσου καί οἱ Θρᾶκες στήν ἀρχαϊκή ἐποχή») εἶδε στήν Θάσο τό ἀρχαιότερο παράδειγμα ἐξελληνισμοῦ τῶν Θρακῶν. Οἱ Πάριοι ἐγκατεστάθησαν εἰρηνικῶς στήν Θάσο καί προσεταιρίσθηκαν μέ ἐπιγαμίες τήν τοπική θρακική ἀριστοκρατία, αὐτός εἶναι ἐξ ἄλλου ὁ λόγος τῶν πολλῶν θρακικῶν ἀνθρωπωνυμίων στό νησί. Κατά τό δεύτερο μισό τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. ἀρχίζει ἡ ἐπέκτασις τῶν Θασίων στήν Περαιά, πού κατ' ἀρχάς τοῦλάχιστον συνάντησε ἐχθρική ἀντιμετώπισι ἀπό τὰ θρακικά φύλα. Ἀπό τὰ ποιήματα τοῦ Ἀρχιλόχου ἔχομε πληροφορίες γιά τόν ἀγῶνα μέ τούς Σαῖους περί τήν Στρώμη. Ἄλλοι ἀγῶνες διεξήχθησαν μέ τὰ φύλα τῶν Ἡδωνῶν καί τῶν Βισαλτῶν. Ἡ θέσις τῶν θασιακῶν ἀποικιῶν τῆς περαιᾶς δείχνει ότι ἰδρύ-

θηκαν κυρίως γιά τόν πορισμό μετάλλων καί τήν ἀγροτική ἐκμετάλλευσί τῆς περιοχῆς. Τό μοτίβο τῶν ἐπιγαμιῶν ἤδη ἀπό τήν ἀρχαϊκή ἐποχή πρέπει ἐπίσης νά ἐπανελήφθη ἐδῶ καί ξέρομε ὅτι ἡ Οἰσύμη καί ἡ Γαληψός ἔχουν κτισθῇ στήν θέσι ἀρχαιοτέρων θρακικῶν οἰκισμῶν. Σχέσεις μέ τήν ἐνδοχώρα δέν ἔπαυσαν ποτέ νά ὑπάρχουν. Ὅπως δείχνουν τά νομίσματα, οἱ Θάσιοι εἶχαν διεισδύσει ὥς τόν μέσο ροῦ τοῦ Στρυμόνος, κυρίως γιά λόγους δουλεμπορίου.

Ἡ Χάϊδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη («Ἀβδηρα καί οἱ Θρᾶκες») ἀναφέρθηκε στίς νέες ἀνασκαφές τῶν Ἀβδήρων, πού εἰκονογραφοῦν τήν πρώιμη ἐποχή τῆς ἀποικίας. Τά Ἀβδηρα εἶναι ὁ πρῶτος οἰκισμός στήν θέσι αὕτη καί προστατεύονταν ἀπό ἑλῆ καί λιμνοθάλασσες. Σήμερα γνωρίζομε τό τεῖχος τῆς «καλῆς Τητῶν ἀποικίας» καί πιθανόν μέρη τοῦ τεῖχους τῆς πρώτης, κλαζομενιακῆς ἀποικίας, ἄν λίγα ὄστρακα τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. πού βρέθηκαν κοντά τους μποροῦν νά συσχετισθοῦν μέ τό τεῖχος. Στήν ἐνδοχώρα τῶν Ἀβδήρων ἔχομε μόνο ἀρχαιότερους τοῦ ἀποικισμοῦ οἰκισμούς. Δύο μεγάλους νεολιθικούς στήν Λαφρούδα καί τήν Διομήδεια καί τούς ὑστερονεολιθικούς τῆς Μάνδρας (στούς πρόποδες τοῦ Πετρόλοφου, τ. Τάς-τεπέ), τῆς Μέλισσας καί τοῦ λόφου τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου. Ἡ πρώιμη ἐποχή τοῦ χαλκοῦ ἀντιπροσωπεύεται ἴσως καί στίς τρεῖς αὐτές θέσεις, ἀλλά μόνο στήν Μάνδρα παρατηροῦνται καί ὄστρακα ὑστεροχαλκῆς ἐποχῆς. Ὁ γνωστός μῦθος τοῦ Ἀβδήρου ὑποτίθεται ὅτι ἀνάγεται στούς χρόνους πρίν ἀπό τόν ἀποικισμό, ἀλλά μέχρι σήμερα λείπει ἡ μυκηναϊκή κεραμική ἀπό τήν περιοχή. Ὅστρακα τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ σιδήρου βρέθηκαν προσφάτως στόν λόφο «Μανσωλεῖο» τῶν Τοξοτῶν, ἐπάνω ἀπό τήν γέφυρα τοῦ Νέστου, καί ἡ θέσις θυμίζει τόν ἀναφερόμενο ἀπό τόν Πίνδαρο «Ποταμό». Φαίνεται ὅτι οἱ ἀντίπαλοι τῶν Κλαζομενίων Θρᾶκες θά μπορούσαν νά ἦσαν ἐγκατεστημένοι σέ οἰκισμούς, ὅπως αὐτός τῶν Τοξοτῶν ἢ μιά σειρά φρουρίων (πρωῖμου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου) στήν Ροδόπη. Τά ἀργυρᾶ νομίσματα τῶν Ἀβδήρων προϋποθέτουν ὅτι οἱ Ἀβδηρίται προμηθεύονταν τόν ἄργυρο ἀπό μεταλλεῖα στήν Ροδόπη. Εἶναι συνεπῶς βέβαιο ὅτι προσπάθησαν ἤδη νωρίς νά ἐπεκταθοῦν ὥς τόν Νέστο καί τήν Ροδόπη καί αὐτό δείχνουν ἀρχαιολογικές, ὅπως τά λατομεῖα τῆς Μάνδρας, καί ἱστορικές πληροφορίες, ὅπως ἡ ἱδρυσις οἰκισμῶν (π.χ. τῆς Βεργεπόλεως Ἀβδηριτῶν). Τά μόνα ὀνόματα στά Ἀβδηρα πού ἴσως δείχνουν κάποιες θρακικές σχέσεις, εἶναι τό ἐπίθετο τοῦ πολιούχου Ἀπόλλωνος Δηρηνοῦ καί οἱ Προυρίδες πύλαι (σημείωσι τοῦ γράφοντος: τό τελευταῖο ὅμως εἶναι μᾶλλον ἐλληνικώτατο: φρουρός, φρουρίδες).

Ἡ Εὐη Σκαρλατίδου («Τό ἀρχαῖκό νεκροταφεῖο τῶν Ἀβδήρων») παρουσίασε τά πορίσματα τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν στήν νεκρόπολι τῆς κλαζομενιακῆς πρώτης ἀποικίας. Ἡ ἔκτασις της προσδιορίζεται τώρα σ'

ένα χώρο 40×23 μ. και περιείχε εν συνόλω 148 ταφές διαφόρων τύπων. 'Η διάταξις τῶν τάφων εἶναι πυκνή χωρίς κατ' ἀνάγκην χρονική ἀλληλουχία. 'Η κεραμεική τῶν τάφων μπορεῖ νά διακριθῇ σέ γραπτή καί σέ ἀκόσμητη ἀπλῇ. Τά γραπτά ἀγγεῖα προέρχονται ἀπό ἰωνικά, ροδιακά κλπ. ἀνατολικά ἐργαστήρια. 'Υπάρχουν ἀρύβαλλοι ὕστεροι πρωτοκορινθιακοί ἢ «μεταβατικῆς» περιόδου. 'Ενας ὕστεροκορινθιακός ἀρύβαλλος φέρει παράστασι κωμαστῶν. 'Υπάρχουν ἐπίσης ἀνατολίζοντα δοστρακα «wild-goat». Τά ἀκόσμητα ἀγγεῖα ἔχουν ἴδια σχήματα μέ τά γραπτά, ἐνῶ μία κατηγορία μαυρισμένων ἀγγείων καθημερινῆς χρήσεως προέρχονται ἀσφαλῶς ἀπό τοπικό ἐργαστήριον. Τό νεκροταφεῖο ἦταν σέ χρήσι ἀπό τά μέσα τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. ὡς τίς ἀρχές τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. καί αὐτό σημαίνει ὅτι οἱ Κλαζομένιοι ἀποικοι μπόρεσαν νά κρατηθοῦν στήν Θράκη τοῦλάχιστον γιά μισό αἶωνα. 'Η ἐγκατάστασις τους δέν ἦταν, ὅπως ἐπιστεῦετο, βραχυχρόνια. 'Εντύπωσι προκαλοῦν οἱ πολλές παιδικές ταφές πού δείχνουν μία αὐξημένη παιδική θνησιμότητα. Εἶναι βέβαιο ὅτι οἱ δυσμενεῖς κλιματικές συνθήκες τῆς περιοχῆς καί ἡ ἐλονοσία θά προκαλοῦσαν ἐπιδημίες. Μήπως συνεπῶς αὐτός (καί ὄχι οἱ Θρᾶκες) ἦταν ὁ λόγος πού οἱ Κλαζομένιοι ἀναγκάσθηκαν νά ἐγκαταλείψουν τήν ἀποικία;

Στήν συζήτησι ὁ καθ. J. Bouzek θύμισε τήν ὑπαρξί κλαζομενιακῶν σαρκοφάγων στά 'Αβδηρα, πού ὁμως χρονολογοῦνται ἀργότερα, καί ἀναρωτήθηκε κατὰ πόσο ἓνα μέρος τῆς κεραμεικῆς εἶναι ἴσως εἰσηγμένο ἀπό τίς Κλαζομενές. 'Η δ. Σκαρλατίδου ἀνταπάντησε ὅτι οἱ ἀμφορεῖς ταυτίζονται ὡς βόρειοι ἰωνικοί, σαμιακοί, χιακοί καί πιθανόν ροδιακοί, ἀλλά δέν ἀποκλείεται ἓνα μέρος τους νά προέρχεται ἀπό τίς Κλαζομενές.

'Ο Π. Α. Πάντος («'Η ἀρχαιολογική τοπογραφία Δικαίας καί Στρώμης - ἡ παροῦσα στάθμη τῶν γνώσεών μας»)¹, ἀφοῦ προέβη σέ μία ἀνασκόπησι τῶν ἐρευνῶν πού ἔχουν γίνει στίς δύο ἀποικίες, παρητήρησε ὅτι τά ὄρια πρὸς Β. τῆς Δικαίας ἔχουν ὀρισθῇ πολὺ συμβατικά ἀπό τόν Δ. Λαζαρίδη στό ρεῦμα τῆς Μαξιμιανοπόλεως (τ. 'Ακ σοῦ). Δεδομένης τῆς θέσεως ἀνευρέσεως τῶν ταφικῶν μνημείων σέ μεγάλη ἀπόστασι ἀπό τήν πόλι, τοῦ γεγονότος ὅτι μικρά πλοῖα μπορούσαν νά εἰσπλεύσουν μαρτυρημένα στήν Βιστωνίδα καί ὅτι καί ἐδῶ κάποια θρακική παρουσία, ὅπως ἐνδεχομένως στό φρούριον τοῦ Πολυάνθου, συναντᾶται πέρα ἀπό τήν πεδιάδα, θά μπορούσε κανεῖς νά ὑποθέσῃ, ὅπως καί στήν περίπτωσι τῶν 'Αβδήρων ὅτι τά ὄρια τῶν Δικαιοπολιτῶν ἔφθαναν ὡς τήν Ροδόπη κατὰ μήκος τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Βιστωνίδος. Τό ἴδιο μπορεῖ νά λεχθῇ γιά τήν Στρώμη: ταφικά μνημεῖα, ἀλλά καί μὴ ἀνεσκαμμένοι ἀκόμη οἰκισμοί, ὅπως π.χ. στό Μικρὸ Καρβάλι

1. Βλ. ΘΡΑΚΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ 41(1986) 67-73.

της Πόρπης ή στον Βάλτο της Παραδημής δείχνουν ότι οί Στρυμαῖοι πρέπει νά είχαν άγροτικές εγκαταστάσεις πρὸς Β. της πόλεως τους, ὁ άγροτικός χαρακτήρ της ὁποίας είναι προφανής καί ἀπό τά εὐρήματα τῶν άνασκαφῶν τοῦ καθ. Γ. Μπακαλάκη. Στήν θέσι τοῦ «θρακικοῦ» οἰκισμοῦ Πόρσουλαι ή *Παισοῦλαι, της μετέπειτα Μαξιμιανοπόλεως, δέν έχει ὡς τώρα βρεθῇ τίποτε παλιότερο ἀπό τήν ὕστερη άρχαιότητα. Ἰδιαίτερη ὁμως σημασία γιά προσπάθειες διεισδύσεως τῶν Στρυμαίων κατά μήκος τοῦ Λίσσου ποταμοῦ, έχει ή άνασκαφή τοῦ νεκροταφείου στήν κοίτη του, στήν θέσι Ἐμπέλια τοῦ Μ. Δουκάτου, ὅπου «θασιακή», ἰωνική κεραμεική βρέθηκε μαζί μέ ντόπια θρακική. Ἡ άνασκαφή τῶν οἰκισμῶν καί τῶν νεκροταφείων της ἑνδοχώρας τῶν δύο άποικιῶν θά μπορέσει στό μέλλον νά μᾶς δώσει πληρέστερα στοιχεία γιά τήν ὀργάνωσι της χώρας των καί τίς μᾶλλον εἰρηνικές σχέσεις Κικόνων Θρακῶν καί Ἑλλήνων άνατολικῶς της Βιστωνίδος.

Ὁ Διαμ. Τριαντάφυλλος («Ἐπαῖθρια ἱερά στήν περιοχή τῶν Κικόνων»)², ἀφοῦ ὥρισε τήν περιοχή τῶν Κικόνων ὡς ἐκτεινομένη μεταξύ Ἐβρου, Ροδόπης καί Βιστωνίδος, άναφέρθηκε σέ τρεῖς οἰκισμοὺς-φρούρια πού παρουσιάζουν ἐξαιρετική σημασία γιά τήν θρησκεία τῶν Θρακῶν. Στόν Ἅγιο Γεώργιο Μαρωνείας ἔχομε ἕνα φρούριο θρακικό σέ κορυφή λόφου. Πρόκειται πιθανόν γιά τήν πόλι Ἰσμαρος τῶν Κικόνων. Τό άρχαῖο ὄρυχεῖο πού έχει άνακαλυφθῇ στήν θέσι Μάλ-τεπέ, δείχνει ἴσως ὅτι ή μεταλλεία ἐδῶ ἄρχισε πρὸ τοῦ άποικισμοῦ. Ὁ άποικισμός πρέπει νά ἔγινε μᾶλλον εἰρηνικά, δηλ. οἱ Κίκονες συνήνεσαν στήν εγκατάστασι Χίων άποίκων. Ὁ Μάρων πρέπει νά ἦτο ἕνα εἶδος «βασιλέως-ιερέως» τῶν Κικόνων καί τό άναφερόμενο στίς πηγές ἱερό ἄλσος τοῦ Ἀπόλλωνος μπορεῖ νά εὐρίσκετο στήν θέσι Κουβούκι, ὅπου ὑπάρχει καί πηγή. Σ' ἕνα βράχο ἐδῶ κοντά ἔχομε ἕνα μεγάλο κοίλωμα στό κέντρο καί γύρω δέκα τέσσερα μικρά. Οἱ βράχοι αὐτοί μέ τά κοιλώματα μποροῦν νά ἐρμηνευθοῦν ὡς βραχώδεις βωμοί καί ή άστρική ή ἡλιακή σημασία τους είναι προφανής, διότι τά κοιλώματα σχηματίζουν συνήθως τό σχῆμα της Μεγάλης Ἄρκτου. Ἡ λατρεία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στίς κορυφές τῶν θρακικῶν βουνῶν έχει βαθιεῖς ρίζες καί άνάγεται στόν άρχαῖο ἥρωα Ῥῆσο, στόν «Θρᾶκα ἱπέα». Στόν λόφο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Πετρωτῶν ὑπάρχει οἰκησις κατά τήν ὕστεροχαλκή καί τήν πρῶϊμη ἐποχή τοῦ σιδήρου. Ἡ ἡλιακή λατρεία ἐδῶ άνιχνεύεται σέ δίσκους πού σώζονται ἐπάνω στοὺς βράχους. Ἡ τρίτη θρακική θέσις, στήν ὁποία άναφέρθηκε ὁ Δ. Τριαντάφυλλος, είναι ὁ Μοναστήρι-λόφος στόν Ἄβαντα Ἀλεξανδρουπόλεως. Ἐδῶ ὁ τοίχος, πού σώζεται σέ άρκετό ὕψος, άνήκει σέ φρούριο, δέν είναι ἀπλό τέμενος ἱεροῦ. Καί ἐδῶ ἔχομε βράχους μέ

κοιλώματα πού σχηματίζουν τήν Μεγάλη Ἄρκτο, δίσκους μέ ανάγλυφη ἤ ἐπίπεδη μορφή καί λαξευτές βαθμίδες, πού ὀνομάζονται «θρόνοι» ἀπό τούς ντόπιους, καί πού πρέπει νά προωρίζοντο γιά ἀναθήματα. Στίς βαθμίδες ἐνός βραχῶδους τέτοιου βωμοῦ βρέθηκε εἰδώλιο μέ κεφάλι βοός καί ὀστρακα τοῦ 9ου-8ου αἰ. π.Χ. Οἱ σχέσεις τῶν Κικόνων καί Μαρωνιτῶν φαίνονται ἀργότερα στά θρακικά ὀνόματα πού συναντῶνται στίς μαρωνίτικες ἐπιγραφές καί στό γεγονός ὅτι ὁ ἵππος ἀποτελεῖ βασικό τύπο τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως.

Ἡ Καίτη Ὀτατζίη-Περιστέρη («Μία νέα θασιακή σφραγίδα γιά τήν σφράγισι κεραμεικῆς») παρουσίασε μία πήλινη σφραγίδα ἀπό τήν Θάσο, τήν δεύτερη πού βρίσκεται στό νησί, πού φέρει τήν παράστασι μιᾶς χελώνας καί προωρίζετο γιά τήν σφράγισι ὀχι ἀμφορέων, ἀλλά ἄλλων πηλίνων ἀγγείων. Ἡ σφραγίδα αὐτή χρονολογεῖται στό δεύτερο μισό τοῦ 6ου αἰ. π.Χ.

Ὁ καθ. Οἱ. Picard («Οἱ ἀρχές τῆς νομισματοκοπίας στά θρακικά παράλια: πολιτικά καί χρονολογικά προβλήματα») ἀσχολήθηκε μέ τά λεγόμενα «θρακομακεδονικά» νομίσματα. Σ' αὐτά κατέταξε καί τούς στατήρες τῶν «Αἰγῶν», πού ὅμως ἔχουν βρεθῇ στήν Ἀμφίπολι καί τήν Θάσο, καθόλου στήν Βεργίνα. Τό «θρακομακεδονικό» σύστημα ἀποτελεῖται ἀπό πολλαπλάσια τῶν θασιακῶν νομισμάτων. Τά τριπλά ἤ τετραπλά τοῦ στατήρος ξεχωρίζουν στά νομίσματα τῶν φύλων μέ τήν παράστασι ἐνός ἄρματος. Ἡ ἐπιλογή τοῦ τύπου στά «θρακομακεδονικά» νομίσματα δείχνει τήν σχέσι θρακικοῦ φύλου καί ἐλληνικῆς πόλεως. Ὁρισμένοι τύποι ἐπαναλαμβάνονται σέ περισσότερα φύλα, ὅπως ἐκεῖνος μέ τόν ἱππέα, πού τόν βρίσκουμε καί στά νομίσματα τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀλεξάνδρου Α'. Τά νομίσματα μέ παράστασι δύο βοδιῶν ἀνήκουν στούς Ὀρρεσκίους καί στούς Δέρ[ρωνες]. Φαίνεται ὅτι τό ἐθνικό τότε, ὅπως καί σήμερα, δέν εἶχε τόση σημασία, ὅση εἶχε ἡ εἰκόνα στό νόμισμα. Ὁ τύπος μέ τήν ἀρπαγή Μαινάδος ἀπό ἓνα «τερατώδη» Σιληνό μάλλον, συναντᾶται καί στούς Ὀρρεσκίους. Ὅταν τά νομίσματα εἶναι «συμμαχικά», τότε τό νομισματικό σύστημα εἶναι πιό πολυσύνθετο. Ὅσον ἀφορᾷ στόν χάρτη διαδόσεως τῶν «θρακομακεδονικῶν» νομισμάτων μποροῦν νά γίνουν ὀρισμένες παρατηρήσεις. Ἄν καί βραχυχρόνιες κοπές, π.χ. τῶν Ὀρρεσκίων, βρίσκονται καί ἔξω ἀπό τήν Ἑλλάδα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι δέν ξέρομε πότε ἀκριβῶς ἀρχισαν νά κόβωνται, ἀλλ' εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ περσική ἐπέκτασις στήν Θράκη ἔθεσε τέρμα στίς νομισματικές «ἰδιαιτερότητες» τῆς περιοχῆς. Ἄν σκεφθῇ κανεῖς ὅτι νομίσματα κατεβάλλοντο ὡς φόρος στόν Μέγα Βασιλέα, ὅτι στρατιῶτες πού ἐπέστρεφαν ἀπό τήν Θράκη στήν Ἀσία ἐπαιρναν μαζί τους τέτοια νομίσματα κλπ., μπορεῖ νά ἐξηγήσῃ κανεῖς πῶς τέτοια «θρακομακεδονικά» νομίσματα ἔφθασαν ὡς τήν Αἴγυπτο καί τήν Βακτριανή.

Ἡ πρώτη μέρα τοῦ συμποσίου (7.10.1985) ἔκλεισε μέ δεξίωσι πού παρέθεσε ἡ ὀργανωτική ἐπιτροπή τοῦ συνεδρίου στούς συνέδρους. Ἡ δεύτερη ἡμέρα τοῦ συμποσίου (8.10.1985) ἦταν τό ἴδιο γόνιμη μέ τήν πρώτη.

Ὁ Michail Lazarov («Οἱ Θράκες καί οἱ ἀποικίες τοῦ Δ. Πόντου. Προβλήματα τῶν ἐρευνῶν») εἶπε ὅτι σύμφωνα μέ τά εὐρήματα τῶν ἀγκυρῶν, ὁ ἑλληνικός ἀποικισμός στόν Εὐξείνιο Πόντο ἀποτελεῖ τήν τελευταία φάσι στήν ναυτική ζωή τῆς περιοχῆς. Τά προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει ὁ ἐρευνητής ἐδῶ εἶναι κυρίως τά ἐξῆς: (α) Ποιές ἦταν τόν 7ο καί 6ο αἰ. π.Χ. οἱ σχέσεις τῶν ἀποικίων Ἀπολλωνίας, Μεσημβρίας (πού μέ τήν ἀφίξι τῶν ἀποίκων ὀχυρώνεται), Ὀδησοῦ, Τόμων μέ τούς Ὀδρύσεις; (β) Ποιά ἦταν ἡ καταστατική θέσις τῶν ἀποικίων; (γ) Ποιά ἦταν ἡ σχέσις ἀποικίας καί «χώρας» τῆς; (δ) Ποιές ἦταν οἱ σχέσεις ἀποίκων καί γηγενῶν Θρακῶν. Ἀπό ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως ἔχομε χάσει δυστυχῶς πολλά στοιχεῖα γιά τίς ἀποικίες, διότι οἱ περισσότερες ποτέ μέχρι σήμερα δέν ἔπαυσαν νά κατοικοῦνται. Στόν Δ. Πόντο ἡ ἀρχαϊκή κεραμική, πού βρίσκεται στίς πόλεις, προέρχεται ἀπό τήν Ἰωνία καί τήν Κόρινθο. Τέτοια κεραμική ἀρχίζει τώρα νά βρίσκεται καί στήν ἐνδοχώρα, ὅπως στήν Δεβελτό καί δυτικῶς τῆς Ἰστρίας, ἀλλά πάντοτε σέ κοντινή ἀπόστασι πρός τήν ἀκτῆ. Μόνο ἀπό τόν 5ο π.Χ. καί ἐξῆς ἡ ἑλληνική κεραμική ἀρχίζει νά εἰσάγεται καί στό ἐσωτερικό τῆς Θράκης (Duvanlij κλπ.).

Ἡ Zlatozara Gočeva («Ἡ ὀργάνωσις τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς στίς ἑλληνικές ἀποικίες τοῦ δυτικοῦ Εὐξείνου Πόντου καί ἡ τοπική θρακική θρησκεία») ἀσχολήθηκε κυρίως μέ τούς θεούς-προστάτες τῶν διαφόρων πόλεων. Ἔτσι στήν Ἀπολλωνία φυσικά πολιοῦχος ἦταν ὁ Ἀπόλλων, ἡ σημασία τοῦ ὁποίου εἶναι προφανές στά νομίσματα, στό ἀγαλμα τοῦ θεοῦ, ἔργο τοῦ Καλάμιδος, καί στά θεοφόρα ὀνόματα πού συναντοῦμε στήν πόλι. Ἀπό τά ψηφίσματα φαίνεται ὅτι στόν Ἀπόλλωνα ἦταν ἀφιερωμένος ὁ κύριος ναός, ἀλλά ὁ θεός ὡς Ἀπόλλων Ἰατρός δέν εἶχε στήν πόλι ναό. Ἄν καί δέν ὑπάρχουν στοιχεῖα, δέν ἀποκλείεται τήν μορφή του αὐτή νά τήν ὀφείλῃ στήν ἀνάμειξι του μέ κάποιο Θράκα ἥρωα. Ὁ Ἀπόλλων εἶναι ὁ πολιοῦχος καί στήν Ὀδησσό, ὅπου ἔχει τόν κύριο ναό μέ ἀρχεῖο, ὅπως μαρτυροῦν οἱ ἐπιγραφές. Οἱ ἱερεῖς του εἶναι ἐπώνυμοι τῆς πόλεως. Στήν πόλι αὐτή ὅμως ἔχομε καί λατρεία τοῦ Ἡρώος, τοῦ θρακός ἱππέως. Ἀργότερα ἐμφανίζεται στήν Ὀδησσό ὁ Μέγας Θεός Ὀδησσιτῶν, πού φαίνεται ὅτι ἔχει μικρασιατικά πρότυπα καί ἀναδεικνύεται σέ προστάτη τῆς πόλεως. Ἀπό τά νομίσματα φαίνεται ὅτι ἦταν χθόνιος θεός καί σέ ἐπιγραφῇ διαφαίνονται σχέσεις του μέ τούς Μεγάλους Θεούς τῆς Σαμοθράκης. Στίς σχέσεις τοῦ Θεοῦ Μεγάλου Ὀδησσιτῶν μέ τόν Θράκα ἥρωα, ἡ Ζλ. Gočeva διέκρινε κάποιο πολιτικό χαρακτήρα, «μία αὐξησι τοῦ ρόλου τῶν αὐτοχθόνων» στήν ἀποικία. Γιά τήν Διονυσόπολι (σημ. Βαϊζίκ) δέν ἔχομε στοιχεῖα,

άλλά ο κύριος θεός ήταν ο Διόνυσος. Στην Ίστρία κύριος θεός είναι πάλι ο 'Απόλλων και οι ιερείς του είναι επώνυμοι της πόλεως. 'Αργότερα προσλαμβάνει και έδω τις ιδιότητες του «Ιατροῦ» θεοῦ, αλλά δεν έχουμε κανένα στοιχείο για τυχόν σχέσεις του με αυτόχθονες θεούς. 'Εν συμπεράσματι ἡ θρησκευτική ζωή τῶν ἀποικίων τοῦ δυτικοῦ Πόντου, μερικές ἀπό τίς ὁποῖες ('Οδησσός, Μεσημβρία) κτίσθηκαν στήν θέσι θρακικῶν οἰκισμῶν, διαμορφώθηκε ὑπό τήν ἀμφίπλευρη ἐπίδρασι τῆς μητροπόλεως Μιλήτου, μέ τήν ὁποία διατηροῦσαν στενές σχέσεις, καί τῆς αὐτοχθόνου θρησκείας καί ζωῆς τῆς Θράκης.

Μετά τήν ἀνακοίνωσι τῆς κ. ΖΙ. Γοδενα διεξήχθη μία ἐκτεταμένη συζήτησις σχετικά μέ διάφορα προβλήματα τοῦ ἀποικισμού στόν Δυτ. Πόντο καί ἄλλοῦ. 'Ο καθ. J. Bouzek ἐρώτησε γιατί τά πῆλινα εἰδῶλια πού ἔχομε ἀπό τίς ἀποικίες δείχνουν ἄλλες θεότητες καί ὄχι τόν 'Απόλλωνα καί ἡ ΖΙ. Γοδενα ἀπάντησε ὅτι βεβαίως στίς πόλεις ὑπῆρχαν καί ἄλλοι θεοί καί θεές. 'Αλλά στήν ἐπίσημη θρησκεία κυριαρχεῖ ὁ 'Απόλλων. Τό ὅτι τά εἰδῶλια ἄλλων θεῶν εἶναι τά περισσότερα σημαίνει ἀπλῶς ὅτι γιά τήν ἰδιωτική ζωή τῶν κατοίκων, ὅπως ἐξ ἄλλου καί στήν μητρόπολι Μίλητο, πολλοί ἄλλοι θεοί ἔχουν ἴσως μεγαλύτερη σημασία. 'Η L. Ognepova-Marinova προσέθεσε ὅτι ἡ λατρεία τῆς Δήμητρας ὑπάρχει σ' ὅλη τήν θρακική παραλία καί ὁ καθ. Ol. Picard ἀνέφερε ἕνα παρόμοιο πρόβλημα ἐρμηνείας πού ὑπάρχει μέ τό ἱερό στό 'Εβραϊόκαστρο τῆς Θάσου. 'Εκεῖ τά μέν πῆλινα εἰδῶλια ἔχουν σχέσι μέ μία γυναικεία θεότητα, τήν Δήμητρα, οἱ δέ ἐπιγραφές ἀναφέρουν ἄλλους θεούς.

'Ο M. Lazaron, ὅπως καί ἄλλοι βούλγαροι ἱστορικοί καί ἀρχαιολόγοι, προσπάθησαν γενικά νά ὑπερτονίσουν τήν σημασία τοῦ θρακικοῦ παράγοντος στά παράλια τῆς Θράκης. 'Ωστόσο οἱ μαρτυρίες τῶν πηγῶν καί οἱ ἀρχαιολογικές πληροφορίες πού ἔχομε στήν διάθεσί μας, μᾶς δίνουν μία πολύ πῖο πολυσύνθετη εἰκόνα τῆς καταστάσεως. 'Ο Lazaron εἶπε ὅτι σέ ἐμπόριον κοντά στόν Πύργο (Bourgaz), τώρα κάτω ἀπό τήν ἐπιφάνεια τῆς θαλάσσης, παρουσιάζεται ἐλληνική μαζί μέ γηγενῆ κεραμική. 'Η παραλία δέν εἶχε μόνο τίς ἀποικίες, ἀλλά καί μικρότερους οἰκισμούς (Ναύλοχος, Τίριζις, Βιζώνη κλπ.) πού ἐξηρτῶντο ἀπό ἄλλες ἀποικίες. Συγχρόνως ὅμως πρέπει (ἀλλά γιατί;) νά δεχθοῦμε καί τήν ὑπαρξί θρακικῶν οἰκισμῶν στά παράλια, ἔδρας τῶν «δυναστῶν». 'Ο καθ. Ol. Picard πού παρενέβη ἔδειξε τήν διαφορά μεταξύ ποντικῶν παραλίων καί Β. Αἰγαίου. 'Η Θάσος καί τό Β. Αἰγαῖο εἶχαν εὐκόλη ἐπαφή μέ τήν Νότιο 'Ελλάδα. 'Η Θάσος μαζί μέ τήν Χαλκιδική, εὐκολώτερα προσιτές ἀπό τήν θάλασσα παρά ἀπό τήν στεριά, ἀπαξ καί κατελήφθησαν ἀπετέλεσαν ἀπόρρητα φρούρια τῶν 'Ελλήνων στόν βορρᾶ. Τόν 7ο καί 6ο αἰ. π.Χ. οἱ 'Ελληνες δέν προχώρησαν βέβαια πέρα ἀπό τά παράλια τῆς Θράκης. 'Αλλά ἡ κατάστασις ἔλλαξε ριζικά τόν 4ο αἰ. καί μέ τήν μακεδονική κατάκτησι.

Ὁ καθ. Const. Preda ἐπεσήμανε ὠρισμένες διαφορές μεταξύ ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν πηγῶν. Στὴν Ἱστρία π.χ. δὲν ὑπάρχει ἀρχαιολογικὸ στρώμα τοῦ 7ου αἰ. π.Χ., ὁπότε ἱστορικῶς τοποθετεῖται ἡ ἰδρυσις τῆς ἀποικίας. Ἄν καὶ ὁ Ἀπόλλων εἶναι πολιοῦχος, στὴν ἀκρόπολι τῆς Ἱστρίας ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Διὸς. Πάντως ἡ πόλις τὸν 6ο αἰ. π.Χ. εἶχε εὐρεία ἐπικράτεια πρὸς τὸ ἐσωτερικόν. Ὁ Μ. Lazaron συμπλήρωσε ὅτι ἡ κεραμεικὴ πάντως δὲν εἶναι πουθενά ἀρχαιότερη τῆς ἰδρύσεως τῶν ἀποικιῶν καὶ ὅτι σ' ὅλες τίς πόλεις τὰ ἀρχαιότερα στρώματα ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ δεύτερο τέταρτο καὶ τὰ μέσα τοῦ 6ου αἰ. π.Χ.

Ὁ καθ. Mario Torelli στὴν παρέμβασί του εἶπε ὅτι καὶ στὴν Ἱταλία τὰ ἀρχαιότερα ἑλληνικὰ ὄστρακα δὲν ἔχουν βρεθῇ στὴν ἀρχαιότερη ἱστορικῶς ἀποικία, τίς Πιθηκοῦσες, ἀλλὰ στὸ ἐσωτερικόν. Καὶ ἐδῶ ἔχομε δύο τύπους ἀποικισμοῦ, ἓνα εἰρηνικόν, ὅπως π.χ. στὰ Ὑβλαῖα Μέγαρα, καὶ ἓνα πολεμικόν, ὅπως π.χ. στίς Συρακοῦσες. Ἀπαντώντας κατὰ κάποιον τρόπο σὲ ἐρώτηση πού ἔθεσε ὁ Stan. Kalojanov, ἂν δηλ. ὅλοι οἱ οἰκισμοὶ εἶχαν θέσι πόλεως, εἶπε ὅτι πολίχνια καὶ ἐμπόρια ὑπῆρχαν στὴν χώρα κάθε ἀποικίας. Γιά νὰ κατανοηθῇ καλύτερα ὁ ἀποικισμὸς στὴν Θράκη καὶ νὰ διευκρινισθῇ ὁ ὁποῖος ρόλος τῶν Θρακῶν, θά πρέπει πρῶτα νὰ γίνῃ σαφές τί σημαίνει «θρακικὸς κόσμος» αὐτὴν τὴν ἐποχὴ. Τὰ προβλήματα αὐτὰ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ γιὰ τὴν ἔρευνα τοῦ ἀποικισμοῦ.

Παρά τὴν ἐκτεταμένη αὐτὴ συζήτησι πού προηγήθηκε, ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ Kalin Porojanov («Οἱ σχέσεις μεταξύ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ θρακικῶν κρατῶν στὰ δυτικὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου, 7ος-5ος αἰ. π.Χ.») κινήθηκε στὰ γνωστὰ «θρακολογικά» μοτίβα. Ὁ ἀποικισμὸς ἦταν ἓνας ἀγῶνας ζωῆς. Οἱ ἀγκυρες πού χρονολογοῦνται στὴν 2η χιλιετία π.Χ. ἢ καὶ νωρίτερα δείχνουν τὴν ἐξοικείωσι τῶν Θρακῶν μὲ τὴν θάλασσα, (ὁ Ρῆσος ἦλθε μὲ πλοῖα στὴν Τροία) καὶ ὅτι οἱ Θραῖκες ἤσκουν ἐμπόριο κατὰ τὴν 1η χιλιετία π.Χ. Κατὰ τὸν Porojanov ὁ ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς ἔφερε ἓνα νέο ἐμπορικὸ καὶ πολιτιστικὸ στοιχεῖο, ἀλλὰ οἱ Θραῖκες ἔμειναν οἱ κύριοι τῶν παραλίων(;;).

Ὁ Jan P. Stronk («Ναυάγια στὴν Σαλμυδησσό»), ξεκινώντας ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Ξενοφάντος γιὰ τὴν ἐπικίνδυνον θέσιν τῆς Σαλμυδησσοῦ καὶ τὴν ληστεία τῶν πλοίων πού ἐξώκελλαν ἐκεῖ, ἔκανε μία ἀναδρομὴ στίς πληροφορίες τῶν ἀρχαίων συγγραφέων σὲ ἀντιπαραβολή μὲ τίς σύγχρονες περιγραφές τῶν ἀκτῶν τοῦ Πόντου πού ἀρχίζουν μετὰ τὴν συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ (1774). Πάντως στὴν περιοχὴ τῆς Σαλμυδησσοῦ, σημερινῆς Μηδείας στὴν Α. Θράκη καὶ τὴν παρακείμενη Θυνιάδα ἄκρα δὲν ἔχει ἀναφερθῇ μέχρι σήμερα ἐντοπισμὸς ἀρχαίων ναυαγίων.

Ὁ Petar Balabanov («Ἀρχαῖκοι ἀμφορεῖς (7ος-5ος αἰ. π.Χ.) ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Δεβελτοῦ») ἀνακοίνωσε νέα σημαντικὰ εὐρήματα ἀπὸ

τό έσωτερικό τής Θράκης. Σέ μία άκτίνα 5 χλμ. γύρω από τήν ρωμαϊκή αúτὴ πόλι, Colonia Flavia Pacis Deultensia, ἔχουν έντοπισθῆ διάφοροι άρχαιολογικοί χώροι. Τά στρώματα εἶναι βυζαντινά, ρωμαϊκά, θρακικά καί προϊστορικά. Ίδιαίτερο ένδιαφέρον παρουσίασε ἡ άνεύρεσις σέ άπόστασι 2 χλμ. από τήν Δεβελτό λατρευτικῶν λάκκων μέ ἑλληνική κεραμεική άρχαϊκῆς ἐποχῆς, χωρίς ὅμως καί αντίστοιχο στῶμα στήν ἐπίχῳσι τοῦ χώρου. Μέσα στούς λάκκους παρατηρήθηκαν διάφορες τελετουργίες, ὅπως θυσιές διαφόρων ζώων (χελώνα κλπ.), καθῶς καί ἡ ὑπαρξίς κροκαλῶν. Ἀφθονη ὅμως ἦταν πρό πάντων ἡ κεραμεική: άμφορεῖς, πιθ. σαμιακοί, τοῦ τέλους τοῦ 7ου καί τῶν άρχῶν τοῦ 6ου αἰ. π.Χ., καί ἄλλοι πιθ. λεσβιακοί. Βρέθηκαν ὅστρακα κορινθιακά, κυρίως ὅμως ἰωνικά τῆς Μ. Ἀσίας. Μία κύλιξ μέ πτηνό παρουσιάζει χρονολογικό πρόβλημα, διότι στήν μέν Ἰστρία χρονολογεῖται στά μέσα τοῦ 6ου αἰ. π.Χ., στήν δέ ἡπειρωτική Ἑλλάδα στά μέσα τοῦ 7ου αἰ. π.Χ.: ἡ χρονολόγησίς της δέν στερεῖται σημασίας γιά τήν ἱδρυσι τῆς Ἀπολλωνίας. Ἐκτός από τήν ἑλληνική κεραμεική στούς λάκκους ὑπῆρχαν καί θρακικά άντικείμενα: πόρπες (8ου-7ου αἰ. π.Χ.), κεραμεική πρωῒμου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου καί μεταγενέστερη τροχήλατη θρακική κεραμεική. Βρέθηκε ἐπίσης μουσικό ὄργανο στόν τύπο τῆς κιθάρας. Ἐξω από τούς λάκκους, στά στρώματα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. τῆς ἐπιχῳσεως, βρέθηκαν πολλά ἑλληνικά άγγεῖα τοῦ α', β' καί γ' τετάρτου τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Περισσότεροι από 40 άμφορεῖς μέ ένσφράγιστες λαβές προέρχονται από τήν ποντική Ἡράκλεια, βρέθηκαν ὅμως καί ροδιακές καί θασιακές ένσφράγιστες λαβές. Τά νομίσματα εἶναι τοῦ Κότυος Α', Χερσοννήσου, Αἴνου, Ἀπολλωνίας Ποντικῆς (πολλά), Φιλίππου Β'. Ὁ Ρ. Balabanon ὑπέθεσε ὅτι ἐδῶ ἴσως ὑπῆρχε τέμενος τῆς Ἀρτέμιδος Φωσφόρου. Ὅπως ὅποτε ὑπῆρχε πάντως, ἤδη από τήν άρχαϊκή ἐποχή, ἕνα ἐμπορικό κέντρο, πού δέν ἡσχολεῖτο βεβαίως μέ τό διεθνές ἐμπόριο, ἀλλά εἶχε άνταλλαγές μέ τίς παράλιες πόλεις. Ἡ σημαντική αúτὴ θέσις ἔχει καταστραφῆ σῆμερα λόγω οἰκοδομήσεως, πράγμα πού στούς Ἑλληνας συνέδρους άρχαιολόγους θύμιζε ἴδιες πικρές ἐμπειρίες.

Κατά τήν συζήτησι ὁ Ρ. Balabanon διευκρίνισε ὅτι ἡ σχέσις τῶν 57 άρχαϊκῶν λάκκων μέ τυχόν οἰκοδομήματα ενός ἱεροῦ δέν εἶναι άσφαλῆς, διότι οὔτε λείψανα οἰκοδομημάτων τῆς ἐποχῆς βρέθηκαν οὔτε ἡ στρωματογραφία τῶν ἐπιχῳσεων ἦταν άδιατάρακτη. Τόν σκεπτικισμό του γιά τήν σύνδεσι τῶν λάκκων μέ ἱερό ἐξέφρασε καί ὁ καθ. Mario Torelli, ὁ ὁποῖος εἶπε ὅτι χρειάζεται πρῶτα νά περιγραφοῦν άκριβῶς οἱ λάκκοι πρίν άποδοθῇ τό εὔρημα σέ ἱερό καί μάλιστα συγκεκριμένης θεᾶς. Στό Μεταπόντιο ὅμοιο εὔρημα δέν εἶχε ἱερό χαρακτήρα. Ἡ διάρκεια χρήσεως τῶν λάκκων δείχνει ὅτι δέν πρόκειται γιά άποθέτες κάποιου καθαρισμοῦ ἱεροῦ. Ὁ καθ. Const. Preda άνεκοίνωσε ὅμοιο εὔρημα στήν Ρουμανία (Tari Verde), ὅπου ὅμως ὑπάρχει καί άρχαϊκό στῶμα ἐκτός τῶν λάκκων.

Ἡ Maria Tzaneva («Οἱ Θράκες καί ἡ Ἀπολλωνία σύμφωνα μέ τίς ἔρευνες τῶν ταφικῶν τύμβων») περιέγραψε τύμβο μέ κενοτάφιο στό μέσον, πού χρονολογεῖται ἀπό τήν ἐποχή ἰδρύσεως τῆς Ἀπολλωνίας. Στό μέσον πρέπει νά ὑπῆρχε ἀρχικῶς κάποιο ξύλινο κιβώτιο ἢ ξύλινη στέγη. Ὁρισμένα ἀπανθρακωμένα λείψανα κοντά ἔδειχναν τήν θέσι ὅπου ἐτελέσθη θυσία. Στήν περιφέρεια τοῦ τύμβου βρέθηκε κιβωτιόσχημος τάφος ἀπό χοντρές πλάκες, καθὼς ἐπίσης κι ἐδῶ τά λείψανα θυσίας. Οἱ ἐρυθρόμορφοι λήκυθοι πού βρέθηκαν χρονολογοῦν τήν τελευταία ταφή στό πρῶτο μισό τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Κατά τήν κ. Tzaneva ὁ νεκρός ἦταν «ἐξελληνισμένος Θράξ», ἴσως κάποιος ἔμπορος πού ἐκινεῖτο μεταξύ Ἀπολλωνίας καί ἐνδοχώρας. Ἡ παρουσία ἐκατόν εἰκοσι ἀμφορέων (Θάσου, Χίου, Ποντικῆς Ἡρακλείας) σέ διάταξι κυκλική καί μέ τά στόμια πρός τό κέντρο τοῦ τύμβου ἀποτελεῖ μία ἰδιοτυπία, πού ὁμως δέν εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστη καί στήν Ἑλλάδα.

Ἡ L. Ognepova-Marinova («Ποντική Μεσημβρία καί οἱ σχέσεις της μέ τήν ἐνδοχώρα τῆς Θράκης») παρουσίασε ἀποσπασματικά στοιχεῖα ἀπό τίς ἔρευνες στά ἀρχαῖα λείψανα τῆς ἀκμαίας αὐτῆς πόλεως. Στήν θέσι της ὑπῆρχε ἤδη πρό τοῦ ἐλληνικοῦ ἀποικισμοῦ οἰκισμός Θρακῶν. Τό θρακικό τεῖχος εἶχε δύο φάσεις καί βρίσκεται σήμερα κυρίως μέσα στήν θάλασσα. Ἕνας ὀκτάγωνος πύργος τοῦ τεῖχους τῆς κλασσικῆς περιόδου εὐρίσκεται ἐπίσης μέσα στήν θάλασσα. Στήν πόλι μεγάλη ἐπίδρασι ἤσκησε ἡ ἀττική τέχνη τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., ὅπως δείχνει π.χ. μία σίμη μέ κεφαλές. Ἡ σχέσις της μέ τήν θρακική ἐνδοχώρα ἦταν ἀνάλογη μ' ἐκείνη τῆς Ὀλβίας, ὅχι μ' ἐκείνη Ἡρακλείας καί Μαριανδιδῶν. Οἱ Θράκες συμμετείχον στήν διοίκησι τῆς πόλεως καί ὁ ἐπώνυμος ἥρωας Μερσαῦς ἐτιμᾶτο ἀπό ὅλους.

Ὁ Ivan Karajotov μίλησε γιά ἓνα φρούριο στήν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Kamzja, τοῦ ἀρχαίου Παμίσου, πού ἀπλώνεται ἀνάμεσα στόν Αἰμο καί τά βουνά τοῦ Αἰτοῦ. Στήν κοιλάδα αὕτη ἔχουν ἐντοπισθῇ ὡς τώρα πολλοί προϊστορικοὶ οἰκισμοί, κυρίως τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ, ὀχυρά τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου καί ἓνας θρακικός τάφος μέ δρόμο, πού χρονολογεῖται στόν 14ο αἰ. π.Χ. Τό φρούριο, πού περιέγραψε ὁ κ. Karajotov, εἶχε ὑψηλό τεῖχος, κτισμένο ἐπάνω στόν φυσικό βράχο καί ἔδειχνε ἐπιδράσεις ἀπό τήν τοιχοδομία τῶν τειχῶν τῆς Μεσημβρίας τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Ἕνα νόμισμα Μεσημβρίας πού βρέθηκε ἦταν τοῦ τύπου Ἀθηνᾶς Ἀλκίδος, τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. Ἡ κεραμική τοῦ φρουρίου μπορεῖ νά διακριθῇ σέ τρεῖς κατηγορίες: (α) Ὑστερης ἐποχῆς Hallstatt, χωρίς ὁμως ἐμπαιστή κόσμησι· (β) Κεραμική φαιά-μαύρη, τοπική καί (γ) εἰσηγμένη ἐλληνική κεραμική. Βρέθηκαν ἀκόμη πολλά θραύσματα πίθων, ἀπό τά ὅποια ἓνα φέρει σχέδια ὅπως πίθων τῆς Σευθοπόλεως. Οἱ πίθοι δείχνουν ὅτι στό φρούριο αὐτό, πού πρέπει νά ἔπαιξε κάποιο σημαντικὸ ρόλο πρὶν ἀπὸ τήν ἐποχή τοῦ ἀποικισμοῦ, κατετίθεντο τά δημητριακὰ κάθε χρόνο καί ἀπὸ ἐκεῖ ἐγίνετο ἡ ἐξαγωγή τους.

Ὁ Asen Salkin απέστειλε στό συμπόσιο τὴν ἀνακοίνωσί του μέ θέμα: «Εἰδήσεις γιά τὴν ἀρχαιότερη ἰδρυσι τῆς ἀποικίας Βιζώνης». Στὴν Βιζώνη ἔχουν εὐρεθῇ ἀμφορεῖς ἐνός πρῶμου ροδιακοῦ τύπου, πρᾶγμα πού σημαίνει ὅτι ἤδη ἀπὸ τότε ὑπῆρχαν ἐμπορικές ἐπαφές μέ τὴν Ρόδο. Στὴν ἀκρόπολι τῆς Βιζώνης ὑπάρχει ἰωνική κεραμεική τοῦ β' μισοῦ τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. Ὁ ἑλληνικός ἀποικισμός ἐπέφερε σημαντικές ἀλλαγές στὴν θρακική κοινωνία τῆς περιοχῆς. Ἀπὸ τὴν συμβίωσι Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ γηγενῶν προέκυψε ἀμοιβαῖο ὄφελος καὶ γιὰ τὰ δύο μέρη. Νέοι οἰκισμοὶ δημιουργήθηκαν γύρω ἀπὸ τὴν Βιζώνη. Ἡ παρουσία τῆς ντόπιας κεραμεικῆς μαζί μέ τὴν εἰσηγμένη ἑλληνική δείχνει ὅτι οἱ Θράκες μπορούσαν νὰ ἐγκατασταθοῦν καὶ στὴν ἐπικράτεια τῆς ἀποικίας.

Ὁ καθ. Constantin Preda («Μερικά προβλήματα τῶν σχέσεων μεταξύ Γετῶν καὶ Ἰστρίας τὸν 6ο-5ο αἰ. π.Χ.») τόνισε ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀποικοὶ εἶχαν ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐνθάρρυνσι τοῦ ἡγετικοῦ στρώματος τῶν ντόπιων γιὰ τὴν ἐγκατάστασι τῆς ἀποικίας καὶ ἡ Ἰστρία ἀπερίσπαστη κατῴρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ στό ἐμπόριο τοῦ Δουνάβεως. Οἱ στενότερες σχέσεις εἶναι φανερές στὸν οἰκισμό Tari Verde, πού κεῖται στὴν ἐλεγχόμενη ἀπὸ τὴν Ἰστρία γετική περιοχή. Σέ πολλοὺς οἰκισμοὺς στό ΒΑ τμήμα τῆς Δοβρουτσᾶς βρίσκεται ντόπια κεραμεική μαζί μέ εἰσηγμένη ἑλληνική. Ἀντίθετα πρὸς τὴν Ἰστρία, οἱ Τόμοι δὲν εἶχαν τοπική πολιτική κάλυψι καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἀνάπτυξις τους καθυστέρησε ἀρκετά. Κατὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Δαρείου στὴν Θράκη οἱ Γέτες προέβαλαν ἀντίστασι ὑπερασπιζόμενοι συγχρόνως καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Ἰστρίας. Οἱ στενότερες αὐτές σχέσεις Ἰστρίας καὶ Γετῶν συνεχίσθηκαν τοῦλάχιστον ὡς τὴν μακεδονική ἐποχή. Ἡ χώρα τῆς ἀποικίας ὠργανώθηκε τὸν 6ο καὶ 5ο αἰ. π.Χ. μέ τὴν συναίνεσι καὶ τῶν τοπικῶν ἡγετῶν. Μόνον ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ ὑπαρξις οἰκισμῶν, ὅπως τοῦ Tari Verde, ἤδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. Οἱ σχέσεις Γετῶν καὶ Ἰστρίων δὲν ἦταν μόνο πολιτιστικές, ἀλλὰ καὶ πολιτικές — κοινότης συμφερόντων ἔνω-νε τοὺς δύο λαούς. Μόνο πολὺ ἀργότερα, ἡ μακεδονική ἐπέκτασις καὶ ἡ πίεσις τῶν Σκυθῶν ἐπιφέρουν ἀλλαγές στό status quo τῆς περιοχῆς.

Τὴν ἀνακοίνωσι τοῦ καθ. Const. Preda συμπλήρωσε κατὰ κάποιον τρόπο ἡ ἀνακοίνωσις τῆς κ. Mihaela Manucu-Adamasteanu «Σκέψεις γιά τίς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ αὐτοχθόνων στὴν ἱστροποντική περιοχή κατὰ τὸν 6ο αἰ. π.Χ.». Ἡ ὁμιλήτρια ἀναφέρθηκε σέ σειρά θέσεων στὴν παραλία, ἀλλὰ καὶ στό ἐσωτερικό πού παρουσιάζουν εἰσηγμένη ἑλληνική κεραμεική. Οἱ εἰσαγωγές αὐτές θέτουν ἐξ ἀρχῆς τὸ ἐρώτημα ἂν ὁ οἰκισμός ἦταν γετικός ἢ ἑλληνικός. Στὴν μικρὴ ἀποικία Ὀργάμη ἔχει βρεθῇ ἰωνική ἀρχαϊκή κεραμεική. Στὴν θέσι Bedaut, ὅπου ἐντοπίσθηκε ἕνας τετράγωνος οἰκισμός, συναντῶνται ἀμφορεῖς τῆς Χίου καὶ τῆς Σάμου μαζί μέ ντόπια κεραμεική. Στὴν θέσι Visina βρέθηκαν λάκκοι μέ ἀγγεῖα, ἕνα μελανόμορφο ὄστρακο,

άμφορείς κυρίως χιακοί, δοστρακα *Bucchero*, χάλκινες αίχμες βελών και μικρά χάλκινα δελφίνια.

Στήν συζήτηση ή κ. Adamesteanu διευκρίνισε ότι στην 'Οργάνη υπάρχει συνέχεια ζωής από τά τέλη του 7ου αί. π.Χ. Φάσι παλαιότερη της ιδρύσεως της αποικίας δέν υπάρχει. Εύρύτερη συζήτηση διεξήχθη γύρω από τό θέμα των θησαυρών αίχμων βελών, πού έχουν εύρεθῇ σέ αρκετά μέρη στά Βαλκάνια και τήν Κ. Εύρώπη. 'Ο καθ. Ol. Picard, άν και δέν άρνήθηκε τήν δυνατότητα νά έχωμε σ' αυτά ένα προνομισματικό φαινόμενο αποθησαυρισμού, πάντως όχι έλληνικό, τόνισε πάντως ότι είναι ματαιοπονία νά άναζητή κανείς νομισματικά χαρακτηριστικά (π.χ. σύστημα βάρους) σέ «θησαυρούς» πού τούς θεωρούμε «προνομισματικούς». 'Ο καθ. C. Preda άπαντώντας σέ έρώτηση ως προς τήν φύσι της σχέσεως 'Ιστρίας και Γετών και ως προς τυχόν παρουσία Σκυθών, άπάντησε ότι τήν άρχαϊκή εποχή δέν έχομε άρχαιολογικώς άπτή παρουσία Σκυθών στην Δοβρουτσά. 'Όσον άφορā στην διάρκεια ζωής των έλασσόνων οικισμών, άνέφερε ότι τό *Taḡi Verde* πού έχει άρχαϊκό στρώμα και ήταν τό σημαντικώτερο ίσως εμπόριο έχει ζωή ως τήν Ρωμαϊκή περίοδο και τό *Roxolan* μέχρι τόν 3ο αί. μ.Χ. 'Αλλα εμπόρια δέν έχουν εξερευνηθῇ άκόμη πλήρως.

'Εν συντομία αναφέρομε και άλλες ανακοινώσεις του συνεδρίου, όπως της Irina Stăi για τήν «εικονογραφία της μάχης Πυγμαίων και Γερανών σέ άγγεία από τήν περιοχή του Εύξεινου Πόντου», πού έγινε στην ρωσική γλώσσα (ως γνωστόν έλάχιστοι επιστήμονες στην Δύσι τήν γνωρίζουν) και της Goranka Tončeva («Ποντική Θράκη τόν 8ο-7ο αί. π.Χ.»), γιατί τά κυριώτερα από τά πορίσματά της έχουν ήδη δημοσιευθῇ στην σειρά *Studia Thracica*.

'Η Πέμπτη (10.10.1985) ήταν αφιερωμένη στις άρχαϊες άγκυρες, μέ όμιλίες αρκετών ειδικών επιστημόνων πού είχαν συγκεντρωθῇ στην Σωζόπολι. 'Ετσι έκαναν ανακοινώσεις ή κ. Honor Frost («Μεσογειακές λίθινες άγκυρες: Θρησκευτικές όψεις και χρονολόγησις»), ό κ. Denis Fronquerle («Οί πρωτόγονες και άρχαϊες άγκυρες πού βρέθηκαν στην θέσι της άρχαίας 'Αγαθής Τύχης» στην Ν. Γαλλία), ό κ. Shelley Wachsmann («Shfifonim - 'Αγκυρόσχημοι λατρευτικοί λίθοι από τήν περιοχή της θαλάσσης της Γαλιλαίας πρωίμου εποχής του χαλκού»), ό κ. Ehud Galili («Σύνολα λιθίνων άγκυρών εποχής του χαλκού από τά παράλια του 'Ισραήλ»), ό κ. Gerhard Karitān («'Ελληνο-θρακικές ξύλινες άγκυρες») και ό κ. D. Haldane («Πρόσφατες ανακαλύψεις περί τήν χρονολόγησι και κατασκευή των ξυλίνων άγκυρών»). Τίς ανακοινώσεις ακολούθησε στρογγυλή τράπεζα πού άσχολήθηκε κυρίως μέ μεθοδολογικά προβλήματα.

Τό συμπόσιο έκλεισε στις 11.10.1985 μέ μία έκδρομή πού έφερε τούς συνέδρους στον οικισμό του άκρωτηρίου Καλή 'Ακρα (τήν άρχαία Τίριζι

Ἄκρα) καί στό ἀρχαιολογικό μουσεῖο τῆς Βάρνας, ὅπου μεταξύ τῶν ἄλλων εὐρημάτων εἶδαν καί τήν ἐκθεσι τῶν θησαυρῶν τῆς προϊστορικήs νεκροπόλεως.

Ἡ «Ποντική Θράκη III» ὑπῆρξε γενικῶs ἕνα ἄκρως ἐνδιαφέρον συμπόσιο, γιατί ἔδωσε τήν εὐκαιρία νά γίνη μία εὐρεῖα ἀνασκόπησις τῆs πρωῒμου παρουσίας τοῦ ἑλληνισμοῦ στήν Θράκη καί τῶν σχέσεων τῶν ἀποίκων μέ τά θρακικά φύλα καί χάρις στήν παρουσία διαφόρων εἰδικῶν (Torrelli, Bouzeu) νά τεθῇ τό θέμα τοῦ ἀποικισμοῦ σέ μία εὐρύτερη βάσι. Ἡ παρουσία περισσοτέρων ἀκριβῶs εἰδικῶν ἀπό ὅλες τίς χῶρες τῆs Μεσογείου καί τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ὅπου κατὰ τήν ἀρχαιότητα ἰδρύθηκαν ἑλληνικές ἀποικίες, θά ἐπιτρέψῃ σ' ἕνα προσεχές συμπόσιο, ὅπως τόνισε στόν ἀποχαιρετιστήριό λόγο ἡ κ. Χαΐδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη, νά ξανατεθῇ τό θέμα ἐκ νέου καί νά ξανασυζητηθῇ συγκριτικά σ' ὅλη τήν πολυπλοκότητά του.

Ἡ ὀργάνωσις τῆs «Ποντικῆs Θράκης III» ὑπῆρξε ἄψογη καί τόσο ἡ ὀργανωτική ἐπιτροπή ὅσο καί ἡ γραμματεία ἀξίζουσιν συγχαρητηρίων γι' αὐτή. Οἱ Ἑλληνες, ἀλλά καί οἱ λοιποὶ σύεδροι εἶχαν καί πάλι τήν εὐκαιρία καί τήν τύχη νά γνωρίσουν τήν θερμή φιλοξενία τῶν Βουλγάρων συναδέλφων καί τῶν διοργανωτῶν τοῦ συμποσίου καί γύρισαν καί πάλι γεμᾶτοι καινούργιες γνώσεις καί ἐμπειρίες.

Π. Α. ΠΑΝΤΟΣ

[Σημειώσεις: Ἐν τῷ μεταξύ ἐκδόθηκαν τά πρακτικά τοῦ ἀνωτέρω συνεδρίου, βλ. *Thracia Pontica III. Troisieme Symposium International* (Sozopol, 6-12 Octobre 1985), Sofia 1986, σελίδες κειμένου 1-463, πινάκων 465-557. Πάντως τό παρόν χρονικό ἐλπίζω ὅτι δέν χάνει τήν ἀξία του, κυρίως διότι περιέχει σέ περιληπτική βεβαίως μορφή, τίς συζητήσεις τοῦ συνεδρίου, οἱ ὁποῖες δέν δημοσιεύονται στά πρακτικά.

Π.Α.Π.]

**ΕΓΓΡΑΦΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ
ΤΟΥ 1ου ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ
ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ**

Γιά τήν ενημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» ἀλλά καί χάριν τῆς ἱστορίας δημοσιεύουμε αὐτοῦσια τρία ἔγγραφα σχετικά μέ τήν ὀργάνωση τοῦ 1ου Διεθνoῦς Συμποσίου Θρακικῶν Σπουδῶν, δηλαδή τό ἔγγραφο μέ τό ὁποῖο προτάθηκε ἡ ἔνταξη τοῦ Συμποσίου στό σχετικό πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καθώς καί τά συνημμένα του, ἡ ἀπόφαση τῆς Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ μέ τήν ὁποία ἐγκρίθηκε ὁ προϋπολογισμός τοῦ Συνεδρίου καί ὀρίσθηκε ἡ Ὁργανωτική Ἐπιτροπή καί ἡ πρώτη ἐγκύκλιος-πρόσκληση τῆς Ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς, πού κοινοποιήθηκε στούς εἰδικούς ἐπιστήμονες.

Δ.Ι.Β.

**Α. ΕΓΓΡΑΦΟ ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

Αριθ. Πρωτ. 227

Κομοτηνή 4-10-1985

Πρός τό Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ
Δ/ση Πολιτιστικῆς Κινήσεως
Τμήμα Συνεδρίων
Ἀθήνα

Σύμφωνα μέ τό ἀριθ. ΥΠΠΕ/διπκ/5/31878/85/21-6-1985 ἔγγραφό Σας πού μᾶς διαβιβάσθηκε ἀπό τήν Νομαρχία Ροδόπης ἔχουμε τήν τιμή νά Σᾶς πληροφορήσουμε ὅτι τό Κέντρο Θρακικῶν Μελετῶν, πού εἶναι ἐπιστημονικό καί ἐρευνητικό τμήμα τοῦ Ὁμίλου μας, ἀποφάσισε νά καθιερώσῃ ἀπό τό 1987 τήν διοργάνωση Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου Θρακικῶν Σπουδῶν στήν Κομοτηνή, μέ σκοπό τήν συμβολή στήν προαγωγή τῶν μελετῶν καί σπουδῶν πού ἀναφέρονται στόν χώρο τῆς Θράκης. Ἡ ὀργάνωση τοῦ Συνεδρίου θά γίνῃ σέ συνεργασία μέ τό Ἀρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνῆς καί τήν συμπαράσταση ὄλων τῶν στελεχῶν τοῦ Ὑπουργείου Σας πού ὑπηρετοῦν στήν περιοχή μας.

Ὅπως εἶναι γνωστό οἱ μελέτες αὐτές δέν ἔχουν διεθνῶς ἀλλά καί

ιδιαίτερα στην χώρα μας την έκταση που επιβάλλει η σπουδαιότητα της Θράκης. Γι' αυτό τον λόγο κρίθηκε επιβεβλημένη η ανάληψη της πρωτοβουλίας αυτής από μέρους του Κέντρου Θρακικών Μελετών του 'Ομίλου μας, τό όποιο εργάζεται για τον σκοπό αυτό από την ίδρυσή του μέ την έκδοση του ετήσιου επιστημονικού θρακολογικού συγγράματος «Θρακική 'Επετηρίδα». Καί επειδή ειδικότερα ακόμη λιγώτερο προηγμένη είναι η μελέτη της Βυζαντινής περιόδου στην Θράκη, θεωρήθηκε σκόπιμο θέμα του Ιου Συνεδρίου νά όρισθεί «'Η Θράκη στά Βυζαντινά χρόνια».

Σάν καταλληλότερος χρόνος για την πραγμάτωση του Συνεδρίου κρίθηκε τό γ' δεκαήμερο του Μαΐου 1987 ώστε νά επιτευχθεί μεγάλη συμμετοχή διαπρεπών 'Ελλήνων καί ξένων επιστημόνων αλλά καί νά υπάρξει διαθέσιμος χρόνος για την άρτια όργάνωσή του. Προβλέπεται νά συμμετάσχουν μέ ανακοινώσεις 20 περίπου επιστήμονες από τό έξωτερικό καί 30 από την 'Ελλάδα.

'Η σύνθεση της 'Οργανωτικής 'Επιτροπής καί άλλες λεπτομέρειες περιλαμβάνονται στό επισυναπτόμενο δελτίο, ενώ η πλήρης ανάλυση των οικονομικών περιέχεται στόν επισυναπτόμενο προϋπολογισμό εσόδων καί εξόδων. 'Επίσης συνυποβάλλουμε καί τό προκαταρκτικό πρόγραμμα των εργασιών καί έκδηλώσεων του Συνεδρίου.

Παρακαλούμε νά λάβετε ύπόψη Σας την σπουδαιότητα της πραγματοποίησης του Συνεδρίου, τόσο από επιστημονική αλλά καί κύρια από έθνική άποψη καί νά εγκρίνετε την οικονομική ένισχυση εκ μέρους του 'Υπουργείου Σας για την κάλυψη των σχετικών δαπανών. Θά πρέπει νά σημειωθεί ότι από τό συνολικό ποσό των 2.400.000 δραχμών που θά απαιτηθούν, ποσό 600.000 δραχμών προορίζεται για τίς προσυνεδριακές δαπάνες (λειτουργία γραμματείας, σύνταξη, έκτύπωση καί αποστολή προγραμμάτων κλπ.). Γι' αυτό τον λόγο η σχετική επιχορήγηση του 'Υπουργείου Σας θα πρέπει ανάλογα νά κατανεμηθεί μεταξύ των έτών 1986 καί 1987.

Μέ την πεποίθηση ότι θά γίνει εκ μέρους αποδεκτό τό αίτημά μας που προέρχεται από την άκριτική καί ευαίσθητη περιοχή της Θράκης, εύχαριστούμε θερμά εκ των προτέρων.

Μέ έξαιρετική τιμή

'Ο Πρόεδρος
Δημήτριος Βασιλειάδης

'Ο Γενικός Γραμματέας
Στέργιος 'Ιωακειμίδης

'Ανακοινώνεται (υ.τ.ε.)

1. Κύριο Νομάρχη Ροδόπης
 2. Κυρίους Βουλευτές Ροδόπης
 3. Κύριο Δήμαρχο Κομοτηνής
- 'Ενταύθα

Β. ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΝΗΜΜΕΝΟ ΣΤΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΕΓΓΡΑΦΟ ΤΟΥ Μ.Ο.Κ.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

1. ΤΙΤΛΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ: 16 ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
2. ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ ΠΟΥ ΟΡΓΑΝΩΝΕΙ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ: ΚΕΝΤΡΟ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ
3. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ: Η ΘΡΑΚΗ ΣΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΧΡΟΝΙΑ
4. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΣΤΗΝ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ ΠΟΥ ΥΠΑΓΕΤΑΙ Ο ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ: ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
5. ΜΕΛΗ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥΣ:
(Όνοματεπώνυμο, Τίτλος, Διεύθυνση)
Πρόεδρος: κ. Γεώργιος Μπακαλάκης, Όμότιμος Καθηγητής Αρχαιολογίας του Άριστ. Παν/μίου Θεσ/νίκης, Αντεπιστέλλον Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.
Αντιπρόεδρος: κ. Χαράλαμπος Κατσιμίγας, Δικηγόρος, Δήμαρχος Κομοτηνής.
Γεν. Γραμματέας: κ. Χαράλαμπος Μπακιρτζής, Έφορος Αρχαιοτήτων.
Μέλη: α) κ. Αικατερίνη Ασδραχά, Βυζαντινολόγος, Ερευνήτρια του Centre National des Recher Saentifiques Παρισιών.
β) κ. Εύτυχία Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Έφορος Αρχαιοτήτων
γ) κ. Διαμαντής Τριαντάφυλλος, Έφορος Αρχαιοτήτων
δ) κ. Δημήτριος Βασιλειάδης, Πρόεδρος του Δ.Σ. του Κέντρου Θρακικών Μελετών του Μ.Ο.Κ.
ε) κ. Στέργιος Ίωακειμίδης, Γεν. Γραμματέας του Δ.Σ. του Κέντρου Θρακικών Μελετών του Μ.Ο.Κ.
6. ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΣ ΣΥΓΚΛΗΣΗΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
α) Τόπος (πόλις): ΚΟΜΟΤΗΝΗ
β) Ημερομηνία: Γ' ΔΕΚΑΗΜΕΡΟ ΜΑΪΟΥ 1987
γ) Διάρκεια: 4 ΗΜΕΡΕΣ
δ) Χώρος (αίθουσα): ΑΙΘΟΥΣΑ ΔΙΑΛΕΞΕΩΝ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΥ ΡΟΔΟΠΗΣ

7. ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ: ΕΛΛΗΝΕΣ: Τριάντα (30)

ΞΕΝΟΙ: Είκοσι (20)

Ἡ κατάσταση τῶν ξένων προσωπικοτήτων θά ὑποβληθεῖ ἀργότερα.

8. ΕΣΟΔΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΑΠΟ ΑΛΛΕΣ ΠΗΓΕΣ:

α) Εγγραφές συνέδρων 100.000

β) Είσοφοι τοπικῶν φορέων καί ἐπιχειρήσεων 300.000

9. ΕΙΔΟΣ ΖΗΤΟΥΜΕΝΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ:

α) Οικονομική ΝΑΙ (Κάλυψη ὑπολοίπων δαπανῶν)

β) Τεχνική ΝΑΙ (Συνδρομή ὑπηρεσιῶν Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ στήν ὀργάνωση ἐκθέσεων κλπ.).

10. ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ: ΟΧΙ

11. ΑΡΙΘΜΟΣ ΓΛΩΣΣΩΝ: ΤΕΣΣΕΡΙΣ (4), ΕΛΛΗΝΙΚΗ, ΑΓΓΛΙΚΗ, ΓΑΛΛΙΚΗ, ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ

12. ΕΙΔΙΚΕΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ:

Οἱ ὀργανωτές ὑποχρεοῦνται νά ὑποβάλλουν στή Δ/ση Πολιτιστικῆς Κίνησης μετά τή λήξη τῶν ἐργασιῶν ἀπολογιστικά στοιχεῖα τῆς διεξαγωγῆς τοῦ συνεδρίου.

14. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΡΓΑΝΩΤΟΥ:

ΚΕΝΤΡΟ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

Ταχ. Δ/ση: Ἀγίου Γεωργίου 42

Τηλέφωνο: 25975-26242

Υπογραφή:

15. ΛΟΙΠΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

Γ. ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΗΜΜΕΝΟ ΣΤΟ ΑΡΙΘ. 227/4-10-1985
ΕΓΓΡΑΦΟ ΤΟΥ Μ.Ο.Κ.

ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

1ου Διεθνούς 'Επιστημονικού Συνεδρίου Θρακικών Σπουδών
«'Η Θράκη στα Βυζαντινά χρόνια»

1η 'Ημέρα

9 π.μ.-2 μ.μ. Πρωινή Συνεδρίαση
Πανηγυρική 'Εναρξη- Ανακοινώσεις-Συζητήσεις
6.00-9.00 μ.μ. 'Απογευματινή Συνεδρίαση
'Ανακοινώσεις-Συζητήσεις

2η 'Ημέρα

9 π.μ.-2 μ.μ. Πρωινή Συνεδρίαση
'Ανακοινώσεις-Συζητήσεις
6.00-9.00 μ.μ. 'Απογευματινή Συνεδρίαση
'Ανακοινώσεις-Συζητήσεις

3η 'Ημέρα

9 π.μ.-2 μ.μ. Πρωινή Συνεδρίαση
'Ανακοινώσεις-Συζητήσεις
5.00-9.00 μ.μ.
'Επίσκεψη Μνημείων καί αξιοθεάτων περιοχής Κομοτηνής καί ειδικών
ἐκθέσεων Συνεδρίου.

4η 'Ημέρα

'Εκδρομή Συνέδρων στην Σαμοθράκη
'Επίσκεψη Βυζ. 'Αρχαιοτήτων Θράκης

Κομοτηνή 4-10-1985

'Ο Πρόεδρος
Δημήτριος Βασιλειάδης

'Ο Γενικός Γραμματεὺς
Στέργιος 'Ιωακειμίδης

Δ. ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΣΥΝΝΗΜΕΝΟΣ ΣΤΟ ΑΡΙΘ. 227/4-10-1988 Έγγραφο του
Μ.Ο.Κ.

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ
ΕΣΟΔΩΝ - ΕΞΟΔΩΝ

Ιου Διεθνούς 'Επιστημονικού Συνεδρίου Θρακικών Σπουδών

A. ΕΣΟΔΑ

1. Έγγραφές Συνέδρων 50×2000	100.000
2. Εισφορές τοπικών φορέων και επιχειρήσεων	300.000
3. Κρατική οικονομική ενίσχυση	2.400.000
	2.800.000

B. ΕΞΟΔΑ

α. Προσυνεδριακά	
1. Λειτουργία Γραμματείας	300.000
2. Έκτυπωτικά	200.000
3. Ταχυδρομικά	100.000
	600.000

β. Συνεδριακά

1. Έξοδα κινήσεως διαπρεπών συνέδρων	800.000
2. Έξοδα φιλοξενίας συνέδρων	500.000
3. Έξοδα δεξιώσεων εκδρομών	300.000
4. Δαπάνη έκτυπώσεως πρακτικών	600.000
	2.200.000

Κομοτηνή, 4-10-1985

Ό Πρόεδρος
Δημήτριος Βασιλειάδης

Ό Γενικός Γραμματέας
Στέργιος Ίωακειμίδης

Ε. ΑΠΟΦΑΣΗ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

Αθήνα 3-9-1986

Αριθμ. Πρωτ.

ΥΠΠΟ/ΔΙΠΚ/Γ/2596/395775

Ταχ. Δ/ση: Ερμού 17
Τάχ. Κώδικας: 10563
Πληροφορίες: Γ. Καβάλλη
Τηλέφωνο: 3230894

ΚΟΙΝ: Σε όλα τα μέλη της Οργανωτικής
Επιτροπής διά του Προέδρου
κ. Γ. Μπακαλάκη
Αγ. Γεωργίου 42
69100 Κομοτηνή

Θέμα: Συγκρότηση Οργανωτικής Επιτροπής και οικονομική ενίσχυση του Ιου Διεθνούς επιστημονικού Συνεδρίου Θρακικών Σπουδών

ΑΠΟΦΑΣΗ Η Υπουργός Πολιτισμού

Έχοντας υπόψη:

1. — Τις διατάξεις του Ν. 1558/85 «Κυβέρνηση και Κυβερνητικά Όργανα».
2. — Το άρθρο Ι παρ. 4 του Ν.Δ. 37/73 «Περί τηρητέας διαδικασίας διά την ενίσχυσιν συνεδρίων και συναφών εκδηλώσεων».
3. — Το Π.Δ. 941/77 «Περί Οργανισμού του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών».
4. — Το Π.Δ. 44/83 «Περί ανακατανομής αρμοδιοτήτων των Υπουργείων Πολιτισμού και Επιστημών και Έρευνας και Τεχνολογίας».
5. — Την κοινή Υπουργική απόφαση με αρ. 50671/2060/86 που εγκρίνεται η πραγματοποίηση του παραπάνω συνεδρίου.
6. — Την ανάγκη συγκρότησης επιτροπής για την οργάνωση και οικονομική διαχείριση αυτού,

ΑΠΟΦΑΣΙΖΟΥΜΕ

Α. Εγκρίνουμε με εκτίμηση τον υποβληθέντα προϋπολογισμό τη διάθεση πίστωσης ποσού δρχ. διακοσίων χιλ. (200.000) σε βάρος του προϋπολογισμού του ΥΠΠΟ φορέας 100/ΚΑΕ 0857 για την αντιμετώπιση προσυεδριακών δαπανών του Ιου Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Θρακικών Σπουδών.

Β. 1) Συγκροτούμε επιτροπή οργάνωσης αυτού ως εξής:

Πρόεδρος: Γεώργιος Μπακαλάκης, Ομ. Καθηγητής Αρχαιολογίας Α.Π.Θ.

Αντιπρόεδρος: Χαράλαμπος Κατσιμίγας, Δικηγόρος, Δήμαρχος Κομοτηνής

Γεν. Γραμματέας: Χαράλαμπος Μπακιρτζής, Έφορος Αρχαιοτήτων

Μέλη: Αικατερίνη Ασδραχά, Βυζαντινολόγος

Ευτυχία Κουρκουτίδου, Έφορος Αρχαιοτήτων

Διαμαντής Τριαντάφυλλος, Έφορος Αρχαιοτήτων

Δημήτριος Βασιλειάδης, Πρόεδρος Δ.Σ. Κέντρου Θρακικών Μελετών

Στέργιος Ιωακειμίδης, Γεν. Γραμματέας Κέντρου Θρακικών Μελετών.

2. Ορίζουμε εκπρόσωπο του ΥΠΠΟ στην ανωτέρω επιτροπή τον Προϊστάμενο της Δ/σης Πολιτιστικής Κίνησης Α. Βασιλόπουλο αναπληρούμενο από τον Προϊστάμενο του Τμήματος Συνεδρίων Ι. Τσιώλη.

3. Έργο της επιτροπής θα είναι η οργάνωση και ο συντονισμός των εργασιών του παραπάνω συνεδρίου και η με εντολή της εκτέλεση του προϋπολογισμού του.

Εσωτερική διανομή

1. κ. Α. Βασιλόπουλο

Προϊστάμενο ΔΙΠΚ

2. κ. Ι. Τσιώλη

Προϊστάμενο Τμήματος Συνεδρίων

3. ΔΙΠΚ/Γ'

Η Υπουργός
Μελίνα Μερκούρη

ΣΤ. ΠΡΩΤΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ - ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Το Κέντρο Θρακικών Μελετών του Μορφωτικού Ομίλου Κομοτηνής, το Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής και η 12η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων οργανώνουν, υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, το 1ο Διεθνές Συμπόσιο Θρακικών Σπουδών στην Κομοτηνή, από 28 έως 31 Μαΐου 1987, με θέμα:

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΘΡΑΚΗ: ΠΡΟΣΩΠΟ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ

Στο Συμπόσιο γίνονται δεκτές ανακοινώσεις στα Ελληνικά, Αγγλικά, Γαλλικά, Γερμανικά, διάρκειας έως 20' λεπτά, που θα συμβάλουν στην καλύτερη και πολύπλευρη γνωριμία με το θέμα και τα προβλήματά του.

Καλούνται οι επιθυμούντες να συμμετάσχουν στο Συμπόσιο, να συμπληρώσουν το δελτίο συμμετοχής και να το αποστείλουν στην Οργανωτική Επιτροπή έως 31 Ιανουαρίου 1987.

Δεύτερη εγκύκλιος, με περισσότερες οργανωτικές λεπτομέρειες και πληροφορίες για τις εκδρομές και τις άλλες εκδηλώσεις που θα πλαισιώσουν το Συμπόσιο, θα αποσταλεί στα τέλη Φεβρουαρίου 1987.

Πληροφορίες στα τηλέφωνα: (051) 224-716, (051) 228-689 (Καβάλα) και (0531) 27-344 (Κομοτηνή).

Η Οργανωτική Επιτροπή

Διεύθυνση: Αγίου Γεωργίου 42,
69100 Κομοτηνή

The Center for Thracian Studies of the Cultural Society at Komotini, the Archaeological Museum of Komotini and the Ephoreia of Byzantine Antiquities for Eastern Macedonia and Thrace are organizing the First International Symposium for Thracian Studies under the auspices of the Greek Ministry of Culture to be held 28-31 May 1987, with the theme:

BYZANTINE THRACE: IMAGE AND CHARACTER

You are invited to submit a proposal for a communication no longer than 20 minutes to be presented in Greek, English, French or German which will contribute to the broader understanding of this topic. Those wishing to participate in the Symposium are kindly requested to fill in the participation form and return it by 31 January 1988.

A second circular with more detailed information concerning excursions and other related activities will be sent before the end of February 1987.

For further information, telephone: (051) 224-716 228-689 (Kavala) (0531) 27-344 (Komotini).

The Organizing Committee

Address: 42, odos Agiou Georgiou,
69100 Komotini

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΜΕΣ' ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ
(Αποσπάσματα)*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παρασκευή 9 του Νοέμβρη 1985

- 13 (.....) 'Όπως φαίνεται πια, τ' απομνημονεύματα έχουν αρχίσει. Ουσιαστικά, δεν χρειάζεται κάποια μέθοδος ή κάποια γραμμή. Αυτά, όπως έρχονται αυθόρμητα, όπως αναβλύζουν οι μνήμες. 'Αραγε, τί εξέλιξη θα έχει κάποτε αυτό το εγχείρημα; Ποιός θα τα διαβάσει, όλα όσα γράφω; Θα είναι άξια ίσως κιόλας να δημοσιευθούν; Εδώ, μου έρχεται πάλι στο νου η μεγάλη αγωνία που με κατατρέχει χρόνια τώρα: Το μετά από μας. 'Όταν φύγουμε από τη ζωή. Τί γίνεται ό,τι αφήνουμε πίσω μας; Το δικό μας, το δημιουργημά μας, ό,τι αγαπήσαμε και είναι ένα κομμάτι από τον ίδιο τον εαυτό μας. Λέω συχνά μια παραδοξολογία(;): Η μεγαλύτερη αδικία της φύσης απέναντι στον άνθρωπο, που τον προίκισε με σκέψη, με συνείδηση, πώς γίνεται αυτή η σκέψη, η συνείδηση, η ύπαρξη της κάθε στιγμής, να χάνεται για πάντα; Περπατώ, σκέφτομαι κάτι το δημιουργικό, κανένας δεν το γνωρίζει, κανένας δεν το ακούει, αυτό παραμένει μέσα στη σκέψη μου, ζω μια συγκλονιστική στιγμή που με συνταράζει, ένα περιστατικό που το ζω μόνος μου, ένα άγγιγμα ας πούμε, μια ματιά, μια λέξη άσχετη, όπως «να πηγαίνουμε!», που ακούγεται σαν χωρίς σημασία, αλλά έχει τόση μεγάλη σημασία γι' αυτόν που την λέει, για σένα που την ακούς, μια συστολή, μια δειλία, για την καταβύθιση σε μια περιπέτεια... όλα αυτά είναι συγκεκριμένες στιγμές, απροσδιόριστα μικρές, που τις ζεις μόνος σου, σε συγκλονίζουν και όμως σβήνουν με το πέρασμα του παρελθόντος στο καταχώνιασμα της μνήμης σου. Κανένας άλλος δεν

* Από το αυτοβιογραφικό βιβλίο του Στεφάνου Ιωαννίδη που άρχισε να γράφεται το Νοέμβρη του 1984 και συνεχίζεται η συγγραφή του. Οι αριθμοί στο περιθώριο δηλώνουν τους αντίστοιχους αριθμούς της σελίδας στα χειρόγραφα του βιβλίου.

έχει ζήσει το ψυχικό σου τραύμα. Για σένα δεν σβήνει. Εσύ όμως σβήνεις κάποτε, χάνεσαι. Αυτό θα χαθεί, είναι σαν να μην υπήρξε. Η ιστορία θα γράψει ότι ο Παύλος Μελάς σκοτώθηκε στη Στάτιστα, οι σύντροφοί του, του πήραν το κεφάλι του, ότι ο Αλέξανδρος πέθανε σε ηλικία τριάντα χρονών και η γυναίκα του λεγόταν Ρωξάνη, όμως την τάδε συγκεκριμένη στιγμή, που την έζησες εσύ, μια οποιαδήποτε στιγμή, όποιο βίωμά σου που θα μπορούσες να το κάνεις σενάριο για κάποια ταινία, να μείνει σε κάποια ταινιοθήκη... όχι! Θα μπει εντούτοις στην αποθήκη της μνήμης σου. Μάταια θα αναζητείς να ξαναζήσεις τη στιγμή εκείνη, να δοθεί μια συνέχεια που θα εύφραине την ψυχή σου και όμως την σκότωσες με τα ίδια σου τα χέρια. Όλα αυτά, πόσα τέτοια, μένουν μνήμες. Και τι γίνονται οι μνήμες αυτές, όταν φεύγεις; Ποιο παρατηρητήριο από τον μακρινό αστέρα Βέγα, θα μπορούσε να καταγράψει το δικό σου, το ανεπανάληπτο γεγονός, το μοναδικό δικό σου, να το καταγράψει να το διατηρήσει στην αιωνιότητα; Αυτό θα ήταν αθανασία. Και όμως караδοκεί στο κάθε βήμα σου η φθορά, η ταφή των ωραίων στιγμών που ζήσαμε και εκείνων που αποκοινηθήκαμε να ζήσουμε και είναι σαν έμβρυα, που μόλις πάνε να αποκτήσουν ζωή έρχεται ο εμβρυολγός και τα αποξέει, τα καταστρέφει, τα σκοτώνει. Είναι δυνατόν να ξαναζήσουν, πια; Κι αν γονιμοποιηθεί κάποιο άλλο, θα είναι σαν εκείνο που χάθηκε; Εκείνο, αν γεννιόταν, μπορεί να γινόταν κάτι το θαυμάσιο, θα ήταν οπωσδήποτε ανεπανάληπτο. Και η μήτρα άραγε, και κείνη δεν έχει καταστραφεί για να μπορέσει να κρατήσει το ωάριο; Έτσι λοιπόν: «Να φύγουμε»! Βιαζόμαστε να φύγουμε και από τη ζωή. Εμείς βιαζόμαστε, ή η άδικη φύση, μας έχει δέσει πίσω από το άρμα της και μας σέρνει και μας σπαράζει; Σκέφτηκε ο άνθρωπος άραγε, σκέφτονται οι άνθρωποι ότι τραγικότερο και από το χάσιμο περιουσιών ακόμη και κάθε πολύτιμου στη ζωή, είναι το χάσιμο αυτών των στιγμών, που θα γεννιόνταν ωραίες αν τις ζούσαμε και όμως τις καταστρέφουμε με τα χέρια μας και των στιγμών εκείνων που ζήσαμε και γίνονται μνήμη και η μνήμη που χάνεται με την εξαφάνιση τη δική μας;

- 15 Πού λοιπόν χάνονται αυτές οι μνήμες μας, μνήμες που υπήρξαν ζωντανές στιγμές που την ώρα που τις βιώναμε μας έμπαζαν σε περιοχές, όπου παραδείσια πουλιά κελαϊδούσαν και καρποί αγνώριστοι ως τότε, θα εύφραιναν τη γεύση της ψυχής μας; Όπως κάποιο πουλί με θεσπέσια χρώματα στα φτερά του. Πετάρισε, κάθισε στο περβάζι του παραθύρου σου. Το είδες για ένα κλάσμα του δευτερολέπτου. Είπες, στάσου, στάσου να πάρω κάθισμα να καθίσω να σ' απολαύσω και κείνο, πέταξε, έφυγε, τό 'χασες για πάντα. Κι αναρω-

- τιέσαι, άραγε, το είδες πράγματι αυτό το πουλί με τις θεϊκές αρμονίες στα χρώματα; Κάθισε στο παράθυρό σου όσο θέλεις τώρα, μισή ώρα, μια μέρα, ένα χρόνο. Τον άλλο χρόνο, την ίδια μέρα στην ίδια θέση, εκεί —ας πούμε— δεξιά σου ο τοίχος, αριστερά από το κάθισμά σου το πουλί με τα θεσπέσια χρώματα, κάθε χρώμα σαν ένα ανθρώπινο δάχτυλο, που σ' αγγίζει να δονήσει τις ευαίσθητες χορδές σου, δυο τρία χρώματα - δυο τρία δάχτυλα που αγγίζουν ας πούμε, το γόνατό σου, να σου δώσουν το σύνθημα για το κάλεσμα, αν άπλωνες το χέρι σου εκείνη τη στιγμή, ίσως το πουλί να 'ρχόταν να καθίσει στην παλάμη σου, ν' απολαύσεις τη μαγεία των χρωμάτων του... εσύ εκείνη την ανεπανάληπτη στιγμή τραβήχτηκες, έφυγε το πουλί πέταξε για πάντα! Όσο κι αν περιμένεις τώρα στο παραθύρι, δεν πρόκειται να το ξαναδείς. Αν όμως ερχόταν να ξαποστάσει στην παλάμη σου, αν θερμαινόταν από τη ζέστη της αγάπης σου, ίσως γινόσασταν φίλοι, ένα φιλί στο ράμφος του, ένα πετάρισμά του στο μάγουλό σου, ο φίλος σου θα έφευγε και θα σου 'κλεινε ραντεβού... Θά 'ρθω μετά δεκαπέντε μέρες. Να είσαι εδώ στην ίδια θέση, θά 'ρθω να καθίσω αριστερά σου κι αν δεν με τρομάξεις και την άλλη φορά, τότε θα καθίσω πάλι μέσα στην παλάμη σου, ν' ακούσεις τον παλμό της καρδιάς μου, να νιώσεις
- 16 την υγρή θερμή της δικής μου καρδιάς που θα πάλει, ν' απολαύσεις τα χρώματα, που τόσο σε γοήτευσαν! Δειλέ, που προσποιείσαι ότι δεν έχεις χρόνο να καθίσεις εκείνη την ίδια στιγμή για να θαυμάσεις τα χρώματα, εκείνη τη στιγμή που τα χρώματά μου σαν δάχτυλα που ακραγγίζουν το γόνατό σου, σου δίνουν το σήμα επαφής... Κάθισε τώρα στο παράθυρο δεκαπέντε μέρες, ένα χρόνο, τον άλλο χρόνο. Αφού ξέρεις ότι η φθορά τρέχει ακάθεκτη. Το μάτι σου θ' αρχίσει ν' αδυνατίζει. Τα χρώματα πια, δεν θα μπορείς να τα ξεχωρίζεις. Κι αν έρθω κάποια μέρα και σταθώ δίπλα σου, εκεί στο κάθισμα που θα με περιμένεις, τότε η όρασή σου ίσως δεν θα έχει την ικανότητα να συλλάβει την αρμονία των χρωμάτων, που κάποτε σε γοήτευσε, η παλάμη σου δεν θα έχει τη σταθερότητα εκείνη, που θα μπορούσε να κρατήσει μέσα της το ζεστό μου στήθος, το χέρι σου θα έχει συρρικνωθεί, θα τραυματίσει το βελούδινό μου φτέρωμα. Και οι στιγμές έτσι χάνονται και καμιά ιστορία δεν τις καταγράφει. Ποιος θα γνωρίζει στο μέλλον τη δικιά σου γλυκιά, αλλά τόσο συγκλονιστική εμπειρία;
- (.....)
- 17 Αναρωτήθηκα. Τι υπάρχει πέρα από την ευτυχισμένη στιγμή; Μήπως η καταστροφή; Ή μήπως το τέλειο; Ποιό είναι το τέλειο; Είναι ο Παράδεισος, ή κάτι που οι άνθρωποι θα το αποκαλούσαν Κόλαση;

Όταν δεν έχεις γευτεί τους καρπούς του Παραδείσου, πώς μπορείς να ξέρεις, αν εκείνο το πέρα από την ευτυχία είναι δώρο Θεού ή είναι δημιούργημα του Κακού; Ποιός μπορεί να κρίνει ποιό το Κακό, ποιό το Καλό; Ό,τι υπάρχει σαν υπέρτατη ευτυχία, που δεν την έχεις νιώσει, είσαι σε θέση εσύ ο ίδιος να κρίνεις, αν είναι Κακό; Δεν αποτελεί καν μια επιλογή! Ίσως είναι οι αναστολές, που σ' εμποδίζουν να γευτείς το Νέκταρ του Ουρανού! Οι αναστολές! Μυριάδες καταβολές προγόνων... Λένε, πως ογδόντα γενιές πίσω φτάνουμε στον Όμηρο. Τι αντιπροσωπεύουν, λοιπόν οι ογδόντα γενιές; Μέσα στα δισεκατομμύρια των ανθρώπων που έζησαν πάνω στον πλανήτη —αγάπησαν, πολέμησαν, μίσησαν, έκτισαν, έκαναν έρωτα (.....), μέσα σ' αυτά τα δισεκατομμύρια που ανάπνευσαν και άφησαν το χνώτο τους να πλανιέται στον αέρα, και το αναπνέουμε... Μέσα στις μυριάδες των μυρίων ανθρώπων, από την αυγή της ιστορίας, μέχρι το μόλις χτες, τα κύτταρα των ανθρώπων κυκλοφορούν στο αίμα μας από το στάρι που τρώμε, από τον καρπό που μας ευφραίνει, από τη γη που γονιμοποιεί τις σάρκες μας που σήπονται και γίνονται χόμα και γίνονται καρπός και γεννιόμαστε εμείς οι άνθρωποι των δύο κιλών, που βγαίνουμε από τη μήτρα, γινόμαστε εβδομήντα κιλά, όλα κύτταρα από τη γη, κύτταρα των χτεσινών ή της προηγούμενης γενιάς προγόνων, ή της γενιάς του Ομήρου... Δεν αποτελεί κι αυτό μιαν ερμηνεία της αθανασίας του ανθρώπου;

- 18 Μαζί με τα κύτταρα που κάθε μέρα πολλαπλασιάζονται και κάθε μέρα αποβάλλονται από πάνω μας, όπως η πιτυρίδα, μαζί με τα κύτταρα που συνιστούν αυτό που αποκαλούμε ΕΓΩ και αυτό που αποκαλούμε ΕΣΥ, μαζί με τα κύτταρα των προγόνων μας των ογδόντα γενιών, που κι αυτοί είναι απόγονοι άλλων προγόνων ογδόντα φορές πίσω, μαζί λοιπόν με τα κύτταρα των δισεκατομμυρίων προγόνων... ίσως που συναποτελούν αυτό που λέμε άτομό μας, προσωπικότητά μας, πίστη μας, ιδέες μας, ταμπού ή ανωμαλίες, ή έρωτες ή μίσση ή κλίσεις ή αγάπες, ή απέχθειες, κληρονομούμε μαζί και τις απέχθειες, τα ταμπού, τις ανωμαλίες, τα μίσση, που φώλιασαν μέσα σε όλους τους προγόνους αυτούς, κληρονομούμε τους έρωτες αποδεκτούς ή απορριπτέους από την κοινή λογική, κατανοητούς ή ακατανόητους, εφήμερους ή ακατάλυτους...

Τι είναι έρωτας; Είναι το συναίσθημα που μας συγκλονίζει εκείνη την ευτυχισμένη στιγμή την ανεπανάληπτη; Είναι η προσδοκία της μοναδικής εκείνης στιγμής; Και τότε, μια καταδυνάστευση της ψυχής μας, ένας πόνος αβάσταγος, που για μια στιγμή, εκείνη την αναμενόμενη, γίνεται πυρκαγιά, που πυρπολεί τον εαυτό μας, κατασπαράσσει την ψυχή μας...

Ψυχή! Ψυχή είναι η καρδιά, που πάλλει, λες και θα γκρεμίσει τα τείχη του στήθους, να βγει να προσκυνήσει το ερώμενο πρόσωπο (.....). Ψυχή είναι το μάτι που τρεμοπαίζει... Αλήθεια! Πόση ικανότητα κρύβει το ανθρώπινο μάτι-ψυχή, μέσα σε λίγα λεπτά της ώρας, μέσα σε απειροελάχιστο χρόνο να βρίσκεται σε πλήρη οργασμό! Ναι! Το μάτι, λες και συντελεί μια πράξη συνουσίας με το άλλο ερώμενο μάτι-ψυχή (.....).

- 19 Το μάτι! Το είπαν καθρέφτη της ψυχής. Το είπαν φαρέτρα, απ' όπου εκτοξεύονται τα βέλη (δεν είμαι βέβαιος αν το είπε κάποιος άλλος αυτό, ή γράφεται τούτη τη στιγμή για πρώτη φορά)... δεν το είπαν όμως, νομίζω, απλά: Ψυχή! Αυτό είναι το μάτι, η ψυχή μας! Και γνωρίζεις... 'Η μάλλον, τη στιγμή εκείνη την ιερή δεν είσαι σε θέση να λειτουργήσουν τα γνωστικά σου όργανα... Αργότερα, όταν θα αναπλάθεις την ιερή εκείνη στιγμή, θα σκεφτείς πως εκείνο το μάτι της ερώμενης ψυχής που σε κάρφωνε με τα βέλη του, δεν ήταν παρά ο αντικατοπτρισμός του δικού σου βλέμματος, δεν ήταν παρά το δικό σου βέλος, που εκτοξευόταν από το δικό σου μάτι-ψυχή-φαρέτρα, που το ίδιο θα αντίκριζε την ίδια στιγμή και η άλλη ερώμενη ψυχή-φαρέτρα-μάτι. (.....).
- 20 Κάποτε, εκτελώντας ένα σιωπηρό συμβόλαιο, υπακούοντας σ' ένα κάλεσμα αμφίδρομο, γίνεται η ένωση της ψυχής σε μια άλλη της μορφή. Είναι η στιγμή του χωρισμού. Πρόφαση ο χωρισμός. 'Ηταν το κάλεσμα της μέσα ψυχής από πριν, εκείνες οι καταβολές των ογδόντα προγόνων, που το ανέστειλαν να πραγματοποιηθεί με τη μορφή της ένωσης της ψυχής-χειλιών. Οι άνθρωποι το είπαν φιλή. Φιλή, φίλος, φιλία, φιλότης, που δεν σημαίνει τίποτα άλλο παρά έρως. Γι' αυτό και η γνήσια φιλία έχει μια ποιότητα ερωτική. (.....). Αναρωτήθηκα: Τι υπάρχει πέρα από την ευτυχισμένη στιγμή; Μήπως η καταστροφή; Μήπως το τέλειο; Αν οι ψυχές θελήσουν να βρεθούν μαζί, αγκαλιασμένες σε κάποιο δικό τους Παράδεισο, σε κάποιον Παράδεισο άγνωστο ως τότε για τις δυο ερώμενες ψυχές, που ίσως οι άνθρωποι θα τον χαρακτήριζαν κόλαση, άραγε, τότε τι θα συμβεί; Θα εγγίσουν την υπέρτατη ευτυχία; Θα είναι ο θάνατος του έρωτα; Αδιανόητο το δεύτερο, ανέγγιχτο το πρώτο. Ποιός μπορεί ν' αποφανθεί; Ποιός μπορεί ν' αποφασίσει, εκτός από τις δυο ψυχές τις ερώμενες, που θα βρεθούν —όταν βρεθούν— κάποτε πάλι να συνομιλούν —πρώτο βήμα η πύλη της συνένωσης των ψυχών. (.....).
- 21 Νηφαλιότητα: Είναι η απόσταση από το χρόνο, τόπο, άγγιγμα, η απόσταση από το τότε. Το χτες βράδυ, έγινε τότε, έχει γίνει παρελθόν. Πώς κρίνει ο «φιλόσοφος-ποιητής», τα όσα έχει χαράξει στο χαρτί

κάτω από τη δόνηση μιας αναπόλησης; Η δόνηση της αναπόλησης, δημιουργεί συναίσθημα ανάδρομο. Η αναπόληση είναι μια αόρατη φωτογραφία, που ξαναζωντανεύει μέσα στον εαυτό μας την εικόνα του αγαπημένου προσώπου. Όμως αυτό! Μέσα μας! Την εικόνα! (.....). Δεν έχει σημασία, όταν πιστέψουμε ότι η ψυχή είναι το κάθε κύτταρο του ανθρώπινου σώματος. Είναι το κύτταρο ο μεταβιβαστής της αθανασίας. Μέσα μας κυκλοφορεί το πρώτο-πρώτο κύτταρο του αρχικού ανθρώπου του πλανήτη. Είναι η αιώνια ψυχή, η πανανθρώπινη και διαχρονική, που κληρονομούμε, όχι μόνον από γενιά σε γενιά προγόνων, αλλά και κάθε στιγμή με την εισπνοή των μορίων του ατμοσφαιρικού αέρα, που μας μπολιάζουν με τα κύτταρα που εκπέμπονται από την εκπνοή των άλλων ανθρώπων, την εισάγουμε στον οργανισμό μας, από κάθε μορφή τροφής και από το νερό που αντλούμε από τη μάνα γη. Αυτό το αστείρευτο δοχείο των ψυχών, ή μάλλον της

22 μιας μεγάλης ψυχής που την κοινωνούμε κάθε στιγμή. Λοιπόν, η ψυχή μας φωλιάζει σε κάθε κύτταρό μας, ή αντίστροφα, κάθε κύτταρό μας είναι η ίδια η ψυχή μας. Στην άκρη των δαχτύλων, στην άκρη των χειλιών, στο δέρμα μας, στα —(ίσως— ηλεκτρόνια που εκπέμπει το βλέμμα, αυτός ο μεγάλος μαντατοφόρος. (.....).

Κάποτε μετανιώνει (ο άνθρωπος). Και τι είναι μετάνοια; Είναι η αναζήτηση τρόπου να επανορθωθεί το κακό. Άρα, ή δεν επανορθώνεται η ζημιά και το κακό μένει, ή αν επανορθωθεί, τότε βιώνεται κάποια καινούρια στιγμή.

Έχουμε δικαίωμα ν' αφήνουμε να χάνονται οι στιγμές, που μας οδηγούν βήμα-βήμα, σκαλί-σκαλί στην υπέρτατη ευτυχία; Τι οφείλει να μετανοούμε; Αυτή είναι η ερμηνεία του αποφθέγματος, που είχε διατυπώσει κάποτε ο «φιλόσοφος-ποιητής» και το επαναλάμβανε κάθε φορά σε κάθε περίπτωση: «Μετανιώ για ό,τι δεν έχω κάνει». Ναι. Τώρα γίνεται καθαρά αντιληπτό, αυτό, που σαν παρόρμηση είχε διατυπώσει. «Μετανιώ για ό,τι ΔΕΝ έχω κάνει».

Ποιο είναι, λοιπόν το αντίστροφο; «Πράξε ό,τι μπορείς τη συγκεκριμένη στιγμή...». Όχι ό,τι μπορείς, αλλά ό,τι σε προστάζει η εσωτερική σου παρόρμηση, πράξε το ποθούμενο για να προσεγγίσεις την Υπέρτατη Στιγμή. Η ζωή, οι άνθρωποι, ο χρόνος, ο χώρος, οι ανάγκες βάζουν μύριους όσους φραγμούς στις επιθυμίες μας. Γιατί, λοιπόν και μεις οι ίδιοι να γινόμαστε δήμιοι του εαυτού μας; Μετανοείς για ό,τι δεν έχεις κάνει; Ναι. Μετανοείς για ό,τι έχεις κάνει; Όχι, εφόσον ύστερα διαπιστώνω ότι η πράξη μου οδηγεί στην υπέρτατη ευτυχία. Να, η άλλη όψη των όσων, κάτω από ένα οργανισμό συναισθημάτων εκτέθηκαν πριν. (.....). Να, οι σκέψεις της νηφαλιότητας.

- 23 (.....). Είναι η ατολμία που έγραφα (.....), δίνοντάς της μια μεταφορική εικόνα, η ατολμία, ν' απλώσεις το χέρι σου, ν' ανοίξεις την παλάμη σου, να δεχτείς το παραδείσιο πουλί στην παλάμη σου, να νιώσεις το θερμό παλμό του, ενώ εκείνο με τα θεσπέσια χρώματά του, σε παρακαλούσε, σε προκαλούσε, λες και «τα χρώματά του ήταν δάχτυλα που ακράγγιζαν τρυφερά το γόνατό σου» σαν το κάλεσμα κάποιας ευτυχίας που σου υπόσχονταν. Έφυγε το πουλί, το έχασες, δεν θά 'ρθει στο παράθυρό σου ξανά ποτέ πια, δεν θα χαρείς τα θεσπέσια χρώματά του, όσον κι αν πηγαίνεις και κάθεσαι εκεί στο κάθισμα, αριστερά από τον τοίχο, δεξιά από τον τοίχο, δεν έχει σημασία, αφού όπως και νά 'ναι, ο τοίχος θα στέκει πλάι σου βουβός και στ' άλλο πλάι η ανάμνηση ενός φευγαλέου πεταρίσματος του πουλιού, που θα αμφιβάλλεις κιόλας για το πετάρισμά του. Μέσα σου όμως, ο πόνος ο αβάσταγος θα σε δέρνει και θα λες, αυτό που έγραφες τότε: «Μετανιώ-νω για ό,τι δεν έχω κάνει».

Αυτό είναι η ζωή μας. Μύριες επαναλήψεις από στιγμές χαμένες, από ευτυχίες που αφήνουμε να φύγουν μέσα από τα χέρια μας, που δεν άγγιξαν καν τα χέρια μας, αφού δεν απλώσαμε το χέρι να τις κλείσουμε στην παλάμη μας, έτσι που με τόλμη, να μπορούμε να πούμε: «Δεν μετανιώ γι' αυτό που έχω κάνει», αφού τραυμάτισα την ψυχή μου τη στιγμή εκείνη, που θα μπορούσα ν' αποκτήσω ένα μερίδιο της ευτυχίας που μου ανήκει και μένα στη ζωή. Εφήμερη ευτυχία, έστω! Όμως, γιατί όχι; Η παράθεση τέτοιων μικρών κομματιών ευτυχίας δεν θα χαρίσει στην ψυχή μας την ευφροσύνη; (.....).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

(.....)

- 302 *Πρωί Κυριακής, 27 του Γενάρη 1985.*

Και τώρα, περνάμε στην επιστολή της 25-11-1949. (Έχουν περάσει κιόλας σαράντα μέρες ζωής στην Καστοριά. Η λίμνη έχει αρχίσει να μαυρίζει από τον τσουχτερό αέρα, όμως, ενδιάμεσα, βρίσκω μέρες να χαρώ την πόλη). Η επιστολή αυτή παρουσιάζει ένα ξεχωριστό ενδιαφέρον, όπως θα δει ο αναγνώστης. Είναι μια διείσδυση της ματιάς του έξω στον περίγυρό του, δείχνει να τον συγκινούν θέματα του περιβάλλοντος, ιστορίας, παράδοσης. Ως τότε, δεν τον ενδιέφεραν; Δεν είναι δυνατόν. Αλλά τώρα, η καρδιά του γαληνεύει και αφήνει την πέννα του να χαράξει σκέψεις, έξω πια από τη μιζέρια και τα αρρωστημένα

βιώματα. Διαρωτιέμαι, να κάνω περικοπές ή να την παραθέσω αυτούσια την επιστολή; Έχουμε δει ως τώρα να καταγράφονται εδώ πολλά, ήσσοнос σημασίας πράγματα, έτσι δεν βλάφτει αν και μ' αυτήν την επιστολή ξεφύγει κάτι το παραπανίσιο, ένας πλατιασμός. Και να! «Αγαπητοί μου γονείς, υγιαίνω. Το ίδιο εύχομαι και για σας. Να σας περιγράψω, πώς πέρασα από την Κυριακή μέχρι σήμερα, τα σημαντικότερα γεγονότα, που είναι πλούσια σε περιεχόμενο. (.....). Την Κυριακή τ' απόγευμα πήγα στον κινηματογράφο, αλλά μέχρι σήμερα δεν έπαιξε κανένα έργο της προκοπής γι' αυτό δεν ξαναπήγα. Έπαιζε το «Σαν όνειρο» με την Μπέτυ Γκρέμπλ. Μουσικό, χορευτικό και

303

έγχρωμο. (.....). Τις άλλες μέρες εντωμεταξύ έκανα βόλτες σε διάφορα μέρη της πόλης, αλλά δεν έχω τίποτα το εξαιρετικό να σας γράψω. Χτες όμως τ' απόγευμα, έκανα μαζί με τους συναδέλφους μια βόλτα τέτοια, που αξίζει να αποθανάτισω».

(Είναι άξια προσοχής η λέξη που χρησιμοποιεί: «Να την αποθανάτισω». Διατηρώντας την άποψη ότι τα γράμματα αυτά που στέλνει, έχουν μιαν άλλη διάσταση, πέρα από την πληροφόρηση που κάνει στους γονείς του για τη ζωή του —ας θυμηθούμε εκείνο που είχε γράψει σε μια άλλη επιστολή: «Να κρατάτε τα γράμματά μου, είναι ένα είδος ημερολογίου, που θα χρειαστεί στο μέλλον»— σκέφτεται στο βάθος του απέραντου και άδηλου μέλλοντος και διοράται τη μέρα τη σημερινή, οπότε, το γράμμα αυτό «θα αποθανατιστεί». Η βόλτα μάλλον θα αποθανατιστεί, επειδή, αυτή ήταν που διαισθανόταν, ότι θα χρειαστεί με τις εντυπώσεις του για τον αυριανό, τον όψιμο εαυτό του, όταν, όπως γίνεται κιόλας θα, θα αναζητεί να διερευνήσει τα ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις του πρώιμου εγώ του, εκεί στα μέσα της τρίτης δεκαετίας της ζωής του. —Στο σημείο αυτό θεωρώ υποχρέωσή μου να δηλώσω προς τον αναγνώστη, ότι το τρίτο πρόσωπο που γλιστρά συχνά η αφήγηση: «της ζωής του», δεν γίνεται σκόπιμα και με κάποια φιλολογική πρόθεση. Ερευνώντας μέσα μου βρίσκω πως η στροφή αυτή στο τρίτο πρόσωπο, δεν σημαίνει παρά μιαν αντικειμενική ματιά των γραφόμενων σήμερα και μιαν αποστασιοποίηση από τον εαυτό μου της εποχής εκείνης. Είναι η άλλη όψη των όσων έγραφα χτες. Η επιδίωξη δηλαδή να αποδοθούν και να περιγραφούν τα γεγονότα και οι ψυχικές καταστάσεις με κάθε ειλικρίνεια. Όμως, ας ξαναγυρίσουμε στην επιστολή κι ας συνεχίσουμε την περιγραφή της:)
«Πήγαμε πρώτα από την ανατολική πλευρά της πόλης, που είναι η πρόσοψή της και αφού περάσαμε από το άγαλμα του ποιητή Χριστόπουλου», (εδώ σήμερα, 27-1-1985, να προσθέσω, πόση εντύπωση μου είχε κάνει, όταν στο τραπεζάκι του κουρείου όπου πήγα να κουρευτώ,

είδα βιβλίο, ποιητική συλλογή του Καστοριανού ποιητή. Εντυπωσιάστηκα για το πόσο οι Καστοριανοί τιμούσαν ένα τέκνο τους που αναδείχτηκε, όσο αναδείχτηκε στα γράμματα. Ίσως τότε — δεν μπορώ να το βεβαιώσω, αλλά δεν το θεωρώ απίθανο — ίσως μέσα μου ν' αναρωτήθηκα, άραγε θα ευτυχίσω και γω στην πατρίδα μου, μέσα στα
 304 κουρεία να βρίσκονται τα βιβλία μου; Αυτή την τιμή κι αυτήν τη χαρά την δοκίμασα (.....), στο βάθος ικανοποιούμαι γιατί αποτελούν έκφραση αναγνώρισης του έργου μου αυτού. Συνεχίζω όμως την επιστολή για το άγαλμα του Χριστόπουλου), «που πάλευκο και επιβλητικό κοιτάζει προς τη λίμνη, στρίψαμε και βρεθήκαμε στην δυτική πλευρά. Κατεβήκαμε και βρεθήκαμε κάτω στην αγορά και στρίψαμε στη δυτική παραλία. Προχωρήσαμε από κει αρκετά δεξιά έχοντας τη λίμνη και αριστερά τα παλιά και ετοιμόρροπα σπίτια, που ανάμεσά τους σαν μαργαριτάρι ξεφυτρώνει καμιά βιλίτσα, απ' αυτές που χτίζουν, όσοι έχουν στην Αμερική συγγενείς και τους στέλνουν
 305 δολλάρια. Δυο είναι οι κύριες πηγές πλούτου της πόλης, το γουνεμπόριο και τα δολλάρια που τους στέλνουν οι χιλιάδες συμπατριώτες τους που έχουν εγκατασταθεί μόνιμα στην Αμερική. Υπάρχει ακμάζουσα παροικία Καστοριανών και οι δυο τοπικές εφημερίδες που βγαίνουν κάθε βδομάδα, η «Φωνή της Καστοριάς» και η «Ορεστιάς» ασχολούνται με την κίνηση των συλλόγων». (Να, η πρώτη νύξη του ενδιαφέροντός του για τους πολιτιστικούς συλλόγους, που λίγους μήνες μετά, θα πάρει συγκεκριμένη μορφή με αρθρογραφία σε τοπική εφημερίδα της Καβάλας, όπου θα μετατεθεί ως στρατιώτης. (.....). Συνεχίζω όμως
 τώρα την περιγραφή). «Όταν φτάσαμε κάτω από την Μητρόπολη, πήραμε το δρόμο προς τα πάνω» (για φαντάσου τα φανταράκια, να περιδιαβάζουν σαν τουρίστες την πόλη, να κοιτάζουν δεξιά κι αριστερά, επάνω στα κτήρια, στ' αρχοντικά, να σχολιάζουν, να θαυμάζουν, να ρωτούν τους ντόπιους και μέσα σ' αυτά τα νέα παιδιά και συ, Στέφανε; Εικόνες κι εμπειρίες ξεχασμένες, σκεπασμένες από τόνους στάχτη λήθης και να, ένα απόγευμα Κυριακής όπως τότε, ακριβώς δυο μήνες μετά από τριάντα πέντε χρόνια, ένα τετρασέλιδο φύλλο χαρτί, γραμμένο με την καθαρογραμμένη τότε γραφή σου, έρχεται με τη δύναμή του να διαλύσει τη στάχτη αυτή της λησμοσύνης και να ξαναφέρει στην επιφάνεια την εικόνα των τριών-τεσσάρων φαντάρων —εκκολαπτόμενοι κουλτουριάρηδες, που αλίμονο! Δεν θα θυμηθώ ποτέ ίσως ποιοί ήταν οι άλλοι της παρέας, δεν θα μάθω ποια ήταν η εξέλιξη της ζωής τους, αν βούλιαξαν ύστερα, μετά την απόλυσή τους από το στρατό, στην πεζότητα της καθημερινότητας. Περπατούσαν οι φαντάροι κι ανάμεσά τους και συ, Στέφανε —πού να το φανταζόσουν!

Έγραφε τότε τα «σατιρικά» σου στον «Παύλο Μελά», την εφημερίδα, αντίκρισες τη μέρα εκείνη το άγαλμα του Παύλου Μελά και τον καιρό που θα άρχιζε το αυτοβιογραφικό αυτό και όσο γράφεται, θ' ασχολιόσουν σαν ιστορικός ερευνητής με τον Μακεδονικό Αγώνα, που συμβολοποιείται με τον Παύλο Μελά! Ας ξαναρχίσω όμως πάλι τη φράση της επιστολής από την αρχή: «Όταν φτάσαμε κάτω από τη Μητρόπολη πήραμε το δρόμο προς τα πάνω για να βγούμε να δούμε το άγαλμα του Παύλου Μελά, που τα αποκαλυπτήριά του έγιναν το καλοκαίρι. (.....). Όταν φτάσαμε κάτω από τη Μητρόπολη, στάθηκα να θαυμάσω κάτω. Κλιμακωτά, ωραία σπιτάκια με κάγκελα και κήπους (σημ. 1. Δεν λέω ψέματα. Αυτή τη στιγμή μου ήρθε η εικόνα εκείνη μπροστά στα μάτια μου. 2. Δες και την ευθύνη μου στη διατήρηση του παραδοσιακού οικισμού της Ξάνθης, θα μιλήσουμε γι' αυτό κάποτε. Δεν κινδυνεύουν να χαθούν σαν μνήμες, γιατί είναι γραμμένα στα Θρακικά Χρονικά), ύψος που σε ζαλίζει, αντίκρυ η λίμνη ασάλευτη αυτήν την ώρα και μόνον ένα δω κι ένα κει την σκίζουν οι βαρκούλες, αφήνοντας πίσω τους ένα τρίγωνο, τα κύματα. (.....). Είναι οι ψαράδες, η τρίτη σημαντική δύναμη της πόλης. Φεύγουν το πρωί και γυρίζουν το μεσημέρι, φέρνοντας το γριβάδι». (Πρώτη φορά είχα ακούσει εκεί για το γριβάδι. Ήταν ένα εστιατόριο, ανεβαίνοντας, σ' έναν κεντρικό δρόμο, δεξιά. Καθαρό και περιποίηση. Πηγαίναμε και τρώγαμε γριβάδι νοστιμότατο. Δεν ήξερα τότε ότι γριβάδι είναι μια ποικιλία του σαζανιού, που έβγαζε και ψευτοβγάζει ακόμη η λίμνη της Βιστωνίδας, η Μπουρού, που ήταν παλιά μια από τις όχι σπάνιες τροφές μας, γιατί ήταν πάμφθινο!). «Όταν βαρεθήκαμε να κοιτάζουμε, πήραμε το δρόμο προς τα πάνω και στη στροφή ενός δρόμου, ξάφνου, πρόβαλε μπροστά μας η προτομή του Παύλου Μελά, πάνω σ' ένα απέριττο πέτρινο βάθρο, στεφανωμένος ακόμα από την προχτεσινή γιορτή. Μα, πλάι του είναι κάτι εξίσου, αν όχι και πιο σημαντικό. Η μικρή εκκλησούλα των Αγίων Ταξιαρχών, που αναστηλώθηκε τώρα εκ θεμελίων. Έγραψε προχτές η «Μακεδονία» ότι ήρθε ειδικός βυζαντινολόγος και αρχαιολόγος (.....), οι εργάτες υπό την επίβλεψη των ειδικών εργάζονται ακόμη. Είναι βυζαντινή εκκλησία του 1.100. Δηλαδή, πριν εννιακόσια ολόκληρα χρόνια! Τα ψηφιδωτά και οι εν γένει εικόνες που τις έκαναν πριν χίλια σχεδόν χρόνια σώζονται ακόμη. Ένα ιερό δέος σε πιάνει μπαίνοντας εκεί μέσα. Σκέφτεσαι πόσο μηδαμινός είναι ο άνθρωπος μπρος στην αιωνιότητα, αλλά και πόσο μεγαλείο έχουν τα έργα του που είναι αθάνατα». (Ένα ανάλογο δέος είχα νιώσει ένα χρόνο πριν από τη μέρα της περιγραφής εκείνης, όταν φαντάρος, ανέβηκα για πρώτη φορά στην Ακρόπολη και άγγιξα

τα μάρμαρα του Παρθενώνα. Μου μένει αξέχαστη εκείνη η στιγμή της Ακρόπολης και το ρίγος που διέτρεξε το σώμα μου, ξαναζωντανεύει —δεν ντρέπομαι να το πω— και τώρα, που το ξαναθυμάμαι. Κόντευα να τον αδικήσω τον Στέφανο της νεότητας και κυρίως της στρατιωτικής ζωής, παραθέτοντας συνεχώς, αποσπάσματα επιστολών που μιλούσαν για μετάθεση, χρήματα, φαγητά. Να, που αποκαλύπτεται τώρα και ο νέος άνθρωπος με άλλα ενδιαφέροντα, που καταπιέζονταν από καθημερινότητες και από τις ανάγκες της επιβίωσης).

28-1-1985, πρωί. Συνεχίζω την επιστολή της 25 του Νοέμβρη του 1949: «Από κει πέρασε κι η Τουρκοκρατία και φαίνονται τα χτυπήματα που κάνανε για να καταστρέψουν τους Αγίους. Παραπάνω είναι η Αγία Τριάδα, επίσης αρχαία και αριστερότερα ο Άγιος Νικόλαος του 1600. Γράφει τη χρονολογία από κάτω από μια ζωγραφιά με βυζαντινούς-αρχαίους ελληνικούς αριθμούς. Σ' αυτήν την τελευταία πήγα σήμερα. Είναι όλες μικρές, μόλις χωρούν πενήντα ανθρώπους, λίγο μεγαλύτερες από την «Παναγία Δέξια» της Ξάνθης, αλλά σε στυλ πραγματικής εκκλησίας.

Εψές πήγα στο σινεμά, στον «Άμλετ». Αύριο σας τα γράφω αυτά. Γράμμα σας πήρα ως τις 20».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΑΛΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ: ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

- 888 Δεύτερη μέρα των Χριστουγέννων '85, ημέρα Πέμπτη, ώρα 11:15 π.μ. Δυο βδομάδες ακριβώς διακοπή της συγγραφής αυτού του βιβλίου. Τα γεγονότα γεμίζουν τη ζωή: Μεσολάβησε η παραλαβή του περιοδικού, η τηλεοπτική λήψη και τα προεόρτια των Χριστουγέννων. Όμως αυτές οι διακοπές αλλοιώνουν τη μορφή αυτού του αυτοβιογραφικού και το υποβαθμίζουν, καθώς βρίσκομαι στην ανάγκη ν' ασχοληθώ με το τρέχον παρόν, παρά με το τελειωμένο παρελθόν. Όμως, ας θυμηθώ, τί σημείωνα όταν άρχισα να γράφω αυτό το βιβλίο, ότι θα πρέπει να αφήνω να παίρνει κάθε φορά τη μορφή που οι παρορμήσεις οι ψυχικές και οι εξωτερικοί ερεθισμοί καθορίζουν την πορεία του (του αυτοβιογραφικού). Γιατί δηλαδή, ν' αφήνεις να περνούν και να χάνονται βιώματα της παρούσας στιγμής, αφού εξάλλου κι αυτή η παρούσα στιγμή διαρκεί όσο μια αστραπή κι αμέσως γίνεται παρελθόν; Να, με πόση ένταση ζούσα μόλις πριν δέκα μέρες τη διαδικασία της εκτύπωσης των Θρακικών Χρονικών, την υπερένταση που περνούσα, ώσπου

να το δω τυπωμένο, να το παραλάβω και σήμερα όλα αυτά έγιναν κιόλας παρελθόν. Ο τόμος αυτός που τυπώθηκε, τώρα πια και μπήκε ως τεκμήριο στην ιστορία, περιέχει τα πρώτα που δημοσιεύονται αποσπάσματα του «Οδοιπορικού μου μέσ' στο χρόνο», αλλά ακόμη και φωτογραφίες μου εκείνης της τόσο σημαντικής ηλικίας μου του 40, 41, 42, 43, 44, από τη χρονιά που ο πόλεμος έκρουε τις πύλες της ύπαρξής μου, ως την τελευταία χρονιά που ο καταχτητής έδωσε την παρουσία του με τη διεργασία της διάπλασης του χαρακτήρα μου. Άραγε, ποια η εντύπωση, από τα σχόλια των φίλων και γνωστών, τόσο εκείνοι που με αγαπούν και με εκτιμούν, όσο και οι άλλοι που με εχτρεύονται και με υποβλέπουν, όταν διαβάζουν εκείνες τις γραμμές του αυτοβιογραφικού μου; Θα πεις ίσως, ήταν μια ματαιοδοξία μου η απόφασή μου να παραθέσω φωτογραφίες μου (καθώς και τα δυο σχέδια της εποχής του 42, 43) στα Θρακικά Χρονικά, γιατί όμως να μην πεις επίσης, ότι ήταν και προσπάθειά μου ακόμη να περάσω στην αθανασία και ως όψη προσώπου πια —μάλιστα σε κείνη την εποχή της αθωότητας! (Αλήθεια! Πόσο άδολο και πόσο ανήσυχο το βλέμμα μου εκείνης της εποχής των πολέμων και της κατοχής, που κατόπτριζε τον εσωτερικό μου κόσμο! Το κορύφωμα θα έρθει ύστερα από έναν ακόμη χρόνο, όταν θα πέσω άρρωστος από τις κακουχίες της κατοχής και θα αναγκαστώ τότε πια να πιστέψω στην ανάγκη να ζήσω —«Θέλω να ζήσω και θα ζήσω», έλεγα. Παρόλα αυτά, δεν μπορείς να μην παραδεχτείς ότι εκείνη η εποχή του 1940-1944 ήταν το τελευταίο στάδιο της παιδικής αθωότητας! Θα ρωτήσεις: Εικοσιένα χρονών και ακόμη λες «παιδικής»; Έτσι είναι, φίλε μου, τότε δεν έπαψα να είμαι παιδί. Να βλέπω τα πράγματα του κόσμου πίσω από τα παιδικά μου μάτια. Και συ, αναγνώστη, που διαβάζεις τις γραμμές αυτές, πάρε τον τόμο 40 των Θρακικών Χρονικών, βρες τις φωτογραφίες που δημοσιεύονται μέσα στις σελίδες του αυτοβιογραφικού μου και κρίνε: Δεν είναι πράγματι, παιδικό το βλέμμα εκείνου του νεαρού των 17, 18... 21 χρόνων;). Ο μεγάλος καημός της ζωής μου, που θα με καταδιώκει ως τα βαθιά γεράματα —αν αξιωθώ και βιώσω βαθιά γεράματα!—: Ο χαμένος παράδεισος εκείνης της μεταεφηβικής ηλικίας και της πρώτης νεανικής μου. (.....). Οι δείκτες του ρολογιού είχαν σταματήσει τότε εκείνα τα χρόνια του 1940 ως το 1944. Η μια μέρα ήταν όμοια με την άλλη, παρόλα τα συγκλονιστικά γεγονότα που σημάδευαν την κάθε μέρα, πόλεμοι, πείνα, κακουχίες, αγώνες και αγωνία, εντούτοις όλες εκείνες οι μέρες, όλα εκείνα τα χρόνια, μαζί και η χρονιά του 1945, αλλά ακόμη και τα χρόνια μέχρι το 1951, εννοώ τα χρόνια του στρατιωτικού, όλα δεν ήταν παρά μια μεγάλη μέρα, μαύρη και

891 αδυσώπητη, μια μέρα σκληρής δοκιμασίας; Πώς να μην πεις, λοιπόν και πάλι, πως εκείνη η δεκαετία του 1940-1950, ήταν σαν να είχε αφαιρεθεί από τη ζωή μου! Ω, και να μπορούσε —πόσο παράλογος γίνεται ο άνθρωπος όταν διάγει ώρες απελπισίας!— να μπορούσε εκείνη η δεκαετία, εμβόλιμη να 'ρθεί και να προστεθεί τώρα στα τελευταία χρόνια της ζωής μου (τελευταία, έστω κι αν είναι δυο ή δέκα ή είκοσι!), να προστεθεί όμως με όλες τις βιολογικές συνθήκες της ηλικίας των 17-21 χρονών. Πόσες εφευρέσεις και ανακαλύψεις έχει κάνει ο άνθρωπος και θα κάνει ακόμη! Αυτή την εφεύρεση θα την πετύχει ποτέ; Αυτό είναι το τραγικά βέβαιο, πως όχι! Όχι πραγματικά δεν θα την πετύχει. Να προσδεθεί δηλαδή μια δεκαετία νεανική στις δυσμάς του βίου του ανθρώπου! Η τραγικότητα της πραγματικότητας έγκειται στο γεγονός ότι ενώ δεν μπορείς να βιώσεις την ηλικία των είκοσι-τριάντα χρόνων (.....) νιώθεις μέσα σου να πάλει μια καρδιά με νεανικά αισθήματα, η ψυχή σου αναζητά τα υψηλά πετάγματα της νεανικής ηλικίας. (.....).

937 *Μέρα Πάσχα, '86 -ώρα απογευματινή.*

Διαβάζω το αφιέρωμα του «Διαβάζω» στο Σεφέρη. Χτες απόγευμα και την Παρασκευή απόγευμα είδα στην τηλεόραση το «Χριστός Πάσχα» —σκηνοθεσία-διασκευή του Σταύρου Τσακίρη. Και τα δυο με ερεθίζουν και τα δυο με αναστατώνουν. Ο ένας ήταν μεγάλος. Οργάνωσε τη ζωή του από τη νεανική του ηλικία. Ημερολόγια, σημειώσεις, ποίηση, δοκίμια. Αλλά και ζωή, πλήρη. Διπλωμάτης, γιος πανεπιστημιακού, με καλλιέργεια, μόρφωση, δούλεψε, δημιούργησε, ανέβηκε, διακρίθηκε, άφησε πίσω του μεγάλο έργο. Ο άλλος στα εικοσιοκτώ, ξέρει τι θέλει, διαθέτει καλλιτεχνικό ταλέντο, μόνος με τις δυνάμεις του έφτασε να αναγνωριστεί, από τους νεότερους σκηνοθέτες. Δυστυχώς, (η ηλικία μου, τα χρόνια περνούν, σε δεκαπέντε χρόνια θα βαδίζω —αν ζω— για τα ογδόντα) δεν θα προλάβω να δω την (αν την κατορθώσει, που πιστεύω ότι θα την κατορθώσει) εξέλιξή του. Και αυτά τα δυο παραδείγματα μου προξενούν —για μένα— οδύνη. Πώς άφησα το χρόνο μου να σπαταληθεί αφειδώλευτα σε ανούσια και σε αδιάφορα χίλια δυο πράγματα. Μια ζωή σπαταλημένη! Μεμψιμοίρησα σ' αυτό εδώ το βιβλίο για τα χρόνια τα χαμένα, εξαιτίας της κατοχής, της αρρώστιας, του στρατιωτικού. Αν και τότε —ναι! και τότε!— θα μπορούσα να μην είχα αφήσει τον εαυτό μου να εκμηδενιστεί. Και τότε, στα χρόνια της κατοχής, θα μπορούσα να δουλέψω για να δημιουργήσω, όπως και τα άλλα τα —όπως τα θεωρώ— κλεμένα μου χρόνια. Αλίμονο! Αφέθηκα να παρασυρθώ στην καθημερινότητα και στην ασχετοσύνη και έφτα-

938

σα σήμερα σ' ένα όριο ηλικίας, που να βλέπω πίσω μου και να οδύρομαι, για τα όσα θα μπορούσα να είχα δημιουργήσει και φύγανε, ή μάλλον δεν έφυγαν, αφού δεν υπήρξαν καν, αλλά αυτό: δεν τα άφησα να γεννηθούν. Το μεγάλο δράμα μου έγκειται στο ότι διαισθάνομαι, αντιλαμβάνομαι, είμαι βέβαιος ότι είχα ικανότητες για δημιουργία και τις ικανότητες αυτές δεν τις αξιοποίησα. Είμαι ένοχος. Ένοχος απέναντι του ίδιου του εαυτού μου που τον άδίκησα. Αυτό δηλαδή είναι αλήθεια; Ότι το προσωπό μας, το άτομό μας είναι κομματιασμένο σε αντιμαχόμενα άτομα. Πολυδιασπασμένος, ο ένας εαυτός μου κακουργεί σε βάρος του άλλου. Σε ποιο δικαστήριο να εγκαλέσω τον ένοχο; Ποιός δικαστής θα τον δικάσει; Η ίδια η συνείδησή μου; Και μ' αυτό, τί; Κι αν βγει η καταδίκη; Ποιάς μορφής καταδίκη μπορεί να βγει; Τώρα θα βγει η καταδίκη; Καταδίκη είναι η ίδια η πορεία της ζωής μου και ο σημερινός σταθμός. Όπου καθισμένος σε μια κορφή, κοιτάζω την κοιλάδα γεμάτη πτώματα. Πτώματα-κομμάτια του εαυτού μου. Τα στέρησα από τη ζωή, από τη δημιουργία. Τί τραγικό να μην είσαι σε θέση να επανορθώσεις! Να επανορθώσεις, πότε; Τώρα στα 63 σου; Στα 63 ο Σεφέρης πήρε το Νόμπελ. Τι περιμένω εγώ φέτος στα 63; Ίσως από το κρατικό-Θέατρο Βορ. Ελλάδας ν' ανεβεί ο «Ζυγός»... Ή, το βέβαιο να κυκλοφορήσω τον 41ο τόμο των Θρακικών Χρονικών. Χρόνος σπαταλημένος. Μια φιλοδοξία. Εκδίδω τα Θρακικά Χρονικά. Αναγνωρίζεται, ναι! Ότι είναι μια προσφορά. Είναι μια προσφορά. Κι έτσι που φτάσαμε σ' αυτό το σημείο του βίου —όπου η αληθινή δημιουργία είναι προβληματική— η έκδοση των Θρακικών Χρονικών είναι μια εμβαλωματική λύση. Λοιπόν; Στα 63 μου, τι έχω να δώσω καθαρά προσωπικό, αληθινά δημιουργικό; Έτσι θα φυραίνω στην απραξία και θα βουλιάζω στην καθημερινότητα και στη πεζότητα; Ο κήπος! Τα ταξίδια... Η τηλεόραση, ο βραδινός περίπατος, το διάβασμα... Τουλάχιστο ν' αφιερώσω περισσότερο χρόνο στο διάβασμα... Τόσα βιβλία, εκατοντάδες τόμοι τα δικά μου βιβλία, πότε θα διαβαστούν; Τα βιβλία που εκδίδονται και που κυκλοφορούν; Και τα μάτια μου, θ' αντέξουν; Και η διαύγεια του μυαλού θα υπάρχει; Τρέμω στην σκέψη της βιολογικής φθοράς! Η ψυχή μου, το πνεύμα μου ζητά μια νεανική δύναμη. Και όμως έρχονται όλα «φυσιολογικά». Με το πέρασμα των χρόνων. Και διακόπτεις το διάβασμα, ένα μεσημέρι της 4 Μαΐου 1986, μέρα Πάσχα, για να χαράξεις αυτές τις σκόρπιες σκέψεις, όπως αναβλύζουν, πικρές από την πίκρα που έχει συσσωρευτεί μέσα σου. Ο Σεφέρης και ο Σταύρος Τσακίρης. Ένας που έγινε μεγάλος, γιατί δίπλα στις ικανότητές του είχε κι αυτήν την ικανότητα να οργανώσει σωστά τη ζωή του. Και ο άλλος που ξεκινά σωστά τη ζωή

του κι ίσως γίνει —στο είδος του— μεγάλος. Κι αναμεσά τους εγώ, μια μετριότητα στο αποτέλεσμα, ενώ η μέσα φωνή μου με βεβαιώνει ότι προορίζομαι για μεγάλα πετάγματα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

ΒΑΡΚΑΡΟΛΑ ΣΤΟΝ ΕΒΡΟ

Πότε γρήγορα καί πότε αργά. Σάν νά είναι κουρασμένο από τόν μακρινό του δρόμο, κυλάει τό νερό τοῦ Ἑβρου. Διαβαίνει από κάμπους. Ἀπό ἀσημένιες ἀμμουδιές κι' ἀνάμεσα από γραφικά κι' ἔρημα ἀραξοβόλια.

Μέ τόν «Ζέφυρο». Μιά βάρκα πού εἶναι ἀραγμένη σ' ἓνα ἀπόμερο ἀραξοβόλι τοῦ Βορριά, δυό ψαράδες ξεκινοῦν γιά βαρκαρόλα στόν Ἑβρο. Ξεκινάει ἡ βάρκα, καί τό κύμα ἀφρίζει στό διάβα της. Οἱ σταλαγματιές τοῦ ἀφρισμένου νεροῦ δροσίζουν τά ἡλιοκαμένα πρόσωπα τῶν ψαράδων. Καθώς φυσάει τ' ἀγέρι φουσκώνει τ' ἄσπρο πανί τοῦ «Ζέφυρου». Κι' ἀνεμίζει τό μπαϊράκι στήν κορυφή τοῦ καταρτιοῦ.

Στίς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ, ἀτέλειωτες σειρές ἀπό ἱτιές συντροφεύουν τόν Ἑβρο στόν μακρινό του δρόμο. Ἄλλες νιές κι' ἄλλες γριές. Ἄλλες σάν φυσάει τ' ἀγέρι λυγίζουν τά κορμιά τους σάν νά χορεύουν. Ἄλλες, σάν νά λούζουν τά κλωνάρια τους στά νερά τοῦ ποταμοῦ. Κι' ἄλλες πάλι, καθώς παιγνιδίζουν τ' ἀσημένια φύλλα τους, ἀκούγεται κάποιος ψίθυρος. Κἄτι σάν τραγούδι. Ἐνα τραγούδι αἰώνιο. Πότε εἶναι ἤρεμο καί χαρούμενο, πότε κλασιάρικο σάν μοιρολόγι καί πότε βοερό. Ὅταν εἶναι ἤρεμο δίνει κουράγιο καί χαρά στούς ψαράδες. Ὅταν εἶναι κλασιάρικο εἶναι τό μοιρολόγι γιά τόν Ἑβρο. Τόν γιό, τοῦ Κάσσανδρου βασιλιά, πού ἄδικα συκοφαντημένος ἀπό τήν μητριά του, προτίμησε τόν θάνατο στά καθάρια νερά τοῦ ποταμοῦ. Προτοῦ τό κοφτερό σπαθί τοῦ πατέρα του, τοῦ πάρει τήν ζωή. Κι' ὅταν πάλι τό τραγούδι εἶναι βοερό. Τότε οἱ ἱτιές ἀναθεματίζουν τήν Δαμασίπη. Τήν μητριά μάννα, πού ἡ ὁμορφιά τοῦ γιουῦ της τοῦ Ἑβρου τήν γοήτεψε. Γέννησε μέσα στήν καρδιά της τόν ἔρωτα γι' αὐτόν. Καί τοῦ τόν γύρεψε ἐπίμονα. Ἐκεῖνος τῆς τόν ἀρνήθηκε. Καί ἡ μητριά μάννα ἐκδικήθηκε τό παιδί της.

Ἀνάμεσα από τίς ἱτιές προβάλλουν ξέφωτες στεριές μέ ἀσημένιες ἀμμουδιές. Μικρά ἀραξοβόλια ὅπου εἶναι ἀραγμένες ψαροπούλες καί οἱ ψαράδες σιμά στήν καλύβα τους. Ἄλλοι μπαλώνουν, κι' ἄλλοι ἀπλώνουν τά δίχτυα τους γιά στέγνωμα στά δέντρα. Μιά πολιτεία ἀντικρύζει ἡ ψαρόбарκα στόν δρόμο της. Κτισμένη στήν ἀριστερή ὄχθη. Εἶναι ἡ Ἀδριανούπολη. Μεγάλα γεφύρια ζώνουν τόν ποταμό. Μεγάλη πολιτεία.

Μεγάλη καί ἡ ἱστορία της πού χάνεται στα βάθη τῶν χρόνων. Ἀρχόντισσα τότε. Το μαρτυροῦν οἱ παλιές μεγάλες ἐκκλησιές μέ τά ὑψηλά τζαμιά. Ἕνας Τοῦρκος μουεζίνης στό μπαλκόνι κάποιου τζαμιοῦ προσεύχεται στόν Ἀλλάχ. Τώρα ἡ πολιτεία εἶναι ξεπεσμένη ἀσήμαντη.

Εἶναι κτισμένη στόν τόπο τῆς μυθικῆς Ὀρεστιάδας. Λέγεται ὅτι ὁ Ὀρέστης ὁ γιός τοῦ Ἀγαμέμνονα Βασιλιᾷ τῶν Μυκηνῶν, ἀφοῦ σκότωσε τήν μητέρα του Κλυταιμνήστρα, προσβλήθηκε ἀπό μανία. Καταδιωκόμενος ἀπό τίς Ἑρινύες, ὕστερα ἀπό πολλές περιπλανήσεις ἦρθε στήν Θράκη. Ἐκεῖ, ὕστερα ἀπό χρησμό λούσθηκε στά νερά στήν συμβολή τῶν τριῶν ποταμῶν Ἐβρου, Τόντζου καί Ἀρτίσκου. Ἐξαγνίσθηκε, θεραπεύθηκε. Σέ ἀνάμνηση δέ τῆς θεραπείας του ἔκτισε τήν Ὀρεστιάδα. Ὁ Βυζαντινός ποιητής Ἰωάννης Τζέτζης γράφει:

Τό πρὶν μικρόν πολίχνιον κλῆσιν Ὀρεστιάδα.
 Ὁ Ἀγαμέμνονος υἱός πρὶν ἔγειρεν Ὀρέστης
 ἐκεῖ χρυσθεῖς γάρ ποταμοῖς ἰάθη τῆς μανίας.

.....

Ψαροπούλια πετοῦν καί συντροφεύουν τοὺς ψαράδες στήν βαρκαρόλα. Πετοῦν δῶθε-κεῖθε. Πότε κατεβαίνουν ὡς στήν βάρκα καί μέ τό κράξιμό τους θέλουν νά χαιρετίσουν τοὺς ψαράδες. Πότε ἀνεβαίνουν ψηλά καί πότε κουρασμένα κουρνιαίζουν στίς ἱτιές. Ἀλλά πουλιά πάλι κρυμμένα μέσα στά κλωνάρια τῶν δέντρων κελαῖδοῦν. Ἀκούγεται τό κελαῖδημά τους μέσα στήν γαλήνη τοῦ τοπίου. Ὁ ἥλιος πού λάμπει ψηλά στόν οὐρανό καί ζεσταίνει καί φωτίζει τήν γῆ, μοιάζει σάν νά σκορπάη μυριάδες διαμάντια πού λαμπυρίζουν στά νερά τοῦ ποταμοῦ. Ἕνας πλούσιος κάμπος μέ καρπερά χωράφια ἀπλώνεται στήν δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ. Πιό πέρα ἡ Ὀρεστιάδα, μιὰ καινούργια πολιτεία — ἡ πολιτεία τῶν προσφύγων. Στόν δρόμο τους οἱ ψαράδες ἀγναντεύουν ἀπό μακριά, κι' ἀπό τά δεξιὰ ἕνα βυζαντινό κάστρο γκρεμισμένο ἀπό τά χρόνια, στήν κορυφή ἑνός λόφου. Κι' ὕστερα προβάλλει ἕνα μεγάλο σιδερένιο γεφύρι μέ μεγάλες σιδερένιες καμάρες. Το γεφύρι ζώνει τίς δυό ὄχθες τοῦ ποταμοῦ καί ἐνώνει τίς δυό χῶρες μέ τραῖνο. Στίς ἄκρες τοῦ μεγάλου γεφυριοῦ εἶναι κτισμένα φυλάκεια. Στό ἕνα κυματίζει μιὰ γαλανόλευκη σημαία μέ τόν σταυρό. Στό ἄλλο μιὰ κόκκινη μέ τό μισοφέγγαρο καί στρατιῶτες φρουροί. Πιό πέρα κι' ἄλλο γεφύρι. Μισογκρεμισμένο ἀπό τά χρόνια τοῦ τελευταίου μεγάλου πολέμου.

Τά ψαροπούλια πετοῦν ψηλά καί κρίζουν. Πότε πάλι βουτοῦν στά νερά τοῦ ποταμοῦ, σάν νά γυρεύουν τροφή. Ἀνάμεσα ἀπό τίς ἱτιές φαίνεται μιὰ ἄλλη πολιτεία. Τό Διδυμότειχο. Μέ μεγάλη ἱστορία πού τό μαρτυράει τό κάστρο της. Καί ἡ γῆ της. Πού κρύβει στά σπλάχνα της λογιῶν-λογιῶν θησαυρούς. Ὁ ἥλιος γέρνει στήν Δύση. Βασιλεύει πίσω ἀπό τις μακρινές

βουνοκορφές της Ροδόπης. Βραδυάζει έρχεται ή νύχτα. Τ' άστέρια τρεμοσβύνουν στόν ούρανό. Τό φεγγάρι μέ τό χλωμό φώς φέγγει τήν γή. Μοιάζει σάν νά βάφη άσημένιο το νερό τοῦ ποταμοῦ. Μέσα στήν νύχτα οί Ιτιές καθώς ύψώνουν καί λυγοῦν τά κορμιά τους μοιάζουν μέ παράξενα στοιχειά. Κι' ή βάρκα μέ τούς ψαράδες σταματάει τό ταξίδι της σ' ένα άραξοβόλι.

Ένα νυχτοπούλι άκούγεται μέσα στή γαλήνη της νύχτας. Μιά-μιά διαβαίνουν οί ώρες. Άκούγεται ό φλοῖσβος καθώς τά κύματα τοῦ νεροῦ φθάνουν στ' άκρογιάλι. Σκορποῦν καί ξεψυχοῦν. Τά φύλλα τῶν δέντρων ήχολλογοῦν καθώς παιγνιδίζουν στό ανάλαφρο φύσημα τοῦ άγέρα.

Μέσα στό σκοτάδι άνάρια-άνάρια φέγγουν φῶτα στίς δυό δχθες. Εἶναι τά φανάρια πού φέγγουν άλλα στίς βάρκες, κι' άλλα στίς ψαράδικες καλύβες. Οί ώρες διαβαίνουν ή μία ύστερα από τήν άλλη καί κάθε μιά καθώς φεύγει, παίρνει μαζί της κι' ένα κομμάτι της νύχτας.

Άρχίζει νά χαράζει. Άκούγονται τά πρώτα κελαϊδήματα τῶν πουλιῶν. Ό ήλιος όλοπόρφυρος φαίνεται στήν άνατολή πίσω άπ' τά Τουρκοβούνια. Οί ψαράδες ξυπνοῦν. Άπλώνουν τό χέρι τους καί παίρνουν μέ τήν χούφτα τους λίγο νερό καί νίβουν τό πρόσωπό τους. Κάνουν τόν σταυρό τους καί τρῶνε ψωμοτύρι. Η βαρκαρόλα ξαναρχίζει. Άριστερά καί δεξιά σχηματίζονται δμορφες εἰκόνες. Άσημένιες άμμουδιές πού λάμπουν στό φώς τοῦ ήλιου. Κοπέλλες πλένουν προικιά στ' άκρογιάλια. Ξέγνοιαστα παιδιά, άλλα τρέχουν κι' άλλα τραγουδοῦν καί χορεύουν. Ζευγολάτες στα χωράφια όργώνουν τήν γή μέ γρήγορα ἄλογα. Βοσκόπουλα ποτίζουν τά διψασμένα κοπάδια τους στίς δχθες τοῦ ποταμοῦ. Άποσταμένοι άνθρωποι από τόν κάματο της δουλειᾶς ξαποσταίνουν κάτω από τόν ἴσκιο τῶν δέντρων. Μιά πολιτεία φαίνεται μακρῶ. Άπό τήν δεξιά δχθη τοῦ ποταμοῦ. Εἶναι τό Σουφλί. Στόν κάμπο του χωράφια καί μπαξέδες. Εἶναι ή πολιτεία τοῦ μεταξιοῦ. Ξεχωρίζουν τά καμπαναριά τῶν ἐκκλησιῶν. Ξεχωρίζουν καί οί καμινάδες στίς φάβρικες πού μαρτυροῦν τήν παλιά δόξα της πολιτείας. Μερικές όργυιές πιό πέρα στήν πλαγιά ενός λόφου τό μοναστήρι της Παναγιάς της Πορταίτισσας.

Ψαροπούλες συναντή στόν δρόμο του ό «Ζέφυρος». Καλημέρες καί εύχές αλλάζουν μεταξύ τους οί άνθρωποι. Φώς τοῦ ήλιου. Δροσερό καθάριο άγέρι. Όμορφος όρίζοντας. Γαλήνη. Δημιουργοί χαρᾶς καί ψυχικῆς ανάτασης.

Άκούγεται τ' αηδόνι πού κελαϊδῇ μέσα στά κλωνάρια μιᾶς ἰτιάς. Καθώς φυσάει τ' άγέρι, ρυτιδώνει τό νερό τοῦ ποταμοῦ. Ένας άπέραντος γαλάζιος ούρανός πού χορταίνει καί ξεκουράζει μέ τήν άπεραντωςύνη καί τό καθάριο χρῶμα του τόν άνθρωπο. Ένα μεγάλο πέτρινο γεφύρι ἀντικρύζει ή ψαροπούλα πού ένώνει τίς δυό δχθες τοῦ ποταμοῦ καί τίς δυό γειτονικές χῶρες. Μιά μικρή πολιτεία άγναντεύουν οί ψαράδες. Εἶναι οί Φέρες. Μιά δμορφη

βυζαντινή εκκλησία μέ τούς μολυβένιους τρούλλους φαίνεται από μακρυά. Είναι ή εκκλησία τής Παναγιάς τής Κοσμοσωτήρας. Κι' ύστερα καθώς ή βάρκα προχωράει, άμέτρητα, δμορφα πουλιά καλωσορίζουν και πετούν τριγύρω της και τήν συντροφεύουν στόν δρόμο. Κύκνοι, γλάροι, έρωδιοί κι' άλλα πουλιά τής θάλασσας και τής στεριάς. Φαίνεται τό νησί τών Κύκνων. Τό νησί πού είναι ό παράδεισος και τό καταφύγιο τών άμέτρητων πουλιών. Μέ τούς θάμνους, τίς πυκνές καλαμιές και τό παντοτεινό πράσινο χορτάρι στην γή του.

Στήν άριστερή δχθη του Έβρου μία μικρή πολιτεία. Ή Αίνος. Μεγάλη και σπουδαία στά χρόνια του 21. Μέ ξακουστό λιμάνι κι' άνδρείους θαλασσομάχους. Ή Ατυχη, έμεινε σκλάβα στόν Τοῦρκο δυνάστη. Ή Ασήμαντη τώρα. Μοιάζει μέ νεκρή πολιτεία πού ήσυχάζει δίπλα στά νερά του Έβρου. Πιο πέρα φαίνεται ή γαλάζια θάλασσα τής Θράκης.

Ή βαρκαρόλα τό δμορφο ταξίδι τελείωσε. Οί δυό ψαράδες πλευρίζουν τόν Ζέφυρο, σ' ένα μικρό άραξοβόλι του νησιού τών πουλιών. Δίπλα σέ μία καλύβα πού είναι τό σπίτι τους.

« Από τήν Συλλογή Ώρες Άγάπης »

ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ ΣΕΝΤΕΡΗΣ

ΕΛΑ ΝΑ ΠΕΡΠΑΤΗΣΟΥΜΕ ΤΗ ΓΗ

Έλα να περπατήσουμε μαζί τη γη.
Σε κόσμους μακρινούς, πρωτόγνωρους να πάμε
Μ' αυτούς, που πάνε στη δουλειά
πρωί, πρωί με την αυγή
Μαζί τους νά δουλέψουμε, γλυκό ψωμί να φάμε

Έλα να περπατήσουμε μαζί τη γη
Με άσπρους, μαύρους, κίτρινους
στο ίδιο να καθήσουμε τραπέζι.
Έλα να δούμε το δικό μας το παιδί
Μαζί με τον Αιθίοπα να παίζει...

Έλα να στήσουμε χορό γύρω στη γη
Με γκαίντες, με τσιγγάνικα βιολιά και ντέφια.
Πάμε στη Δύση, πάμε στην Ανατολή
μ' όλο τον κόσμο να γίνουμε αδέρφια...

Ιούλης 1982

ΤΡΕΙΣ ΦΟΡΕΣ ΣΚΟΤΩΣΑΝ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ

Σκοτώσαν τρία περιστέρια
 ένα άσπρο και δύο μαύρα!
 Λουμούμπα, Κένεντυ, Μάρτιν-Λούθερ Κίνγκ.
 Τρεις φορές σκοτώσαν την ειρήνη!

Στου πολιτισμοῦ μας τὴν κορφή
τρεῖς σταυροὶ ξαναστηθῆκαν
ἕνας, ἄσπρος καὶ δυὸ μαῦροι
κι' ἀπάνω τους σταυρῶσαν τὴν εἰρήνην

Σταυρώσαν τρία περιστέρια
ένα άσπρο καί δυό μαύρα
Λουμούμπα, Κένεντυ, Μάρτιν-Λούθερ Κίνγκ.
Τρεις φορές σκοτώσαν τήν ειρήνη!...

Τό αίμα πού έτρεξε από τίς πληγές
δέν ήταν μαύρο ούτε άσπρο,
τό ίδιο είχε χρώμα!
Είχε τό χρώμα τής αγάπης...

Οί δολοφόνοι φεύγουν τώρα άλαφιασμένοι
κυνηγώντας τόν έαυτό τους...
Μή προσπαθείς γιά νά τούς πιάσεις
θά χαθείς μέσ' στή ζούγκλα...!

Σκοτώσαν τρία περιστέρια...
Τρεις φορές σκοτώσαν τήν ειρήνη...

1968

Γ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

**ΔΗΜΗΤΡΗ Κ. ΣΑΜΣΑΡΗ: Ο ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ**, Θεσσαλονίκη 1980 σελ. 405.

Για την ιστορία της Θράκης λίγα γνωρίζουμε οι Νεοέλληνες και ακόμα λιγότερα βιβλία έχουν γραφεί γι' αυτήν στη γλώσσα μας.

Οι Κωνσταντίνος Κουρτίδης, Αχιλλέας Σαμοθράκης και Γεώργιος Ευσταθίου που έγραψαν Ιστορία της Θράκης, ήταν άνθρωποι πολυμαθείς και καλοί πατριώτες που ξεκινούσαν με αγαθές προθέσεις για να προβάλουν την ιστορία του τόπου τους· οι εργασίες τους όμως παρ' όλο τον όγκο των πληροφοριών που παρέθεταν δεν μπόρεσαν να ξεπεράσουν τα όρια της ερασιτεχνικής προσπάθειας.

Τούτο μπορεί να ειπωθεί και για άλλα έργα γύρω από τον Ελληνισμό της Θράκης για τους προϊστορικούς και τους ρωμαϊκούς χρόνους, που έχουν χαρακτηριστεί ότι δεν έχουν επιστημονική πληρότητα.

Από την άλλη πλευρά, έργα με θρακολογικά θέματα δεν λείπουν από την ξένη βιβλιογραφία που είναι στον τομέα αυτό πολύ πλούσια. Τα έργα όμως αυτά προσιτά μόνο στους επιστήμονες είναι άγνωστα στο ευρύ κοινό και ιδιαίτερα στους Θρακιώτες.

Το κενό αυτό ήρθε να καλύψει η διδακτορική διατριβή του κ. Δημήτρη Κ. Σαμσάρη, Σερραίου και Θρακιώτη στην καταγωγή απ' τη μητέρα του «Ο Εξελληνισμός της Θράκης κατά την Ελληνική και Ρωμαϊκή αρχαιότητα».

Το έργο αυτό έχει ήδη γίνει γνωστό στους διεθνείς επιστημονικούς κύκλους μια και έχουν δημοσιευτεί ευμενείς κριτικές σε ξενόγλωσσα επιστημονικά περιοδικά.

Ο κ. Δ. Σαμσάρης είναι σήμερα καθηγητής της Ρωμαϊκής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Εργάστηκε συστηματικά ως υπότροφος σε ελβετικές και γαλλικές βιβλιοθήκες καθώς και στη Βουλγαρία με την ευκαιρία της εκεί παραμονής του, όπου συμμετείχε σε σεμινάρια ιστορίας και φιλολογίας. Κατά το διάστημα της παραμονής του στο εξωτερικό του δόθηκε η ευκαιρία να έρθει σε επαφή με πολλές πηγές γύρω από το θέμα του, που τον βοήθησαν αποφασιστικά στη συγκέντρωση του υλικού και τη βιβλιογραφία που αφορούσε το θέμα που επεξεργάστηκε.

Το θέμα του εξελληνισμού της Θράκης δεν είχε ερευνηθεί συστηματικά πριν από τον κ. Σαμσάρη, ίσως γιατί δεν κίνησε το ενδιαφέρον των

επιστημόνων όσο άλλα προβλήματα και ζητήματα της «Θρακολογίας». Μια διάλεξη του Κομοτηναίου καθηγητή Στίλωνα Κυριακίδη για τον ελληνισμό των συγχρόνων Θρακών που εκδόθηκε και από το Ίδρυμα Μελετών της Χερσονήσου του Αίμου¹ μόνο ακροθιγώς ερευνά το θέμα του εξελληνισμού των Θρακών.

Η εργασία του κ. Σαμσάρη χωρίζεται σε δύο κύρια μέρη των οποίων προτάσσεται αναλυτική εισαγωγή. Σ' αυτήν παρουσιάζονται γενικά στοιχεία για τους Θράκες και τη γλώσσα τους, τα όρια της Θράκης κατά τις διάφορες εποχές, ιστορική επισκόπηση από τον 7ον π.Χ. αιώνα μέχρι το τέλος του 3ου μ. Χ. αιώνα και οι αγώνες των αποίκων Ελλήνων στα θρακικά παράλια για τη μόνιμη εγκατάσταση και παραμονή τους στη θρακική γή.

Στο πρώτο μέρος υπάρχουν κεφάλαια όπου αναλυτικά εξετάζονται ο ελληνικός αποικισμός και η διείσδυση του Ελληνισμού στο εσωτερικό της Θράκης, ο οδικό δίκτυο της Θράκης, οι δημογραφικές μεταβολές στο θρακικό χώρο, οι πολιτικές κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις Ελλήνων και Θρακών και οι παράγοντες που δυσκόλεψαν και περιόρισαν την έκταση του εξελληνισμού. Κεφάλαια ενδιαφέροντα και συναρπαστικά, μια και αφορούν χώρους που πολλοί απ' αυτούς εξακολουθούν ν' αναφέρονται και σήμερα με τα αρχαία τους ονόματα, όπως η Μαρώνεια, η Αίνος, τα Άβδηρα και ο Δορίσκος κι' εξακολουθεί σ' αυτά αναλλοίωτη η ζωή επί αιώνες.

Στο δεύτερο μέρος αναφέρονται οι μορφές που πήρε ο ελληνισμός της Θράκης, η γεωγραφική του έκταση και το κοινωνικό του βάθος. Είναι το σπουδαιότερο μέρος της εργασίας του κ. Σαμσάρη και το πιο ενδιαφέρον.

Στα τέσσερα κεφάλαιά του εξετάζονται οι ισάριθμες μορφές της διείσδυσης της ελληνικότητας και της ελληνικής κουλτούρας στο θρακικό χώρο. Θεσμοί, θρησκευτική λατρεία, τέχνη και γλώσσα.

Οι ελληνικοί θεσμοί (εκκλησία του Δήμου, Βουλή, Γερουσία, Αγορανόμοι, Γραμματείς, Επιμελητές, Πρέσβεις, Αγωνοθέτες, Κήρυκες και άλλοι) γίνονται από τον 4ο αιώνα δεκτοί όχι μόνο στις παράλιες πόλεις, με ελληνικούς κατά πλειοψηφία πληθυσμούς, αλλά και στις πόλεις του εσωτερικού, ακόμα δε και στην ύπαιθρο. Το ίδιο συμβαίνει και με τη θρησκευτική λατρεία όπως φαίνεται από απειρία επιγραφών που βρέθηκαν σ' όλο το χώρο από τα παράλια του Θρακικού πελάγους μέχρι τον ποταμό Δούναβη. Οι θρακιώτες θεοί αφήνουν σιγά-σιγά τη θέση τους στους ελληνικούς των οποίων ιερά και ναοί εντοπίστηκαν σ' όλη τη Θράκη. Όπως διαπιστώθηκε από το αρχαιολογικό υλικό που αποκαλύφτηκε, ελληνικά καλλιτεχνικά

1. *Στίλωνος Κυριακίδου*, Περί την Ιστορίαν της Θράκης. Αριθ. 36 των εκδόσεων του Ιδρύματος Μελετών της Χερσονήσου του Αίμου.

εργαστήρια λειτουργούσαν σε όλες σχεδόν τις παράλιες πόλεις του Αιγαίου, της Προποντίδας και του Ευξείνου που η παραγωγή τους διοχετεύονταν στο εσωτερικό. Ζευγάρωσαν έτσι τα ελληνικά καλλιτεχνικά στοιχεία με θρακικά, φρυγικά, ιρανικά, σκυθικά και ρωμαϊκά και δημιουργήθηκε μια νέα τέχνη η ελληνοθρακική που πάμπολα δείγματά της ήρθαν στο φως με τις ανασκαφές.

Αναλυτικά εξετάζει ο συγγραφέας και την περίπτωση του γλωσσικού εξελληνισμού ερευνώντας τα τοπωνύμια και τον βαθμιαίο εξελληνισμό των θρακικών ονομάτων όπως βγαίνει από χιλιάδες επιγραφές που έχουν βρεθεί σ' όλες τις περιοχές της Θράκης.

Αποκαλύπτει έτσι ο κ. Σαμσάρης μπροστά στα κατάπληκτα μάτια μας έναν κόσμο ολόκληρο με τους θεσμούς του, τις γιορτές του και την τέχνη του.

Πλεονέκτημα μεγάλο της εργασίας είναι τα άφθονα στοιχεία από τη ξένη, τη διεθνή βιβλιογραφία και την ελληνική που συγκριτικά με την ξένη είναι απελπιστικά φτωχή. Ας ελπίσουμε ότι η εργασία αυτή του κ. Σαμσάρη θα έχει συνέχεια και από άλλους επιστήμονες συμπατριώτες μας. Να ελπίσουμε ακόμα ότι θ' αρχίσει συστηματική έρευνα και σ' ολόκληρο τον ελληνικό θρακικό χώρο; Μετά τ' Άβδηρα, τη Μαρώνεια, τη Σαμοθράκη και την Αιγαιακή Μεσημβρία όπου διεξάγονται συστηματικά ανασκαφές, έχουμε πλήρη άγνοια, τί υπάρχει κάτω απ' τη φλούδα της θρακικής γης. Αγνοημένη η Μάκρη, η Τραϊανούπολη με τους ρωμαϊκούς λουτρώνες, ο Δορίσκοις και μια σειρά άγνωστες πόλεις πλάι στην κοίτη του Έβρου.

Η εργασία του κ. Σαμσάρη ας ελπίσουμε ότι θα γίνει ευρύτερα γνωστή στο θρακικό κοινό για να τονίσει περισσότερο την αυτογνωσία του. Ας ελπίσουμε επίσης ότι θ' αποτελέσει πρόκληση και γι' άλλους επιστήμονες να ερευνήσουν το χώρο μας και σύντομα να έχουμε γνώση των ερευνών τους.

ΜΟΣΧΟΣ ΚΟΥΚΟΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

Τάκη Χρ. Τσονίδη, Κύριλλος Στ', Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 1813-1818, δεύτερη έκδοση, 'Ορεστιάς 1986, "Έκδοση 'Εκπολιτιστικού-Μορφωτικού Συλλόγου Πυθίου Ρηγίου σσ. 144.

Φιλομένης Δούβλη, "Επαρση "Ηλιου, Ποιήματα, 'Αθήνα 1986, έκδοση Διγένης, σσ. 47

'Ελευθερίας Μαυρίδου, Σελάγισμα, Ποίηση, Θεσσαλονίκη 1985 σσ. 109.

'Ελευθερίας Μαυρίδου, Παλμοί του Γένους, Ποίηση, Θεσσαλονίκη 1983 σσ. 45.

Νεοφύτου Γονατᾶ-Παρασκευᾶ Κυδωνιάτη, 'Η Μουσουλμανική Μειονότητα της Θράκης, Κομοτηνή 1985, σσ. 143.

Vassiliki Pikoula, Paris, "Έκδοση Galerie Darthea Speyer, σσ. 71. Στά γαλλικά με ελληνική μετάφραση σέ ένθετο πολυγραφημένο τεύχος 12 σελ.

Σουλτάνας Πολιτσάκη-Παπαδημητρίου, Αὐτά δέ θά τά γράψει ἡ ἱστορία, έκδοση 'Εκλογή, σσ. 158.

Θανάση Κούγκουλου, Μιά μέρα στό ἀρχιπέλαγος τῆς νύχτας, 14 θραύσματα μεταξύ ἔρωτος καί θανάτου, Ποίηση, 'Αλεξανδρούπολη 1986.

Δημήτρη Σταμέλου, 'Ο θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη, 'Αθήνα, έκδ. Βιβλιοπωλεῖον τῆς «'Εστίας», σσ. 173.

Χρήστου 'Αμπατζιάνη - 'Αντώνη Λιάπη - Συμεών Σολταρίδη, 'Η Εἰρήνη στίς σχέσεις 'Ελλάδας Τουρκίας, Κομοτηνή 1986, έκδ. Συλλόγου Ι.Κ.Τ.Α.Θ., σσ. 44.

Πέτρου Βαμβακᾶ, Περί τήν ἀπελευθέρωσιν τῆς Δυτικῆς Θράκης, 'Αθήνα 1986, έκδ. 'Ιαπετός, σσ. 51/5 φωτογραφίες.

Βασίλη Σερμπέζη, 'Ελληνικοί Χοροί, Σημειώσεις γιά τούς δευτεροετείς φοιτητές, έκδ. τμήματος Φυσικῆς 'Αγωγῆς καί 'Αθλητισμοῦ τοῦ Δημοκρίτιου Πανεπιστημίου Θράκης, (τεύχη Α, Β, Γ). σσ. 14, 30, 24 ἀντίστοιχα.

D. J. Delivanis, Die Wahruncscestaltung in Sudosteuropa ih den Siebziger Jahren. 'Ανάτυπο τοῦ τόμου 'Ελληνικές 'Ανακρινώσεις στό Ε' Διεθνές Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. 'Αθήναι 1985, σσ. 8.

D. J. Delivanis, *Les buts Poursuivis par la reevaluation, les conditions requises pour leur realisation et ses repercussions sur les prix les retributions, les profits, les deltes et le cycla economique, ανάπτυπο από τό « Αφιέρωμα στον Άλ. Γ. Λιτζερόπουλο*», Αθήνα 1985, σσ. 13.

Δημητρίου Δελιβάνη, *Η Νομισματική και Συναλλαγματική πολιτική κατά την τελευταίαν δεκαετίαν (1973-1983), ανάπτυπο του τόμου «Ξενία Ιακώβω Αρχιεπισκόπου Βορείου και Νοτίου Αμερικής»*.

Δημητρίου Δελιβάνη, *Η διατήρησις της ανεργίας παρά τον πληθωρισμόν και παρά την οικονομικήν πρόοδον, Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών, έτος 1986, τόμος 61ος, έν Αθήναις 1986, σσ. 9.*

Δημητρίου Δελιβάνη, *Η συνεχής ύψωσις των τιμών από τό 1939, Θεσσαλονίκη Δεκέμβριος 1985, σσ. 9.*

Θεσσαλονίκη, *Ιστορία και Τέχνη*, Αθήνα 1986, έκδ. Υπουργείου Πολιτισμού, 9η Έφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, σσ. 107.

Actes du Premier Symposium International de Thracologie, Rome, 14-16 Novembre 1977, σσ. 180.

Le Monde de Thrace, Ile Congres International de Thracologie, Volume Selectif, 1982, έκδ. Naqard, σσ. 461.

Actes du Troisieme Symposium International de Thracologie, Palma de Mayiorca 16-19 Novembre 1981, σσ. 342.

Hth. International Thracian Conference, Boston 7-10 June 1984, σσ. 406.

Δημήτρη Σταμέλου, *Η Δωρίδα στην Τουρκοκρατία, έκδ. Γλάρος, σσ. 181.*

Αθανασίου Παπά, Μητροπολίτου Έλενοπόλεως, *Πολίται τινές, Ζωγράφοι και Αγιογράφοι του ΙΘ' και Κ' αιώνος, ανάπτυπο του « Έκκλησία και Θεολογία III » (1982), σσ. 34.*

Αθανασίου Παπά, Μητροπολίτου Έλενοπόλεως, *Προβλήματα γύρω στις επιγραφές των Ιερών Αμφίων, Θεσσαλονίκη 1975, ανάπτυπο του 28ου τόμου της Επιστημονικής Επετηρίδας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ., σσ. 29.*

Αθανασίου Παπά, Μητροπολίτου Έλενοπόλεως, *Βιβλιογραφία Ιερατικών και Λειτουργικών Αμφίων του Βυζαντινού τόπου, Αθήναι 1986, ανάπτυπο της «Θεολογίας» τόμ. ΝΖ', 1986, τεύχος Β', σσ. 26.*

Αθανασίου Παπά, Μητροπολίτου Έλενοπόλεως, *Ο Σακελλάριος Α. Μαγκλής και τά εις έν Ι. Ναόν Αγίας Τριάδος πέραν έργα αυτού, έν Αθήναις 1985, ανάπτυπο της «Θεολογίας» τόμος ΝΣΤ', 1985, τεύχος Γ', σσ. 47.*

Αθανασίου Παπά, Μητροπολίτου Έλενοπόλεως, *Ο Αγιογράφος Διακο-Προκόπης και τά έν τοις Ναοις της Ι. Μητροπόλεως Χαλκηδό-*

νος έργα αὐτοῦ, Ἀθῆναις 1984, ἀνάτυπο τοῦ τόμου «Μνήμη Μητροπολίτου Ἰκονίου Ἰακώβου» σσ. 19.

Ἀρχαία Μακεδονία IV, Ἀνακοινώσεις κατὰ τό τέταρτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 21-23 Σεπτεμβρίου 1983, Θεσσαλονίκη 1986, ἔκδ. IMXA, σσ. 680.

Josif Constantin Dragan, Milenium Imperial al Daciei, Bucurest, 1986, ἔκδ. Editura Stiintifică și Enciclopedică, σσ. 285.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Χανιά, 1986, ἐτήσια ἔκδοση Δήμου Χανίων.

Αἰολικά Γράμματα, Χρόνος ΙΔ', σσ. 121, τεῦχος 83-84, Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 1984, σσ. 77.

Αἰολικά Γράμματα, Χρόνος ΙΣΤ' τεῦχος 91-93 Γενάρης-Απρίλης 1986, σσ. 79.

Αἰολικά Γράμματα, τόμος 12ος τεῦχος 97-98-99, σσ. 160.

Ἐνημερωτικό Δελτίο Γενικῆς Γραμματείας Ἑρευνας καί Τεχνολογίας, τεῦχος 11-12/85, σσ. 80.

Σκιάθος, Τρίμηνη Σκιαθίτικη Ἐπιθεώρηση, χρόνος 11ος τεῦχος 40, Γενάρης-Φλεβάρης-Μάρτης 1986, σσ. 32.

Σκιάθος, Τρίμηνη Σκιαθίτικη Ἐπιθεώρηση, χρόνος 11ος τεῦχος 41 Απρίλης-Μάης-Ιούνης 1986, σσ. 16.

Σκιάθος, Τρίμηνη Σκιαθίτικη Ἐπιθεώρηση, χρόνος 11ος τεῦχος 42 Ιούλης-Αὐγουστος-Σεπτέμβρης 1986, σσ. 40.

Σκιάθος, Τρίμηνη Σκιαθίτικη Ἐπιθεώρηση, χρόνος 11ος τεῦχος 43 Οκτώβρης-Νοέμβρης-Δεκέμβρης 1986, σσ. 16.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ

Ἀντωνιάδης Γεώργιος. Γεννήθηκε στήν Ἀνατολική Θράκη. Μεγάλωσε στήν Κομοτηνή, ὅπου πήρε τή στοιχειώδη καί τή γυμνασιακή του μόρφωση. Σπούδασε Ἱατρική στό Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν καί εἰδικεύτηκε στόν κλάδο τῆς Παθολογίας. Ἔκανε τή διδακτορική του διατριβή στήν Ἱατρική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης καί διηύθυνε γιά πολλά χρόνια τήν Παθολογική Κλινική τοῦ Γενικοῦ Νοσοκομείου τῆς Κομοτηνῆς. Πρωτοστάτησε στήν ἴδρυση τῆς Ἱατρικῆς Ἑταιρείας Ροδόπης καί διετέλεσε κατ' ἐπανάληψη Πρόεδρος τῆς. Ἐκτός ἀπό τήν κύρια ἐπαγγελματική του ἐνασχόληση ἐνδιαφέρεται καί γιά τήν καλλιέργεια τῶν Γραμμάτων.

Γεωργαντζῆς Πέτρος. Γεννήθηκε τό 1937 στήν Ξάνθη, ὅπου καί μαθήτευσε στήν Ἐκκλησιαστική Σχολή (1949-1956). Ἀκολούθως φοίτησε στή Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης (1956-1960). Ἐργάστηκε στό Δῆμο Ξάνθης ὡς γραμματέας τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου (1960-1966). Στή συνέχεια διορίστηκε ὡς καθηγητής στή Μ. Ἐκπαίδευση καί ὑπηρέτησε σέ διάφορα Γυμνάσια καί Λύκεια τοῦ Ν. Ξάνθης. Πρόσφατα διορίστηκε Σχολικός Σύμβουλος Μέσης Ἐκπαίδευσως. Παράλληλα μέ τά ἄλλα καθήκοντά του, ἀπό μαθητής ἀσχολεῖται μέ τήν ἐρευνα καί μελέτη τῆς ἱστορίας, συλλογή ἱστορικοῦ ὕλικου καί συγγραφή διαφόρων ἄρθρων καί μελετῶν. Ἐκτός ἀπό πολλά ἄρθρα καί ὁμιλίες πού δημοσιεύτηκαν σέ ἐφημερίδες καί περιοδικά τῆς Ξάνθης, Καβάλας, Θεσσαλονίκης καί Ἀθηνῶν, ἔχει ἐκδώσει σέ αὐτοτελή βιβλία τίς ἐργασίες του: «Συμβολή εἰς τήν ἱστορίαν τῆς Ξάνθης» (βραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), «Ἀρχαῖοι καί σύγχρονοι Θῤῃκες», «Ἐθνικοί καί Ἐκκλησιαστικοί ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων τῆς Ροδόπης», «Τά ἱερά προσκυνήματα τῆς μητροπόλεως Ξάνθης», «Ἡ μητρόπολις Τραϊανουπόλεως καί αἱ ἐπισκοπαί αὐτῆς». Μέ τό τελευταῖο ἀνακηρύχτηκε ὁμόφωνα ἀριστοῦχος διδάκτορας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ὑπῆρξε συνεργάτης-συντάκτης τῆς ἐγκυκλοπαίδειας ΚΟΣΜΟΣ καί σήμερα εἶναι συνεργάτης τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, τοῦ περιοδικοῦ «Βορειοελλαδικό» Θεσσαλονίκης καί τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας». Πέρα ἀπό τά παραπάνω βιβλία καί ἄρθρα ἔχει γράψει καί ἄλλες ἐργασίες πού παραμένουν ἀδημοσίευτες.

Εὐστρατίου Νίκος. Γεννήθηκε στό Νιού Κάστλ τῆς Αὐστραλίας τό 1953 καί μεγάλωσε στήν Κομοτηνή, ὅπου τέλειωσε τίς ἐγκύκλιες σπουδές

του. Τό 1976 αποφοίτησε από τή Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καί στή συνέχεια πήγε στό Λονδίνο γιά μεταπτυχιακές σπουδές ἀρχαιολογίας στό Bedford College University of London ὅπου πήρε τό Μάστερ καί συνεχίζοντας τέλειωσε τίς διδακτορικές του σπουδές στό Ἰνστιτούτο Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου, ἀπ' ὅπου ἀποφοίτησε. Ἐγγραψε τό «Archaeological excavations in central and northern Greece» μέ τήν Dorothy Leekley (Ἐκδόσεις Noues Press New Jersey U.S.A.) καί δημοσίευσε διάφορα ἄρθρα καί μελέτες σέ διάφορα περιοδικά καί ἐφημερίδες. Ἐκανε ἀνασκαφές στό νησί «Ἅγιος Πέτρος» Ἀλονήσου, γιά τή διδακτορική του διατριβή, καθὼς καί Ἐθνοαρχαιολογικές ἐρευνες στήν περιοχή Ροδόπης.

Ζεγκίνης Εὐστράτιος. Γεννήθηκε στήν Ἰμβρο τό 1938. Τίς βασικές πανεπιστημιακές του σπουδές τίς ἔκανε στήν Κωνσταντινούπολη καί τίς μεταπτυχιακές του στό Ἰνστιτούτο τῶν Ἀνατολικῶν Σπουδῶν τῆς Ρώμης. Ἐκεῖ ἐξειδικεύτηκε σέ θέματα Ἱστορίας καί Θρησκείας τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Στή Ρώμη ἐπίσης σπούδασε Βιβλιοθηκονομία καί Παλαιογραφία. Στή συνέχεια παρακολούθησε σειρά μαθημάτων θρησκευολογίας στήν Ὁξφόρδη καί τό Warminster τῆς Ἀγγλίας. Τό 1986 ἀναγορεύτηκε διδάκτωρ ἀπό τή Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἐργάστηκε γιά ἄρκετά χρόνια στήν Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν καί τό Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ὑπηρετεῖ ὡς Τουρκολόγος καθηγητής στήν Εἰδική Παιδαγωγική Ἀκαδημία Θεσσαλονίκης καί εἶναι μέλος πολλῶν ἐπιστημονικῶν σωματείων. Οἱ ἐπιστημονικές του ἐπιδόσεις εἶναι κυρίως στήν Τουρκολογία καί Ἰσλαμολογία.

Ἰωαννίδης Στέφανος. Γεννήθηκε στήν Ξάνθη, ὅπου καί διαμένει μόνιμα. Ὑπηρέτησε στό Δῆμο Ξάνθης ἀπό τό 1947 καί μετὰ τήν ἐκπλήρωση τῶν στρατιωτικῶν του ὑποχρεώσεων τό 1954, ἀνέλαβε τή δημιουργία καί τή διεύθυνση τῆς Στέγης Γραμμάτων καί Καλῶν Τεχνῶν Δήμου Ξάνθης (Βιβλιοθήκη μέ 32.000 τόμους σήμερα καί Πινακοθήκη μέ 120 χαρακτηριστικά), μέχρι τό 1983, ὅποτε ἀποχώρησε λόγω τριακονταπενταετίας. Ἰδρυτικό μέλος καί γιά ἄρκετά χρόνια Γενικός Γραμματέας καί Πρόεδρος τοῦ πολιτιστικοῦ σωματείου «Φιλοπρόοδη Ἐνωση Ξάνθης». Στίς μέρες του ἰδρύθηκε Βιβλιοθήκη στά Ἀβδηρα, Κινηματογραφική Λέσχη, Λαογραφικό Μουσείο, Θεατρικό Ἐργαστήρι καί ἔγιναν πλῆθος καλλιτεχνικῶν καί ἐπιμορφωτικῶν ἐκδηλώσεων. Ἀπό τό 1960 ἐκδίδει καί διευθύνει τό περιοδικό «Θρακικά Χρονικά» (ἀπό τό 1972 ἐτήσια ἔκδοση) μέ ὕλη πού ἀναφέρεται στήν ἀρχαιολογία, ἱστορία καί λαογραφία τῆς Θράκης, μέ φιλολογική καί λογοτεχνική ὕλη ἀπό Θρακιῶτες λογοτέχνες καί μέ ἐρευνες

πάνω σέ σύγχρονα θέματα. Στά γράμματα παρουσιάστηκε τό 1958 μέ τή συλλογή διηγημάτων «Οί πρώτες φλόγες» (πρώτο κρατικό βραβείο ανέκδοτης έπαρχιακής λογοτεχνίας) καί τό 1979 κυκλοφόρησε δεύτερη συλλογή διηγημάτων του «Οί Ντεκτσηδες», (βραβείο Λουντέμη, τής 'Εταιρείας 'Ελλήνων Λογοτεχνών). Έγραψε καί κυκλοφόρησε επίσης τρία μυθιστορήματα: «Τά παιδιά τών πελαργών» (σέ δύο εκδόσεις), «Τό παιγνίδι μέ τό μαγνήτη» καί «'Η άποκήρυξη», δύο ποιητικές συλλογές καί μιά μετάφραση από τά γαλλικά μέ ποιήματα νοτιαφρικανών ποιητών, καθώς καί ένα θεατρικό έργο «Στή γέφυρα του Λουλέ Μπουργκάζ», πού άνεβάστηκε από τό κλιμάκιο Θράκης του Κρατικού Θεάτρου Βορείου 'Ελλάδος. Τέλος, άσχολείται μέ τήν έρευνα τής Ιστορίας τής ιδιαίτερης πατρίδας του Ξάνθης καί έγραψε τρεις σχετικές μονογραφίες καθώς καί ένα-βιβλίο μέ τίτλο «Ξάνθη 1870-1940 — Είκόνες καί μαρτυρίες από τήν Ιστορία της». Γιά τό σύνολο τής προσφοράς του στήν πόλη τής Ξάνθης, τιμήθηκε μέ έπαινο από τήν 'Ακαδημία 'Αθηνών, όπως καί μέ άλλες τιμητικές διακρίσεις από διάφορους πολιτιστικούς συλλόγους καί από τό Δήμο Ξάνθης. Είναι μέλος τής 'Εταιρείας 'Ελλήνων Λογοτεχνών καί τής 'Εταιρείας Λογοτεχνών Θεσσαλονίκης.

Κεμαλάκης Γιώργος. Γεννήθηκε τό 1937 στό Κισσάριο Διδυμοτείχου, όπου καί έμαθε τά πρώτα του γράμματα. Τό 1947 μέ τόν εμφύλιο πόλεμο πήγε στήν 'Αθήνα, τελείωσε τό δημοτικό καί στή συνέχεια φοίτησε στή Μέση Γεωπονική Σχολή του 'Αμαρουσίου. Τό 1955 διορίστηκε στήν τότε Βασιλική Πρόνοια (τόρα 'Εθνικός 'Οργανισμός Προνοίας) καί ύπηρέτησε σέ πολλά χωριά τών νομών Έβρου, Ροδόπης καί Ξάνθης. Σήμερα είναι υπάλληλος του 'Εθνικού 'Ιδρύματος Νεότητος στήν Κομοτηνή, όπου εγκαταστάθηκε από τό 1970. Συνεργάστηκε πολλά χρόνια μέ τό Ραδιοφωνικό Σταθμό Θράκης (Κομοτηνής), κάνοντας όμιλίες σχετικές μέ τήν Ιστορία, τή λαογραφία καί σημαίνουσες προσωπικότητες τής Θράκης. Έκπομπές του αύτου του είδους μεταδόθηκαν καί από τό δίκτυο τής ΕΡΤ, κάνοντας γνωστά στό πανελλήνιο διάφορα ήθη καί έθιμα τής Θράκης. Έργασίες του δημοσιεύτηκαν σέ περιοδικά καί στίς περισσότερες έφημερίδες τής Θράκης καί τής Θεσσαλονίκης. Είναι συνεργάτης τής έφημερίδας «'Ελληνικός Βορράς», από όπου προβάλλει ζωτικά θέματα του θρακικού χώρου. Από τό 1985 συνεργάζεται μέ τόν Ραδιοφωνικό Σταθμό του Σίδνεϋ τής Αυστραλίας πάνω σέ θέματα 'Ιστορίας καί Λαογραφίας τής Θράκης, ύστερα από αίτημα του εκεί Συλλόγου Θρακιωτών.

Κολόζωφ-Μαρκίδου Μαρία. Γεννήθηκε τό 1916 στό Τσανά-Καλέ (Δαρδανέλλια) τής Μικράς 'Ασίας. Τό 1922 μέ τήν Μικρασιατική

καταστροφή ή οίκογένειά της ήλθε στην Ίμβρο. Τό 1924 εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Καβάλα όπου φοίτησε στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο. Σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης και πήρε τό 1940 τό πτυχίο της Παιδαγωγικής και Φιλοσοφίας μέ τόν βαθμό «λίαν καλώς 8». Έμεινε αδιόριστη επί δώδεκα χρόνια εξ αιτίας τών φρονημάτων της. Τό 1952 διορίστηκε στο Γυμνάσιο Θηλέων Κομοτηνής, όπου υπηρέτησε μέχρι τό 1976. Τό 1966 πήρε τόν 3ο βαθμό (2ος βοηθός Γυμνασιάρχης). Μέ τή δικτατορία τέθηκε σέ εξάμηνη διαθεσιμότητα. Τό Φεβρουάριο του 1976 προήχθη σέ Γενικό Έπιθεωρητή της Μ.Ε. και υπηρέτησε σάν Διοικητικός Έπιθεωρητής στόν Νομό Πέλλης, και σάν Γ.Ε.Μ.Ε. ειδικότητας φιλολόγων στην ΙΔ' Έποπτεία Καβάλας. Τό Δεκέμβριο του 1980 παραιτήθηκε γιά λόγους οίκογενειακούς. Πέρα από τήν σημαντική προσφορά της στην εκπαίδευση, έχει νά παρουσιάσει σπουδαίο έργο στόν πνευματικό και τόν πολιτιστικό τομέα. Δημοσίευσε άρθρα, πραγματοποίησε διαλέξεις και όργάνωσε θεατρικές παραστάσεις. Διετέλεσε μέλος της διοικήσεως του «Μορφωτικού Όμίλου Κομοτηνής και άλλων πολιτιστικών σωματείων στά όποια προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες.

Κοντοβάς Βασίλειος. Γεννήθηκε στο Βόλο τό 1951, όπου τελείωσε τίς γυμνασιακές του σπουδές. Είναι πτυχιούχος της Θεολογικής και στή συνέχεια της Φιλοσοφικής Σχολής. Έλαβε δίπλωμα μεταπτυχιακών σπουδών στην Έστορική Θεολογία. Έκπνεϊ διδακτορική διατριβή στην Έστορική Θεολογία. Διετέλεσε επιστημονικός έρευνητής στο Πατριαρχικό Όδρυμα Πατερικών Μελετών Θεσσαλονίκης (1979-1981). Άσχολήθηκε μέ έρευνες παλαιογραφικών θεμάτων και εκπόνηση καταλόγων χειρογράφων μονών του Άγίου Όρους (Φιλοθέου και Χελανδαρίου) σέ συνεργασία μέ συναδέλφους του Όδρύματος. Σήμερα παραμένει έκτακτος επιστημονικός συνεργάτης του. Πραγματοποίησε σπουδές στο Παρίσι στο Institut Francais d'Etudes Byzantines μέ παλαιογραφικό αντικείμενο μελέτης. Συμμετέσχε μέ ανακοίνωση στο XVI Διεθνές Βυζαντινολογικό Συνέδριο, πού πραγματοποιήθηκε από 3-11 Όκτωβρίου 1981 στή Βιέννη. Έγραψε και δημοσίευσε μελέτες, άρθρα, βιβλιογραφίες και λογοτεχνήματα. Έπηρετεί στή μέση εκπαίδευση σάν θεολόγος καθηγητής.

Κούκος Μόσχος. Γεννήθηκε τό 1930 στο Σουφλί. Άποφοίτησε από τό Γυμνάσιο Σουφλίου και τήν Παιδαγωγική Άκαδημία Άλεξανδρούπολης και μετεκπαιδεύτηκε σέ θέματα Άγωγής στο Πανεπιστήμιο Άθηνών. Έπηρετησε ως δάσκαλος σέ χωριά της Ροδόπης και σέ σχολεία της Κομοτηνής. Έπιθεωρητής στή Δημοτική Έκπαίδευση από τό 1971. Συνταξιούχος από τό 1985. Συνεργάζεται μέ τόν Ραδιοφωνικό Σταθμό Θράκης,

κάνοντας έκπομπές με την *Ίστορία* και *Λαογραφία* του Θρακικού χώρου. Γράφει και παρουσιάζει την έκπομπή «Στά βήματα του *Όρφέα*. *Όδοιπορικό της Θράκης*». Δημοσίευσε σχετικές εργασίες σε εφημερίδες και περιοδικά.

Κυριακίδης Στίλπων. Γεννήθηκε τό 1887 στην Κομοτηνή όπου διδάχθηκε τά πρώτα γράμματα. Φοίτησε στό Γυμνάσιο Σερρών και μετά την άποφοίτησή του υπηρέτησε σάν διδάσκαλος. Σπούδασε Φιλολογία στό Πανεπιστήμιο τών *Αθηνών*. *Υπηρέτησε* σάν καθηγητής της *Ζωσιμαίας Σχολής* *Ίωαννίνων* και *Γυμνασιάρχης* του *Παγκυπρίου Γυμνασίου Λευκωσίας*. Διετέλεσε συντάκτης του *Ίστορικού Λεξικού* της *Ελληνικής Γλώσσας*, *όργανωτής* και *διευθυντής* του *Λαογραφικού* *Αρχείου*, καθώς και του περιοδικού «*Λαογραφία*». Τό 1926 εξελέγη τακτικός καθηγητής της *Φιλοσοφικής Σχολής* του *Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, στό όποιο εργάστηκε μέχρι τό 1954. Διετέλεσε τρείς φορές κοσμήτορας της *Φιλοσοφικής Σχολής* και δύο φορές πρύτανης του *Πανεπιστημίου*. Παράλληλα υπήρξε από την *Ίδρυση* της *Εταιρίας Μακεδονικών Σπουδών* (1940) μέχρι τό θάνατό του πρόεδρος της, *επόπτης* τών *επιστημονικών εκδόσεων* και *διευθυντής* τών *επιστημονικών περιοδικών* της. Παρουσίασε κολοσιαίο επιστημονικό έργο, πού εκτείνεται σε εύρύτατο επιστημονικό τομέα και τόν καθιέρωσε σάν διεθνούς κύρους επιστήμονα. Τό σύνολο τών δημοσιευμάτων του στά ελληνικά, γερμανικά και γαλλικά, *άνέρχεται* σε 750 περίπου. Μέ αυτό καταξιώθηκε σάν *θρησκευολόγος*, *έθνολόγος*, *λαογράφος*, *τοπωνυμιολόγος*, *φιλόλογος* και *ιστορικός*. Σπουδαία υπήρξε ή μέσω τών μελετών του *έθνική προσφορά* του *άνδρός*. *Από* τό 1947 εξελέγη *άντεπιστέλλον μέλος* της *Ακαδημίας* *Αθηνών*. *Υπήρξε* μέλος πολλών *επιστημονικών εταιριών* του *έξωτερικού*. Τιμήθηκε μέ τόν *Ταξιάρχη* του *Φοίνικος* και τό γαλλικό παράσημο της *Λεγεώνας* της *Τιμής*. *Απεβίωσε* τό 1964 στή *Θεσσαλονίκη*.

Μαυρουδής Σέντερης. Γεννήθηκε τό 1923 στό Σουφλί και τό 1942 τελείωσε τό παλιό *έξατάξιο Γυμνάσιο* της *πατρίδας* του. Τό 1945 διορίστηκε σάν *Λογιστής* στην *Αγροτική Τράπεζα*, όπου *εργάστηκε* μέχρι τό 1975. *Υπηρέτησε* στά *καταστήματα* *Όρεστιάδας*, *Σουφλίου* και *Καβάλας*. Κατά διάφορα χρονικά διαστήματα *συνεργάστηκε* μέ διάφορες *τοπικές επαρχιακές εφημερίδες*: «*Ελεύθερη Θράκη*», «*Πανθρακική*», «*Καβάλα*», «*Φωνή τών Σουφλιωτών*» και «*Έθνος*», όπου *έχουν δημοσιευτεί άφηγήσεις* *λαογραφικές* και *άλλων γεγονότων*, *περιγραφικές τόπων* και *χώρων* της *πατρίδας* του, καθώς και *ήμερολόγια γεγονότων* *ιστορικών-κοινωνικών* και *άλλων* της *πατρίδας* του και της *Ελλάδας*.

Μουσόπουλος Θανάσης. Γεννήθηκε τό 1949 στην Ξάνθη, όπου μεγάλωσε και κατοικεί μόνιμα. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του 'Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. 'Ασχολείται με την ποίηση, τό δοκίμιο και τά πολιτιστικά. Είναι μέλος της 'Εταιρείας 'Ελλήνων Λογοτεχνών, της 'Εταιρείας Λογοτεχνών Θεσσαλονίκης και της 'Ελληνικής Φιλοσοφικής 'Εταιρείας. Πρόεδρος της Φιλοπρόοδης 'Ενωσης Ξάνθης και Δημοτικός σύμβουλος. 'Εδωσε διαλέξεις και εισηγήσεις σέ χωριά και πόλεις της Βόρειας 'Ελλάδας και στη Φλωρεντία της 'Ιταλίας. Συμμετείχε και μίλησε σέ πολιτιστικά συνέδρια και στά Συμπόσια Ποίησης στην Πάτρα. Συνεργάζεται με εφημερίδες και περιοδικά και μέ τό Ραδιοφωνικό Σταθμό Θράκης. Γιά τό έργο του έχουν γραφεί πολλές θετικές κριτικές και τό έργο του παρουσιάστηκε σέ εκδηλώσεις. Τιμήθηκε μέ διάφορες διακρίσεις. Είναι παντρεμένος και πατέρας δύο παιδιών. Είναι φροντιστής. Μέχρι σήμερα έχουν κυκλοφορήσει 10 αυτότελη βιβλία του. Επίσης έχουν κυκλοφορήσει πολλές εργασίες του σέ άνάπτυπα από τό περιοδικό «Θρακικά Χρονικά» Ξάνθης και τό περιοδικό «Θρακική 'Επετηρίδα» Κομοτηνής. Τυπώνονται αυτή την εποχή τρία βιβλία του. 'Εχει άνέκδοτη εργασία (ποίηση, μελέτες, διηγήματα). 'Ιδιαίτερα ασχολείται μέ τά πολιτιστικά θέματα της 'Επαρχίας και μέ μία 'Ανθολογία Θρακικής Ποίησης.

Μπακαλάκης Γεώργιος. Γεννήθηκε στη Χηλή Κωνσταντινουπόλεως τό 1908. 'Αρχαιολόγος, καθηγητής Πανεπιστημίου. Μετά την εγκατάσταση της οικόγένειάς του στην 'Ελλάδα, σπούδασε στο Πανεπιστήμιο 'Αθηνών, από όπου άποφοίτησε τό 1930. 'Αργότερα μετεκπαιδεύτηκε στην κλασική άρχαιολογία και την ιστορία της τέχνης στα Πανεπιστήμια του Μονάχου, του Βερολίνου και της Βιέννης. 'Αρχισε τή σταδιοδρομία του ως άρχαιολόγος τό 1929, όταν φοιτητής άκόμη, πήρε μέρος (ως τό 1931) στις άνασκαφές στον 'Αγιο Κοσμά 'Αττικής και στην 'Ελευσίνα, υπό τούς Γ. Μυλωνά και Κ. Κουρουγιώτη. Στη συνέχεια υπηρέτησε ως έκτακτος επιμελητής άρχαιοτήτων στη Δήλο (1931-33). Τό 1933, προσλήφθηκε ως επιμελητής στην 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία. Σάν έφορος άρχαιοτήτων (1941-45) υπηρέτησε στις έφορείες άρχαιοτήτων Καβάλας και Μακεδονίας. Τό 1942 πήρε τό διδακτορικό του δίπλωμα από τό Πανεπιστήμιο 'Αθηνών μέ τή διατριβή του 'Ελληνικά 'Αμφίγλυφα (1946), ένω τό 1945 διορίστηκε ύφηγητής του Α.Π.Θ. μέ τή μελέτη του 'Ελληνικά τραπεζοφόρα (1948). Διετέλεσε (1954-59) έκτακτος και μετά τακτικός καθηγητής στην Α' έδρα της Κλασικής 'Αρχαιολογίας στο ίδιο Πανεπιστήμιο ως τό 1971, όποτε άποχώρησε λόγω όρίου ήλικίας. 'Ο Μπακαλάκης δίδαξε επίσης στο ίδιο ίδρυμα Προϊστορική 'Αρχαιολογία και Βυζαντινή, δείχνοντας ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιά τό βυζαντινό παρελθόν του τόπου, προώθησε τίς βυζαντι-

νές αρχαιολογικές σπουδές. Διετέλεσε μέλος του 'Αρχαιολογικού Συμβουλίου του κράτους, πήρε μέρος σέ διεθνή αρχαιολογικά συνέδρια και έκανε ανακοινώσεις γύρω από τά θέματα της ειδικότητάς του. Είναι Ισόβιος εταίρος της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας, τακτικό μέλος του Γερμανικού και Αύστριακού 'Αρχαιολογικού 'Ινστιτούτου, άντεπιστέλλον μέλος της 'Ακαδημίας 'Αθηνών (1980) και έπίτιμος δημότης της έλληνόφωνης Καλημέρας της 'Απουλίας. Πλούσιο τό άνασκαφικό του έργο κυρίως στή Μακεδονία. Συνεχίζοντας τίς άνασκαφικές εργασίες του Κ. Α. Ρωμαίου, ολοκλήρωσε (1959-74) μαζί μέ τόν Μ. 'Ανδρόνικο τήν αποκάλυψη του μνημειώδους ανακτόρου της Βεργίνας, καθώς και τήν κατά τή δυτική πλευρά του νεότερη επέκταση, τό λεγόμενο «σπίτι της ανάγκης». Διεξήγαγε άνασκαφικές έρευνες και στήν πόλη της Καβάλας, σέ διάφορα γειτονικά της μέρη, στή Στρώμη της Θράκης, στό Δίο, καθώς και στους Γιόρκους (Γόλγους) της Κύπρου. Είναι επίσης ο ίδρυτής τριών αρχαιολογικών μουσείων στή Β. 'Ελλάδα, της Θάσου, της Κομοτηνής και της Καβάλας. Γιά τή συγγραφική του δραστηριότητα βλέπε: Κέρνος, τιμητικός τόμος γιά τόν καθηγητή Γ. Μπακαλάκη, 1972, σ. VII-X και 'Ιστορική, 'Αρχαιολογική και Λαογραφική έρευνα στή Θράκη (Συμπόσιο ΙΜΧΑ, 1985), 1988, σ. 12-13.

Νικολαΐδης Νίκος. Γεννήθηκε τό 1920 στήν Τυρολόη 'Ανατολικής Θράκης, από πατέρα μικρασιάτη δάσκαλο. Τελείωσε τό δημοτικό σχολείο της Μαρώνειας τό 1931 και τό Γυμνάσιο Κομοτηνής τό 1937. 'Από τό 1943 δικηγορεί στή Θεσσαλονίκη. Μαθητής της Ε' τάξης του Γυμνασίου τό 1936, προκάλεσε τό ενδιαφέρον καθηγητών του, κι έδωσε αφορμή νά αρχίσει προσπάθεια συγκέντρωσης και διαφύλαξης των σκόρπιων, τότε, μέσα κι έξω άπ' τόν άρχαίο και νέο οικισμό, μνημείων (άγαλμάτων, αναγλύφων, ενεπίγραφων πλακών κλπ.). 'Υπηρέτησε επί αρκετά χρόνια τήν Τοπική Αύτοδιοίκηση και διετέλεσε πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου και άναπληρωτής Δημάρχου Θεσσαλονίκης. 'Εξω από τό επάγγελμά του ασχολείται μέ Ιστορικές μελέτες.

Πάντος Πάντος. Γεννήθηκε στό Βόλο τό 1946. Είναι πτυχιούχος των τμημάτων α) 'Ιστορίας και 'Αρχαιολογίας, β) Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής και γ) Δημοσίου Δικαίου και Πολιτικών 'Επιστημών της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου 'Αθηνών. Τό 1986 άναγορεύτηκε διδάκτωρ της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου 'Αθηνών μέ τήν διατριβή του «Τά σφραγίσματα της αίτωλικής Καλλιπόλεως». 'Εργάστηκε ως έκτακτος αρχαιολόγος στήν 'Εφορεία 'Αρχαιοτήτων 'Αθηνών (1971-73), ως έπιμελητής αρχαιοτήτων στίς 'Εφορείες Κομοτηνής (1973-77) και 'Εδέσσης (1977-78), ως τμηματάρχης μου-

σείων στο Υπουργείο Πολιτισμού και Ἐπιστημῶν (1978-80) καί ἀπό τόν Ἰούλιο 1980 ἐφορεύει στήν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Λαμίας. Τό 1984-85 τοῦ χορηγήθηκε ἐκπαιδευτική ἄδεια καί παρέμεινε μέ ἐρευνητική ὑποτροφία τοῦ Ἰδρύματος Alexander von Humboldt στοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Πανεπιστημίου Βόννης καί γιά μικρά διαστήματα στά Πανεπιστήμια Saarbrücken καί Marburg. Εἶναι ἐταῖρος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καί μέλος ἄλλων ἐπιστημονικῶν συλλόγων. Τό 1987 ἐξελέγη ἀντεπιστέλλον μέλος τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου (Βερολίνο). Συμμετέσχε σέ πολλά διεθνή, πανελλήνια καί τοπικά ἐπιστημονικά συνέδρια. Δημοσίευσε ἱστορικά καί ἀρχαιολογικά ἄρθρα σέ ἐπιστημονικά περιοδικά, πολλά ἀπό τά ὁποῖα ἀναφέρονται στή Θράκη.

Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Καλλιόπη. Κατάγεται ἀπό τή Θράκη. Πτυχιούχος ΑΣΟΕΕ καί Ἀγγλικῆς Φιλολογίας. Ἔκανε μεταπτυχιακές σπουδές (ἐθνολογία-κοινωνιολογία-ἱστορία) στήν Ἀγγλία καί Γερμανία. Ἔλαβε μέρος σέ ἐπιστημονικά συνέδρια μέ ἀνακοινώσεις, πραγματοποίησε διαλέξεις σέ θέματα λαογραφίας καί ἱστορίας καί συνεργάστηκε στά ραδιοτηλεοπτικά μέσα. Διδάσκει λαογραφία στά ἐπιμορφωτικά σεμινάρια τῆς Χ.Α.Ν. Ἀθηνῶν. Ἔχει συγγράψει οἰκονομικοκοινωνικές, ἱστορικές καί λαογραφικές μελέτες, πού δημοσιεύτηκαν σέ ἐπιστημονικές ἐκδόσεις, περιοδικά καί ἐφημερίδες. Συνέγραψε καί ἐξέδωσε εἴκοσι αὐτοτελῆ ἱστορικά καί λαογραφικά ἔργα, τά περισσότερα τῶν ὁποίων ἀναφέρονται στή Θράκη. Ἔργα τῆς ἔτυχαν τιμητικῶν διακρίσεων. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐπαίνεσε τή μελέτη τῆς «Οἰκονομική καί κοινωνική ζωή τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης κατά τήν Τουρκοκρατία» («Θρακικά»). Ἡ Ἑστία Ν. Σμύρνης βράβευσε τά «Ἑλληνικά προξενεῖα στή Θράκη Α΄» καί «Λαογραφικά Θράκης Α΄». Ὁ Δήμος Ἀλεξανδρουπόλεως τῆς ἀπένειμε γιά τό συγγραφικό τῆς ἔργο ἀργυρό μετάλλιο τῆς πόλεως.

Ρωσσίδης Ἀντώνιος. Γεννήθηκε τό 1920 στή Ραιδεστό τῆς Προποντίδας ἀπό γονεῖς Καλλιπολίτες ἐκτοπισμένους ἐκεῖ ἀπό τό 1915. Μετά τήν μικρασιατική καταστροφή ἡ οἰκογένειά του ἐγκαταστάθηκε στήν Κομοτηνή, ὅπου ἔζησε τά παιδικά καί ἐφηβικά του χρόνια. Σπούδασε Νομικά στοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης. Τό 1944 διορίστηκε δικηγόρος στοῦ Πρωτοδικείου Βεροίας ἀπ' ὅπου μετά τήν ἀπελευθέρωση μετατέθηκε στοῦ Πρωτοδικείου Ροδόπης. Ἀπό τό 1952 ἀσκεῖ τά καθήκοντα τοῦ ἄμισθου Ὑποθηκοφύλακα Κομοτηνῆς. Ἀσχολήθηκε μέ τή δημοσιογραφία πρὶν καί κατά τή διάρκεια τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου καί ἀπό τό 1959 ἀφοσιώθηκε στή μορφωτική καί πολιτιστική ἐξύψωση τοῦ Νομοῦ Ροδόπης ὡς ἰδρυτικό μέλος καί πρόεδρος τοῦ «Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς» μέ τόν

ὁποῖον ταυτίστηκε ἐπὶ πολλὰ χρόνια. Δημοσίευσε ἄρθρα καὶ πολλές ἱστορικές μελέτες σέ ἐφημερίδες καὶ περιοδικά.

Σαμσάρης Πέτρος. Γεννήθηκε στίς Σέρρες τό 1958. Πτυχιούχος τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων. Πῆρε μέρος σέ ἀρχαιολογικές ἀνασκαφές στήν Ἀμοργό καί στήν Κάτω Βασιλική Αἰτωλίας. Ἀσχολεῖται μέ τήν ἱστορική καί ἀρχαιολογική ἐρευνα καί ἰδιαίτερα τῆς γενέτειράς του, ὅπου διαμένει καί ἐργάζεται ὡς καθηγητής φιλόλογος.

Τσιμπιρίδου Φωτεινή. Γεννήθηκε τό 1961 στήν Κομοτηνή ὅπου καί τελείωσε τίς Γυμνασιακές της σπουδές. Τό 1982 ἀποφοίτησε ἀπό τό Τμήμα Γαλλικῆς Φιλολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ἔχοντας παρακολουθήσει μαθήματα Κοινωνικῆς Ἀνθρωπολογίας καί Λαογραφίας. Τό 1983 φεύγει μέ ὑποτροφία τοῦ Ἰδρύματος Κρατικών Ὑποτροφιών γιά τή Γαλλία γιά μεταπτυχιακές σπουδές στήν Ἐθνολογία. Τό 1985 παίρνει τό Δίπλωμα Ἐμπεριστατωμένων Σπουδῶν (D.E.A.) ἀπό τήν Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales παρουσιάζοντας μιά ἐργασία μέ θέμα «Κοινωνική ἐξέλιξη σ' ἓνα χωριό προσφύγων στή Θράκη». Συνεχίζει τίς σπουδές της στό Πανεπιστήμιο τοῦ Παρισιῦ καί βρίσκεται στό τελευταῖο στάδιο τῆς συγγραφῆς τοῦ διδακτορικοῦ της. Ἀσχολεῖται μέ ἐθνολογικές καί ἀνθρωπολογικές ἐρευνες στήν περιοχή τῆς Θράκης. Συμμετέχει ἀπό τό 1986 στό πρόγραμμα ἐρευνῶν τῆς ὀρεινῆς Ροδόπης.

Τσονίδης Τάκης. Γεννήθηκε τό 1919 στό Καραγάτς τῆς Ἀδριανουπόλεως. Τό 1923 μέ τήν παραχώρηση τοῦ Καραγάτς στούς Τούρκους ἡ οἰκογένειά του ἐγκαταστάθηκε στή νεοίδρυτη τότε Νέα Ὁρεστιάδα. Φοίτησε στό Γυμνάσιο Ἀλεξανδρουπόλεως ἀπ' ὅπου πῆρε τό ἀπολυτήριό του τό 1938. Ἡ ἔλλειψη πληροφοριῶν γιά τήν ἱστορία τοῦ τόπου του τόν ὤθησαν νά ἀσχοληθεῖ μέ τήν ἐρευνα τῆς τοπικῆς ἱστορίας, τῆς ὁποίας πρῶτος καρπός ὑπῆρξε ἡ ἐκδοση τοῦ βιβλίου «Ἡ Ὁρεστιάδα μας» καί στή συνέχεια ραδιοφωνικές ἐκπομπές ἀπό τόν Σταθμό τῆς Ὁρεστιάδας. Τό 1984 κυκλοφόρησε ἡ βιογραφία τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Στ' τοῦ Ἀδριανουπόλιτου, ἡ ὁποία κυκλοφόρησε καί σέ δεύτερη ἐκδοση.

Χαραλαμπίδης Ἀναστάσιος. Γεννήθηκε τό 1932 στήν Ἀναγέννηση Σερρῶν. Τελείωσε τίς γυμνασιακές σπουδές του στό Γυμνάσιο Σιδηροκάστρου καί στή συνέχεια φοίτησε στή Δασολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἀπ' ὅπου ἀποφοίτησε τό 1962. Διορίστηκε

άμέσως στο Δημόσιο. Στην Κομοτηνή μετατέθηκε τό 1968 από τό Δασαρχείο Καστοριάς. Έχει συντάξει πληθώρα μελετών για τή διαχείριση τών δασών, τή δασική όδοποιία, τήν ίδρυση φυτωρίων, τήν αξιοποίηση τών πεδινών κοιτών, τών χειμάρρων κ.ά. Έργασίες του δημοσιεύτηκαν στόν Τύπο (περιοδικά καί έφημερίδες).

ΕΚΤΥΠΩΣΗ
ΛΘ. ΛΑΤΙΝΤΖΗ, ΕΘΝ. ΑΜΥΝΗΣ 38
ΤΗΛ. 222 963, 221 529
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

στα 1435 στην Αδριανούπολη¹.

Στο κατάστιχο δεν αναφέρεται το όνομα του μητροπολιτικού ναού. Ο χαρακτηρισμός «... Dimitropolit Kilisesi» δείχνει απλά ότι πρόκειται για μητροπολιτικό ναό. Ο Γάλλος περιηγητής Pierre Belon ο οποίος επισκέφθηκε την Κομοτηνή στα 1538 αναφέρει πως η πόλη αυτή «Έχει ερείπια ενός κάστρου και μέσα είναι η εκκλησία των Ελλήνων Χριστιανών»², χωρίς όμως να την κατονομάζει. Ωστόσο από την πληροφορία αυτή γίνεται σαφές ότι οι χριστιανοί της Κομοτηνής είχαν μία και μόνο εκκλησία. Κατά την άποψή μου η εκκλησία αυτή θα μπορούσε να ταυτισθεί με αυτή του καταστίχου, αφού οι δύο πηγές χρονικά ελάχιστα απέχουν μεταξύ τους.

Η σημερινή εκκλησία της Παναγίας, μητροπολιτικός ναός της Κομοτηνής, η οποία σύμφωνα με εντοιχισμένη πλάκα του εσωνάρθηκα κτίσθηκε το 1800, αλλά οπωσδήποτε στη θέση παλαιότερου βυζαντινού ναού³, βρίσκεται εντός των αρχαίων τειχών της πόλεως και είναι ο σημαντικότερος ναός της Κομοτηνής που παρέμεινε από την εποχή της Τουρκοκρατίας. Τα ανωτέρω μας οδηγούν στην άποψη ότι ο μητροπολιτικός ναός, ο οποίος αναφέρεται στο κατάστιχο, αποτέλεσε την αρχική μορφή του σημερινού μητροπολιτικού ναού που τιμάται στο όνομα της Θεοτόκου.

1. M. Tayyib Gökbilgin, XV-XVI. asirlarda Edirne ve Paşa Livasi. vakıflar-mülkler-mukataalar, Istanbul, 1952, σ. 209, όπου και το απόσπασμα της σουλτανικής αποφάσεως του έτους 1557, για το θέμα αυτό. Για τον ίδιο σκοπό προορίζονταν και τα έσοδα από φόρους τριών μουσουλμανικών και διακοσίων εβδομήντα χριστιανικών οικογενειών της Μαρώνειας. Ό.π. σσ. 336-337.

2. Αντωνίου Ρωσσίδη, «Κομοτηνή, σύντομη ιστορία της πόλης», Θρακική Επετηρίδα 3 (1982) 220 σημ. 3.

3. Μανόλη Αναγνωστίδη, «Μελέτη-Πρόταση αναστήλωσης και αναπαλαίωσης μητροπολιτικού ναού Κοιμήσεως Θεοτόκου Κομοτηνής», Θρακική Επετηρίδα 2 (1981) 426.

ΣΤΙΑΠΩΝΟΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΙ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΕΣ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ* (ΕΚ ΓΚΙΟΥΜΟΥΛΤΖΙΝΑΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ)

1. Δὴ διψτέρα δὲ λούζδουν, γιὰ νὰ μὴ διψτιρώσουν (νὰ μὴ πάρουν δύο ἄδροι).

2. Δὴ Διτράδ κι δὴ βαρασκιβὴ δὲ κόφτουν νύχ'α, γιὰ νὰ προυκόβουν, κατὰ πῶς τοῦ λέγ' τοῦ τραγοῦδ:

Τιτάρτη κι Παρασκιβὴ τὰ νύχ'α σου μὴ κόψης,
κι Κυριακὴ νὰ μὴ λουστῇς, ἂν θέλῃς νὰ προυκόψης.

3. Τιτάρτ κι Παρασκιβὴ δὲ κλώθουν· εἶνι γιὰ τσοὶ ψχές.

4. Δὴ Δορινὴ δὲ λούζουδι οὐλ δὴ βδουμάδα γιὰτὶ τνάζουν τὰ τουλούμν'α τὰ τυριά, κι ἄσπρίζουν τὰ μαλλιά.

5. Δὴ δελευταία ἀπουκριά 'ς τοῦ τραπέζ', δποίους φτιρνιστῇ θὰ κάν' τοῦ Πάσχα ἄσπρη φουρισιά. "Υστρ ἂπ τοῦ τραπέζ', βουλλώνουν τοῦ στόματος μὶ τοῦ αὐγό, γιὰ νὰ τοῦ ξιβουλλώσουν τοῦ Πάσχα πάλι μὶ αὐγό. "Υστρα δένουν 'ς τοῦ τλιγὰδ μν'ιά κλουστῇ κι 'ς δὴ γλουστῇ χαλβὰ κι δὴ γυρίζουν δὴ γλουστῇ, νὰ διοῦμι ποιὸς θὰ βουρέσ' νὰ δαγὰς' δοῦ χαλβὰ.

6. Δὴ βρῶτ βδουμάδα τσῇ σαρακουστῆς πιάνουν τρίμιρου κι τρῶν δὴ διτάρτ' μιρικὲς τοῦ πιάνουν διπλό· τρῶν δὴ διτράδ, κι πέφτ κι παρασκιβὴν πάλι δὲ δρών. Κι ἅμα καμιὰ τὰ κάν' (κάν' τὰ καλὰ τς, — τὰ τνάξ' [τὰ πέταλα τς], τιδῶσ' δὴ γόρδα = ἀποθάνη) τότες ὁμοὺς δὲ δὴ θάφτουν 'ς τὰ σπιτάλ'α κι δὴ στέλνουν μὶ τοῦ gubré arabassi (τουρκ. λέξις = ἅμαξα τῶν σκουπιδιῶν).

7. Δὴ γαθαρὴ διψτέρα ξιβράζουν οὐλ τ' ἄγειά, γιὰ νὰ μὴ μείν' λίγδα μέσα 'ς τοῦ σπὶτ', κι ὕστρα πηγαίν 'ς τὰ τρυφιρίτσια.

8. Δὴ γαθαρὴ Τιτάρτ εἶνι ψχοῦ· ἀνοίγουν τσοὶ σταφλαρν'ιές, κι

* Τό πόνημα αὐτό τοῦ σοφοῦ Κομοτηναίου Καθηγητοῦ, δημοσιεύθηκε τὴν ἐποχὴ πού ἦταν φοιτητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς στὸν Β' τόμο (1910) τοῦ περιοδικοῦ «Λαογραφία», ἀπὸ τὸν ὁποῖο τό ἀνάτυπο δημοσιεύουμε αὐτοῦσια, ἐπειδὴ παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν πόλιν μας καὶ εἶναι δυσεύρετο.